מחשבת ישראל · ראשונים

מלמד התלמידים

רבנו יעקב אנטולי

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

מלמד התלמידים

רבנו יעקב אנטולי

מקור הטקסט: דיקטה · רישיון: CC BY-SA 4.0

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/מלמד-התלמידים/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611151759 של הספרייה.

תוכן העניינים

הקדמה ותוכן הענינים 4
הקדמת המחבר 4
תוכן הענינים והרמזים 18
חומש בראשית 22
פרשת בראשית 22
פרשת נח 39
פרשת לך לך 48
פרשת וירא 54
פרשת חיי שרה 60
פרשת תולדות 69
פרשת ויצא 77
פרשת וישלח 84
פרשת וישב 89
פרשת מקץ 93
פרשת ויגש 103
פרשת ויחי 109
חומש שמות 114
פרשת שמות 114
פרשת וארא 123
פרשת בא 129
פרשת בשלח 139
פרשת יתרו 148
פרשת משפטים 170
פרשת תרומה 173
פרשת תצוה 178
פרשת כי תשא 186
פרשת זכור 191
פרשת פרה 202
חומש ויקרא 212
פרשת ויקרא 212
פרשת צו 217
פרשת שמיני 224
פרשת תזריע 231
פרשת קדושים 236
פרשת אמור 243
פרשת בהר 248
חומש במדבר 254
פרשת במדבר 254
ליום מתן תורה 266
פרשת נשא 283
פרשת בהעלותך 292
פרשת שלח 312
פרשת קרח 319
פרשת חקת 327
פרשת בלק 327
פרשת פנחס 332
פרשת מטות 340
חומש דברים 345
פרשת דברים 345
פרשת ואתחנן 351
פרשת עקב 366
פרשת ראה 371
פרשת שופטים 371
פרשת כי תצא 378
פרשת כי תבא 378
פרשת נצבים 384
לשבת שבין ראש השנה ליום הכפורים .403
לשבת שלפני חג הסוכות או לחג 411

הקדמה ותוכן הענינים

הקדמת המחבר

מד' אשר לו נתכנו עלילות. אשאלה עזר להחל ולכלות. פתחו לי שערי צדק אבא בם אודה יה. פתיחת החבור בדרך ההתנצלות מבעליו דברי חכמים כדרבונות וכמסמרות נטועים בעל אסופות נתנו מרועה אחד.

שלמה החכם ע"ה אמר כמתנצל הפסוק הזה בחתימת ספר קהלת לפי שדברי הספר ההוא נראים כסותרים זה את זה וכסותרים קצת דברי תורה ודברי קבלה וכמוסיפים עליהם וכגורעים מהם. וזה הענין היה סיבה לחשוד החכם בחטא גדול ולדמות גריעות גדולה בחכמתו. והיה ג"כ סיבה לקצת בני אדם לבזות התורה והקבלה עד שאמרו בקשו לגנוז ספר קהלת מפני שדבריו נוטים לדברי מינות. ואחר שנראה זה מדברו אין ספק שלא נעלם ממנו זה ואם כן ראוי היה לו להתנצל מזה ולהודיע ג"כ כוונתו בחבור הספר ההוא. ואל זה כיון בכתוב הזה ובנמשכים אליו להודיע כי כוונתו טובה ולחתום בדברי תורה. וזה היה סיבה למנוע גניזת הספר ההוא כמו שאמרו. ומפני מה לא גנזוהו מפני שראשו דברי תורה וסופו דברי תורה. והמאמר הזה התבאר במקומו, כי בראשו ובסופו גלה דעתו באמונת הגמול. בראשו הודיע לנבונים שהגמול הוא לפי תלמוד תורה וחכמה. ובסופו הראה ופרסם לכל שהוא לפי המעשים באמרו סוף דבר הכל נשמע וכו' כי את כל מעשה האלהים יביא במשפט על כל נעלם אם טוב ואם רע. והוסיפו על כל נעלם הורה כי הנגלה נמשך במשפט אל הנעלם דרחמנא לבא בעי. וזה הענין מסור לכל לפי שהוא דעת הכרחית באמונה כמו שבא בתורה בכללה שהשכר והעונש הוא לפי המעשה. ובראשו אמר מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש. ודקדקו רז"ל תחת השמש הוא דאין לו יתרון הא למעלה מן השמש יש לו יתרון. ואמרו תחת השמש הוא כאומרו תחת השמים כי כן יבא על דרך אחד בספר ההוא, לפי שהשמש הוא המושל הגדול אשר בצבא השמים ופעולתו בעולם גלויה וידועה במעט ההתבוננות. ואמרו תחת השמש שהוא תחת השמים הכוונה בו על הנעשה בכחם ונתון תחת ממשלתם והוא הגוף, אבל הנפש איננה תחת ממשלתם כי הנותן צורה הוא צורה כמו שביארו הפילוסופים. והוא שאמר החכם:

וישוב העפר אל הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה.

ואחר אשר התבאר הרצון באמרו תחת השמש תחת השמים התבאר ג"כ מה שאמרו רז"ל למעלה מן השמש שהוא העמל בנפש והוא העמל והיגיעה בחכמה שהן בכח העליונים. ודעת הכתוב הזה שאין יתרון והשארה לאדם בכל עמלו בעולם השפל. כי

אחר שכל הנעשה בממשלת השמים כלה ונפסד. גם העמל בו כלה ונפסד והוא שפתח דרך ראיית היקש מופתי. הבל הבלים אמר קהלת, רצונו לומר כל עמל האדם במעשיו השפלים הוא הבל שסביבותיו הבלים כי כן טבע החומר הזה שהוא כלה כמו שאמר וביאר אח"כ דור הולך ודור בא וכל מי שסביבותיו הבל הוא בעצמו ג"כ הבל. וזה ידוע ומושכל ראשון. והוא ששנה ואמר:

הבל הבלים הראשון הוא במקום ההקדמה הקטנה מן ההיקש והשני במקום ההקדמה הגדולה ומשתיהן תצא התולדה. והוא שאין יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש והוא המבוקש. וזאת הראיה שהיא מופתית גדולה אצל החכמים ולפיכך הקדימה, ואח"כ אמר הכל הבל להראות ולפרסם ראית החפוש ד"ל כי בחפשו כל פרטי מעשי בני האדם אחד אחד והעמל בם נמצא הבל ונראה לכל שהכל הבל.

ומשתי הראיות נדע שאין יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש. ואמרו בנתים "אמר קהלת" הוא לרמוז שהוא דרך ההיקש הנקהל משתי ההקדמות כי כן יקרא בלשון יון. והחכם שהחברתי עמו אמר כי הבל הבלים הראשון בא לרמוז על החומר הראשון שקבל ד' צורות בדרך ההויה וההפסד כאלו הוא הנהר היוצא מעדן בפועל והיה לארבעה ראשים, כי כל אחד מהן הוא ראש לפי איכותיו וזה בטרם נעשו המורכבות בששת ימים. ולפיכך הפסיק בדבור:

"אמר קהלת" ואח"כ דבר על המורכבות ואמר הבל הבלים שהרי גם הם הוים נפסדים. ולכלול ההרכבה האחרונה שנבראה בששי באחרית הכל אמר הכל הבל שהרי גם הוה על דרך הראשונה והוא מה שסמך לו מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש. והחכם הגדול חתני נ"ע פירש בו ענין אחר כמו שנמצא בספרו שפירש בו קהלת. ולפי שצריך לכל מבקש השם וסודותיו להתבונן בפירוש ההוא ובשאר חבוריו אקצר בחבורי זה מהזכיר פירושיו כ' שם ימצא המבקש ואולי אחטיא כוונתו בלשוני.

ואשוב לענין כוונתי ואומר כי כדי לאמת ראיית החפוש לפי פירושנו חבר הספר ממלת אני קהלת עד הבל הבלים אמר קהלת הכל הבל, וכדי לאמת המופת הקודם כתב מדור הולך וגו' עד אני קהלת וגו' כי בו התאמתה ההקדמה הראשונה הקטנה והוא שכל סבות העולם העמל הבל. והפסוק האחרון לא שנה בו הבל הבלים לפי שקצר בו ההקדמה כאלו אמר כל עמל האדם הבל שהרי יצא מהבלים. ונמצאו שני פסוקים אלה נאמרים על דרך שאמר ופניתי אני בכל מעשי שעשו ידי ובעמל שעמלתי לעשות והנה הכל הבל ורעות רוח ואין יתרון תחת השמש. ויתרון לפי דעתי בפסוקים אלה בא במקום שארית, כמו שבא מזה הענין ואף אם במשקל אחר במקום אחר:

"מיתר השמן" "יתר הגזם" ורצה לומר כי כל המעשים והעמל בם תחת השמש שהוא בעולם הכלה הבל בלא השארות ואחר שהודיע שהעמל בדברים הבלים אין לאדם בעמלו יתרון, מכלל לאו אתה שומע הן, והוא שהעמל בדברים הקיימים יש לו יתרון והוא העמל בדברים שלמעלה מן השמש. בההשחדלות השגת אמתיות בבחינת המציאות מתוך מעשיו הטובים ויגיעתו בתורה וחכמה עד שתכלה נפשו ותכסף להדבק בעליונים ויתן לו השם מהלכים בין העומדים וחי לעולם.

וזה סוד גדול מסודות התורה שבאו במעשה בראשית. ובאמת ראוי להיותו סוד ליראי השם וחובה עליהם להסתירו מרבים כדרך כל דברי החולק על אמונה המונית ונצרכת לכל, ואם שניהם כאחד טובים הכל לפי מה שהוא אדם. וזאת היא כוונת דברי שנמצאו לו ג"כ בספר הזה באמונה הגמול, ולפיכך לא גנזוהו ואחר שגלוי אמונת הגמול היתה סיבה למנוע גניזתו ידוע שדברי הנטיה לדברי מינין הנראית מדבריו היתה כנגד זה, והוא שממקצת דבריו נראה שאין יתרון לחכם על הכסיל, ולא לצדיק על הרשע. והמאמר בזה יש לו פנים שראוי לנו וחובה עלינו לדון אותו בם לזכות, אחרי שגלה אמונתו הישרה. והזכות ההוא הוא שנאמר שדבריו ממין דברי החכמים אנשי המחקר. וכן אם נמצא לו דבר אחד שיראה בו שהוא נוטה מן התורה יש לנו ג"כ לדונו לזכות אחר שדבריו מזה המין כפי מה שהראנו בענין הגמול שמאמרו בו בקצת מקומות כפי מאמר קצת אנשי המחקר, לא שהוא באמת כן, חלילה וחלילה שעלה בדעתו זה, שהרי הקב"ה בהזהרתו הראשונה במעמד הר סיני שאין עליו חולק, הראה היתרון לחכם ולצדיק ואמר ועושה חסד לאלפים לאוהבי ולשומרי מצוותי. וקרא את החכמים בשם "אוהבי" ואת בעלי המעשים בשם "שומרי מצותי". וכבר הודיעו להם זה ע"י משה בתנאיו הראשונים במרה ובמדבר סיני כפי שיתבאר במקומותם וכל התורה סובבת על זה. ואחר ששלמה החכם היה מאנשי התורה ומיודעיה, ולא כשאר יודעיה, אבל ידע אותה באמת והאמין בה אמונה קיימת יותר מכולם כפי יתרון חכמתו עליהם, אין ספק שידע כל זה על בוריו ואמיתו יותר מכלם עד שחבר בענין הגמול שיר השירים שנאמר עליו במשנת ידים שהוא קדש קדשים אצל כל הכתובים ונאמר שם שאין כל העולם כלו כדי כיום שנתן בו שיר השירים, וזה לפי שאמתת גמול העולם הבא התבאר שם. וסיבת שלמות הגמול באה גם כן בו, וכל זה השיג לפי יתרון חכמתו. והיתרון ההוא הביאו ג"כ לחבר לפני הספר ההוא שני ספרים הצריכים החלה לאדם והם משלי וקהלת שצרכם רב כדי להעיר על אהבת השם ועל שמירת מצוותיו, ובלמדו בהם דעת את האדם ובתקנו המשלים כדי להשיג כוונת התורה לא שתהי' מצות אנשים מלומדה. והוא שפתח בחחימת ספר קהלת:

ויותר שהיה קהלת חכם עוד למד דעת את העם ואזן וחקר ותקן משלים הרבה. ורבותינו ז"ל אמרו דרך דרש על מלת "ואזן" שתחלה היתה תורה ככפיפה שאין לה אזנים עד שבא שלמה ועשה לה אזנים. וידוע שיחוס אזנים לכפיפה הוא יחס יד לכלי שהוא כדי להחזיק בו וליטלו ולהשתמש בו ולהנות ממנו. ועוד דרשו רז"ל על הפסוק בפתיחת משלי: להבין משל ומליצה דברי חכמים וחידותם אמרו למה הי' דברי תורה דומין עד שלא בא שלמה? לבאר שהיו מימיה עמוקין וצוננין ולא הי' אדם יכול לשתות ממנה. מה עשה פקח אחד ספק חבל בחבל ומשיחה במשיחה עד שדלה ושתה. התחילו הכל דולים ושותים ממנה. כך היה שלמה ממשל למשל ומדבר לדבר עד שעמד על בוריה של תורה. ובשני המאמרים האלה החזקים וכיוצא בהם הודיעו לנו רז"ל שהיו חכמי הקבלה, שאין אדם יכול לקיים התורה כראוי לה ולא יודע אותה לא ישתדל להשיג ולהבין המכוון בה באהבת השם ובשמירת המצות. והמשל בזה שאמרו ז"ל על שלמה הוא עצמו אמרו על התורה ומדבריו הוציאוהו כי אמרם צוננין הוא ע"ד מאמר שלמה:

"מים קרים על נפשו עיפה ושמועה טובה מארץ מרחק" קרא התורה שבאה בדרך שמועה וקבלה על השלימות, שמועה טובה כי כן יאמר "טוב" רק על דבר השלם. ולפי שהשגת והבנת כוונה התורה הוא רק אחר חקירות רבות אמר על זה דרך משל מארץ מרחק. הנה בפסוק הזה המשיל התורה כמים הצוננין המרוים את העיף והמהנים אותו מכל משקה, ושאר המשל הנזכר כלל באמרו:

מים עמוקים עצה בלב איש ואיש תבונות ידלנה. אמר שהתורה יועצעת כל נועץ ביותר ולפיכך נקראת עצה סתם כמו שאמר ושומע לעצה חכם, היא כמים עמוקים עצה בלב איש ואפשר שרמז על משה רבינו ע"ה שהשיג באמת המעלה האנושית, או ר"ל שהיא כמים עמוקים בשכל האדם בכח דבריו ולפי העומק ההוא רבים מבני אדם לא ישתו מהם וימותו בצמאם ובעייפותם, לפי שאין להם חבל מספיק כדי לדלותם אבל איש תבונות ידלה בקנותו תחבולות לספק חבל בחבל ומשיחה במשיחה. ודקדקו מדבריו שני ספוקים מאמרו על ענין זה ונבון תחבולות יקנה, וכן נראה שדקדקו גזרת שם תחבולות כמה שדרשו חבל בחבל, וכן נאמר על ענין זה בתחבולות עשה מלחמה. ובא להורות דרך הלימוד בספריו ובספרי הנביאים. ואמרם חבל בחבל ומשיחה במשיחה שני מינים בספוק ההוא לפי שהתחבולה בזה צריכה לשני מינים הא' משל והוא החבל המצורף אל הדלי והמיוחד לו והוא הקודם במעלה ואשר הכוונה אליו והענין ההוא נרמז בספר בראשית בדרך משל וחידה ועליו חבר ספר משלי שפתח בו במשלי. וכן חבר ספר קהלת בחפשו דבר דבר בפשוטו והראה כוונת כל המצות המעשיות כי זה

כל האדם. ולפי הענין הזה פתח בו בדברי, והענין ההוא הוא המשיחה שאינה מיוחדת לדלי ואינה צרופה לדלי רק למשוך החבל בה כפשוטו של ספר משלי. והחכם ע"ה קנה תחבולות וצירף דבר לדבר ומשל למשל עד שדלה בשניהם ושתה בהשיגו כוונת כל המצות אחת אחת שהן כדי שילך האדם בדרך ישרה בלא נטיה אל הימין או השמאל עד אשר יבוא אל מקדשי אל בחקירתו ווירשתו כל סתרי התורה ומשליה אחד אחד עד שישיג על ידה אהבת השם המחייה את בעליה. ועל ההשכלה ההיא חבר הספר שנאמר עליו שאין כל העולם כלו כדי כיום שנתן בו לפי שהוא המכוון בתורה והמבוקש ממנה. וכן חבר בתחבולות ההשגה ההיא משלי וקהלת שהיו מובנין לכל נבון בתחבולות ההן מים עמוקים כדרך שדלה הוא וכפי זה הענין נאמר בבראשית רבה מים עמוקים עצה בלב איש ואיש תבונות ידלנה. משל לבאר עמוקה מלאה מים והיו מימיה יפין ולא היתה בריה יכולה לשתות מהן בא אחד וקשר חבל בחבל ונימה בנימה ודלה ממנה ושתה התחילו הכל דולים ממנה ושותים. ואע"פ שבא הענין הזה שם על יהודא בכוונה אחת היא ועיקר הכונה היתה ביאור סודות התורה שהעיר עליהם החכם שלמה בשלמותו כי זה חוב על כל שלם להשלים אחרים בשלמותו והוא מדרכי השם בהשפיע מטובו בהמציאו מציאות ובהעמידו אותו. ושלמה השלם עשה כן ליתרון שלמותו בחכמה באהבת התורה אחר אשר הכין לבו לדרוש אותה ולחקור סתריה. והוא שאמרו התחילו הכל דולין ממנה ושותין והוא שאמר בפתיחת משלי לדעת חכמה ומוסר להבין אמרי בינה קרא מצות התורה חכמה ומוסר וקרא הדעות האמתות אשר בה אמרי בינה. ולשני הענינים האלה חבר ספריו. האחד מהם הוא על הרוב משל ולפיכך פתח בו משלי והשני הוא על הרוב דבר ולפיכך פתח בו בדברי ושניהם השלימו כונתו בביאור התורה לפי יתרון חכמתו ורוב חקירתו והוא שאמר ויותר שהי' קהלת חכם וגו'. ואמר תקן לא ותקן יורה שמשמעות הכתוב כן ויותר שאזן וחקר תקו משלים הרבה רצה לומר אל יעלה על לב אדם ששלמה כשחבר שני ספריו בהנהגת האדם בא לחלוק על התורה או להוסיף עליה או לגרוע ממנה בי אין הדבר כן אבל לפי יתרון חכמתו ודעתו כונת התורה על שאר בני אדם עוד לפי היתרון ההוא למד דעת את העם והזהיר אותם הזהרות שלא באה בתורה בפירוש כרוב אכילה ושתיה ומעוטן ורב שחוק ורב כעס ורב דברים ורב שתיקה ורב חריצות ורב מנוחה ובכלל כל הקצות וזה כלו לפי שהשיג כוונת התורה על זה בהזהירה על קצת מאכלות וכיוצא בהן והשם צוה בכלל לעשות הישר בעיניו וללכת בדרכיו הישרים ובכיוצא בזה למד דעת את העם. והוא שאמר בפתיחת משלי לקחת

מוסר השכל צדק ומשפט ומישרים לתת לפתאים ערמה לנער דעת ומזמה כי זה סדר הנהגת כל האדם. והוא אמרו למד דעת את העם.
עוד אמר ויותר שאזן וחקר ר"ל ויותר שהאזין והסכית לתורה והוא שהכין לבבו לחקור ולדרוש סתרי תורה תקן משלים הרבה כלומר עשה תחבולה במשליו כדי שיבינו מהם המשלים הסתומים והוא שאמר שם ישמע חכם ויוסיף לקח ונבון תחבולות יקנה. להבין משל ומליצה וגו'. רצה לומר ישמע חכם דברי חכמים וחידותם ויוסיף לקח ונבון תחבולות יקנה להבין משל ומליצה. והוא במה שהעיר במשליו ובדבריו על כונת המצות ועל הספורים שבאו במעשה בראשית ועל מה שנרמז בם ממעשה מרכבה. וכן בא הנה בקש קהלת למצא דברי חפץ וכתוב יושר דברי אמת, אחר שאמר בכתוב הקודם כונת שני ספריו אמר בכתוב הזה תועלתם ואמר שעשה אותם כדי שימצאו האחרים דברי הרצון והכונה בסתרי התורה ובמצותיה כדי שימצאו יושר הכתוב בספר הישר שהוא התורה והוא דברי אמת והוא המליצה והמצות בעצמן כאשר ראוי לאדם וחובה עליו לאחוז בזה וגם מזה אל יניח ידו כי אין קיום התורה באמת כי אם בהחזיק בשני הענינים יחד. או רצה בדברי חפץ הרצון והכונה במצות ובדברי אמת אמתת המציאות והממציא.
עוד אמר דברי חכמים כדרבונות וכמסמרות נטועים וגומר, ר"ל אל יעלה על לב אדם שדברי ספרים אלה הם למטה ממעלת דברי חכמי התורה הנאמרים בדרך קבלה כמו שיראה בתחלת עיון שהם אומרים הלכות פסוקות בפירוש המצות ושלמה אמר דבריו כסותרין זה את זה וכמספק בקצת אמונתו כי אין הדבר כן אבל שלמה דבר בדרך חכמי המחקר שחוקרין ודורשין פעם מודים פעם חולקין כדי להוציא לאור כל תעלומה ופעם אומר דבר שמשמעו ענין אחד והכונה ענין אחר ופעם אומרין דבר כפי התחלת העיון לתלמידים ופעם כפי הדעות המפורסמות לא מושכלות. וכונתם בכל כדי להעיר לב התלמידים וללמדם ולהרגילם עד שימשכו אותם אל האמת אבל אין בכל דברי החכמים הנאמרים בדרך האמת כנגד אמתה של תורה כי האמנם ימצאו דבריהם בעיון הדק שוין לדבריה והוא שרצה באמרו דברי חכמים כדרבונות וגו'.
וקרא חכמי המחקר והעיון חכמים לפי שהם מתחכמים ומוציאים דבר מתוך דבר וקרא בעלי הקבלה בעלי אסופות לפי שדבריהם כסגולות ואוצרות שהם כנוסין ועומדין, ולשון כניסה ואסיפה אחד הוא כמו שבא לאסוף ולכנוס לתת לטוב לפני האלהים. והוא לשון אוצר כמו שאמר כנסתי לי גם כסף וזהב וגו', והוא כמו אצרתי לי ובא בלשון רבותינו בשעה שמפזרים כנס והוא כאלו אמר בעלי אוצרות וכן נאמר בתלמוד על בעלי גמרא מרי חטיא. ודברי מושך עצמו ואחר עמו כאלו אמר וכמסמרות נטועים דברי בעלי אסופות.

ואמרו נתנו מרועה אחד מורה שהוא נאמר דרך התנצלות על חשד הנראה בדבריו כי כן נאמר על דברי המחלוקות שבאו בתורה שבעל פה אלו ואלו דברי אלהים חיים הם ועל פסוק זה אמרו שמא תאמר הללו מטמאין והללו מטהרין הללו אוסרין והללו מתירין הללו פוסלין והללו מכשירין היאך אני למד תורה מעתה תלמוד לומר כלם נתנו מרועה אחד כלן אל אחד נתנן ופרנס אחד אמרן מפי אדון כל המעשים ברוך הוא שנאמר וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר.

ולפי הענין שאנו בו רצה לומר כי שני חלקי הדברים האלה נתנו מרועה אחד הוא הרועה האדם והזן אותו בשני מיני מזון מזון הגוף ומזון הנפש רועה שהוא אחד שמכלל דבריו שנאמרו למשה רבינו הם דבריהם, ואלה דברים החלוקין הם כשני אישים שהן תחת מין אחד כראובן ושמעון שהם תחת מין האדם ושניהם שוים בעצם האנושית אבל הם חלוקין במקריהם זה גדול מזה וזה גבור מזה וזה חכם מזה. כן דברי החכמים ודברי בעלי הקבלה שוין בעצם האמונה לאהוב את השם ולשמור מצותיו אבל הם חולקין בדברים מקרים שאלה מגידים האמת בלא ראיה מופתית בלא חקירה והערה גלויה ואלה חוקרין ומביאין ראיות ומעירים הערות רבות כדי למצא דברים המקובלין ההם וכדי להחזיק בם. והוא שהמשילם הכתוב בשני כלים שחמרם אחד והוא חזק בעל כח טבעי שהוא ממהר לפעול וקשה להפעל הוא הברזל וכן צורת שני הכלים אחת בהיותם דקים ופיהם צר וחד אבל הם משתנים במקרים בתארם ובמלאכתם שהממר נטוע בכלי כדי לחזקו כמו שכתוב ויחזקהו במסמר והמסמר לא נע ולא מניע כי המכוון בו כדי להעמיד הכלי בדרך שלא ימוט והדרבן נע ומניע ומלאכתו הנעה והערה. כן דברי החכמים ודברי הקבלה חמרם אחד חזק בעל כח והוא דבר השם באמונתם וצורתם אחת והוא דרישת החכמים עם המעשים הטובים אבל הם חלוקין ומשתנים במקרים והוא שדברי הקבלה פעולתם כפעולת המסמר שהם מחזקים ומעמידים האמונה ושומרים אותה. ובא כלשון הזה בדבריהם ואלעזר בני קבע בה מסמרות. ואולי בכתבו וכמשמרות בשין כוון לרמוז על דברי הקבלה שהם שומרי האמונה. אבל דברי החכמים הם כדרבונות והדרבן ידוע שהוא כלי ברזל דק וחד והוא תקוע ביתד של עץ והעץ הוא ארוך וגלוי לכל והיתד כעצמו נקרא מלמד כפי מה שבא במשנה מלמד שבלע דרבן והדרבן הוא הברזל היוצא ממנו והוא נסתר מבני אדם עד שיעיינו בו עיון דק והכלי ההוא גם כן בשני חלקיו נקרא דרבן ונקרא מלמד ובלשון רבותינו ז"ל מרדע ובשלשתם הערה בדרך שתוף השם על הבינה והלמוד והדעה ודברי חכמים וחידותם הם בתואר הכלי ההיא בשני חלקיו כי החידות נסתרות מרב בני אדם ולא יושגו אלא אחר עיון דק. ונמצא במדרש קהלת מלמד שמלמד

הפרה לחרוש כדי שתתן לבעליה. מרדע שהוא מורה דעה לפרה. דרבן שהוא מידר בינה בפרה. ולשון מידר כלומר עושה שורות הענין בו הסדר הטוב הראוי לכל דברי חכמה או זולתו. והדרבן ידוע שפעולתו מיוחדת להעיר הבקר למשוך המחרישה כדי לעבד הארץ להוציא מאכל האדם ממנה ומאכל הבהמה ופעם יעירו בו הבקר ללכת ולעשות התלם בכלי העבודה הנטפלים אליהם ופעם יטו אתם אל הימין בנטותם אל השמאל ופעם אל השמאל בנטותם אל הימין עד שמכונות תלמי השדה. כן החכמים מעירים התלמידים בדבריהם לעבד הגן במחרשת העיון ולכוין עבודתם פעם יטו אותם אל הימין ופעם אל השמאל כדי לכוין הדרך הישרה.

וזה נמצא בדבריהם ז"ל שאמרו מה דרבן זה מכוין את הפרה לתלמיה להביא חיים לעולם אף דברי תורה מכונים לומדיהם להביא חיים לבעלים ובלשון אחר נאמר מה דרבן זה מכוין את הפרה לתלמיה להביא חיים לבעלים אף דברי תורה מכונים דעת האדם לדעת המקום. והכונה בזה כי בכון התלמידים הדרך הישרה עבודתם ראויה לכל עצי הגן ולהוציא רב תבואה גם כן לאדם כמו שבא ורב תבואות בכח שור והוא משל על יגיעת התלמידים ועמלם בתורה כמו שבא בדבריהם מכאן ואילך אוסף ליה כתורא. ועל התלמוד אמר בפירוש שנקרא עבודת הגן כי כן בא בדבריהם תאמר שיש מלאכה בגן עדן לעבד ולשדד את האילנות והלא האילנות נצמחות מאליהן או שמא תאמר שיש מלאכה בגן עדן להשקות את האילנות והלא נהר יוצא מעדן ומה הלשון הזה לעבדה ולשמרה אלא לעסוק בדברי תורה ולשמור אותיותיה שנאמר לשמור את דרך עץ החיים ואין עץ חיים אלא תורה שנאמר עץ חיים היא למחזיקים בה ובספרי נאמר לעבדה זה תלמוד לשומרה אלו המצות. ומן הידוע כי באין אלפים אבוס בר ולולי החרישה לא ימצאו השומרים מה ישמרו. אם כן צריך לשומרים גם כן השתדלות רבה על החרישה והם צריכים גם כן לדרבונות ומשל החרישה למצא הדברים הטובים הנסתרים והחידות הי' דבר פשוט בין בני אדם מקדם. אמר לולי חרשתם בעגלתי לא מצאתם חידתי. וזה מפני החרישה פעל מפתח ומגלה הדבר הנסתר המבוקש.

והחכם שלמה הקדים למשל מים עמוקים הנזכר משל אחר מענינו ואמר מחורף עצל לא יחרוש ושאל בקציר ואין. ובא להעיר האדם שיגע בבחרותו לחרוש והוא שידרוש ויחקור הכתוב עד שידע האמתות. ואמרו יחרוש לא יזרע מורה שהוא משל לדרישת התורה כי הדורש הוא חורש לא זורע ומעט יוציא והרבה יאסוף. ועל הערת החרישה הזאת עשה החכם הדרבונות לא לחלוק על דברי תורה ודברי קבלה כי הכל כמו שאמרנו דברי אלהים חיים הם שבכלל דבריו דבריהם דברי הבאים אחריהם והוא שאמר ויותר

מהנה בני הזהר. ר"ל שאין ראוי לתלמיד נבון לסמוך על הכתוב ועל הקבלה בלבד אבל יזהר בדרישותו יותר ממה ששהזהירוהו לפי שאין משיג לכתוב כל הצריך ואין מגיע אל הקץ לדבר זה הוא שאמר עשות ספרים הרבה אין קץ וכן אין כח לאדם לומר בפיו כל הצריך שהלאות משיג לכל אדם בזה והוא שאמרו ולהג הרבה יגיעת בשר. ואחר כן אמר סוף דבר וגו' רצה בו תכלית הדברים שזה אנו מאמינים כלנו ומקובל הוא אצלנו בלא מחלוקת שהוא לכל את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם כלומר כי זה הראוי לכל והשוה להם לחכם ולכסיל לדעת לעשות. והוא סובל גם כן משמעות שבא בפסוק ויאמר לאדם הן יראת י"י היא חכמה וסור מרע בינה. ובא האדם בשני הפסוקים האלה כנוי להמון העם כי זה הראוי והצריך לכל ולפיכך חתם החכם בו ספרו לדחות כל מבוכה מהאמונה.

והקרוב אצלי שספר איוב כמו כן חתימתו בענין זה הפסוק והפרשה כלה מפסוק והחכמה מאין תמצא עד הפסוק הזה נכתבה שלא במקומה להסתיר הסוד כמו שהסתיר החכם. וראיה לזה דבר אליהוא ודבר השם אל איוב שבאו בדרך שלא השיג עד עתה ענין זה הנרמז בפרשה ההיא בפסוק ההוא ובפסוק הזה. ולפירוש הזה לא יצא הספר מכונת הספר כלו שנכתב כפי המחקר וכן נמצאו פנים לפסוק האחד באמרו כי את כל מעשה וגו'. והוא על ענין כי עת ומשפט ידע לב חכם וסמך לו כי לכל חפץ יש עת ומשפט והענין כלו כי המשפט לאלהים הוא כי גבוה מעל גבוה שומר וגבוהים עליהם וגלגל הוא שחוזר בעולם כאמרו גם את זה לעומת זה עשה האלהים שאמר על יום טובה ויום רעה והוא אמרו אם טוב ואם רע. וזהו הענין שנבוכו בו כל הנבוכים להעלם מהם הסיבה והוא שאמר על כל נעלם והסבה היא שכל מעשה האלהים אשר יהרהרו רע עליו הוא מביא אותו במשפט וזה נסמך למה שהקדים סוף דבר הכל נשמע כי על שני הענינים שאמר היתה כונתו האחד את האלהים ירא וגו' והשני כי את כל מעשה האלהים וגו' ולפי הפירוש הזה יהיה מעשה סמוך לאלהים אבל לפי הפירוש האחר יהיה מוכרת והוא שבא הנקוד עליו בזקף רוצה לומר כל מעשה האדם האלהים יביאנו במשפט אם בעולם הזה ואם בעולם הבא. ואומרו על על כל נעלם הורה שהנגלה נמשך במשפט על הנעלם דרחמנא לבא בעי וזהו דרך התורה אשר חתם ספרו בפסוק הזה.

ופסוק הזה וכו' ושאר הפסוקים הנזכרים יש לה פנים אחרים בדרך פשט ובדרך דרש אבל פירוש אחד מספיק לי בכל הפסוקים שאזכיר לפי שאינו בא לגזור פירוש או מאמר לא בפסוקים אלה ולא באחרים אבל להעיר עליהם בלבד ולפיכך אני מקצר בכל מקום להזכיר פירושו אחד בלבד אף אנו נאמר סוף כוונת ספרי שלמה החכם להעיר אותנו

להכין לבנו לדרוש ולחקור התורה ומצותיה בדרך שנשיג אהבת השם ושמירת המצות וכמה דרבונות עשה לנו החכם על זה וגם רבותינו כונו לזה בדברים מפוזרים בתלמוד ואלו לא דברה כזה אלא במאמרים הנזכרים על דברי שלמה דים ומה גדול כח האומר המאמרים ההם ומה גדול עוננו מנשוא כי עם כל ההערות האלו יראתינו את השם שבה מצות אנשים מלומדה ואם נכבד אותו בפינו ובשפתינו לבנו רחק ממנו והנביא הוכיחגו על זה תוכחה נמרצה וקשה באמרו יען כי נגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה לכן הנני יוסיף להפליא את העם הזה הפלא ופלא ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר.

והתורה הזהירה אותנו מאד להכין לבנו אליו בדברי יחודו ואהבתו וללמדם ולדבר בם בכל זמן ובכל מקום ולקשרם על היד ולשומם בין העינים ולכתבם בשערים הכל על דרך הערה כמו שבא והיו הדברים האלה וגומר. על לבבך וכל הפרשה ההיא המצרכת כל ההערות ההן. וכמו כן באו הערות הנזכרות בפרשת עול מצות אלא שהוסיף בה על נפשכם כי כן בא שם ושמתם את דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם וכנגדו אמר בפרשת עול מלכות שמים והיו הדברים האלה על לבבך לפי שקיום יחוד השם ושורש אהבתו הוא בשכל שהוא מכונה בלב במקום זה והוא החלק המיוחד מחלקי הנפש ואין מבוא לעקר היחוד והאהבה בשאר חלקי הנפש. אבל המצות יש להם מבא בחלק המרגיש ובחלק המתעורר שהם גם כן חלקי הנפש ובשניהם תמצאנה מדות האדם ולפיכך צריך אדם שישים דברי השם עליהם כדי שיכניע אותם לעבודתו. ראה והבן מאד כי באו בתורה הערות רבות וחמודות לדעת היחוד והאהבה וקיום המצות כראוי וזה אי אפשר מאין דרישת התורה על דרך החכמה ואנחנו בעונותינו מאז גלינו מארצנו אבדה חכמת חכמינו ובינת נבונינו הסתתרה כאשר יעד לנו הנביא על היות יראתנו בלא הרגשה במצות אנשים מלומדה ועל היותנו מכבדי השם בפה ובשפתים מאין לב ומבלי חכמה ונענשנו מדה כנגד מדה עד שקם עזרא רבן של אנשי כנסת הגדולה ודרש וחקר התורה כראוי ולמד ולימד אותה על בוריה כמו שהעיד עליו הכתוב וקרא אותו סופר מהיר רצה בו חכם זריז בדרך שאמר כי עזרא הכין לבבו לדרוש את תורת י"י לעשות וללמד בישראל חק ומשפט ואמר כמבאר ללמוד ההוא לעזרא הכהן הסופר סופר לדברי מצות י"י וחוקתיו על ישראל.

וספירת דברי המצות היא הדרישה הראויה לא הכתיבה ולא זולתה וזה הטוב השלם קם בישראל כאשר פקד י"י את עמו וכאשר שב העם על קיאו הפליא השם את העם הפלא ופלא בגלות שאנחנו בו עד שהיינו משל בגוים על החכמה ועל המצות שבאו

בתורה לפי שאין אנו שוקדים ללמוד שנשיב את אפיקורוס כפי שהזהירו אותנו רבותינו והכופרים מרחיבים פה עלינו ואומרים שאנו אוכלין הקליפות והם אוכלים הפרי וזהו לפי שהם משתדלים לדרוש ולחקור התורה כפי אמונתם ודורשים ברבים תמיד עד שהחזיקו השקר באמת זמן רב ואנחנו כמעט נטיו רגלינו מן האמת המסור לנו מפי השם וזה מפני עצלותנו בקראנו התורה קריאה חלושה כקריאת הנערים בלא חקירה ודרישה עד שהרבנים מעמנו סומכים בקראם שנים מקרא ואחד תרגום הפרשה כמו שצוו רבותינו ולא על הקריאה בלבד היתה כונתם בזה אבל ההערה כדרך שבאו הערות הרבה בתורה והיא כדי להתבונן בתורה בכל שבת ושבת ובכל יום טוב לפ' שהם ימים פנויים לכל לדרוש לחקור וללמוד וללמד ואל זה היתה הכונה בקדוש הימים ההם ולא כן אנחנו עושים אבל כשנקרא הפרשה אנחנו מבליעין קצת תיבות כאלו אנחנו אוכלין דברים מרים וכדי בזיון בזה בהעבירנו כונה שבאה בתקון ברכה אחת מברכות התורה שתקנוה דרך תפלה להעיר על זה והוא הערב נא י"י אלהינו את דברי תורתך בפינו וידוע כי המאכל הערב יטעמגו האוכל אותו בחכו ולא יבלע ממנו מאומה בלא טעימה והוא שסדרו בברכה ההיא ונהיה אנחנו וצאצאינו כלם יודעי שמך וידיעת שמו הוא מדברים הנמנעים בדרך קריאתנו אם כן ברכתנו ברכה לבטלה ותפלתנו תפלת שוא וגם קדוש הימים ההם לא נכון אליו רק למלא כרסינו המחלל נפשנו.

וכן כשאנו עושין המצות באיברינו כתקיעת שופר וזולתו לא נשים לבנו עליהם אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו וכל חרדתנו למצוה ההיא לראות השופר אם הוא נאה ואם קולו צלול ומצלצל ואם קול התוקע חזק ואלו שומנו על לבבנו שם היום בלבד שקראה אותו התורה יום תרועה השגנו הכונה בו כמו שיתבאר במקומו ואע"פ שאין הכונה בו גלויה לכל גם המצות שהכונה בם גלויה לא נחוש אליה כראוי הלא תראה שחבובינו במצות ציצית הוא שתהא הטלית נאה להתפאר בו הגוף אבל הנפש תגעל בכונה החשובה עד שאמרו עליה שהיא שקולה כנגד כל המצות בהיותה מזכרת כל המצות בדרך שלא נתור אחר לבבנו ואחר עינינו על הדרך שבארו רבותינו ז"ל אחרי לבבכם זו מינות ואחרי עיניכם זו זנות והמינות היא הנטיה מיחוד השם ומאהבתו והנטיה ההיא באה מצד המחשבה הכוזבת והיא נקראת במקום זה לב והזנות היא הנטיה מהדרך הישרה וההליכה אחר היצר והנטיה היא באה מצד כח המרגיש ובלבד הרגש הראות שהוא המתעה הגדול ולפיכך הנטיה הזאת תיוחס לעינים ושני המינים האלה הם המביאים האדם לידי חטא כמו שאמרו רבותינו ז"ל ליבא ועינא סירסורא דחטאה אינון ולפיכך נזכרו בהזכרת כל המצות.

וראה והבן מה נפלא דבר זה הנמצא להם שמשתי תיבות שבאו במצוה זו הוציאו בטוב דרישתם כונת כל התורה שהיא לדעת האמתות והוא אהבת השם וללכת בדרך ישרה והיא שמירת המצות והוא שאמר שהיא שקולה כנגד כל המצות ובלבד כשהעבודה בה כראוי ואנחנו לא נדע מה נעבוד את י"י אלהינו וכן כשאנו מהללים בזמירות ומברכין ומתפללין לא נתן אל לבנו לדעת מה שיוציא פינו דרך רגילותו עד שלא נדע ענין לדברי חכמה רבים שנכללו בהם, גם מה שהוא ידוע לכל ומבואר לא נרגיש בו ולא נחוש אליו עד שהרבה פעמים נספק בו בשעתו אם אמרנוהו ולא נירא פן נהיה בעיני השם כמתעתעים ואלו דברנו דרך זלזול כזה לפני מלך בשר ודם לא יצילנו איש מידו מעונש ועתה אנה נוליך חרפתינו רק על הדבר הזה. וידוע כי עקר התפלה אינה רק בלב אבל בכל לב כי כן בא בתורה שבכתב לשון המצוה על התפלה ולעבדו בכל לבבכם ובא הבאור בתורה שבעל פה אי זה היא עבודה שהיא בלב הוי אומר זו תפלה גם דברי הנביאים שנכתבו בלא ספק לתועלת גדולה אנו קוראין אותם לעתים רחוקים כדרך ספור הבלי הזקנות. גם ספרי שלמה החכם שבאו להעיר אותנו להנצל מכל המכשולים האלה שנים מספריו אנו קורין פעם אחת בשנה וגם הקריאה ההיא כקריאת ספר הזכרונות והשלישי אנו קוראין אותו פעם אחת כל ימי חיינו וגם הקריאה ההיא כקריאת אחד מן הפיוטים גם אם אחד בדור ימלאנו לבו ללמוד החכמות הנמצאות בלשון אחרת המועילות להשלים כונת התורה יחשב הלמוד ההוא לעון אצל רב בני דורו ונותנים טעם לדבריהם ממה שאמרו רז"ל מנעו בניכם מן ההגיון וכן ממה שהזהירו שלא ללמוד חכמת יונית ואין ספק למי שבוחן שאר דבריהם שאותה המניעה אינה כוללת אבל היא לנערים וכיוצא בם לפי שהחכמה ההיא אם לא יקדים לה למוד התורה ותלמודה ובלבד שיהא הלומד ההוא איש נעים ובעל מדות טובות הנכללות ביראת שמים היא בלא ספק גורמת להוציא האדם מן הכלל לפי שהחכמה ההיא עמוקה מאד וכל ראיותיה משקול הדעות ומעט הם הראויים לה, כי היא צריכה אנשי לב נבונים ירא אלהים יודעי התורה ותלמודה והם שנכנסים לפרדס בשלום ויוצאים בשלום לפי שמטים ספיקותיהם אחר האמת המקובלת אצלם מצד התורה הנטועה בלבם אבל חסר לב יקצץ נטיעות לפי המבוכה היוצאת לו בקצת ענינים ומקשים לבם ומגלים פנים בתורה ומטים הספיקות אחרי יצרם ושרירות לבם ולפיכך היתה המניעה ראויה אל הרב.

וכן בא הענין במעמד הר סיני שהזהיר שנית ואמר על ההריסה בעיון הלב ומצורף אליו ראות עין פן יהרסו אל י"י לראות ונפל ממנו רב אבל הכהנים הנגשים אל י"י התקדשו לפי שזאת החכמה צריכה מאד לאנשי לבב להועיל לעצמם ולאחרים עמם כדי להשיג כונת

התורה שהיא חכמה ומצאנו להם ז"ל שאמרו בפירוש נובלות חכמה של מעלה תורה ונובלות הם פירות הנופלים קודם בישולם וכן אמרו קינים ופתחי נדה הן גופי הלכות תקופות ומזלות וגימטריות פרפראות לחכמה. ראה והבן כי על הדברים החמורים בתלמוד אמרו שהם עצמם דברי הקבלה שהם הליכות עולם בדרכי השם תקופות וגימטריאות שאמרו עליהם כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים ואמת כי הם מין ממיני החכמה ואע"פ כן אמרו שהם פרפראות לחכמה וידוע כי הפרפרת טפלה לפת אם כן מעלת חכמת תקופות וגימטריאות שהיא החכמה הלמודית אצל מעלת חכמת הטבע וחכמת האלהות הנקראות חכמה באמת היא כמעלת פרפרת אצל הפת וידוע שהפת הוא עצם מזון האדם הטבעי לחיי הגוף והפרפרת מקרה נמשך למזון להעיר הכח הנזון על אכילת הפת להרגיל בו כן החכמה היא עצם המזון הטבעי לחיי הנפש. והלמודית מקרה נמשך לחכמה ההיא להעיר כח השכלי וללמדו ולהרגילו בדרישת החכמה ודי להם ז"ל הערה על דרישת החכמה במאמר זה ובקראם אותה פרדס בשם הגן הנטוע בעדן אשר בתוכו עץ החיים נטוע והוא גם כן נטוע בתוך עם י"י כמו שסדרו בברכת התורה וחיי עולם נטע בתוכנו כונתם בכל על החכמה שהיא תורה באמת ובה פתחה התורה. ואלו לא היתה הכונה הזאת לרבותינו ז"ל לא היו מחבבין לשון יונית וכתב יוני שחוברו בהם כל חכמות. עד שאמרו לרב חבובם יפיותו של יפת יהיה באהלי שם והכונה בזה הוא לפ' שהחכמות הן מודיעות ידיעה קיימת האמונה שקבלנו משם ובית מדרשו שהוא היחוד ועל למודו אמרו הוי שקוד ללמוד תורה מה שתשיב את אפיקורוס כי אין תשובה לדברי אפיקורס זולתן.

ובפירוש מצאנו רבותינו שהרגילו העסק בחכמות, ואמרו שהקטן שבשמונים תלמידים שהיו לו להלל לא הניח שום דבר חכמה שלא למד עד שהפליגו עליו ואמרו שלא הניח דבר גדול ולא דבר קטן ובארו ז"ל שמעשה מרכבה הוא דבר גדול המעלה וכל החכמות מכונות אליו והם כהצעות לו, כי בו לבדו התועלת הגדולה והשלמה כי בו יבא האדם לפני המלך, ועל הויות דאביי ורבא אמרו שהוא דבר קטן, וזה לפי שהמשניות ושאר הלכות פסוקות מספיקות לדורשי החכמה זהו דעת רבותינו ז"ל אבל הדבר הגדול היום בעיני חכמינו בעלי הגמרא הוא העסק בסוגיות התלמוד, ולא העסק בפסק הנברר ממנו אבל העסק בקושיות ובתירוצים והדבר הקטון הוא בעיניהם מעשה מרכבה שהוא חכמת האלהות ואינו בעיניהם דבר קטן מן הדברים הטובים אבל דבר רע ומר מאד עד שגרם להם רב גנותם החכמה ההיא לתעות ולקרוא מעשה מרכבה להבלי שמות שבדו מלבם בני בלי לב השם יכפר בעד כי זה דעת רב חכמינו הרבנים ולפי הדעת

הנפסד הזה קרני אני יעקב בר' אבא מרי בר' שמעון בר' אנטולי ז"ל שאחד מבני דורי הרבנים כהה בי פעמים על לומדי לעתים בלשון הערב מעט מחכמה הלסודית לפני החכם הגדול חתני ר' שמואל נ"ר בן החכם ר' יהודה אבן תבון זצ"ל ויהי כי הציק בי המכהה בדבריו ויאלצני עניתי לו כדבריו כי לא מלבי שיחשבני כמטייל או כמשחק בקוביא בזמן הלמוד ההוא ואני התאמצתי עם טרדת עסקי בעולם ללמוד לפני החכם הנזכר לרגעים רחוקים עד שפקח מעט עיני לראות ולהביט ספר הרב רבנו ר' משה בר' מימון זצ"ל הוא ספר מורה הנבוכים אכל הוא פוקח עורים לחזות בנועם י"י ולבקר בהיכלו בדרך הדרישה הראויה ובהסיר הספר ההוא קצת הסנורים מעיני נתתי את לבי לדרוש ולחקור קצת כתבי התורה ושאר כתבי הקדש כשהייתי עובר עליהם ופעמים הייתי דורש אותם בחופות אבל מרב טרדתי בהבלי העולם אשר קניתי לי לא הייתי כותב אפלו שטה אחת מכל המתחדש אצלי בדרישת הפסוקים ההם ובהרגילי בענין ההוא הסכמתי לדרוש מעט ברבים בכל שבת ושבת עוד מעט ושבתי מן הדרך ההיא כי לא ישרה בעיני קצת חברי ואם היתה כונתי ואלהים יודע כי עשיתי זה להועיל לעצמי ולאחרים עמי כי אמרתי מפני שנאים הדברים שיוצאים מפי עושיהם וגנאי גדול הוא למי שנאה דורש ואין נאה מקיים ואמרתי אולי אבוש מעצמי ואעיר נפשי ונפש בני עמי כי חנני אלהים שני בנים יודעים ספר ואומר אולי יש תקוה ונלמוד לפני החכם הנזכר לדעת דרכי השם ואתנה לבי במה אזכה את ארחי לזכות את בני עמי וראיתי כי אין טוב לי מאשר אחבר לו ולהם דברי הערה על תלמוד תורה ועל קיום המצות ועל דעת הברכות והתפלה וההודאות כי זה חלקי מכל עמלי ומכל אשר הנחילוני אבותי ואם יש את נפש בני להחזיק בנחלה הזאת אמצא בם מנוחה ונחמה זה ינחמנו ממעשינו ומעצבון ידינו בהנחילי אותם הנחלה הנשארת הקיימת מורשה קהלת יעקב.

וראיתי לחלק דברי הערה אלה על מחלוקת הפרשיות כדי להתבונן בכל שבת ושבת בחלק אחד מחלקיו אולי על זה הדרך יתעורר המביט לדרוש ולחקור הפרשה או פסוק ממנה או כונת מצוה מן המצות כי ראיתי כשקורא אדם ספר מחובר בענין אחד ודבריו נקשרים זה בזה לא יתבונן בו הקורא כראוי כי נכסוף נכסוף לבא עד סוף וזו היא אחת מן הסבות והגדולה שבהן לקריאתינו הפחותה והחלושה בתורה ובשאר ספרי הקדש ואילו היינו דורשים וחוקרים פסוק אחד כראוי הי' טוב וזו לנו היא כונתי בהאריך דברי בפסוק אחד או שנים מן הפרשה או מן ההפטרה ובהזכירי דברי שלמה החכם בם כדי להשתכל בדבר החכם עד שנתעורר על דרך קריאה כזאת הן בכתוב הן בהודאת הזמירות הן בברכות הן בתפלה ולא שיסמוך אחד מהמעיינים בחבורי זה על מה שאומר בלבד

בפסוק מן הפסוקים או במאמר מן המאמרים כי לא ללמד היתה כונתי בו כי מעט אשר למדתי ובלבד בחכמות העיוניות לא השגתי מהן רק מעט באשר למדתי לפני החכם הנזכר ומעט אשר שמעתי מפי החכם הגדול מיכאל שמו הוא אשר התחברתי עמו ימים וכל הימים ההם כשנזדמן לנו פסוק מן הפסוקים שהיה אומר בו דבר חכמה הייתי מקבלו וכותב אותו בשמו לפי שאין כונתי להתפאר בכלים שאולים כדי להחזיק אותי בחכם ואין ראוי לחכם לתפוש אותי בזה ולא לבזות הדבר הכתוב בשמו לפי שאינו מבני עמנו כי אין לבחון הדבר רק מצד עצמו לא מצד אומרו הלא תראה שמשה רבינו ע"ה הקדים פרשת יתרו למתן תורה לחבוב דעתו ואני גם כן הלכתי בדרך התורה להזכיר דבר בשם אמרו ולהעיר במאמר ההוא ובמה שיחנני השם על דרך הלמוד והדרישה עצמי ובני המתנדבים להביט חבורי זה בהזכיר בו דברי הערה והמאמרים שצריך לדרוש ולחקור אותם ולכן קראתי לחבור זה מלמד לפי שזה השם נופל על הלמוד והוא שם ליד הכלי שמלאכתו הערה על העבודה וכונתי בחיבורי זה שיהיה מלמד לתלמידים הם העובדים ולאנשי המעשה הם השומרים ובחרתי בשם הזה להורות בו על כונת הספר ועל התנצלותי עליו והוא שלא יעלה בלב אדם שהתנכרתי לעצמי עד שחשבתי לחבר ספר חכמה לא כן אבל כשם שהמלמד יד לדרבן כן דברי חבורי זה כונתי בם שיהיו ידות דרבוגות החכמים המעוררים על דרישת האמת.

השם ברחמיו יעזרני בו ומשגיאות יצילנו ומנסתרות ינקני יזכני להתעורר ולמצא דברי חפץ ולהעיר בני עמי בדרך הערת הכתוב בית יעקב לכו ונלכה באור י"י.

תוכן הענינים והרמזים

ספר בראשית: בפתיחה תמצא פירוש הפסוק דברי חכמים כדרבונות וכוונתו בזה על שם הספר שנקרא "מלמד" וע"י פסוק זה נתגלגל לפרש מאמר חז"ל: ספק חבל בחבל ומשיחה במשיחה וענין עשיית המצות וקריאת התורה בכוונת הלב וציור בנפש ולא שתהיה מצות אנשים מלומדה, והודיע שראוי לאדם ללמוד חכמה מכל אדם בין מבן ברית בין משאינו בן ברית.

פרשת בראשית:

פירוש דברי אגור בן יקה, ואח"כ הזהיר להרחיק שתי הקצוות אפילו בלימוד החכמות. הקצה האחד הוא מיעוט הדרישה והלימוד והשני יתרון לימוד החכמות בדרך שאי אפשר להשיג. יורה ללכת בדרך הבינונית שהיא דרך החיים ובאה פרשה אחרונה בבראשית ויהי כי החל האדם וגו' ואח"כ פירש סוף ההפטרה ד' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר

תולדות נח: ביאור טעם ספור המבול ובלבול לשונם לצורך ישוב העולם, ואחר הזהיר לכל אדם לראות בעין שכלו שמין האדם נבחר בכל מעלה יותר מכל שארי בעלי חיים וראוי לו להודות לד' על זה, ועם זה פירש הללוהו כל מלאכיו. לך לך:
הזהיר ללכת בדרך הממוצעת בפירוש עקב אשר שמע אברהם בקולי וביאור סיבת התרחקות אברהם מבית אביו וספור כל הפרשה עד פרשת מילה ונתן טעם למצות מילה.
וירא אליו: תחלה הזהיר להשלים אחרים בשלימותו כפי שעשה אברהם אבינו בלמדו בניו אחריו לשמור דרך ד' לעשות צדקה ומשפט, הם הדרכים הממוצעות ולהראות שלימותו ודביקותו בשם וביאר עניני נדבותו בענין שלשה אנשים שבאו אליו וכנגד מדתו הטובה מדת הנבלה אשר היה לאנשי סדום
חיי שרה: פירש הפסוק שמעי בת וראי, כל המזמור על שני דרכים נגלה ונסתר מן הנגלה יוצא למוד ממשלה ומוסר הנשים ומן הנסתר יוצא הנהגת חלקי הנפש האחד חלק השכל הנקנה, חלק השכל המקנה המדות הטובות, והחלק השכלי השלישי אשר בו ידבק העליונים וידמה למלאך.
תולדות יצחק: פירש לשון אהבה הנאמרת על שלש מעלות וטעם ספור אהבת יצחק לעשו, אהבת המקום את ישראל אף אם עזבם בגלות
ויצא יעקב: ביאר דרכי הכנת יעקב לעשו אחר שהבטיחו השם וסיפור מעשה דינה
וישב יעקב: העיר הערות נכבדות על כל ספורי הפרשה מראש עד סוף
ויהי מקץ: ביאר מעלת הנבואה ומדרגותיה מן החלק הקטן שהוא החלום עד החלק העליון שהוא הנבואה ברוח הקודש, ואחר הביא טעם עשותינו כבוד לחתן
ויחי יעקב: ביאור פסוק שמע ישראל ותורה צוה לנו משה ואח"כ פירוש הענין של בקשת אלישע מאליהו ויהי נא פי שנים ברוחך אלי.
ואלה שמות: בפרשה זו תמצא פירוש מראות משה בסנה ופירוש של נעליך ופירוש לכה ואשלחך אל פרעה וכל ענין הפרשה.
וארא: הזהיר על זריזות לימוד החכמה מכל אדם נכבד או נבזה מאמין או כופר.
בא אל פרעה: ביאור פרשת החודש הזה, ביאור שני המזמורים ברכי נפשי ושל אחריו, שניהם בענין גמול הטוב הצפון.
בשלח פרעה: פירוש הפסוק מים קרים על נפש עיפה בענין התורה, וביאור דמיונם למים לפירוש פסוק וימתקו המים עד סוף הפרשה.
וישמע יתרו: ביאור מתן תורה ובתוכו פירוש עשר ברכות שתקנו רבותינו בברוך שאמר כנגד עשרה מאמרות שנברא בהן העולם, ואח"כ ביאור עשרת הדברות

ואלה המשפטים: פירוש טעם מצוות דינין להנהגת העם ולקיום הישוב המדיני הצריך למין האדם ובסופו ביאור טעם ספר פרשת יתרו לשלשה טעמים
תרומה: פירש בו פסוק מה ידידות משכנותיך והפסוק שאחריו עד אשרי יושבי ביתך ובתוכן פירוש סדר שבע ברכות.
תצוה: ביאר מעלות הנה מה טוב ומה נעים על כחות הנפש.
כי תשא: פרשת שקלים פירוש פסוק פלס ומאזני מרמה, לפלס אדם דרכו בדרך ישרה, ופירוש מצות שקלים ומחצית השקל וטעם נכון ולבסוף ביאר כי מעשה העגל לא נעשה לדעת ההמון כאלוה לעבדו
פרשת זכור: ביאור פסוק זכר צדיק לברכה, ונותן טעם למצות מחיית עמלק ואח"כ עיון בנבואת זכריה.
פרשת פרה: ביאור טעם פרה הבאה לטהר על טומאת מת.
ויקרא: ביאר בו כוונת עבודת הקרבנות שאין עקרה לכפרת העוונות ותשועת הנשמות כי אם על עבודת הלב שהיא אמונת יחודו הטובה עם התהלה לפניו.
צו: היא לשבת יום ראשון של פסח, ביאר בו ההגדה בפירושים טובים ומושכלים וטעם סדור המכות.
ביום השמיני: ביאר בו כוונת אסור המאכלים מן הבהמות והחיות הטמאות והשרצים, כי כל זה שיתבונן האדם להרגיל בכל הנאותיו בדרך הבינונית ונתן טעם לאיסור הדורסים והמזיקים, ואחר כך ביאור שריפת בני אהרן ופירושו הוא אשר דבר ד' היכן דבר.
כי תזריע: פתח בפסוק בית והון נחלת אבות וביאר קניני האדם כיצד ישמר מהם בעזר האבות, ויש מהם בעזר ד' לבד, מצורף לזה טעם פרשת נדה וטהרתה וכוונת המצוה ההיא וטעם נגעי בתים והבגדים והבשר
קדושים תהיו: ביאור ענין קדושה וסיבתה וקדושת השבת והמועדים וכוונתה וביאור פסוק איש אמו ואביו תיראו.
אמור אל הכהנים: פתח בית ישראל ברכו ד' וביאר קדושת הכהנים ושבט לוי ויראי ד', ומצורף לזה כוונת העומדים בתפלה בזמן הזה במקום מקריבי קרבן.
בהר סיני פתח בפסוק מוסר ד' בני אל תמאס וכו', וביאור כוונת המוסר להמוכיח ולהמקבל תוכחה ועל זה הביא מאמר כל שחכמתו מרובה ממעשיו, מצורף לזה ענין שלמה שסמך על חכמתו, ואחר כך ביאר ענין התוכחות האמורות בפרשת בחוקותי.

במדבר סיני: פתח בפסוק וארשתיך לי באמונה וגו' ביאור לשון אמונה צדק משפט חסד ורחמים. וביאור שלמות דרכי האדם המדיני שהם סיבות לקיום האמונה
דרוש ליום מתן תורה: פתח בריך רחמנא דיהיב אוריאן תליתאי. וביאר לשון ברכה אל ד' ואחר ביאר מספר תליתאי וביאור ענין תליתאי שלשת חלקי התורה. ובפרשת נשא פתח בפסוק ראשית חכמה קנה וגו'. והזהיר לקנות המדות הטובות ולהרחיק המדות הרעות וללכת בדרך הממוצעת שהיא דרך השם ועל זה ביאר ענין הכתוב בתורה והזהיר לעזוב המותרות. ואח"כ ביאר פסוקי ברכת כהנים כנגד ג' חלקי האנשים
נשא פתח בפסוק ראשית חכמה קנה חכמה וביאר ענין נזירות וברכת כהנים,
בהעלותך: פתח בפסוק חונה מלאך ד' וגו' והזהיר תחלה על האדם להמשיל שכלו על טבעו והזכיר מדות פנחס ואחר פירש מענין ההפטרה ענין יהושע ובניו וצרף הענין ההוא לענין תחיית המתים לעולם הבא.
שלך לך: פתח בג' פסוקים מכסה שנאה שפתי שקר בשני מינים:
ואח"כ מוציא דבה בשני מנים ועל זה ענין מרגלים שהיו מוציאי דבה וביאר ענין ברוב דברים לא יחדל פשע על אבק לשון הרע ונבלות הפה וכל שיחה בטילה
ויקח קרח: הזהיר על המחלוקת על כל אדם כנגד הגדול ממנו אף אם כוונתו לדבר טוב ואף החכמים הגדולים ישמעו לגדולים מהם או לגדול נבחר אף אם אין לו מעלה עליהם לפי ההנהגה האנושית. כי כל המחזיק במחלוקת מפסיד ההנהגה הישרה ואפילו תהי' כוונתו למצוה אחר שאין מקום למצוה ההיא ועל זה הביא מה ששאלו ישראל מלך בימי שמואל וביאור כל הענין ההוא.
וירא בלק: ביאר כוונת הרחקת הקצוות וההליכה בדרך הממוצעת.
פנחס: ביאר שלימות פנחס בחכמתו ומדותיו וגודל שכרו ועניני שמואל ומעלותיו
ראשי המטות: ביאר בו פסוקי העבד ישראל. ומעלת העבד אצל אדוניו ומעלת האשה אצל בעלה ומעלת הבן אצל האב ומצורף לזה כוונת הפרת הנדרים שבין איש לאשתו
אלה הדברים: ביאר ענין הצום, כי אין הכוונה בו לענות נפש רק להעמיד הבריאות ולמעט המותרות וביאור הפסוק והאמת והשלום אהבו מה הוא אמת מה הוא שלום,
ואתחנן: ביאר בו פרשת קריאת שמע כלה באר היטב וכל כוונותיה וביאור כל משפטי המצות
והיה עקב: ביאר בו עומק הענין מן מאמר החכם אם אין חכמה אין יראה. כל המאמר עד תומו.
ראה אנכי: כתובה בויהי ביום השמיני.

שופטים ושוטרים: ביאור פסוק לך אל נמלה וכו' להכין האדם מזון לנפשו בעולם הזה במדות טובות ומעשים טובים. ומצורף לזה נתינת שופטים ושוטרים שהיא לקיום המין וההנהגה ופירוש עד מתי עצל תשכב בענין למוד החכמה

כי תצא: כתובה בפרשת אשה כי תזריע.

כי תבא: ביאר בו תחלה כוונת מצות בכורים ומעשרות ואחר כך ביאור מלת ירושלים עם רוב הפסוקים שנזכרה בהם מלת ירושלים וביאור בית ה' וחצרות השם.

אתם נצבים: והיא לפני ראש השנה. פתח באשרי העם יודעי תרועה ופירש מלת תרועה וענין תקיעת שופר וכוונתה וביאור מאמר שלשה ספרים נפתחים ופירוש חיים ומיתה בחיי הנפש וזולתם והזכיר כמה הערות טובות ליום זה

לשבת שבין ראש השנה ויו"כ: פתח בפסוק דרשו ד' בהמצאו וביאר ענין כוונת עבודת יוה"כ וכוונת שעיר המשתלח אל ארץ גזרה ושם עזאזל

לשבת שלפני החג: פתח במזמור יושב בסתר עליון וביארו עם דביקות המזמור שלפניו והשלים דבריו שמשה ע"ה אמרו על המשכן. ופירוש בית ד' מצורף למצות סוכה וכוונתם וכל דבריו נכחים למבין.

ליום שמיני של חג: פתח אשריך ישראל מי כמוך וכו' וביאר מעלת נבואת משה רבינו ע"ה על שאר הנביאים מצורף לזה טעם סיפור אבילות ישראל על פטירתו ופירוש כל הפרשה האחרונה שבתורה על אופניה

סליקו הרמזים בעזר שובר ארזים ומגן הוא לכל החוזים

חומש בראשית

פרשת בראשית

טוב לי כי עניתי למען אלמד חוקיך. טוב טעם ודעת למדני כי במצותיך האמנתי. דרשו מעל ספר י"י וקראו אחת מהנה לא נעדרה

י"י חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר. הנביא ישעיה הודיענו בכתוב הזה כוונת מתן התורה וצורך הגדלתה ורבוי מצותיה שהן מאדירות ומחזיקות אותה והודיענו גם כן שבחירת השם בישראל נמשכת אל חפצו ורצונו יתברך שהוא חכמתו כאשר נמשכים אל זה גם כן ענינים רבים במציאות והמצאת המציאות בעצמו שאין אנו יודעים להם סבה אחרת. ושני ענינים אלו גדולים מאד באמונתנו ולפיכך באו רבותינו ז"ל לבאר הכתוב הזה ולדורשו ואמרו רצה המקום לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות שנאמר י"י חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר. ואחר שהדבר כן צריך להתבונן באמרם

זה וראוי לדקדק העיון בו לפי שבתחלת העיון יראה בו שזכות האדם הוא לפי רוב המצות המוטלות עליו ואילו צוה האדם במעט מצות הי' זוכה מעט ואם הדבר כן נמצא זכות אחד העם ממקיימי התורה אחר שנתנה למעלה מזכות אדם שת וחנוך ונח ושם ועבר ולמעלה מזכות אבות חלילה חלילה כי הם היו הזוכים באמת והשלמים כפי מה שהעידה התורה על קצתם ובלבד על האבות שנראה השם אליהם והתורה ושאר כתבי הקדש העידו עליהם בזה עד שהשם קרא אברהם אוהבי שהוא החביב שבכנויי השלמים כי האהבה היא העיקר ושמירת המצות טפלה לה שהכונה בהן להחזיק האהבה וכן באר הכתוב לאוהבי תחלה ואח"כ לשומרי מצותי והאוהבים הם היודעים השם ודרכיו מתוך פעולותיו והם המתהלכים לפניו ואמנם לפי שעיר פרא אדם יולד צריך להערות רבות להורות הדרך לפניו ולולי ההערות ההן כמעט שימצא אחד בדור שיזכה כי טבע החומר מושך אותו לרע כמו שאמרה תורה כי יצר לב האדם רע מנעוריו. ואם ימלט אחד בדור על דרך זרות לפי טבעו וקלות הבנתו ורב השתדלותו בלמוד היו מתים האחרים ולא בחכמה ולפיכך כשרצה השם בחר בישראל לזכותו מכל מין האדם כפי אשר בחר במין האדם מכל המינין השפלים והרבה להם תורה ומצות. והוא שאמר י"י חפץ וגו' וכנוי צדקו מצורף אל העם כי כן בא שם והוא עם בזוי ושסוי וגו' או הוא מצורף אל השם לפי שהזכות הוא צדק היוצא מאת השם והמצות הם שני חלקי התורה הנכללים בנעשה שהם מאדירים ומחזקים התורה כמו שהתבאר בדרש מתן תורה. והתורה היא החלק השלישי שהוא החלק הגדול והעליון ממנה והוא נכלל בנשמע. וזה החלק יורה דעת האמת והוא המכוון בשם התורה. ומהגדלת החלק הזה מה שהורה דרך קבלת נבואה מענין המציאות ומאיכות המצאתו ושאר הספורים האמיתים בזה ולפי חשיבות הענין הזה פתחה בו התורה בקבלה מוחלטת בלא למוד מחקרי בדרך שישיג נער אחד מאנשי התורה ידיעה מקובלת מאמיתת המציאות מה שלא ישיג הזקן מחכמי המחקר בדרך חקירתו. וכן תורה להם שלמות המדות על הדרך הזה ובלבד שהאיש בעל הדת ילך בה דרך ישרה ויחזיק בה כראוי ולא יהרס להרהר אחריה ולהתחכם יותר בהסתכל מה למעלה מה למטה מה לפנים מה לאחור וכיוצא בזה בענין גן עדן ובאיכות עמידת הצדיקים בו עד אשר יבא לדבר בו מאין חכמה ולהביא ראיה ומופת על מה שבא בתורה או יבא לחלוק עם אנשי המחקר על דברי תורה וכאשר ילאה למצא מענה יקצץ בנטיעות ויצא לתרבות רעה או יציץ ונפגע. ולפיכך צריך בעל הדת שיאמין אמונה קיימת בכל מה שבא בתורה יותר ויותר מהדברים הנודעים בדרכי ההיקש ובדרך זה יעמוד כנגד החולק בדרך ההיקש וישוב ויאמר כי כן באה הנבואה ואע"פ שאין שם למוד מחקרי לבחון

ולצרוף האמת הנבואה צרפתהו והוא שאמר החכם על זה הענין כל אמרת י"י צרופה מגן הוא לכל החוסים בו. ועל זה רמז דוד באמרו תורת י"י תמימה משיבת נפש והנטפלים לו וסמכם למאמרו השמים מספרים כבוד אל וגו' ולנטפלים לו בתהלותיו ר"ל כי כל מה שנודע מתנועת השמים וממהלך הכוכבים לחכמים ולפילוסופים בדרך מחקר וגם מה שלא השיגו בחקירתם עדות ד' החכימה פתאים מכל חקירה בדרך עיון. ואל זה הענין גדול התועלת באו הפרשיות המיוחסות לאגור בחתימת ספר משלי הוא הספר שבא לבאר דברי תורה הסתומים הנאמרים בספר בראשית ולפי שהספר ההוא הראה כוונת התורה והודיע כי שלמות האדם הוא לפי השיגו החכמה. ופן יבא בעל הדת להתחכם ולהוסיף על דבריה לפי דרך אנשי ההיקש או יבא לחלק עמהם ולהתוכח בדרך ההוא על מאמר התורה שבא במעשה בראשית שהיא חכמת הטבע המלמדת חכמת האלהות והמאמתת אותה ונמצא מתוך שלא ידע להשיב בדרך היקש ישארו דבריו שוא וכזב כדרך שיצאו הרבה מבוכות באמונה לקודמים לפי יציאתם מדרך הדת והליכתם בדרך המחקר וההיקש מאין חכמה לפיכך נחתם הספר הטוב ההוא בזה הענין רב התועלת והוא שאמר דברי אגור בן יקה המשא נאם הגבר לאיתיאל ואוכל. אלה השמות מהם משתתפים ומהם מושאלים ובאו על דרך רמז כדרך שאר דברי נביאים וחכמים. ואפשר לומר שאגור בן יקא הוא כנוי לבעל ההיקש המופתי לפי שההיקש יאגר משתי הקדמות לעולם וההקדמות ההן מוציאות ופולטות בהכרח המבוקש מן האמת בענין ההוא והוא הבין ודומה לו שם קהלת. ומשא ידוע כי הוא שם לנבואה ואפשר שנקראה בשם הזה לפי שהנבואה באה דרך משל והמשל נשוא על ענין אחר ולפי שהמשא אשר עליו הונח השם תחלה יכבד על נושאו וילאה בו דקדק בו הקב"ה על ישראל שלא להזכיר שם משא על הנבואה וזה היה בדורו של ירמיה לפי שהיו נוטים אל דברי נביאי השקר המחזיקים ידי מרעים כמו שאמר ובנביאי ירושלים ראיתי שעוריה נאוף והלוך בשקר וחזקו ידי מרעים. והיו מכחשים בשם ובנביאיו כמו שנאמר שם כחשו בי"י ויאמרו לא הוא וגו'. והנביאים יהיו לרוח והדבר אין בהם כל זה היו אומרים שנביאי האמת אין דבר בהם ולפיכך היו אומרים דרך בזיון לדבר השם משא ד' להפוך משמעות שם משא ולמדוד במדה שהיו מודדין אמר ואמרת אליהם את מה משא ונטשתי אתכם נאם י"י ובאור זה הוא בסוף הפרשה ונשיתי אתכם נשא ונטשתי אתכם רצה בו שאהפוך משמעות משא למשא ואשכחם ואתשם ודקדוק השם הזה היה כדקדוק שם בעל כמו שאמר בהושע תקראי לי אישי ולא תקראי לי עוד בעלי. והוא שקדם בדבר ירמיה כאשר שכחו אבותיכם את שמי בבעל וזה הענין הוא פשוט בין בני מוסר לקרא איש לאחיו בחביב שבכנויין

כל שכן לקרא בשם י"י ובדברו בעת החשד ובמקומו אמנם בדורו של שלמה ושל אנשי חזקיהו לא היה שם חשד בזה ולפיכך אמר המשא בשם הנבואה לפי שהוא הזר בשמות הנבואה ודבר הכתוב ההוא היה בשמות זרים ונסתרים כמו שיתבאר. ולאיתיאל הוא כנוי כנגד שם ישראל שנאמר על אדם שלם שקבל שררה וממשלה מאת השם כדי שיוכל להתוכח עם אנשים ולעמוד כנגדם ולעמוד בהיכל מלך כי כן נאמר עליו כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל וזה השם הוא בהפך כי הוא כנוי לבעל הדת שלא למד חכמה כראוי והוא שלא שרה עם אלהים עד שיוכל עם אנשים אבל לאה ולא יוכל, ורז"ל אמרו זה שלמה שאמר החכמה והקיאה ואמרו אגור בן יקא הטענה הנאותה כנגד בעל ההיקש היא שיאמר לו שהכל נתאמת לו בדרך הנבואה או ירצה בו אילו הדברים הנאמרים על ההיקש והנבואה והכוונה בו ללמד בעל הדת תשובה כנגד בעל ההיקש. והקרוב אצלי שאמר בן יקא כנוי לבעל הדת המתחכם יותר בדרך ההיקש. ומסתכל במה שאין ראוי לו כי זה מקיא הבין שהשיג תחלה ונשאר יותר חסר ממה שהיה בתחילת עיונו. והוא שאמרו הציץ ונפגע והרצון בו שהוא נבוך בידיעת האמתות שבאו בתורה ומסופק לפי שאינו יודע לצרוף אותן במצרף ההיקש וכבר הזכיר החכם משל הקיא על הענין הזה באמרו דבש מצאת אכול דייך פן תשבענו והקאתו כי בלא ספק בא להזהיר מהמדה הזאת רוצה לומר יתרון התחכמות כי כן הזהיר שם להשמר ממדה אחרת ואם היא נראית טובה בעיני קצת בני אדם והיא ההתמדה בדרישה ובעיון מאין הפסק ובאמת היא רעה מאד לפי שהשכל האנושי ישיגהו ליאות כשאר כחות האנושיות עד שיבוא החכם לומר דברים לא טובים. ולפי הענין הזה היה דרך חכמי התלמוד לערב דברי שמחה ושחוק בדבריהם כמו שמצאנו להם כי הוו חלשי רבנן מגירסא הוו אמרי מלי דבדיחותא וכן נמצא להם שאין הנבואה שורה אלא מתוך שמחה והוא שהיה דרכם להשתמש בכלי הנגון כמו שהתפרסם בדוד המלך וכמו שנאמר באלישע והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד י"י כל זה מורה שהשכל האנושי ילאה והוא צריך לתענוג רוחני ואל זה רמז החכם שם באמרו הוקר רגלך מבית רעך פן ישבעך וישנאך והוא שלא יתמיד בעיון עד שיקוץ השפע השכלי האלוהי הנקרא ריע במקומות רבים כמו שיתבאר בפרשת ואתה תצוה וכמו כן בא להזהיר המתבונן והמעיין שלא יתחכם בעיונו במה שאין ראוי לו והוא אמרו אכל דייך פן תשבענו והקאתו. וכן נראה מדברי רבותינו ז"ל שאמרוהו על המציץ ונפגע לא על אחר שקיצץ בנטיעות ופנה אל אלהים אחרים והלך אחר שרירות לבו כי זה רע וחסר יותר הרבה מהראשון שזה אינו מקיא הדבש בלבד אבל כל אוכל תתעב נפשו ואפילו החלב שהיה מזונו מקטנותו ועליו נאמר אל תתן את פיך לחטיא את בשרך וגו'

רצה לומר שלא יטה אחר המינות בדרך שיבא לנטות אחר הזנות שהוא חטא הבשר כי סבת הזונה והתר אחר עיניו היא מחשבתו הרעה על השם שאינו משגיח בארץ. והחכם שהתחברתי עמו אמר כי זה הפסוק הוא באור למה שנאמר ברוח הקודש שתו בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ רוצה לומר שכונת הליכת לשונם היא בענין הארץ והוא שהרשות בידם לעשות כרצונם ואין עונש על זה והוא שיחטיאו את בשרם כמו שאמר לחטיא את בשרך. ואמר כמבאר ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היא והשגגה תאמר על הדבר שאינו מכוון רוצה בו להחזיק המבוכה בהשגחת השם בארץ והראיה על זה אמרו כשגגה שיוצא מלפני השליט ואמר כשגגה לא שגגה ואמרו לפני המלאך רוצה בו הממונה על המציאות הזה מאת השם ובלבד בבני אדם והוא שהטעהו לומר שתי רשויות יש ולפיכך אמרו עליו מקרא זה אל תתן את פיך לחטיא את בשרך. אמנם אוכל הדבש ומקיאו חסרונו לפי שלא ישיג תועלת הדבש אבל לפי העריבות והמתיקות שהרגיש בדבש לא יערב לו מזונו הקודם וטוב יהיה לו שלא יטעמנו כלל והיה כשאר בעלי הדת שלא נכנסו לפרדס או שהיה אוכל ממנו מעט ויתרשל מאכל דיו ואם הוא גם כן מגונה אחר שלא השיג מה שבכחו להשיג ולהאריך חייו אבל לפי שהוא מחזיק באמונתו ומצא פחיתות בעצמו אצל המציאות מפליג בחסידות לפי דעתו ומת בלא עתו ועל כיוצא בזה נאמר הציץ ומת ועליו אמר יקר בעיני י"י המותה לחסידיו ואל זה רמז החכם באמרו אל תהי סכל למה תמות בלא עתך לפי ענין אחר והוא נאמר גם כן על המיתה העולמית. אמנם על המציץ ונפגע רמז באמרו אל תתחכם יותר למה תשומם ובאמרו פן תשבע והקאתו לא על אחר כי אחר שיצא מן הכלל לא יאמר עליו לשון כבוד כזה ואם אי אפשר שלא נרמוז בו גם כן עליו כמו שכתוב הרב המורה אין היזק בזה ואין ספק שאמרו אכל דבש הרבות לא טוב וחקר כבודם כבוד בא להזהיר על ענין זה ומלת לא מושכת עצמה ואחר עמה והוא כאלו אמר וחקר כבודם לא כבוד כמו שבא כבוד אלהים הסתר דבר וכבודם שב למה שהקדים החכם ואמר מים קרים על נפש עיפה ושמועה טובה מארץ מרחק. מעין נרפש ומקור משחת צדיק מט לפני רשע וכבר קדם לנו שענין פסוקים אלה בא על סתרי תורה כי החכם מספק חבל בחבל משיחה במשיחה ודולה ושותה והכסיל לא ידע התחבולה הזאת ולפיכך המעין נגרפש והצדיק האמתי מט לפניו שהוא רשע בחייבו במקום השללות ובשללו במקום המחייבות על דרך זה סמך לו עיר פרוצה אין חומה איש אשר אין מעצור לרוחו וזה כלו רמז להורס לעיון בלא ספק. וכן אין ספק שאמרו פן תשבענו והקאתו כוון בו כנגד המציץ ונפגע כמו שנזכר כי הוא המקיא הדבש וכן נראה שאמר בן יקא הוא כנוי למציץ ונפגע ובא החכם להעיר

אותו ולהזהירו להחזיק בכל דברי הדת וכשתצא לו מבוכה ישיב כי כן באה הנבואה ואין להרהר אחריה ואמרו נאם הגבר לאיתיאל רצה בו שזאת הטענה מאמר האיש שלא למד חכמה והוא אמרו לאיתיאל ואוכל רצה בו כי לאיתי עם אל בדרך שאוכל להתוכח בדרך עיון אבל אוכל בדרך הקבלה כמו שאמרו אחר זה ודעת קדושים אדע. או אפשר שרצה בו לאיתי עם אל שאוכל עם אנשים והוא שאמר לבאור כי בער אנכי מאיש רצה לומר מאותו שהוא באמת איש והוא החכם שקבל צורה אנושית. ואמרו ולא בינת אדם לי רוצה בו השכל הקנוי בדרך חכמה כי הוא יקרא בינה ואמרו ולא למדתי חכמה ודעת קדושים אדע רצה לומר לא שהמקובל אצלי אינו אמת בדרך העיון מאחר שלא אדע להשיב בדרך חכמה כי אין זה מפני שהחכמה תרחיק את זה אבל מפני שלא למדתי חכמה אמנם דעת קדושים והיא תורת ישראל שנתנה להם להיות קדושים כי כן כנה אותה במקום אחר בספרו זה אמר תחלת חכמה יראת י"י ודעת קדושים בינה רוצה בו ודעת קדושים תחלת בינה כמו שאמרו כי ממנו תוצאות חיים וקראה דעת קדושים לפי שהיא נתנה להם להיות קדושים. עליה אמר שאותה אני יודע ובה אני אסמוך ולא אתור אחרי לבבי לחקור בו לפי שהוא דבר שצריך עיון דק וחקירות רבות ולפיכך צריך האדם שיחזק בתורה ובכל דברי ספוריה ולא יתוכח על דבר מדבריה מאין חכמה לפי שאינו דבר המסור לכל אחר שלא נודע ידיעה הרגשית. והוא שאמר דרך הערה והזהרה על זה מי עלה שמים וירד מי אסף רוח בחפניו מי צרר מים בשמלה מי הקים כל אפסי ארץ רמז בפסוק זה על מעשה בראשית בהזכירו הארבע יסודות כפי סדרן במציאות כי שמים בא במקום הזה במקום יסוד האש לפי גבהו ודקותו וקרבותו לגלגלים. וכבר בא זה כן בתורה בסוד אחד מן הסודות על חלק יסוד אחד מן היסודות. והכונה בהערה הזאת כי מאחר שלא נודע אחד מהם בדרך ההרגש ידיעה פשוטה השגת הרכבתם רחוקה וכל שכן השגת העמוק מזה כהשגת הגלגלים והמלאכים והדומה לזה כמו שאמר רחוק מה שהיה ועמוק עמוק מי ימצאנו רצה לומר שאין אדם משיג המציאות עד תכלית ולא השיג אדם זה מעולם. וזה רצה באמרו מה שמו ומה שם בנו כי תדע אמרו כי תדע רוצה בו כדי שתוכל לדעת המציאות הזה כפי מה שהוא אבל הכל נודע לנו בהגדלת התורה בקבלה אמתית מפי חכם ונביא שקבל מפי השם שארבעתם סבות המציאות ההוה והנפסד אשר בעולם השפל שאנו בו וממנו ובידיעת חלקיו נודעו השנים האחרים ונודע כי השם בראם מאין והרכיבם בדרך שנעשו מהם מינים רבים כפי מה שגזר רצונו ובחר במין האדם להיות יודע ומשכיל בהעשותו בצלם אלהים הכל כפי מה שמסר לנו רבן של נביאים ולפיכך אין להרהר אחריו לפי שאמרת י"י צרופה וכדי הוא בלא היקש

ובלא מחקר להיותו מגן מכל החולקים והלוחמים על המחזיקים בתורתו ובלבד לחוסים בו והמבקשים הגנתו והם הסומכים בדבריו ועל דרך התשובה הנזכרת והוא שתשוב כי כן באה הנבואה לא שתוסיף על דבריו מדעתך והוא שאמר אל תוסף על דבריו פן יוכיח בך ונכזבת ואמרו פן יוכיח בך רצה בו השם או רצה פן יוכיח בך בעל מחלקותך הוא בעל ההיקש שקדם זכרו ואמרו ונכזבת רוצה בו וימצאו דבריך כזב לפי דרך ההיקש. ואל זה הענין בעצמו רמז באמרו כבוד לאיש שבת מריב וכל אויל יתגלע ובזה ובאמרו גם כן לפני התגלע הריב נטוש וכנותן טעם לדבריו אמר מצדיק רשע ומרשיע צדיק תועבת י"י גם שניהם כי זה בלא ספק הוא סוף החולק מאין חכמה שיתאמת השקר ויכחש האמת בחייבו במקום השוללות ובשללו במקום המחייבות ובביארו דברי התורה על הדרך הזה וסבת זה התחכמו בדרך ההיקש להשיג חכמה קנויה מבלי לב והוא שסמך לו ואמר למה זה מחיר ביד כסיל לקנות חכמה ולב אין במקומות אלה וזולתם הזהיר לברוח מרדיפת המחלוקת וההתוכחות בזה והוא דבר שצריך כל בעל דת שאין לו לב נבון או שאינו מבין מהרה להזהר בו אמנם הראוי לו והצריך שישמע ויקבל מה שיאמר היודע בחכמה עד שימשך מעט מעט אחריו ויקשור דברים שישמע ויקבל עד שישיג האמתות ואל זה הענין כוון החכם בפרשה שהזכרנו קצת פסוקיה שהתלמיד הטוב המצליח ישים לבו לקבל לא להשיב על דברי רבו והוא שאמר תחלה תחת געָרה במבין מהכות כסיל מאה אך מרי יבקש רע ומלאך אכזרי ישלח בו. פגוש דוב שכול באיש ואל כסיל באולתו. משיב רעה תחת טובה לא תמוש רעה מביתו כי זה בלא ספק הוא סוף התלמיד אשר ישים כונתו והשתדלותו לחלוק והוא המשיב רעה תחת טובה שלא ישיג לעולם האמתות רק ההטעאות וההבלות שהן הרעה שלא תמוש מביתו. אמנם מי שהוא זך הטבע יועץ וחכם חרשים ונבון לחש ראוי שילמוד ויחכם בדרך שיצא האמת ויעמוד כנגד החולקים בה והם החולקים על התורה התמימה והוא שהזהירו ז"ל ואמרו הוי שקוד ללמוד תורה ודע מה שתשיב לאפיקורוס ובלבד שיחזיק בכל דברי התורה ויכוין אליהם בכל דברי החכמים כמו שאמר החכם הט אזנך ושמע דברי חכמים ולבך תשית לדעתי ואמרו ז"ל לדעתם לא נאמר אלא לדעתי ועל דרך זה ראוי ללמוד החכמות כי לא לסגור דלתי שער העיון הוא המכוון כי באמת ההשתדלות טוב מאד ובלבד למי שחס על כבוד קונו והוא שלא יתחכם יותר ולא יהרוס להביט במה שאין ראוי לו בהנהגת השם ושמירתו לעולם איך היא אבל יסמך בדברי הנביאים שנאמרו מצד הנבואה והחכמה שנתנו מרועה אחד ויאמין בכל אמונה קיימת בלא הרהור רע אחר שלא השיג זה ידיעה מופתית כדרך שאמר החכם אם לא תדעי לך היפה בנשים צאי לך בעקבי הצאן ורעי את

גדיותיך על משכנות הרועים וזה הפסוק בא להורות הנבוך ולהשיב על מבוכתו בכיוצא בענין הנזכר. והוא אמרו איכה תרעה איכה תרביץ בצהרים והכונה בכל דברי החכם להרחיק שתי הקצוות והוא שסמך לו לזה פרשה אחרת ואמר שתים שאלתי מאתך אל תמנע ממני בטרם אמות רצה לומר אל יעלה על לב איש שהדרישה בבחינת אמיתת המציאות רע לא כן אבל טוב הוא לאנשי לבב והמבוקש בזה להרחיק שתי קצותיו האחת היא מיעוט הדרישה והלמוד והשנית יתרון ההתחכמות. והוא שאמר שתים שאלתי מאת י"י הוציא עצמו במקום המין כולו ורצה בו שתי שאלות לא שתי מתנות בבחינה לצד קבלת הטוב אבל שתי מתנות בבחינה לצד מניעה מן הרע והוא כאלו אמר שתים שאלתי מאתך למנוע ממני מתנתם אל תמנע ממני מניעתם ואמרו בטרם אמות אע"פ שמשמעו קודם שאמות אין רצונו שהמיתה תשיגהו אבל הוא כאלו אמר אל תמנע ממני שאלותי שלא אמות כי במניעת אחת מהן אמות ואם לא תמנעם לא אמות כי אחיה כי בהמנע שתי הקצוות ממני בהכרח אשיג הדרך הבנונית שהיא דרך החיים. ופסוק זה מן הדברים הנמרצים והטובים אשר בספרי החכם. ואחר זה באר ואמר השתים והם שוא וכזב וידוע כי שוא שם משותף שהוא יאמר במקום חנם ויאמר במקום שקר אמנם כזב יאמר במקום שקר בלבד ולפיכך יבא כזב במקום הזה על הרע מהשנים ואחר זה בא כמבאר הרחקת שוא וכזב ממנו ואמר ריש ועושר אל תתן לי הטריפני לחם חקי והוא נאמר על שני פנים גלוי ונסתר הגלוי הוא להרחיק שתי קצוות הדברים הגופיים שמדות האדם נמשכות אחריהם והמבוקש הוא הטריפני לחם חקי כמו שבקש יעקב לחם לאכול ובגד ללבוש והנסתר בא להרחיק שתי קצוות הלמוד על דרך שאמרו מאי עני עני בדעת והנביא ירמיה הזכיר ענין זה ואמר ואני אמרתי אך דלים הם נואלו כי לא ידעו דרך י"י משפע אלהיהם והוא גם כן דבר שגור בפי בני אדם והריש הוא מיעוט הדרישה והלמוד והעושר רוב ההההר ההתחכמות וכנותן טעם לדבריו אמר פן אשבע וכחשתי ואמרתי מי י"י ופן אורש וגנבתי ותפשתי שם אלהי. הורה כי רוב ההתחכמות שהוא רב האכילה גורם לכחש ולומר לית דין ולית דיין והנמשך אל זה ממיני הכפירה והוא ממיני הכזב ששאל מניעתו. ומיעוט הלמוד שהוא הריש גורם לגנוב והגנב הוא מחסר ממשלת אחר בסתר וכן המדבר בענין הגדול הזה בחסרון הלמוד יגנוב ממשלת השם לפי פחיתות עיונו ויתפוש שם אלהיו כמבוכת רב בני אדם המהרהרים רע אחרי משפטי השם בראותם הפסד אישי העולם הזה ועם אמונתם בממשלת השם ובהמציאו העולם אומרים כי אין העולם הכלה הזה ממעשיו וכיוצא בזה במה שידמו להגדיל השם. וזהו שכנה בשם שוא לפי שאינו בפרסום הכפירה כפרסום המין האחר ואינם כזב ושוא

במדרגה אחת לפי שהראשון כזב בעצם השם יתברך והשני כזב במעשיו ולפי שהוא דבר שנבוכו בו רבים סמך לזה פרשה אחרת להעיר על המבוכה הזאת ואמר אל תלשן עבד אל אדניו פן יקללך ואשמת. לפי שידוע כי מן האדם ממנו עבדים וממנו בני חורין ולהם צד אדנות וממנו אדונים ולהם עבדים ועליהם האדון הוא המלך וכיוצא בו כן המציאות בכללו נמשך על הדרך הזה והחומר המורכב הוא העבד והוא אשר עליו סובב דבר החכם כי בו מוצב הסולם ולפי שהמבוכה בחומר הזה הוא לפי כלות אישיו שהם הדור ההולך על שדברו סרה על השם שהוא האב המוליד ומגנים גם כן הרכבת החומר שהיא האם היולדת והמבוכה הזאת היא למיעוט הלמוד או לרב ההתחכמות על דרך ההיקש והיא הסובבת בספר קהלת לפיכך קורא הדורות מראש ומזהיר אותם בדרך הערה שלא יתעו לגנות החומר הזה אצל השם כי פועל המלשין עבד אל אדוניו שהוא מספר אליו גנותו והוא גנות לבעליו ואמרו פן יקללך ואשמת אפשר ששב אל האדון ואם הוא שב אל העבד נאמר כפי ענין המשל כי העבד הזה יקלל בסוף ויארר המלשין עד שיכלה ואמרו ואשמת רוצה בו בפשיעתך יקללך. ועל דרך הכלל קרא הנבוך במשפטי השם והוא אשר יקלל אביו ואמו לא יברך באשר היא אמו וגנה הדור בשלילח הברכה ממנו ולא בחיוב הקללה. כי האמנם הוא מקללת אבל סכלות הדור ההוא באשר לא ישיג הטוב המכוון בה והוא שאמר דור אביו יקלל ואת אמו לא יברך. ואפשר שהדורות השלשה שהזכיר אחר זה הוא לרמוז על שלש כתות מהנכנסים לפרדס ונכשלים בו או אפשר שפרט הכלל לשתי כתות נבוכים לפי סבות שתי הקצוות הכת האחת מהם המדברים מאין חכמה הם הכסילים החכמים בעיניהם והוא שקרא דור טהור בעיניו ואמר דור טהור בעיניו ומצואתו לא רוחץ. והכת השני המתחכמים יותר וההורסים להסתכל במה שאין ראוי להסתכל ועליהם אמר דור מה רמו עיניו ועפעפיו ינשאו ואחר כן העיר על סבת המבוכה ההיא שהיא לסבת הסתכלם בשני מיני הפסד ההרכבה והם הפסד בעלי חיים והפסד הצמחים. והוא שאמר דור חרבות שניו ומאכלות מתלעותיו לאכול עניים מארץ ואביונים מאדם. והמבוכה הזאת יצאה להם לפי שלא נתנו אל לבם שהכונה היא להתמיד המציאות הזה המרכב כפי הטבע אשר נתן בו מראש שיתהווה זה מזה ויפסד זה אל זה כי כן המציאות הזה לא נפסד ממנו עד עתה דבר. ולא חסר בבחינה אצל כלל המציאות כמו שבא דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת. והארץ בפסוק זה שם לחומר הכולל היסודות כמו שבא ואת הארץ. ואמר הללו את י"י מן הארץ וזה לפי שהארץ היא המורגשת יותר לפי עכירותה וכבדותה ובה אנחנו נמצאים ועל ההרכבה בכללה אמר שהיא לעולם עומדת כלומר מתמדת הקיום ואע"פ שכל הצמחים ייבשו

ויבולו וכל בעלי חיים יחלשו וימותו לא יכלה אחד מהם כי כלם שבים ליסודם שהתהוו מהם ועוד יתהוו אחרים מהם ובסבת ההפסד תכון התמדת ההויה. הלא תראה שאין בעל חיים מן המולידים נולד כי אם בהפסד בעל חיים מין אחר או בהפסד חלק מחלקיו ולא יזון ולא יעמד גם כן מאין הפסד אחר בעל חיים או צמח. וכן על הדרך הזה הויית הצמחים והנטפל להם בנמצאים שהם גם כן נולדים מן הארץ וכלם הווים בהפסד. הלא תראה שהזבל שהוא נפסד ונבאש מאד הוא רב התועלת להצמחה כי כן הוא מציאות החומר הזה ברצון השם ובכחו הגדול ואל זה הענין כיון החכם במקום זה במורה הנבוכים הנזכרים באמרו לעלוקה שתי בנות הב הב שלש הנה לא תשבענה וארבע לא אמרו הון. קרא הרכבת החמר הזה עלוקה להתלות יסודותיו זה בזה או להתלותם בהעדר ולשון הארבע יורה עליו ואם אי אפשר מבלתי היות שם עלוקה שם מונח לתולעת המים כמו שבא בדברי רבותי וכמו שנעתק אצל הערלים קרא זאת ההרכבה לפי טבעה עלוקה. לפי שהתולעת הזאת נסרכת בבעל חיים אחר ומוצצת את דמו בלא שבעה עד שהיא נפוחה מאד ונופלת ומקיאה הדם ההיא מעט מעט. וכן דרך החומר הזה להתלות זה בזה ולמצוץ ההויות עד שישוב ויפסד מעט מעט וכאלו אמר החכם אל תראו זאת העלוקה שהיא כלה ונפסדת כי בבחינתה אצל המכוון בה תמצאנה לה שתי בנות רוצה לומר שתי הויות מרגשת ושאינה מרגשת. המרגשת היא החי המדבר ושאינו מדבר ושאינה מרגשת היא הדומם והצומח והכונה בשתיהן למציאות האחת כי היא צריכה למציאות האחרת שאין לה קיום בלעדיה והן כגבירה ושפחתה שהבית נבנה בשתיהן וקרא אותן הב הב מפני שכל אחת מהן היא כצועקת אל אביה הב לא אל אמה כי הוא הנותן כח אליה או המוציא כחה לפעל אמנם אינה שבעה לעולם כי כבולעה כך פולטה ולפיכך תצעק לעולם אל נותן הכח ההוא ונותן הכח ההוא הוא המצייר ושתי הבנות האלו עומדות לעולם ואליהן הכונה במציאות השפל הזה. והקרוב אצלי שהמספר הזה בא בכל מקום בנבואה להעיר על הענין הגדול הזה וכן שתי נשים המוליכות האיפה לבנות בית והם שני ההרים שראה הנביא שהם הרי נחשת רוצה בו מתמידים קיימים וכן שני זתים הם שני מיני כח המצייר לפי שהצורות הם כזכרים ושני הזתים כבר התבאר בנבואה שהם שני בני היצהר העומדים על אדון כל הארץ והעומדים על אדון כל הארץ הם בני האלהים שבאו גם כן להתיצב על י"י והשטן שבא בתוכם הוא ההפסד הנמשך להעדר שהוא מחובר לחומר לעולם והוא שבא מאין כונה אליו כאשר הורה הרב המורה. והכל בא להרחיק המבוכה הנזכרת והכל יוצא מן המעין אשר לא יכזבו מימיו היא התורה כי כן בא שם ויהי כי החל האדם לרב על פני האדמה ובנות יולדו להם ויראו

בני האלהים את בנות האדם כי טובות הנה ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו. והקרוב אצלי כי באמרו כי החל האדם לרב רוצה בו כי החתחלה והסבה לזה הענין היה רבוי האדם רצה לומר מציאות המין האנושי. ואמרו על פני האדמה רוצה בו מיני ההרכבה החמרית הזאת לפי שמין האדם הוא ההרכבה האחרונה בפעל והראשונה והעליונה על שאר המינין במחשבה ובכונה. ואמרו ובנות יולדו להם רוצה בו בהמצא להם שתי הויות מתמידות שהן הבנות הנולדות להם ולא לאלהים אבל הבנים הם המיוחסים אליו לא להם כי הם לא ילדו רק שתי הבנות הנמצאות. ואמרו ויראו בני האלהים רוצה בו לפי שהענין כן ראו כחות השם הבאים מצבא השמים אותן ההוויות ששתיהן לאדם כי לו לבדו הכונה ולפיכך ראו כי טובות הנה כלומר שלמות ונאותות לבעליהן לפי הכונה האחרונה בהרכבה ההיא שהיא מציאות האדם ולפיכך לקחו להם נשים מכל אשר בחרו רצה לומר אע"פ שאותן הנשים תזנינה תחתיהן ותלכנה להן ומהן שאין להן שלמות בבחינת עצמן רק בבחינת הצורך אצל אחיותיהן שלמות הצרך ההוא הוא סבה לקחת אותן לנשים ולהיות לבשר אחד וכל אחד מהבנים לקח לו כפי בחינתו לפי החלק הנתן לו בנחלת אביו וזה נאות למה שאמר ארסטוטליס כי החומר הוא כגוף מת אך לא מת לגמרי כי הוא בעל כל הצורות החמריות בכח והגלגלים מושכים ממנו מעט מעט בדבר השם ומוציאין אותו מן הכח אל הפועל כמו שיוציא היוצר מן החמר כל כלי וכלי לפועל. ועל הענין הזה פירש החכם שהתחברתו עמו מה שבא במעשה בראשית ויצמח י"י אלהים מן האדמה כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל וכן פירש מה שנאמר באיוב מגלה עמוקות מני חשך ויוצא לאור צלמות כי כל עת שהוא בכח הוא צלמות שהרי בו העדר האור. ואמר גם כן שהבהמות הנזכר שם הוא כנוי גם כן לחומר הזה ולפיכך אמר הנה נא כחו במתניו ואונו בשרירי בטנו והמשילו באיברי הסבל לא באיברי המלאכה לפי שאין לו זרועות וידים שיעשה מעצמו. ואמר גם כן שאבן רשד הפילוסוף מלעיג על האומרים שהצורות תבאנה מן הגלגלים אבל דעתו שהן הפועלות בחמר במשכן ממנו הראוי למשוך לכל מין ומין עד שיצא כל אחד ואחד לפעל וזה. כלו נמשך למה שאמר ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו כי כן רצה להמציא בעלים לנשים ההם ואם אינם דומות להם ביחס ולא הם בעצמם שוות ביחס לפי שראה שהצורך היה להן כלי לבנות הבית לאדם על הצורה הזאת. אחרי כן אמר אף על פי שמציאות המין האנושי היה המכוון והוא הטוב באמת כי רוח אלהים נתון בו אל תתמה על החפץ כשלא יעמוד רוחו לעולם בתוך נדנה שהוא הגוף כי כן גזר רצון השם עליו בשגם הוא בשר רצה לומר שגם כן הוא גוף מורכב מהיסודות כשאר המורכבים מן ההפכים והרכבתם זאת היא

סיבת ליאות עמידתם. וזאת היא סבת כל מיתה טבעית והוא שאין שלטון ביום המות וגם לא למצא חן בעיניו שהרי משה רבינו שלא קם כמוהו ולא יקום מת גם כן כי זה מטבע המציאות הזה. אמנם חק נתן לו לחיות והוא שאמר והיו ימיו מאה ועשרים שנה רוצה בו שאם ירצה וישתדל להשיג ישיג שלמות המכוון בו אם ישוב ממעשיו הנמשכים לחומר המורכב והוא שאמר המתרגם ארכא יתיהב להון מאה ועשרין שנין אם יתובון. ואמרו מאה ועשרים שנה הוא על דרך זרות וכאלו התנצל משה רבינו על מקרה המות אשר קרהו והוא במותו בן מאה ועשרים שנה. וכבר רמזו אל זה באמרם מנין למשה מן התורה שנאמר בשגם הוא בשר. ועוד אמרו רבנן מייתו לה מהכא והיו ימיו מאה ועשרים שנה ומשה כך היו ימיו מאה ועשרים שנה. אחר כן אמר לא כל המין האנושי הוא המכוון רק היחידים והוא אמרו הנפילים היו בארץ. אמרו היו רוצה בו כי הם היו סבה באמרו הן הנה היו לבני ישראל ואמרו הנפילים רוצה בו הגדולים וכאילו אמר היחידים הגדולים היו סבה בהיותם בימים ההם הנגזרים להם. ואמרו בארץ רוצה בו העולם הזה וגם אחרי כן רוצה בו העולם הבא שהוא נצחי ואמרו אשר יבאו. רוצה בו כי היחידים הם היו סבה שיבאו בני האלהים אל בנות האדם וילדו להם כי הם המכוונים במציאות. ומה טוב אמרו להם כי אלה באמת יתיחסו אל האב לא על האם ויקרא שם אבותם בם כאמרו אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כלכם ואחר כן רמז על שני כתות היחידים הכת האחת המושלים ברוחם הכובשים את יצרם לפי השגתם לא לפי טבעם ועליהם נאמר המה הגבורים וכו' ועל דרך זה אמרו איזהו גבור הכובש את יצרו. והכת האחרת הם החכמים הצדיקים המוטבעים בחשיבות ובכל מדה טובה והוא שאמר עליהם אשר מעולם אנשי השם כי כן ענין הכתוב לפי הטעמים ואנשי השם הם הפך בני בלי השם או הוא כאילו אמר אנשי אלהים כמו שבא ליראה את השם שבא שמו במקום עצמו לפי שלא יושג ממנו רק שמו כי עצמו לא יושג. סוף דבר כי אנשי השם קרא לשלמים אשר אליהם הכונה במציאות העולם השפל כאמרם ז"ל כל העולם לא נברא אלא בשביל זה אם כן אין ספק שהנולדים הם הנרצים והמכוונים במציאות אצל השם לא ההפך כמו שחשבו המפרשים. וזה הדבר אצלי חדוש טוב בביאור הפ' הזאת והוא סוד מסודות התורה ומתוכו יראה סוד אחר נעלם מאד והוא סמוך לו ובין תבין את אשר לפניך כי להסתיר הסוד ולהעביר הכונה מעם הארץ הקדים ספור הדורות מאדם ועד נח לפרשה זאת. ואחר הפרשה ספר כי ראה השם יתברך כי רבה רעת האדם עד כי מחה אותו מעל פני האדמה ונח לבדו מצא חן בעיניו. וראה והתבונן בכל דברי זה כי אע"פ שידעתי כי הדבר הזה יחשב לי לעזות מצח לפי התחדשו אצלי גם אצל קצת יודעי ספר יחשב להזיה

גמורה לא נמנעתי לזה וחרפתי נפשי לחרפותם וגדופותם כי קנאתי בהוללים בהיות דבר השם להם לחרפה אחר שאין קיום לדברי מפרשי התורה בפרשה זאת ואני נשענתי בדברי זה על מה שמצאתי לרבותינו ז"ל שאמרו שבני האלהים הנזכרים בפרשה זאת הם המלאכים שנפלו מן השמים ממקום קדושתן. ומה טוב ומה נאות זה למה שכתבתי שהרי כחות העליונים יורדים ונופלים מאת השם על ידי אמצעיים כי בתנועות הגלגלים יתמזגו היסודות ותלדנה ההויות הן הנולדות לעלוקה שאמר עליהם החכם לעלוקה שתי בנות הב הב ואחרי כן אמר שלש הנה לא תשבענה וארבע לא אמרו הון רצה לומר הבנות המציאות אצל הכונה בעמידת המציאות הצועקות הב הב הן שתים אבל בבחינה אצל המציאות תמצאנה ארבע שהן על הענין הזה רצוני לומר שאינן שבעות לעולם והן שתי סבות ההויה ושתי סבות ההפסד גם את זה לעמת זה עשה האלהים שאול כנגד עוצר רחם והוא נעתק אצל הערלים פי רחם והוא נאמר על פי האבר הקולט הזרע ועוצר אותו לקבל צורת הולד והוא לא ישבע לעולם בהולדה כי הטבע יכריח לו על זה וכן שאול לעומתו לא ישבע לעולם מהמית הנולדים עד שובם ליסודם וישובו ויולדו גם כן עד שתעמוד לעולם הוית בעלי חיים ושאול הוא שם לקבר ולמקריו ואפשר שנקרא כן מפני שהוא שואל בכל עת על דרך שאמר הב הב. וכן הארץ לא תשבע מים שהרי הלחות המתדבקות אליה היא המולידה והמצמחה ולעומתה החום מיבש ומאבד מעט מעט עד שתכלה וישוב ויצמח וזה הרביעי פעלתו נראית מאד בכל. ולפיכך התיחד במספר ועל דרך זה התיחסו שאר המספרים הסמוכים לזה. או אפשר שכלם נאמרו על צד המליצה כלשון בני אדם והמכוון בזה כי בדרך הסבוב הנזכר ההוייה מתמדת בדבר השם המכוון אליה לא אל ההפסד והוא שאמרו ז"ל אין דבר רע יורד מלמעלה לא כדעת הנבוכים בהפסד המדברים סרה על יוצר החמר הזה ואומרים שהאלוה הממית אנשים והמכלה שאר הבריות הוא אלוה רע ושהארץ תוליד בזנוחה כל הנולדים ממנה ולפיכך יפסדו והמבוכה הזאת יצאה מקדם ולמחות אותה כיון רבן של כל הנביאים בהודיעו אותנו כי כל המציאות טוב באמרו והנה טוב מאד ובבארו הענין הזה בדרך רמז בפרשה הנזכרת והחכם גם כן זאת היא כונתו בפרשה זו ושניהם דברו בענין זה בדרך חידה ומשל לפי שהוא ענין עמוק ואין למוסרו רק ליחידים שנבוכו בו כי אם ימסור לכל תצא מבוכה לרוב בני אדם שאינם מרגישים בו. וזאת היא הכונה בכל סתרי התורה והיא היתה סבה להשאר מבוכות רבות לקצת ענינים עד עתה כאשר נשארה זאת המבוכה הרעה בהפסד אישי העולם הזה עד שהיתה סבה להרגיז הארץ הזאת ברגש בעלי הדעת הרע הזה שיצאו במחוז הזה. וזה הדעת יצא להם מעיונם הנפסד שהוא עיון גופני כלה

והוא נרמז באמרו פן יקללך ואשמת לא עיון שכלי אשר לא יכלה לעולם והוא שסמך לזה ואמר עין תלעג לאב ותבוז לקהת אם יקרוה עורבי נחל ויאכלוה בני נשר רצה לומר שעין הסכל במציאות שיראה לעינים לא ללבב ולפיכך ילעג למעשה השם שהוא האב המוליד ויביט בעין הבזיון לזקנת האם שהיא ליאות ההרכבה המועתק אצל הערלים לידת האם ואם נקח ליקהת אם כמו יקהת ורצה בו למשמעה אל האב שהיא מקבלת ושומעת אל אצל כל אשר יצוה לפי קבולה צורה אחר צורה וזה שלא ישיג העיון ההוא לפי שלא יבין המציאות באשר הוא כלו טוב ולפיכך סוף הענין ההוא שיקרוה עורבי נחל והוא שיכהו עיניו ותזלנה דמעה והוא משל כדרך ושבו העבים אחר הגשם ואמרו בני נשר רוצה בו כי בסוף עפעפיו נושרות על העינים והוא נאמר בדרך השתוף או בדרך המשל לפי שקלות העופפות מיוחסת לנשרים וזאת היא קללת העבד למלשין המקלל את האב ולא ידע כי המציאות כלו טוב אחר שהוא מתמיד.

וכבר העידה על זה אמרת י"י הצרופה באמרו וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד ואמר בפרט את בנות האדם כי טובות הנה שהן הוויות העולם השפל הזה וצורותם הם בני האלהים במציאות כמו שנזכר ולפי שמציאת הצורות שהם הגבורים הנקשרים בעולמות הוא דבר נסתר מבני אדם לבד היחידים שהתאמת אצלם זה סמיך לזה ואמר בחכמתו שלשה המה נפלאו ממני וארבע לא ידעתים הוציא עצמו הנה במקום המין והמכוון בספור המספר שהוא דרך גבר בעלמה והוסיף עוד לבאר כי החומר הזה הוא כאשה המנאפת שתמיר איש באיש לעולם. וכבר באר זה הרב המורה באמרו כי החכם רמז החומר באשת איש זונה בפסוק והנה אשה לקראתו והנמשך אליו בפרשה ההיא ומשם תבין. ובפרשה זאת רמז על מה שאמרה התורה ויראו בני האלהים את בנות האדם כי טובות הנה ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו ובפרשה הקודמת רמז על ובנות יולדו להם. ואחר כן באר עליהם ואמר כי כל הרעות הבאות בעולם אשר אנחנו מלינים ועליהם רגזנו עצבוננו וליאותנו הן מצד החומר ולא מצד הצורה והוא שאמר תחת שלש רגזה ארץ ותחת ארבע לא תוכל שאת והמספר הזה בא דרך צחות לפי המספר הראשון והמכוון בכל כי כל הרוגז והלאות הוא לפי ממשלת החומר שהוא העבד והמשל פשוט באמרו תחת עבד כי ימלוך ונבל כי ישבע לחם שהוא מדבר על היצר ואמרו שנואה כי תבעל הוא הענין בעצמו כי הרגז הוא לפי שהמכוונת שהיא האהובה לא תקבל צורתה כראוי וכמוהו ושפחה כי תירש גברתה כי כבר קדם לנו ששתי הבנות הן כשפחה וגברתה והפרשה הזאת רמז על מה שכתוב בתורה ויאמר י"י לא ידון רוחי באדם לעולם בשגם הוא בשר. אחר זה בא לרמוז על מה שבא בתורה והיו ימיו מאה ועשרים שנה והוא

שלא יתיאש האדם לפחיתות חמרו מהכין בקיץ לחמו כדי לשום בסלע ביתו ולעמוד בהיכל מלך כי חק נתן לו לחיות ולהשיג ההשגה האנושית עד שיהא ראוי לבוא בהיכל ולעמוד לפני לעולם. ולזרז על המעלות האנושית השכליות המשיל בארבעה קטני ארץ שהם חכמים מחוכמים במיני החי שאינו מדבר וזרוז זה נרמז בפרש ציצית באמרו ולא תתורו אחרי לבבכם ובארו הם ז"ל זה מינות ולזרז על מעלת המדות ולהכין האיש את צעדו בדרכי השם המשיל במטיבי צעד ולכבוש היצר שהוא לבדו המתעה מן הדרך רמז בגברת ליש וזה נרמז גם כן באמרו ואחרי עיניכם ובארו הם ז"ל זה זנות כי בעמוד האדם כנגד שנים אלה ישלם לפי ששני חסרונות אלה הם כוללים כל חסרון האדם כי הזנות כולל כל מדה פחותה הנמשכת אחר יצר הנבל והמינות כולל כל אמונה רעה הנמשכת אחר מחשבה כוזבת שסבתה הסכלות. ולהזהיר משני חסרונות אלה ולעמד כנגדם באו הפסוקים האחרים ואמר אם נבלת בהתנשא ואם זמות יד לפה אמרו אם נבלת בהתנשא בא להזהיר מן הזנות ולעמד כנגדו רצה אם טבעך נוטה אחר היצר הנבל התקנה הוא בהתנשא עליו ואמר אם זמות יד לפה בא להזהיר מן המינות ורצה בו אם חשבת והסתכלת במה שאין ראוי לך התקנה שתשים יד לפה והוא כענין אמרו אל תוסף על דבריו והוא שיחזיק בכל מה שבא בתורה וכנותן טעם לדבריו אמר כי מיץ חלב יוציא חמאה לפי שידוע שהתורה נמשלת לחלב ואמר כי אם תמץ אותה בשומך יד לפה תשיג חמאתה והוא כונת התורה כמו שאמרו הפוך והפך בה דכולא בה ובה תחזי.

ואחר זה אמר ומיץ אף יוציא דם רצה בו כי אם תתנשא על היצר והוא שתמץ האף שתוציא החטא המכונה בדם וזה בריבך עמו שהוא מיץ אפים והוא שבאר ואמר ומיץ אפים יוצא ריב כמו שבא בדבר נעים זמירות רגזו ואל תחטאו אמרו בלבבכם על משכבכם ודומו סלה. אחר שהשלים זה בא לחתום דברו הטוב ולרמוז על מה שבא בתורה הנפילים היו בארץ וגו' המה הגבורים אנשי השם להראות שאע"פ שהחומר על הרב בלתי נאות לשלמות אינו נמנע להמצא שלם אבל הוא מחויב כי אליו הכונה במין הדבר המכוון אצל השם אי אפשר שלא ימצא והוא שצוה תחלה בשלימות המדות הנמצאות תחלה והוא מניעת התאוות ואשר הם על הדרך הזה המה הגבורים ולפי שהשכרות והזנות אבות התאוה הזהיר מהן. ואחר כן דבר באשת חיל אשר מציאותה מעט ומעט הם שחמרם נאות לכונה והיא האשה אשר בטח בה לב בעלה שלא תצטרך שמור כשתמצא בשלמות זריזות כפי הנמשך שם ואמנם המכוון בה פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה ואשר הם על הדרך הזה המה אנשי השם שלא ימחה שמם לעולם כמו שנזכר בפרשה ההוא נודע בשערים בעלה בשבתו עם זקני ארץ. והקרוב אצלי כי

אשת חיל במקום הזה הוא משל לחומר הנפש הטובה ובעלה השכל הקנוי המגיע בפעל שהוא הצורה כמו שהתבאר בפרשת ויהיו חיי שרה ואמרו מי ימצא הוא על דרך שאמרו ראיתי בני עליה והן מועטין והוא המכוון בחתימת הספר באמרו ואת עלית על כולנה וזה החכם חתם ספרו כפי מה שחתם הפרשה רבן של נביאים ונח מצא חן בעיני י"י לפי שהחכם חבר ספרו לבאר דברי תורה הכתובים בפרשה זו שהיא תורה בלא ספק מה שבא דרך ספור כמו שקדם ודי בזה הערה לכיוצא בו ואע"פ שלא בארתי כל הפסוקים שנכתבו בפרשיות אלו מציאות באורם לפי הענין קרוב למשתכל להוציא מתוך מה שכתבתי. והמשל בזה כי דברי למואל מלך משא אשר יסרתו אמו רוצה בו הדברים הנאותים לגבור ולמינו אשר להם אל רצה בו שהוא המבקש מאל כשמואל שנקרא כן על שם כי מיי שאלתיו ואמרו משא אשר יסרתו אמו רוצה בו דבר הנבואה שבאתהו במוסר הגדול לפי המכוון מן האם והוא אמרו בר נדרי כי האם נודרת על המכוון אצלה כמו שנדרה אם שמואל כפי שדרשו ז"ל על שלמה ואמרו מה ברי ומה בר בטני לפי שהיא ההרכבה האחרונה ורצה בו היוצא ממעי הכח והוציא בלשון בר לרמוז על נקי כפים ובר לבב. ואם שדבריו איפשר מבלתי היות האם הנזכרת בספר הזה משל לתורה אין הפסד בכונת הענין כי קרוב הדבר להמצא. אמנם הקרוב אצלי כי החומר קרא החכם אם בספר הזה ובזולתו והוא הענין באמרו בני אמי נחרו בי. ואמרו תנו שכר לאובד וגו'. רצה בו כי לא למנוע ההנאה היא הכוונה אבל למנוע רבוי התאוה כי רק הרחקת הקצוות הוא המבוקש. וכפי זה הענין בא גם כן פתח פיך לאלם להורות שאין הכוונה למנוע הלמוד בחכמות אבל למנוע ההתחכמות יותר וההתרשלות מן הלמוד גם כן וזה אע"פ שלא בארתיו תחלה הי' יוצא מכח מה שבארתי ולהקל בענין העברתיו. וכבר הזהיר הרב המורה מהטריח העיון בכל מה שבא במשל אבל שיסתכל האדם בכונת המשל ואני עברתי מעט על דבריו בפרשיות הראשונות לפי הצרך כי ידעתי שדברי בם זרים אצל בעלי מקרא לפי מנהג קריאתם החלושה וחשבתי לקרב אותם בזה אל האמת ולא שאני בא לגזור פירוש מן הפירושים ואם הוא חביב מאד אצלי כי ידעתי כי לא בינת אדם לי אבל כונתי להרחיק הקריאה הנואשת הנהוגה בספרי הקדש וכבר התנצלתי בזה שאיני כמזהיר אבל כמזכיר וכמעיר וכונתי בענין הזה שאהיה בזה אצל חברי כמגביה חרס מעל פנינים אשר לפניהם ואם תועלת הפנינים אצלם גמול המצאתם אצלי ואולי בזה אזכה את ארחי לזכות בהגדלת התורה המכוונת על זה לי ולכיוצא בי כפי מאמר הנביא י"י חפץ למען צדקו וגו' ואע"פ שאיני מיחל להיות מן השלמים בוטח אני בי"י להיות מן הזוכים כי כבר הבטיח בזה כל בני עמנו ההולכים בתורתו בדרכיו הישרים

המכוונים בהאדרת התורה אבל השלמים בני עליה הם שהרגשותיהם מכוונות נגד י"י ולא יתעסקו בהם רק כפי הצרך אבל במה שאין הצורך לוחץ אותם כל הרגשותם בטלות כאלו הם מתים אצל עסקי ההבל. והוא שכוין החכם באמרו כי עזה כמות אהבה קשה כשאול קנאה. ועז וקשה יאמר על בעל כח טבעי שהוא ממהר לפעול וקשה להפעל וכן אהבת השם ראויה שתהיה על הדרך הזה קשה כמות להמית כל ההרגשות ולבטל אותן ממלאכתן וכן היתה דרך הנביאים שלא היו עוצרין כח בעת נבואתן וכן דרך השלמים כי תחרשנה אזניהם ותאטמנה משמוע ועיניהם עצומות ועורות מראות ומהסתכל בין טוב לרע

והוא שאמר הנביא החרשים שמעו והעורים הביטו לראות רצה לומר שהחרשים בהרגשת האזן הם השומעים דבר י"י והעורים בהרגשת העין הם מביטים לראות כבודו והוא שהוסיף הנביא ואמר מי עור כי עבדי וחרש כמלאכי אשלח וכן כל שלם הוא על הדרך הזה והוא שאמר מי עור כמשולם ועור כעבד ד' הורה כי שתי ההרגשות ההשגה החיונית צריך שיבטל השלם לפי שכל עת שתחזק פעולות ההרגשה תחלש פעולת השכל והעיון הנפשי עד שבעלי חיים שהם בהרגשה אחת או בשתים דמיונו ופעולותיו חזקים משאר בעלי חיים וכן בבני אדם מי שהוא רב תחבולות העולם תמעט השגתו בדברים העיונים ובהפך העור הוא הרואה והחרש הוא היפך השומע ואשר אזניו קשובות באשר הוא בעל חיים הוא איש אשר לא ישמע ואשר יראה ויביט ג"כ הרבה באשר הוא בעח"י הוא עור אשר לא יראה כראות אנוש. והוא שאמר רבות ראות ולא תשמור פקוח אזנים ולא תשמע כי בהשתמש כוחות אלו בעסקי העולם לא יושג מושכל במציאות הזה אשר המכוון בתורה הי' על זה להגדילה כמו שאמר ד' חפץ למען צדקו וגו' אבל כפי פחיתות העם לא ירגישו בדבר הגדול הזה והוא שסמך לו ואמר והוא עם בזוי ושסוי וגו'. ומי שישיג זה הוא הנקרא בשם י"י והוא המכוון בבריאה לרצון השם שהוא כבודו שהרי זה קבל צורתו באמת והוא העשוי והמתוקן על השלמות כמו שאמר הנביא הזה כל הנקרא בשמי לכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו. או רצה בו שכל הנמצא הוא הנקרא בשמי ואף במציאות החומר הזה והתשובה האחרונה לשאלת למה המציאו והוא כי לכבודי בראתיו שהוא רצוני בראתיו ואני נתתי בו הצורה הראויה ורמז בה על המכון במציאות החמר הזה והוא מין האדם והוא אמרו יצרתיו ואמרו אף עשיתיו רצה בו תקנתיו והשלמתיו בדרך שנראה שאני עושהו שהרי נברא בצלם והוא המכוון במין האדם. וכפי משמעות זה הפסוק נראה תקון הברכות שסדרו רז"ל בברכת חתנים ראשונה שהכל ברא לכבודו כנגד כל הנקרא בשמי ולכבודי יצרתיו ואחריה אשר

יצר את האדם כנגד אף עשיתיו. והרב המורה פרשו כאלו הוא כתוב כל הנקרא בשמי לכבודי בראתיו ורצה בו כל המיוחס לפעולותי לרצוני בראתיו ואמרו יצרתי אף עשיתיו רצה בו שיש קצת נמצאות שיצר השם תחלה בחומר עצמו ואחר כן עשה אחריו המכוון בו. וזה נמשך למה שאמר כי המכוון במציאות החומר הזה הוא האדם שהוא המורכב האחרון ותכלית הכוונה בכל הפירושים בפסוק הזה היא הצורה האנושית וזה הפסוק טעם למה שהקדים הנביא ואמר מאשר יקרת בעיני נכבדת ואני אהבתיך ואתן אדם תחתיך ולאומים תחת נפשך כי כפי שסבת גלותינו טבע החומר הרע הזה שלא קבל הצורה המכוונות והוא שחטאנו לו כמו שאמר מי נתן למשסה יעקב וישראל לבוזזים הלא ד' זו חטאנו לו כן סבת גאולתינו וישועתנו הוא שלמות צורתינו שבו יראה פעל השם ומעשיו בנו והוא שאמר הנביא כי בועליך עושיך י"י צבאות שמו וגואלך קדוש ישראל אלהי כל הארץ יקרא. יהי רצון מלפניו שיגאלנו מהרה ויושיענו תשועת עולמים אלהים יחננו ויברכנו יאר פניו אתנו סלה.

פרשת נח

כעבור סופה ואין רשע וצדיק יסוד עולם.

מן הדברים הצריכים צורך גדול לכל דורש אמת בהבנת הכתוב שיזהר בשמוש השמות בלשון ההוא כדי שלא יטעה בין ענין לענין הנכללים בשם אחד אם שיהיה קצת צירוף בין אותן הענינים או שלא יהיה ביניהם צירוף כלל. וזה צריך דקדוק רב כי זה מביא הטעיה בהבנת הכתוב ובלבד בדברים הנמשכים לחכמה ולאמונה לפי שדברי חכמה ואמונה ישתמשו בשמות משתתפים ובשמות מושאלים כדי שיקחם השומע כפי מה שהוא החכם כפי הראוי לו והכסיל כפי מה שצריך לו שאם היה החכם בעל הדבר ההוא אומר אותו בדרך הפשוט נגלה לסכל היה הדבר ההוא כנזם זהב באף חזיר כי היה הסכל בז לדבר ההוא ומתחכם באשר לא לו וגורם רעה לעצמו והיה החכם חומס החכמה ומשחית דבריו הנעימים ועל זה הזהיר החכם ואמר פתך אכלת תקיאנה ושחת דבריך הנעימים באזני כסיל אל תדבר כי יבוז לשכל מליך ולפיכך צריך כל חכם שישמר דברי פיו כפי האזן השומעת וכשיכתוב אותם צריך שיכתבם בדרך הסתר עד שיבין כל חכם לב המכוון בו ויבינו האחרים מה שיועיל להם או שלא יזיקם באשר הם. וזה לפי שהספר מסור לכל. ואל זה הענין היה הצורך בכל לשון למיני השמות נזכיר קצתם כפי מה שהשגנו ונאמר כי כבר בא הספור בתורה כי מקדם היה לשון אחד בלבד כמו שנאמר ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים. וזה הלשון היה כפי מה שהיתה הסכמת אדם הראשון כמו שבא וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו.

וכבר פירשו המפרשים שנפש חיה הוא באור על הכל או אפשר שהוא באור האדם כי הקריאה היא לנפש המדברת כפי מה שהניחה להורות בדבר המצויר בלב. וראוי להתבונן במקום הזה למה הזכיר קריאת השמות על בעלי חיים בלבד והלא אין ספק כי כן קרא שמות לשאר המציאות כי הצורך שוה לכל ואע"פ שיש לדחוק ולומר כי זה בא לפי שהיה צריך להודיע ולאדם לא מצא עזר כנגדו כשתעיין הדבר היטב תמצא שאין זה מספיק אמנם בא לרמוז ההבדל אשר בין לשון האדם המדברת ובין לשון שאר בעלי חיים הנקראים בשם כפי ההסכמה כי מוצא פי שאר בעלי חיים הוא טבעו שוה בכל מין ומין מהם ומוצא שפתי האדם הוא כפי ההסכמה והוא שאמר הוא שמו רצה לומר שלא היה זה בטבע כשאר בעלי חיים רק כפי קריאת האדם המוסכמת ממנו והיה מקדם לשון אחד בלבד והלשון ההוא היה גם כן בדברים אחדים שלא היו בו מיני שמות רק מין אחד והם מן השמות הנבדלים רצה לומר שהיה שם מיוחד לענין המיוחד והוא שאמר ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים וזה בא כפי מה שבא הספור הטוב שבתחלה נברא אדם יחידי ועד שארכו הימים היה חלק אחד ממקומות הראויים לישוב מספיק לאנשים ההם גם היו כלם חכמים ונבונים ולא היה צורך לבילבול לשון ולחלקותה אבל משרבו עמי הארץ ורבו הכסילים ביניהם ראה השם כי לא טובה ההסכמה ביניהם שאמרו פן נפוץ וגו' כי הכונה היה שיפוצו על פני כל הארץ ולפיכך בלל השם שפתם כי בלילת השפה היא סבה להרחיק ההסכמה ולפיכך בטלה אותה ההסכמה ונפלה הקנאה ביניהם כפי הצורך על דרך שאמר וראיתי את כל עמל האדם ואת כל כשרון המעשה כי הוא קנאת איש מרעהו וזה דבר מתמיד לעולם לצורך הישוב ולקיום מין האדם כפי הטבע הצדיק כפי צדקו והרשע כפי רשעו לא שהקנאה הטבעית אשר ביניהם מכוונת לרע להם ולנקמה מהם חלילה חלילה אבל להעמיד המציאות והוא דבר מועיל מאד להזכיר השם בין בני אדם כי אלו היתה ההסכמה ביניהם שלימה היה רצון איש ואיש נמצא והיו שוכחים השם והשטן היה מקטרג ביניהם ולא היו מתעסקין בתורה ובחכמה רק לעשות כפי יצרם. וזה רצה באמרו ועתה לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות וכן אמרו ז"ל במקום הזה שכל מקום שאתה מוצא נחת רוח השטן מקטרג ולפיכך בלל שפת כל העם והרבה הלשונות לישב העולם ולקיים האמונה וכבר המציא הנגלה בספור הענין הזה תועלת בטבע האדם בהשתדלו בישוב העולם כי הוא טוב מצורף זה אל תועלת גדולה להעמיד ספור החדוש וספור המבול הטובים כדי שלא תהרהר ותאמר אחר שאב אחד לכל איך בזמן מועט כזה נפצה הארץ ונחלקו הלשונות הרבים בא ולמד לך שזה

היה בדבר השם כפי מה שגזרה חכמתו בשאר מעשיו הנפלאים ורצונו היה שיפוצו הנה והנה לישב העולם.

ואחרי הנגלה בספור הזה כי לפי דעת דורשי רשומות יש בו ענין נסתר והוא אצל קצת החכמים נאמר על הכונה במין האדם עד שאמר החכם שהתחבר עמי כי שלמה החכם רמז על העיר באמרו עיר גבורים עלה חכם ועל המגדל באמרו מגדל עז שם י"י וגו'. והוא שאמר במגדל וראשו בשמים לא בעיר כי העיר אינה גבוהה ואין לה חשיבות רק מצד המגדל. ואפשר לומר לפי הענין הזה כי על העיר רמז באמרו סמוך לפסוק זה הון עשיר קרית עזו ורבותינו דרשוהו על מי שלמד מקרא ומשנה ותלמוד וסוף הכתוב הזה וכחומה נשגבה במשכיתו רוצה בו שבעיונו ובציורו תהיה הקריה כחומה נשגבה במשכיתה רוצה בו שבעיונו והם העיר והמגדל על הדרך הנזכר ויהיה אומרו פן נפוץ על פני כל הארץ כאלו אמר קודם שנפוץ או הוא כמשמעו והמבין יבין כי אין מעשה וחשבון בשאול ולפיכך הוא הצורך לעשות המגדל שאם לא יעשה תחלה אין לו מציאות וכאשר יעשה יעמד לעולם ובו ירוץ צדיק ונשגב והוא שאמר וירד י"י לראות את העיר ואת המגדל כי קרוב י"י לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת והשם הסכים עמהם לפי הענין הזה הנסתר המורה על יראת שמים וחכמה אבל לפי הגלוי הפיצם הנה והנה ועוד נתן בלבם גם כן שלא יהיו הדברים אחדים כדי שתהא החכמה נמצאת למי שראוי לה ונמנעת ממי שאין ראוי לה והיו השמות הנאמרים בכל לשון ולשון כהסכמות בעלי הלשון ההוא הקדומים כפי מה שהניחו אותם על הענינים להורות זה את זה בדבור על ענין המצוייר בלב המורה. ורוב השמות הם נבדלים בשמות אישים רצונו לומר בנבדלים שהם חלוקי השם כפי שהם חלוקי ענין. ומהם שיאמר השם בהסכמה על ענינים יותר מאחד אישים או מינין כשם כל מין ומין הנאמר על כל אישי המין ההוא בשוה וכשם הסוג הנאמר גם כן בשוה על כל המינין אשר תחתיו ועל כל אישי המינין ההם המשל בזה שם אדם יאמר על ראובן שמעון לוי ושם חי יאמר על האדם ועל הבהמה ועל העוף ועל הדגים ועל כל שאר בעלי חיים ועל כל אישי האדם ואישי הבהמה ועל כל אישי שאר מיני בעלי חיים. וזה המין מן השמות הנאמרים בהסכמה על ענינים יותר מאחד הוא כשיהיה השם אחד והגדר אחד בענינים ההם כי גדר האדם שהוא חי מדבר מת יאמר בשוה על ראובן שמעון ושאר כל מיני בני אדם וגדר החי שהוא צומח מרגיש יאמר בשוה על האדם ועל הבהמה ועל שאר מיני בעלי חיים ועל כל אישיהם וכשיאמר השם הזה סתם תפול השאלה עליו אי זה הוא כדי להבדילו מן הכלל וליחדו כי לא נדע מהוראת השם ההוא מי הוא המיוחד המצוייר בלב ומי שבא להורות עליו בשם ההוא.

אמנם פעם יבא השם הכולל על חלק ממנו להורות עליו אם על הרב ממנו אם על פרטי נבחר מן הכלל ההוא כמו שבא כי היא היתה אם כל חי וכמו שבא כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ. ואע"פ שנאמרו בענין זה דברים על דרך דרש אין מקרא יוצא מידי פשוטו ועל דרך האמת העונש הוא על מעשה האדם לא על מעשה שאר בעלי חיים ואחר שהוא כן בא כל בשר במקום כל אדם וכמוהו כל חי. ואפשר שאמרו כל חי לפי שחומר האדם הקרוב הוא חומר שאר בעלי חיים הקרוב ואחר שהוא כן החומר ההוא יקרא אם כל חי. ועל דרך הראשון בא שם אדם שהוא שם המין על ההמון שהוא הרב ממנו כמו שאמר אמחה את האדם ופעמים יבא המין על כת אחת ממנו כמו שבא וריחק ד' את האדם. והכרתי את האדם. ושניהם נאמרו על ישראל לבד. ופעמים יבא הסוג על כת אחת ממין אחת ממיניו או על הרוב ממנו או על המיוחד ממנו כמו שבא כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ ואמר ויברך כל בשר שם קדשו ומזה הענין בא בא יבא כל בשר להשתחוות לפני אמר י"י. וכן באשם תודה במקומות על חלק המיוחד ממנה והוא שרש האמונה ובמקומות על החוקים והמשפטים הוא הרב ממנה וזה הענין יבא גם כן בשאר לשונות הגוים. ומהשמות גם כן שהם משתתפים רוצה לומר ששתופם בלבד בשם אבל הם חלוקי ענין וגדריהם משתנים כשם עין שנאמר על העין הרואה ונאמר על עין המים. ויש משמות המין הזה שהם מסופקים. וכתב הרב המורה עליהם פעם יחשב בהם שיאמרו בהסכמה ופעם יחשב בהם שהם משתתפים ונראה שרוצה לומר שפעם ילקח האחד במקום האחר כשם צור שיאמר על סלע ויאמר על מקום מחצבת אבנים והוא במקום מקור כמו שנא' הביטו אל צור חצבתם וזה השם בא במקומות על יסוד הכל והתחלתו כמו שכתב הרב המורה על אמרו ונצבת על הצור ויחשב שהוא נאמר על צור חלמיש.

וכתב הרב המורה במקום אחר כי השמות אשר יאמרו במסתפק הם אשר יאמרו על שני פנים ביניהם דמיון בענין אחד והענין ההוא מקרה בהם ואינו מעמיד עצם אחד מהם. ויש מהשמות שהם נרדפים רצוני לומר שזה רודף ענין זה והם בהפך המשתתפים כי הנרדפים הם כשהגדר אחד והשמות משתנים כיין וחמר ודם ענב שהם שמות למשתה היוצא מן הענבים וראוי לך שלא תטעה במין השמות האלה עד שתבקש חלוק ענין במה שאיננו בו כי זה יוציאך להזיה גמורה. ומהשמות שהם מושאלים כשם הלחם שהונח על הפת ולפי שהוא מזון טבעי לגוף האדם ובו חייו הושאל זה השם בתורה על החכמה שהם מזון הנפש וחייה כמו שאמר לכו לחמו בלחמי. ואל זה המין נמשכים התארים הנאמרים עליו יתברך שמו והשמות הנאמרים בפעולות הבאות מאתו יתברך ובין תבין

את אשר לפניך כי לא דבר ריק הוא אבל הוא יסוד האמונה ואין לה מעמיד זולתו ובלעדיו לא תשיג סודות התורה. וראוי לך שתדקדק בשמות המושאלים והמשתתפים ובזה תשיג כונת הכתוב לא זולת זה. המשל בזה כי החכם אמר צדיק יסוד עולם צריך שתדקדק ותאמר כי מצאנו שם עולם נאמר על המציאות ונאמר על הזמן ורוב שמושו בכתוב הוא על הזמן וזה השם המונח על המציאות הונח תחלה על המציאות כולו אשר המציאו השם יתברך כמו שבא אל עולם מלך עולם והוא כולל היסודות ומורכביהם והשמים וצבאם והמלאכים כי הוא בלא ספק אל ומלך לכל ואע"פ שהנוברים העתיקוהו אל נצחי אמנם נכון הוא שהמיחד אבינו היה קורא ודורש שהוא אדון המציאות כולו לפי שבני דורו היו מיחסים האלהות לשמש ולכל צבא השמים והוא הודיע והראה במופתים שהם מעשיו ושמשיו והוא מושל בכל וכל צבא השמים משתחוים לו לעשות מה שגזר השם עליהם ולפיכך נראה באמת שהוא נאמר במקום הזה על המציאות כלו. ויאמר גם כן על חלק ממנו כמו שבא ומתחת זרועת עולם רוצה בו שרצונו סובל הגלגלים שהם זרועות עולם החמרי המורכב מהיסודות הארבעה. ועל הענין הזה יאמר עולם השפל או עולם היסודות ויאמר גם כן עולם הגלגלים ועולם המלאכים עד שיאמר ששלשה עולמות הן ולפי שהם שלשה חלקי עולם זה מיוחד מזה ולפיכך נאמר שהמלאך שליש העולם. וכפי הדרך הנזכר בשמוש השם הזה על המציאות ישתמשו בו על הזמן כי הנחתו הראשונה היתה בו על הזמן הנצחי כמו שבא י"י ימלוך לעולם ועד ואמר זה שמי לעולם חסד עולם ברית עולם ורבים כמוהו ואמר ברוך י"י אלהי ישראל מן העולם ועד העולם רצה בו מאז ולנצח ויאמר על הזמן הנפסק פעמים יבא על זמן חיי האדם כמו שאמר לעולם בהם תעבודו ואל זה נמשך המאמר המפורסם העולם הזה והעולם הבא כי העולם הזה יאמר על החיים הגופיים והעולם הבא יאמר על החיים הנפשיים ופעמים יבא על זמן ארוך מהזמנים הנתונים לענין אשר נזכר עליו בזמן היובל בענין עבודת עבד עברי כמו שנאמר ועבדו לעולם ובארח הקבלה האמתית לעולמו של יובל וכן התבאר בתורה באמרו לשוב איש למשפחתו ביובל. וכבר אמרו בעלי הלשון שהעולם נגזר מן העלם ואמרו שנקרא כן לרב סתריו ועומק ענייניו ומהם שאמר שהוא מענין עלם שהוא שם נער ורוצים בו שהוא כמו העלם שלא ישיגהו שנוי והביאום זה לומר שכך הוא כל ימי עמדו. וראוי למי שמתבונן בשם הזה בהשתמש בו על המציאות ועל הזמן כלו בדרך אחת כפי מה שהזכרנו ויתכן לומר כי זה לפי שהמציאות החמרי נמשך לתנועה ולזמן והתנועה והזמן נמצאים יחד לא ימצא האחד בלתי האחד עמו ולפיכך הניחו השם הזה על שניהם והוא מורה על תמידות ונצחות כפי מה שהעידו עליו כתובים הרבה וכפי מה שנעתק אצל

הנוצרים והוא אם שהשם בעצמו זה משמעו הראשון או נגזר מענין העלם מפני שנעלם לו גבול וקצה כדבר הסבובי שחלקיו רודפים זה את זה או לפי הענין האחר וזה יתכן גם כן עם החזקנו באמונת החדוש כי החדוש לא ימנע הנצחית כמו שבאר הרב המורה גם החדוש בעצמו נעלם הגבול לו מראש בידיעת המופת והדבר שלא יודע רק דרך הקבלה ראוי שיקרא נעלם גם על הספק הזה והמבוכה היוצאת בידיעתו ראוי להקרא בשם הזה ואין אצלי האומר כי העולם כלה כליון גמור מרבה בשבחו של מקום יתברך אבל הוא מרבה בגנותו כי אין זה מעשה האומן הגדול והלא גנאי הוא לאומן מהאומנים באבוד מלאכתו ובהפסדתה חלילה חלילה לו ית'. כי אחר שהמציאות טוב לא יכלה לעולם כי אין השם מונע הטוב אבל עושה אותו לעולם ולפיכך מתמיד המציאות ואין הדבר הכלה ממנו כלה בבחינת המציאות בכלל מהמציאות לא חסר דבר עד עתה שהרי אין שם ריקות והכל מלא כבודו לא חסר דבר ולא יחסר לעולם אבל הכל חוזר חלילה כמו שאמר דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת. והארץ בא בכתוב הזה אל כלל היסודות שיתרכבו מהם ההולכים והבאים וזה כלו על ידי הגלגל הסובב מאין הפסק המראה פעולת סבובו בכל אשר נעשה תחת השמש בתכונת הצמחים ובעלי חיים כי כשתעיין בהם היטב תמצא צורת העגול בהם לעולם בכללם ובחלקיהם. ואפשר שבהרכבת הדומם לא יראה כל כך לרב רחקו ממנו והוא הסבה להיותו פחות שבמורכבים ולא תראה בו תנועה כלל לפי רוחק המניע אבל בצמחים ובבעלי חיים יראה יותר פעל המניע הסובב בתנועה ובעגול. גם במלאכת האדם יראה העגול על הרב בכל כלי תשמישו וכל זה מורה על פעל התנועה הסבובית הנתונה לסבת המורכבים כי היא לא זולתה משאר התנועות מתמדת מאין הפסק. ולפיכך נאמר כי מעשה האלהים הוא יהיה לעולם ונאמר אין כל חדש תחת השמש כי הכל נמשך למציאות כפי מה שהטביעו השם ומה שיבא מן הפגעים הוא לפי העונש או לפי התנועה הכל היה על הדרך הזה מראש ברצונו הקדום אבל המציאות יהיה לעולם כי התנועה לא תכלה גם עם המבול שהגיד עליו הכתוב הטוב כי השחית כל בשר את דרכו לא חסר המציאות דבר והארץ לא כלתה ולא חסרה אבל המים כסו פני הארץ ולדעת החכמים הנודעים בחכמה לא פשט המבול על כל הארץ.

וכן מצאנו לרבותינו ז"ל שאמרו מהר המשחה הביאה אותו דלא טפת ארעא ישראל במיא דמבולא גם המקום שנחו עליו המים שב לאשר הי' בתחלה ולא נפסד והשמים וכל צבאם לא השיגם שנוי ולא ישיגם ואע"פ שיש פסוקים בדברי הנביאים ובדברי נעים זמירות כסותרים הדעת הזה כמו שאמר המה יאבדו ואתה תעמד וגו' הלא יש לך

להתבונן ולדעת כי שמים שם משתתף והאבדה גם כן שם משתתף כי תאמר על השנוי בלבד כמו שאמר כי אבדה מצרים ואם אי אפשר אצלך מאין אבדה ממש ירצה בו שהם באפשרות הכליון לרצון השם אבל הוא יתברך קיים לעולם ואינו באפשר כלל גם עולם המלאכים ונפשות הצדיקים אין אחד מאנשי התורה אומר שיכלה לעולם ואע"פ שדעתם שהם היו בהתחלה. ולפיכך נאמר שעולם הנזכר בפסוק שפתחנו בו אפשר שיבא על הזמן הנצחי ודעת החכם שהרשע משולח למקרים ונעזב והוא כלה ברגע כעבור סופה עליו וסופה הוא משל למקרה המות והוא שם לרוח החזק המניד דבר פתאום ממקומו ואיננו כמו שאמר כמוץ גנבתו סופה ואמר לא כן הרשעים כי אם כמוץ אשר תדפנו רוח. והענין בהם אחד והרצון בו שאין לרשע תקוה ואחרית אחר המות ועליהם נאמר ומותר האדם מן הבהמה אין אבל הצדיקים עומדים לעד וצדקתם עומדת לעד. ולפיכך המשיל הצדיק ביסוד עולם שהוא עומד קיים וקראו יסוד נצחי באמרו יסוד עולם וזה אם נקח שם עולם במקום הזה על הזמן אבל אם נקחהו על המציאות ירצה בו שהוא מעמיד העולם השפל הזה בזכותו כמו שאמרו ז"ל כל העולם לא נברא אלא בשביל זה בדרך שאמרו ליתן שכר טוב לצדיקים שמקיימים את העולם ועל דרך שבא הספור הטוב על נח שנתקיים המציאות בשבילו לפי שהיה איש צדיק כמו שאמר איש צדיק תמים היה בדורותיו. וכבר ידעת מה שאמרו בו ז"ל והכונה בכתוב שלא תאמר איך אפשר שקרא הכתוב נח איש צדיק תמים והלא לא נתנה לו התורה ולא היו לו רק שבע מצות הן שהתיחסו לו ולבניו ואפילו לדעת האומר שאדם הראשון נצטוה עליהן וזה לפי שמחה השם זכר הכל ונקרא השם על בני נח ולפיכך נקראו כל העמים בשם הזה מלבד בני ישראל. אבל אין ספק שטבע מצות אלו בלבד קבל נח ושלא יקשה עליך איך נקרא צדיק תמים באותן המצות בלבד ושלא תהרהר רע ותאמר אחר שהוא היה צדיק ומצא חן בעיני השם למה לי ולשאר מצות התורה לפיכך בא ואמר לך תמים היה בדורותיו רצה השלם אצל השם לפי הדורות ההם שלא נתנה להם התורה ושלמותו היה כפי שלמות העבד בעשותו רצון רבו וכבר קדם לנו זה ורבותינו ז"ל בפרשת בראשית אמרו שחסידי אומות העולם והם המקיימים שבע מצות זוכים לעלם הבא ולפיכך אנו אומרים תחילה למי שבא להתגייר אכלת חלב עד שלא תתגייר אי אתה ענוש כרת והנמשך אל זה ולפיכך לפי הדורות האלה שאנו מסתכנים בהתגייר בתוכם כשיבא אחד ראוי לנו שנתן לו עצה הוגנת שיקיים שבע מצות עד שימצא מקום להתגייר בלא סכנה ונלמד לו המצות ההן כמו שהתבארו בתלמוד ואע"פ שהדינין לא התבארו והיא אחת מן המצות מאחר שנאמר שם סתם על הדינין. וידוע כי בכל עם ועם דינין מוסכמין אם מפי איש

שמתפאר שהוא שליח השם אם מפי מלך או מפי שופט העם ההוא המצוה בזה היא לכל בן נח שיעשה כפי הדינין החקוק בעמו כי הדין הוא לישוב העולם. ורבותינו ז"ל אמרו דינא דמלכותא דינא ובתוספתא נמצא מפורש כשם שמצוה על ישראל לישב בתי דינין בעיירות שלהן כך מצוה על בני נח לישב בתי דינין בעיירות שלהן ולפיכך ראוי לכל חסיד שבאומות שיתנהג במשאו ומתנו כפי הדינין המוסכמין בעמו. ועל דרך זה יתנהג הבא להתגייר עד אשר ימצא מקום להתגייר ודי לו שיזכה למצות שזכה בהם הצדיק נח ונמלט בצדקו הוא וביתו ובשבילו נתקיים העולם והרשעים עברו פתאם ואינם כעבור סופה והוא שאומרו כעבור סופה ואין רשע זה דור המבול וצדיק יסוד עולם זה נח. לפיכך ראוי לכל אדם שיתבונן בפרשת המבול וישמר מכל דבר רע שלא ישטפוהו המים הזידונים פן תקיר נפשו רעתה כהקיר ביר מימיה ותהומות חטאיו יכסוהו ויתן אל לבו להמלט מקצוף השם עליו ומגער בו כדרך שאמר הנביא כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבר מי נח עוד על הארץ כן נשבעתי מקציף עליך ומגער בך. ובמה איפא ינצל האדם מקצפו ומגערתו בעשותו לו תיבה מעצי מעשיו הטובים וכפר אותה בבית בכופר ענותו וקנים יעשה את התיבה כנגד שלשה עולמות תחתיים שניים ושלישים יעשה בלמדו החכמות הלמודיות והטבעיות והאלהיות. כי זה מכוון במין האדם ובזכות האיש הזה נברא העולם ועמד. וכשם שהביא נח בתיבה ומלט בצדקתו שאר כל מיני בעלי חיים והביא שם מכל מאכל לצורך בעלי חיים ההם כן כל אשר בעולם השפל הזה נברא ועומד בזכות האיש הזה כי הצמחים נמצאים לצורך בעלי חיים. ובעלי חיים לצורך האדם כי הוא המורכב האחרון הזך השלם ומציאות המין הזה להמצא בו השלם שאי אפשר בלעדיו אם כן הכל הוא לרגלו ולחברתו כמו שאמרו ז"ל כל העולם לא נברא אלא לצוות זה וההולך בדרכי השם כזה מצא חן בעיני השם וכפי זכרו את השם יזכר לפניו לא שהקשת הנראית בענן מזכרת השם שאין שכחה לפני כסא כבודו אבל הענין ההוא כמו שאמרו ז"ל את קשתי נתתי את קישותי דמות המוקש לי וזה כפי שבא במעשה מרכבה כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם כן מראה הנוגה סביב הוא מראה דמות כבוד י"י והיה בענני ענן על החומר הוא שנושא המים הזידונים ונראתה הקשת לזכור ברית עולם כי במסתכל במעשיו הנפלאים הוא הזוכר אותו והנזכר לפניו. ואל זה רמז דוד באמרו במזמור הללו את י"י מן השמים כי מראש דברו עד חק נתן ולא יעבר רמז על שני עולמות העליונים רצה לומר כי בבחינתם יתאמת מציאות השם הנצחי ונודעה ממשלתו בכל והוא המהלל המבקש מהם שאמר הללו את י"י מן השמים ובמאמר מן השמים כלל מלאכים כי שם הם נמצאים כמו שאמר ראש הפילוסופים כי מספר המלאכים

כמספר הגלגלים לפי שכל גלגל וגלגל יש לו מלאך שמניע אותו. ואולי אל זה רמז באמרו הללוהו במרומים ואחר זה בא להודיע שאין ממשלה לאחד מהם גלגל או כוכב או מלאך רק מאת השם יתברך והוא שאמר הללוהו כל מלאכיו הללוהו כל צבאיו והנמשך אל זה. ואמנם בא שם על דרך הנסתר ההכרחי והמים אשר מעל השמים כפי מה שבא בתורה ובין המים אשר מעל לרקיע. ובשניהם בא מעל לא על ללמדך שאינם עליו ממש בפעל אבל בכח והכל בכח השם ומאמרו כמו שאמרו ז"ל אלו נאמר בין המים אשר על לרקיע הייתי אומר על גופו של רקיע המים נתונים כשהוא אומר המים אשר מעל לרקיע הוי אומר המים העליונים נתונים במאמר. ועל שני העולמות אמר יהללו את שם י"י כי הוא צוה ונבראו ויעמידם לעד לעולם רצה בו כי הם המתמידים והנצחיים והם המודים כי הוא צוה ונבראו וזהו מהללם הנאה. ואחר זה אמר הללו את י"י מן הארץ וגו'. וכלל העולם השפל במלת הארץ והזכיר אחר כן כל מיני המציאות השפל הארבע יסודות והקיטור העולה להוריד המים אשר מעל השמים והזכיר שלג וברד לא מים ומטר להשלים הסוד אשר רמז במים אשר מעל השמים ואמר רוח סערה עושה דברו מפני שטבע האויר להשתנות תנועתו תמיד ואין תנועתו על דרך תחת כשאר כל היסודות אבל היא מתנועעת לכל הפאות בדבר השם ולפיכך התיחסה אליו באמרו ורוח אלהים מרחפת על פני המים והזכיר התנינים תחלה להעיד על הכונה האחרונה במציאות כלו שהוא רצון השם להמציא מציאות והכל טוב אם מצד בחינת הנמצא אצל עצמו ואם מצד הבחינה אצל אחר כי התנינים הגדולים הנזכרים גם כן במעשה בראשית בבריאה אשר שרצו המים באמרו ויברא אלהים את התנינים הגדולים וגו'. וכיוצא בם משאר מיני בעלי חיים שהם נזונים מטרף בעלי חיים אחרים ואע"פ שהוא רע בבחינה אצל האחרים הנטרפים אמנם בבחינה אצל עצמם הוא טוב כי המציאות טוב כמו שאמרו וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד והוא מורה בהשגחת השם על הכל ולפי השגחתו בכל שהיא טובה ונאותה לפי שפע הטוב היוצא ממנו נאמר בו על דרך משל ישמח י"י במעשיו כי כן דרך העושה כשיאותו ויכוונו מעשיו וזה אצלי רמז דוד ע"ה באמרו לויתן זה יצרת לשחק בו רוצה בו לשמח בו הראוי לו לשמוח והוא הפעל מכחו על דרך שאמר שלמה החכם משחקת לפניו בכל עת ואמר מצחקת בתבל ארצו רמז בו על גדל השפע היוצא מאתו להמציא כל מה שאיפשר ליסודות כפי הטבע הנמצא להם ובתכלית הגדול והחזק והאמיץ.

ואל זה הענין רמזו בבראשית רבה ולפי גדלם וממשלתם הזכיר אותם בפרט עם היסודות ואחר שהזכיר היסודות הזכיר מיני המורכבים מהם והם ההרים והגבעות שהם מציאות

הדומם שהוא המורכב תחלה ואחריו הזכיר הצומח והחי המרגיש והחי המדבר הוא האדם שהוא הנכבד מהם אחר שבידו לבחור הדרך הטובה ולדעת האמתות ולפי שהבחירה בידו ראוי לו הגמול כפי בחירתו והנכבד שבזה המין העם הזה אשר בחר לו השם לנחלה ונתן לו תורתו התמימה להדריכו דרך ישרה ולזכותו. ועל כן ראוי להודות על חלקו הטוב לא שיתרעם עליו מפני שבחר הרע לרצונו כי אין תלונתו רק על עצמו. ואל זה רמז החכם באמרו אולת אדם תסלף דרכו ועל י"י יזעף לבו ואלו היה רוצה היה בוחר הטוב ומתדמה למלאכים ואחר שמין האדם נבחר למעלה הזאת ראוי לו להודות עליה. ועל דרך זה בא המזמור כלו להודות ולהכיר שהשם ברא לכבודו הגבוהים והשפלים והוא מושל בכל ורוצה במין האדם מכל הדברים השפלים ובחר עמו מזה המין והרים קרנו בתורה והוא שאמר וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו והכונה בו לחסידיו ולכן ראוי להם להודות לבחירתו בם. והוא שאמר תהלה לכל חסידיו כדרך שאמר תהלתו בקהל חסידים וזה לפי בחירתו בם כפי אשר בחר שבט לוי להיות עבודתם לו וכפי מה שקדם בא בסוף המזמור יהללו את שם י"י כי נשגב שמו לבדו הודו על ארץ ושמים רצה לומר ראוי על כל אדם שיהלל השם על כל המציאות שכל הממשלות תחת ממשלתו ואין העליון מהם מושל בעצמו ולא השפל מהם שאינו מאתו יתברך ולכן ראוי להודות ולהלל לו על כל אשר בארץ ובשמים ואחר זה הזכיר ענין אחר ואמר וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו לבני ישראל עם קרובו הללויה. רצה לומר שעל זה באמת ראוי לעם הזה להודות השם ולהזכיר הטוב השלם באשר הוא הנבחר והקרוב אליו במין הנכבד מכל מיני העולם השפל ועל כן ראוי לו לשמוח בחלקו וזאת הערה טובה במזמור הזה שבא להעיר האדם לבחון המציאות כלו ולהתבונן בו. ודוד ע"ה העיר בו בלשונו הצח על ענינים רבים אזכיר מהם חמשה שהם אבות לכולם. הראשון והוא עקר להודיע כי בבחינת המציאות יתאמתו מציאות השם ואחדותו ונצחותו וממשלתו בכל. השני להודיע שיש שם שלשה עולמות. השלישי להודיע כי חומר העולם השפל למטה במעלה מחומר העולם הגבוה. הרביעי שמין האדם כמר מדלי אצל המציאות כלו וזה דבר מועיל מאד להרחיק מבוכת החושבים כי הוא המכוון בכלל המציאות ואין זה אמת אבל הוא המכוון במציאות העולם השפל והכונה בו בשלם מהמין ההוא עד שאמרו ז"ל עליו כל העולם לא נברא אלא בשביל זה ואמר החכם וצדיק יסוד עולם וזה ענין חמישי נרמז באמרו וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו לבני ישראל עם קרובו הללויה.

פרשת לך לך

מתהלך בתומו צדיק אשרי בניו אחריו.

לשון מתהלך בא בכתוב הזה ובשאר כתובים על המכוון הליכותיו ושם ארחותיו נגד השם לא יטה ימין ושמאל והוא שלמות הצדיק ותומו כי כל עת שהצדיק נוטה לצדקו אל הימין והוא שנאמר עליו צדיק הרבה איפשר לקראו חסיד לא תמים או צדיק וכאשר ילך בדרך הממוצעת יקרא צדיק תמים ומתהלך את השם כי כן מצאנו על היחידים בדורותיו אמר ויתהלך חנוך את האלהים. את האלהים התהלך נח. והוא שהוסיף המתרגם בדחלתא די"י וכאשר נקשר בו לפני תרגם ארי פלח והכונה בכלם שיכוין כל דרכיו נגד השם ועל דרך הזה הלכו האבות כמו שנבאר מאמונתם וממעשיהם וכאשר התפרסם באברהם אבינו כי כל מדה חשובה שישיגה האדם התיחסה אליו בספור התורה. תחלה יחס לו המדה הצריכה מראש לשלמות האדם והיא הרחקת חברת הרעים והפחותים לפי שהאדם נמשך אחר מדות רעיו ואפילו הוא מוטבע במדות הטובות ולפיכך כל מבקש שלמות צריך שיעזוב עזיבה גמורה כל בעל מדה רעה או בעל אמונה פחותה רחוק או קרוב אב או אם או אח עד שיעזוב לפי הצורך הגדול הזה ארצו ומשפחתו ובית אביו וכל מה שהם קרוביו ומיודעיו צריך להתרחק מהם יותר כי האדם נמשך בטבעו לקרוביו והשלמות נמנע מאדם בחברתם והוא שפתח ואמר באברהם לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך והכונה בזה שילמד מה שראוי ללמוד ויניח הראוי שלא ללמוד וטוב שיגור האדם בארץ נכריה וישפל בגרותו לפני אחרים לתועלתו מאשר ישקט על שמריו ויתנשא על חבריו לנזקו כדרך שאמרו ז"ל הוי זנב לאריות ואל תהי ראש לשועלים רצו בו שזנב ארי ארי וראש שועל שועל וטוב להיות ארי מהיות שועל ולפי הענין הזה אמר החכם הולך את חכמים יחכם ורועה כסילים ירוע ושבירתו הוא חלישות שכלו והתהפכות מדותיו הטובות ואל זה הענין גדול התועלת כיון דוד ע"ה בפתחו ספרו הקדוש באשרי האיש אשר לא הלך בעצת להורות כי השלמות היא בהרחיק חברת הרעים לא זולת זה והוא המכוון בתחלת הספור על אברהם אבינו להורות כי לא ישלם תלמוד האדם זולת זה ואחר שילמד מאחרים הראוי לו צריך שילמד אחרים כמו שהזכיר אחר כן ואת הנפש אשר עשו בחרן ואמר ויקרא שם בשם י"י והקריאה ההיא היתה דרישת יחיד השם ברבים. ומדת הלמוד הוא מדרכי השם בהביטו בחסדו הגדול לברואיו כי הטבת הלמוד גדולה מכל הטבה כי בה נותן צורה לנפש האדם ואז תצא הנפש מכח למעשה והוא שאמר אשר עשו בחרן והיא גם כן מדה חשובה לפי הדעות המפורסמות כמו שאמר החכם מונע בר יקבוהו לאום וברכה לראש משביר. רצה לומר שזה דעת מפורסם ללמד אחרים ואף כי יתגנה המלמד אצל קצת השומעים ויקללוהו על זה אין ראוי לשלם ההוא שישתק מאחר שימצא אחד מהם תועלת בדבריו ויברכהו

וכי האחד הוא המברכו ליתרון הכרתו וחשיבותו נחשב לפני השם מצד הגמול לרבים והרבים המקללים אותו למיעוט הכרתם ולפחיתותם נחשבים ליחיד ואל זה רמז באמרו ואברכה מברכיך ומקללך אאור. ולקח בברכה לשון רבים ובקללה לשון יחיד ואם הוא ידוע כי הם הרבים והכל בא להעיר השלם ללמד ולהשלים אחרים ולהזהירהו שלא יתרשל מזה בהתגנותו אצל רב בני דורו בזה ואל זה כיון החכם באמרו ולמוכיחים ינעם ועליהם תבא ברכת טוב ואל זה הענין בעצמו אמר ישעיה הנביא אל תיראו חרפת אנוש ומגדפותם אל תחתו וכבר הקדים לו ואמר הביטו אל אברהם אביכם לפי שהוא החל לקרא בני אדם כדי למשכם לעבודת השם ולשחררם מעבדת אלהים אחרים בעבודתו. ושלמות האדם יושג בשתי המדות הנזכרות הלמידה והלמוד ולפיכך התיחסו תחלה בספור הכתוב לאדון השלם ואחר כן התיחסה אליו מדת החריצות לפי שגנאי גדול הוא לשלם כשיתרשל לקנות די ספקו לחם לאכול ובגד ללבוש עד שיצטרך לבריות אבל ראוי לו שיטרח להשיג ספוקו ואם ירחיק נדוד והוא שבא בספור ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה אמנם רב העמל ויתרון הטורח וההמיה לכסף מגונה מאד כי כל יתרון מגונה אצל השלם והוא שנאמר כי כבד הרעב בארץ ולמד לך שהצורך הגדול הביאו לזה. ואחר כך בא הספור על דברי אשתו ואע"פ שהספור ההוא הי' זר וקשה על אדון כמוהו אמנם למדנו ממנו מדה חשובה מאד בעניני האדם ובעסקיו והוא לבחור ברע כדי לברוח מרע ממנו ולפיכך אחר שידע השלם בכח נבואתו שלא יקרב אליה אדם אע"פ שהיה לו גנאי שתלקח אשתו מאתו בחר בזה כדי לברוח מהרעב הכבד והוא שאמר למען ייטב לי בעבורך וצוה אותה לשנות בדבריה כדי שלא יהרג והוא שאמר וחיתה נפשי בגללך. ואחר זה ספר שהיו צאן ובקר ואוהלים ללוט ההולך את אברם להודיע שהליכתו את אברם גרמה לו זה ויחס לו בזה מדה מן המדות החשובות. והוא שראוי לעשיר להעשיר הדבקים אליו והוא שאמר וגם ללוט ההולך את אברם היה צאן ובקר ואהלים. ואחר כן ספר דברי הריב שנפל בין רועיו ובין רועי מקנה לוט והוא השלם לטוב לבבו רדף השלום. והוא שאמר אל נא תהי מריבה ביני וביניך ובין רועי ובין רועיך ואמר הלא כל הארץ לפניך הורה כי אע"פ שטוב שבת אחים גם יחד אחר שיפול הריב ביניהם הטוב הוא שיפרד איש מעל אחיו והוא שאמר השלם הפרד נא מעלי ואמרו אם השמאל ואמינה הורה מדה חשובה שלא יקפיד איש בטובת אחרים אחר שיספיק לו הנשאר לחלקו והוא שאמר לו לברור הנוה הטוב לא כמדת הרעים המקפידים בטובת אחרים ומקנאים עליה.

עוד למדנו מדה חשובה מן הספור הזה שלא להתגאות על אחר על טובה שבאה לו ממנו שהרי השלם לא התגאה על לוט בשביל שהתברך בגללו וכל הטוב שהשיג השיג לרגלו ולא הזכיר לו מזה דבר ואע"פ שהיו מצערים אותו אנשי ביתו. ואחר כן ספר מלחמת המלכים בעבור דבר לוט אשר נשבה מתוך המלחמה ההיא ושם התיחסו לו חמש מדות טובות האחת מדת הרחמים כי נכמרו רחמיו כאשר שמע כי נשבה אחיו. השנית מדת הגבורה כי התגבר בילדי ביתו על ארבעה מלכים. השלישית מדת ההסתפקות באמרו אם מחוט ועד שרוך נעל וגו' כי אע"פ שאמר בעת הצרך למען ייטב לי בעבורך אחר שהיה לו די ספקו הסתפק באשר השיג ואמרו ולא תאמר אני העשרתי את אברם היה לטוב טבעו מפני שהממון ההוא הוא ממון שבויים ואע"פ שזכה בו מן הדין שהרי ענר אשכול וממרא לקחו חלקם ועם כל זה הראה טוב מדת החמלה על קשה יום. הרביעית מדת שמירת הברית לכל בעלי ברית בין בני ברית בין שאינם בני ברית לפי שראוי לאדם לקנות לו חברים להיותם לו עזר לעת צר והוא שהזכיר בעלי ברית אברם. החמישית מדת ההודאה לשם וההכרה שהכל מאתו והוא שנתן מעשר לכהן אל עליון וזה מסעיפי מדת הנדיבות והוא המדה שהעידה הקבלה שהיתה לו בהיות ביתו פתוח לעוברים ושבים וספור שלשה אנשים שראה ורץ לקראתם אמת זה וספור מרוצתו והשתחוייתו לקרוא אותם לסעוד לבם הורה כי מדרכי הנדיב לפצור בקרואיו בכל מיני פצירה ואמרו ואקחה פת לחם הורה על מדה חשובה שהיה אומר מעט ועשה הרבה וזה סעיף מדרכי הבושת. ואמרו מהרי שלש סאין קמח סלת וגו'. הורה לתקן פת נקיה מפני האורחין הנכבדים מספיק לכל בני הבית כי אין ספק ששלש סאין לא היה צריך להם וזה מדה טובה להרחיק קנאה בסעודה שהרי סאה אחת מספיק לכמה אנשים ועומר מספיק לשנים ושלשה שהיא עשירית האיפה ואיפה שלש סאין כמו שנודע מן התרגום ואע"פ שאין ראיה לדבר סמך יש לו מן הפסוק הזה כי דרך הוא ללוש במדה הידועה וכאלו אמר מהרי איפת קמח סלת ואמרו ואנכי עפר ואפר מורה על מדת ענוה ושפלות רוח. וספור דבר שרה על הגר בענותה אותה ובשלחו אותה לדבריה ואת בנה הורה על מדת שלום הביא כמו שצוו עליו ז"ל. וספור עשותו משתה גדול ביום הגמל את יצחק הורה על מדת השמחה שהיא טובה בעתה וספור באו לספוד לשרה ולבכותה וקנותו לה אחזת קבר בכסף מלא הורה על מדת גמילות חסדים ושישמר אדם ברית את המתים באשר הוא סוף כל האדם והחי יתן אל לבו. ואמרו עובר לסוחר הורה על משא ומתן שראוי שיהא בנחת רוח ובאמונה עם הבריות והוסיפו לקחת קטורה לאשה הורה על חבוב קיום מין האדם כדי לקיים צלם ודמות והוא שאמרו ז"ל כל מי שאינו עוסק בפריה ורביה כאלו ממעט

את הדמות שנאמר כי בצלם אלהים וגו'. ולא כדעת הנוצרים שהם מיחדים קצת בניהם ללכת ערירים למות כאלו השם שונא מין האדם והוא אוהב אותו מכל המינין השפלים ולזה בא הספור עליו בזה שהוא היה האוהב הראשון שייחד שמו והודיעו בעולם כפי מה שבא הספור עליו בקראו בשם י"י ובהעלותו בנו יחידו אשר אהב ולאהבת השם שנא את בנו יחידו שנאת מות זאת היתה מדה שלא נמצאת לאחר כמוהו והוא מורה על תכלית שלמות טבעו.

ואחר שהוא היה השלם במעלות שכליות ובמעלות מדות והוא היה המתהלך לפניו מהו שאמר התהלך לפני והיה תמים אין ספק שהכונה היתה על זרעו להיות גוי קדוש ושלם מצורף אל זה כי אע"פ שהיה שלם בבחינת עצמו אמנם בבחינת זרעו לא היה שלם בזמן ההוא כי כל זמן שהבנים חסרים אין האב שלם כי ישיגהו החסרון ההוא לפי דבקותם לו כמו שבא ביהושע הכהן הגדול לפי חסרון בניו ויהושע היה לבוש בגדים צואים כפי שהתבאר בפרשת בהעלותך. וכן אברהם נמצא חסר בבחינת ישמעאל בנו כמו שהוכיח סופו שהיה רובה קשת ואין זה המכוון בו ולפי שהיה רצון השם להוציא מחלציו גוי קדוש מכל העמים כמו שאמר שם ומלכים ממך יצאו והצדיקים והחכמים הם הם המלכים באמת כמו שאמר שם ממלכת כהנים וגוי קדוש וידוע כי יצר לב האדם רע מנעוריו לבקש היתרונות שהם סבת כל חסרון האדם והם המעבירים הכונה במציאות האדם כמו שאמר החכם אשר עשה האלהים את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים. הורה שהוא יוצא מן היושר ומעות דרכו בבקשו חשבון רב בענייניו שאינו רק דמיון גמור ללא תועלת אבל הוא לנזקים רבים ולהרחיק הענין הזה היה רצון השם והגדיל חסדו לתת אות ברית בבשרם לפי שטבע הכלי ההוא מוכן מכל שאר איברי האדם להשיחו במותרות המגונות לפיכך בא האות למול הערלה כדי להזכיר האדם תחלה בפעל הכלי ההוא שיעביר מפעולתו מה שאין בה צורך ואע"פ שימצא בו הנאה ויצטער בעזיבתו כדרך שהעביר מהכלי ההוא עצמו מה שאין בו צורך להשלים כונת פעולתו ואע"פ שהיתה ההנאה יותר אלו נשאר שם כמו שנראה מדבריהם ז"ל שכל הנבעלת לערל קשה לפרוש הימנו. ובזה היתה כונת המצוה לחסר התאוה לא לבטל פעל הכלי ההוא שהרי לכרות העור החופה הבשר שהוא מילת הבשר באה המצוה לא לכרות הבשר בעצמו שהיה נשחת בו הכלי כי זה אסרה התורה אף בשאר בעלי חיים כמו שבא ובארצכם לא תעשו כי לא יחפץ השם בהשחתת העולם. אבל הכונה בכל המעשים לעזוב הקצות וללכת באמצע וההולך על הדרך הזה הוא השלם התמים רצונו לומר תמים צורה לא תמים גוף וכן כתוב תמימי דרך ההולכים בתורת י"י וההולך בדרך זה הוא ראוי להוליד

בנים כדי לגדלם בעבודת השם שהוא המכוון בעולם השפל הזה וזהו שסמך לו ואמר ואתנה בריתי ביני וביניך וארבה אותך במאד מאד וכן בכל מקום בפרשה כשהזכיר הברית הזכיר זרעו כי הכונה במצוה היא היתה על זרעו שיכוין לעזוב המותרות. והוא שאמר ונמלתם את בשר ערלתכם והיה לאות ברית ביני וביניכם כי עיקר המצוה היא להיות לאות ולסימן כדי שיכרת ויסיר שאר הערלות ערלת אזן וערלת שפתים וערלת לב כמו שאמר ומלתם את ערלת לבבכם הכל להשיג שלמות המדות הקודם לשלמות השכל והמסבב אותו ושלמות שכל האדם היא עבודת השם ודעתו שהוא האלהים לבדו. ועל זה סובבת התורה ולפי שהברית קודם לתורה קדימת זמן וקדיאת סבה שהרי הוא סבת קיום התורה אמרו ז"ל שצריך להקדים ברית לתורה כי עיקר הכונה במצוה ההיא הוא שימול האב את בנו לקבל עליו ברית השם להיות לו לאלהים ולהכניסו בברית ההוא כמו שבא והקימותי את בריתי ביני וביניך ובין זרעך אחריך לדורותם לברית עולם להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך והוא שהצריכו ז"ל לברך אחר המילה גם כן ולומר להכניסו בבריתו של אברהם אבינו כי הכנסתו בברית היא מצוה בעצמה והיא הכוונה. ולפיכך כשאין האב שם ראוי שהמשתדל במצוה ההיא והוא הסנדקנס יברך הברכה ההיא שהרי הוא במקום האב או במקום ב"ד שהם זקוקים למצוה זאת ולכונת המצוה הנמשכת אליה והוא הטעם בעצמו שהצריכו להזכיר בברכת מילת גרים ועבדים דם ברית ולהבדיל בין הקדש ובין החול והאומה המתדמה בנו ובתורתנו כשהם מטבילים ומשעמדים מכניסים המשועמד בברית אמונתם אבל המה המירו אות טוב ברע כי האות שלהם אינו אלא לשעתו והאות שלנו הוא בעצם הגוף ועומד מתמיד בו ולפיכך היה סבת השלמות לזרע אברהם אבינו והוא שהשלים אותו בלמוד בנים לשמור דרך י"י כמו שאמר כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך י"י לעשות צדקה ומשפט למען הביא י"י על אברהם את אשר דבר עליו ואשר דבר עליו הוא מה שאמר ומלכים ממך יצאו והם הם שראוי לאשר אותם בהתהלכם בדרכי האב אחריו כמו שאמר מתהלך בתמו צדיק אשרי בניו אחריו. רוצה לומר אחריו בכל צד והוא אחר שילך האב בדרך כל הארץ הם הולכים בתורת י"י לרדוף דרכי אביהם ואז הם מאשרים אחריו ויחסו אליו בשלמות כמו שאמר הנביא ואתה ישראל עבדי יעקב אשר בחרתיך זרע אברהם אוהבי לפי שיעקב הלך בדרך האבות הוא וכל זרעו באות הברית אשר כרת להם והוא שימול כל זכר בשר ערלתו ודי אות ברית בזכרים לפי שהנקיבה היא לעזר הזכר ואל אישה תשוקתה והוא ימשל בה להנהיגה ולהדרילה בדרכיו ולעשות מעשה על פיו והיותה על הדרך הזה הוא גם כן סבה שהיא פטורה מכל מצות עשה שהזמן גרמא

כי אלו היתה טרודה לעשות המצות בזמן היה הבעל בלא עזר בזמנים ההם והיתה קטטה נופלת ביניהם ותסור הממשלה המכוונת שהיא לתועלתו ולתועלתה ולפי הטעם הזה הספיק האות ההוא בזכרים והאות ההוא כולל טובות הרבה כי הוא מועיל תועלת כללי לכל האומה להתקרב יחד הזרע כלו ולהעזר זה בזה ושלא להתערב בשאר האומות כמו שהתערבו הם ולא נודעה זאת מזאת עד שאין ביניהם קירוב טבעי והוא סבת מלחמתם עד השמדם והשם בחסדו הגדול השאיר הקירוב בנו ושם האבות נקרא בנו ואע"פ שעוננו הדיחו אותנו מקצה השמים עד קצה השמים וכל העמים שאנו מפוזרים בתוכם בקשו להכחידנו מגוי עד שלא יזכר שם ישראל עוד עם כל זה אנחנו נקראים בשם יעקב בסבת האות הנתן לאבות. וזה ברכה חשובה בעם כמו שאמר יעקב אבינו ויקרא בהם שמי ושם אבותי נמצא שאות הברית תועלת כללית והוא גם כן סיבת תועלת הסגולות כי הוא אות וסימן לדעת השם ולקבלו לאלוה וליחדו והוא המכוון בכלל התורה והאות גם כן סימן לקיום המין בלקיחת האשה דרך יראת שמים ודרך זהירות והוא המכוון בחפה והוא ג"כ סבה למנוע היתרונות בכל המעשים והוא המכוון במעשים טובים ולפיכך צוו רבותינו ז"ל לומר כשם שהכנסתיו לברית כן אכניסהו לתורה ולחופה ולמעשים טובים.

פרשת וירא

גיל יגיל אבי צדיק ויולד חכם ישמח בו.

לפי שהכונה באדם היא בשני שלמויות והם שלמות המדות ושלמות השכל ועיר פרא אדם יולד והוא צריך למלמד ומורה ראה השם הצורך להיות הבנים נודעים אצל האבות והאבות אצל הבנים בלוקחו הנשים וביחד אותם לבעלים כדי שישתדלו האבות ויטרחו כפי הטבע בלמוד בניהם וכדי שיקבלו הבנים מוסר האבות גם כן כפי הטבע וכפי צורך הענין הגדול הזה העיר החכם האם והבן ברב פרשיות משלי בשבחו שני שלמויות אלה וקרא משיג שלמות השכל חכם ומשיג שלמות המדות צדיק. ואע"פ שבקצת מקומות הוציא שם צדיק על החכם השלם. ואל הענין הטוב הנזכר כיון בפסוק אחד שכתב כנגד זה בגנות הכסילות והנבלה שהיא הרשע ואמר יוליד כסיל לתוגה לו ולא ישמח אבי נבל כי בשני פסוקים אלה דבר כנגד הכסילות והנבלה שהיא הרשע. וארבעה בנים שדברה תורה גם כן כנגדם שנים מהם טובים והם החכם והתם והוא שקרא הצדיק והחכם. ושנים מהם רעים האחד שאינו יודע לשאול והוא שקרא כסיל והשני רשע והוא שקרא נבל. וצורך היה להזכיר ארבעתם כי כן יצאו הבנים בכל דור ודור והאב הטוב השלם משתדל בלמוד בניו ויטרח טרח רב להדריכם בדרך שלמותו עד שבניו ילמדו בניהם אחריו דור אחר דור בדרך שנקרא שמו עליהם לעולם והיה לגוי ונברכו בו שאר הגוים

בלמדם ממנו ומבניו והברכה ההיא היא ברכת י"י אשר לא יוסיף עצב עמה והיא השפע השופע מאתו והאיש הזוכה לשלימות הגדול הזה הוא שיגיל וישמח שמחת עולם לפי שמשך משפע כבוד השם עד ששפע ממנו לאחרים והוא אות ומופת על מלואו ושלמותו. אבל החכם או הצדיק אבי הנבל או יוצר הכסיל יראה כי השפע אשר משך לא השיג שלמות אחר שלא ישפע ממנו ולכן לא ישמח.

וזה הענין הוא לפי שהשפע יבא על מעלות רבות פעמים בא בדרך שלא יראה השפע בזולתו ופעמים יעלם בבנים ויראה בבני בנים קרובים אליו או רחוקים ממנו ופעמים יראה בבנים ויעלם בבני בנים קרובים אליו או רחוקים ופעמים יראה בבנים ובבני בנים לעולם לפי רבוי השפע ההוא כדרך שהשיג אבינו השלם אברהם עד שיראה הודו עלינו היום גם שאר האומות יוצאים בעקבותיו ובעלי הדתות מתפארים בשמירת דרכיו כמו שנאמר לו ואברהם היו יהיה לגוי גדול ועצום ונברכו בו כל גויי הארץ. ואמרו גוי גדול רוצה בו רב ונכבד ואחר זה באר המלאך הסבה ואמר בשם שולחו כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך י"י לעשות צדקה ומשפט למען הביא י"י על אברהם את אשר דבר עליו. ומצאנו בתרגום כי ידעתיו שתי נוסחאות האחת ארי ידעתיני והשנית ארי גלי קדמי. ושתי הנוסחאות נאותות לו כפי הענין כי התרגום ארי גלי קדמי לקח כי ידעתיו בענין שאר ידיעות הנאמרות עליו יתברך ברוב המקומות. והמתרגם ארי ידעתיני והוא הנכון לפי מלת למען הקשורה בו לקחו בענין ידעתיך בשם והוא כענין בטרם אצרך בבטן ידעתיך. ויש מן המפרשים שפרשו אותם בענין כבוד וגדולה וכן אמר המתרגם רביתיך בשום. אמנם הרצון בהם ידיעה מיוחדת לפי הראות שפע כבודו על כל אחד מהם כאלו אין שם אמצעי והוא כאלו אמר בחרתיך מכל בני האדם להנבא להם או ללמד אותם כדרך שאמר נביא לגוים נתתיך וכן רצה באמרו כי ידעתיו כי כבר הוציאו מארצו ומבית אביו לקרא בשמו ולפרסם אמונת יחודו וממשלתו בכל והכונה באמרו כי ידעתיו כי בחרתי בו בחירה שלמה במלוא השפע והוא סבה שגזר מצות על בניו ועל ביתו אחריו רצה לומר שצוה כל יוצאי ירכו הבאים אחריו בדרך שישמרו דרך י"י והוא שצוה אותם לעשות צדקה ומשפט. ונאמר שדרך י"י יאמר על המעשים הטובים והם המדות הממוצעות ויקראו דרך י"י או דרכי י"י לשני טעמים האחד לפי שהם הדרך שילכו בה אליו כי הם הקודמים אמר והודעת להם את הדרך אשר ילכו בה. ואמר כי ישרים דרכי י"י וצדיקים ילכו בם. והשני לפי שמצד הפעולות הבאות מאתו יתברך הם נבחרים כמו שאמרו ז"ל בביאור והלכת בדרכיו מה הוא רחום אף אתה היה רחום וכו' ואמר הנביא כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי כי אני י"י עשה חסד משפט

וצדקה בארץ כי באלה חפצתי נאם י"י. ורצה באמרו כי באלה חפצתי שחפצו ורצונו בדרכים אלו שיעשו מאתו אלינו ומאתנו זה את זה והראוי להתהלל הוא ההולך הבא אליו. ומה שאמר וידוע אותי כי הידיעה ההיא תבא מצד ידיעת פעולותיו שהם דרכיו כמו שאמר משה רבינו הודיעני נא את דרכיך ואדעך. והנביא ירמיה אמר זה בפירוש כי ההליכה בדרכיו היא הידיעה והיא השלמות אשר כנה בטוב אמר אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה אז טוב לו דן דין עני ואביון אז טוב לו הלא היא הדעת אותי נאם י"י. וזה הכלל כי שלמות האדם הוא כפי הדמותו לעליונים ובזה יראה בו השפע העליוני כפי השגת האדם ושמרו הדרך ההיא. והוא שאמר ושמרו דרך ולשון שמירת דרך בא הנה כדרך הבא לשמור את דרך עץ החיים כי הכרובים נתונים על ההשגחה בהליכה ההיא לא על מניעתה חלילה חלילה שהיתה הכונה למנוע האדם ללכת בדרך ההיא אבל לכוין אליה ולהשגיח בה כמו שאמרה התורה ראה נתתי לפניך את החיים ואת הטוב ואת כל. הפרשה ואמר בסוף הפרשה ובחרת בחיים למען תחיה אתה וזרעך. והכרובים הם השומרים והמשגיתים על ההליכה ההיא וכן אמר החכם על החכמה ואשרי דרכיה ישמרו ושומרי דרך החכמה הם שומרי דרך עץ החיים והכרובים הם השומרים באור להט החרב והוא שאמר ואת להט החרב ולא אמר ואת החרב הלוהטת. וכבר רמז הרב המורה על ענין הלהט בהזכירו מעלת השלמים וכבר רמזו ז"ל על הכרובים שהם נמצאים לאדם אמרו בשעה שאדם ישן נפשו אומרת למלאך ומלאך לכרוב. ועל דרך הזה יבאו החלומות הצודקין והנבואה. ולפיכך יתנבא הנביא ויחלם החולם גם כן על הרוב על ענייניו וכפי מדותיו כי החכם יראה בחלומו ענייני חכמתו והצדיק ענייני צדקו והנדיב ענייני נדיבתו וכן ימשך הענין כמו במראה. הלא תראה שאברהם אבינו כפי טבע נדיבותו המפורסמת היה יושב פתח האהל כחום היום שהיה עת השינה לשאר בני אדם ולפי שהיה מדמה כי הזמן ההוא עת ראויה שינוחו בה העוברים בדרכים נתן לבו לשבת פתח האהל לקרא העוברים ולהאכילם עגות וחלב וחמאה ובן הבקר. וכפי טבע צדקו וחמלתו על הטובים היה מתנפל לפני השם על ענין אנשי סדום אולי יש שם חמשים צדיקים וכן ימשך ענין הנביאים כפי מדותיהם ועניניהם או ענייני אנשים שמתשבתם עליהם כמו שאמר דניאל רעיונך על משכבך סליקו כי הכח המדמה פעולתו היא בענינים אלה ויש לו מבא בנבואה והוא שכנו אותו בשם מלאך כי כל כח הנתון מאת השם היו קורין אותו מלאך. ולפי שידוע שהשני כרובים אינם שוים במעלה חלקו שמותם. אמנם התורה קראה אותם כרובים שהוא שם המורה על צורת אדם קטן כ' כן יקראו הנער הקטן רביא וכן קראו החכם ילד מסכן וחכם. ולהעיר עליהם היתה צורת הכרובים על ארון העדות

ומשה רבינו היה שומע הקול מדבר אליו מבין שני הכרובים אשר פניהם איש אל אחיו כמו שאמר וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפורת מבין שני הכרובים וכבר קדם לו ודברתי אתך מעל הכפרת מבין שני הכרובים. ולפי מה שכתב הרב המורה שנבואת משה רבינו לא היה לה מבא לכח המדמה ולפיכך אמר פה אל פה אדבר בו אם כן הוא צריך שנאמר לפי דעתו שאמרו מבין שני הכרובים רוצה בו שהיה מגיע הקול ההוא מן התוך אשר ביניהם לא שהיה משניהם כמו שישמע לשאר הנביאים קול נבואה או לשאר חכמים חכמה. וזה כלו בקדימת צדקה ומשפט כמו שאמרו ז"ל כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת ויראת חטא כוללת עשיית מעשים טובים ומניעת מעשים רעים ותקרא גם כן שמירת צדקה ומשפט ובמקומות יבוא כל אחד מהשמות האלה לכלול המובן משניהם כי הצדק הוא היושר וכל העושה מדה טובה או נמנע מן הרעה עושה צדק לנפשו. וכמו כן יאמר משפט לכלול גם כן זה כי העושה הישר הוא השופט על עצמו כמו שאמרו מכלכל דבריו במשפט אמנם כאשר יבאו שניהם יחד נקח משפט בעשות הדין על אחרים אם לחסד אם לנקמה ונקח צדקה על שאר המדות החשובות.
ואפשר שחסד הוא נכלל בשם צדקה כי כל גמילות חסד צדקה ולפיכך נאמר לו צדקה ומשפט במקום הזה ובמאמר ירמיה הלא היא הדעת אותי נאם ד' ואע"פ שבדרכי השם נזכר עושה חסד משפט וצדקה או אפשר שחסד על דרך האמת הוא בלבד בדרכי השם לפי שכל המציאות חסד מאתו יתברך אבל דרכי השם באמת צדק ומשפט בלבד כי הכל חסד מאתו יתברך ומידו יתנו לו. וזה הענין סובל פירוש מאמר הנביא שאמר זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד כי זריעת האדם והוא עשיית מעשים טובים הוא לצדקה וקצירתם והוא הגמול הוא לפי חסד השם כי מי הקדימהו וישלם אבל הכל חסד מאתו וכל מעשה האדם בבחינה אצלו יתברך הם צדקה ומשפט וכפי מה שיבחר לו האדם הטוב מעצמו יסייעוהו מן השמים ואם יבחר ברע יסתירו פנים ממנו ויעשה מה שלבו חפץ כמו שאמרו ז"ל בא ליטמא פותחין לו בא ליטהר מסעיין אותו. וזה נראה באמרו גם אנכי ידעתי כי בתם לבבך עשית זאת על כן לא נתתיך לנגוע אליה מכלל שאם לא עשה בתם לבב היה נותנו ועזבו לנגוע וכפי זה הענין אברהם אבינו שבחר מעצמו צדקה ומשפט הוציאו מן ארץ מולדתו להתרחק מן הרעים ועל צדקה ומשפט צוה את בניו וביתו אחריו. ואע"פ שהיה קודם מתן תורה אמרו ז"ל עליו שהוא בטוב שלמות חכמתו וישר טבעו קיים כל המצות בלכתו בדרכים הממוצעים שהם עיקרי התורה ושרשיה כי מצות התורה הם חכמה ובינה כי כן אמר על התורה כי היא חכמתכם ובינתכם ובפירוש נכתב עליו וישמר משמרתי מצותי חוקותי ותורותי. ועל דרך שמירתו צוה בניו וביתו

אחריו כדרך כל חכם שלם לא על דרך נבואה שיאמר להם כה אמר השם אמור אל בני אדם עשו זה וזה אבל היה מלמד אותם חקים ומשפטים טובים בדרך בחינתו בדרכי השם ולפיכך גמל השם גמול שלם לו ולזרעו להיות ממלכת כהנים וגוי קדוש לאהוב השם בכל לב ובכל נפש כדרך אהבת השלם אשר לחוזק אהבתו בו בנו יחידו אשר אהב יותר מכל קנייני העולם האובדים גם מאהבת נפשו כי הוא היה זקן והזקן תיקר לו נפש בנו מנפשו והוא חרף למות נפש הבן היקיר שלא היה חביב כמוהו אצל אב לפי שנתן לו בתכלית הכוסף שנכסף להיות לו זרע אנשים להפיק בו רצון השם וכונתו במין האדם. וכבר היו אברהם ושרה זקנים ונולד להם אחר יאוש הלידה כמו שבא הספור בתורה להורות על ענין זה חדל להיות לשרה ארח כנשים עד כי כל אהבתו בעולם זה היתה על הבן ההוא והוא שאמר אשר אהבת את יצחק רצה בו שנתת לו אהבתך וחשקתך. והשלם ההוא לא לתקות גמול עושר או גמול בנים או גמול אחר גופני רצה בדבר השם להעלות בנו יחידו ולא הרהר אחר דבריו והאמין בי"י במראה ההיא אמונה קיימת להוציא אהבתו לפועל ואם היתה בלבו חקוקה. וזה הוא ענין הנסיון והידיעה הנזכרים בדבר העקדה לפי הדעת שכתב בפירושו החכם ר' אברהם אבן עזרא ז"ל. אמר כי הדעת שנים האחד דעת העתיד בטרם היותו והשני דעת היש נמצא. והרצון בו בזה שאע"פ שכל הדברים המתחדשים אצלנו השם ידעם מאז ידיעה ההיא היא ידיעת האפשר אשר לא תמנע ידיעת האפשר וכשיצא לפעל אחד מחלקי האיפשר אז תהיה בו הידיעה על הנמצא וראוי לבעליו גמול טוב כפי בחירתו ובענין זה בוחן השם את הצדיק ומנסהו ויודעו במה שנמצא בו וידינהו וכפי הצטרף המעשה למחשבה.

והרב המורה הלך בזה בדרך הגאון שהזכיר החכם בפירושו שפירש מלת נסה להראות צדקתו לבני אדם ומלת ידעתי בענין הודעתי. ומה שהקשה עליו החכם הנזכר כי בעת שעקד בנו להעלותו לא היה שם אדם ואפילו נעריו כי נשארו עם החמור הקושיא הזאת לא תמנע דרך הגאון לפי שמאמר נביא ידוע ואין צריך לעדים ואחר שאברהם השלם ספר המעשה ההוא התפרסם הדבר ונתרחב גבול אהבת השם ואלו לא היה זה מספר הנביא רק על דרך שבא זה כלו בחלום או במראה די היה בו למוד באהבת השם כפי מה שהקדמנו בענין החלומות הצודקין והמראות שענינם נמשך אל המחשבה והרעיון. ואחר שהוא ספר המעשה הגמור נודעה בו יראת השם ואהבתו כי היראה כוללת האהבה בקצת מקומות ולו לבדו שהיה נביא בעת ההיא היה ראוי לומר יען אשר עשית וגו' ולא ליצחק כי לא השיג להשגה ההיא. סוף דבר לפי שני הענינים הנזכרים היה ראוי לומר עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה וכפי הענין הזה יתבאר מה שנאמר על אנשי סדום

ואם לא אדעה. ואונקלוס תרגמו אם תייבין ואם לא אתפרע. לפי שלא הזכיר הכתוב תנאי תשובה וידוע שאע"פ שהיא כצעקתה הבאה אליו אם עושין תשובה לא עשו כלה. וכשתדקדק הדבר היטב תמצא התשובה נכללת במאמר ואם לא כי אחר שעשו תשובה לא יהיו על ענין הצעקה לפיכך ביאר המתרגם ואמר שאם עושים תשובה או שאין ענינם כפי הצעקה שהיו צועקין עליהן העשוקים והעניים ידע ענינם כפי הפעל ההוא ולא יעשו כלה אבל לא ינקה אותם ולפיכך בא הספור ששלח שם שני אנשים ונגלה להם מענינם מה שנגלה עד שנעשו כלה כי כפי מנהגם הרע לא פנה איש אל אנשים ההם כי לא הנהיגו שיהנה בהם איש עד שנודע מפי הקבלה ששרפו נערה אחת מפני שנכמרו רחמיה על חברתה והצילה אותה מרעב. וכן באה הקבלה שלוט אמר למלאכים עקמו עלי את הדרך שלא תהיו נראים באים אלי וסמכו אל זה למה שכתוב ויסורו אליו ויבאו אל ביתו לפי שידע שקשה מאד בעיניהם הטבע הטוב הזה שיהנה איש באחד ולפיכך אנשי העיר שגדלו בטבע הרע ההוא נסבו אל הבית ויאמרו להוציאם החוצה ולנבל אותם ואז נגלה להם טבעם הרע בממון ובגוף כמו שאמר המתרגם בישין בממונהון וחייבין בגוייתהון כי בגופן הראו שאוהבי זמה היו בתכלית נבלה שהיו בוחרים בהם יותר מבנות לוט שהיה מפקיר אותם להם כדי להציל הבאים בצל קורתו ולא שמעו אליו אבל אמרו אליו בדרך חרוף וגדוף האחד בא לגור וישפוט שפוט. וזה לפי רוב שנאתם את המשפט. ובממון גם כן הראו רוע טבעם שלא רצו שיהנה איש בממון העיר עד שנקבצו כל אנשי העיר ולפי פרסום המדה הרעה הזאת לאנשי סדום אמרו רז"ל כדי להרחיקה שכל מי שעינו צרה בהנאת אורחים מדת סדום בו ופסקו הדין ואמרו כגון זה כופין אותו על מדת סדום לפי שידעו סוף המדה הזאת עד היכן היא מגעת. ואמרו במי שאומר שלי שלי ושלך שלך כלומר שהוא נבדל לעצמו עד שלא יהנה באחר ואחר לא יהנה בו שהיא מדת סדום ואע"פ שנזכר בזה מחלוקת ואמרו קצתם שהיא מדה בינונית כלומר לא טובה ולא רעה וזה נאמר שם לצד דעת אחר.

ולפי שיש אנשים שאוהבים הפרישות וצריכין למדה זו מפני שאין להם עסק בעולם ואע"פ כן הלכה כיש אומרים שאמרו שהיא מדת סדום וצריך כל אדם להרחיקה אבל האומר שלי שלך ושלך שלי כלומר שהוא נהנה ומהנה זו היא מדה ישרה והיא דרך ארץ כי בה יתקיים הישוב המדיני שהאדם מוטבע בו. ולפיכך יקרא בעל המדה ההיא עם הארץ ולא נאמר זה לגנות שהרי נודע שאם אין דרך ארץ אין תורה אבל לא השיג בעל המדה הזאת את השלמות הראוי לזרע אברהם אבינו שאמר אחר שהספיק לו עשרו שלי שלך ושלך שלך באמרו למלך סדום אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך

והיה קורא העוברים עליו ברוח נדיבה ובעין יפה בעוגות קמח סלת ועגל אחד לשלשה אנשים וחמאה וחלב והוא עומד ומשמש עליהם להמשיכו למדת הנדיבות כמו שבא הספור הטוב ההוא כדי ללמד לדורות הדרך הישרה כי כל הספורים הם ללמד ולהורות והם תורה באמת. וספור אנשי סדום הרעים בא לאמת אמונה טובה כי את כל מעשה האלהים יביא במשפט על כל נעלם וישמע חכם ויוסיף לקח והלוקח יחוש לעצמו שלא יהיה מקציני סדום ואנשי עמורה כי בעוד שהעשרה צדיקים בעיר היא עומדת על תלה עוד מעט ואינם והעיד נהפכת. אמנם האחד אשר בא לגור וישפוט שפוט והוא השכל היוצא לפועל ההוא והוא צורת הנפש ימלט בשמעו אל המלאכים השלוחים להעלותו ההרה. אבל אשתו והוא חומר הנפש חשוב נציב מלח לפי שלא תבא המצוה עליה שלא תביט אחריה כמו שבא על לוט לפי שהוא הראוי לה. ואמת כי אחד מן המלאכים יבא להציל והאחד יבא להפוך את העיר ושתי בנות האיש ההוא שלא היו לאיש ילדו כמו שקדם בפרשת בראשית. וזה צריך שיתעורר לו כל מבקש מעלה ויביט אל צור אשר חצב ממנו וילך בדרך האב השלם. ועל דרך זה ראוי שנלך כלנו בני אברהם שצוה בניו ובני ביתו אחריו ושמרם הדרך ההוא היה סבה להביא על אברהם את אשר דבר עליו. והוא מה שאמר לו ומלכים ממך יצאו והטבע הטוב הוא המלוכה הנאהבה ולפיכך נקראו כל ישראל בני מלכים ולכן נקרא העם הזה גדול ומבורך לפי דבקותו בשם ולכתו בדרכיו כמו שאמר הנביא אתן רוחי על זרעך וברכתי על צאצאיך והוא היה תחלת דברו שאמר לו ואעשך לגוי גדול ואברכך ואגדלה שמך והיה ברכה.

פרשת חיי שרה

שמעי בת וראי והטי אזנך ושכחי עמך ובית אביך. ויתאו המלך יפיך כי הוא אדוניך והשתחוי לו

פסוקים אלו נאמרו על דרך מוסר הראוי בנשואי מלכה למלך נכבד וגדול מכל בית אביו וגדול משאר המלכים כדרך נשואי רבקה ליצחק אבינו הנכבד מכל בני אביו ומכל בני דורו אז כדרך אחת המלכות המיוחדת למלך שלמה ולפי גדולת המלך צריכה המלכה למוסר רב כדי שימצא בה המבוקש באשת חיל והוא שיהא לה שלמות מדות הראויות לה ולא תחסר אחת מהן ואל זה הענין באו פסוקים אלה מצד הדרך הנגלה בהם כמו שנבאר. ותחלת זה צריך שנקדים ונאמר מה טיבו של ענין זה בספר הנאמר ברוח הקדש שבוחר בתהלות השם ובעבודתו ומה ענין כל המזמור ההוא לשבח המלך ביופיו ולזרזז על גבורתו ועל מרכבתו וחרבו בו וחציו. ונשיב ונאמר כי אין כונת המזמור ההוא אלא על ענין שלם וטוב מכל שאר עניני האדם והוא כי זה המזמור כלו בא על שני פנים גלוי

ונסתר. והנסתר בא לשבח השגת שכל האדם בידיעת השם ולהודיע קיומו לנצח ולעורר על האהבה השלמה ולהורות סבת התמדתו על זה עד שישגה באהבה כשגיאת חשק הנשים החזק. ולזה נעשה המזמור הזה כדרך שעשה שלמה ספר שיר השירים שנאמר עליו במשנת כלים שאין כל העולם כדי כיום שנתן בו שיר השירים שנאמר ואם כל הכתובים קדש שיר השירים קדש קדשים. ושם הספר ראיה לדבריהם בקרא אותו שיר השירים ואלו הי' משמעות הספר כפשוטו היה גנאי גדול לשלמה בשם הספר ולא היה לו ענין אבל לפי המכוון הוא על החשק השלם כמו שנודע לכל מבין וקראו בשם הזה לפי שהשיר נאמר על מליצה צחה מחוברת במשל ושיר השירים נאמר על המשובח מכולם ואין ליחס זה רק להשגת ידיעת השם ואהבתו. ולפי שתכלית חשק בעלי חיים זה עם זה הוא נמצא כחושק עם חשוקתו המשיל החכם אהבת השם בחשק ההוא והאריך בדברי חשקם זה עם זה ובני קרח שהיו תלמידי חכמים ידועים המשילוה באהבת המלך עם המלכה ביום חתונתו וביום שמחת לבו וחברו המשל הזה כאלו עומד לפניהם משכיל משורר ואומר השיר הראוי להם בדרך שבחים ראויים ותוכחות מוסר הראויות גם כן לפי חבתם. ולפי זה הענין נקרא המזמור הזה שיר ידידות לפי דרכו למדנו דרך הנגון הראוי לפני החתן והכלה והוא השבח הראוי והמוסר והברכה לא זולת זה כי כן נמצא במזמור הזה ואמרו משכיל שיר ידידות לרמוז בו שהוא מדבר על המשכיל באמת. ולפי שדרך החשוקים לתת דודיהם בגנים על שושנים נאמר בו על שושנים והוא שאמר למנצח על שושנים לבני קרח משכיל שיר ידידות. וזה הפסוק הודיע בו שם המשורר ושם המזמור המורה על הענין המכוון בו כדרך שמות ספרי החכמים. ואחריו בא פסוק אחד לפתיחת המזמור כדרך פתיחת ספרי החכמים והוא אמרו רחש לבי דבר טוב אומר אני מעשי למלך לשוני עט סופר מהיר. וידוע שלשון רחישה מורה על ענין תנועה כאמרם רחושי מרחשן שפותיה. ואמרו רחש לבי דבר טוב הוא כאלו אמר הגיע והוציא שכלו דבר שלם ואין זה לגאוה מן המחבר אבל להעיר האיש השומע אותו או הקורא בדבריו שיתבונן וידע כי הוא מחובר על שלמות וכי הוא המבוקש מן האדם. ואחר זה בא להודיע על אי זה שלמות מן השלמויות מדבר ואמר שמדבר במעשים הראוים למלך.

ואמרו מעשי כאלו אמר מעשה מין האדם שהוא מכללם. והמפרשים אמרו כי על המזמור אמר מעשי ואם כן הוא הוציאו בלשון שניות לרמוז בו על שני פנים. אחר זה בא לבאר באי זה מין מן הדבור ידבר ואמר שידבר בדרך חידה הנאמרת על שני פנים והוא אמרו לשוני עט סופר מהיר לפי שידוע שעט סופר מהיר הוא כלי שבו יוציא הלבלר הזריז לפועל כתיבה נאה ומסודרת בזמן מועט כן חכם חרשים דברו מועט וענינו רבים

והוא דבר דבור על אפניו. ולפי שהדבר אחד מחלקי הכמות המתפרק כדרך המספר יאמר על הלבלר ועל החכם סופר לפי שהם מונים האותיות אחת אחת. והוא כולל ספר ספר וסיפור לפי שספר יאמר על כלל האותיות הנמצאות בכתב ההוא. וספר יאמר על מנין האותיות וחבורם בנקוד עד שתחבר מהם תיבה וימנו חלקיה כפי נקודה. וספור יאמר על חבור התיבות זו עם זו כי בחבורן יתכן הדבור. וכיוצא בו ממצוה או מאזהרה אבל בלא חבור תיבות לא יתכן שום דבור ולפיכך לא תשלם תועלתם בלא שלשתם ולפיכך ראוי להקרא הלבלר או החכם סופר ויאמר על הלבלר הזריז סופר מהיר ועל החכם היודע לדבר דרך לחשים והוא שכיון שמדבר נעשו הכל חרשים לפי שאינם שומעים דבריו המכוונים במאמר ההוא גם על זה יאמר סופר מהיר. וכן אמרו רז"ל חרשים כיון שפותח בדברי תורה נעשו הכל כחרשים נבון זה המבין דבר מתוך דבר. לחש זה שראוי למסור לו דברי תורה שנאמרו בלחש.

והרב המורה פרשם בהפך ולא ידעתי למה ואם אי אפשר להיות מלת חרשים רק כפי משמעותה הפשוטה והוא אומנים ירצה בו גם כן הענין הנזכר כאלו אמר חכם שאר המלמדים כי כן יקראו בלשון האומות. ואפשר שהנביא זכריה רצה כפי הענין הזה באמרו ויראני י"י ארבעה חרשים. ובאר הקרבנות לרמוז על הרע שהוא נמשך לארבע יסודות. והטוב נמשך לתורה ולחכמה שהוא על שלש מעלות וזה כלו לפי צד החכמה אבל לפי צד הנבואה נאמר על זרובבל פחת יהודה ועל יהושע הכהן הגדול ועל חגי זכריה שהיו מעוררין על הבנין כמו שנראה מפורש בספר עזרא ושם נאמר באדין קמו זרובבל בן שאלתיאל וישוע בן יהוצדק ושריו למבנה בית אלהא די בירושלם ועמהון נביאיא די אלהא מסעדין להון. ורבותינו ז"ל אמרו שהם משיח בן דוד ומשיח בן יוסף ואליהו וכהן צדק וטוב לפי הדרש על העתיד. אמנם הפשט לפי צד הנבואה נראה מה שאמרתי בו ולפי צד החכמה בא על התורה ועל מעלות החכמה ארבעה חרשים ויאמר חכם חרשים ויקרא גם כן סופר מהיר וכמו כן יאמר על נבון לחש המבין מהרה הדברים הנאמרים בדרך משל וחידה לפי שהוא מונה בזריזות מספר הטעמים היוצאים ממקרא אחד. ולפי זה הענין נקרא עזרא סופר מהיר לפי שהיה חכם שלם ויודע התורה על אמתתה ומבין לחשיה כמו שבא הכתוב ויקראו בספר תורת אלהים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא וזה הוא תשומת שכל ובינה במקרא הנמשך ענינו אחר הפסוקים ופסוק הטעמים וקריאתם להמון כפי הבנתם והוא המקרא כמו שדרשו ז"ל. אבל לחכמים יחידים היה צריך להבין הלחשים על ידי השכל ובינה בדרישה הראויה וכן העיד עליו

הכתוב בפירוש ואמר כי עזרא הכין לבבו לדרוש את תורת י"י ולעשות וללמד בישראל חק ומשפט וזהו עיקר עסק בתורה לשמה.
והראיה הברורה למה שאמרתי בשם סופר מהיר על עזרא אמרו סופר מהיר בתורת אלהים ואמרו ספר דתא די אלהא שמיא ואלו היה לשבח הלבלרות מה היה ענין ליחסו על דת השם. וכן ראיה למה שדקדקתי בשם סופר מה שאמר שם לעזרא הכהן הסופר דברי מצות י"י וחקותיו על ישראל. וכן מצאנו בדברי רבותינו ז"ל שאנשי כנסת הגדולה נקראו סופרים לפי שהיו סופרים כל האותיות ודורשים אותן והוא על דרך שהזכרנו בדרישת הטעמים והודעת הלחשים. ועל דרך זה בא לשוני עט סופר מהיר להורות כי כל המזמור ההוא נאמר על שני פנים והוא כדברי משלי שהנגלה ממנו טוב לכל והנסתר טוב ליחידים כמו שיתבאר. ונקדים ונבאר הדרך הנגלה בשבח המלך ובשיר הראוי לו ביום חתונתו וזה החלי. יפיפית מבני אדם הוצק חן בשפתותיך על כן ברכך אלהים לעולם הקדים תחלה סבת בחירתו למלך והוא ופי תארו ונועם דבריו לפי ששני ענינים אלה ענינים המוניים כמו שאמרו ז"ל כלה נאה וחסודה והשנית כי הם מקרבים העם אל המלך ומושכים אותו לקבל מלכותו הוא שאמר על כן וגו'. ורבותינו פרשוהו על אברהם ואמרו נתיפית בעליונים אנכי מגן לך. נתיפית בתחתונים נשיא אלהים אתה בתוכנו. הוצק חן בשפתיך הנה נא הואלתי לדבר. על כן ברכך וג' וי"י ברך את אברהם בכל. וטוב זה על אחד מדרכי הדרש. ובאמת כי עליו ראוי המזמור הזה כי הוא הנבחר באמת למלך לעולם. ואחר שהודיע המשורר סבת בחירתו הודיע הראוי ממנהגותיו והוא אמרו חגור חרבך על ירך גבור הודך והדרך כי זה כלו פעל הגבור והוא הודו והדרו. וזה אמרו הודך והדרך ואחר חגרו החרב הדרו לרכוב והוא שאמר והדרך צלח רכב ולא לבקשת הדם רק על דרך אמת כלו' להקים האמת בארץ ולא בגאון וגאוה כלומר שיתפאר ויתגאה במלכותו רק בענוה ולא שהענוה תביאהו לרחם על החוטאים הרשעים והרעים כי זה אכזריות על הטובים אבל ענות צדק והוא אמרו וענוה צדק ובהנהגה הזאת הישרה תורהו ימינו לעשות פעילות נוראות כראוי לארץ שיהא לה מלך נורא והוא אמרו ותורך נוראות ימינך. ואולי רצה לומר ותורה לעמך ימינך נוראות כי שני פסוקים אלה באו להנהגת עמו הדבק אליו ולפיכך יחס לו החרב. אבל לרדות בעמים ולהכניעם תחתיו יחס לו החצים לרחקם ממנו הוא שאמר חציך שנונים עמים תחתיך יפלו בלב אויבי המלך. וידוע כי בשתי הנהגות אלו יכונן השם כסאו והוא שאמר כסאך אלהים עולם ועד שבט מישור שבט מלכותך רוצה לומר מפני ששבט מישור שבט מלכותך כלומר שמשפטך משפט אמת וממשלתך ממשלת יושר יכונן השם כסאך לעולם. או רצה בו

כסאך כסא אלהים לפי שישב ויתנשא האדם עליו לפני השם כמו שנקרא בית אלהים היכל י"י. והוא על דרך שאמר זכריה הנביא וישב ומשל על כסאו כמו שהתבאר בפרשת זכור. ואחר שהזכיר הנהגת מלכותו הודיע הסבה האמתית למלכותו וחתונתו היקרה כדי להעיר אותו ולזרזו על הטוב לעולם בכל זמן ובכל איש כי כן ראוי לכל בני ישראל מלוכה וממשלה. והוא שאמר אהבת צדק ותשנא רשע וידוע כי צדק ורשע שני הפכים וכן אהבה ושנאה ואחר שהנושא והנשוא שניהם הפכים לנושא ולנשוא אחרים ראוי לדקדק מה הוסיף באומרו ותשנא רשע הלא ידוע כי אוהב צדק שונא רשע. אמנם זה נאמר לפי הזמנים ולפי האנשים כי יש איש אוהב צדק פעמים ואוהב רשע פעמים או לא ישנאנו להרחיקו לגמרי לפי השתנות הזמן עליו או יש איש שהוא אוהב צדק לאנשים ואוהב רשע לאחרים כפי הגדלה או כפי אהבה או כפי סבה אחרת. ומי שהוא על דרך זה לא תכון לו ממשלה לפי שאינו מוטבע בצדק ובזה החולי מתו רבים אבל האיש המוטבע בו אוהב צדק ושנא רשע בכל זמן ובכל איש והוא הראוי להיות מלך יותר משאר בני אדם ואף יותר מחבריו הטובים והוא שאמר אהבת וגו'. ר"ל לפי שהיית על הטבע השלם הזה הביאך השם לממשלה יותר משאר בני אדם.

ונראה מן הכתוב הזה שדרך המלכים היה להמשח ביום חתונתם וביום שמחת לבם והוא היה נקרא שמן ששון או הוא נאמר דרך משל אבל מדרכיהם ללבוש בגדי מלכות מקוטרים והם עומדים בהיכלי שן הוא שאמר מור ואהלות וקציעות כל בגדותיך מן היכלי שן ואמרו מני שמחוך נראה שהוא דבק אל הפסוק הבא אחריו והוא כאלו אמר מאשר שמחה בנות מלכים עם שאר נערות יקרות נצבה שגל לימינך בכתם אופיר רצה לומר שנבחרה למלוכה מכל בנות המלכים ובנות השרים ליופיה ולנעימותה ולטוב מוסרה כדרך שנבחרה אסתר מכל הנשים. ואחר שהשלים המשורר הנבון דבריו אל המלך בבחירת המלכה שב לדבר אל המלכה ולהודיעה הראוי לה בהנהגותיה כדי שתכון לעד מלכותה תחת המלך והוא שאמר שמעי בת וראי וגו' כמו שיתבאר. ונקדים לזה ונאמר שאליעזר עבד אברהם השלוח לקחת אשה הגונה ליצחק אבינו בקש מהשם שיזמן לו אשה ראויה כמוהו והוא שתהיינה מדותיה מדות אשת חיל המשלימות הכונה בבריאת האשה כמו שבא הספור בתחלת היצירה שנבראה לעזר האדם והעזר השלם הוא כשהעוזר יעשה בזריזות העבודה המבוקשת ממנו ואע"פ שתכבד העבודה עליו ושיוסיף עזר בטוב מוסרו על הבקשה כפי הראוי למבקש ולא יסמוך על אחר אבל הוא בעצמו יעשה כל מה שאפשר לו לעשות ועל דרך זה בקש אליעזר על הנערה היוצאת מה שמורה על היותה אשת חיל והוא שאמר והיה הנערה אשר אומר אליה הטי נא

כדך ואשתה ואמרה שתה וגם גמליך אשקה אותה הוכחת לעבדך ליצחק וגו' ומכבדות העבדה במקום הזה בקש ממנה להשקותו אחר שמלאה כדה ותעלהו על ראשה ותעל מן העינה והיא לטוב מוסרה ושלמות הבנתה מהרה והורידה כדה על ידה והשקהו דרך כבוד כדה בידה ולטוב זריזותה השקתה הגמלים ולא הספיק לה להשאיל לו דליה שישאב הוא או אחד מהאנשים ההולכים עמו וכן מטוב הבנתה כששאל מקום ללון הוסיפה בטעם דבריה גם תבן גם מספוא רב עמנו ובדרך מוסר זה בעצמו פתח המשורר בתוכחות מוסרו ואמר שמעי בת וראי והטי אזנך ושכחי עמך ובית אביך כלומר קבלי מיד דבר המלך כשידבר אליך וראי הראוי להתבונן בדבר כדי להשלים רצונו בעבודתו. ואמרו הטי אזנך רצה בו היי מזומנת לשמוע דברו ולא שיצטרך לקרא לך פעמים ובמלת ראי כלל ענינים הרבה שמחתו וכעסו אהבתו ושנאתו ונומו רצה לומר שימי השגחתך בו וראי כשיהיה שמח ואת שמחה ואל יהיו פניך זועפים וכן לא תצהילי פניך בעת כעסו ולא תשנאי אשר יאהב ולא תאהבי את אשר ישנא משכניו או עבדיו או אמהותיו. וכן כשיישן השמרי שלא יעור משנתו בסבתך או בסבת אחר מבני הבית וכן כלל בהטי אזנך שלא תחשוף סודותיו ושלא תבזה את דברו ורצה לומר האזן בלבד תהיה פתוחה לא הפה. ואמרו שכחי עמך בא ליסרה לעזוב דתה ולשונה וכל מנהגה וכלל בזה שלא תקשה לשאול ממנו או ממשרתיו תכשיטי עמה והדומה לזה אבל כל אשר ינתן לה הן רב הן מעט תקבל בשמחה כדרך אסתר שלא בקשה דבר ולפיכך מצאה חן בעיני המלך ובעיני משרתיו. והוסיפו ובית אביך בא להורות שתעזוב הגעגועים שגדלה עליהם וכלל בזה מוסר על מאכלה ומשתה שלא תאהב רק המאכלים שיאהב הבעל ותשמור עתו לא עתה. והכלל שלא תדומה בת אביה רק לבת בעלה. אחר זה אמר ויתאו המלך יפיך כי הוא אדניך רצה בו החיפי והתקשטי עצמך כדרך הנשים ובלבד בצניעות ובירא השם שהמלך יתאו יפיך לא אחר ורמז על הקנאה המביאה תכלית השנאה ורצה לומר את לא תתני עיניך רק בו אבל הוא יעשה חפצו כי הוא המושל בך והוא אמרו כי הוא אדוניך. ואחר זה אמר והשתחוי לו רצה בו שעם כל המדות הטובות האלה אל תתגאי לפזר ממונו או להראות לפניו משתררת במלוכה אך היי לפניו כאחת אמהותיו לשרתו ולהשתחוות לו. ראה והבן כי נכללו בשתי פסוקים אלה כל המדות הטובות המיוחסות לנשי החיל בספרי המוסר וכמו כן נזכרו ברבקה אמרו על דרך רמז כי שכחה עמה ובית אביה באמרה מיד אלך. ותכס בצעיף לצניעות. ותתעלף להתקשט ולהתיפות ותפול מעל הגמל להשתחות כי כן דרך הרוכבים בפגשם נכבד מהם וכבר נזכר מטוב מוסרה בדברי אליעזר מה שכלל שאר המדות הטובות הראויות לאשת חיל ואהבתה ליצחק

הורה עליה כי היתה יראת השם והיא האשה הראויה להתהלל כמו שאמר החכם אשה יראת י"י היא תתהלל. והכל נכלל במוסר המשורר כמו שהתבאר. ואחר המוסר יחל לה הגמול הראוי לה על זה ואמר ובת צור כלומר המעטירה פניך יחלו עשרי עם ברוב רכולתם הרבה משאר רכולות הערים האחרות גם כל כבודה בת מלך שלא יצאה הפתח ולבושה משבצות זהב תובל למלך לעשות רקמות לא להיות מלכה ואחר הכבודה ההיא בתולות שהן רעותיה כולנה מובאות לשרתך. ולא שיקשה בעיניהם או בעיני אוהביהן רק בשמחות וגיל תובלנה בהיכל המלך ואת לנעימותך וטוב מדותיך תמלכי עליהן. ואחר שהשלים המשורר דברו עם המלכה על נעימותה ועל מוסרה הטוב לה ועל טוב חלקתה שב לברך המלך כדרך חתימת שירי חתונה ואמר תחת אבותיך יהיו בניך וגו' אזכירה שמך בכל דור ודור על כן עמים יהודוך עולם ועד. כבר נשלם הדרך הגלוי מהדבר הטוב ובו שתי תועלות גדולות האחת למוד ממלכה וכל ממשלה. השנית מוסר הנשים. ומעתה נתחיל ונבאר הדרך הנסתר ונאמר שזה המלך הגדול מכל חבריו והוא השלם המשיג ההשגה האנושית עד שדבק בעליונים. ונאמר כי לנפש האדם חלקים רבים והחלק הנבחר מהם הוא השכל וכשיצא לפועל תמצא צורת הנפש שהיא צלם האדם והוא החתן והנפש היא חומר לשכל היא הכלה. ולחלק השכלי אשר לנפש שלשה כחות קנויים זה אחר זה הראשון מהם הוא השכל הקנוי שבו ילמד המלאכה כשיעורין והמלחות ועבודת האדמה וברפואות וזה כלו צריך להחיות הגוף אשר אין החפץ בו. והשני אשר בו יחשב ויסתכל בדבר שירצה לעשותו אם אפשר לעשותו ואם הוא אפשר איך צריך שיעשה וזה הכח מקנה המדות הטובות והחפץ בו אבל לו לעצמו. השלישי הוא אשר בו ידע החכמה וידבק בעליונים וזה ראוי באמת להקרא מלך. ונאמר על דרך משל כי כן נולד לאדם ולחוה שלשה בנים כפי הסדר הזה. הראשון היה עובד אדמה לבד ונקרא קין מפני שהיה הקנוי הראשון אשר ילדתו חוה לאדם והוא לא היה בו החפץ כמו שאמר אל קין ואל מנחתו לא שעה ואמר המתרגם ובקין ובמנחתיה לא הוה רעוה. ועליו בא הספור שהיה בונה עיר כי האדם מדיני בטבע ואליו התיחסו בספור האמתי יושב אהל ומקנה ותופש כנור ועוגב ולוטש נחושת וברזל. וכנגד זה נעשה ספר משלי כפי פשוטו ואחריו נולד הבל שהיה רעה צאן והוא היה מנהיג החי ההנהגה הישרה ונקרא הבל כנגד הכח השני לפי שאין לנפש שלמות עד שיולד השלישי כמו שאמר החכם גם בלא דעת נפש לא טוב ולא טוב יאמר על הדבר שאינו שלם ובהיותם בשדה כלומר שאין שם בית ולא חצר הבל נהרג על ידי קין ואמנם הרצון בו בעבור שת הנולד באחרונה ככלות כח הבל לא כל עת שכחו חזק כי הוא מונע מציאות האחד לפועל לפי הטרדה

בו. וזהו שהוציא הכתוב הרצון בו בלשון וישע ואמר המתרגם והוא רעוא מן קדם י"י ולא אמר ואתרעי י"י וכנגדו נעשה ספר קהלת הסובב על מאמר כל מעשה אדם שהוא הבל וזה גם כן ספרה עליו התורה שילדתו חוה והוא שאמרה התורה ותוסף ללדת את אחיו את הבל ולא באר טעם השם ההוא ודי למבינים בביאור טעם שמות אחיו ובהעביר הטעם בשמו. ובאמרו את אחיו את הבל וזה כלו הערה שאין הכונה במציאות עצמם. והכונה הוא בשלישי שהולידו אביו והיה בדמותו בצלמו על דרך שאמרו ז"ל בדמותו בצלמו מיכן אתה למד שלא היה קין לא מזרעו ולא מדמותו ולא מצלמו עד שנולד שת והיה מזרעו ומדמותו ומצלמו. ולפיכך נאמר בו כי שת לי אלהים זרע אחר ואחר שהוא בצלם אביו ובדמותו תאות לו המלוכה אחר אשר תארו כתואר בני המלך ועליו נעשה שיר השירים הסובב על חשק המלך וכמו כן המזמור שקדם ונאמר לו יפיפית רצה לומר שאין צריך לומר שאתה יפה משאר חלקי הנפש שהם דברי בהמה. אלא יפה אתה ונאה משני הכחות שהם מצד אחר בני אדם ואמרו יפיפית לא יפית להורות כי לא כן נברא בתחלת היצירה אבל מעט התיפה כפי הטורח וההשתדלות עם העזר האלהי ואמרו הוצק חן בשפתותיך רצה לומר בדבריך ובא להורות כי מתוך דבריו בחכמות עד שידע השם ידיעה אמיתית מצא חן בעיניו כדרך ואדעך בשם למען אמצא חן בעיניך. ואמרו על כן ברכך אלהים לעולם הורה כי מתוך החן ההוא ידבק בעליונים וישאר חי וקיים לעד ואחר שהורה הכונה הראשונה במין האדם בא ללמד הכונה השנית והיא הצריכה לו להשאר המלך ביופיו ובמלכותו ובחן ההוא והוא שאמר חגור חרבך על ירך גבור וגו'. רצה בגבור המושל ברוחו הוא הכובש את יצרו שגבורתו גדולה יותר ויותר מלוכד עיר לפי שהלוכד עיר כל אנשיו עוזרים אותו אבל הכובש את יצרו כל אנשיו מורדים בו והוא כמלך שקשרו עליו אנשיו ובקשו לטורדו מן המלוכה בעזר מלך גדול אחר והוא בגבורתו ובתחבולתו ממשלתו וחכמתו יבריחם ויחזירם למוטב וזה רצה באמרו טוב ארך אפים מגבור ומושל ברוחו מלוכד עיר. וכאלו הוא המשל טוב ממלט עיר מלוכד עיר ואל זה הממלט רמז באמרו עיר קטנה והעיר הוא השכל החמרי והממלט הוא צורת השכל והוא השכל בפעל וענין המשל ההוא כלו פשוט למבין וזה רצה באמרו טוב ארך אפים מגבור ומושל ברוחו וגו'.

וכפי ענין זה בא חגור על חרבך על ירך גבור כלומר על הצלע שממנו נבראה האשה כי צלע וירך שניהם מורים על צד אחד מצדי הדבר ובאר כי החרב הוא הודך והדרך והוא הדרך הישרה שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם וידוע כי החרב כלי מירא רואיו הסמוכים לו ובו תכון הממשלה. ואחר אשר באר זה לימד איך ראוי לנהוג בחרב

והוא שאמר צלח רכב כלומר צלח רכב על מרכבת אמת ר"ל שלא יטה אל צד הגובה בהתגאותו במעשיו בעשותו לפנים רק על דבר אמת. ואמרו וענוה צדק רצה בו שלא יטה גם כן לצד הענה רק בצדק כמו שהתבאר בדרך הנגלה.

ואמר ותורך נוראות ימינך על דרך שאמר החכם לב חכם לימינו לפי שהימין משל למעשים הטובים ורצה לומר שים לבך לימינך ותלמדך לעשות נוראות שיראוך אנשיך ויעבדוך אחיך וישתחוו לך בני אמך. ואחר זה הורהו שיהיו חצי גערתו שנונים להכניע שאר חלקי הנפש הרחוקים ממנו והאורבים לו ולהפיל אותם החצים בלב אויבי המלך שהם בני השטן עד שיסורו מעליו והוא שאמר חציך שנונים ואחר שיסורו מעליו והיה שבט מישור שבט מלכותו על עמו ועל שאר העמים יכונן השם כסאו להעמידו מלך לעולם כלומר להיותו משכיל בכל עת כמו שבא זה הענין בעצמו ביהושע אחר שגער השם בשטן אמר ומלאך י"י עומד. ואחר שהשלים ענין מלכותו בא לדבר על חתונתו והוא להיות הצורה דבקה בחומר דבקות קיים שלא תפרד ממנו רגע אחד והודיע סבת זה בשלשה פסוקים והם אהבת צדק וגו'. מור ואהלות. בנות מלכים וגו'. רצה לומר מפני שאהבת צדק ותשנא רשע כלומר שנתת כל רגעיך לצדק נפשך ולא נתת רגע אחד לרשע על כן משחך השם שמן ששון מחבריך והוא השם הטוב העולה על כל הכתרים שסבתו הענוה כמו שאמרו ז"ל ענוה גדולה מכולן והוא השמן שהזהיר עליו החכם ואמרו ושמן על ראשך אל יחסר והוא הצניף הטהור שנזכר על יהושע הכהן. וכמו שנזכר שם שהלבישוהו מחלצות בא הנה מור וקציעות כל בגדותיך והרצון בו שכל הדבקים אליו יריחו ריח מדותיו הטובות. עוד אמר מני שמחוך בנות מלכים ביקרותיך רצה לומר מאשר קבלת בשמחה כחות החכמים עם מדותיך היקרות הקדומות לך בטבע נצבה שגל לימינך בכתם אופיר. והוא השלמת המשל שאמרנו להיות החומר מקבל הצורה ונדבק בה לא בצורה אחרת. ואחר זה בא המשורר ליסר הכלה וללמדה בשירות המלך כדרך שתמצא חן בעיניו ויילווה אליה כל הימים והוא אמרו שמעי בת וראי רצה בו שתשים כל השגחותיך בו על הדרך שבארנו בדרך הנגלה. ואמרו שכחי עמך שלא לפנות אל שאר חלקיה ואמרו ובית אביך להזהירה אף על כחות החלק הזה ועל בית האב הזהיר לא על האם ואמרו ויתאו המלך יפיך הוא כענין ואל אישך תשוקתך כלומר שתהיה תשוקתך לבד אל אישך והוא שתתיפי לו ולא לאחר.

וכבר פרשתי בפסוק ואל אישך פירושים אחרים ואין לתמוה על זה כי הוא דרך הדברים הנסתרים ואמרו כי הוא אדניך והשתחוי לו הוא כענין והוא ימשול בך ועל דרך זה עולה זו וגם יפה על הכונה הראשונה. ואחר זה הודיע כי סוף הגמול ובת צור כמו שדרשו

רז"ל מקרא על צור ליושבים לפני י"י יהיה סחרה לאכול לשבוע ולמכסה עתיק אמרו זה המכסה דברים שגלן עתיק יומיא ומהו ניהו סתרי תורה ואיכא דאמרי זה המגלה דברים שכסן עתיק יומיא ומאי ניהו טעמי תורה.

ושתי הדעות האלה מיוחסים למלך ולמלכה הנזכרים כי זה השגת האדם כשהוא שלם בחכמה ובמדות. ובא המשל בצור לפי רב גדלתה בזמן ההוא כי כן דרך הנביאים להמשיל הדברים הגבוהים שלא ראתה אותם עין בדברים הנראים להודיע מעלת מציאותם לא להודיע מהותם ואיכ' מצורף אל זה שתוף השם כאשר בא במקומות רבים מן הסודות. וצור גם כן מלה משותפת כי הוא שם עיר ונאמר ונצבת על הצור. ונאמר ותקח צפורה צור. ונאמר צר תעודה. וכתיב והיתה נפש אדני צרורה בצרור החיים. ואפשר שעל הענין האחרון בא המשל או לנצור השם ולשמור את הנפש הזאת לעולם וזה מקץ שבעים שנה שנזכר שם לפי שימי שנותינו שבעים שנה ועוד נאמר שם כי מקץ שבעים שנה ושבה לאחננה וזנתה את כל ממלכות הארץ על פני האדמה כי כן משפט הגוף שהוא העיר והיה סתרה ואתננה קדש לי"י לא יאצר ולא יחסן כי ליושבים וכו' וזה כלו נאות למה שדרשו בו רבותינו מצד החכמה הבאה מכלל הנבואה ועל הדרך הזה בא במזמור זה ובת צור ושאר הפסוקים באו להורות שמחתו עם החכמים ואולי בא להשלים המשל ואין ענין לו בנמשל כי כן יבא במשלים הרבה. ואחר שהשלים לדבר על שלמות נפשו הודיע מה שהוא דרך החכמים להוליד בנים בדמותם כהוליד שת אנוש והוא לפי שכל אדם חכם שלם ישפיע משפע חכמתו על אחרים וישאירם אחריו כמו שהשפיעו אחרים עליו כי זה מדרכי השם המשפיע מטובו על ברואיו. ואל זה הענין בא תחת אבותיך יהיו בניך וכן אותן התלמידים ילמדו אחרים ואותם אחרים לאחרים עד שיזכר שמו בכל דור ודור בדרך שאמר החכם זכר צדיק לברכה. והאחרים השומעים מהם יהודוהו עולם ועד כמו שיראה היום לכל כי מאלפי שנה יזכרו הנביאים והחכמים על דבריהם הטובים וכל האומות מספרים שבחם והוא שאמר אזכירה שמך בכל דור ודור על כן עמים יהודוך עולם ועד. השם ברחמיו יאר עינינו וימציאנו חן בעיניו ויקיים בנו מקרא שכתוב ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם.

פרשת תולדות

אהבתי אתכם אמר י"י ואמרתם במה אהבתנו הלא אח עשו ליעקב נאם י"י ואוהב את יעקב.

דבר הנביא מלאכי החותם כל הנבואות בא לדחות המבוכה הגדולה הנופלת בלבות על אורך הגלות עד כי חשבו רבים כי בשנאת השם אותנו מכל העמים היה העונש הזה

ובאהבתו העמים נתן להם הממשלה כיום הזה ולפיכך בא הנביא להודיע כי אנחנו הנאהבים אצלו יתברך. והחכם השלם ר' עקיבא באר זה והודיע אהבת השם לאדם במה היא ושהיא בלבד לישראל והוא שאמר חביבין ישראל שנקראו בנים למקום חבה יתירה נודעת להם שנקראו בנים למקום שנאמר בנים אתם לי"י אלהיכם. חביבין ישראל שנתן להם כלי חמדה שבו נברא העולם חבה יתירה נודעת להם שנתן להם כלי חמדה שבו נברא העולם שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו. והרב רבינו משה כתב על המאמר הזה שהודעת מה שהטיבו לו שיעור הטובה היא הטבה אחרת כי פעמים שיגמול אדם טוב לאיש מבני אדם על דרך רחמנות ולא יודיענו שיעור מה שיעשה לו מפני שהוא נבזה בעיניו וזה ביאור חבה יתירה נודעת להם והוא כאלו אמר שהטובה כשנודעה להם היה לחבה יתירה להיותם נכבדים אצלו כל כך עד שהודיעם זה וטוב הדבר הזה בעצמו שכתב הרב בביאור מאמר החכם הנזכר אבל יתכן לומר שיש תועלת גדולה בהודעת טוב המתנה למקבל לפי שהמקבל מכוין אל המתנה ההיא כשידע חשיבותה ואחר שהמתנה ההיא חבה הודעתה חבה יתירה כמו שאמר ר' עקיבא. ואף אנו נאמר חביבין ישראל שנודע והתפרסם אצלם הדבר הטוב והשלם שאמרו רז"ל והוא דברה תורה בלשון בני אדם כדי להורות אותם שהוא דוחה רוב ספקות הכתוב לפי שרצו בו והודיעו שהתורה נתנה להמון בני אדם כדי להורות אותם מציאות השם ויחודו ומלכותו והנמשך לזה מפעולותם והצורך לחץ התורה להורותם זה כפי השגת הבנתם שאינם משיגים רק הדברים הגופיים ולפיכך דברה להם כפי לשונם שאינו אלא בדברים ההם לא כלשון בני האלהים שהם משיגים האמתות כאשר הם כי אלו דברה תורה על הדרך ההיא היו רבים מהם בלא דעת ובלא אלהי אמת גם אם ילקחו דברי הכתוב בלשון חכמים היתה כפירה ונטיה מדרך האמת שהרי הכתוב מיחס לשם כלי גוף ומשיגי הגוף שהם הפעלות גמור וכל הפעלות שנוי חלילה לשם כמו שכתב אני י"י לא שניתי. ועל דרך האמת אין אצלו בבחינת עצמו הפעלות אבל כדי לאמת מציאותו אצל בני אדם ולהורותם הפעולות הבאות מאתו שלא תבאנה מבני אדם רק בהפעלות דברה תורה בהם כפי מציאותם בבני אדם ואל זה כיון נעים זמירות באמרו כבוד מלכותך יאמרו וגבורתך ידברו. להודיע לבני האדם גבורותיו וכבוד הדר מלכותו. ורצה בזה שהדבור בזה הוא להודיע בני אדם בלבד והכל בלשון בני אדם לא שיש אצלו הפעלות ומן המין הזה האהבה והשנאה המיוחסת לשם בלשון הכתוב כי על דרך האמת אין למעלה לא אהבה ולא שנאה אבל הפעלות הבאות מאתו תמצאנה לקצת בני אדם פעולת אוהב ולפיכך יאמר עליהן אוהב ולקצתם פעולת שונא ולפיכך יאמר עליו שונא. ונאמר כי

אהבה שם מונח להתקרבות דעת שני אישים זה לזה לא התקרבות גוף או התקרבות כלי גוף ופעולתם כי פעמים ימצא מקרב בפה ומרחיק בכליות קרוב בשפתים ורחוק מלבו. ואין זה אהבה אבל שנאה גמורה אמנם האהבה היא התקרבות הצורה שהיא הדעת והוא כשדעת זה קרוב אל דעת זה ורצונו רצון חברו והוא שלבבו ישר את לבבו והשנאה היא בהפך והיא רחוק הדעת, ופעמים תהיה האהבה מאיש האחד מהם בלבד ואין לאהבה ההיא קיום. ופעמים משניהם יחד והקיום הוא באפשר לזאת. והאהבה תמצא על שלש מעלות מלבד האהבה הטבעית אשר לאבות ולבנים ולאחים ולשאר קרובים כי לא נביט במקום זה אל האהבה ההיא כי לפי שהיא טבעית כאהבת אדם עצמו יכנו אותה בשם קורבה והוא כולל אהבת כל הקרובים וכפי דבקותה יש לה שמות מיוחדים באבות ובבנים ואחים ואין לקרבות ההוא מבוא במדת האהבה. כי האהבה תאמר על תכונת נפש קנויה קנין גמור והראיה על זה מצאנו שם אהבה נופל על קצת הבנים לפי סבה או סבות כמו שבא את יחידך אשר אהבת ונאמר ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו ועל זאת התכונה הקנויה תאמר כי היא על שלש מעלות.

המעלה הראשונה אהבת תועלת כאהבת השותפין שזה נעזר בזה וכיוצא בה ומזה המין אהבת יצחק לעשו שספר עליה הכתוב ואמר כי ציד בפיו רצה לומר שאהבה הזאת היתה סבתה תועלת שהיה מקבל ממנו באכלו מטעמי צידו.

וזה הספור הוא מהספורים הזרים שבאו בתורה והוא דבר שצריך להתבונן בו שהרי יצחק אבינו שלם היה ונביא קורא בשם י"י והנראה מן הכתוב שעשו היה נאהב אצלו ונבחר מיעקב שהיה איש תם ויושב אוהלים עד שבקש לתת עשו גביר ליעקב. והקרוב אצלי שהיה יעקב נבחר אצלו לפי חכמתו ומדותיו ובבחינת עצמם היה בוחר ביעקב ואוהב אותו מעשו אבל בבחינתם אצל תועלתו היה אוהב עשו יותר אהבה כוללת כל אדם בהכרח כי כל מי שקבל תועלת מאחר ראוי לו באמת שיאהב אותו כפי התועלת ההיא ויגמלנו טוב במין התועלת ההיא. ולפיכך בא הספור הזה בתורה ולמדנו ממנו שלשה דברים הא' כי כל מי שמקבל תועלת מאחד ראוי שיגמלהו טוב כפי התועלת ההיא ואפילו יהיה האחד רע ופחות שהרי יצחק הנביא לפי שהיה מקבל תועלת גופנית מעשו הי' רצונו לגמלו טוב בברכת תועלת גופנית והמפר מחשבות מנעו מזה ובחר יעקב גם לזה הטוב והסכים השם לדעת רבקה שסבבה לו הברכה הגופנית כי לזה נבראה האשה להיותה עזר כנגד האדם והכל כדרך שבאו בברכות התורה לא שהן תכלית טובת האדם אבל הם ראויות לעם נבחר כדי להמצא המכוון בעם בהמצא עתות הפנאי ליחידים מהעם ההוא. הדבר השני שלמדנו מהספור הזה הוא שאין ראוי לאדם שיתגעגע

בנערותו יותר מדאי ולא יגדלוהו על זה שהרי יצחק לפי שהיה בן זקונים לאב ולאם אחר היאוש שהרגילוהו במטעמים עד שהוטבע עליהם ונצרך בזקנותו לקבל תועלת מאחר כמו שכתב ועשה לי מטעמים כאשר אהבתי ועל כיוצא בזה הזהיר החכם ואמר חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה. הדבר השלישי הוא שכל אדם ששב מוטבע בדבר גופני אין ראוי שיעזוב אותו לגמרי בדרך שיענה נפשו בו אבל ראוי להתמיד בו כפי הצורך לבריאותו שהרי יצחק אע"פ שהיה נביא היה מתמיד במטעמים להעמיד בריאותו והוא דעת החכם שאמר גומל נפשו איש חסד ועוכר שארו אכזרי. המעלה השנית מן האהבה היא למעלה מן הראשונה והוא אהבת מנוחה רצוני לומר נחת רוח והשקט הנפש וזאת המעלה תחלק לשני מינין. המין האחד אהבת הנאה כאהבת הנשים. והמין השני אהבת בטחון והוא כשימצא אדם חבר טוב שתבטח נפשו בו להודיעו סודותיו מטוב ועד רע כי טבע האדם שהוא הומה מאד על סתריו עד שיגלה אותם ופעמים מרוב המייתו יגלה אותם אל איש שיזיקנו בגלוי ההוא וכאשר ימצא חבר שיגלה אותם לו ולא ידאג פן יקרהו רע בזה ינוח מנוחת שלום השקט ובטח.

המעלה השלישית והיא העליונה היא אהבת מעלה רצוני לומר אהבת החכמים זה את זה למעלתו בבחינת עצמו לא בדבר חוץ מעצמו. ומזה המין אהבת רבקה ליעקב כמו שבא ורבקה אוהבת את יעקב רצה לומר בבחינת עצמו ולא לסבה אחרת חוץ ממנו לפי שרבקה היתה חכמה ויודעת כמו שבא ותלך לדרוש את י"י ותרגמו אנקלוס למתבע אולפן מן קדם י"י. ופעמים תמצאנה השלש מעלות בשני אישים יחד באהבת תלמיד לרב. ופעמים שתים מהם באהבת חתן וכלה. ופעמים אחת מהן לבדה. והאהבה העליונה והיא אהבת המעלה מתמדת לעולם כל זמן שאותן האישים נמצאים לפי שאינה תלויה בדבר שהוא חוץ להם שהדבר האהוב הוא סבת האהבה כפי מה שקדם שהאהבה תאמר על קרבות הדעות ומזה המין אהבת יהונתן ודוד שהיה אהבת מעלה כמו שאמר נעמת לי מאד וגו' ולפי שאהבת נשים חזקה מאד ונפלאה בין החושקים אמר להפליג בה מאהבת נשים לפי שהיא בטלה וזאת אינה בטלה אבל שתי המעלות האחרות בטלות בהבטל הסבה בעוד ששני האישים נמצאים לפי שהיא תלויה בדבר שהוא חוץ להם וקרוב הוא להבטל בהבטל הדבר ההוא ואפילו לאוהב המנוחה עקב היתה רוח אחרת עמו וכל שכן לאוהב התועלת אם לא יצטרך לתועלת ההוא או שיסלק האחד תועלתו מעליו וזהו שאמרו ז"ל כל אהבה שהיא תלויה בדבר בטל דבר ובטלה אהבה וכו'. ולפי מה שבחרנו רצה לומר שהיא תלויה בדבר שהוא חוץ לאהבה כלומר חוץ לאישי האהבה. וכבר באר הרב רבינו המאמר הזה בענין אחר ואמר שהוא כאלו אמר כל אהבה שהיא תלויה

בדבר בטל ורוצה בו דבר גופני כאהבת אמנון ותמר ושאינה תלויה בדבר בטל כאהבת דוד ויהונתן שהיתה תלויה בדבר קיים והוא הדעת האמתי שהוא קיים בלא ספק כל זמן שהאוהבים נמצאים והוא עולמם וזה אחד מדקדוקיו הטובים בדברי רבותינו והוא העירני לומר מה שאמרתי בו אבל אמרם אינה בטלה לעולם אין ספק שהוא נאמר בדרך לשון הכתוב שאמר עולם במקומה על לשון זמן קצוב כמו שנזכר בפרשת אלה תולדות נח. אמנם האהבה שאינה בטלה לעולם אבל היא קיימת לנצח נצחים היא אהבת השם הן אהבתו אל אוהביו הן אהבתם לו. ושתיהן נמצאות יחד כי לא יאהב השם אהבה אמתית רק אוהביו יודעי שמו ההולכים בדרכיו כי הטוב ההוא הוא טוב נצחי ואהבה בתענוגים רוחנית עולמית והוא שאמר החכם מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה ונהרות לא ישטפוה ולא כן שאר הטובות והתענוגים הגופים כי הם כלים בזמן מועט ובבחינת אמת כל התענוגים ההם הם צער ויגיעה לנפש כמו שאמר אחד מן החכמים מי שחננו השם חכמה אל ידאג להפקד הצער והיגיעה כי אחרית הזהב והכסף הצער והיגיעה ואחרית החכמה השלום והמנוח אם כן נמצא במעלת האהבה העליונה לעולם כל הנמצא מטוב בשאר המעלות לשעתן לזאת יקרא אהבה באמת וכפי זאת האהבה נבחר ישראל מכל מין האדם כפי אשר נבחר מין האדם מכל בעלי חיים.

והוא שכיון החכם ר' עקיבא בבאור האהבה כמו שקדם והקדים לזה ואמר חביב אדם שנברא בצלם ואפשר שרצה בו בצלם אלהים וקצר בו להרחיק לשון הדמיון מן השם והקרוב לומר בו כי לפי שהצורה שלמות כל בעל צורה אם חומר או זולתו וצלם הוא נופל על כל צורה ויחמר דרך כלל הוציא הוא הפרט בלשון כלל לפי שהוא הנבחר ממינו או אפשר שרצה בו שנברא בצורה נפרדת בדמות המלאכים שהם צורות נפרדות בלא חמר ולפי שהכונה במין האדם הוא זה ר"ל השארות צורה נפרדת ממנו לעולם אמר שנברא בצלם כלומר חביב הוא שנברא במדרגת המלאכים היותו צורה בלא חומר. ולפי הפירוש הזה אפשר שזה רצה הכתוב באמרו נעשה אדם בצלמנו כי הרצון בו על הצורה לבד וכבר הזכיר הרב המורה שאפלטון היה קורא הצורה זכר והחומר נקבה וזה נמשך למה שאמרו הפלוסופים שמדם הנקבה נעשה החמר בכל נוצר מזכר ומנקבה ומזרע הזכר נעשה הצורה בו ועל זאת הצורה נאמר במין האדם שהוא זכר שנברא בצלם אלהים והוא שהעיד עליו משה רבינו באמרו בצלם אלהים ברא אותו אחר אמרו ויברא אלהים את האדם בצלמו שלא יתעה אחד ויאמר שמין האדם כלו ברא בצלמו לא כן כי אם אותו לא אותה אמנם זכר ונקבה ברא אותם בתחלת הבריאה אך לא בצלמו וזאת הערה פשוטה לכל מבין. סוף דבר שהחכם ר' עקיבא כיון אל צורת הנפש החכמה ולכל הפנים האלה

רצה בו ר' עקיבא שרצון השם היה במין האדם עד שחבב אותו לתת לו שכל ודעה שהוא הצלם רצוני לומר הצורה המינית לאדם כי בה האדם ועליה יאמר שהוא מתדמה לשם והאדם שהוא בלא דעת הוא בעל חיים לא אדם באמת. והוא שאמר הכתוב גם בלא דעת נפש לא טוב ולא טוב יאמר על הדבר שאינו שלם וכשהאדם משתדל להשיג צורתו ישיג הכונה המבוקש בו על כל שאר המינים השפלים והוא חביבתו אבל מעט הם המשיגים הכונה. אמנם בצלם אלהים זה השתוו כל האומות לא שנאמר כי אין נפש רק לישראל כמו שאומרים הגויים הסכלים כי אין נפש לישראל כי זה רק גאותם וסכלותם. אבל בדרך האמת כלם בעלי צלם כי כן רצה השם. וכשם שרצה השם במין האדם לחבבו משאר בעלי חיים כן רצה לחבב את ישראל משאר האומות ולפיכך הרבה להם תורה ומצות ובשני ענינים אלה ישראל נאהבים וחביבים וקרוב להיות להם צלם בפועל לפי התעסקם בתלמוד לא זולת זה. ואחד מן האומות שהוא עוסק בתלמוד הראוי לו גדול מאחד מבני עמנו שאינו עוסק בראוי לו כמו שאמר ר' מאיר מנין שאפילו גוי ועסק בתורה הרי הוא ככהן גדול שנאמר יעשה האדם וחי בהם כהן לוי וישראל לא נאמר אלא אדם הא למדת שאפילו גוי ועסק בתורה הרי הוא ככהן גדול ומוקים לה בגמרא בשבע מצות דידהו והוא הנותן לכל למוד חכמה הצריכה לאמת עיקר המצות ההן ועיקר המצות שבתורה שהרבה לנו כי המצות הן ללמוד דרכי השם וההולכים בם ראוי שיקראו בניו כי כל ההולך בדרכי אביו נאמר עליו שהוא בן אביו ולפי שישראל הולכים בדרכי השם כפי המצות שבאו בתורה נקראו בניו. והוא שאמר חביבין ישראל שנקראו בנים למקום וכו' ומה שאמרו ז"ל בהרבות התורה הוא על למוד ידיעת השם ויחודו ומלכותו ואהבתו כי כל זה נרמז בתורה והיא החכמה העליונה שבה נברא העולם. כמו שאמר החכם י"י בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה והוא שאמר שנתן להם כלי חמדה שבו נברא העולם וכו' והביא זה ראיה מדברי החכם שאמר כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו והפסוק ההוא נאמר אחר אמרו שמעו בנים מוסר אב והקשיבו אמרי בינה והקדים תחלה לשמוע מוסר אב שהוא כולל המדות הנודעות מדרכי האב הוא השם יתברך והוא השלמת הראשון. ואחר זה אמר והקשיבו אמרי בינה שהם החכמה והוא כלי חמדה שבו נברא העולם והביא ראיה ממאמרו כי לקח טוב נתתי לכם על החכמה שכנה במקום הזה בשם תורה לפי שלקח נאמר על קנין הלמוד שהוא לקוח מאחר ולשון לעז יורה עליו גם כן וטוב נאמר על כלל המציאות כמו שבא אני אעביר כל טובי על פניך ועל דרך הכתוב במעשה בראשית והנה טוב מאד.

ולפי ענין זה אמרו לקח טוב הוא כאלו אמר קנין המציאות וכן אמר החכם בביאור י"י קנני ראשית דרכו וגו'. וכפי זה הענין אמרו ז"ל גם כן במקום אחר תורה אומרת אני הייתי כלי אומנותו של הקב"ה כמו שנזכר במעשה בראשית וכבר התבאר מאמר החכם ר' עקיבא על האהבה שהיא כפי השגת מעלת המדות הטובות הקדומות בזמן. והשגת מעלת החכמה הקודמת בשלמות לא כמעלת העושר והשררה הנתונה לאומות. ואשר יחל בה משה רבינו לאבותינו היה גם כן לפי השגתם בדור ההוא וכבר הורה על תכלית הגמול במקומות שהוא בעולם הבא לפי שהוא הטוב הנצחי לא טוב העולם הזה כי הוא כלה מהרה והוא סבה לבעיטת העם. ולפי זה הענין גדול התועלת חתם מלאכי בזה כל הנבואות לפי דעתו ארך הגלות שהוא לתוכחת אהבה ואחר התוכחה הגדולה ראויה הטובה לקבל בעבדת השם לימות המשיח אם כן הגלות הארוך הזה הוא מאהבה כמו שאמר החכם כי את אשר יאהב י"י יוכיח לא בשנאתו אותנו כי השנואים הם שונאיו הכופרים ביחודו וזהו שאמר הנביא אהבתי אתכם וגו'. וביאר הנביא האהבה ההיא על דרך לשונו הרגיל בו והוא אמרו ואמרתם במה אהבתנו רצה לומר כי תשאלו במה נראית האהבה הזאת בנו מכל העמים התשובה על זה הלא אח עשו ליעקב ואוהב את יעקב ר"ל הלא בבטן אחד עשו ויעקב וברחם אחד כוננו יחד ואבחר ביעקב ובכל זרעו לא בבחירת שאר האבות שהיה קצת זרעם שנוא אבל זרע יעקב נבחר כלו כמו שכתב כי יעקב בחר לו יה. ורצון השם הקודם שיהיה כל איש בוחר לרצונו והיה סבה לאהבת האבות את השם והאהבה ההיא בעצמה הוא אהבתו אותם ובחירתו בם וזרעם ליראה ממנו ולאהבה אותו לטוב להם כמו שבא בפירוש בתורה ועתה ישראל מה י"י אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה את י"י אלהיך ולאהבה אותו. אשר אנכי מצוך היום לטוב לך ובאר הסבה בבחירתו בם. ואמר הן לי"י אלהיך השמים ושמי השמים הארץ וכל אשר בה רק באבותיך חשק י"י לאהבה אותם ויבחר בזרעם אחריהם בכם מכל העמים. והבחירה ההיא בתתו להם תורת אמת וחקים ישרים להיותם ראוים לזה לפי הצור שחצבו ממנו ועל דרך שכר מצוה מצוה והיא האהבה הנצחית ועל זה הדרך תקנו חכמים בברכת היחוד שהיא העיקר אהבת עולם וגו', וכללו בה בעבור אבותינו שבטחו בך ותלמדם חקי וכו' וחותם ברוך הבוחר בעמו ישראל באהבה ומיד מקבל מלכות שמים ומיחד באהבה שהיא האהבה שאהב השם את יעקב ושנאת עשו היא בהפך. והוא שאמר ואת עשו שנאתי. והמבינים במקרא דקדקו זה ולפיכך הניחו בו בטעם אתנחתא. ואמרו אחר כן ואשים את הריו שממה וגו'. הוא לבאר ולהודיע שהטוב ההוא שמשיג אותו הוא כלה והוא אמרו המה יבנו ואני אהרוס אבל באחרית יקרא להם גבול רשעה והעם אשר

זעם י"י עד עולם לפי שאין תקומה למפלתן של רשעים אבל הצדיקים אם יפלו יקימם השם כמו שאמר כי שבע יפול צדיק וקם ועליהם נאמר סומך י"י לכל הנופלים וגו' ועל הדרך זה היא אהבת השם לבית יעקב לעולם כמו שנאמר י"י אוהב צדיקים ונפילתם היא כפי רחקם מאהבתו וסבת זה בהיות יראתם מצות אנשים מלומדה ואינם מכונים בכבוד השם.

ועל ענין זה סובב מאמר הנביא בהוכיחו ישראל והוא שאמר בן יכבד אב ואמר מידכם היתה זאת לכם ולפיכך הוכיח אותם על בזיון המצות כי הוא העון הכולל כל העם הנבחר ולפי שהכהנים הם הנבחרים ואשר מפיהם תצא תורה הוכיח אותם במקום כל ישראל שהרי ישראל חלוקים על שלש כתות הכת האחת המון אנשי התורה הם עם הארץ והכת השנית שעוסקים בתורה ובמצות והכת השלישי היודעים את שמו היראים ממנו והאוהבים אותו. והוא שכיון דוד בזמירות ההלל והזכיר בשלשה מקומות השלש כתות תחלה אמר ישראל בטח בי"י וגו' ובית אהרן בטחו בי"י וגו' יראי י"י בטחו בי"י. ויחל לחם בטחונם לכל כת וכת כפי מעלתה בידיעתה ממשלת השם שהוא סבת בטחונה והוא שאמר יברך את בית ישראל יברך את בית אהרן יברך יראי י"י ואחר כן אמר שהברכה ההיא עד לעולם והוא שאמר יאמר נא ישראל וגו' יאמרו נא בית אהרן. יאמרו נא יראי י"י. ובית אהרן נאמר במקום שבט לוי שהלוים נתונים לאהרן ולבניו וכלם נתונים לשם להורות שאר העם כמו שאמר יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל ואע"פ שהשבט כלו היה מיוחד לעסוק בתורה לא היו כלם סגלות אבל פנחס והדומים לו הם היו סגולות ביראת שמים ובאהבה והוא שסדר באחרונה יראי י"י כי הם המעט ואליהם הכונה. ויראי י"י יאמר על האוהבים הגמורים רצה לומר שיראים אותו בבחינת שמו והוא האהבה לא ליראה מן העונשים וראיה על זה אמרו על העקדה כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה והמעשה ההיא היה בתכלית אהבה לא ליראת עונש הגוף או ממון שאין ספק שיצחק היה יקר בעיניו ובזמן ההוא מגופו וממונו. וכן אמר בנבואה זאת על פנחס השלם ואתנה לו מורא וייראני ומפני שמי נחת הוא כלומר בבחינת שמו לא ליראה אחרת כבר התבאר כי יראי השם אמר על הסגולות בלבד והוא הדבר שאמרנו שישראל חלוקים על שלש כתות. וכן נראה בנבואה זאת כי אחר אמרו אהבתי אתכם על כלל העם אמר להיות בריתי את לוי וזה נאמר על השבט כלו. ואחר כן אמר בריתי היתה אתו החיים והשלום וזה נאמר על המיוחד בשבט שקנא לאלהיו באהבתו אותו ולטוב מדותיו התגבר על נשיא השבט שהיו אנשיו גבורים בטבע ולכן כרת לו ולזרעו ברית שלום כמו שכתוב לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום. והיתה לו ולזרעו אחריו

ברית כהונת עולם תחת אשר קנא לאלהיו. והשלום נאמר על מעלות המדות ככתוב וכל נתיבותיה שלום לפי שהדרכים הישרים משלימין מין האדם והוא סבת החיים שהוא הדעת האמתי כי לא ישיגנו האדם עד שישיג המדות הטובות ולזה אמר בריתי היתה אתו החיים והשלום. וכבר קדם שיראת השם תאמר על האהבה המוחלטת והוא שאמר ואתנם לו מורא וגומר כי אין ספק שפנחס השיג תכלית האהבה ולפיכך נלאה מסבול שלא יקנא לאלהיו והרג בקנאתו זמרי ונביאי הבעל כי מטבע השלם להשלים הראויים לשלמות ולאהבם ולשנוא החסרים שאינם מבקשים השלמות אבל הם מתרחקים ממנו והוא שאמר תורת אמת היתה בפיהו ועולה לא נמצא בשפתיו בשלום ובמישור הלך אתי ורבים השיב מעון. תחלה שבח אותו בחיים והוא שהשיג האמתות ושהיה דורש בזה ומלמד אחרים והוא אמרו תורת אמת היתה בפיהו ושהיה נזהר מהכניס עולה בדבריו וזה להיותו חכם חרשים ונבון לחש. ולזה אמר ועולה לא נמצא בשפתיו ואחר כן שבח אותו בשלמות המדות המאוחר כפי המעלה והוא אומרו בשלום ובמישור הלך אתי. ושלום ומישור יאמר על השלמות שהם דרכי השם הישרים כמו שכתוב כי ישרים דרכי י"י, ולזה נקרא ספר הישר. ואחר כן שבח אותו בהשלימו אחרים לשלמותו והוא שאמר ורבים השיב מעון אחר כן אמר כנותן טעם לדבריו כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך י"י צבאות הוא ולשון כהונה מורה על שירות שהוא גדולה לבעליו וכן בא בקצת מקומות במקום עבודה ושירות ובקצתם בא במקום שררה ואמר כי סבת היות תורת אמת בפיהו היתה שמירת שפתיו הדעת שהיה מדבר בכל דברי תורה על פי הדעת והשכל. וסבת השיבו רבים מעון לפי שהיו מבקשים תורה מפיהו להיותו מלאך י"י רצה לומר שהיה ידוע ומפורסם בשלמות השכל ושלמות המדות והוא הראוי ללכת אחריו וללמוד ממנו כמו שאמרו ז"ל אם דומה הרב למלאך י"י צבאות יבקשו תורה מפיהו ואם לאו אל יבקשו מפיהו ואם מלאך י"י יאמר על השלם בשני שלמויות לפי שמלאך עושה מלאכות השם בלבד ואין אצלו חסרון כלל וכל איש אלהים הוא על הדרך הזה. אבל החכם השלם בשלמות השכל כל זמן שיש אצלו חסרון במדה מן המדות הוא עומד לפני המלאך ואיננו מלאך כמו שנאמר על יהושע הכהן כשנשאו בניו נשים נכריות אמנם פנחס והדומים לו הם מלאכי י"י וראוי שיפגעו בם מלאכי השם כאשר פגעו ביעקב אבינו שהיה שלם בכל איש תם יושב אוהלים ובשתי נשיו בנה את בית ישראל השם ברחמיו ישפות שלום לנו.

פרשת ויצא

מי חכם ויבן אלה נבון וידעם כי ישרים דרכי י"י וצדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם.

פסוק זה הושע הנביא אמרו בחתימת ספרו להשלים הערת התשובה שהקדים ואמר שובה ישראל עד י"י אלהיך כי כשלת בעוניך וכל הפרשה ההיא נאמרה על ענין זה לפי שסבת החוטא הוא בסבת הנכשל בדרך מישור שאין בה לא אבן נגף ולא עקלקל כי הסבה ההיא היא באמת למיעוט השגחתו בהליכתו לא לפחיתות הדרך. והוא על הדרך שאמר החכם עיניו בראשו והכסיל בחשך הולך כלומר שלא יתבונן בדרכיו ולא ירגיש ביושר דרכי השם שהם הנהגותיו לברואיו בדרך שישתדל ללכת בהם ולפיכך הוא נכשל בהם ונוטה מהדרך הישרה והוא כאדם שהולך אל עיר והוא בפרשת דרכים ונוטה מדרכו אל הימין או אל השמאל והולך למקום גדודי חיה ולסטים אם לא יורהו יודע הדרך לשוב וללכת אל העיר. והוא שאמר הנביא שובה ישראל עד י"י אלהיך כלומר שוב אל הדרך הישרה עד י"י ולפי זה הענין אמר הנביא מי חכם ויבן אלה לא אמר מי חכם ויודע זה או מי נבון ויבן אלה אלא אמר מי חכם ויבן אלה כלומר אלה דרכי השם רצה לומר מי הוא חכם לב ויתבונן בדרכי השם כלומר שיעיין ויסתכל בפעולותיו הראוי לו שיתדמה בהם ומי שיתבונן בהם וידעם וישיגם וילך בהם כי ישרים הם כלומר פשוטים וסלולים ובלא עקלקלות ולפיכך הם קרובים לדעת אותם המתבונן בהם בדרך שלא יכשל בם ולפיכך הצדיקים שהם השלמים בחכמה ילכו באותם הדרכים אל השם ויעמדו עמו. וזה על ענין שאמרו ז"ל בפי' והלכת בדרכיו מה הוא נקרא קדוש אף אתה. וכן אמר המתרגם מאן חכים ויסבר אלין סוכלתן וידעינן ארי תקנן ארחתא די"י וצדיקיא דהליכו בהון ייחון בחיי עלמא. וזה הענין שאמר המתרגם נמשך לדרך אחר שלקח בחידות הנבואה להיות מלה אחת מורה על שני ענינים או יותר ולפיכך לקח ילכו בם בענין אחד שיורה דהליכו בהון כאלו הוא עומד או עובר. ולקחו בענין אחר שיורה ייחון בחיי עלמא והיא הליכתם בם אל השם וכפי הדרך הזה תרגם גם כן יכשלו בם. והדרכים הישרים האלה הם כל מצות התורה אשר כל חוקיה ומשפטיה ישרים לצדיקים לפי שהם נודעים מצד פעולות השם ודרכיו הישרים. אבל הרשעים והם הסכלים שאינן מכירים כי כל דרכיו משפט יתעו בהם כל ימי חייהם וכל אשר ישתדלו ללכת בם לא ידעו הדרך והם בעמל וביגיעה והוא שאמר החכם עמל הכסילים תיגענו אשר לא ידע ללכת אל עיר. ואם הם מכונים אל הדרך הישר לא ישיגוהו לסכלותם וילכו בדרכי מות כמו שאמר החכם יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות וסבת זה סכלותו בדרך ההוא המעוות שיחשבוהו ישר כמו שאמר דרך אויל ישר בעיניו ולכן לא ירגיש עד שיכשל בדרך וימות כמו שאמר דרך רשעים באפלה לא ידעו במה יכשלו ומכשולם הוא המוח והוא שאמר המתרגם ורשיעיא יתמסרון לגיהנם על דלא הליכו בהון. במקום הזה הודיעך המתרגם

שגיהנום הוא כנגד חיי עלמא אם כן הוא העדרם ואחר שנודע והתפרסם שגן עדן הוא כנגד גיהנם נודע גם כן מהות גן עדן. וגהינם הוא לשון משותף שכן כתוב ביהושע גיא הנם ובמקום אחר נכתב גיא בן הנם והוא נאמר בספר ירמיהו על מקום השרפה שהיו שורפים שם בניהם ולפיכך היו קורין אותו תופת גם כן כמו שכתוב כי ערוך מאתמול תפתה גם הוא למלך הוכן העמיק הרחיב מדורתה אש ועצים הרבה נשמת י"י כנחל גפרית בוערה בם. ותרגמה יונתן ארי מסדדא מעלמין לקבל חוביהון גיהנם אף הוא מלך מלכיא אתקנה לעמקא ולאפתאה מדורת אישתא דלקא בה כאעין סגיאין מימרא די"י כנחל גפרית דלקה בה. כבר התבאר זה למבינים שהוא נאמר על אש הכליון שהוא בדבר השם. ונמצא בדברי רבותינו שנקרא תפת והנם לפי שהיו מנהמים בתופים ובכנורות שלא ישמע האב וירחם.

וזה הענין כלו הוא כפי מה שהקדים לו ישעיה ואמר בתפים ובכנורות ובמלחמות תנופה נלחם בם ולפי הענין הנזכר רצה בו שישלם להם מדה כנגד מדה. ולפי שזה מקום שריפת הפושעים הושאל זה השם למשפט הרשעים ולפי שהוא עומק התרדמה שישנו שם שינת עולם ושם ישרפו גם כן בניהם ובנותיהם. והנביא ירמיה אמר שם וישנו שנת עולם ודניאל אמר ורבים מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם והם שאינם נדונים לגיהנום אבל אותם שאינם חיים לעולם יהיו לדראון עולם והוא שאמרו ז"ל לא יום ולא לילה גיהנום אלא אש יוצאה מגופן של רשעים ומלהטתן ככתוב תהרו חשש תלדו קש רוחכם אש תאכלם והרצון בזה שגם נפש הרשעים תמות במיתת הגוף. והיא שאמרו בבראשית רבה ביום אכלך ממנו מות תמות שתי מיתות לו ולחוה והוא שתרגום אנקלוס ומותא תנינא לא ימות והיא המיתה המתמדת אבל הצדיקים יקיצו לחיי עולם וכבר בא זה בתורה בביאור והוא אמרו ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע ובחרת בחיים. והבוחר בחיים הוא ההולך בדרכי י"י והבוחר במות הוא הנכשל בם ונוטה לדרך אחרת. והחכם שהתחברתי עמו אמר כי זה הפסוק נקשר באשר קדם לו אני כברוש רענן ממני פריך נמצא רוצה בו אני שמחיך כברוש שהוא אילן גבוה וענפיו גסים והוא משל לחכמות כלן והוא שקרא אותו רענן כי הוא עומד לעולם ברעננותו והוא מספיק בעצמו ליפיו ולגבהו אבל הכונה המבוקשת בכל החכמות כלן דעת היות השם נמצא והוא הפרי ולפי הסתר הזה אמר מי חכם ויבן אלה והצדיקים החכמים הם כלם בדרך זה וטוב הדבר הזה לפי חשיבות ענינם אפשר שאמרו מי חכם ויבן אלה ירמוז על הסודות שבאו בנבואת הנביא הזה כמו שהתבאר קצתה בפרשת במדבר סיני אמנם הנאות לענינינו הוא מה שזכרנו. ובדרך הענין הזה היו הצדיקים והרשעים קודם מתן

תורה ולפי ענין זה נאמר על אברהם אבינו לרוב התבוננותו בדרכי השם עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמר משמרתי מצותי ולא מצאנו שצוהו השם רק על המילה. אבל מפני שהתבונן בדרכי השם וידעם התדמה בו והלך בהם וצוה בניו וביתו אחריו לשמר דרך השם לעשות צדקה ומשפט ודרך י"י הוא הדרך הממוצעת בכל מדות והיא הדרך הישרה ועליה אמר החכם אל תט ימין ושמאל הסר רגלך מרע וקרא שני הקצוות רע האחד יתרון והוא הנטיה מן הדרך אל הימין. והשנית חסרון והוא הנטיה אל השמאל וכן אמר הנביא ישעיה ואזניך תשמענה דבר מאחריך לאמר זה הדרך לכו בה כי תאמינו וכי תשמאילו ותרגם יונתן זה הדרך לכו בה דין ארחא דתקנא דתהכון בה ולא תסטון לימינא ולשמאלא הורה שאין לנטות אל הימין או אל השמאל כי שתי הנטיות רע. והמשל בזה הנדיבות היא מדה טובה והפזור רע לפי שנוטה אל הימין והוא יתרון והכילות גם כן רע כי הוא נוטה אל השמאל והוא חסרון גדול אם לא יצטרך אל אחת הקצוות דרך רפואה להתרחק מן הקצה האחד שנטה טבעו אליו. וכן השתיקה מדה טובה אבל המחריש במקום שראוי לדבר רע לפי שהוא נוטה אל הימין והדברן רע לפי שהוא נוטה אל השמאל. וכן הזהירות מן התענוגים טוב והעדר הנאה כדרך פרושי האומות רע ונטיה אל הימין ורדיפת התענוגים רע ונטיה אל השמאל. והגבורה טוב ומסירת הנפש למיתה רע ונטיה אל הימין ורכות הלבב רע ונטיה אל השמאל. ונהנה מיגיעו טוב. ונבהל להון רע ונטיה אל הימין ויושב ובטל רע ונטיה אל השמאל. והזריז הוא החרוץ טוב. והנמהר הוא האץ רע ונטיה אל הימין והעצל רע ונטיה אל השמאל. והמסתלסל טוב ומזלזל בעצמו רע ונטיה אל הימין. ומתגדל רע ונטיה אל השמאל. וכן שאר המדות. הדרך הישרה תמצא באמצע דרכים. ובדרך זה הלך אברהם אבינו עד שהשיג המבוקש ונבחר מכל בית אביו ומכל בני דורו וכן יצחק נבחר מבית אביו בלכתו גם כן בדרך השם וישמעאל נכשל בו לפי שהיה רובה קשת וכן עשו נכשל לפי שהיה איש שדה אבל יעקב הלך בדרכי השם והיה איש תם יושב אוהלים בדרך שבחר השם לרגלו כל יוצאי ירכו.

וכאשר רצה השם בכל זרעו היוצא מירכו והיתה הנהגתו הטובה צריכה להם ולכל היוצאים מהם סבב השם אשר לו נתכנו עלילות והיה רועה עשרים שנה וכן משה רבינו שקם נביא בישראל והיה אבי כל הנביאים והיתה הנהגתו הטובה צריכה צורך גדול לקיום האמונה סבב השם גם כן רועה ומאחרי הצאן לקחו לנביא וכן דוד מלך ישראל אשר כסאו נכון לעולם נבחר גם כן מאחרי הצאן למלך וזה ענין שראוי להתבאר בו כי שלשה ראשים היו בישראל יעקב באבות משה בנביאות דוד במלכות ושלשתם סבב השם שהיו רועים תחלה. ונאמר כי השם אשר בחר בישראל לרצונו כשרצה

להיישיר שלשת הרועים להשכילנו ולהנהיג אותנו הנהגה ישרה כדרך שאמר ירמיה הנביא ונתתי לכם רועים כלבי ורעו אתכם דעה והשכל. ולפי ענין זה יקראו רועים והשם אשר לו נתכנו עלילות לקחם מאחרי הצאן לפי שהאדם יתנהג במדותיו כפי גדלו ומנהגו במלאכתו ואומנותו כמו שתראה הקצבים בעלי אכזריות להכות ולהרוג בני אדם ותרשי אבן וחורשי עץ הם הורסי המגדלים ואין בפעולות האדם מלאכה שתלמד בעליה סדר הנהגת האדם על יושר כמלאכת הרועה לפי שהוא מנהיג בעלי חיים ומחיה אותם ומשגיח בהם בכל עת מחרב ביום וקרח בלילה. וכן הוא מנהיג גדוליהן במקלו ועלותיהם וילדיהם ינהל לאט ויניקם מדדי בעלי החלב וירפא החולה ויחבש הנשברת ויוליכם אל מרעה טוב וישמרם מחיות רעות. והאב והנביא והמלך צריכים להנהגה ישרה כזאת לפי שהאדם צריך כפי מאכלו ומלבושו ודירתו לקבוץ עם כי מספר רב מבני אדם צריך למלאכות הצריכות לחיי אדם אחר. ולולי קבוץ עם לא ישיג אדם צרכי חייו וידוע שטבעי האדם רחוקים זה מזה ולפיכך צריך להם מנהיג טוב שיטרח וישתדל בהנהגתם ויקרב זה לזה וכפי זה הענין בא יפקד י"י אלהי הרוחות לכל בשר וגו'. כלומר האלהים אשר נתן להם רוחות משונות זאת מזאת ונאמר זה כנותן סבה לצורך היות מושל שופט בעם כי לפי השתנות טבעם ירבה המחלקת ביניהם ויבטל הישוב המדיני הצריך לבני אדם בהצטרכם זה אל זה במזונם ומלבושם לולי המושל אשר יכריחם בהנהגה ישרה שוה לכל והקדים זה לפי שהדבר, ידוע באמת שהוא טבע רע בסבותיו ואחר אשר הודיע הסבה אמר איך צריך שיהיה דרך המושל ההוא ואמר אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם והקדים אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם ואחר כן אמר אשר יוציאם ואשר יביאם לפי שכל מעשה האדם בין שהוא לצורך הגוף בין שהוא לצורך הנפש יאמר עליו הליכת דרך ויאמר על תחלתו יציאה ועל תכליתו ביאה וכשהמנהיג הולך בדרכי השם לפניהם ילמדו ממנו וימשכו אחריו כמו שבא בדרש והביטו אחרי משה וגו'. והוא הענין בשלמה החכם בבקשו מהשם ואמרו החכמה והמדע תן לי ואבאה לפני העם ואצאה רצה לומר תן לי דעה וחכמה כדי שאדע לצאת ולבא לפניהם כראוי. והוא שאמר במלכים לא אדע לצאת ולבא כי היציאה וההבאה למנהיג סבה חזקה להוציאם ולהביאם ומצורף אל זה שההנהגה הישרה במעשים הטובים המדינים צריכה למנהיג שיטרח בעצמו בהשגחה מתמדת ויצא ויבא כדי שיוציא ויביא אותם בעתים ראויים ולמקומות ראוים כי בהתנהג המנהיג בעניניו כשורה ישמעו אליו אנשים וכן בא הענין בעצמו במשה רבינו ע"ה כמו שכתוב בפרשת כי תשא והביטו אחרי משה עד באו האהלה.

וכבר בארו ז"ל שהיו מסתכלין ומדקדקין במעשיו ללמוד ממנו לדעת ממנו דרכי השם ונאמר שם והיה כל מבקש י"י יצא אל אהל מועד. והיה כצאת משה אל האהל וגו' וכל ענין הפרשה ההיא עד ושב אל המחנה נמצאת למד שהיציאה היתה לבקש את י"י והביאה בשובו אל המחנה לצרכי הגוף. וכן שלמה ע"ה אמר בתפלתו חכמה ומדע תן לי ואבאה לפני העם הזה ואצאה וזה כלו מטוב ההנהגה ובענין זה תצלח ההנהגה אם שההנהגה היא בעם או במשפחה או בכחות האדם בעצמו ולפיכך קרא כל מנהיג רועה. וכן ראוי להקרא העם המקבל ההנהגה הראויה צאן מצורף אל זה מה שרמז אליו החכם באמרו ידוע פני צאנך ושית לבך לעדרים והוא כדרך שאמר לך אל נמלה עצל וגו'. כי כן ראוי לכל משכיל להתעורר וללמוד דרך חיים מכל הבריות וידע כי לא לעולם חוסן ואם נזר לדור ודור וידוע שהצאן כלו צורך חיי הגוף כי גזתו בגד ללבוש וחלבו מאכל טוב וערב ומגדל, גם זבלו טוב להוציא לחם מן הארץ ולהוציא כל ירק וכנגד זה צריך האדם שישתדל תחלה לגדל הנפש הצומחת ולהעמידה לשלמות הגוף הקודם בזמן והוא שסמך לו גלה חציר ונראה דשא ונאספו עשבות הרים ואחר זה צריך לקחת מוסר שהוא שלמות המדות הטובות שהם דרך החיים והם הבגדים הלבנים אשר לאדם. והוא שאמר כבשים ללבושך ומה שהוסיף ואמר ומחיר שדה עתודים רמז על החכמה שהיא חוץ לבית ואינה החיים האמתיים ואחריה ראוי החלב שהיא התורה כמו שהתבאר. ומתוכה ישיג החיים האמתים והוא שהשלים דברו ואמר ודי חלב עזים ללחמך ללחם ביתך וחיים לנערותיך וכשאין מנהיג לעם יעשה כל אחד חפצו ויפסד הסדר ויקבל המקרים והוא שכיון באמרו ולא תהיה עדת י"י כצאן אשר אין להם רועה. ועלילות השם סבבו להיות אבינו יעקב רועה כי הוא יבנה בית ישראל בקחתו נשיו להוליד בנים כשרים ולהדריכם בדרכי השם ולהשיב העם כלו למוטב על דרך הרועה הטוב. ולפי הענין הזה בא ויברח יעקב שדה ארם ויעבד ישראל באשה ובאשה שמר. ובנביא העלה י"י את ישראל ממצרים ובנביא נשמר. וזה בא להוכיחם על עונותיהם ולהבטיחם על הגאולה ולהודיעם כי הגלות הוא סבת טובתם אמר ראו איך היה הדבר מקדם כשרצה השם להמציא אומה בעלת סדר ישר עד שתשיג הכונה בבריאת האדם סבב והלך יעקב הטוב מארצו וברח וגלה מפני אחיו הרע והתגלגל הדבר להיותו עבד זמן גדול בעבור אשה ובעבור אשה שמר הצאן והיה רועה רצה לומר כי לסבת בנות ישראל אשר אל זה היתה הכונה בלקיחת הנשים גלה ועבד בשמירת הצאן ומדד לו השם במדה שמדד הוא עבד באשה והשם הוציא בניו מבית עבדים בנביא שיצא ממנה כאשר כיון אליו. והוא שמר הצאן באשה. והשם שמר בניו בנביא שיצא ממנה לפי הנהגתו הישרה הקודמת. ולפי

שכונת יעקב אבינו היתה רצויה בלקיחת אשה כדי להוליד בנים חכמים ונבונים ועובדי השם כראוי לכל אדם שתהיה תאותו בכל נגד השם כמו שבא י"י נגדך כל תאותי רצה לומר כל מה שאני מתאוה מעיניני העולם הכל הוא כדי להשיג רצונך שאם אתאוה לאכילה או לשינה או אתאוה לשאר התענוגים או אבקש תורה וחכמה הכל הוא נגדך כלומר הכל הוא נגד רצונך להשיגו באחרית והוא שאמר י"י נגדך ולא אמר אליך. כך אמרו ואנחתי ממך לא נסתרה רצה לומר שאנחתי על מה שלא אשיג מענייני העולם לא נסתלקה מכונת רצונך וזה כלו בדרך שאמרו רז"ל וכל מעשיך יהיו לשם שמים וכן כיון יעקב בנדרו שאמר אם יהיה אלהים עמדי ושמרני בדרך הזה ונתן לי לחם לאכל ובגד ללבוש ושבתי בשלום אל בית אבי והיה י"י לי לאלהים בקש תחלה שתהיה השגחת השם בו להשלימו ולשמור גופו ולתת לו חקו בלבד לא היתרונות כדבר החכם רש ועושר אל תתן לי הטריפני לחם חקי לפי שהעושר הוא רמז לכל יתרון מביא האדם לבעוט ולכחש בשם והוא שבקש ממנו להרחיק דבר כזב כמו שהתבאר שם והרש הוא רמז לכל חסרון מביא האדם לגנוב ולהשבע בשקר והוא שבקש להרחיק ממנו שוא ואל זה כיון יעקב אבינו בבקשו לחם לאכל ובגד ללבוש

והמפרשים פרשו בו והיה י"י לי לאלהים הוא מנדרו ר"ל שינתן אליו וידבק בו. והקרוב אצלי כי זה גם כן בקש מאת השם כי שם אלהים נופל על מנהיג כלומר שכל בניו יהיו לו לעם כי זה ממאמר ההצטרף האב עם הבנים והאדון עם העבד והאלהים עם העם כמו שבא הוא יהיה לכם לאלהים ואתם תהיו לו לעם ובמקומות רבים בתורה בא זה. וזאת היתה כונת יעקב אבינו להשלים רצון השם במין האדם ולפיכך המציאו השם אשה והפיק רצון ממנו בהולידו נביא מלמד דת אמת ועליו וכיוצא בו נאמר מצא אשה מצא טוב ויפק רצון מי"י. והוא הפך הכתוב שאמר ומוצא אני מר ממות את האשה וזה לפי שטבע האשה להתעות את האדם ולהחטיאו אמר ומוצא אני מר ממות את האשה. אמנם כשתמצא אשה ראויה והגונה ראוי לומר עליה מציאה או מצא טוב והוא שאמר מצא אשה מצא טוב ולא אמר מצא האשה וכפי זה הענין בא ואמר ואשה בכל אלה לא מצאתי.

זהו הדרך הנגלה מפסוקי האשה אבל הדרך הנסתר הוא כמו שאמרו רבותינו וייצר תרין יודין שתי יצירות יצירה לאדם יצירה לחוה. וייצר שתי יצירות אחת מן העליונים ואחת מן התחתונים ולפי שחלק הנוצר מן התחתונים הוא על הרב מוטבע ברע אמר ואשה בכל אלה לא מצאתי ואמר ומוצא אני מר ממות את האשה לפי שהגוף בכללו מצודים והלב שהוא היצר חרמים וידיה כלומר כל מעשיה אסורים לאדם הדבק בה וטוב לפני

השם ימלט ממנה אם שישנה השם לטוב מתחלת היצירה אם שיכריחנה האדם בשכלו וימשל בה עד שיהפך אותה ממדה אל מדה אבל החוטא ילכד בה לפי שלא ידע תחבולה להתיר אסוריה. ועל הדרך הזה אמר החכם מצא אשה מצא טוב כשמצא חומר נאות לה כי הטוב לאדם הוא השלמות שהוא סבת החיים המתמידים ובזה הוציא רצון השם לפעל והוא אמרו ויפק רצון מי"י. והראיה שהחכם כיון למשל זה אמרו המליצה הזאת בעצמה בכלל דברי החכמה כי מוצאי מצא חיים ויפק רצון מי"י. וביעקב אבינו התקיימו פסוקי אלה המשל והנמשל כי המציאו השם חומר נאות ללכת בדרך ישרה שלא לנטות ימין ושמאל כי עשותו תחבולות להציל העושר מלבן הארמי היה למדוד לו במדה שמדד וכן התחכמו על עשו אחיו הכל עשה כדבר החכם אל תהי צדיק הרבה שהרבות צדק נטיה אל הימין וכבר נאמר ועם עקש תתפתל בדרכי השם ובדרך זה הלכו בניו בשכם על דבר דינה בענותם במרמה עד שנקמו נקמתה וסוף דבר כי כל הטוב נמשך אחר יעקב אבינו מצד שלמותו שהיתה סבתו שבתו באהלים שקנה בהם חכמה והיותו רועה שהיתה סבת הנהגת בניו הישרה עד שבא לרגל ההנהגה הטובה ההיא הרועה השני שיצא מזרעו והוא הנביא רבן של כל הנביאים שלמד תורת אמת שקבל מסיני ובגללה יצא הרועה השלישי הוא המלך דוד והוא גם כן לפי שכסאו נכון לעולם הוא סבת הרביעי והוא מלאך הברית שאנו חפצים בו. וכשם שהגלות הראשון והיותנו כלנו עבדים במצרים היה סבה לקבלת התורה וקיום האמונה בכל העם להמצאם במקום אחד בהכרח והם עבדים לעם סכל ובצאתם מן העבודה הקשה באותות ובמופתים היה קל עליהם לקבל עול התורה ולבא במסורת הברית כן הגלות הארוך הזה שאנו בו אף ע"פ שכתחייבנו בו בעונות אבות וארך בעונותינו פזורינו בין העמים והיה סבה שיעבדוהו כל העמים שכם אחד בהראות אותות ומופתים ישועתנו מקצה השמים עד קצה השמים שאנו נפוצים בו. השם ברחמיו יחיש לגאלינו ויקיים לעינינו מקרא שכתוב אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם י"י ולעבדו שכם אחד.

פרשת וישלח

מחשבות בעצה תכון ובתחבולות עשה מלחמה

ענין זה הכתוב שנה החכם במקומות רבים בספרו כי כן אמר כי בתחבולות תעשה לך מלחמה ותשועה ברב יועץ וכן באו שם פסוקים אחרים בענין זה ונזכיר קצתם וכלם באו בשאר פסוקי משלי שהנגלה מהם בא לתועלת ההמון והנסתר לתועלת יחידים. ונאמר לפי שידוע שטבעי בני אדם מתחלפים ולפיכך תמצא ביניהם קנאה ושנאה והם ברב זמנם זה עם זה במלחמה או בענין שהם מסופקים בו איזה הדרך ילכו בו עם אחר

או עם אחרים לפי שרב עסקיהם ידאגו בם בעשותם הדבר או בהמנעם ממנו ולפיכך הם על שתי מחשבות או יותר וזה דבר מפורסם בכל עת ובכל זמן כי כל דבר מתחדש להם צריך עצה והעצה אינה רק לבחור אחת מן המחשבות אם שתים אם רבות. ולזה אמר מחשבות בעצה תכון רוצה בו כי אחת מהם תכון בעצה לפי שהאדם קרוב אצל עצמו והוא נוטה לתאותו והיועץ אין לו תאוה בדבר ולא יאמר יועץ סתם רק לבוחר האמת והראוי לנועץ לעשות אם לעצמו אם לאחרים וכן לא תאמר עצה סתם רק לעצה נאמנה והישרה ולפיכך נקראה התורה עצה ואמר החכם שומע לעצה חכם וכן אמר מחשבה בעצה תכון. או אפשר כי עשה מושך עצמו ואחר עמו והוא כאלו אמר מחשבות עשה בעצה שתכון רצה בו הוצא מחשבתך למעשה בעצה שתכון וזה ראוי בכל עסק שהוא בין בני אדם בהתמדה אבל כשמלחמה ביניהם הצורך רב לערמות ולתחבולות כדי להנצל מהרע הנלחם בכל מיני תחבולה אם לכח אם למשפט אם לשלום אם להכנע לפני האויב בעת צר לחלוק מחנהו וכל אשר לו כדרך שעשה יעקב אבינו בפחדו מעשו אחיו כי אחר שידע שהיכולת ביד עשו להרע לו לא סמך על תפלתו בלבד כי אין דרך הצדיקים והחסידים שיסמכו על הנס ואפילו הבטיחם השם. בכל עת ראוי שיחושו שמא יגרום החטא ולפיכך שלח יעקב מנחה לעשו מכל המינים הנמצאים אצלו כי רבוי המינים ירבה הרצון במנחה וימציא חן לבעליה כי כן אמר גם כן יעקב עצמו מעט צרי מעט דבש נכאת ולוט בטנים ושקדים ועם כל זה חלק כל אשר לו לשני מחנות לסבה שהזכיר והיה המחנה הנשאר לפלטה. וכן חלק הנשים והילדים והכניעם להשתחות לפניו וגם הוא שהיה חכם ונכבד ממנו השתחוה לו שבע פעמים מעת ראותו עד הגיעו אליו והוא שהזכיר עד גשתו עד אחיו וזה כלו מן התחבלות הטובות. גם הזכיר לו ראות פני האלהים להודיע מעלתו אצל השם כל זה תחבולה טובה לפי הענין הנזכר והתורה ספרה כל זה ללמדך הנהגה ראויה עם האויבים בזמן שהשעה משחקת להם כי כל ספור שבא בתורה בא אם לתועלת הנהגה מדינית או לתועלת קיום אמונה וכן ספור דינה והנמשך אליה למדך דברים טובים. תחלה למד לך כי צאת הבתולות אנה ואנה יביא המכשול לפניהם ואחר זה למד מדת הסבל בעת הכעס והוא אמרו והחריש יעקב עד בואם ואחר זה למד לקרובים שראוי שיחם לבם על חרפת קרוביהם ואחר כל זה הודיע ענותם במרמה כי לפי שלא מצאו דרך נקמה לנקום רק בערמה ובמרמה הותר זה כנגד הרעים כי אחר שהותר אצלם להרוג הרעים אנשי הזמה ההם היה להם מענה המרמה אחד מכלי המלחמה ועם כל זה היה הדבר קשה בעיני יעקב התם להפליג בנקמה ההיא

ולהמית האחרים עמהם אמנם התחבולה הביאה לעשות כל זה וזאת העצה בתחבולות צריכה בכל מלחמה אם לנצח האויב אם להנצל ממנו.

ועל דרך זה בא דבר החכם בענין כל מלחמה תחלה במלחמה הנראית לעין בין בני אדם. ואחר המלחמה הנראית בא להעיר על המלחמה המפורסמת היא מלחמת האדם בעצמו עם יצרו הרע שהוא נמשך לטבע האדם הצריך לעמידת הגוף ולקיום המין ואי אפשר לגרשו כלה והאדם בו על מחשבות רבות במה ימשך אחריו ובמה לא ימשך ולזה נתנה התורה הוא שקראה החכם בקצת מקומות עצה לרב מצותיה המעשיות כי כשיבא המלך וסבב את העיר ללכדה ולהרסה אז יקום הילד המסכן כנגדו ומלט את העיר בחכמתו ובתחבולותיו ומעט מעט יגרשהו ואז יכנע לפניו לבבו הערל ובאין תחבולה יפול עם ותשועה ברב יועץ כמו שאמר גם כן החכם כי בתחבולות תעשה לך מלחמה כמו שקדם ואמר גם כן הפר מחשבות באין סוד וברב יועצים תקום. רצה בו כי כשילקחו המחשבות שלא בדרך סוד תופרנה המחשבות ההן. ואחר זה בא ולמד על המלחמה הידועה בין החכמים והיא מלחמתה של תורה היא המלחמה החזקה והנוראה בדברים הנפלאים בחכמה שלא הושגו במופת עד היום רק בדרך קבלה כחדוש העולם וכהשגחת השם וידיעתו הפרטים ודרכי הגמול והעונש וכיוצא באלה שהראיות הבאות עליהן בדרך עיון הם הסברות וטענות ואמתלאות לא מופתים ולפיכך צריך להשמר שמירה רבה בדרכי המופת על דרך הקש בענינים אלה. ואל זה כיון נעים זמירות במזמר ברוך המלמד ידי לקרב ואצבעותי למלחמה כי כשתעיין בכל מה שבא במזמור ההוא תמצאנו נמשך אל המלחמה הזאת והוא שאמר בו ושנה פצני והצילני מיד בני נכר אשר פיהם דבר שוא וימינם ימין שקר. והוא שגלה במקום אחר ואמר ממים רבים מיד בני נכר והם המחשבות הרעות כדבריהם ז"ל שמא תגלו למקום מים הרעים והוא שאמר בסוף המזמור אין פרץ ואין יוצאת ואין צוחה ברחובותינו אשרי העם וגו'. ואחר שיאות משל המזמור הזה למלחמה של תורה ימשך למשל ההוא שהידים הם ההיקשים כמו שהתבאר בספר ההגיון והאצבעות הם פרקי ההיקש שהם שתי הקדמות ושלשה גבולים והוא שאמר המלמד ידי וגו'. וזה נאמר לפי הרחבת הדבור בענין הדרש אבל הוא נאמר על דרך משל המלחמה או לפי מה שכתב בענין מלחמה זאת הרבה תשובות בספרו על החולקים עמו. ואל זה הענין גם כן היתה הכונה הראשונה בדבר החכם שאמר מחשבות בעצה רצה בו שאע"פ שלא ימצאו במחשבות ההם מופתים טוב ללכת בם אחר הסברה הראויה והנכונה ואף ע"פ שיש פנים וטענות להחזיק בסותרות למחשבות ההם ראוי לנטות אחר אותה שיש לה טענות וראיות יותר והיא אותה שהיא מעט ספקות כמו

שכתב הרב המורה בפרק כ"ב ובפרק כ"ג מהחלק השני ושם הזכיר שהפלוסופים אמרו כי כל מה שלא יעמד עליו מופת צריך שיונחו שתי קצות הסותר בענין ההוא ויראה מה יתחייב מן הספקות לכל אחד ואחד מהשני סותרים ויאמן המעט בהם ספקות ועוד אמרו שכן צריך שימשך הענין בכל מה שיאמר ארסטוטליס מן אלהיות אשר לא יעמד עליהם מופת. וכבר באר שם הרב המורה כי אין הבחינה בזה ההיקש ברב מספר הספקות אבל ברב גדל הרחקתם וחלוק המציאות עליהם. וזה דבר גדול ונפלא מאד ומקום סכנה ובו יבחנו החכמים הגבורים אשר כח בהם לעמד אל מול פני המלחמה והיא אשר מתו בה רבים ומעט אשר נמלטו והנמלטים הם המחזיקים בתורה שקרא החכם עצה במקומות רבים ולפי מה שאיפשר לדעת במופת מטבע המציאות כאמונת החידוש והגמול והעונש ותחיית המתים וכיוצא בהם ועל כיוצא בזה אמר נעים זמירות סוד י"י ליריאיו ובריתו להודיעם ולפי ענין זה אמר מחשבות בלב איש ועצת י"י היא תקום ואמר ותשועה ברוב יועץ. והעיר כל בעל עיון לעמוד כנגד בעל הריב בתחבולות והוא שיעמד כנגד הסותר וידחה ראיותיו ואחר זה ייטיבו דבריו ואע"פ שלא בא עליהם מופת כמו שהזכיר הרב המורה בפרק ט"ו מהחלק השני דבר ארסטוטלוס שאמר בהזכירו טענות מי שאמר שהשמים ההווים נפסדים ואמר שאנחנו כשנעשה זה יהיה מאמרינו אצל מטיבי העיון יותר מקובל ויותר מרוצה וכל שכן כשישמעו טענות החולקים תחלה הכל כמו שנזכר שם. וכפי זה הענין אמר בתחבולות תעשה לך מלחמה ואז אפשר התשועה ברב יועץ אבל אם לא תעשינה תחבולות אלו לעמד כנגד הסותר ולהחזיק בסברא ברב טענות ובהראות מעט ספק תפול ותדחה הסברא ההיא אשר לא בא עליה מופת ויאמן הסותר כי זה דרך המחקר כשידחה הסותר האחד יעמד ויתקיים הסותר האחר והוא שאמר באין תחבולות יפל עם וגו'

ועל דרך זה הלך הרב המורה בשאלת החדוש שסתר ראיות הקדמות ואחר כן הכריע דעת החדוש המאמת דרכי הגמול והענש והאותות והמופתים הנזכרים בתורה והנמשך אליהם. והפלוסופים עשו הדבר בהפך ועליהם אמר החכם תחבולות רשעים מרמה והוא שהקדים בראש הפסוק על המחזיקים בכל מה שבא בתורה מחשבות צדיקים משפט. ואין ספק שכל כיוצא בענינים אלה צריך שיתרחק האדם מהדרך הקרובה אל יצרו כי זה דבר מפורסם שהיצר מתעה השכל ממצוא האמת ולפיכך צריך השתדלות רב להשמר מענינים אלה וצריך כל חכם להערות רבות כדי להשמר מזה כמו שסמך החכם לזה ואמר דברי רשעים ארב דם ופי ישרים יצילם וכן הקדים למה שאמר באין תחבולות יפול עם וגו' הולך רכיל מגלה סוד ונאמן רוח מכסה דבר כי ההמון יכשל בדעתו האמתות השומרות

יודעיהן מכל מכשול כי לא יכיר ההמון טוב רק הטוב הנראה לעין ולפיכך צריך טורח רב וחריצת רבה בענינים האלהיים שלא בא עליהם מופת עד שלא תסתר אמונה מאמונות התורה ההכרחיות ואל הענין הזה גדול התועלת שנה המשל בזה ושנה בו בדברים ומליצות והקדים לפסוקים האחרונים שהזכרנו פסוקים רבים מראש הפרשה שפתח בה במשלי שלמה לרמוז בה על כתות בעלי עיון בדברים הנסתרים כי מהם משתדלים להתפאר בידיעה מאין חכמה והם הנקראים כסילים ומהם שכונתם לרע בסודות התורה והן לבעליהן אוצרות רשע ועליהן אמר לא יועילו אוצרות רשע וגו' וההולך בדרך ישרה עליהם הוא הצדיק ומהם שהם עצלים בבקשת החכמה ועושים מלאכת השם רמיה והם הרשים בסוף אבל החרוצים לבקש ולחקור האמת יעשרו ועליהם אמר רש עושה כף רמיה ויד חרוצים תעשיר. רוצה בו שהעושה בכף רמיה הוא רש והחרוץ הוא העשיר והעושר הוא קרית עוז כמו שאמר הון עשיר קרית עזו מחתת דלים רישם וזה גם כן רוצה באמרו לא יחרוך רמיה צידו והון אדם יקר חרוץ וכבר אמרו ז"ל צייד הרמאי לא יחיה ולא יאריך ימים ולפי פשוטו איש רמיה לא ישיג דבר מהמבוקש שלו שהוא צידו אבל הון עשיר האדם שהוא חרוץ הוא יקר רוצה בו יקר מכל כלי חמדה כמו שאמר יש זהב ורב פנינים וכלי יקר שפתי דעת ועל היקר הזה אמר ואדם ביקר ולא ילין נמשל כבהמות נדמו ומהם שמגלה סודות ואינם מרגישים שאמתתם מזקת להמון והוא הנקרא הולך רכיל מגלה סוד ומהם שמסתיר סודות ואמת שמועילה לבעליה ומזקת לאחרים והוא נקרא נאמן רוח ועליהם אמר הולך רכיל מגלה סוד ונאמן רוח מכסה דבר וצריך להתעורר על אמרו מגלה סוד מכסה דבר ולא אמר בשניהם סוד או בשניהם דבה. וזה מטוב לחש החכם לפי שהולך רכיל יאמר על איש שהוא שונא איש אחר ומראה בפיו שהוא אוהב והוא שונא בלבו ובנפשו ורוצה שישנאוהו אחרים ולפיכך מגלה אפילו הדבר שנאמר לו בסוד ובבל יאמר. ונאמן רוח יאמר על האוהב בנפשו שרצונו שהכל יאהבו אותו ואותו האוהב מכסה אף דבר אוהבו כשיראה שאפשר שתצא לו שנאה ממנו ועל דרך המשל הזה הסוד יאמר על מה שלא יזרח עליו המציאות. ודבה יאמר על מה שיורה עליו המציאות ועליו אמר כבוד אלהים הסתר דבר כי כן עשה משה רבינו שכסה הדברים שהורה עליהם המציאות וזהו שאמרו זה המכסה דברים שגלן עתיק יומיא ומאי נינהו סתרי תורה שהתורה הסתירה מה שגלה אותו המציאות לכל בעלי עיון טוב אמנם הסוד הוא מה שהודיעו בדרך נבואה מה שאיפשר לדעת במופת מטבע המציאות כאמונת החדוש והגמול והעונש ותחיית המתים וכיוצא בהם.

ואל כיוצא בזה אמר נעים זמירות סוד י"י ליריאיו ובריתו להודיעם ואל זה הענין רמזו ז"ל באמרם בא שטן לפני הקב"ה אמר לפניו רבונו של עולם תורה היכן היא אמר לו נתתיה לבן עמרם הלך אצל משה אמר לו תורה היכן היא אמר לו אלהים הבין דרכה והוא ידע את מקומה הלך אצל הים וכו'. הלך אצל הקב"ה ואמר לפניו רבש' ע בדאי הוא. הביאו הקב"ה למשה אמר לפניו רבונו של עולם כלי חמדה שהיה לאדון בבית גנזיו איפשר לעבד שיאמר לי נתנו וכו'. ואין ספק שזה כלו בא על סודות התורה כי המצות לא קבלם על מנת להסתיר אחת מהן מעמי הארץ ולפיכך בא המענה הראוי להשיב לכל שואל המוני אלהים הבין ועליו אמר כלי חמדה שהיה לאדון בבית גנזיו ועל הסודות ראוי לומר שהן גנוזין והוא שנצטרך השטן ללכת לים ולשאר הנמצאות ולא הודיעוהו החכמה ההיא שאין יודע אותה ולא מודה בה רק השם אחר שלא יודע במופת שכלי וזה גם כן רצה איוב באמרו לא ידע אנוש ערכה ולא תמצא בארץ החיים רצה לומר שאין יודע ערך ההיקש לאמת הענינים האלה וכל הפרשה ההיא באה לפי הענין הזה כפי הדרך שאנו הולכים בה וזה אחד מן הדרכים שראוי התבוננות רב בהסתרת הסוד והדבר האחר בהכרעות אחת מן הדעות שלא בא מופת על אחד הסותרים והוא שאמר ותשועה ברב יועץ. השם ברחמיו יושיענו תשועת עולמים.

פרשת וישב

רבות מחשבות בלב איש ועצת י"י היא תקום.

כבר התפרסם ששלמה ע"ה חבר ספרו על שני פנים לפי שכיון בו שתי תועלות הצריכות למין האדם. האחת לפי חמרו שהוא גוף האדם והשנית לפי צלמו שהוא נפשו וכפי יתרון מעלתו על שאר בעלי חיים הנהגתו צריכה השגחה רבה והשתדלות רב יותר. ואולי עם רב ההשתדלות ישיג המכוון והיא התועלת האחרונה ואשר לא ישיג המכון יכשר באשר הוא כפי מה שהיא והיא התועלת הראשונה והמפורסמת שהרי המציאות כלו טוב. ולזה חבר החכם ספרו על הדרך הזה להיות הנגלה ממנו מועיל לבני אדם תועלת כללית ולהיות הנסתר מועיל ליחידים תועלת מיוחדת. והוא שפתח ספרו ואמר לתת לפתאים ערמה לנער דעת ומזמה ישמע חכם ויוסף לקח ונבון תחבולות יקנה. וכבר הקדמנו ששלמה העיר בפתיחת ספרו שהמכוון בו להעיר על כונת התורה במצות וביעודים ובספורים לא שיהיה ספור אחד בו ללא תועלת חלילה חלילה וכבר השתדל החכם להעיר על כל ספור וספור וזה הפסוק שפתח בו העיר בו על כונת ספורי הפרשה הזאת והם ספורי יוסף עם אחיו וספור יהודה ובניו עם תמר ואף על פי שיש בכללם גנות לראשונים תועלתם גדולה לפי הבחינה בהם והוא שהתאמת אצלנו הקבלה שקבלנו

מרבותינו ז"ל שאמרו הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים רצוני לומר שלא נסתלקה ממשלת השם ממעשי האדם בדרך שיעשה ככל אשר יזם במעשיו הנתונים לו לבחור ולהשתדל בם ולעשותם כי פעמים יש להם מונע והמונע ההוא מן השמים אם על דרך גמול או על דרך עונש או על דרך ממשלת העליונים או על דרך בחירת אחרים העומדת כנגד בחירתו ואע"פ שהמבוקש ממנו הוא שישתדל לעשות הנאות כפי היכולת והוא יתרון ברכתו על שאר בעלי חיים שהזכיר הכתוב ואמר פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשוה ורדו בדגת הים ובעוף השמים ובכל חיה הרומשת על הארץ.

ואע"פ שהפסוק כולו בא לברכה גופנית יתרון ברכתו על שאר בעלי חיים הוא באמרו וכבשוה כי הכבישה והרדיה והוא ההכרח והממשלה נתונה לאדם במעשיו והוא כשיחשב ויסתכל בהם כפי הראוי ויוציאם לפעל עד שישלם מכל בעלי חיים בדרך שתשאר הברכה והוא פרו ורבו ומלאו את הארץ ימצא בה יתרון רב על ברכתם שפעולתם בפריה ורביה הוא לפי הטבע לבד לא לכונה אחרת אבל פריית האדם ומלאו את הארץ הוא לפי הבחירה הנתונה לאדם באשר הוא אדם ואע"פ כן אין לאדם לסמוך על ממשלתו ובחירתו בלבד עד שישים בשר זרועו ומהשם יסור לבבו. כי כמה פעמים ישתדל האדם להועיל עצמו או אחר ותשוב התועלת לנזק כללי או יתכוין להזיק וישוב לתועלת והכל מאת השם אשר לו נתכנו עלילות מקדם להפר מחשבות רבות עד שיתבטלו המעשים המכוונים שלא ישלמו לעולם אם לא תשלם המחשבה עליהם כי הוא הסבה החזקה והאחרונה לכל פועל כמו שנודע שתחלת המחשבה סוף המעשה.

והשלש סבות האחרות שהן החומר והצורה והפועל הן תחת הסבה הזאת שהיא המחשבה ובהפר המחשבה לא ישלם המעשה. אמנם יראת השם אין לה מונע ולא למרי גם כן שהוא צנים פחים בדרך עקש כי היראה והמרי הן בלב ואם המעשים הנעשים לרגלם יש להם מונע היראה והמרי אין להם מונע דרחמנא לבא בעי ולפיכך כל מי שכל מעשיו לשם שמים כל מחשבותיו יכונו אם שיצאו לפועל אם לא יצאו כי זה נתון לאדם כפי בחירתו.

והוא שאמר הכתוב גול אל י"י מעשיך ויכונו מחשבותיך לפי שמחשבות שהן נגד השם הן ביד האדם שבהם תלויים החיים והמות ולפיכך היתה הסכמת החכמים עם התורה שהרשות נתונה כמו שאמרה התורה ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע וגו'. וכן בא בספור היצירה ממנו לדעת טוב ורע ומה שבא בתורה ובשאר ספרי הקדש שנראה כחולק על זה הדרך באמרו ואני אקשה את לב פרעה. כי הקשה השם את רוחו ואמץ את לבבו כבר כתב הרב רבנו שזה על דרך העונש והוא דעת רבותינו

שאמרו ששכר מצוה מצוה ושכר עברה עברה אם כן הוא שנוי טבע והוא על דרך שאר המופתים והוא שאמר לב טהור ברא לי אלהים ורוח נכון חדש בקרבי. ואפשר לומר שהכל בא בדרך דברה תורה בלשון בני אדם שאומרין כן צוה השם או כן דבר השם מפני שהכל התיחס אליו לפי הרצון הראשון שנתן הרשות ביד האדם לבחור. וכבר בא ענין זה ג"כ בלשון מצוה כמו שנראה בפרשת שלח לך ומה שאמר לב טהור ברא לי אלהים וגו' הוא וכיוצא בו נאמר להעיר האדם את עצמו שיהפך את נפשו ממדה אל מדה. סוף דבר שכונת הלב נתונה ביד האדם אבל המעשים הם בידי שמים. הלא תראה שיוסף לפי השתדלות אביו עליו להועילו באהבתו קנאו בו אחיו עד שהפליגו ברע למכרו אל עם אשר לא ידע לשונו והמכירה ההיא הם חשבוה עליו לרעה והשם חשבה לטובה לכלם ולזרעם כמו שאמר ואתם חשבתם עלי רעה אלהים חשבה לטובה למען עשה כיום הזה להחיות עם רב נמצא שהמעשה ההיא מן המכירה אע"פ ששלש סבותיו לא נתבטלו הסבה העליונה והיא המחשבה נתבטלה למחשבת השם אשר חשבה לטובה והיא להחיות עם רב ברעב הכבד עד שעמדו שם כל ימי חיי יוסף בכבוד ובמנוחה וירבו ויעצמו מאד. והרביה ההיא היתה סבה לעבוד בהם בפרך ובכל עבודה קשה והעבודה הקשה ההיא היתה סבה שישובו לשם ויתפללו ויזעקו אליו עד שהראה כחו בעובדים בם וכן העבודה ההיא היתה סבה לקבלת התורה שהיא תועלת גדולה שאין לה דמיון. וכשתבחן הכל מראש ועד סוף תמצא שהמכוון לאדם לא היה יוצא לפועל ואשר לא היתה בו הכונה היה יוצא לפעל שלם. וכן ספור יהודה ובניו עם תמר בא על הדרך הזה שהוא כוון להקים זרע מבניו ומתמר ולא עלתה בידו ואף על פי שכונתו היתה לשמים שניהם מתו בידי שמים לענשם ולפי כונתו הטובה בבניו שלחו לו מלאך מן השמים ולא בכונה ממנו על זה והקים זרע מתמר עד שיצא מהזרע ההוא דוד מלך ישראל אשר לו ולזרעו המלוכה לעולם וממנו עתיד מלך המשיח לצאת נמצא שכל המעשים בידי שמים. ואע"פ שהם מכונים לעברה או למרי כי מחשבת השם העומדת וקיימת תפר מחשבות האדם והוא שאמר החכם רבות מחשבות בלב איש ועצת י"י היא תקום אם כן אין ראוי לאדם שישים בשר זרועו עד שיסמוך על מחשבות האדם כי המה הבל ולא שיעלה בלב אדם לסמוך על השם בלבד ויאמר שהכל נגזר מאת השם שאם כן בטלו המעשים האנושיים והיו ידיו ושאר כליו לבטלה ותבטל התורה ויהיו לריק כל מוסר ולמוד אם היה הכל בידי שמים ולא זו הדרך גם כן כי צריך האדם ללמוד ולעשות ולקבל מוסר ותוכחה מן המוכיחים ולשמוע עצה מן היועצים למען יחכם במעשיו ויראה בם התכלית הראויה.

והוא שהקדים החכם לפסוק רבות מחשבות שמע עצה וקבל מוסר למען תחכם באחריתך והכונה בכל שישתדל האדם לעשות הראוי לפי העצה הטובה והוא הדרך הישרה הממוצעת המועילה לעמידת הגוף ולקיום המין לא לבקשת יתרונות שהוא חסרון גדול לבני אדם והם סבה למנוע אותו מהיותו ישר שהוא המכוון והוא שאמר החכם לבד ראה זה מצאתי אשר עשה האלהים את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים. לפי שהשתדלותו בחשבונות הרבים תמנע אותו מהמכוון בו ואף כי ימצא חשבונותיו כמו שבקש לא השיג רק דמיון גמור ועצת השם היא תקום והוא לחם לאכול ובגד ללבוש לא דבר אחר אבל כל אשר ירבה עושר ונכסים ירבה צער ויגיעה באשר לא לו ובבקשו מה שאינו צריך לו יחסר מה שצריך לו ויצא מדרך התורה ודי הערה על זה בתורה בספור ירידת המן. כי תחלה אמר ויצאו העם ולקטו דבר יום ביומו למען אנסנו הילך בתורתי אם לא צוה אותם שלא יכונו רק למצא די ספקם שאי אפשר להם בלעדם והורה להם בפסוק ההוא כי ההולך בדרך הזה הוא הולך בתורת השם לא זולת זה ואמר עוד והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו והיה משנה על אשר ילקטו יום יום. הורה בזה לפי דרכו כי המקדש יום מן הימים או זמן מן הזמנים ימצא לו השם די ספקו בזמנים ההם. אבל בעתות טרדת אדם לעולם אמר כי כל אשר השתדלו ללקוט המרבה והממעיט מצאו כפי מדותם מזונו בלבד. וכפי מספר נפשות לא העדיף מי שהשתדל להרבות ולא החסיר מן הצורך מי שהסתפק במעט לקיטתו איש לפי אכלו לקטו עוד צוה איש אל יותר ממנו עד בקר הורה שראוי לאדם גם כן שלא יחסר מזונו ולא לחמלתו על המותר ההוא ולא לסגף עצמו כי המותר ההוא אובד והוא החוטא על נפשו כי השם אוהב האדם אם לא ישנא האדם עצמו והטוב לו שילך דרך ישרה שהוא מן שתי הקצות וההולך בצדי הדרך יסור לבבו מהשם ויצא הקצף עליו והוא שספר ולא שמעו אל משה ויותירו אנשים ממנו עד בקר וירום תולעים ויבאש ויקצוף עליהם משה וזה היה בעת שהותירו מספקם אבל כשהותירו ממנו מה שהיה יתרון על ספקם לא הבאיש ורמה לא היתה בו אחר כן ספר יציאתם ללקוט ביום השבת והאזהרה עליו כי כן ראוי לאדם שיקבע לו זמן שלא תהא לו טרדה במעשיו ויהא פנוי לקדש הזמן ההוא לבוא בבית השם ולהשתחות לפניו וללמוד דרכיו. אחר כן צוה להניח אותו למשמרת למען יראו את הלחם אשר האכילם במדבר לזכור את הפלא ההוא הגדול המאמת אמונת הנפלאות בדרך שנוי טבע והמעיר גם כן האדם והמודיעו כי מי שילך באורחו ולא יבקש היתרונות ימציאהו השם מזונו בכל יום והוא המן המתמיד לו ארבעים שנה כי כן האדם הולך וגדל ארבעים שנה. ולפיכך נאמר בן ארבעים שנה לבינה ואחר ארבעים יבא אל ארץ נושבת ויאכל בזעת אפו

מעבור הארץ וידוע כי לא יחסר המן להולכים בתורתו כמו שאמרו שלא נתנה תורה אלא לאוכלי המן ומי שישתדל על הדרך הזה לרדוף הצדק ישיג המבוקש וימצא חייו בכבוד יותר ויותר מהמשתדלים לרדוף העולם והוא שאמר החכם רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד ואל זאת הכונה העירו רבותינו באמרם כל הקורא פרשת המן אין מזונותיו נחסרים ואל זה הענין גדול התועלת כיון בדרך הנגלה באמרו שמע עצה וקבל מוסר. רבות מחשבות וגו'. אבל בדרך הנסתר בא להעיר בם על צורך קדימת התורה ליחידים דורשי חכמה שהחכם קרא לתורה עצה כמו שקדם בפרשת וישלח יעקב והיא הצריכה לדחות הספיקות שהן רבות בלב איש ועל דרך שאמרו ז"ל כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת אמר החכם שמע עצה וקבל מוסר למען תחכם באחריתך.

פרשת מקץ

מגדול ישועות מלכו ועושה חסד למשיחו לדוד ולזרעו עד עולם.

אחר שהמלך דוד הורה בדברי השירה הנאה על הטובות שהשיג ואמר שהכל בא לו מאת השם דבר ברוח הקדש על העתיד מישועות ומחסד על זרעו עד ימות המשיח שהם סבת התמדת הטוב לעולם והוא שאמר עד עולם. וזה נודע לו מרוח הקדש מצורף לזה דעת כל חכם והבנתו לפי טבע כל יציר להתדמות אל שרשו אם לא ימנעוהו מונעים כי מטע עץ עושה פרי טוב יוציא גם כן פרי טוב אם לא ימנעוהו פחיתות הארץ אשר נטע בו או מונע אחר כן טבע כל איש שלם שיצא מזרעו שלם ממין השלמות ההוא אם לא ימנעוהו מונעים כי זה מכח הטבע מצורף לטבע למוד האב ומוסרו כדרך שבא ועושה חסד לאלפים כפי שהתבאר במקומו. ועל דרך זה ראוי שנתעורר אנחנו כמו שהעיר הנביא אותנו ואמר הביטו אל צור חצבתם ואל מקבת בו נוקרתם הביטו אל אברהם אביכם ואל שרה תחוללכם. וראוי לכל אדם שהיה לו אב או אבי אב שלם קרוב לו או רחוק ממנו שישתדל להדמות אליו ויחוש ליחשו פן יחשד כמו שאמר שאול לבשתך ולבושת ערות אמך וזה כי שלמות האב הוא בבנים בכח ואשר הוא בכח ראוי שיצא לפעל ואם לא יצא לפועל יהיה הכח ההוא לבטלה אם כן הראוי לדעת ולהאמין שיצא מושיע ישראל מזרע דוד והוא שאמר לדוד ולזרעו עד עולם. ואמרו מגדול ישועות אמרו בו המדקדקים כי הוציאו בלשון גדולה בשם תואר ואפשר שהוא שם דבר כמו מגדל עז ובספר תלים נאמר במקום תיבה זו מגדיל. ובהוציאו הענין הזה בשתי מלות אלו בשנוי ובכתבו מגדיל במקום קריאתו מגדול ומגדול במקום קריאתו מגדיל יש הערה גדולה בקריאת כל הכתוב ובלומדו כי אע"פ ששמירת התיבה ודקדוקה תועלת גדולה להבין דברי הכתוב אין זה לבדו הכונה מן הכתוב כאשר יעלה בלב הנקראים בעלי מקרא

ומשימים כל השתדלותם בזה ולא אל הכונה בשמירת ענין הכתוב הבא להורות עליו והיא דרישת תורת י"י שהוא העיקר כמו שבא על עזרא כי עזרא הכין לבבו לדרוש את תורת י"י. והמשל בזה כשנבאר מגדול ישועות לא נסמוך לומר כי הוא שם דבר או שם תאר אבל נאמר כי לפי שאין המלך נושע ברב חיל ואין לי"י מעצור להושיע ברב או במעט ומאתו כל ישועות ישועת העולם הזה וישועת העולם הבא לפיכך אמר מגדיל ישועות ולפי שכל פעולות השם מיוחסות לרצונו ורצונו הוא עצמו נקרא גם כן מגדול ישועות וכן נאמר כשנבאר למשיחו לא נסמוך באשר נאמר ששרשה משח והוא מבנין הקל והוא על משקל פקידו. אבל צריך שנתבונן מה היא הכונה לתארו במשיחה ונאמר כי היא להורות שהשם רצה בו ובממשלתו להושיע עצמו ועמו והוציא תארו בלשון משיחה שכל ממשלה האלוהית מיוחסת אל המשיחה כאמרו אל תגעו במשיחי ובנביאי אל תרעו ואמר על כורש למשיחו לפי שהוא סבב תשועה לישראל. והטעם בזה כי כן היה דרך כל חנוך ממשלה או כהונה או מלכות למשוח בשמן לפי שהשמן מחליק ומרכך כל דבר הנדבק בו והוא עומד מתמיד באשר יפול שם יהוא והוא סבת האור הבהיר המלאכותי ולפיכך הענוה נמשלה בו כי הוא מחליקה ומרככת כל מדות והיא מדה עומדת מתמדת על כולן והיא סבת האור הגדול הזורח לצדיקים ואל זה השמן כיון החכם באמרו ושמן על ראשך אל יחסר והוא השמן הטוב העולה על שאר כל הכתרים. ולעורר על המדה הזה היה המלך והכהן נעים במשיחה וזה דבר קדום ומפורסם עד שהעצים והאבנים היו מושחים בשמן בחנכת גדלתם וקדושתם כמו שבא ביעקב אבינו ויצוק שמן על ראשה. וכמו שבאה המצוה למשוח המשכן ולקדשו ולמשוח כליו ולקדשם ונאמר בפירוש זאת חנכת המזבח ביום המשח אותו.

ואפשר שאותה המשיחה באה להעיד על רמז נבואת זכריה כמו שהתבאר בפרשת בהעלותך שהוא רמז על סבת התמדת המציאות שהוא אור העולם הזה. וכן בבית שני כשגברה יד מלכות חשמונאי על מלכות יון הרשעה שעמדה לשכח התורה ולהעביר האמונה והשם הושיע ולא בחיל והתפרסם הנס בשמן וחנכו בו המקדש להעיד על זה ולהעיד גם כן על חנוך הגדלת החשובים שהוא להעיד על הענוה המשלמת המדות הטובות וכל המעלות כמו שבא השבח על משה רבנו שלא קם כמוהו והאיש משה ענו מאד וזה לפי שהענוה מביאה לידי רוח הקודש כמו שסמכו למקרא שכתוב רוח י"י אלהים עלי יען משח י"י אותי לבשר ענוים שלחני. וידוע שהנביא לא היה משוח בשמן רק בשמן ענוה וע"ד זה בא הנה ומשיח אלהי יעקב ר"ל שהשם משחו בשמנו הטוב שתארוהו בו נביאיו כמו שאמרו רז"ל כל מקום אשר אתה מוצא גבורתו של הקב"ה שם

אתה מוצא ענותנותו ועל הדרך הזה הבטיח בביאת משיח להיותו שלם בכל המדות. ואחר שהשלים דוד ע"ה בישועת העולם הזה שהיא ביאת המשיח דבר על הישועה האמיתית שהוא ליחידים ואמר ואלה דברי דוד האחרונים נאם דוד בן ישי ונאם הגבר הוקם על משיח אלהי יעקב ונעים זמירות ישראל ואמרו האחרונים סובל שני פירושים והכונה בשניהם אחת. האחד שכל הנביא והמדברים ברוח הקדש היתה פוסקת נבואתם או רוח הקדש מסתלקת מהם קודם המות והיו פוסקים דבריהם בדבר הכרחי באמונה. זהו דעת הרב המורה כמו שכתב בספרו וסמך לדעת זה מקרא שכתב לכלות דבר י"י מפי ירמיהו ולא ירדתי לדעתו בכתוב ההוא כי ענינו אחר בהכרח אבל דברי דוד האחרונים סובל זה. וזה הענין נמשך כדברי רבותינו שאמרו עד שלא כבתה נרו של עלי זרחה שמשו של שמואל הרמתי רצו בו שקודם שנפסקה נבואת עלי לגמרי שהיתה כנר ואם חסר השמן החלה נבואת שמואל שהיתה יותר שלמה מנבואת עלי כיתרון אור השמש על אור הנר וענין זה ומשלו יצא להם ז"ל מאמרו ונר י"י טרם יכבה ושמאל שוכב בהיכל י"י אשר שם ארון האלהים. ואין ספק שעל נבואת שניהם רמז בפסוק ההוא שאם היה כמשמעותו מה היה ענין בהזכיר כבוי הנר בשרות הנבואה על שמואל. ועוד מה היה הענין הקודם לו שאמר ועלי שוכב במקומו ועיניו החלו כהות לא יוכל לראות אבל בלא ספק בא להעיר שעלי היה עומד ונח במעלת חכמה ומדותיו והיה מבקש לראות כבתחלה ועיני ההשגה הנבואית הנקראת מראה החלו כהות לא יוכל לראות היטב רק כראיית עיני הזקנים הכהות שהן מאירות מעט כנר ההולך וכבה טרם שיכבה הנר ההוא של עלי ושמואל היה כבר עומד ונח במדרגה הראויה לקבל הנבואה מאת השם. והוא שאמר בהיכל י"י אשר שם ארון האלהים אמנם הוא עדין לא השיג דרכי הנביא לפי שלא התפרסמה נבואה בזמן ההוא כמו שאמר שם ודבר י"י היה יקר בימים אין חזון נפרץ ולפיכך נסתפקה לו ההשגה ההיא עד שהודיעו עלי. סוף דבר הענין הוא זה שדרך הנביאים להפסק נבואתם בחייהם והוא דבר פלא גדול כי מן הראוי לפי השכל הי' לנו לומר שהוא הולך וגדול יום יום אבל המציאות מורה על ההפך. ולפי הענין הזה יתבאר לפי דעת הרב ואלה דברי דוד האחרונים ולפי מה שבא בדברי הרב המורה בסוף ספרו בהערה נראה הפך הענין הזה בהשגה כי אמר כי כל אשר יחלשו כוחות הגוף יחזק השכל ותזך השגתו עד כשיבא האיש השלם ויקרב למות תוסיף ההשגה ההיא תוספת עצומה וזה בהפך ההשגה הנבואית. ואפשר שהנבואה והדבור ברוח הקדש הצורך בהם לכח גבורה והתעוררות רב להעיר בני אדם גם יש להם מבא בכח המדמה והכח המדמה נמשך למרגיש ולפיכך יחלש כח הנבואה בימי הזקנה לפי חסרון הגבורה ולפי חולשת

טבעיו לטרוח באשר לא לו אבל כח ההשגה השכלית שהיא לו לא לאחר יחזק בכל יום כפי אשר יחלש כח הדבור הנמשך לכחות הגופיים והוא שחלש בדוד ופסק כמו שאמר ואלה דברי דוד האחרונים כפי הפי' האחד.

והפירוש השני נראה שבא על דרך מאמר שלמה בספר קהלת בפתיחתו אמר דברי קוהלת ובחתימתו אמר סוף דבר וגו'. וכן דוד ע"ה פתח השירה ואמר וידבר דוד לי"י את דברי השירה הזאת וחתם באלה דברי דוד האחרונים כלומר אחרית כל דבר דוד ותכליתם הוא מה שיאמר עתה וכן דרך המדברים כשמשלימים דבריהם יאמרו סוף דברינו הוא כך וכך. וידוע שאחר טובת ימות המשיח שהזכיר לא נשאר רק טובת העולם הבא ולמעלת הענין הזה האריך ביחס בעל הדבר הזה בשמו ובמעלתו והוא אמרו נאם דוד בן ישי ונאם הגבר הוקם על והמדקדקים אמרו כי על הוא תואר לפי שהוא קמוץ ואפשר לומר בו שבא לתארו במעלתו ובמלכותו אבל הנכון לומר בו לפי הענין שקרא עצמו כן לפי שמצא עצמו מבני עליה או מחבר הספר קרא אותו כן להודיע שאחר שזכה לכך ידע במה יזכה האדם לעלות שם. ואמרו משיח אלהי יעקב ר"ל שזכה לכל הממשלות החשובות ובהן הממשלה העליונה. ואמרו ונעים זמירות ישראל אמרו בו המדקדקים כי הוא תאר לדוד לפי שהוא חבר כל הזמירות שיודו בם כל ישראל לשם וכן היה מהיום ההוא עד עתה ואפשר לומר שנעים זמירות שב לנאם דוד כאלו אמר כי זה השיר הוא נעים כל הזמירות כמו שנאמר שיר השירים ואם הוא תואר לדוד כמו שנאמר בא תארו זה במאמרו זה לפי שהוא נעים כל זמירות למעלות ענינו. ואחר שהאריך ליחס בעל הדבר ההוא בא להודיע באיזה מן ממיני שלמות השכל השיגו לפי שבעלי שלמות השכל הזה הם על מעלות חלוקות מהם שיגיעו להם שלמות להבין כל דבר ולהשכיל ולשבת באוהלים ולקבוע בית המדרש לכל הבא לדרוש את השם ועל מעלה זו היו השלמים עד שבא אברהם אבינו כשם ועבר וכל היחידים שבדורות ההם עד אברהם. ואע"פ שאותם היחידים היו חכמים מכל בני דורם וקצתם היו מיחדים בני הדורות ההם משם ועד אברהם אמנם עבר לבדו זכה להקרא חכמת היחוד על שמו לפי שכולם מתו בחיי שם חוץ מעבר כי כשתמנה שנותם תמצא שאותם שלפני עבר ושל אחריו עד אברהם ואברהם בכללם כלם מתו בחיי שם ולפיכך נקרא שם אבי כל בני עבר כי שם היה הרב הגדול ועבר קם תחתו להעמיד הישיבה ולהרביץ התורה ההיא בין כל התלמידים הם הנקראים בשמו ולפי שהוא העמיד התורה ולמדה לאותם היחידים נקראו בני עבר. והקרוב אצלי שמפני הענין הזה נקראו בני עמנו מקדם עברים שרחוק הוא לומר שנקראו כן להיותם מעבר הנהר שהרי אין השם מורה מאיזה עבר הנהר הם

והשם ראוי שיוחד בו המכונה בו ולפיכך נראה שהיחס הוא על השלם עבר כמו שבא אבי כל בני עבר לפי שלמותו בלמדו האמתות לעם וראוי להקרא העם על שמו בהקרא שם היחס כלו בשם האב כמו שאמר אדם או בני אדם וכמו שנאמר ישראל על בני ישראל לעם כלו על שם האב וכך נאמר עברים על שם עבר אביהם כי הוא היה אבי הצורות שהם העיקר והוא זכה אותם משלמותו הגדול בלמוד והוא שלמות משלמויות השכל והוא מעלה אחת ממעלותיו שהגיעו לה קצת יחידים. ומהם שיגיעו לשלמות אחר והוא שיתעוררו התעוררות רב להעיר אחרים ולמשכם אחריהם ולקרוא ולדרוש עליהם ליחד השם וללכת בדרכיו הישרים עד שלא יוכלו לעצור בקריאה ההיא ולמעלה זו הגיע אברהם אבינו שהיה מסתכן ומחרף נפשו למות ומתגנה אצל רב בני דורו והיה קורא ודורש ביחוד השם כמו שבא הספור עליו פעמים ויקרא בשם י"י. אמנם לא באתהו נבואה לדבר בשמו ולומר כה דבר השם אליהם וכה צוה לעשותם כי זה הענין לא השיג אחר לפני משה רבנו.

והקרוב אצלי שזה רצה באמרו ושמי י"י לא נודעתי להם ובית באל משמשת עצמה ואחרת עמה וירצה בענין זה ובשמי י"י לא נודעתי להם ר"ל לא נודעתי להם בדרך שילכו לדבר בשמי על דרך שאני נודע לך מעתה שאני מצוה אותך ללכת ולדבר בשמי והוא שסמך לו לכן אמור וגו' ולפי הלשון הזה נאמר כי שמי בקרבו ואמר בו הרב המורה כי דברי בקרבו ואפשר שנאמר זה לפי שהדבר נאמר בשמו. ומשה רבנו השיג השלמות הזה בתכלית שלימות השגת האדם עד שהיה מחדש מופתים ומשנה הטבע והכל בדבר השם אחר הדבקו בעליונים וזו היא מעלת הנביאים ואם היא חלוקה במדרגות. ומהם שיגיעו לשלמות אחר בדרך חלום של נבואה והיא שיבא חלום לאיש אחד וידע פתרונו ולא יספק בו לדעתו שבדרך נבואה באהו והוא כדרך מעלת מראה הנראית לו בהקיץ אמנם שאר חלומות אע"פ שהם צודקים אינם ממין שלמות החלום הזה אבל הם ממין שלמות כח הדמיון אשר לאדם ומן המין הזה חלום פרעה וסריסיו ועל המין הזה נאמר נובלות נבואה חלום וידוע שהנובלות הם הפירות הנבלים ונופלים מן העץ בטרם שיבשלו פירותיו וכן בעל החלומות שהם מזה המין לא ישיג שלמות נבואה כי הוא רואה ואינו יודע מה רואה וכשיספר אותו לאחד מן השלמים יפתור אותו לו ועל כיוצא בחלום זה נאמר חלום אחד משששים בנבואה. ואמרם אחד משששים לפי שבעלי חשבון חלקו השברים לששים מפני שבמספר הזה נמצאו חלקים רבים שלמים יותר מכל מספר שלפניו והוא כאלו אמרו חלום חלק קטן מחלקי הנבואה וכיוצא בזה נזכרו הרבה מספרים בתלמוד. והמעלה במין הזה היא לפותר חלום כמו שבא על יוסף הפותר

הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו ונאמר אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת אין נבון וחכם כמוך. ומהם שיגיעו לשלמות שתצלח רוח הקדש עליו ותעורר אותו לדבר בהודות השם תמיד ולחבר זמירות בשבחיו הראוים ובמעלות השלמים ההולכים לפניו בדרכיו ולכתוב הכל בספר להועיל תועלת נצחית.

ובדרך זה חבר דוד ספרו וחבר השירה וזה רצה באמרו רוח י"י דבר בי ומלתו על לשוני ואחר כן בא ואמר אלהי ישראל לי דבר צור ישראל מושל וגו'. רצה לומר דבר זה כבר אמרו אלהי ישראל ולי דבר זה ברוח הקדש צור ישראל או רצה לומר עלי דבר זה צור ישראל לפי שדוד ידע בעצמו שיזכה להיות מבני עליה כמו שקדם נאם הגבר הוקם על וכאשר הקדים בשירה מחסידותו וצדקתו ותשובתו השלמה מעונו ואותו עון בעצמו הודיע עליו כי לא לבזות דבר השם היה אבל לתוקף יצרו שהיה לו לפי טבע רוב גבורתו כמו שאמרו ז"ל כל שגדול מחברו יצרו גדול ממנו ולא חטא כלל דוד בלבו והוא שיחטא להכעיס ולמרוד אבל מיצרו המוטבע בו בתחלת היצירה כדרך העולם והוא שאמר בסוף מזמור י"י חקרתני ותדע וגו' וראה אם דרך עצב בי ונחני בדרך עולם. רוצה בו אם דרך מורד בי כלומר גלוי וידוע לפניך שלא עשיתי דבר במרד ואחר שהוא כן ראוי שתנחני במשפט כדרך העולם כי כל מה שעשיתי ברע טבע העולם הכריחני וזה גם כן רצה באמרו בבא אליו נתן הנביא כאשר בא אל בת שבע הן בעון חוללתי והוא שהכריחני כי לא מרצוני כי רצוני שלם עמך והוא שאמר סמוך לזה הן אמת חפצת בטוחות ורחמנא לבא בעי ולפי שהעון היה כפי הענין הנזכר נתקבלה תשובתו וזכה בה בהתר ובחר השם בזרעו עד עולם. ולפי שכל הבחורים והנערים לא ימלטו ממין החטא הזה כי יצר לב האדם רע מנעוריו ואבינו הראשון הנחש החטיאו במין החטא הזה והוא שכתוב כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא לפיכך הנהיגו לעשות כבוד גדול לחתן כאלו ימליכו אותו וזה לפי שיבוש ויכלם מעצמו ויחשב עצמו כאלו נהפך לאיש אחר ולהעיר אותו על זה הנהיגוהו לצאת במנעלים לבנים כדי שיתעורר להפוך שחרות עורו ויסר רגליו מרע וכמו כן ילבישוהו טלית לבנה להעיד על המדות הטובות הנמשלות בבגדים לבנים מצורף אל זה כאלו חונכים אותו מעתה במצות ומשימים מגבעות על ראשו על הענוה המקנה את השם הטוב כדרך שבא וישימו הצניף הטהור על ראשו וכן בא כחתן יכהן פאר והכל כדי שישוב מדרך הנערות ולא יואש מדרך התשובה ואפילו קדמו לו עונות רבים. ולפיכך הזהירו ז"ל ואמרו אל תהי רשע בפני עצמך וכבר באו לפי ענין זה הרבה מצות בתורה והכונה בכל שישתדל האדם בכל לבו ללכת בדרכי השם בכל אשר תשיג ידו. ובלכת דוד בדרכיו זכה להיות מבני עליה ואמר לי דבר צור

ישראל ומעתה יתחיל הדבר ויאמר מושל באדם צדיק מושל ביראת אלהים וזה הפסוק סובל פירושים הרבה ולפי הענין שאנו בו סובל שני פירושים ושניהם עולים לענין אחד. ונאמר לפי שידוע שאדם שם משותף אם נקחנו במקום הזה על שם המין יהיה פירושו כי הצדיק השלם במין האדם הוא המושל ביצרו כמו שאמרו איזהו גבור הכובש את יצרו שנאמר טוב ארך אפים מגבור ומושל ברוחו מלוכד עיר וזה לפי שממשלתו סבת שלמותו והממשלה ההיא היא בקיום כל החקים והמשפטים והמושל הזה צריך שיהא מושל ביראת אלהים כלומר שתהא ממשלתו לשם שמים לא להתגדר ולהתגדל וכן לא יהא על דרך מי שאוחז מעשי אבותיו בידו כמו שאמר לא יאמר אדם אי אפשי לאכול בשר בחלב אי אפשי ללבוש שעטנז אי אפשי לבא על הערוה אלא אפשי ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי ובדרך זה יתקיימו. כל החקים ביראת שמים ונמצא מקיים כל התורה לפי שהמשפטים יקיים אותם לפי חכמתו והחוקים לפי יראתו ועל דרך זה נקרא יוסף הצדיק לפי שמשל ביצרו לכבוד השם ממשלה מופלגת שהרי הוא היה יפה תואר ויפה מראה וגבור ואחר שהיה על התכונה זו ידוע שיצרו היה גדול כפי הטבע וכל שכן בהיות החושקת נכבדת ואשת שר משרי הארץ. אמנם לכבוד השם משל ביצרו וכפי הענין הזה נקרא צדיק. ומה שנכתב עליו שאמר הן אדני לא ידע אתי מה בבית בא ללמד מדה חשובה להשמר האדם שלא יבגוד באחד מאוהביו הבוטחים בו ואע"פ שאינו מבני עמו כי זה השחתת העולם.

והנכון לומר שפסוק זה שאמר דוד נאמר על דרך סודות מעשה בראשית ויבא אדם הנה במקום אשה שהיא חלק אחד מן האדם כמו שבא ונפש אדם מן הנשים וכמו שבא כתפארת אדם לשבת בית. ועל דרך שאמרו ז"ל על שדה איש עצל עברתי זה אדם ועל כרם אדם חסר לב זה חוה מצינו חוה שנקראת אדם כתפארת אדם לשבת בית. וכן ראוי לומר שיראת אלהים במקום הזה הוא תואר לאשה יראת י"י כמו שבא אשה יראת י"י היא תתהלל והוא שנאמר עליו גמלתהו טוב ולא רע כל ימי חייה וחייה הם הקצובים לא חייו כי הם לעולם ואם הפסוק הוא כמו שאמרנו בא על שני מיני השלמות בעל תשובה וצדיק גמור ובא כדרך מעשה בראשית שנזכרה שם ממשלה בשני מקומות והוא ימשל בך ואתה תמשול בו. וכן ראוי לכל בעל שימשול באשתו וגנאי הוא לו כשאשתו מושלת עליו כל שכן אשתו המצויה עמו בכל רגע שצריך הוא שימשול בה ואז ראוי הוא להיות מכת הצדיקים השלמים. והוא שאמר מושל באדם צדיק מושל ביראת אלהים. וסמך לו הגמול השלם ואמר וכאור בקר יזרח שמש בקר לא עבות כלומר כאור בקר ההולך וגדל כן הוא שמשו זורח והוא כדרך שאמר החכם ואורח צדיקים כאור נוגה הולך ואור

עד נכון היום והאור ההוא נקרא אור י"י. או רוצה בו יזרח לו השמש ובא זה הפסוק על דרך חתימת הנבואה שהיא החותמת כל הנבואות אמר שם וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפה בכנפיה הצדקה היא כנגד הצדיק ומרפא כנגד בעל תשובה כדכתיב ושב ורפא לו ובא בכנפיה כמו אשר באת לחסות תחת כנפיו. באברתו יסך לך ותחת כנפיו תחסה. ולהפליג אור הבקר ההוא לצדיק גמור אמר בקר לא עבות כלומר שאורו צח מאד לא כבקר היום שהוא בעבים או בעננים כי כן הוא לצורך מציאות המורכבים. הוא שרצה באמרו מנוגה ממטר דשא מארץ רצה לומר שסבת צמיחת דשא מארץ הוא נוגה ומטר. וזה כי המטר ידוע ומפורסם לכל כי הוא סבת ההוייה בצמחים והנוגה גם כן ידוע עם ההשתכלית הטוב כי הוא גם כן סיבה להוייתם עם היותו הוא בעצמו סבת המטר וכל מעשה בראשית חוזר חלילה על ידי האור. והוא שכתוב לעושה אורים גדולים כי לעולם חסדו. לפי שחסדו לעולם נראה קיים בהם ולפיכך האריכו בברכת מאורות להזכיר בה מעשה בראשית ומעשה מרכבה ואם היא ברכת הנאה עיקר מטבעה בא להורות על מופתי היחוד בדרך קבלה. והוא שנאמר שם תתברך י"י אלהינו על שבח מעשה ידיך וכו' ובזה הותרו שתי קושיות שהתקשו לנו במטבע ברכה זו כמו שנכתב בדרש עצרת. אחת מהן איך התקינו קדושה בברכת הנאה. והשנית למה לא פתחו בברוך אהבת עולם. ולפי זה הענין בארתי מחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית לפי שמעשה בראשית שהוא המציאות והוא טובו מתחדש בכל יום על ידי האור אשר הוא סיבת המטר ובהרכבת שניהם בארץ יצמח הדשא ממנו ברצון השם. ואמר עוד כי לא כן ביתי עם אל כי ברית עולם שם לו ערוכה בכל ושמורה כי כל ישעי וכל חפץ כי לא יצמיח ואמרו כי לא כן ביתי אפשר שאמר זה עליו ועל זרעו כמו שפרשתי בפסוק הראשון ויבא ערוכה בכל על ישועת העולם הזה ושמורה על העולם הבא וכן נראה דעת המתרגם.

והנכון לומר לפי הענין שרצונו לומר כי לא כן ביתי אשר אני בו עם השם והוא אשר יקרא בית י"י ועליו אמר שלמה בית צדיק חוסן רב וכן אמר הכן בחוץ מלאכתך מפני שהלמודיות הם הכנות והצעות בלבד ולפיכך אמר הכן בחוץ כמו שאמרו עדין בן זומא מבחוץ ואמר מלאכתך מפני שהן נמצאות לנפש האדם בלבד כי אין לנקודה ולקוים הנזכרים במלאכת השיעור מציאות חוץ לנפש ולא לדברים הנזכרים במלאכת ההגיון אבל הטבעיות הן נמצאות בכל המעשים ולפיכך המשילם בשדה וכשיחרוש אותו האדם והוא שידרוש אותו כראוי יוציא תבואה עם שאר מיני עשבים ואחר כך יבנה ביתו כי שם תעמד נפשו. ולפיכך אמר ובנית ביתך ולא אמר כן על השדה שהוא עושה הבית לא השדה ואל זה רמז גם כן באמרו לעבדה ולשמרה כי העבודה היא בטבעיות

והשמירה באלוהיות כי הן שמירת הכל כדרך הבית שהכל נשמר בו וכשם שתכלית הבית הוא להגין מחום ומקור מרוח וממטר ולשבת שם ולנוח כן תכלית החכמה הוא להגין מכל ההפכים ולהתלונן בצלה לעד. והחכם שהתחברתי עמו אמר כי אמרו הכן בחוץ מלאכתך רצה בו שיעיין ויתבונן במדות שאר בני אדם והוא הכנת מלאכתו ואחר כן יצמיח מדותיו והם השדה ואחר זה ראוי לבנות הבית והוא החכמה. וכן אמר כי על זה השדה היה הרמז בסוד הנודע בפרה. סוף דבר הבית נאמר על החכמה וברוך השם שבחר בישראל לתת להם תורת אמת שהמקיים אותה כראוי ומשיג כונה הוא הבונה הבית ובשומו עיניו עליה תמיד יחזק את בדק הבית אך בעצלתים ימך המקרה ובשפלות ידים ידלף הבית והדלף יבא מצד מדייני אשה כמו שבא ודלף טורד מדייני אשה ואמר דלף טורד ביום סגריר ואשת מדינים נשתוה ולפיכך בית כל עצל היא דירה סרוחה אבל האיש החרוץ דירתו נאה כשיבא להתלונן בצל השם. והוא שקראו ז"ל עליה והיא הישועה האמתית ודוד אמר שזה הבית אינו כשאר הדברים המורכבים מן ההפכים שהרכבתם היא סבת הפסדתם כי ברית עולם שם לו לפי שהוא ערוכה בכל חלקיה אין שם הפוך ושמורה לעד כי חלקיה ישעי והכל חפץ השם אין שם דבר כי אם מכוון לעצמו ולפיכך יתמיד ההויה. או אפשר שרצה בו וכל חפצו ואמרו כי לא יצמיחהו השם כדרך הצמחים או הוא מתבודד וישוב אל ישעי או אל ביתי והוא כאלו אמר כי ביתי או ישעי אינו צומח כדשא הארץ אבל הוא פשוט עומד מתמיד לנצח כדרך הצמח הנזכר במאמר זכריה ומתתחיו יצמח ובנה היכל י"י כמו שהתבאר בפרשת זכור. או רצה באמרו כי לא יצמיח קוץ ודרדר שבא בקללה אבל הרשעים יצמיחו ולא צמח טוב הראוי לאכילה אבל קוץ ודרדר שתחלתו רך ובסופו קשה ואינו ראוי אף לנגיעה ומאכלם עשב השדה הנפסד בזמן מועט כמו שבא הרמז במעשה בראשית.

ושלמה כשתקן המשלים אמר על המשל ההוא סמוך לפסוק על שדה איש עצל עברתי והנה עלה כולו קמשונים ובדברי רז"ל קוצים אני מכלה מן הכרם וזה רצה באמרו ובליעל כקוץ מונד כולהם כי לא ביד יקחו. ובליעל במקום זה אפשר שהוא שם המין לרשעים או הוא שם דבר לרשע ועולה והוא חסר בני והוא והוא כאלו אמר ובני בליעל או הוא תאר לרשע וישוב כלהם לכל חלקיו כדרך שבא בצדיק כי כל ישעי וכמוהו כלו קמשונים, ומלת בליעל הוא ממין אחד מן הדבור שמשו בו בקצת הלשונות והוא שיוציאו שמות מונעים במקום מחייבים לא במקום שוללים רצוני לומר שיוציאו השם ההוא לחייב דבר לא לשלול הפכו כל אלו לא לשלול הטוב בלבד אבל לחייב הרע וכן נמצא בביאור בדבריהם ז"ל שאמרו גם ענוש לצדיק לא טוב כמו שאמרו על הרשע לא צדיק לא לשלול

ממנו לבד הצדק רק לחייב לו הרשע וכן יאמרו על החולה לא בריא ולא לשלול ממנו לבד הבריאות כי זה יאמר אף על המת אבל יוציאו אותו לחייב לו החולי שלא יאמר רק על החי. וכן יאמרו על אדם הפחות לחייב לו הפחיתות לא איש. וכן נמצא מזה המין בלשוננו במעט מקומות כמו שבא ואשר לא טוב עשה בתוך עמיו. והוליכו בדרך לא טוב. כי לא טובה השמועה. גם ענוש לצדיק לא טוב. כל אלו לא באו לשלול הטוב בלבד רק לחייב הרע. וכן נמצא בביאור בדבריהם ז"ל שאמרו לא טוב הוא אלא רע וכפי זה המין בא בני בלי שם לחייב להם פחיתות השם והוא הפך אנשי. השם וההפרש גדול יש בדבור בין שני הענינים האלה. ועל דרך המין הנזכר נקרא הרשע בליעל לחייב לו הירידה כלומר היורד מטה וירצה בו בלי על או בל יעל בהפך הוקם על ודוד עליו השלום אמר שהרשעים לא די שאינם במעלת הצדיקים אבל אינם אפילו במעלת הצמח הטוב למאכל ונחמד למראה אמנם הם כקוץ היבש התלוש שהוא דחוי ממקום למקום כמו שאמר גם כן בפתיחת ספרו לא כן הרשעים כי אם כמוץ אשר תדפנו רוח. ואמרו כי לא ביד יקחו רצה בו כמו שהקוץ לא יקחו אותו ביד פן יבא בכף הלוקח ונקבה כן הרשעים לא יקחו אותם ביד שאינם נמשכים בידי בני האדם הבאים ללמדם ולהוכיחם לפי שאינם בני תרבות ואין אדם מן הטובים רשאי להתקרב עליהם. והמתרגם אמר ורשיעיא עבדי חטאה דמן לכובין די במפקהון רכיכין למיקטף וכד אינש חייס עליהון ושביק להון אזלין ותקפין עד דלא אפשר למקרב להון ביד. וידוע כי בהתחבר אדם לרשע יגיע לו ממנו נזק לא קטן אבל גדול בהפסד אמונתו ומדותיו הטובות וזה רצה באמרו ואיש יגע בהם ימלא ברזל ועץ חנית וגו' באש שרף ישרפו בשבת ואמר בו המתרגם בכן לית פורענותהון ביד אינשא אילהן באישתא עתידין לאתוקרא באתגלאה בית דינא רבא למתב על כורסי דינא למידן ית עלמא. והמתרגם לקח כשבת כפי אשר לקח כשבת המלך אחשורוש על כסא מלכותו

ואפשר שרצה בו כי כל עת שיניע אותם רוח חייהם כל הנוגע בהם ימלא ידו ברזל והעץ מן החנית כדרך ויבא הנצב אחר הלהב ובעת מנוחתם והוא בצאת הרוח מגופם שרוף ישרפו כלומר יעשו כלה להיות אפר תחת כפות רגלי הצדיקים. וכמו כן הנביא בחתימת הנבואות סמך לפסוק וזרחה לכם יראי שמי וגו' ועסותם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליכם. וסמך לזה זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחורב על כל ישראל חקים ומשפטים להודיע שסבת כל הטובה קיום התורה בכללה חקיה ומשפטיה. וזה יתכן כשגדולי העם וחכמיו שהם האבות באמת שמים לבם ללמד וליסר התלמידים והקטנים שהם הבנים ואותם הבנים שומעים לאותם האבות והוא הדבר שאנו חסרים בעונותינו

בגלות כל שכן בדורנו זה לרב הצרות המתרגשות לבא בעולם והוא הדבר שהאריך גלותינו כי זה החסרון קדום מעת הגלות כמו שנמצא בדברי רבותינו הראשונים מהם מי שאמר תמה אני אם יש בדור מי שמקבל תוכחה ולפיכך אין לתמוה על אורך הגלות כי הוא לשתי סבות אלו ובסור הסבות ברצון השם יסור המסובב ותחיש הגאולה והוא שחתם הנביא בזה בנבואתו זאת ויחל על ידי אליהו על דבר זה שיהא רצון מן השמים שיתקיים בנו כמו שהבטיחנו והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם.

פרשת ויגש

בני אם ערבת לרעך תקעת לזר כפיך. נוקשת באמרי פיך נלכדת באמרי פיך. עשה זאת איפה בני והנצל כי באת בכף רעך. לך התרפס ורהב רעך. אל תתן שנה לעיניך ותנומה בעפעפיך. הנצל כצבי מיד וכצפור מיד יקוש.

ענין הערבות ידוע כי הוא דבר שמתערב אדם בו עם אחרים ללא צורך בו. והוא שמשתעבד למלוה בדבר הלוה על מה שהלוהו ולא יגיע בו לערב הנאה כלל. ואשר ירגיל עצמו בשעבוד זה יכשל לעתים שיכנס בערבות בשביל איש זר שלא יבא לפרוע חובו. ולהזהיר על ענין כזה באדם עצמו באו כתובים אלה וכתובים אחרים בספר משלי על הערבות כפי הדרך הנסתר כמו שיתבאר אך בדרך הנגלה בא להזהיר בענין הערבות הנהוג בין בני אדם שלא ירגיל אדם בו כמו שאמר אל תהי בתוקעי כף בעורבים משאות. ואם ערב לזר שלא יבא לפרוע חובו יעצהו החכם בשני הענינים האחד מהם שאחר שנוקש באמרי פיו ונתרצה ללות הזר לתקוע כף בשבילו ונלכד בערוב משא ההוא לרעהו הטוב לו שלא יבא לריב עמו או להכעיסו על זה אבל יכנע לפניו ויתן גובה וגאוה לרעו שהוא המלוה כדי שיחמול עליו ויאריך לו הזמן עד שיוכל להכריח הלוה הרשע לשלם. והוא שאמר התרפס ורהב רעיך ורבותינו ז"ל אמרו על זה הרבה עליו רעים והביאם לומר זה היו"ד הכתובה ברעיך והוא כאלו אמר רהב ברעיך. ואפשר שהיו"ד נוספת כמו שבאה במקומות רבים. וכן נראה במסורת שכתוב עליו לית כותיה מלא. סוף דבר העצה האחת שיכנע הערב למלוה והשנית שישתדל בכל כחו להוציא כל זמנו בחריצות להנצל מן הערבות והוא שאמר אל תתן שינה לעיניך ולעפעפיך תנומה. ובדרך זה הלך יהודה באמרו כי עבדך ערב את הנער והזכיר שם דברי המיית רחמים באמרו ונפשו קשורה בנפשו ואמרו כי איך אעלה אל אבי והנער איננו אתי פן אראה ברע אשר ימצא את אבי ומסר עצמו לעבודת עבד במקום בנימין כמו שאמר ועתה ישב נא עבדי תחת הנער עבד לאדוני והנער יעל עם אחיו. וזה היה סבה לחמלת יוסף השלם עליהם כי אחר שבחן אותם בבנימין ומפני הבחינה ההיא צוה שישים הגביע באמתחת בנימין לראות איך

יתנהגו בו אחיו ואחר שראה את לבם הטוב כי הוא אמר להם עלו לשלום אל אביכם ולא אבו לעלות מבלעדיו ראה יוסף כי הם בעלי תשובה ומה שלוו במכרם יוסף לעבד פרעו בהתאמבם להציל בנימין מהיות עבד ולפיכך ולא יכול יוסף להתאפק והתודע אל אחיו וכלכל אותם ואת ביתם כי אחר שפרעו את חובם שבו אצלו כבתחלה ונמלט יהודה מן הערבות בחריצותו הטובה. וכן צריך לכל ערב להשתדל ולטרוח בכל פנים להנצל מיד המלוה כמו שהיא הכונה בדרך הנגלה בפסוקים הנזכרים.

אמנם בדרך הנסתר הכונה בו היא על האדם בעצמו בענין כוחות נפשו והנמשך אליהם והזר הוא יצר הרע כמו שאמרו ז"ל בפסוק לא יהיה בך אל זר איזהו אל זר שהוא בגופו של אדם הוי אומר זה יצר הרע הוא הטבע החמרי החיוני וכשהטבע ההוא רע הוא לוה ולא משלם ועליו אמר נעים זמירות לוה רשע ולא ישלם.

וכבר רמזו רבותינו ז"ל על זה באמרם אחד הלוה מן האדם כלוה מן המקום שנאמר לוה רשע ולא ישלם. וזה לפי שידוע שהלוה נוטל משל אחר וכן הטבע החיוני נועל פעמים מרעהו שהוא השפע השכלי שהוא הדבוק אשר בין האדם ובין בוראו שעליו נאמר רעך ורע אביך אל תעזב כמו שנזכר בפרשת ואתה תצוה. וכשהכח השכלי משתדל בצורך ההוא הגופני והוא מתרשל בפעולתו ובטל לעצמו אז הכח ההוא החמרי לוה מהריע והשכלי ערב וכשהלוה רע הוא לוה ולא משלם רוצה בו שאינו מניח דבר מתאותיו לממשלת הריע הרע ההוא ולא ישים תשוקתו אליו כמו שבקש ממנו באמרו ואליך תשוקתו ואתה תמשול בו. ואלו היתה תשוקתו אליו על דרך שבא י"י נגדך כל תאותי והוא שיקח הנאותיו לשם שמים ויניח תאוותיו לממשלת הראוי למשול בו כמו שכתב החכם עשיר ברשים ימשול ועבד לוה לאיש מלוה והרשים לפי המשל הזה גם שאר הכחות ואז הלוה ההוא עבד לאיש מלוה כראוי לו אז הוא פורע חובו ומשלם גמול למלוה. כי כמו שהוא לוה מצד אחד לצורך שמירת הכח החיוני כן הוא מלוה לקיום הכח השכלי והוא שאמר החכם מלוה י"י חונן דל וגמולו ישלם לו. רצה בו כי החונן הדל והוא המניח יתרונות תאוותיו לחנינת הדל והוא הילד המסכן הידוע הוא מלוה השם רצה בו השפע האלוהי והוא הריע ואז משלם לו גמולו. או אפשר שרצה בו שהשם ישלם לו גמולו. אבל הראשון קרוב אצלי והוא כענין שאמר נעים זמירות ולא ישלם ועל דרך זה אמר גם כן וצדיק חונן ונותן רצה בו שהטבע החיוני הישר חונן ונותן ובאר עוד שם ואמר כל היום חונן ומלוה וזרעו לברכה. רצה בו שלוקח בכל עת הנאותיו בדרך הפסוק בלבד שהיא דרך חנינה ומתן לרעו ולפיכך הזרע הנולד ממנו והוא כל הנולד באיש ההוא ובנפשו מעט מעט הוא לברכה לפי שהוא הולך וגדל במדות הטובות הנמשכות

אל ממשלת השכל ולפי ענין זה אמר גם כן נער הייתי וגם זקנתי ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם כי הטבע הטוב אינו נעזב עד שתסתלק ממנו שכינה ויסתר השם פנים ממנו כי כשמשתדל בצרכי הגוף והוא ענין נפילת הצדיק לא יושלך לגמרי והוא אמרו שם כי יפול לא יוטל כי י"י סומך ידו והוא הענין במאמר החכם כי שבע יפול צדיק וקם. ואפשר שרמז במספר ההוא על החמש הרגשות ועל הכח המתעורר והכח המדמה כי כל אלה סבת נפילתו ובכלל סומך הוא לכל הצדיקים הנופלים והוא שאמר שם כי י"י סומך ידו ורצה בו שסומך ידו להקימו. והוא אמרו לא ראיתי צדיק נעזב כמו שקדם ואמרו וזרעו מבקש לחם הוא על הענין שקדם וזרעו לברכה. ועל דרך שאמר החכם לא ירעב י"י נפש צדיק. ואמרו גם כן צדיק אוכל לשובע נפשו כמו שהתבאר בפרשת ויהי ביום השמיני והכל כדרך שאמרו מרעיבו שבע ובהפך משביעו רעב והוא שאמר ובטן רשעים תחסר.

וזה הענין הנזכר גם כן רמז החכם ע"ה באמרו נותן לרש אין מחסור ומעלים עיניו רב מארות. ואמר עוד טוב עין הוא יבורך כי נתן מלחמו לדל ואמרו מלחמו הוא נאות למה שאמרנו שיניח קצת הנאותיו לחנינת הדל והוא הלוה המשלם והברכה ההיא אשר יבורך הוא שאמר עליה החכם ברכת י"י היא תעשיר ולא יוסיף עצב עמה והוא השפע השכלי הבא מאת השם שאמר אליה הנביא ישעיה כי אצוק מים על צמא ונוזלים על יבשה אצוק רוחי על זרעך וברכתי על צאצאיך. וראה והבן איך המשיל הרוח והברכה ההיא לשפע המים על יבשה.

ובאר עוד הנביא ואמר זה יאמר לי"י אני וזה יקרא בשם יעקב וזה יכתוב ידו לי"י ובשם ישראל יכנה. והכנוי בישראל ידוע שהרצון בו כי שרית עם אלהים וכבר התבאר זה כי הברכה הזאת היא האהבה הנצחית והוא שרצה נעים זמירות באמרו מבורכיו ירשו ארץ ומקולליו יכרתו והארץ ההיא הוא משל למקום העמידה והקיום כמו שאמר והארץ לעולם עומדת והמשל הוא בארץ החיים והראיה על זה בזכרו במקלליו הכרת ואחר שהנושאים הפכים ראוי שיהיו הנשואים גם כן הפכים והפך הכרת העמידה לעולם ועליה אמר ירשו ארץ וסבת היותו חונן ומלוה ולוה ומשלם ואחר שהוא כן סבת הכרת היותו לוה ולא משלם וכשהשכל האנושי יטריד מחשבתו בעסקי הזר ההוא כבר נוקש באמרי פיו ואליו הוא האזהרה להתרפס לפני הריץ ולהכנע בעבודתו. והוא שישים מחשבתו ועיונו בו ואל יסלק אותם מעליו כלל גם כן בעתי המאכל ושאר התענוגים או שאר עסקיו כי זה הוא מדרך הרפואה להנצל מן הקצה אל הקצה. והוא שאמר אל תתן שינה לעיניך ותנומה לעפעפיך תנומה רוצה בו לא שינת קבע ולא שינת עראי כי

כן צריך לו לפי שנטה אל הקצה המרוחק לחסרון שכלו. והוא שאמר גם כן החכם לפי הענין הזה אדם חסר לב תוקע כף עורב ערובה לפני רעהו. וזה הפסוק לראיה כי ריע שהוזכר בענין זה הוא המלוה והזר הוא הלוה וכשהאיש טבעו טוב להפוך ממדה אל מדה אז יוכל להנצל בחריצות אבל אם טבעו רע לא די שלא ישלם רצוני לומר שלא ישיג המושכלות רק שיאבד מצות התורה והקבלה. והוא שאמר החכם אם אין לך לשלם למה יקח משכבך מתחתיך. ואמר על התורה משכבך לפי שהתורה היא משכב לשכל כי בה יחול וינוח ויתעורר להבין דברי האמתות שבאו בה ולדעת שולחם האהוב. ודברי התורה מושכבים מונחים מאין מופת אבל הם ממושכלות ראשונות ומפורסמות ומקובלות לפי שהמושכלות הראשונות המפורסמות הן גלויות לכל משכיל והן דעות מונחות נאמר ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה. ואמרו הם ז"ל ויניחהו הניח לו לעבדה זה תלמוד ולשמרה אלו המצות. וזה יתבאר כי במושכלות הראשונות יושג התלמוד שהיא העבודה ובמפורסמות יתקיימו המצות שהן לשמירת גן עדן וכפי הענין הנזכר נקראת התורה משכבך והוא הערה לבקש הראוי לבקש כמו שהעיר על זה החכם באמרו על משכבי בלילות בקשתי את שאהבה נפשי בקשתיו ולא מצאתיו

וזה הענין כלו הנזכר בפסוק ראשון ההוא יאות לבעל הדת שלא השיג אמתותיה רק מדרך קבלה וכבר מצאנו בתורה המצוה באהבת הנפש לשם והיא ההשגחה העיונית והציורית כמו שכתוב לאהבה את י"י אלהיכם ולעבדו ואמר ואהבת את י"י אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך וגו' ולפיכך הוא רוצה להשתדל בהשגתו ולמצאו כדרך כל אוהב וחושק שישים כל מחשבותיו בחשוקו וכל בקשתו עליו כמו שאמרה התורה ובקשת משם את י"י אלהיך ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך והוא שאמר בקשתי את שאהבה נפשי ואמר עוד בקשתיו ולא מצאתיו לפי שלא בקש אותי בדרך המצוה שבאה על הבקשה ההיא והיא כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך והיא דרישת העיון שהוא בכל ציור הלב ובכל כוחות הנפש וזאת הדרישה שיחל עליה המציאה אי אפשר לה על משכב בלבד כי היא דרך העצל מדרוש החכמות שהוא פעמים ישן שלא יביט כלל גם בדברי תורה והקבלה ופעמים יביט בה בהתרשלות ובהפסק כדרך נים ולא נים ופעמים ישקוד עליה אבל לא יקום ממשכבו ולדרוש ולבקש בחוץ כמו שאמר החכם עד מתי עצל תשכב מתי תקום משנתיך. ואמר מעט שנות מעט תנומות מעט חבוק ידים לשכב. והאיש שהוא על התבונה הזאת כבר ערב לזר ומשכבו יקח ריעו מתחתיו ועליו נאמר ובא כמהלך רישך ומחסורך כאיש מגן וכבר התבאר פסוק זה בפרשת שופטים ושוטרים.

אמנם הראוי לבעל הדת המבקש את ד' שיחזיק תחלה בתורה לדעת אותה ולקיים כל מצותיה וכל דברי קבלה כמו שצוה החכם ואמר שמע בני מצות אביך ואל תטוש תורת אמך והחכם קרא לתורה מצות אם ולדברי קבלה תורת אם לפי שהקבלה שבאה מתקנת כנסת הגדולה והנמשכים אחריה היא כחומר לצורה והכונה בה לשמור מצות התורה וכל דברי התורה והקבלה הם כיסוד לכל חכמה כי לולי המצות ההם לא ילך האדם בדרך חיים כי תחשך עליו חלילה. והוא שאמר החכם כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחות מוסר ואמר גם כן בהתהלכך תנחה אותך בשכבך תשמור עליה והקיצות היא תשיחך. ואמר אם תשכב לא תפחד ושכבת וערבה שנתיך והיא לעולם השומרת אותו בשכבו ובקשתו הראשונה היא על משכבי בלילות כי אין שם אור שמש רק נר ואור כוכבים שנותנין אור בעצמם רק לא יעבור בם אור אחר ואורם הוא ממשלת לילה והוא אמרו כי נר מצוה ותורה אור רוצה בו אור כוכבים כמו שיחס התורה לאם והמצוה לאב וידוע שמעלת האם למטה ממעלת האב אבל השכל הוא האור הבהיר והזך והמזהיר שעובד בה האור הגדול כמו שאמר דניאל והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד והמצדיקים הם המורים לרבים חקים ומשפטים צדיקים.

וזה המשל נאמר כפי מה שאמרו הפילוסופים שהשמים ספירים והכוכבים אינם ספירים ולפי זה הענין המשיל החכם עת הבקשה הנזכרת בלילות שהכוכבים מושלים בהם. מצורף אל זה כי כל מבקש ראוי לו לחשוב ולהסתכל בדברי התורה בלילה כמו שאמרו ז"ל אין רנה של תודה אלא בלילה לפי שהאדם אחר השינה כבר התבודד זמנו וטרדת כחותיו החיונים שקטה ואז יבא לו דבר השם ותזל אמרתו עליו כטל בעת שכבת הטל וזה אחד מן הפנים שהמשילו דבר השם כטל כמו שאמר הושע אהיה כטל לישראל וכבר נאמר בו ענין אחר בפרשת וארא. סוף דבר הבקשה הנזכרת תעיר האיש הישן במשכבו בעיר עם האהוב עד שיקום ממשכבו ויסובב בעיר בשוקים וברחובות והם החכמות הלמודיות שהם חוץ לבית ולחצר כמו שאמר עדיין בן זומא מבחוץ גם שם לא ימצאנו כמו שאמר עדיין בקשתיו ולא מצאתיו. ואחר כן אמר מצאוני השומרים הסובבים בעיר וגו' לרמוז על שומר דרך עץ החיים ודרך השומרים ההם שימצאו האיש המבקש ואליהם ישאל את שאהבה נפשי ראיתם וכל עוד היותו מתעסק בחכמות ההן לא יענוהו דבר ולא יעשו בו שום מעשה בדרך שיתפעל למצוא האהוב אבל כשיעבור מעט ויכנס בטבעיות כבר מצאו מצד אחד כי פעולותיו נגלות בהם אבל לא מציאות שלמה ולפיכך בא הדבור שלא לנכח ואמר אחזתיו ולא ארפנו וגו' ולא אמר אנהגך אביאך וגו' כמו שאמר בסוף הספר וכן לא אמר הכוני פצעוני נשאו את רדידי מעלי

כי אותם הן שומרי החומות רצה בו שכבר נכנס בטבעיות וכפי השגתה היא מוכה ופצועה בפצעי האוהב שעליהם אמר החכם נאמנים פצעי אוהב כי הוא הולך הכות ופצע החומר והפשיטה הרדיד שהי' לה עד היום ובסוף ימית אותו כמו שאמר החכם כי עזה כמות אהבה ומה שאמר החכם אל בית אמי ואל חדר הורתי רצה בו על דברי הקבלה ואל הסתרים שהורו אותו וגלו אתו מוריו. וזה הרמז שבא במלת הורתי יצא מחכמת יונתן השלם כי כן תרגם דבר הנביא הושע הובישה הורתם כי אמרה אתבהיתו מלפיהון כי לקחו מענין הוראה ובלא ספק החכם הוציאו כפי הענין הזה. וראייה על זה אמרו כפי הענין הזה בסוף הספר אביאך אל בית אמי תלמדני. והנכון שהתיו סימן הנקבה. וסוף דבר שם גלה על ענין למוד הוראה במשל הזה והזכיר שם הלמוד בביאור לפי שכבר השיג האלהיות והוא שתשביע ותאמר מה תעירו ומה תעוררו ולא אמרה אם תעירו שהוא מניעת ההערה אבל אמרה מה תעירו שהיא לקחת מהות ההערה על הסדר ונמצא בענין שלש השבועות לפי מעלות החכמות אמנם ההשבעה הנזכרת ראשונה היא לצדיקים בעלי התורה והתלמוד שהם גם כן לפי מעלתם בתכונת האהבה והיה כחלום וכחזיון לילה כי כאשר יחלום הצמא והנה שותה והקיץ והוא עיף כן החושקת תראה שמאל החושק תחת ראשה וימינו תחבקנה והקיצה ותבקשנו ולא תמצא. או אפשר שבא משל החכם תחלה בדרך כלל ואחר כך בדרך פרט. וענין צבאות ואילות מפורש בפרשת והיה כי תבא וחדר הוא רמז על הסודות ועל הסתרים וכמוהו אצלי ובחדרי משכבך אל תקלל עשיר ורצה החכם בפסוק הזה שצריך האדם שיזהר לפי השגת עיונו שלא יגנה בדבר מדברי התורה אם אמונה אמתית או אמונה הכרחית והוא אמרו גם במדעך מלך אל תקלל וכן שיזהר לפי הבנת סתרי תורה שלא יזלזל במדה מן המדות הטובות ולא יגנה בעליהם שהן הונו כמו שאמר הון עשיר קרית עזו כי לפי ההבנה הטובה כל סתרי התורה מכלכלים כל המדות החמורות כמו שאמר החכם ובדעת חדרים ימלאו כל הון יקר ונעים ואמרו כל הון יקר ונעים ואמרו כי עוף השמים יוליך הכל ובעל כנפים יגד דבר הוא אצלי לפי הענין הזה כאמרו אל תאמר לפני המלאך כי שגגה היא למה יקצוף האלהים על קולך וחבל את מעשה ידיך. לפי שידוע שהמלאך מתואר בתנועת עופפות כמו שאמר ובשתים יעופף והוא בעל כנפים כמ"ש שש כנפים לאחד. ויהיה אמרו כי עוף השמים יוליך הקול כנגד אמרו למה יקצוף האלהים על קולך. ואמר ובעל כנפים יגיד דבר כנגד אמרו וחבל את מעשה ידיך כי בא דבר הנה במקום מעשה וההגדה נופלת על המעשה כמו שאמר ומעשה ידיו מגיד הרקיע וכבר קדם אמרו גם כן שם אל תתן את פיך לחטיא את בשרך ובא אל תתן את פיך כנגד גם במדעך מלך אל תקלל. ולהחטיא

את בשרך כנגד ובחדרי משכבך אל תקלל עשיר והוא הגורם לחבל מעשה ידי האדם עד שתהיינה כל פעולתיו לריק.
וכפי הענין הזה בא גם כן לקח בגדו כי ערב זר ובער נכריה חבלהו וכבר התבאר ההפרש הרמוז בין זר לנכרי ולפיכך אמר חבלהו כלשון התורה אם חבול תחבול שלמת רעיך שנאמר על כסות לילה והוא המשכב גם הלשון נוטה לרע כאמרו וחבל את מעשה ידיך כי זה בלא ספק סוף המחבק חיק נבריה והוא הערב בעבורה שתאבד תורה ממנו והוא שקראה החכם משכב בשלשת ספריו. וכבר שמע זה מאביו נעים זמירות כאשר שמע ממנו דברים רבים שהזכיר בספריו ואביו רמז עליהם בספרו וכבר נמצא בו אמרו בלבבכם על משכבכם ודומו סלה ואמר ירננו על משכבותם ואין ספק אצלי שעל זה הענין הנזכר המורה על תועלת התורה הגדולה כיון בסוף ספרו באמרו כי רוצה י"י בעמו יפאר ענוים בישועה. ורצונו בעם הוא מתן תורה והוא שחתם במזמור הקודם לו וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו כמו שהתבאר בפרשת תולדות נח והמכון בתורה הוא לשתי תועלות האנושיות והם השגת ידיעת השם והשגת המדות הטובות והוא שאמר רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם. אומרו רוממות אל בגרונם רמז על השגת ידיעה ואמרו חרב על השגת המדות לפי שצריך האדם לעמוד בחרב כנגד האויבים האורבים לאדם סביבו. וכן נמצא בדבריהם ז"ל שהתורה נקרא חרב פיפיות ולפי שנתנה משה אל פה ואמר להשלים המשל לעשות נקמה בגוים והוא שאמר לעשות בהם משפט כתוב הוא כל שכתוב בתורה כדי שיכלכל דבריו במשפט והוא ההדר לחכמים הצדיקים שהם החסידים ולהם ראויה הודאה ותהלה שלמה והוא שאמר הדר הוא לכל חסידיו הללו יה.

פרשת ויחי

תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב.
הפסוק הזה ופסוק שמע ישראל שניהם אצלנו סגולת הכתוב כלו ולפיכך הקדימם בחנוך למוד הצעירים להעיר על הכונה בתורה ובמצות במה יזכה האדם את ארחו והוא שאמרו רבותינו ז"ל קטן היודע לדבר אביו מלמדו תורה וק"ש והתבאר שם תורה מאי תורה צוה לנו ק"ש פסוק הראשון שמע ישראל וזה מקום הערה טובה כי כשם שהאשה שהיא במקום החומר מלמדת את בנה בפתחו פיו לדבר השמות שהם מורים על הענינים עמידת החומר כשם דד ולחם ואם כן האיש שהוא במקום הצורה אחר שקבל הבן השמות וידע צירופם והוא הדבור ילמד לו דברים שבהם עמידת הצורה ושלמותה והם שני פסוקים הנזכרים ומי יתן ובעת המות ידעם כראוי וישיג הכונה בהם כי בהם כלל הידיעה האחד מהם הוא שמע ישראל כבר התאמת ליודעים והתפרסם לכל כי כן

הוא כי בו הורה את אמונת השם וכפירת ע"ז וכבר נודע שכל הכופר בע"ז כמודה בכל התורה אבל הפסוק האחר יש בו מקום עיון וכבר עיינו בו המפרשים עד שנראה לפי כל פירוש מהם שהפסוק ההוא היה זר אצלם לפי הפסוקים הנקשרים בו כי כבר קדם לו וזאת הברכה. ויאמר אף חובב וגו' ולפי מה שפתח הענין בברכה קשר הפסוק ההוא זר מאד. ואחד מן המפרשים אמר בו כי הוא מן הברכה והוא שב אל מה שאמר ישא מדברותיך ומפרש אחר אמר כי כל הפסוקים הקדומים ליחי ראובן הם על דרך קריאה לשם ותפלה על הברכה. גם פירושים אחרים נאמרו שם ואין לתמוה על זה שדברי תורה מתחלקים לכמה וכמה טעמים וכלם דברי אלהים חיים הם אף אני אומר בו לפי מה שלמדתי מרבותי וכפי מה שנראה אלי מדברי רז"ל בהערתם הנזכרת וכמו שכתבנו על הפסוק הזה במקומו ומאמרי בו הוא על דרך מדה מן המדות שהתורה נדרשת בהם והיא מדה שאמרו עליה דבר הלמד מענינו.

ונאמר שהענין כלו הוא דברי משה האחרונים שבאו בדרך דברי יעקב אבינו האחרונים כמו שאמרו ז"ל וזאת הברכה זה מוסב על ברכה ראשונה שברכן יעקב אביהם וזאת אשר דבר להן אביהם ויברך אותם וכבר באה הקבלה האמתית כי כשרצה יעקב לברך את בניו אמר להם בני שמא שמץ פסול יש בכם שמא אחד מהם אינו עומד עמי ביחוד אדון העולם וזה נרמז באמרו הקבצו ושמעו בני יעקב כלומר זרזם שיהיו לאגודה אחת על מצות שמע מיד פתחו ואמרו שמע ישראל אמרו כשם שאין בלבך אלא אחד כך אין בלבנו אלא אחד והפסוק הזה הורה שלשה ענינים הצריכים לאמונה שאין לה מציאות זולתם. והוא לדעת שיש שם נמצא מחויב המציאות ושהוא מושל בכל ומנהיגו ושהוא אחד אמתי לא ישיגנו לא גוף ולא כח בגוף. וזה האחרון הוא שצריך שמירה רבה כי הוא שתעו בו רבים עד עתה ואשרי מי שמלט מן התעיה ההיא ועל האמונה הזאת ראוי לפירות והוא שאמרו מיד פתח הזקן ואמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. ואל זה רמז באמרו ושמעו אל ישראל אביכם ומה גדול כח ההודאה הזאת שהוסיפו אותה בקבלת עול מלכות שמים כדי להעיר על הכונה. וכן דוד ע"ה כשצוה את שלמה בדרך זה צוה לו ואמר לו ושמרת את משמרת י"י אלהיך ואמר למען תשכיל את כל אשר תעשה ואל כל אשר תפנה שם וכונת שניהם לזרז על היחוד שהכל תלוי בו. ואין ספק ששניהם כבר למדו את בניהם דרכי השם ומצותיו. אבל בעת המות מסרו להם סוד שהכל תלוי בו מדאגתם פן יאבד באבדם וזה היה לעולם דרך הנביאים והחכמים בזמן ששכלם היה הולך ונבדל מהחומר היה שופע ומשפיע טובו לדבקים אל חמרו בברכו אותם ונמסרו להם סודות שהם ברכות שמים מעל וכן התלמידים היו משתדלים בעת ההוא לקבל

ממנו שלא השיגו עד עתה והיו מבקשים ממנו מעלה למלא מקומו כדרך שנקבצו בני יעקב וכמו שבאו מעשים רבים בתלמוד

ואתה רואה כי כשבא קץ להלקח אליהו מעל ראש אלישע שהיה השלם בתלמידים היו אומרים לו שאר התלמידים לפי דעתם מעלתו אצל רבו וחביבותו היתרה על שאר התלמידים לפי התמדת שמושו כמו שכתוב אשר יצק מים על ידי אליהו ותרגם יונתן דשמשית אליהו ולפיכך היה מוצא בו נחת רוח לגלות לו סודותיו ולפי פרסום חביבותו היו אומרים לו להעיר אותו על הדרך הידועה הידעת כי י"י לוקח אדוניך מעל ראשיך והוא אליהו היה דוחה אותו ואמר לו שב נא פה כי י"י שלחני וזה שלשה פעמים בלכתו אל שלשה מקומות בית אל ויריחו וירדן ונסיעתם מן הגלגל. והנה בזה קצת הערה בלכתו בשליחות ד' ממקום למקום מאין זכר מעשה שעשה במקום ההוא שהיה שלוח שם. וידוע שהגלגל נקרא כן על שמלו שם בני ישראל ערלתם ונאמר על המעשה ההוא היום גלותי את חרפת מצרים מעליכם ויקרא שם המקום ההוא גלגל עד היום הזה. וכן צריך תחלה לכל מבקש שלמות שיסיר חרפת המדות אשר גדל עליהן מעליו ואחר כן יבא אל בית אל שנראה בו הסולם והוא שער השמים ואחר כן יבא אל יריחו היא העיר שהיא סוגרת ומסוגרת לפני הגבורים אשר בה וצריך לו שיפיל חומותיה ויהרסנה ולא תבנה עוד אחר עצת המלאך לשלוף נעלו מעל רגלו כדי שירגיש בכל מקום אשר תדרוך כף רגלו עליו ואז יעלה החכם עיר גבורים ויוריד עז מבטחה ושאר הכוחות החיוניות ואחר זה יעבור הירדן הוא מקום מים חיים וגבול ארץ החיים. ושם עמדו שאר התלמידים מנגד. וכאשר עבר אלישע על כל זה ראה אליהו תכלית השגתו ושהוא ראוי למלא מקומו ולפיכך אמר לו שאל מה אעשה לך בטרם אלקח מעמך ולפי מוסר ענותו לא אמר לו מעל ראשך כדבר בני הנביאים ואז אמר לו אלישע ויהי נא פי שנים ברוחך אלי. וכבר נודע מה שנאמר עליו לפי דרך אחד מדרכי הדרש אבל אמת אגיד לך ממה ששמעתי וקראתי. והוא שאלישע מצא עצמו שקבל מהשפע האלוהי מה שהיה משלים עצמו אבל לא היה כל כך השפע ההוא שיעדיף ממנו לזולתו והוא שבקש ויהי נא פי שנים ברוחך אלי רצה בו שיהא לו משפט הבכורה שני חלקים חלקו וחלק אחר עמו. וענה אותו הקשית לשאול כי אין בידו זה רק להעיר אותו על דרך השגת הבקשה ההיא והוא שאמר אם תראה אותי לוקח מאתך יהיה לך כן ואם אין לא יהיה לפי שידוע כי כשהרב והתלמיד השלם המיוחד לשמשו הם שניהם יחד נהנים ומתענגים זה בזה שהתלמיד מכוין לקבל השפע ההוא לפי דעתו השגת ההוד והכבוד בזה והרבה ימצא בו נחת רוח וינוח בטבעו ורתיחת שפעו כדרך שהפרה מוצאת מנוחה כשהניקה העגל כי דבר השם הוא בלבו

כאש בוערת לפי צורך הסתרת הסודות ורחוק הוא שימצא בעל סוד ראוי לגלות לו כמו שאמר ירמיה לפי הענין הזה והיה בלבי כאש בוערת עצור בעצמותי נלאתי כלכל לא אוכל וכשיזדמן לו נאמן שיראה בו שימלא מקומו תתקרר דעתו וינוח.

ואל זה רמז החכם באמרו כצנת שלג ביום קציר ציר נאמן לשולחיו ונפש אדניו ישיב לפי שידוע כי ביום קציר בעל הקציר ההוא יש לו רב אוכל ושמחתו בו רבה בעמדו על הקוצרים אבל רב החמימות המשיג אותו בזמן ההוא יערבב שמחתו וירבה צערו וכשימצא צנת שלג לקרר בו משתיו כדרך המקומות החמים שיביאו שם השלג בימות החום לכונה זה אז תנוח נפשו ועל דרך זה יקרה לחכם השלם כי כשישיג די קצירו ורב השפע עליו להשפיע לאחר יבער בו לבו כי ייירא ממצוא נאמן הנאות לענין ההוא. וכשימצא ציר נאמן והוא שיתנהג בשליחותו בחריצות לא שיהי' עצל ולא אץ אבל חרוץ והוא שיכסה הסודות ויתבונן בהם וידבר בם כראוי לו כי זה המכוון. גם שיתנהג במדותיו כפי אשר שלחו וצוהו אז ינוח לב השלם ויתקרר דעתו ויהנה בו. ואמרו לשולחיו רמז בו כי כל המשפיעים עליו יהנו בו אף הרחוקים ממנו.

והלא תראה שהרב המורה הזכיר בפרק ך' מהחלק השני שאריסטו אמר שהוא רוצה במה שהתחייב ממנו ושמח בו ונהנה ממנו. ועל זה רמז באמרו לשולחיו. או בא בדרך כבוד וכפי הענין הזה יסבול מה שאמר החכם להשיב אמרים אמת לשולחי ואומרו ונפש אדוניו ישיב רוצה בו ינוח כאמרו משיבת נפש. והזכיר בו שני ענינים לפי שכוונתו בו לשני ענינים המוסר והחכמה. וקרא הרב המלמד השלם אדון ושולח. ואע"פ שברוב המקומות יקרא אב לפי שהשלם כונתו הראשונה בתלמידו להשלימו בבחינת עצמו ולפי זה הענין יקרא הרב שכבר הוליד צלמו. וכשיראהו ראוי להעדיף שלימותו לאחרים בדברו מישרים ובהנהיגו אחרים בהנהגה טובה אז יהנה אדוניו ושולחיו.

והוא שאמר החכם בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני ותעלוזנה כליותי בדבר שפתיך מישרים. והוסיף ותעלוזנה כליותי על דבור מישרים והוא השלימות המכוון בו וזה אפשר שישיג אם יטרח על ההשגה ההיא ויחפשנה כזהב. והוא שהקדים לפסוק כצנת שלג ביום קרה וגו' שהוא יחס התלמיד הטוב לרב פסוק אחר ביחס הרב השלם אל התלמיד הטוב נזם זהב וחלי כתם מוכיח חכם על אזן שומעת. לפי שידוע שנזם וחלי שני עדיים כמו שאמר הושע הנביא ותעד נזמה וחליתה. והזהב והכתם שני מיני זהב והכתם הוא הטוב מזהב סתם. ועל דרך זה צריך שיהא התלמיד ביחס המוכיח החכם שמודיע דרכי מוסר ומלמדו חכמה. וכשיהיה אצלו על הדרך הזה אז איפשר שיהי' התלמיד אל הרב כצנת שלג ביום קציר. אבל העצל הוא בהיפך שלא די לו שלא יקרר חומו מהאש

הבוערת אבל יוסיף לעיניו עשן והוא הגורם כהות העינים ולא יוסיף להביט כבתחלה וכן תקהינה שיניו במה שלא יתנהג כשורה וידבר בזולת מקומו ולפיכך יעמוד הרב המוכיח. והוא שאמר החכם כחומץ לשנים וכעשן לעינים כן העצל לשולחיו.

סוף דבר החכם הראה שהרב והתלמיד השלמים יהנו זה בזה והרב נותן עיניו להועיל לתלמיד והתלמיד שם לבו להפיק רצון הרב. וכל עת שהתלמיד על דרך זה שלימותו הולך וגדול בעצמו אבל אין לו מקום ואין לו זמן להשפיע לאחרים. ואל זה הענין כיון אלישע באמרו ויהי נא פי שנים ברוחך אלי כמו שקדם והוא אמר לו אם תראה אותי לוקח מאתך יהי לך כן וגו' רצונו לומר אם תשיג בעצמך ותמצא נפשך כאלו לקחתי מעמך וחסרת קצת שלימותך להתבודדות שכלך אז תשתדל להשלים החסרון ההוא בבקשך לך אחר אשר תמלא חסרונך בו השגתי אני וכאשר מצאתי בך וכאשר השיג כל שלם. ואל זה רמז באמרו ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים כאשר צוני ד' אלהי לעשות וגו' וסמך לו כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים וגו' ואמרו הם ז"ל מה אני בחנם אף אתה בחינם. וכאשר הודיע זה אליהו לאלישע מיד ויהי הם הולכים הלוך ודבר רצה בו שהתעורר גם הוא לדבר. ולשון לוקח מאתך ולשון כי מאיש לוקה זאת אצלו אחד ורוצה בו חסרון רוצה בו כי האדם חסר בעצמו מצד האשה כן אלישע לפי שלימות שפעו הרותח מצא עצמו חסר כשנמצא מלא ונטבע ואין מושך. וזה הענין הגדול נמצא בבא קץ הרב הגדול השלם כי זה מדרכי השלמים. ואחר כן אין ספק שמשה רבינו רבן של כל הנביאים הלך בדרך זה. וכפי יתרון שלימותו בנבואה מסר ליחידים ראשי הסוד שתורתו תלויה בו ונתן להם כמצוה מחמת מיתה בלשון ירושה ובלשון צוואת האב לראוים ליורשו. והוא שאמר תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב. רוצה בו כי כשצוה מחמת מיתה הנחילנו תורה שירשה קהלת יעקב. הכונה בו להחזיק בלמוד והוא הבנת דבר מתוך דבר עד שיושג המכוון. ולשון ירושה נופל על דעות מכוונות או דת מקובלת כמו שבא אך שקר נחלו אבותינו. ואפשר שזה רוצה באמרו ונחלתי שמתם לתועבה ולפי משמעות זה בא מורשה קהלת יעקב. ואחריו בא ויהי בישרון מלך וגו' כנגד ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד.

ואני יודע כי רבים מן התלמידים לא ייטב בעיניהם דבר זה וידיחוהו אבל החומלים על המשתדלים בלימוד לא ידחוהו אבל יפקפקו בו כי כן פקפקתי גם אני בו אחר שעלה בלבי עד שמצאתי לרבותינו ז"ל הדעת הזו לפי מה שנראה לי מדבריהם באמרם וכי ממשה אנו אוחזין התורה והלא אבותינו זכו לזה שנאמר מורשה קהלת יעקב שומע אני ירושה לבני מלכים ירושה לבני קטנים. כלומר שבני יעקב שהיו בני מלכים ירשוה

מאבותיהם. וכמו שאמרו בפרק חלק מורשה היא להם מאבותיהם משמת ימי בראשית לפי שעליהם היתה הכוונה והיא היתה להם מאז ירושה בכח לפי בחינת המציאות ובצאת האבות יצאה לפועל כפי השתדלם בלמדו. ובלמוד ההוא זכו בה האבות. וכבר קדם לנו בפסוק האחר במה זכו לנו האבות אם כן על זכות ההוא רמז הנה בשם תורה להעיר על חלק מיוחד מהתורה שהוא על דרך למוד והוראה.

ואל תטעה בשם תורה כי השמות נאמרים על מינים רבים כמו שהתבאר לנו ענין זה הוא ענין צריך מאד לכל חכם ובפרט למחפשי אמתות ושם התבאר כי שם תורה בא על התורה בכללה ובא על חלק מיוחד ממנה. והוא מה שבא בדרך ספור על דרך הנסתר להודיע האמת לנבוני לחש בדרך המצות שבאו לשמור החלק ההוא ולהאדירו כדי לזכות את כל ישראל. שאמר הכתוב ד' חפץ למען צדקו וכו' וביארו ז"ל ואמרו רצה המקום לזכות את ישראל וכו' וזה לפי שעיר פרא אדם יולד ויצר לב האדם רע מנעוריו לפי טבע החומר כפי דביקותו והרכבתו ולפיכך הוא צריך להערות רבות להורות הדרך לפניו ולהעיר השכל בשמוש ההרגשות הנתונות להשתמש בהם לעת הצורך לקיום הגוף או לעמידת המין לא זולת זה.

וכל מי שירצה לעבוד השם ולהשיג המבוקש ממנו ישים כונתו להשיג רצון השם וכל תאותיו תהיינה לעבודתו כמו שבא ד' נגדך וגו' וכבר קדם פירושו. וכן בא להעיר על ענין אם ישמרו בניך את דרכם ללכת לפני באמת בכל לבבם ובכל נפשם. ואמר שלמה בכל דרכיך דעהו והוא יישר אורחותיך.

נשלם פרשת ויחי יעקב. השם ברחמיו יסיר ממנו לב העקב

חומש שמות

פרשת שמות

שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים וקרוב לשמוע מתת הכסילים זבח כי אינם יודעים לעשות רע. אל תבהל על פיך ולכך אל ימהר להוציא דבר לפני האלהים כי האלהים בשמים ואתה על הארץ על כן יהיו דבריך מעטים.

אף ע"פ ששלמה ע"ה הוציא רוב עניני ספר קהלת במליצה לא במשלים טבעו החזק בלחשים הביאו להוציא קצתם במשלים לאמת אצל מביני לחש הענין המובן במשל ההוא הדוחה המבוכה הנראית בספר ההוא ולהועיל לכל יודע ספר במליצת המשל ההוא לפי הבנתו הפשוטה ומהמין הזה פסוקים אלה. ונאמר כי שמירה שם מונח על השגחה מתמדת בדבר והרגשה שלימה בו. ובית האלהים נאמר על מקום מיוחד לשם

או מקום ממש בבית המקדש ובית התפלה ובית המדרש או על מעלה עליונה שישיגנה האדם בקיום מצות התורה ובחכמת האלהות ובנבואה כמו שרמז על זה אין זה כי אם בית אלהים. והמשתדל להשיג מעלה זאת הוא ההולך אל ביתו יתברך ולפי שהרגל כלי ההליכה המשיל העיון וההשתכלות במעלה ההיא ברגל. ואמר ממשל שמור רגלך וגו' והרב המורה הביאו בספרו ואמר כי הוא בא להזהיר העיון שלא יהרוס לעלות ולפי כוונת הרב שני פסוקים אלה באו להזהיר על ההריסה.

והקרוב אצלי שהם באו להסיר משתי הקצוות והפסוק הראשון בא להזהיר מקצה הראשון והיא העמידה וההתרשלות מהעיון כאשר ראוי לעיין ולזרז על ההשגחה הטובה וההרגשה השלמה באשר הוא אדם אם על קיום המצות או בלמוד חכמה או במראות הנבואה. והפסוק השני בא להזהיר מן ההריסה לפי שידוע ששתי הקצוות רע והאמצעיות הוא טוב ואמרו שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים הבנתו הפשוטה תלמד ותורה את האדם שישמור וינקה רגליו בלכתו אל בית קדוש לפי ששמוש רגליו הוא בדבקותה בארץ ולפיכך מקבלת עפר וטנופת ואין לבא אל שער המלך כן. ולפי האזהרה הזאת התפרסם הדעת לנקות את הרגלים כבוא האדם אל בית התפלה כי בארצות שנהגו לנעול מנעלים צרים שאינם ראוים לחלצם רק בידים ינקו אותם בטרם בואם שם לפי שאין ראוי לחלצם מפני נקיון כפים. ובארצות שנהגו לנעול הסנדלים והדומה להם ישלו אותן מעל רגליהם והכהן העולה לדוכן הצריכוהו לחלוץ וכן כל כהן העומד לשרת. וכפי הענין הזה בא אסור נעילת הסנדל ביום הכפורים שהצריכו בו כסות נקיה והכל כדי להעיר האדם על דרכי התשובה. והאומות המתדמות בחוקינו הישרים כן ינהיגו השבים באיסור נעילת הסנדלים ובלבישת בגדים לבנים וזה כולו הערה שירגיש האדם באשר הוא לפני המלך וישגיח בו השגחה שלמה. והוא המכוון באמרו שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים רוצה בו שלא יהא בו שום לכלוך ולא מונע מהשגחה שלמה. והקרוב אצלי כי לפי הענין הזה בא במראה הראשונה אל משה רבינו ע"ה של נעליך מעל רגלך כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קדש הוא ובא גם כן ליהושע בהראות המלאך בדמות איש של נעליך כי המקום אשר אתה עומד עליו קדש הוא ואשר העיר אותו על ענין זה אמרו ליהושע והוא על יריחו כי המקום ההוא קדש הוא ואם נקח המקום מקום ממש מפני שמצאנו קדושה בהר סיני שנתנה בו תורה מה נאמר על יריחו שהיתה תל עולם לפיכך הראוי לומר בו שמקום נאמר בשניהם על מעלת הנבואה כמו שאמר יעקב בתחלת חלום נבואתו כשראה הסולם מה נורא המקום

הזה אין זה כי אם בית אלהים וזה שער השמים. וכבר באר זה הרב המורה בתחלת ספרו ופירושו נמשך למעלת הנבואה.

והחכם שהתחברתי אמר שהוציא הענין ההוא למעלת חכמה כי פעמים היו משיגים החכמים הנביאים במראה או בחלום ענין חכמה שלא היו משיגים קודם לכן ואמר גם כן כי הסולם הוא משל לכל הנמצא תחתיו וקורא לכל הנמצא בשם זה לפי שזה למעלה מזה ובין זה לזה אמצעי מתדמה לשניהם לזה מצד אחד ולזה מצד אחד ועל הדרך הזה נקשרים זה בזה הן הסוגים הן המינין הן האישים. גם המלאכים עצמם הן על התכונה הזאת בהיותם זה למעלה מזה ומהם שהם בעליה ואותם קורא עולים ומהם שהם בירידה ואותם קורא יורדים והזכיר המלאכים בפרט לפי שהשם נצב עליהם וכפי הסדר העליון הולך סדר התחתון. ואפשר ששני הענינים הנזכרים בחכמה ובנבואה נקראו אצלו במשל הסולם. וכן אפשר שהסנה בא להמשיל שני הענינים גם כן האחד משל למציאות החומר השפל הזה הבוער באש הכליון יום יום והוא עומד מתמיד ואין זה נמשך לטבע בלבד רק לרצון השם בו ולפיכך היה ראוי להפלא עליו מדוע לא יכלה אחר שהוא הווה ואשיו הווים נפסדים והענין הזה היה מביא להאמין מה שהוא חולק על התורה בהתחדש המופתים וכאשר התחדשה לו ידיעת הנבואה ומעשה המופתים סר כל ספק. והשני משל לעם השפל הבחון באש הצרות ובכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו וזרעו ושמו עומד גם זה הענין לא יתכן לפי הטבע אבל הכל נמשך לרצון השם יתעלה.

והקרוב לומר שמשה רבינו ע"ה לא היה מרגיש במראה ההוא שהוא מראה נבואה להמשיל לו הענינים הנזכרים או אחד מהם וזה קרהו לפי שהיה ראשית נבואתו ועד עתה לא ידע שהשיג מעלה זו וכן מצאנו בשמואל בשמעו קול נבואה בתחלת נבואתו שהיה מדמה שהקול ההוא קול אדם מורגש לאוזן. וכן איפשר שהיה משה רבינו מדמה שהמראה ההיא היתה מורגשת לעין ולפיכך אמר אסורה נא ואראה וגו' ונאמר לו לגלות הענין של נעלך לפי שהנעלים הם כלי לרגלי האדם והם מקבלים לכלוך ועפרורית והם גם כן מונעים מן הרגל הרגשה שלמה במה שתדרוך עליו וכדי להעיר אותו שירגיש וידע כי מקום נבואה הוא והסנה משל לענין הנזכר נאמר לו זה. וכן מה שנאמר ליהושע של נעליך בא גם כן לפי שיהושע עד עתה לא השיג המעלה העליונה הזאת בנבואה והוא שישיג הנביא ראיית המלאך בדמות איש ולפיכך היה מדמה כי הוא איש ממש ואמר לו הלנו אתה אם לצרינו ולפי שיהושע כבר דבר אליו השם פעמים רבות וכבר השיג מעלת הנבואה אך לא זאת. ולפיכך נאמר נעלך ורגלך לא נעליך ורגליך אבל משה רבינו לפי שהיתה תחלת נבואתו נאמר לו נעליך ורגליך. וכן נאמר לו דרך כלל אדמת

קדש הוא. ואמרו אל תקרב הלום איפשר שרצה בו לדחות דעתו ממה שהיה מדמה תחלה שהיה דבר מורגש לעין או אפשר שהזהירו על שתי הקצות והוא שלא יהרוס ולא יתרשל מדרוש ומהרגיש בכל הראוי להרגיש בו. ואחר שידע שמראה נבואה היה הסתיר פניו מהביט אבל לא נמנע מהביט רק השתדל בהבטה ההיא כראוי עד שזכה להביט תמונת י"י. והרצון בו השגה אנושית שלמה. ולהעיר על ענין זה באו דברי החכם הנזכרים ורצה באמרו שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים כפי מה שקדם להסיר כל מונע מהשגחה שלמה ומעיון דק. ואמר רגלך לא רגליך כפי הענין הנזכר להעיר אף על השלמים שהם כבר השיגו קצת מעלות ואמרו וקרוב לשמוע מתת הכסילים וגו' רצה בו אל יעלה בדעתך שיספיק לך בהיות מאנשי התורה ובעשותך המצות לעבודת השם מאין ידיעה בו ומאין הכונה במצות כי הטוב והקרוב אל השם לדעת אותו ולהאמין בו אמונה קיימת והוא שאמר וקרוב לשמוע כי השמועה תבא במקצת מקומות במקום הכנה וידיעה והוא שמע הלב כמו שנאמר ונתת לעבדך לב שומע והוא כאלו אמר וקרוב לדעת מתת הכסילים זבח וזה לפי שהכסילים אינם יודעים למי עובדים ואע"פ שמקיימין מצות הזבח אין זה הטוב המבוקש. ואפשר שזה רצה באמרו כי אינם יודעים לעשות רע ורצה בו כי מאחר שאינם יודעים רע הוא לעשות המעשים כלומר פחות ונבזה הוא מצד הבחינה אצל היודעים כי הדבר אע"פ שהוא טוב בבחינה אצל עצמו נקרא רע בבחינה אצל הטוב ממנו.

וזה הענין בא גם במאמר שמואל הנה שמוע מזבח טוב ולפי שידוע שהזבח הוא עבודת האל המפורסמת והגדולה אצל ההמון אמר מתת הכסילים זבח והוא הנותן בשאר המצות שעושין הכסילים כי אין טוב כאדם בלא דעת כמו שאמר גם בלא דעת נפש לא טוב ולא טוב הוא אלא רע והוא שאמר לעשות רע. וכבר פרשתי בו שהוא חסר רק הוא כאלו אמר כי אינם יודעים לעשות רק רע ולפי פירושם יוצא גם כן מה שאמרנו שזבחם הוא רע. וכן פרשו אחרים כי לעשות הוא כמו לתקן ופירושים אחרים נאמרו בו ואין לתמוה על זה כי הפסוק הזה הוא מן הזרים שבכתוב וענינו זר ונסתר. ואפשר שיודעים הוא במקום מרגישים כי כן מצאנו ידיעה נופלת בענין הרגשה בקצת מקומות כמו שאמר תבואהו שואה לא ידע ומן הענין הזה עץ הדעת טוב ורע. והחכם שלמה ע"ה אמר גם כן שומר מצוה לא ידע דבר רע ועת ומשפט ידע לב חכם רצה בו כי השומר מצות השם הראשונה והוא שלא יאכל מעץ הדעת לא ירגיש ברע. אמנם עתי הדברים ומשפטיהם ידע לב חכם ולפי משמעות זה ישוב כי אינם יודעים לעשות רע וקרוב לשמוע ורצה בו כי ענין השומעים והם שומרי המצות בשמור רגלם בלכתם אל בית

האלהים הוא טוב כי הרגשתם הגופניות בטלות מפני הרגשתם הרוחנית והוא השמיעה והידיעה שהוא העיקר.
וכן נראה בדברי משה רבינו ע"ה במראה הראשונה שראה כי כאשר אמר לו השם לכה ואשלחך אל פרעה והוצא את עמי בני ישראל. שאל ממנו שתי שאלות כפי שני הצווים שצוהו על ראשון ראשון ועל אחרון כי לפי שאמר לו לכה ואשלחך אל פרעה והוא היה יודע כי פרעה היה כופר בשם ובנביאו והוא היה מלך גדול והוא השלוח אליו איש אחד בלא חיל ובלא כח שאין לו רק מקלו בידו ולפי גדולת המלכים אין ראוי לבא בחצר המלך כל שכן שיבא להכריחו לשלוח עבדיו הרבים חפשים וזה דבר נמנע להעשות כן שלא בחיל גדול אלא על ידי אותות ומופתים ולפיכך שאל לו ואמר מי אנכי כי אלך אל פרעה כלומר כי אין בי אחד משני הענינים הצריכים לזה. ולפי שאמר והוצא את עמי בני ישראל ממצרים והם פרו ורבו שם וגדלו על מעשה ארץ מצרים ועל הרוב שכחו דרך האבות והם צריכים למנהיג יצוה אותם לשמור דרך י"י לעשות צדקה ומשפט בדרך שיקראו עמו ובני ישראל וימשכו אחר המנהיג לפיכך הוסיף שאלה ואמר כי אוציא את בני ישראל והוא ית' השיב על שני הענינים כי אהיה עמך ובאר עוד תשובתו על כל ענין וענין כי על מה שצוהו ואמר לו לכה ואשלחך אל פרעה הודיע והחכימו ונתן לו דרך כללות לשנות טבע כדי לעשות אותות והוא שאמר וזה לך האות כי אנכי שלחתיך ואות בפסוק זה אצלי הוא שם המין. וכן על מה שצוהו והוצא עמי הודיעו שישיג דרך הלמוד וההנהגה כי בהוציאו אותם יקבלו עבודת השם ודתו על ההר ההוא והוא שאמר בהוציאך את העם וגו' על ההר הזה וכבר נאמרו בו פירושים אחרים. והרב רבינו פירש בהוציאך את העם כי העבודה ההיא תהיה אות אמת על שליחותו לפי שבמעמד ההוא יראו וישמעו וידעו האמת מאין ספק. ולפי הפירוש הזה צריך לומר שאע"פ שקדם למעמד הר סיני ויאמינו בי"י ובמשה עבדו לא התישבה האמונה ההיא עד מעמד הר סיני ולפי מה שאמרנו אין אנו צריכין לזה כבר קדם כי הוא אמר לו להודיעם שעל ידו יקבלו עבודת השם כי כן ראוי לעם הנקראים אליו ולפיכך אמר הנה אנכי בא אל בני ישראל ואמרתי להם אלהי אבותיכם שלחני אליכם ר"ל לקרב אתכם לעבודתו ואחר שהוא כן ראוי שישאלו אותו תחלה מי הוא זה אשר נעבוד אותו שאין עבודת עובד מאין ידיעת נעבד רק דמיון גמור והוא אמרו ואמרו לי מה שמו והוא כפי הבאור הטוב שבאר הרב המורה שהשאלה היא על עצמו ואמתתו כי אין מקום לשאלה על שמו שאם היה נודע השם ההוא לשואלים מה ראיה היתה למשה כשהיה אומר אותו אליהם אחר שהוא מכללם ואם לא היה נודע אליהם איך יתאמת אצלם שזה הוא שמו אבל השאלה היא

על עצמו להודיע להם אמתת מציאותו אחר שמתפאר ואומר להם שנראה לו והוא יודע אותו. והוציאו בלשון השאלה על שמו כדי לגדלו ולהדר אותו בספור ההוא כאלו הוא נמנע מסופק במציאותו. ואפשר לומר כי לפי שהשם מונח על הענין להורות עליו בשם ההוא. אמרו מה שמו הוא כאלו אמר מה מורה עליו כלומר הודיענו במופתים שכליים מציאותו והוייתו המחוייבת ולפיכך היתה התשובה בשם הנגזר מזה הענין להודיע השם ההוא במופתיו השכליים אל זקני ישראל. ולפי זה הענין בא בתורה ליראה את השם הנכבד. ואולי זה נאמר לפי שלא נודע מהותו המורה עליו השם בשאר הנמצאות אבל בו יתעלה לא יורה רק על ישותו ולפיכך נקרא השם הנכבד. וכבר באר הרב המורה ענין זה השם בפרק ס"ג מהחלק הראשון ועיקר פירושו שהוא כאלו אמר המוצא אשר הוא נמצא כלומר המחוייב המציאות:

והחכם שהתחברתי עמו אמר בו שזה נאמר מפני שהוא השכל המשכיל והמושכל רוצה בו שהוא נראה בעצמו תמיד כאלו הוא נמשל למראה שהיא מראה לעצמה. ומזה הענין נאמר שהוא נושא עצמו או שהוא כסא לעצמו וזה רצה באמרו כי יד על כס יה אם הכסא ההוא נאמר על עצמו כמו שאמר הרב המורה.

ומזה הענין אצלי מה שנאמר בישעיה אני הוא אני ראשון ואני אחרון ואפשר שלפי זה ענין תקנו לומר אני והו הושיעה נא. וכן נודע שם בן ארבע אותיות למי שהוא יודע באורם בדרך שלא היה ראוי לשם ההוא שיפול על זולתו כי זה השם היה לו קודם שנברא, העולם כמו שנמצא בפרקי דר' אליעזר שעד שלא נברא העולם היה הוא ושמו מה שאין כן בשאר השמות שהם נאמרים לפי הפעולות הבאות מאתו. וזה השם גם כן יהיה לעולם כמו שאמר זכריה והיה ביום ההוא יהיה י"י אחד ושמו אחד ולפי הענין הנזכר אמרו ז"ל שמי המיוחד לי וראייה לדברים שנאמר וזה זכרי לדור דור. ואחר שנודע אליהם השם הנכבד ההוא היה ראוי להם להתקרב אל עבודתו ולשמוע דברו והיה ראוי שישאלו ממנו לאמת להם במופתים מעשיים שהשם נראה לו ושלחו להוציאם ממצרים וזה לא יתאמת במופתים שכליים בלבד רק להראות להם מופתים שיעשו בשנוי טבע וזה נמשך לאמונת החדוש שהוא יסוד התורה. וכן בא בפרשה על הסדר וזה היה תחלה ליחידים אבל במעמד הר סיני נודעו שני הענינים האלה אל כל העם בדבור ראשון כי בו השם המפורש שיורה על הויותו המחוייבת כמו שנודע במופתים שכליים בין לדעת מאמיני החדוש בין לדעת מאמיני הקדמות שאם העולם מחודש ידוע שיש לו מחדש שאחר שהיה נעדר הדבר לא יחדש עצמו והמחדש הוא היה מאז והוא יהיה לנצח. ואם הגלגל קדמון והוא מתנועע תנועה נצחית מן השקר שיניע עצמו כי מאחר שהוא בעל

תכלית יהיה כחו בעל תכלית אם הוא מתפשט בו ואם אינו מתפשט בו ככח החום באש אבל הוא בלתי מתחלק בנפש האדם אם כן הוא מתנועע במקרה וכל המתנועע במקרה ינוח בהכרח כי כן התבאר אצל אנשי המחקר עד שהורה להם הגלגל במופתים שיש לו מניע מובדל ממנו והשם יתברך הוא המניע הראשון שאינו לא גוף ולא כח בגוף והוא אחד ולא ישתנה וזה כלו נודע בשם המפורש הנאמר בדבור ראשון להורות עליו. וכן מה שנאמר בו אשר הוצאתיך מארץ מצרים הורה על אמונת החדוש מאחר שהוציאם במופתים הנעשים בשנוי טבע והטבע לא ישתנה לדעת מאמיני הקדמות אלא כמנהגו נוהג. הנה כבר התבאר כי תחלה הקדים אל זקני ישראל השמיעה והידיעה ואחר כן אל כל העם במעמד הר סיני בדבור הראשון עד שנאמר לפי ענין זה שכל התורה נאמר בו והוא על הדרך שהקדמנו שהשמיעה והידיעה הוא העיקר והכונה באדם ולפיכך צריך שיכוין כל חכם לב לזה ולא יתרשל מהדעת והעיון בו כראוי. והוא שכיון אליו החכם באמרו שמור רגלך כאשר תלך אל בית וכו' ואחר כן הזהיר העיון וכל הבא אל בית השם שלא יהרוס לעלות בעיון בענין ידיעת השם והשגחתו בעולם השפל כי זה צריך לאזהרה רבה שלא יגזור דבר מתוך מבוכתו שחולק על התורה כי בזה מתו ורבים חללים הפילה ועצומים כל הרוגיה כראותם צדיק ורע לו רשע וטוב לו ולא נתנו אל לבם הטוב הנצחי שהוא לצדיקים בלבד לפי עמלם בתורה ובחכמה שהיא למעלה מן השמש אבל הטוב האחר הוא רע בבחינתו אצל הטוב הזה והכל הבל כמו שהעיד עליו החכם בס' קהלת ולפי המבוכה הזאת הנזכרת והסובכח בספרו בא להזהיר האדם על העיון שלא יגזור דבר כנגד התורה כי זה בלא ספק אחד ממיני ההריסה וכן צריך שיקח הדברים על הסדר ויעלה מעט מעט עד שיגיע במדרגה העליונה לא שיגביה רגלו תחלה להניחו על המדרגה העליונה כי זה בלא ספק סבת הנפילה כמו שאירע לנדב ואביהוא ואל זה הענין אמר החכם נחלה מבוהלת בראשונה אחריתה לא תבורך. והברכה היא כשילקח הדברים על סדר מדרגה אחר מדרגה לא שיהרוס כדרך הדיוטות הקופצים בראש ומה שנמשך אל ההריסה הרבות דברים עליו יתעלה בתארים וכדומה להם אבל צריך שישמור בדבריו כמדבר לפני המלך. ולהזהיר על כל זה אמר אל תבהל על פיך וגו' כי מצאנו שם בהל נופל על ענין מהירה וחפזון ונופל על ענין מבוכה ובעתה ותמהון לב והחכם הזהיר בפסוק הזה כמשמעותו הפשוטה כל הבא בית השם להתפלל לפניו שידבר מתוך כובד ראשו באימה וביראה ושיהיו דבריו בנחת ובישוב מעט דרך תחנונים לא שיעשה תפלתו קבע בלא כונה עד שיבלע אותיות או תיבות לפי חפזונו והוא שאמר אל תבהל על פיך וכן הזהיר שלא ימהר לבו להוציא דברי התוארים והנמשך אליהם

ואע"פ שימצאם כתובים בדברי הנביאים כי הם הביאום הצורך לפי הענין להורות העם מציאותו וממשלתו מה שלא היו משיגים זולת זה אבל המתפלל הבא לדבר לפניו יתעלה צריך שיקצר בם וימעט אותותיו ולא יזכיר מהם רק אשר תקנו אנשי כנסת הגדולה והוא שאמר ולבך אל ימהר להוציא דבר לפני האלהים כמו שנודע בדברי רבותינו ז"ל גביה ההוא דנחית קמי דר' חנינא שהתחיל להזכיר תארים רבים להרבות בשבח והוא הודיעו שהתארים כלם נאמרו על מלכי בשר ודם אשר בעפר יסודם אבל אצל מלך מלכי המלכים הוא גנאי כי כלם מורים על השגת הפעולות וכל הפעולות שנוי ואלהי השמים לא ישתנה כי הוא מניע לא מתנועע ואשר לא יתנועע לא ישתנה כי כל תנועה שנוי אם כן צריך להרחיק כל הפעולות ממנו יתעלה וזה רצה באמרו כי האלהים בשמים ואתה על הארץ על כן יהיו דבריך מעטים וזה היה לפי משמעות האזהרה הפשוטה.

עוד בא להורות שלא יוציא דבר מבוכה מפיו בהשגחתו וידיעתו לפי ראותו צדיק ורע לו רשע וטוב לו והנמשך אל זה וכן לא יהרוס לעלות ולמהר ולהוציא דבר מתוך דבר בחכמת האלהות רק על הסדר בהקדים ההצעות מעט מעט ראשון ראשון וזה רצה בהזהירו להיות דבריו מעטין. ולפי הענין הזה אמר ולבך אל ימהר להוציא דבר לפני האלהים ולשני ענינים אלה נתן טעם באמרו כי האלהים בשמים ואתה על הארץ והוא על הענין שקדם כי השם נודעה לנו מציאותו והיותו המחוייב מצד בחינת השמים והנמשך לידיעתו וידיעת השמים תקדמנה לו שאר החכמות. ולכן צריך שיעלה מדרגה אחר מדרגה עד שיעלה לראש הסולם המגיע השמים וזה טעם למה שהזהיר להקדים ההצעות לחכמה ההיא ורצה באמרו יהיו דבריך מעטים שיקח אותם על הסדר מעט מעט.

והחכם שהתחברתי עמו אמר לי על הפסוק הזה כי דרישת החכמה היא לשני מינים האחד לטוב סדרה ואע"פ שאין בנושאה מעלה יתירה כי הנפש תתענג בטוב הסדר והשני למעלת הנושא ואם אין הסדר טוב ושלם כידיעת חכמת הנפש והשמים ואשר למעלה מהם והנפש תשבע ותתענג במעט השתכלות בחכמה שנושאה יקר ונכבד בהתענגה בהשתכלות רב בחכמה שנושאה נבזה ושפל אם כן די למסתכל בדברים העליונים במעט דברים וזה רצה באמרו על כן יהיו דבריך מעטים ואע"פ שענין זה לא יאות אצלי לפי הפסוק אמנם הענין טוב בעצמו ולפיכך כתבתיו בשם החכם על זה הפסוק. וכן דעתו באמרו טוב פת חרבה ושלוה בה מבית מלא זבחי ריב כי החכמה העליונה דומה בפת חרבה מפני שהיא בדברים פשוטים שאין בהם הרכבה והיא פשוטה בעצמה והחכמה בדברים המורכבים דמה בבית מלא זבחי ריב כי לפי רוב הרכבתם הריב רב ביניהם והוא סבת ההפסד ובהפך עליונים לפי פשיטותם עומדים בשלום ואין

ריב ביניהם כמו שאמר עושה שלום במרומיו וכן החכמה וההתבוננות בם שלוה בה והיא קיימת לעולם ולפיכך הוא כמזון הפת לנפש ושאר החכמות הן כפרפראות.
ואשוב להשלים הכונה באמור כי האלהים בשמים וגו' כי הוא כמו כן טעם להרחיק המבוכה בהשגחתו ובידיעתו כמו שאמר כי גבהו שמים מארץ ורצון הנביא בו שפעולותינו אינם ממין פעולותיו ולא ידיעתנו ממין ידיעתו כשם שהארץ אינה מטבע השמים שהעליונים חיים ותחתונים מתים ואחר שהרחוק הוא כן לא תשיג ידיעתנו את ידיעתו אבל אנו יודעין באמת שהכל מאתו כפי אשר גזר רצונו שהרצון ההוא הוא חכמתו וידיעתו וכפי אשר תשתדל ידיעתנו לדעת דרכיו ולעלות אליו מעט מעט ישיגנו הטוב הנצחי האמיתי. ושאר הטובות הגופיות יעודות בתורה בביאה אל הארץ ושאר הטובות הנמשכות אליה כפי קיום המצות הן על דרך פלא ועל דרך שאר מופתים שהם כנגד הטבע וכנגד מערכת הכוכבים וממשלתם והוא שאמרו ז"ל אין מזל לישראל אבל הטוב המתמיד בכל מקום ובכל זמן הוא הטוב האמתי כפי דבקותו בעליונים. ואל זה הענין נמשך מה שאמר אם עשק רש משפט וגזל תראה במדינה אל תתמה אל החפץ כי גבוה מעל גבוה שומר וגבוהים עליהם ורצונו בזה להודיע שיש אמצעיים רבים בין השם יתברך ובין בני אדם כמו שהתבאר אצל החכמים שמציאות המלאכים משפע כבוד השם ומציאות הגלגלים משפע המלאכים ומציאות היסודות משפע הגלגלים ואשר נראה בו השפע ההוא יותר מכל המורכים הוא האדם. וכפי זכות השפע ההוא ביחידים אשר במין ההוא ידבק בשפע אשר למעלה ממנו עד אשר יעלה מעלה מעלה וידבק בעליונים ואז יהיה מבני אלהים וכפי עיונו והשתדלותו להיות מבני עליה יזכה לא כפי עמלו שיעמול תחת השמש.
והקרוב שזה רצה באמרו ברוכים אתם לי"י עושה שמים וארץ השמים שמים לי"י והארץ נתן לבני אדם כי כבר קדם במזמור אשר לפניו למה יאמרו בגוים איה נא אלהיהם וזה ענין המבוכה בראות צדיק ורע לו והודיע שם כי הכל נמשך לחפצו כפי אשר סדר העולם על ידי אמצעיים והוא שאמר עליו ואלהינו בשמים כל אשר חפץ עשה. אמנם הבוטח במתים הוא מת והבוטח באלהים חיים הוא חי לעולם כמו שנא' כמוהם יהיו עושיהם כל אשר בוטח בהם והבוטח בהם הוא שעמלו בדברים הכלים והעוברים והוא שעמלו תחת השמש. ולהוסיף ביאור על ענין זה הגדול והנכבד חבר מזמור אחר ואמר י"י זכרנו יברך רצה בו כי כפי שזכר אותנו משאר המורכבים והגיע משפע כבודו עלינו וברך אותנו ברוח קדשו וכפי שזכר ישראל משאר אומות לתת להם תורת אמת וברך אותו כמו שבאה הקבלה על זה כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא. והוא שאמר יברך את בית

ישראל אמנם אינם שוים בחלק ובנחלה רק לפי קירבתם לעבודת השם יקחו חלקם והוא שאמר יברך את בית אהרן יברך יראי י"י והוא שיתן להם יתרון ותוספות וזה רצה באמרו יוסף י"י עליכם. ובאר עוד ואמר כי הברכה היא בהיותם לשם בדרך מאמר הנביא כי אצוק מים על צמא ונוזלים על יבשה אצוק רוחי על זרעך וברכתי על צאצאיך ואמר זה יאמר לי"י אני וזה אמרו ברוכים אתם לי"י והברכה היא ברוח קדשו הנתון בהם והענין בו שבחר אותם להיות מבני עליה לא מיורדי דומה ואם הכל נבראיו ומעשי ידיו והוא שהשלים הפסוק בעושה שמים וארץ. ובאר עוד כי השמים שהוא שם נגזר משם כלומר העומדים שם מונחים לעולם והוא כולל העליונים הנצחים הם לשם יתעלה והעולה שם הוא עמו אבל הארץ נתן אותה לבני אדם כולם ואין מתנתה לבני האלהים מצד היותם בני אלהים כי המות נתונה למתים והחיים לחיים. והוא שאמר שהמתים יורדי דומה לא ידעו השם ולא יהללוהו אבל אנחנו עמו החיים העולים למעלה לא יורדים דומה נהלל השם המורה על הויתו המחויבת הנצחית מעתה ועד עולם והוא שאמר לא המתים יהללו יה ולא כל יורדי דומה ואנחנו נברך יה מעתה ועד עולם הללויה.

פרשת וארא

חזית איש מהיר במלאכתו לפני מלכים יתיצב בל יתיצב לפני חשוכים.

כונת החכם בפסוק זה ובאשר לפניו ובנמשכים אחריו היא על מלאכת השמים בתלמוד תורה ובחכמה ובקשת נבואה. וכבר קדם לנו שסופר מהיר יאמר על חכם בעל חרשים לפי שמלאכתו בחכמה כמלאכת הלבלר הזריז בכתיבה ולפי ענין זה נדרש פסוק זה על משה רבינו כי לפי שהי' ראש כל הנביאים ראוי להקרא איש מהיר במלאכתו לפי שזכה לשלמות נבואה יותר מכל נביא לזריזותו הטובה ללמוד מכל אדם שהוא גדר החכם כמו שאמרו ז"ל איזהו חכם הלומד מכל אדם שנאמר מכל מלמדי השכלתי כי עדותיך שיחה לי וראייתם מזה הפסוק מורה כי דעתם בו הוא שלא בא להלל את עצמו שהוא היה יותר חכם ומשכיל מכל מלמדיו אבל בא להגיד כי הוא היה משכיל ולומד מכל מי שימצא שילמדו ואע"פ שלא היה מבני אמונתו שהוא בתכלית חיבת הנפש כי אחר שהוא סומך על התורה ושת לדעתה אין בזה רק תועלת גדולה. והוא שאמר כי עדותיך שיחה לי. וכן נראה ענין זה מהפסוק שהקדים לו ואמר מאויבי תחכמני מצותיך כי לעולם היא לי כי אחר שהוא נשען וסומך בתורה ובמצות משענת קיימת אם ילמד מכל אדם אז טוב לו וזו היא הזריזות הטובה בחכמה לבקשה מכל אדם נכבד או נבזה מאמין או כופר כי האיש הנלבב כשימצא אגוז ישבר אותו ויאכל תוכו ויזרוק קליפתו. וכן עשה משה רבינו אשר גדלתהו בת המלך ויהי לה לבן ושם היו חכמים רבים כדרך חצרות

המלכים הקדומים ושם למד בנערותו מכל חכם שימצא מעמו או מעם אחר ולפי רוב זריזותו על כל בני דורו זכה למעלה שלא זכה אדם בה לפניו ולא לאחריו. והפסוק הזה בא הנה להעיר האדם שלא יהרהר רע על נבואת נביא או חכמת חכם לפי שיראה אותו אצל בני עירו הפחותים והיושבים בחשך הסכלות כי אין זה לחסר מעלתו רק לגריעות הכרתם. הלא תראה שמשה רבינו שקם והתגבר בדבר השם על מלך גדול להוציא מארצו עם רב מעבדים ומראש התגבר להרוג המצרי ואע"פ שהיה אחד מאדניו לא היה יכול לסבול העול והוא בלא ספק נכבד בבית המלך אחר שגדלתהו בתו ואהבתהו אהבת הבן והיה חכם בלא ספק וסופו הוכיח על תחלתו שאין הנבואה שורה אלא על חכם גבור ועשיר ועם כל הכבוד הזה פחות אחד מבני עירו לפי שהיה מונעו מעשות רשע אמר לו דרך גדוף ואיום מי שמך לאיש שר ושופט עלינו הלהרגני אתה אומר כאשר הרגת את המצרי. ולא יכול להתיצב לפניו וברח לרשע שבניו מעמו ואחר כך התיצב לפני מלכים לפני מלך בשר ודם ולפני מלך מלכי המלכים הקב"ה וזה הפסוק סובל ענין אחר והוא שחשוכים תואר לעם ההולכים בחשך הם הסכלים ומלכים תאר לחכמים נבוני לחש המבינים סודות התורה והם בעלי העטרות והכתרים כמו שאמר החכם ועטרת תפארת תמגנך ואמר בי מלכים ימלכו ורוזנים יחוקקו צדק

ולפי שהתורה תמימה ומחכימת פתי והיא צריכה לכל וחכמת האדם אין לה קיום מאין יראת שמים ומוסר הזהיר כל חכם שלא יסמוך בחכמתו בלבד בדרך שיקל בדברי תורה ולזה אמר אל תסג גבול עולם אשר עשו אבותיך קרא התורה גבול עולם לפי שהוא גדר קדום נצחי ואמר אבותיך לפי שאהרן היה נביאו כלומר שלא נתן הכל למשה לבדו אבל הוא היה לאלהים ואהרן לנביא כמו שאמר ואהרן אחיך יהיה נביאך לפי שמשה רבינו היה כבד פה וכבד לשון ואע"פ שהשם עושה נפלאות רבות וגדולות על ידו לא היה רצונו להסיר ממנו כבדות פה ולשון על דרך פלא כי היה רצון השם לפי יתרון מעלת משה רבינו על שאר השלמים מבני אדם שיחסרהו מעט מאלהים כדי להכיר אנושותו ולהזכיר ענותו. וזה רצה באמרו מי שם פה לאדם או מי ישום אלם כלומר מרצונו הוא זה שתהיה כבד פה. ולולי זאת הכונה בפסוק לא היתה התשובה מספקת מצורף אל זה שלא יחסר שלמותו מלקבל השפע כי בעת השפיעו על אחרים לא יהיה לו פנאי למשוך השפע כמו שאמרו רבותינו ז"ל בדברים הטבעיים איידי דטריד למפלט לא בלע. ולפיכך היה רצון השם שיהיה אהרן נביאו ושניהם היו האבות. ואפשר לומר שאבותיך אמר על אברהם יצחק ויעקב משה ואהרן אבל איש מהיר אמר על משה לבדו כי הוא היה הזריז והמתוצב לפני מלכים לא הם כמו שאמר ושמי י"י לא נודעתי להם. וכבר קדם פירושו.

ואחר אשר הזכיר זריזות לימוד החכמה. בא להעיר התלמידים על דרך למודם ואמר כי תשב ללחום את מושל בין תבין את אשר לפניך ושמת שכין בלועך אם בעל נפש אתה. ורבותינו ז"ל דרשו פסוקים אלה בתלמיד היושב לפני רבו ואמרו אם יודע אתה ברבך שאומר לך טעם בין ואם לאו תבין מעצמך ואם לא ושמת שכין בלועך אם בעל נפש אתה פרוש וכונתם במאמר זה שלא יקבל תלמיד מרבו דבר אלא אם כן יודיע לו טעמו וזה טוב וראוי לתלמיד שהשיג ועבד על החכמה ההיא אבל למתחיל בלמוד החכמה ההוא אין הדבר כן.

ואחר שאמר כי תשב ללחום נראה שבא להעיר המתחיל בלמוד ולהזהירו על הצריך ועל הראוי לו והוא שיתבונן בדבר ההוא שישמע מרבו בלבד ויתבונן בו ויקבל אותו היטב ולא ישים לבו להתעורר ולשאול דברים אחרים ואם הם חלקי הדבר ההוא כי זה הפסד הלמוד כי לפי טרדתו זאת לא יקבל הנשמע כראוי ויטריד הרב לומר לו דברים שלא במקומן והרב צריך לו להקל על התלמידים בתחלה. ועל התלמידים לקחת תלמודם מעט מעט דבר אחר דבר אם כשילמד מרבו אם כשיקרא בספר ואז ישיג החכמה כשלא ילך בדרך הגרגרן הקרוא לסעודה כי כשיחתכו לפניו מצד חתיכה אחת יאמר חתוך מצד אחר או מחתיכה אחרת ואין זה מוסר לקרוא בסעודה אבל כל בעל נפש ראוי שיקבל בסבר פנים יפות מה שיתן לפניו המשרת. וזה רצה באמרו ושמת שכין בלועך כי אצלי שכין אינו במקום הזה שם לכלי אשר יחתכו בו אבל הוא לחלק הקטן החתוך בו ונקרא כך האוכל הנחתך על שם הכלי כמו שנקרא הכלי מאכלת על שם האוכל החתוך בו ואין ראוי להרחיק זה בלשוננו כי כן מצאנו אצבע אלהים היא שהוא נאמר על הנעשה באצבעו. וכן נאמר יד במקומות על הנעשה בכח היד וכשם שראוי לקרוא ההוא כשהוא בעל נפש למשול בנפשו לאכול החתוך שינתן לפניו כן ראוי לתלמיד בעל לב שיקבל הדברים מרבו בסדר אחר שנודע ברבו שהוא חכם אמתי ר"ל שיודע החכמות המופתיות שהם דרכי האמת ועל התלמיד שהוא כזה אמר החכם חושך אמריו יודע דעת יקר רוח איש תבונה גם אויל מחריש חכם יחשב אוטם שפתיו נבון וכי זה כלל גדול וטוב מאד לכל תלמיד שיעשה אזנו כאפרכסת ולא יפרד כלל בדבריו או בלבבו מהתבונן כמה שיאמר לו רבו כפי הסדר. ולהזהיר מהפך המדה הזאת אמר לתאוה יבקש נפרד ובכל תושיה יתגלע רוצה בו על המבקש שהוא התלמיד כי גם כן יקרא בלשוננו ובלשון ערבי התלמיד מבקש ואמר החכם כי כשהמבקש נפרד מדבר לדבר והוא בכל תושיה יתגלע כלומר שהוא מתערב בכל ומסתבך אין בקשתו רק לתאוה ערומה לא לכונת חפץ אבל כונתו להראות עצמו שהוא יודע כל חכמה בדברו זעיר שם זעיר שם. והוא שסמך לו

לא יחפוץ כסיל בתבונה כי אם בהתגלות לבו כי החפץ בתבונה עומד ומחריש ושומע ומקבל ראשון ראשון כמו שרמז באמרו ושמת שכין בלועך. אחר זה בא להזהיר התלמיד שלא יקבע תלמודו לפני רב שהוא מרבה דברים ומראה טעמים בדרכי הטעאה שהם כזב ושקר ר"ל שמקדים הקדמות העשויות בדרך הטעאה כי לא תושג חכמה בדרך זה. והוא שאמר אל תתאו למטעמותיו כי הלחם ההוא לא ישביע אוכלו אבל כל אשר ימלא בטנו ממנו תרעב נפשו כי הדברים ההם מלאים רוח והבל והוא לחם כזבים. ואפשר שקראו כן על דרך שעושין פעמים הנערים והבחורים בשמחתם שנותנין סובין או חול בתוך בצק נאה ולבן ומחפין אותו והרואה יופיו יתאו למטעמותיו וכשילעסנו ימלא פיהו חצץ בדרך שאמר ערב לאיש לחם שקר ואחר ימלא פיהו חצץ. וכן אמר כמקום אחר על רב כזה שהוא מתפאר ומתהלל בחכמה ברוב דבריו באותן ההקדמות שמניח אותן תחלה כדרך המדברים שנזכר ענינם בספר הרב המורה

ועל כיוצא בזה אמר החכם נשיאים ורוח וגשם אין איש מתהלל במתת שקר לפי שהוא מעלה נשיאים בדרך האמת לגלות סתרים ומרבה רוח דבריו בהרבות הקדמותיו הכוזבות שנותן לתלמידיו ונמצא בסוף שאין תועלת בדבריו להשיג האמת שקרא תועלת ההיא המבוקשת גשם ואין שם כי אם העבים והרוח. וזה הדרך הוא בתכלית הפחיתות לפי שסוף חכמה זו לרע כי כשיובן השקר אשר בתוך ההקדמות שעשה מופתים מהם לאמת האמתות תחשד האמת היוצא מההקדמות ההם וטוב היה לו שלא יהא העיון נמצא כלל והוא שרמז באמרו ושונא מתנות יחיה כי טוב שלא יקבל הקדמות נהוגות שלא בדרך מופת ושיסמוך בדבר הקבלה במה שבא בתורה ובשאר ספרי נבואה ואע"פ שאין שם ידיעה מופתית שהוא בלי ספק כגשם כדעת שאמר הושע הנביא ונדעה נרדפה לדעת את י"י כשחר נכון מוצאו ויבא כגשם לנו וכמלקוש יורה ארץ. ואל ענין זה רמז ראש הנביאים באמרו תזל כטל אמרתי הורה שאין תועלת מאמרו מפורסם ונודע כגשם והוא שלא בא במעמד הר סיני זכר גשם רק חשך ענן וערפל. ואמת שהיה שם מטר מעט מתוך הענן והערפל כפי המשיג כי המושג הכללי היה מעט והמשיגים הרבה היו מעטים ולפיכך לא נמצאה ירידת מטר על הכל והוא שאמרה דבורה י"י בצאתך משעיר בצעדך משדה אדום ארץ רעשה גם שמים נטפו גם עבים נטפו מים הורה הכתוב שלא היו שם גשם ומטר רק טפות טפות וכן אמר נעים זמירות ארץ רעשה אף שמים נטפו מפני אלהים זה סיני. וסמיך ליה גשם נדבות תניף אלהים. ואל זה רמז באמרו הרב המורה בפרק ט' מהחלק השלישי שהיה יום עב וענן ומטר מועט וטוב לחיות באותו המטר המועט מאשר יטרח האדם לריק ויעמוד ברוח ובעבים וגשם אין. ואל זה רמז באמרו נשיאים

ורוח וראוי שישתדל הנבון לרדוף ולדעת את י"י כדרך שאמר הנביא ונדעה נרדפה לדעת את י"י וראוי להתבונן בכתוב הזה בשלשת העניינים שנזכרו בו הרדיפה שהוא בהליכה ואחריה השחר שהוא הנץ האור ואחר זה הגשם.

והקרוב אצלי כי ברדיפה ההיא רמז על הלמודיות לפי שהוא דרך לרדוף החכמה ורמז בהנץ האור על הטבעיות ובגשם על האלוהיות כי הוא המרוה. ואפשר שעל זה רמז גם כן בהקדימו לפני פסוק זה יחיינו מיומים וביום השלישי יקימנו ונחיה לפניו לפי שהם דרכים חלוקים והם מושגים זה אחר זה ובכללם ימצאו חיים מאת השם אבל בשלישי נמצאו החיים המתמידים לפניו כגשם הבא מאתו אחר דרישת התורה כראוי לא בקריאה החלושה ובדרישה הפחותה והוא שהזהיר באמרו אל תתאו למטעמותיו ואחר זה בא להזהיר התלמיד שלא יקל בגרסא במה שילמד מרבי ואף ע"פ שהוא נבון לב ביותר והוא מדמה בנפשו שאין לו להקפיד אם ישכח מה ששמע מרבו לפי שידע אותו בעברו על הדבר ההוא לפי טוב התבוננותו וזכות עיונו כי זה ייגענו להשיג העושר ההוא ויאבד זמנו עליו ואלו היה גורם כראוי מה שילמד לא היה צריך ליגיעה ההיא והיה לו פנאי ללמוד מה שלבו חפץ ועל זה רמז באמרו אל תיגע להעשיר מבינתך חדל התעיף עיניך בו ואיננו כי עשה יעשה לו כנפים כנשר יעוף השמים. אחר זה בא להזהיר התלמיד גם כן שלא ישב לפני רבו אע"פ שנודע לחכם כשהרב ההוא מונע בר ומדמה בנפשו שיחסר לו מה שילמדהו ממנו ולפיכך הוא מקנא בתלמידים ומי שהוא רע עין בזה מבטל תלמידיו ומאבד זמנן בדברים בטלים וישיא אותם מדבר לדבר עד שלא ישיגו חכמה והוא גם כן תלך חכמתו הלוך וחסור כמו שדמה בנפשו אם היה מלמד אותם כראוי ואז טוב לו כי היה מוסיף חכמה בכל יום כמו שהמשילוהו רבותינו ז"ל בעצים קטנים שמדליקין הגדולים ולא כן ידמה בנפשו אבל כאלו יחלטו התלמידים ממנו לחם חקו וימות הוא ברעב ולפיכך הוא שומר חכמתו שמירת הנבל הכילי בממונו שהוא מונע טוב מבעליו וחומס אותו וכשם שאין ראוי להתאכסן אצל הכילי לפי שהאכסני לא ישבע והכילי ישוב כאלו הוא נגוע ומוכה מדאגתו על חסרון הלחם ההוא או ימות כדרך שמת נבל בבא אליו עבדי דוד כן אינו ראוי לתלמיד שישב לפני רב כזה והוא שאמר להעיר על זה אל תלחם את לחם רע עין ואל תתאו למטעמותיו כי כמו שער בנפשו כן הוא אכול ושתה יאמר לך ולבו בל עמך רצה בו כי אתה לא תועיל לעצמך בישיבה ההוא לפני האיש ההוא ותזיק לאיש ההוא כפי אשר דמה.

וכבר העיר הרב בהעירו את התלמיד שלא ישמור חכמתו שמירת נדיב שהוא מכלכל דבריו במשפט ונותן לאנשיו הראוי לתת להם ומונע מאשר אין ראוי לתת להם לא שיתן

לכל אדם בשוה כי המרחיב מתנתו לרעים ולזונים ולשכורים מאבדי הזמן לא יקרא נדיב אבל מפזר הון ומאבדו והוא משחית הממון וגורם רע לאיש השכור ההוא או הזונה ולפיכך ראוי לנדיב שימנע הונו ולחמו מהאיש הזונה או השכור. וכן ראוי לרב שלא ילמד תלמיד שאינו הגון כי אז הוא חומס החכמה וגורם שם רע עליה ומביא התלמיד ההוא להרוס ולעלות במקום שאינו ראוי לו ונופל מטה מטה. ועל זה הענין אמר אכלת פתך תקיאנה ושחת דבריך הנעימים באזני כסיל אל תדבר כי יבוז לשכל מליך. ועל שני העניינים הנזכרים אמר אחד מן החכמים אל תמסרו החכמה למי שאינו מאנשיה פן תחמסוה ואל תמנעוה מאנשיה פן תחמסו אותם. וכמו כן ראוי לכל חכם שישיג דבר חכמה שלא נכתב שיכתבנו כדי שלא יחמוס הראוי לדבר ההוא מאנשי דורו או מאנשי זמן אחר ולפיכך היו טורחים הראשונים לעשות ספרים. וכן ראוי לו שיכתוב בדרך שלא ישיג כל אדם המכון בספר ההוא פן ישחית דבריו הנעימים ויבוז הסכל לשכל מליו לפי שהאמתות אינן נאותות לעם כלו. ואלו יפורש הדבר בספר יביא רבים לדבר בו. ויטיחו דברים כלפי מעלה והיה הנביא או החכם הכותב ההוא מפורש מעיר הכלב הישן.

ואל זה רמז החכם באמרו מחזיק באזני כלב עובר מתעבר על ריב לא לו כי הדבור בביאור בעניני הסודות הוא ריב לא לו וטובה השתיקה ממנו כי מעט הם שיקשה להם ענין מעניני המציאות בעצמם והיא שאמר אחר זה באפס עצים תכבה אש ובאין נרגן ישתוק מדון ואמר על המרבה לדבר בדברים העמוקים פחם לגחלים ועצים לאש ואיש מדנים לחרחר ריב וזה היה באמת סבה לקשי הכתוב בתורה ובנביאים ובכתובים ולפיכך היו כותבים בדרך קצרה ובדברים הנבוכים עד שהחכמים הגדולים היו חולקים בפירושם ואלו ואלו דברי אלהים חיים ואין ראוי לשום אדם שלם וחכם להקל בדבר מדבריהם הנודעים בקבלה או לקצץ בהם נטיעות או להלעיג עליהם מפני שמחברם אינו קיים שיודיע טעם דבריו כי זה עון גדול והעושה זה מגלה פנים בתורה ופושט ידו בעיקר.

ורבותינו היו מזהירים על זה שלא לדבר על אחד מחכמי דור ודור והוא שאמרו אין משיבין הארי לאחר מיתה כל שכן שראוי להזהר בזה על דברי הנביאים והכתובים וכל שכן על דברי תורה והוא שהזהיר החכם בסוף דבריו אלה ואמר אל תסג גבול עולם ובשדי יתומים אל תבא כי גאלם חזק והוא יריב את ריבם וקרא דבריהם שדה יתומים לפי שמתו מחבריהם שהם האבות ולפיכך ראוי לכל מבין לדון כל הנמצא בספריהם לזכות אחר שהם נודעים בחכמה או בנבואה. וראוי לקבל כל דבריהם קבלה קיימת כמו שאמר הביאה למוסר לבך ואזניך לאמרי דעת. השם ברחמיו יתן בלבבנו להבין ולהשכיל לשמור ולעשות את כל דברי תלמוד תורתו באהבה.

פרשת בא

(והיא ראויה לפרשת החודש).

עשה ירח למועדים שמש ידע מבואו. הכתוב הזה בא במזמור שחבר נעים זמירות בספור כל המציאות שהראה בו כונת הברכה שאנו מברכים את השם שהיא דרך הוראה והכרח שהוא הממציא הכל והמסדר כל הנמצאים בסדר טוב. ובענין הברכה חבר שני מזמורים לפי שני ענינים שצריכה הנפש להתעורר עליהן. ולפיכך הזכיר בראש כל אחד ואחד מהם ובסופם ברכי נפשי את י"י. ובפתיחת הראשון הוסיף וכל קרבי את שם קדשו וזה מאתו הערה טובה לפי שהמזמור הראשון העיר האדם על קיום המצות ולדעת כי יש אחרית ותקוה לאדם וכי השם גומל לטובים והוא רב חסד ליראיו כי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא. ולפי שזכור לפניו כי עפר אנחנו וידע יצרנו כי בעון חוללנו סולח לכל עון נפשות הטובים לא לכל עון נפשות הרעים ולפיכך אמר בפתיחת המזמור ההוא אל תשכחי כל גמוליו ובתתימת הענין אמר וחסד י"י מעולם ועד עולם על יראיו וצדקתו לבני בנים לשומרי בריתו ולזוכרי פקודיו לעשותם.

וקרוב אצלי כי אמרו אל תשכחי כל גמוליו בא להעיר על כל מיני הגמול מאת השם לאדם כי הגמול כולל טוב ורע בשלם לאיש כמעשהו או בהקדימו. וגם הזכיר במזמור הזה גמול העולם הבא באמרו בראש הגואל משחת חייכי המעטרכי חסד ורחמים ובאמרו בסוף וחסד י"י מעולם ועד עולם על יראיו וגו' ואשר ראוי להתבנן בו ולדקדק היטב כי במזמור השני אמר על שארי בעלי חיים תוסף רוחם יגועון ואל עפרם ישובון. תשלח רוחך יבראון ותחדש פני אדמה. והנראה מענין הפסוקים ההם שנטה לדעת קצת חכמים קדמונים שהיו אומרים כי כל חי יקום אחרי מותו וזה הדעת לא נקבל אנחנו בעלי אמונת תחיית המתים. ובהפך זה נראה שאמר במזמור זה על האדם כי אמר אנוש כחציר ימיו כציץ השדה כן יציץ ואמר רוח עברה בו ואיננו ולא יכירנו עוד מקומו. וזה דומה למאמר אסף שאמר ויזכור כי בשר המה רוח הולך ולא ישוב. וזה פלא כי מן הנראה בדבריהם שבני אדם לא יחיו אחר המות וחלילה חלילה לאסף ודוד שהיו חכמים ויראי אלהים מהפוך דברי אלהים חיים ולאמר שנפשות הצדיקים תאבדנה ונפשות יתר בעלי חיים תחיינה אחר המות. אמנם כונתם היתה שהשם מכפר העונות שהגורם להם הוא הגוף לפי שהוא מקרי לאדם לא עצמי. ועל דרך האמת כי הצדיקים יחיו אחר המות והרשע יאבד מכל וכל ולא יכירנו עוד מקומו. רוצה כי הגוף אחר שהוא מורכב מד' יסודות יותך מעט מעט וכל חלק ישוב ליסודו אחר כן לא יתחברו החלקים ההם יחד להיות גוף אחד כבתחלה במקום אחד והוא שאמרו לא יכירנו עוד מקומו או רצה בו שלא

יכירנו עוד מקומו שהוא רוחו המכילו והמכלכלו אבל הוא כשאר בעלי חיים שישובו אל עפרם. ואחרים מלבד זה יקימון בשלוח השם רוח החיים אליהם לחדש פני אדמה להעמיד המינין ובא הענין להורות שהתכלית האחרונה לאלו המינים היא התמדת ההויה וההפסד שהיה לרצון השם כשיתהוה ממנו תכלית מה שאיפשר להתהות כמו שכתב הרב המורה בחלק השלישי בפ' י"ג ובאר שם ואמר שאם יאמר כי כל הנמצאות מתחת גלגל הירח בעבור האדם יהיה אמת מזה הצד. ולפי זה הענין הנזכר אמר יהי כבוד י"י לעולם ישמח י"י במעשיו. ושאר הפסוקים השלים בענין אדם. כי הוא המכון מן הצד הנזכר ובלבד הצדיק ממנו כי הצדיק ממנו יקום ויחיה בשני חלקיו שהם הגוף והנפש כמו שנזכור בפרשת בהעלותך והמדקדק בכתובים האלה ימצא שנעים זמירות העיר בם על אמונת תחיית המתים הנמשכת לאמונת העולם הבא כפי מה שנזכר שם. ועל הגמול הטוב ההוא העיר לברך את י"י. ולפי שעיקר הוא בגמול העולם הבא ותחיית המתים הנמשכת אליו. וזה לפי מה שקנה לו האדם בעולם הזה אמר על זה בסוף כל דבריו אשירה לי"י בחיי אזמרה לאלהי בעודי יערב עליו שיחי אנכי אשמח בי"י יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם ברכי נפשי את י"י הללויה.

ועל הדרך הנזכר ראוי לדון לזכות כל מי שנודע בחכמה וביראת שמים לא כדרך המדברים סרה על אנשים ידועים וחכמים. ולפי שהמדברים ההם משימים כונתם להשיב עליהם ולדחות דבריהם אינם משיגים כונת דבר מדבריהם אבל יכשלו בם ויחזיקו בדעות רעות ונפסדות. ועליהם אמר החכם משיב רעה תחת טובה לא תמוש רעה מביתו. והרעה ההיא הם הזיופים אשר בידיהם שהם מוכנים לצרתם ולרעתם כמו שאמר הרב המורה בפתיחת ספרו ועליהם אמר גם כן עושר שמור לבעליו לרעתו וכל הפסוקים הנמשכים למשיב רעה תחת טובה נאמרים על ענין זה. וסוף דבר החכם בזה אוהב פשע אוהב מצה מגביה פתחו מבקש שבר עקש לב לא ימצא טוב ונהפך בלשונו יפול ברעה. ונהפך בלשונו נאמר על המדבר רע באנשים המדברים טוב והמחרפים אותו בספרו. וכונתי בזה על המדברים סרה על איש האלהים הרב רבינו משה בר מימון ז"ל עד שאמרו לרע הבנתם שהוא כפר בתחיית המתים חלילה חלילה לו כי הוא דבר ברוח הקדש וברוח חכמה כל מה שדבר בענינים אלה והמבין את לחשיו ידע כי הוא הלך בדרך הנביאים והכתובים. ואלו היו דוד ואסף בדורותיהם היו מדברים הרעים האלה עליהם מה שדברו על הרב רבינו לפי שהם בני בלי לב.

ונשוב לענינינו כי לפי שהקרבים הם אברי הגוף והם כלי האדם להתקדש בם הנפש או להתחלל בם כי הם סבת העונות לפיכך העיר האדם לברך את שם קדשו בקרביו כדי

שיתעורר לדמות דרכיו לדרכי קדושתו כמו שבא בתורה והתקדישתם כי קדוש אני ואמר במזמור זה יודיע דרכיו למשה. ולפי שהנפש היא בעלת הגמול וההודאה שנה ואמר ברכי נפשי את י"י ואל תשכחי כל גמוליו וכל הנמשך לזה בענין הגמול על המצות בדרך התורה ואמונת כל בעל דת. ואחר זה אמר י"י בשמים הכין כסאו ומלכותו בכל משלה וזה הפסוק אמרו כמשיב על דברי החולקים על התורה והם אנשי המחקר שאומרים לפי מבוכתם בהשגחה עזב י"י את הארץ חלילה אבל ממכון שבתו השגיח ומלכותו בכל משלה אף בשפל היצירות שהם המורכבים האחרונים ממעשיו הנודעים אל כל חכמי לב בבחינת סדרם ממשלת הגבוהים עליהם עד ממשלת גבוה מעל גבוה. ובידיעה ההיא תמצא הברכה האמתית אשר אליה הכונה בבחינת השלשה עולמים הנזכרים אחר זה שמתוך הבחינה בם נודעה הברכה וההודאה לשם. ועל דרך זה הם המברכים האחד מהם צורות בלא חומר שמעשיהם בשמיעה בלבד והם בעלי כל כח נברא והוא שאמר ברכו את י"י כל מלאכיו גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו. והשני אשר תחתיו צורות נשואות בחמרים קיימים הם הגלגלים שהם חילו הגדול עם משרתיו שהם הכוכבים העושים רצון השם שהכל נמשך לרצונו והוא שאמר ברכו את י"י כל צבאיו משרתיו עושי רצונו. והג' והוא השפל הוא הכללי המורכב שכל חלקיו נעשים מחומר וצורה והם הויים נפסדים כדרך כל נעשה מדבר שכל הוה בדרך זה הוא נפסד ואע"פ שהוא כן ומושבו בשפל המקומות מתוך בחינת הסדר בכל וכי השפל נמשך לגבוה ממנו והגבוה לגבוה והכל כשלשלת אחת נודע כי בכל מקומות ממשלתו פושטת כדרך שהזכיר תחלה ומלכותו בכל משלה. וזה הענין רצה באמרו ברכו י"י כל מעשיו בכל מקומות ממשלתו ר"ל שמתוך הבחינה בהם הנעשים לא עושים נודע שממשלתו בכל המקומות ומתוך חקירת כל זה תשלם ברכת הנפש לי"י והוא שאמר בסוף ברכי נפשי את י"י ולפי שדבר בדרך כללי בבחינת העולמות ודבר בדרך קבלה הנמשכת לדרך התורה ובזה לבדו לא ישלם האדם עד שיטרח לדעת הפרטים בדרך חקירת חכמה חבר מזמור אחר בברכת הנפש ואמר ברכי נפשי את י"י אלהי גדלת מאוד הוד והדר לבשת. ונאמר כי לפי שהברכה והתהלה לשם הוא מצד הנמצאים מאתו בלבד כי עצמו לא יושג אמר גדלת מאד כדרך אמרו גדול י"י ומהולל מאד ולגדולתו אין חקר רצה בו שאין ראוי להללו כי אם בסיפור מעשיו כמו שסמך לו דור לדור ישבח מעשיך. וכל התהלות בו נאמרות חוצה לו. אמנם כפי השגת מעלת הנמצאים תחתיו תגדל תהלתו ויתרון התהלה ההיא כפי יתרון ההשגה. וידוע שמעלת המלאכים היא העליונה כי הם הדבקים לשם והודו שופע עליהם והם הנראים לבני אדם הקדושים המראים כח מעשיו להם ולפיכך נמשלו

לבגדי כבוד ותפארת כי הלבוש הוא קנין חוץ לאדם ודבק אליו ומכסה עצמו שאינו נראה אבל מורה על עצמו שהוא מבפנים וכפי ענין זה הם המלאכים ועליהם רמז באמרו הוד והדר לבשת. אחר כן אמר עוטה אור כשלמה נוטה שמים כיריעה ורבותינו ז"ל בארו זה באמרם שמים מאי זה מקום נבראו מאור לבושו לקח ונטה כשלמה והיו נמתחים והולכים שנאמר עוטה אור כשלמה נוטה שמים כיריעה והארץ מאי זה מקום נבראת משלג שתחת כסא הכבוד שנאמר כי לשלג יאמר הוי ארץ. והפלוסופים אמרו שהשם יעיין בעולם השכלים ומשפיע ממנו המציאות ולשון הרב המורה שההנהגה שופעת מהבורא על השכלים כפי סדרם ומן השכלים ישפיעו מהם ממה שהוחן להם טובות ואורות על גופות הגלגלים וישפע מן הגלגלים כחות וטובות על זה הגוף ההוה והנפסד. ולפי ענין הזה אור לבושו הוא השפע השופע מאתם כי הם כלבוש כמו שאמר דוד הוד והדר לבשת והקרוב אצלי שעוטה בא בכתוב במקום פורש וחברו על שפם יעטה והשמלה אינה במקום הזה לבוש אבל הוא כמו ופרשו השמלה שהוא בגד פרוש וכמוהו ושכב בשלמתו ואם אי אפשר מבלתי היותו מכסה לגוף הנה הוא מכסה לעולם והוא שאמר לקח ונטה כשלמה והיו נמתחין והולכין שנאמר עוטה אור כשלמה ולשון נטה ונמתחין בא על דרך לשון הכתוב שאמר הנוטה כדוק שמים וימתחם כאהל לשבת.

ונראה שדעת רבותינו ז"ל הוא שהמאורות נבראו משפע המלאכים ומשפע המאורות נבראו הגלגלים לפי שהם נמצאים על טבעים חלוקים שהשמים ספירים והמאורות אינם ספירים אבל בעלי אור. והרב המורה אמר שגרמי הכוכבים גשמים נחים לעולם בעצמם וגרמי הגלגלים מתנועעים לעולם. והחכם שהתחברתי עמו אמר שאין זה דעת ארסטו אבל דעתו שזכות הכוכב אצל הגלגל כולו כזכות העין אל הגוף כלו ותנועת הגלגל נמשכת לכוכב אשר בו כי כח התנועה הסבובית הוא בו וממנו יתפשט בגלגל. וזה נאות מאד למה שאמרו ז"ל ונטה כשלמה והיו נמתחין והולכין והוא שאמר הנביא וימתחם כאהל לשבת אחר אמרו הנוטה והוא כענין האהל הנאה שיושם בראשו דבר נאה ומבהיק כן הכוכב בגלגל אבל טבעם אחד בעמידה ובקיום שהם עומדים קיימים לא משתנים עד שהאמינו הכופרים הקדומים שהממשלה להם מעצמם ולא היו משיגים כי הממשלה לו לבדו ית' עד שבא אברהם אבינו וקרא בשם י"י אל עולם. והוא עיקר התהלה ליחס כל הממשלות אליו בהורוה שממשלת הכוכבים והגלגלים מאתו כי הם המושלים על העולם השפל מהיסודות הנכללים במלת ארץ בקצת המקומות ועל כל היסודות היתה הכונה באמרם שהארץ נבראת משלג שתחת כסא הכבוד כי כסא הכבוד תואר לשמים כמו שאמרו י"י בשמים הכין כסאו ושלג שתחת כסא הכבוד הוא משל

לשפע הגלגלים הנותן החומר הראשון. ואדונינו הנפירד פידריקו נתן טעם לדבר החכם שלקח שלג במקום החומר הראשון לפי שהשלג היא לבנה וכל מקבל צבע כשהמקבל הוא לבן אז יקבל כל צורות הצבעים שירצה האדם כן החומר הראשון הוא מקבל כל הצורות ע"כ דמהו החכם לשלג המכונה כמעשה לבנת הספיר כפי דעת הרב המורה. אבל דעת החכם שהתחברתי עמו שהוא רמז לגלגל התשיעי שהיא פשוט זך ספירי מאין כוכב בו וכן הוא אצלו בדברי יחזקאל הנביא. והרב המורה הביא ראיה לדבריו ממה שבאר אנקלוס ואמר ותחות כורסיה יקריה כעובד אבן טבא. וכגבוה שמים על הארץ כן גבה שפע זה על שפע זה מהנזכרים ולפיכך קראו לאחד אור ולאחד שלג ושניהם נאמרים בדרך משל לא שהיה דעת בעל המאמר הזה שהשם ברא דבר מדבר תחילה. אבל הכל היה לא מדבר.

גם הפייט שאמר יה אור מסות אור בראו מזה המאמר נראה שלקחו. אמנם שנה בלשון ולא שיש שם לבוש אחר נמצא. ונשוב לענין המזמור ונאמר שדוד ע"ה כון במאמר הזה להזכיר פרטי מעשי בראשית והכונה בהם להעיר על דרך הספור כמו שעשה משה רבינו ע"ה מאין צווי או אזהרה על זה לפי שהוא דבר מכוון ליחידים בלבד. והוא שאמרו ז"ל לא הי' לו למשה להתחיל התורה אלא מהחדש הזה וגו' וזה כולו לפי שבפרשה ההיא נכתבה המצוה הראשונה שנאמרה לישראל ולפיכך היה ראוי לפתוח בו התורה שנתנה לכל ישראל אלא מה טעם משום כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים שלא יאמרו אומות העולם ישראל גזלנין הם שגזלו הארץ מבעליה לפיכך הגיד שהכל שלו ובמצותו לקחוה.

והמאמר הזה גם הפסוק נאמרו על דרך סוד ואין הכונה בו רק בהודעת סוד מעשה בראשית שהוא חכמת הטבע שהוא הסולם לעלות בו אל השם יתברך ולבא לטרקלין שלו. וזה מפורש במדרש חזית כי כן נאמר שם הביאני המלך חדריו ולא היתה התורה צריכה להדרש אלא מהחודש הזה לכם. ומפני מה גילה הקב"ה לישראל מה שיברא ביום ראשון ביום ב' ג' ד' ה' ו' בזכות שאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע מיד נגלה. ועוד אמרו וכי מנין יבא אליהו בן ברכאל הבוזי ויגלה להם חדרי בהמות ולויתן. וכי מנין יבא יחזקאל בן בוזי ויגלה להם מעשה מרכבה הוי אומר הביאני המלך חדריו. ובחדרי בהמות ולויתן רמז על חכמת הטבע כי הם הנזכרים להפליא ולהתבונן בבריאת השפלות בים וביבשה. ואחר זה יעלה האדם אל הגלגלים כמו שעשה יחזקאל. ואעפ"י שהבהמות ולויתן לא נזכרו בדברי אליהו רק בדברי השם אמר שאליהו העיר איוב במעשה ההוא להתבונן בבהמות ולויתן הנה גלה חדריהן אליהו. ומה שקרא יחזקאל הבוזי לפי שהי'

בן בוזי הכהן ובן אליהו בן ברכאל הבוזי. ובשם הזה הערה על שני הענינים מכל חפצים שהם נבזים בין בני אדם.

וראה והתבונן שפרשה זו בעצמה פתח בה החדש הזה לכם ורבותינו ז"ל אמרו מלמד שהראה לו למשה הקב"ה את הלבנה בחדושה ואמר לו כזה ראה וקדש ובזה ידיעה והערה על ידיעת מהלך הלבנה וחדושה ובאמרו ראש חדשים הערה על ידיעת מהלך המזלות וסדרם כי כן יתחילו בעלי חכמה זו מטלה שהוא מזל ניסן. והם נתנו טעם להתחלתם מטלה ואמרו כי אע"פ שהעגול אין לו ראשית ראוי היה להניח אחד מהם ראשון. ולפי שיש בעגול המזלות ארבע נקודות שבעבור השמש עליהם יחלפו הזמנים ראוי היה להניח אחד מהם ראשון. ולפי שהשווי נבחר בכל דבר היה ראוי להניח טלה או מאזנים שראשיהם על השווי ולפי שבטלה זמן תוספת היום על הלילה ומאזנים זמן תוספת הלילה על היום ויתרון האור על החשך ידוע כי הוא כחיים אצל המות נבחר טלה להניחו ראשון ובו בחר השם להוציא את בני ישראל כי הוא עת צאת המלכים הוא בחדש האביב ולפי דעתי כי כן נקרא כדרך שיקראו אותו שאר האומות פרימא ווירה כי אז יראה רעננות כל צומח והוא זמן כל נעימות והוא ראוי להקרא ראש חדשים להעיר על ידיעת חשוב תקופות ומזלות. ובאמרו ראשון הוא לכם לחדשי השנה הערה על ידיעת מהלך גלגל החמה אשר אליו תיוחס השנה ולהשנותה חלילה יקרא שם הזמן ההוא שנה. כבר נגלה לך שמשה רבינו ע"ה העיר בתחלת המצות על חשוב תקופות ומזלות שאמר עליו כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים כמו שאמרו ז"ל ונקראת בינה לפי שהיא ידיעה בהוצאת דבר מתוך דבר ונקרא חכמה לפי שהעמים הסכלים היו תועין בממשלת הכוכבים כמו שנזכר ומתוך חשוב תקופות ומזלות המורה כי הוא הולך על הסדר אחד לעולם נודע שיש להם מסדר ומנהיג ולו לבדו הממשלה והכל מאתו כמו שאמר לך י"י הגדולה והממלכה והמתנשא לכל לראש והעושר והכבוד מלפניך.

ושמעתי מפי החכם שהתחברתי עמו שהעושר והריש והממשלה והכניעה וכיוצא בם אי אפשר בהם במקרה מפני שהוא דבר מתמיד בכל מקום ובכל זמן ואחר שהוא כן ראוי לשאול מה זה שאנו רואין שהמין כלו שוה באיברי אישיו והוא חלוק בשאר עניניו במשול זה על זה וכיוצא בו.

ואמר לתשובה על זה כי אחר שנודע שהשם נתן ממשלה לשמים על הארץ ראוי לתת טעם לנמצאים שם מצד מציאות השמים. ולפי שעצם כל הגלגלים אחד בכל זמן ובכל צד השתנות עצמי המין כלו לפי שהן נמשכים אחר עצם הגלגל ולפי שיש לגלגל עליונות מקום זה על זה ושנוי מצד תנועתם בפאות העולם ימצא השנוי בין הענינים הנמשכים

אל העצם כעושר וריש וכיוצא בם לפי שהדברים ההם נמשכים אחר תנועת הגלגלים. ולפי' זה הענין עצמו אמר שנמצא איש אחד אוהב אחר ממינו ואם לא קדמה לו סבת אהבה מצד גמילות טוב או תוחלת הכל נמשך אחר מערכת הכוכבים לפי אהבת כוכבי מולדתם. ועל דרך זה תמצא השנאה ושאר הענינים המשתנים בין בני אדם וזה כלו לא תכחיש אותו התורה המיעדת היעודים מטוב העולם והפכו כי התורה מדברת על דרך המופתים ושנוי הטבע וביטול ממשלת הכוכבים כמו שאמרו ז"ל אין מזל לישראל. אבל לשאר האומות לא מנעו ממשלת מזל מעליהם. וזה דבר אמיתי יאמתנו המציאות כי הרעים נמצא להם העושר והממשלה בעולם הזה לא לישראל אחר שהסתיר פניו ממנו ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו הסתתרה. אבל מקדם על ידי משה רבינו היו עושים לפי חכמתם ובינתם והיו מונין חדשיהם ללבנה ושנותם לחמה כדי להתבונן במהלכם ושבילם להכיר ולדעת מי שאמר והיה העולם בתת להם חוק וזמן שלא ישנו את תפקידם ולגרע מחוקם או להוסיף אין לאל ידם.

ולכן הוזהרו העם מעובדם וצוו לקבוע מועדיהם בם לזכור נפלאות השם במועדם ולהקריב בראשי חדשיהם שעירי חטאת לכפר בעדם ובחדש הזה שהוא ראש חדשיהם יקריבו מתרומה חדשה לחדש רוחם בקרבם ולהעיר כבודם ולהתודות בראשו שנתן על פשעם ומרדם למען יחדלו מעושק ידם וישובו לאל בעודם כי זה כל האדם. אבל החכמים היחידים היו מתבוננים ומשימים על לבם לדעת כל זה באותות ובמופתים שכליים ולא היו סומכים על הקבלה בלבד כי הקבלה הסתירה דברים רבים שלא יטבו בעיני ההמון אבל יקוצו בם מאד ועל דרך זה בא הספור במעשה בראשית מראש.

אבל העיקר הגדול מה שאמר וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד ר"ל שכל אחד מהנעשים נאות לעצמו במציאותו הטובה והמתמדת. והרב המורה אמר כי אמרו מאד לפי שלא יפסק ויפסד כלל. ואפשר לומר כי זה אמר לפי הספור הכללי שהכל נמצא באיש אחד אבל על כל ספור וספור פרטי אמר כי טוב להודות כי הוא נאות לעצמו ואע"פ שיש בהם נבראים בעלי היזק וטבעם להרע לאחרים כקצת החיות הטורפות והעופות הדורסים והתנינים הגדולים. אעפ"כ מצד בחינת עצמם הם טובים ולפיכך נזכרו התנינים הגדולים במעשה בראשית. ונעים זמירות אמר גם כן במזמור זה לויתן זה יצרת לצחק בו לפי שהוא היצור הגדול שנמנע מבני אדם ומכל היצורים ולפי הפלגתו המשילו בו הטוב הצפון שנאמר עליו מה רב טובך אשר צפנת ליריאך פעלת לחוסים בך. ובחרו בשם לויתן להפלגת גודל עצמו ולהצטרפות שמו כי כן כתוב כי לוית חן הם לראשיך

ועל דרך זה מה שאמרו צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנין מזיו שכינה. וכבר באר זה הרב רבינו ואמר שהידיעה שהשיגו בה הקב"ה היא העטרה.
וראוי להתבונן כי לא בלויתן בלבד המשילו בה. כי כן המשילו בבהמות במקום אחר בעצמו ואמרו על שניהם בפרקי ר' אליעזר שעתיד הקב"ה לעשות סעודה גדולה מהם לצדיקים. ואמנם סעודה גדולה ראיה חזקה כי לגדלם המשילו בם הטובה הצפונה הגדולה והרבה לפי ששניהם הזכירם הקב"ה בדבריו בהפלגת בריותיו. ומה שנאמר שם בפרקי ר' אליעזר על בהמות שרועה באלף הרים. רמז שעל כלל בעלי מיני חיים נרמז שם. לפי שהמינין עומדים כי כן כתוב בהררי אלף והוא שרמז באיוב הוא ראשית דרכי אל. והוא ראוי לפי ההשגחה המינית וכן נאמר בלויתן את כל גבוה יראה. סוף דבר לפי הפלגת השבחים הנזכרים בהם המשילו בהם הטובה לצדיקים. לא על מלוי כרסם ובטנם. ונשוב לענייננו כי אע"פ שיש בריות גדולות מזיקות לשאר הבריות בבחינת עצמם הם טוב וכל נמצא טוב אחר שהוא נמצא. ואע"פ שמצד שפע הגבוה נמצא השפל וכן הכל על הסדר א"ל שהגבוה והנכבד נברא בעבור השפל והנבזה שאם כן היה חביב הנבזה מהנכבד שהדבר שהוא אהוב בשביל האחר האחר הוא הנאהב יותר כי האב כשיאהב המלמד בשביל הנער בנו שהוא מלמדו ידוע כי הנער הוא האהוב יותר. ואלו היה הענין כן כמו שחושבים רבים היו המורכבים מהיסודות שוכני בתי חומר נאהבים ונכבדים אצל השם יתעלה יותר מן המלאכים ואין הדבר כן אבל הגבוה נברא לעצמו לרצון השם שרצה במציאות הטוב ונתן בטבעו שתצאנה תועלות ממנו.
וזה הענין בעצמו בא בספור בריאות המאורות ובא זה ולמד על זה כי תחלה אמר יהי אור ויהי אור ואמר וירא אלהים את האור כי טוב ורבותינו ז"ל אמרו הן הן המאורות שנבראו ביום ראשון ולא תלאן עד יום ד' וזה כי יום ד' כבר קדם לו הוית הרקיע בתוך המים והראות היבשה ומציאות הצמחים וזה כלו צריך לאור ולחשך כי הם סבות ההויה וההפסד אחר הכחות הגלגליות והכל מעשה ידיו. והוא אומרו ומעשה ידיו מגיד הרקיע. והגדת מעשה ידיו הוא העולם השפל לרקיע. ולפיכך ספר ביום רביעי שלש תועלות המגיעות מהאור עם נתינתם ברקיע ההוא הנקרא רקיע שמים כמו שנזכר ג' פעמים בפ' מאורות. יהי מאורות ברקיע השמים הוסיף ביאור ואמר. והיו למאורות ברקיע השמים להאיר על הארץ ולולי זה הענין היה לו לומר תחלה פסוק להאיר על הארץ. ולפי זהו הענין נאמר והיו למאורות כי מה טעם לומר יהי אור להיות אור. ראיה ברורה אחרת כי אחרי אמרו כל זה באר ויעש אלהים שני המאורות הגדולים. ואחר כן אמר ויתן אותם אלהים ברקיע השמים מכלל שנתינתם שהיא תלייתם היתה אחר עשייתם. ולשון נתינה

באלו העניינים מצאנו בזכר הקשת אמר את קשתי נתתי בענן ולשון נתתי מורה על אמתת ענינם שאינו דבר מונח מאז ועומד לא הקשת בענן ולא המאורות ברקיע השמים ונתינתם בו הוא לג' תועלות המגיעות מהאור. הא' להאיר על הארץ. השנית למשול ביום ובלילה. השלישית להבדיל בין האור ובין החשך וזה יתבאר במה שנמשך במזמור זה כי כפי ענין זה שבא במעשה בראשית אמר בראש המזמור עוטה אור כשלמה ולא הזכיר לו שם תועלת כלל ואחר כן הזכיר פסוקים רבים מורים על ממשלת האור. למבינים אמר תחלה המקרה במים עליותיו לפי שתחלת המזג היסודות שהוא בסבת האור יתחדש ממנו האד העולה מן הארץ וזה בא כדרך שסדר משה רבינו ע"ה אחר בריאת האור יהי רקיע בתוך המים שבא להורות כמו שפירשוהו רז"ל יחזק הרקיע שלא היתה הויתו הויה גמורה רק חוזק המקום ההוא. וזה הלשון בעצמו אמר באמצו שחקים ממעל. וכבר הקדים לו בהכינו שמים שם אני. ועל אמוץ השחקים אמר יהי רקיע שבא להורות על הווית הרקיע הצריך להקוות המים התחתונים ולהראות הארץ. ואל מציאות המים העליונים שהם המים אשר מעל השמים שהזכיר דוד גם כן דרך רמז בכלל העולם האמצעי ומשם יפתח השם את אוצרו הטוב את השמים ובאמת קראו הטוב כי הכל מתמיד בסבתו ובמציאותם ימצאו הצמחים. ולפי שמשה רבינו ע"ה כתב בפסוק תדשא הארץ שלא במקומו כלומר שהקדימו לתליית המאורות שהוא סבת האד העולה מן הארץ אמר אחר כן וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ. וכאילו רמז ואמר כי בהראות היבשה היה ראוי לעלות האד. כי כבר נתלו המאורות וזה הרקיע נסתר מרבים. ולפי שאינו כמשמעותו הפשוטה נאמר בו ויהי כן ואמר ויעש מה שלא בא בשאר ההוים ועליו רמז ישעיה הנביא באמרו מי מדד בשעלו מים ושמים בזרת תכן וכל בשליש עפר הארץ. ואלו היו השמים העליונים היו דברי הנביא שלא כסדר. לפיכך נראה שרמז באמרו מי מדד בשעלו מים על הקוות המים כי אז נעשה הרקיע ונראתה היבשה. והוא שסמך לו ושמים בזרת תכן והוא הרקיע. ואמרו וכל בשליש עפר הארץ על החלד המכוסה ממנה. ואמר על הנגלה ממנו ושקל בפלס הרים וגבעות במאזנים. וזה כולו כפי מה שהודיע המציאות לחכמים אבל הדעת המפורסם להמון שהמים העליונים למעלה מן הגלגלים וזה אמת מצד שהם באים בכחם והכל מכח מעשיו.

והוא שאמר משקה הרים מעליותיו מפרי מעשיך תשבע הארץ וכבר הקדים לו המקרה במים עליותיו ולפי שלא יוחס זה לטבע אמר מפרי מעשיך רוצה בו מכח מעשיך. וקראו פרי לפי שאין לו מציאות בעצמו כמו שאמר החכם מפרי פי איש תשבע בטנו ולהורות שרחמיו על כל מעשיו לא על האדם לבדו אמר ישקו כל חיתו שדי ישברו פראים צמאם

והזכיר צמאון הפראים להעיר על פועל הטבע המחכים כל בעל חיים באשר הוא כי הפראים בטבעם שעומדים בצמא גדול זמן רב בכונה כדי להנצל מיד הבאים לצוד אותם וכשיראו הצדים בורחים אל המעינות ושותים עד בלי די וישובו כנגד הצדים וישליכו קלוחי מים על פניהם עד שינצלו מהם. ואחר זה התועלת הזכיר התועלת המגעת לעופות ולבהמות ולאדם וגם לעצים הגדולים היוצאים לפי הטבע בדבר השם לא על ידי פועל אדם והוא שאמר ישבעו עצי י"י ארזי לבנון אשר נטע. והזכיר שהאילנות הגדולים תועלתם נמצאת תמיד לעופות והוא שאמר אשר שם צפרים יקננו חסידה ברושים ביתה ועוד הזכיר ההרים והסלעים הגדולים תועלתם גם כן נמצאת לחיות המדבריות וכל זה מורה כי רחמיו על כל מעשיו וכל הדברים האלה נמצאו בסבת האור וממשלתו והוא שנאמר באור ולמשול ביום ובלילה.

ומה שאמר את המאור הגדול לממשלת היום ואת המאור הקטון לממשלת הלילה ואת הכוכבים לא בא לומר שאין להם ממשלה בכל עת אבל יחס ממשלת כל אחד מהם לזמן מיוחד לו שהיא נראית ביותר ואחר שהזכיר ענין קצת ממשלתם בא להזכיר שתי התועלות האחרות והזכיר תחלה תועלת האורה והוא ביאור להאיר על הארץ. והוא מה שביאר ואמר עשה ירח למועדים לפי שהשמש זמן אורו קבוע מתחלת היום ועד סופו והלבנה יש לה זמנים הרבה וכל יום ויום משתנה זמן אורה לפי עמדה נגד השמש ואין לה אור מעצמה ולפיכך אמרו עליה שאמרה איפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד לפי שאין לה כתר מעצמה אבל הוא מושאל לה ואחר שהוא כן אין ראוי שתקרא בלשון גדולה ומלכות כשמש לכך חזר וקראה המאור הקטון וזה כלו אמרו כדי להורות על טבע אורה. ולהרחיב באור על זה בא מה שנאמר בתלמוד ונמשכו הדברים שם לפי המשך המשל לא לדקדק אמתתו כי כן דרך קצת המשלים בדברי ספרי הקדש והאמת כי נקרא קטן מצד בחינת אור השמש וגדלו אמנם מצד בחינת אורה אצל שאר הכוכבים הוא גדול ולפיכך אמר את שני המאורות הגדולים אע"פ שיש כוכבים אחרים שעצם כל אחד מהם גדול מעצם הירח. וכבר העיר בזה על תועלת להאיר על הארץ

ואחר כן בא לבאר להבדיל בין האור ובין החשך שרצה בו להעיר על תועלת שני הזמנים זמן האור וזמן החשך כי קצת בעלי חיים יפיקו רצון במזונם בלילה וינוחו ביום וקצתם ביום וינוחו בלילה והוא שאמר תשת חשך ויהי לילה בו תרמוש כל חיתו יער הכפירים שואגים לטרף ולבקש מאל אכלם תזרח השמש יאספון ואל מעונותם ירבצון יצא אדם לפעלו. גם זה מרחמי השם שהחיות הרעות נאספות ביום למנוע ההזק מבני אדם שעבודתם ביום והוא שאמר יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב. כל זה מורה על

מסדר טוב שהכל בחכמה ובכונה מאתו ובכחו הוא שאמר מה רבו מעשיך י"י כלם בחכמה עשית מלאה הארץ קנינך. וזה הכל קונה הקונה שמים וארץ בממשלה שנתן למאורות שברא ברחמים. והוא ברחמיו יאר פניו אלינו ויקיים בנו מקרא שכתוב לא יבא עוד שמשך וירחך לא יאסף כי ד' יהיה לך לאור עולם ושלמו ימי אבלך. ועוד כתוב לא יהיה לך השמש לאור יומם ולנגה הירח לא יאיר לך והיה לך י"י לאור עולם ואלהיך לחתפארתך.

פרשת בשלח

(והיא ראויה לשביעי של פסח).

מים קרים על נפש עיפה ושמועה טובה מארץ מרחק.

זה הפסוק בא כשאר פסוקי משלי על שני פנים גלוי ונסתר הגלוי המשל מבואר בו שבא להשקיט לב החושק ההומה על חשוקו כל ימי רחקו ממנו כי בהתבשרו טוב שמועה עליו ראוי לו שישקוט ויניח והמשיל זה למים קרים ובעיף שידוע שטבע העיף רותח ומבעבע לפיכך צמאו רב ואין בכל המשקין הנהוגים לו משקה הראוי לרוות צמאו כמים כמו שאמר לא צמא למים כי אם לשמוע. ונאמר מים שאל. וכן נראה במקומות רבים בכתוב והמציאות מאמת זה וכשם שהמים קרים מרווים העיף ומניחין רתיחתו ומקררים חומו ומטיבים לבו כן החושק ההומה על חשוקו השמועה טובה עליו תשקיט המיית לבבו ואם הוא נשאר ברב תשוקתו אליו.

זה הדרך הנגלה בפסוק הזה אבל הפסוק בא להעיר על כונת התורה שבאה לרוות כל צמא לשמוע דבר השם והעיף לבקש אותו ולא מצאו וקרא החכם לתורה שמועה במקום זה ובזולתו כאמרו ושמועה טובה תדשן עצם. וזה לפי שבא דרך שמע וקבלה לא על דרך למוד מופתי ובדין קראה טובה כי היא מתוקנת ושלימה בשלשת חלקיה כמו שיתבאר בדרש חג השבועות. ואמר מארץ מרחק לפי שכונת התורה לא תושג רק אחר חקירות רבות בדברים רבים ובמשלים רבים כדרך שעשה שלמה בהרבות דבריו ומשליו לגלות סתריה ולהודיע כונתה והוא שאמרו ז"ל למה היו דברי תורה דומים קודם שבא שלמה לבאר שמימיה עמוקין וצונין וכבר התבאר בהקדמת התנבלותי שזה המשל הוציאו מדברי שלמה עצמו כי כן אמר מים עמוקים עצה בלב איש וכבר התבאר בפתיחת זה הספר ושם התבאר ששלמה קרא התורה מים עמוקין ובונין וכפי ענין זה אמרו במקומות רבים שהתורה נמשלה למים בדרך חידה ומשל ולפי הענין ראוי לחקור כל סתרי התורה והם רשומות וחתומות. והוא הענין שנזכר בדבריהם ז"ל אמרו וילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים דורשי רשומות אמרו אין מים אלא תורה שאמר הוי כל צמא לכו למים.

וראייתם מזה הפסוק הוא כדרך ראיות הרבה שבאו בתלמוד שהזכירו קצת הענין לראיה והראיה היא במה שנסמך לענין ההוא ובמקום ההוא במה שנאמר שם כמבאר לדברו למה תשקלו כסף בלא לחם ויגיעכם ולא לשבעה שמעו שמוע אלי ואכלו טוב ותתענג בדשן נפשכם. הורה כי השמיעה אליו והוא עיקר התורה היא האכילה הטובה ועונג הנפש ואמר שם הטו אזנכם ולכו אלי שמעו ותחי נפשכם הורה כי השמיעה היא חיי הנפש האמתיים וכל זה באר דברו המוקדם שקרא הוי כל צמא לכו למים אם כן המים הם כנוי לתורה וכן מצאנו בפירוש לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דבר י"י ודבר י"י הוא התורה ואחר שהצמאון אליה וצמאון האדם מיוחס אל המים ראויה היא להקרא מים ודמיון התורה למים ראוי לפנים הרבה לפי שהמים הם משקה ראוי צריך לכל אדם בריא או חולה והוא מצוי בכל ישוב בלא כסף ובמעט טורח והוא הכרחי מכל משקה והוא הצמא והמטיב לב העיף אבל שאר המשקים אינם ראוים לקצת בני אדם ואינם נמצאים בהרבה מקומות מן הישוב ומציאותם אינו בלא כסף גם אינם הכרחיים כמים כי היין שהוא טוב משאר המשקים אינו הכרחי לחיי האדם על הרוב כי ההכרחי הוא הלחם אשר הרעב אליו והמים אשר אליו הצמא כמו שנזכר אבל היין והבשר אינם ראויים לחולים וגם לבריאים אינם הכרחים.

הלא תראה כונת התורה שכל ספוריה בלא ספק הם לצורך ומכלל ספוריה שכל הדורות שהיו לפני המבול שהיו חייהם ארוכים האורך הגדול שספרה התורה לא ניתן להם בשר ויין ואחר המבול ניתן להם היין והבשר על דרך הנסיון ולא על דרך טבע. ואפשר שעמידתם בתיבה עם כל החי גרמה להם לאכול הבשר לפי שילדו בעלי חיים והיה המקום צר מהכיל או לפי שתשש כוחם כפי מה שנראה מספור התורה בימי חייהם ואולי נתן להם הבשר על דרך רפואה לחזק טבעם ולהפיק תאותם על דרך בינונית כמו שאמרה התורה כי תאוה נפשך לאכול בשר.

ורבותינו ז"ל אמרו דברי תורה דרך ארץ שלא יאכל אדם בשר אלא לתאוה לא כדרך העושים כל זמנם חגים וכן היין נח בתחבולותיו נטע כרם ביום ששתה מיינו וראה התועלת בו מצד אחד ועם היותו השלם שבדורותיו ראה גם ראה מה ספרה התורה עליו מגנות השכרות והכונה בספור ההוא להרחיק השכרות ולהשמר מן היין שלא לשתותו לשכרה רק על דרך רפואה. סוף דבר המשקה ההכרחי לכל הוא המים. והתורה היא הלמוד ההכרחי לכל אדם אם נפשו בריאה או חולה והיא מצויה לכל אדם ובכל מקום כמו שאמר כי קרוב אליך הדבר מאד ובלבבך לעשותו. והתורה תרוה כל הצמאים ותחיה נפשם ולפיכך ראויה להקרא מים ומה המים אין הגדול מתבייש לומר לקטן השקני מים

כך דברי תורה אין הגדול מתבייש לומר לקטן למדני פרק אחד או פסוק אחד או הלכה אחת אפילו אות אחת ועוד שהמים יזכו הגוף וינקוהו מכל לכלוך והתורה מזכה הנפש ומטהרת אותה מכל חטא. ועוד שהיודע לשחות במים ימצא רצונו בם אם ירחץ בהם או יעבר למחוז חפצו או יוציא פנינים מתוכם ואם לא יטבע בם ויצלול וכן יקרה ללומדי התורה שאם אין יודע לשוט בהם ולקרות בהם סוף שהוא מתבלע בהם ואם ידע לשוט בהם יבאר סודות יקרים מפנינים אשר אליהם היתה הכונה.

ועוד ששפע התורה ראוי להמשילו במים חיים לפי שהוא נובע מכל צד ולא יחסר גם כי ישתו רבים ממנו ודרך משל זה נאמר שתה מים מבורך ואמר יפוצו מעיינותיך חוצה לפי שזה טבע כל חכם ושלם להועיל לאחרים באשר תשיג ידו בחכמה אם בפיו אם בכתבו ואמר יהיו לך לבדך ואין לזרים אתך רצה לומר שאין ראוי למי שחננו השם שכל טוב שישתמש בו אלא בדברים שהם תועלתו בזה ובבא ולתת חלק לזרים אשר אתו בטבע אבל צריך שישלוט בכחותיו הטבעיים וישמר שלא יכשילהו הזר אשר אתו ולא יהיה מעינו מעין נרפש ומקור משחת כאמרו מעין נרפש ומקור משחת צדיק מט לפני רשע.

סוף דבר לדמיונים הנזכרים ולשאר דמיונים הרבה נמשלה התורה והחכמה למים ולפיכך דורשי רשומות דרשו פ' זו על התורה ונראה לומר שהביאם לומר זה אמרו שם וימתקו המים שם שם לו חוק ומשפט ושם נסהו. ואלו היה הדבר כפשוטו היה הפסוק ההוא רחוק וזר מאד כי מה ענין חק ומשפט אצל מתיקות המים ומהו עוד ושם נסהו. ודרש זה סובל שני ענינים אם שספור המעשה כלו עד וימתקו המים משל או שאירע המעשה כמו שסופר והמעשה ההוא העיר הרואים והשומעים על התורה הצריכה לכל כמים ואחר שהוא כן טוב לבאר המשל כלו כי בו הודיענו כונת ביאת התורה וסבת מתנתה על הדרך שנתנה בתועלת כללית לכל אדם חכם או כסיל ולפיכך הקדים ענין זה למעמד הר סיני. ונאמר כי הזמן נמשך אחר התנועה היומית ולפיכך יקרא הזמן במקומות יום. ויאמר על זמן ההקפה היומית מן החשך והאור יום כמו שבא יום אחד יום שני ויאמר על זמן האור לבדו יום כי כן קרא השם לאור יום. ויאמר על שנה כמו שבא ימים תהיה גאלתו. ויאמר על זמן מוחלט יום כמו שבא הנה יום בא. או יומו יבא והיה באחרית הימים.

וכן בא הנה שלשת ימים כפי המשל כנגד שלשה זמנים העוברים על האדם זמן נערות וזמן בחרות וזמן הזקנה. הכוונה בזה על כל זמן משלשה מיני הלמוד לפי שזמן זקנה הוא זמן מונח על הרוב ליחידים בלמוד החכמה האלהית שהוא המים האמיתיים שופעים ממקום מים חיים כמו שמצאנו בתלמוד תא ואגמרך מעשה מרכבה אמר ליה אכתי לא

קשאי כי זה הוא הראוי לבעלי העיון שיקדימו הזמן ללמודיות ואחר כן לטבעיות ואחר כן לאלוהיות.
ועל שלשה חלקי זמן אלו רמז בספור הליכת שלשת ימים במדבר ואמר שלפני התורה היו מהלכין שלשה זמנים במדבר ואינם מוצאים דברי תורה כי כן דרך עובדי אדמה ואשר עבודתם בחומר ובלבנים שלא ישיגו מעלה מן המעלות אבל הם עומדים והולכין במדבר מקום שלא יעבד כלל כדרך שנקרא בור מי שהוא על ענין זה ובזה הענין מצא משה רבינו ע"ה העם הגדול ההוא מלבד יחידים ודרך התורה לדבר על הרבים והם שהלכו שלשת ימים במדבר שור והוא רמז לחכמה העיונית מגזרת תשורי מראש אמנה ולפי רע ההרגל שהרגילו היתה הליכתם במדבר בלא מציאות מים.
ואפשר שהנביא הושע אמר לפי הענין הנזכר יחיינו מיומים ביום השלישי יקימנו ונחיה לפניו והוא יהיה לעתיד כשתתפשט ידיעת השם כמו שסמך לו ונדעה נרדפה לדעת את י"י. ואז יבא כגשם לנו לא שילכו יום ולא ימצאו מים כמו שאירע לאנשי המדבר שנאמר עליהן וילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים. ולפי הענין השני שאמרנו סובל הדרש והוא שהמעשה הנזכר בתורה אירע כמו שהתפרסם להמון ראוי שילקחו כל המעשים הנזכרים בתורה שהם מפורסמים לכל כפשוטיהם והם שהיחידים יבינו סודות השם בהערת ספור המעשים ההם. ומזה המין כל מה שנזכר במעשה בראשית מאדם וחוה וקין והבל ושת ומגן עדן וכל הנמשך לזה ראוי להתבונן בזה היטב כי לא בא לחלוק על לומדי התורה לסתור דעתם המפורסמות במעשים ההם אמנם כוונתו להודיע כי ספור המעשים ההם בא בתורה להעיר היחידים על סוד אמיתי הנודע בחקירה ובעיון ומזה המין הוא סיפור ההליכה במדבר שלשת ימים בלא מים. ומן הנמשך לזה ספור הכנת שלשת ימים לקבל התורה וירידת השם ביום השלישי וכבוס של שמלותם ופרישתם מן האשה כי על דרך זה ראוי האדם לבא אל המחנה הקדוש האלוהי כמו שהזכיר הרב המורה בפרק ח' ומי שלא ילך בדרך זה לא ישיג לבא שם ולא אל המחנה הקדוש האלוהי ומי שלא ילך בדרך זה לא ישיג לבא שם ולא ימצא המים והוא שבא הספור במקום הזה ואמר וילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים ואחר זה בא ויבאו מרתה ולא יכלו לשתות מים ממרה כי מרים הם על כן קרא שמה מרה.
ולפי ענין המשל נראה לומר שהעם היו שומעים דברי משה באמונת השם בדרך למוד מופתי כדרך כל חכם לב שיפוצו מעיינותיו חוצה והוא השלם שבשלמים בלא ספק היה משפיע טובו עליהם להביאם אל ארץ החיים ולא יכלו לשתות מהמים ההם כי מרים הם אל חכם כי כן דרך ההמון כי כאשר יקרה לחולי הגופות שישתנה טבע הרגשתם וכל

אוכל טוב וערב תתעב נפשם ויתאוו הדברים החמוצים והקשים כן דרך הנפשות שמים מר למתוק ומתוק למר ולפיכך המים הנובעים ממקור מים חיים המתוקים מדבש מרים אל חכם כי לא נסו לשתותם על כן לא יכלו ועל כן קרא שמה מרה והקריאה בלבד היתה במרירות ההוא לסבת הפסד הרגשת חכם לא שהיה שם מרירות בעצם חלילה חלילה. וזה הענין היה סבה חזקה לסתרי התורה ולהסתר הפרשה הזאת בעצמה לא שיש שם דבר חולק על האמת הישרה או שהוא כנגד אחת ממצות התורה אבל הם בתכלית הטוב אבל לפי צורך ההמון שאין כח בהם להבין הדברים העמוקים היתה הסתר ההוא צורך התורה עד שבאו הסודות בדרך שלא יתעה המבין ולא ירגיש הפתי הטועה. ולפי הענין הזה בא וילנו העם על משה לאמר מה נשתה רצה לומר תלונתינו עליך כי אלו המים אשר הביאותנו אליהם הם ראוים לך ולריעיך אבל אנחנו העם מה נשתה ולמה לא יהיו על ענין כזה אנשים שגדלו בין הכופרים הרעים שהיו בלא דת ובלא אלהי אמת. והנה היום אחר מתן תורה אלפי שנה כל אדם המוני כשישמע דבר חכמה אמתי יקוץ בו ויבוז אותו להיותו שבע מספוא ותבן שהם מאכלו עד שצריך להעלים דברים הרבה מהם כדי שלא יחשבו האומר אותם לחולק על האמונה אמנם האדם שלא יתן מאכלו עשב השדה ולא ישבע ממנו ירעב לשמוע את דבר ה' וכל מר לאחרים מתוק אליו ועל שניהם אמר החכם נפש שבעה תבוז ונפש רעבה כל מר מתוק.

וזה הפסוק סובל פירוש אחר והוא כי הנפש שתאכל דבש יותר מדאי קרא שבעה והיא תבוז נופת כדרך פן תשבענו והקאותו וקרא רעבה לאשר לא שמעה כלל דבר השם והיא תשים מר למתוק ומתוק למר ושתי נפשות אלו הם בשתי הקצוות. וזה הפירוש קרוב אצלי אבל שניהם לי רומזים ענין אחד ולפי הענין הזה היתה תלונת העם ולפיכך היה צורך גדול לתורה התמימה המועילה לעם כלו תועלת מספקת כפי טבע הכל מחכימת פתי ומאירת עינים לפקחים וזה הענין לא ישגהו אדם בחכמתו ובתחבולותיו אם לא יבא דבר השם אליו להודיעו הדרך הזאת בנבואה שלימה. הלא תראו שהתורות המתדמות בתורתנו התמימה לא השיגו ענין זה ואעפ"י שבאו אחריה ותועלתן רחוקה מאד מתועלת העם שהרי חוקיה הם על הקצוות ותורת ישמעאל פחותה מכולן לפי חוקיה המכוערים ולפי יחול גמול פחות. ואין לתמוה על זה הענין שאין התורה אלא פועל אלהי ולא ישיגנו אדם רק ברצון השם בעם ולפיכך צעק משה אליו ויורהו עץ והוא התורה כמו שאמרו דורשי רשומות אין עץ אלא תורה שנאמר עץ חיים היא למחזיקים בה והוא שהשליך משה אל המים המרים לעם עד שמחקו להם. והוא שאמרו ז"ל מרים הם לפי שעה ונמתקו והוא שלא אמר שהסיע אותם ממקום המים ההם אבל עשה תחבולות למתק

המים ההם בעצמם בהמשלים ובדבר על לשון בני אדם ובמצות גלויות המכסות את המרירות שנראה תחלה אל חכם כי זה דרך הרופא האומן שעושה תחבולות לגנוב דעת החולה לטובתו כדי להשקותו המשקה המחיה אותו. ובתתבולה זו הורהו השם להשליך עץ אל המים עד שמתקו אל חכם. וכמבאר למשל ההוא אמר שם שם לו חק ומשפט ושם נסהו ובארה זה הקבלה האמתית ואמרה שבת ודינין במרה אפקוד אם כן על שבת אומר שם שם לו חק ומשפט ושם נסהו והוא על הדרך הזה שאמרנו כי היא מצוה שומרת את האמונה בחדוש העולם ובהאמין זה קרוב לדעת ולהאמין שיש בורא לעולם שאחר שהוא מחודש יש לו מחדש בהכרח שהדבר לא יחדש עצמו אם כן יש לו בורא והוא הקב"ה הוא אלהינו. וזה היה דבר פשוט לכל העם אחר שקבלו שביתת היום ההוא וכבר התבאר בעשרת הדברים שמצות השבת באה לתקון הגוף ולתקון הנפש ונמצא במצוה זו עם מצות דינין שהיא הנהגה ישרה בין בני אדם שלשת חלקי התורה ובזה המתיקו המים להם ותקן להם שלא יהיו שלשת ימים בלא תורה כמו שבאה הקבלה ההיא היתה בלא ספק להעיר האדם למצוא המים. אע"פ שקצת דבריו מובנים אצל העם בדרך הצריך להרחיקו הרחקה רבה בענין משיגי הגשמים רצון השם היה שיקבלהו באלוה על דרך השגתם כדי שיקבלו מצותיו כפי מה שהם כי לולי זה היה בלא אלוה ובלא דת והיו רעים משאר בעלי חיים. ובדרך ההוא המקובל אצלם היו מתחזקים מעט מעט מחלים והיה אפשר להם לחזק טבעם עד שיחיו לעולם אבל בדרך האחרת היו מתים לשעתם לפי שלא היו יכולים לקבל אמונת השם כאשר היא על אמתתה ולא הגמול כאשר הוא על אמתתו וזה היה גורם להם לומר לית דין ולית דיין אחר שלא היו שותים כלל מן המים החיים אבל בתחבולה ההיא נשאר המרירות הנראה להם במים תחלה והוא שלא ידעו הכונה ולפי הרגשתם אמר וימתקו המים. ואמרו ושם נסהו הוא כלשון קצת הנסיונות שבאו בתורה כלומר הוציא העם לנסיון היש בו כח לקבל האמת בלא תחבולה אם הוא צריך לתחבולה והנסיון ההוא הוא בבחינה אצל העם לא אצלו יתעלה שהכל ידוע אצלו, וזה הלשון הפשוט בין בני אדם שאחרים נסיון על דרך בחינת הרואים כמו שאמרו תא נסיה נחליה.

וכן בא הכתוב כי לבעבור נסות אתכם בא האלהים כלומר להוציא אתכם לנסיון היש בכם כח לשמוע דבריו בלא אמצעי. ובשני ענינים אלו מצאו עצמם בלא כח כמו שנאמר ולא יכלו לשתות מים ממרה. ואמר ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות. ואפשר לומר שהנסיון שבא במרה הוא כלשון לא אוכל ללכת באלה כי לא נסיתי אשר לא נסתה כף רגלה הצג על הארץ ור"ל שם חנכו והרגילו ללכת בדרכי השם ולדעת אותו וכן לבעבור

נסות אתכם בא האלהים. או אפשר שהנסיון המיוחד לשם הוא על דרך שאר הפעולות המיוחסות לו בכתוב כדרך דברה תורה כלשון בני אדם והוא כי כשהמלך עושה ענין כזה לעבדיו יאמר שנסה אותם. וזה הפסוק כמו שאמרנו הביא לדרוש הפרשה כלה על התורה. ואחר זה אמר ויאמר אם שמוע תשמע לקול י"י אלהיך והישר בעיניו תעשה והאזנת למצותיו ושמרת כל חקיו כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני י"י רופאך. וזה הפסוק כולל דברים רבים הצריכים להאמין לכל בעל דת. מהם שהתבאר במופת והוא שהרשות נתונה ביד אדם לבחור הטוב והרע והוא שאמר אם שמוע תשמע הכל הולך על דרך תנאי להורות שהשם נתן יכולת בחירה בידו ובטבע זה בראו וכן כתוב ראה נתתי לפניך את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע ובחרת בחיים. והשואל למה לא ברא השם את האדם בטבע שיבחר לעולם הטוב הוא כאלו שואל למה לא עשאו מלאך ואם לא יוציא הדבר הזה מפיו. אמנם היוצא מדבריו הוא זה ואיך לא יבוש ולא יכלם האדם השואל זה באשר לא יודה השם על הטוב שגמלו לבחור בו מכל המורכבים מהחומר הזה והתועה בדבר זה היה ראוי לו ויותר קרוב לשאול למה לא עשה הדומם צומח והצומח מרגיש אחר שהם מחומר אחד וכן למה לא חנן השם לבעלי חיים דעת האדם אחר שהחומר הקרוב שלהם הוא אחד וכל אילו השאלות הם ממין אחד והן יוצאות מסכלות טבע המציאות.

אמנם כל נבון יודע שהשם ברצונו שהוא חכמתו גזר להוציא נבראים על מינים רבים כאשר הם נזכרים במזמור הללו י"י מן השמים שהעיר בו על שלשה עולמות. ובסוף אמר וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו לבני ישראל עם קרובו הללויה רוצה לומר כי על זה בודאי ראוי להודות ולהלל לכל עמו ולהכיר הטוב השלם שהרים קרנו בתורה ובחרו מכל מין הנכבד אשר בכל מיני העולם הזה שבידו לדעת האמת ולבחור הטוב והכונה ממנו הוא אל חסידיו. ומה שנראה מקצת כתובי התורה ושאר ספרי הקדש כי כל מה שיעשה האדם או יאמר הכל ברצון השם ובגזרתו וחפצו כמו שבא ותהי אשה לבן אדניך כאשר דבר י"י אלהים חשבה לטובה. והאלהים אנה לידו. השם אמר לו קלל את דוד. ורבים כאלה. אמת כי הכל יוחס אליו השם ודברו אבל בקצת המקומות בא לפי הרצון הראשון שנתן רשות בידי אדם לבחור בדבריו ובמעשיו אחד משני חלקי האפשר כמו שבא בתחלת היצירה ממנו לדעת טוב ורע. ובקצת מקומות בא לפי דרך הגמול והעונש כי כשיבחר האדם מעצמו הטוב והרע יגמלהו השם להעיר אותו תמיד לעשות כפי הבחירה ההיא כדרך שאמרו שכר מצוה מצוה ושכר עבירה עבירה עד שהחוטא המפליג בחטאיו ענשו שיקשה השם לבד וימנע התשובה כמו שבא לפרעה ולזולתו

ובקצת מקומות נזכר רצון השם ודברו על מקרה גמור וכשיבא אדם חכם וילמד בני אדם או חסיד שהוא מוכיח אותם או שיראו מעשיו הטובים ויעשו כמעשיו וכיוצא בזה יאמר על האנשים ההם שיעשו בדבר השם מה שעשו וכן בא במקומות רבים בכתוב בעסקי בני אדם וזה דבר שהרגילו בני אדם על הטוב ועל הרע המשיג אותם כן רצה השם ולא ימנע זה מה שבא בתורה שהבחירה ביד האדם במעשיו ודבריו. וזהו שאמר הכתוב ועתה לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות ואע"פ שהבחירה ביד האדם אין ראוי לסגור שער התפלה והתחנה על זה אחר שיעשה המעשים פעמים בסבת הגמול והעונש ובסבת המקרים אבל האדם נברא על טבע זה לבחור אחד מחלקי האפשר מה שאין כן בשאר בעלי חיים ושאר הנבראים כמו שאמרו הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים. וכבר הרחבנו בזה בפרשת וישב יעקב. והרב המורה באר ואמר שכל מעשה האדם ודבריו נגררים אחר יראת שמים. וכן אמר במשנה הכל צפוי והרשות נתונה ר"ל שכל מעשה האדם צופה השם ומביט אבל הרשות נתונה ביד האדם לעשות הטוב בעיניו ולפיכך הוא נדון לגמול ולעונש והענינים הגדולים האלה נכללים בפסוק הזה.

ובבחירה הנזכרת יש הפרש רב בין בני אדם עד שנמצא איש אחד מוטבע מתחלה לעשות טוב ואחד מוטבע לעשות רע וידוע כי הלמוד יוציא האדם מטבע ויהפוך נפשו ממדה אל מדה ולפי שרוב בני אדם נוטים מטבעם אל הרע כי יצר לב האדם רע מנעוריו צריכים ללמוד רב ולמצות רבות על מינים רבים כדי שישיבו אותם למוטב ויחנכו הנערים אל הטוב לפי דרכם כמה שאמר החכם חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה. ואפשר שעל ענין זה רמז דוד באמרו כחצים ביד גבור כן בני הנעורים אשרי הגבר אשר מלא את אשפתו מהם ובני הנעורים אלה הם המצות והדעות האמתות שקבל האדם בנערותו וכאשר בחר השם בעמו לזכותם ולהנחילם העולם הרבה להם תורה ומצות כמו שאמרו ז"ל רצה המקום לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות כי לולי רבוי התורה והמצות המעוררים אותם תמיד לזכור השם היו מתים בעטיו של נחש ועצת האשה הם האויבים. ועליהם אמר דוד כי ידברו את אויבים בשער לפי שהנער ידחה אותם מעליו החצים שקבל בנערותו וינצל מרעתם. ומשל החצים והאויבים הזכירו בני קרח גם כן כמו שהתבאר בפרשת ויהיו חיי שרה. ולפי זה הצורך באה התורה כי בה ישיג העם ויחיה. והוא אמרו ויאמר אם שמוע תשמע לקול י"י אלהיך התנה להם תחלה לקבל האמת והוא אמרו אם שמוע תשמע. ואחר כן התנה לעשות הטובה בינו ובין עצמו הן בינו ובין אחרים והוא אמרו והישר בעיניו תעשה ואחר כן התנה לסור מרע והוא אמר והאזנת למצותיו שמצות לא תעשה מקויימת בהאזנה. ואחר כן התנה

לשמור החקים שהם כשומרים למצות הקודמות ואמר שאם יקיים כל התנאים האלה יגמלהו הגמול הראוי לו והוא
אמרו כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני י"י רופאך. ורבים שואלים בפסוק זה ואומרים מהו שאמר כי אני י"י רופאך ואחר שלא ישים עליו מחלה רפואה מה טיבה. ולפי שאלתם זו דוחקים עצמם בפירושו. והשואלים האלה אלו נתנו אל לבם גדר הרפואה מהו לא היה קשה להם זה כי הרפואה תאמר על הנהגת הבריא לעמוד בבריאותו ועל הנהגת החולה להשיב אותו לבריאות ויאמר על היודע הנהגות אלו רופא וכשהוא משתדל בהנהגת איש אחד או עם יאמר עליו שהוא רופאו כמו שיאמר רופא המלך וראוי שיאמר לו הרופא בטוח אתה מן החלאים שלא אשימם עליך אחר שאני רופאך ועלי טורח רפואתך. אם כן שאלתם אינם צריכה לפנים. אבל יש שאלה גדולה בפסוק זה שלא הרגישו בה והוא שאם נקחנו כפשוטו מה הגמול הזה אשר יחל אותם אחר כל התנאים שבקש מהם. הנכון שיאמר המלך למשרתיו אם תאהבוני ותכבדוני ותקיימו כל מצותי ולא תמרו את פי בדבר ותעבדו אותי בתכלית עבודה לא אביא עליכם היסורין הקשין והנפלאים שהבאתי על הבוגדים הרעים שהכעיסוני ומרדו בי בתכלית המרד וכי זו תורה וזו שכרה. זו היא שאלה שהיא צריכה לפנים ועליה ראוי להתבונן. לפיכך נראה שהפסוק הזה נאמר להשלמת המשל שבא במרירות המים שאירע להם לפי חולי נפשם כמו שקדם. ורמז להם בפסוק זה תכלית הגמול שהוא החיים המתמידים בסבת רפואת הנפש מחליה שסבתו יצר הרע כמו שנזכר והתשובה היא רפואתה כמ"ש ושב ורפא לו וכתוב הסולח לכל עוניכי הרופא לכל תחלואיכי והוא המכוון בברכת חולים כפי סדר הברכות.
וזה הענין יצא לנו מדברי רבותינו ז"ל שאמרו כי אני י"י רופאך לעולם הבא. ועוד אמרו והסיר י"י ממך כל חולי זה יצר הרע ומאמרם זה לפי שהוא מתעה האדם לבחור הרע והוא סבת כל חולי נפש ובסור הסבה לא ימצא המסובב ואם אי אפשר לפרש כל חולי מאין חלי הגוף יאמר שם על שניהם כי היצר גם כן סבת כל חולי הגוף אם על דרך רב מאכל או רב משגל או שאר התאוות או על דרך הזיק בני אדם זה את זה או על דרך עונש. סוף דבר היצר הוא סבת כל חולי כמו שאמרו הם אם כן לדעתם שהוא האמת כל מדוה מצרים שאמר בם ששם במצרים הוא שהשם חזק את לבם והקשה רוחם עד שנמנעו מהתשובה ובאו המכות עליהם והתחייבו הכליה הגמורה כן רצה השם לומר במאמרו כל המחלה לענשם לרוב העונות שקדמו להם בבחירתם והבטיחם לשמרם מזה ומכיוצא בזה באמרו לא אשים עליך כי אני י"י רופאך והסדרתי לך ההנהגה המתמדת בריאותך

לעד והמסירה לכל חולי. ובמקום הזה בא כי אני י"י רופאך במקום והסיר י"י ממך כל חולי האמור שם וסמך לו שם וכל מדוה מצרים הרעים אשר ידעת לא ישימם בך אחר אמרו והיה עקב תשמעון במקום כל המחלה האמור כאן אחר והיה אם שמוע וגו' ושניהם באו על הגמול הטוב שהוא חיי הנפש המתמידים בלא ספק שהשם רופא אותם בסם חיים שהוא החוק והמשפט כמו שאמרו ז"ל זכה סם חיים ובסבת הסם ההוא מתקו המים וכן צוף דבש אמרי נועם מתוק לנפש ומרפא לעצם ר"ל עצם הנפש שהוא צורת האדם ונאמר רפאות תהי לשרך ושקוי לעצמותיך. והרפואה הזאת היא הישועה האמתית שנאמר עליה רפאני י"י וארפא הושיעני ואושעה כי תהלתי אתה. השם יקרב אותו העת ואותו הזמן.

פרשת יתרו

(והיא ראויה ליום מתן תורה). אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי כי עז לאלהים. לשון דבור או אמירה מונח על תיבות מחוברות יוצאות דרך שפתי האדם מורות בחבורם על גזרה או צווי או אזהרה לשומע כפי אשר יצוייר בלב המדבר. וזה המיו מן הדבור גם כן יקרא שפה וכלל התיבות המחוברות כל זמן שאין הפסק ביניהם ואע"פ שבכללם מספר צווים או מספר אזהרות יאמר עליו שהוא דבור אחד וכמו כן יאמר על הציור המצוייר בלב האדם דבור או אמירה כאמרו אני טרם אכלה לדבר אל לבי ואמרתי אני בלבי ולפי הענין הזה כל דבר שהכונה בו ליחס אותו שהושג בו רצון אחד יאמר על הרצון ההוא דבור או אמירה. ועל דרך זה בא כל לשון דבור שנאמר עליו ית' אם שנודע הרצון ההוא בדרך קול נברא או בדרך נבואה כרוב הדבור המיוחד לו ית' אם לנביא בעצמו או שנאמר לאחר על ידי נביא כמו שאמרו ז"ל ויאמר י"י לה על ידי מלאך. ויאמר י"י לה על ידי שם. או בדרך אחרת כאמרו ותהי אשה לבן אדונך כאשר דבר י"י. הרצון בכל להודיע כי מאת י"י הוא הדבר וכי הוא משגיח במין האדם ומודיע לנביאיו ולחסידיו. הלא תראה כי המסעות והמחנות שנאמר בהם בפירוש בתורה שהיה הדבר תלוי בהעלות הענן ובשכון הענן נכתב בם פעמים רבות על פי י"י יחנו ועל פי י"י יסעו ונאמר שם על פי י"י ביד משה כי מאחר שהושאל לו הדבור להורות על רצונו והשגחתו הושאל לו הפה כלשון בני אדם ולפי שמשה ע"ה היה נביאם ומנהיגם נאמר שם ביד משה ואע"פ שנתפרש בתלמוד שמשה היה אומר קומה י"י שובה י"י אין ספק כי הפרשה כולה באה להורות כי לפי אות שכון הענן והעלותו היו המסעות והמחנות ונאמר בו על פי ד' כלשון בני אדם להורות כי הכל היה מאתו. וכן בשאר ההשאלות שנמצאו בשאר כלי הגוף. וכן נמצאו פסוקים הרבה כזה שבאו להורות על הרצון ההוא כמו שנזכר בפרשה שקדמה

לזו לא בדרך מוצא שפתים חלילה חלילה שזה וכיוצא בזה צריך להרחיק ממנו ית' הרחקה רבה ואמתית. וזה דבר שהסכימו עליו חכמי העיון שבאומות עם חכמי ישראל. ואל זה כיון הרב אלפסי ז"ל כמ"ש על מה שדרשו רבותינו ז"ל בהבראם בה"א בראם אמר מה עסקו של הא אלא כל האותיות אדם קופץ את פיו בשעה שמוציאם אבל לא ה"א כך הקב"ה בראם בלא יגיעה ובלא מעשה ר"ל שלא היה שם עקימת שפתים שהוא מעשה כמו שכתוב שם שאני עדים זוממין הואיל וישנן באי. והוא כדרך שאמרו שאני מגדף הואיל וישנו בלב ורוצה לומר שענינם נגמר בלא דבור. וכן מעשה בראשית אע"פ שהם אמרו בעשרה מאמרות נברא העולם באו ופרשו לך שהמאמר ההוא היה בהא ויצא ממשל למשל להרחיק שאין שם דבור כלל ואע"פ שבא בתורה ויאמר במעשה בראשית וידבר במתן תורה לא הי' שם דבור כלל בדרך מוצא שפתים אבל על דרך רצון בא ויאמר במעשה בראשית. ועל שני הדברים ר"ל קול נברא ודרך נבואה בא הענין המופלא במעמד הר סיני שהעם הרב ההוא אע"פ שלא היו כלם נביאים שמעו הקול ההוא שברא השם במעמד ההוא כמו שאמר זה בפירוש דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות. ופסוקים הרבה יורו על זה. ואין ספק שבשמיעת הקול ההוא לא היו במעלת משה רבינו ע"ה כי הוא היה שומע הדברים כאשר ישמע איש דבר רעהו והעם היו שומעים קול הדבור בלבד כאדם שומע מרחוק איש מדבר אל רעהו ויודע בלי ספק שהוא מדבר אבל אינו משיג הדברים ההם. ולפיכך היה משה רבינו ע"ה מודיעם דבר דבר ולזה בא הספור משה ידבר והאלהים יעננו בקול. והספור במקום ההוא והקשרו במה שנקשר בא להודיע האמת שהדבור היה משיג העם על ידי משה ותרגמו אנקלוס היודע סתרי תורה ומן קדם י"י מתעני ליה בקל להורות שהקול ההוא היה נברא אז ואין הצטרפות עם השם רק בבריאותו. וכן אמרו קול דברים אתם שומעים הורה שהקול בלבד היו משיגים כל זה הורה שבכל עשרת הדברים היו צריכים למשה רבינו ע"ה בהודעתם ועם כל זה השגתם אנכי ולא יהיה לך היתה למעלה מהשגת שאר הדברות כמו שהורה הרב המורה שמציאות האלהות אחד יושג בעיון האנושי. ואחר ששתי דברות אלו נודעו במופת לא היו צריכים למשה רבינו כצרכם אליו בשאר הדברות לפי שכל השכל השופע על כל חכם מאת השם הוא המגיד האמיתי והכח והגבורה אחד הוא במקומות. והוא ששמו זה השם במקום הזה וכינו אותו בגבורה. וזה שאמרו ז"ל אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענו

ושתי מצות אלו הם העיקר ושאר המצות תלויות באלו וראייתם ששתי דברות אלו שמעו מפי הגבורה הוא בדרך דרש מפסוק תורה צוה לנו משה וגו' כלומר תורה בגימטריא

תרי"א והם שלמדם משה שלא שמעו אבל השתים שמעו מפי הגבורה וכן סמכו זה למה שאמר דוד ע"ה אחת דבר ופסוק זה סובל פירושים רבים אפשר שרוצה בו כדרך שאמרו ז"ל כל דבור ודבור שהיה יוצא מפי הקב"ה עושים לו שני כתרים וזה התבאר בדרוש החג.

ואפשר שרוצה בו מה שרמז עליו אליהו כי באחת ידבר אל ובשתים לא ישורנה ויהיה אחת דבר אלהים כנגד כי באחת ידבר אל ורוצה בשניהם דבור הנבואה או חלום של נבואה. ויהיה שתים זו שמעתי כנגד ובשתים לא ישורנה רוצה כשיוכח השם את האדם בצרה או במכאוב עד שידענו ויתבונן בדרכיו והוא שאמר זו שמעתי. לא זה דבור כי אין ראוי ליחס לה דבור כבראשונה וכן אמר ולא ישורנה על הדרך הזה ואפשר שאחת רמז למראה. ושתים רמז לחלום כמו שאמר אם יהיה נביאכם י"י במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו. או אפשר שרוצה בו שדבור האלהים באדם רצה לומר רוח הקדוש הוא משפיע שפע נבואה להודיע בני אדם העתידות ושפע חכמה להורות וללמד בני אדם האמתות כמו שנזכר בפרשת במדבר סיני. והקרוב אלי שאמרו ושדי כמגדלות רמז על שני העניינים הנמשכים לשפע האלוהי הבאה על ידי השכל הפועל שהוא החושק החשוק והשכל החמרי החושקת החשוקה עד שנראה שעליהם נעשה שיר השירים לפי דעת אחת ויהיה אם כן אמרו אחות לנו קטנה וגו' מאמר השכל הפועל לשכל החמרי על השכל הנקנה הנאצל ובדין קראו קטנה כדרך שנקרא בקהלת ילד וכל עוד שלא יעדף שלימותו להשפיע לאחרים הוא בלי שדים והוא שאמר ושדים אין לה ולפי שידוע כי בעת שתשרה רוח הקדוש בשלם להנבא הדבר ממנו ובו הרגיל לשון הקדש לומר דבר בי כאמרו רוח י"י דבר בי המלאך הדובר בו והוא שאמר ביום שידובר בה.

והשכל החמרי השיב אם חומה וגו' רוצה בה שאם יתחזק ויתאמץ כנגד שאר הכוחות החיוניות על דרך שאמר לעמוד ברזל ולחומת נחשת אז נבנה עליה בנין נאה וחזק לכל רואיו ונאות לשבת כארמון למלך. ואל זה רמז באמרו ונבנה עליה טירת כסף. אבל אם דלה רוצה בו שתהיה פתוחה לכל עובר משאר הכחות נצור עליה לוח ארז. רצה בו שלא יבא עוד שם המלך כי תהיה סוגרת ומסוגרת והזכיר ארז לפי שאינו עושה פרי והקטנה ענתה אני חומה ושדי כמגדלות רוצה אני אהיה חומה ושדי כמגדלות רוצה בו גדולים וחזקים ואחר שהיא כל כך היא כמוצאת שלום כי עדיין לא הניקו השדים. ושם שלום כבר בארנו שהוא על השלמות האמתי והוא הרצון בשם שלמה וכפי הענין הנזכר בשדים אפשר שרמז באמרו שתים זו שמעתי. וכן סובל מה שדרשו בו ז"ל על דבור אנכי ולא יהיה לך כי לפי שהן שתי דברות והיוצא מהן השגה אחת על דרך האמת כי אין

קיום לאחת מהם זולת האחרת נאמר עליהן שהן דברה אחת מצד ושתים מצד ולזה בא הכתוב על דרך הדרש הנזכר. ואמר אחת דבר כלומר בראשונה נודעה השנית שהרי העוז לו לבדו ואין עוד אחר. וראוי שנתבונן בשתי סבות לכונת עשרת הדברים האחת למה התיחדו המצות האלו משאר מצות התורה בשני פנים האחד בשמיעת הקול והשני בכתיבה בלוחות וידענו כי יש מצות בתורה שהם חמורות יותר מקצת מצוות אלו והסבה השנית אחרי שהמצות הנאמרות שם יותר מעשר כמו שיתבאר ויראה במעט עיון למה נבחר בהן זה המספר עד שדקדק לכתוב בתורה סך מספרם ואמר עשרת הדברים. ונאמר שמצות התורה ידוע שהן נחלקות לשלושה חלקים החלק האחד הראשון במעלה והמכון אליו והוא דעת האמת והשני לו המצות המעשיות השומרות אותו חלק והשלישי המצות הנוחנות סדר שלם בין בני אדם ואלו המצות כולן אין ספק שקצתם במקום אבות וקצתם במקום תולדות. וכל מי שמקבל האבות לא יחלוק ולא יהרהר רע בתולדות ולפיכך ראוי שנא' שמעמד הר סיני בא בדרך כדי שלא יספקו העם בנבואת משה רבינו כמו שבא בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם. הנה מן הראוי בהשלמת הכונה הזאת שימסרו להם במעמד ההוא אבות החלקים השלשה. וזאת היתה הסיבה ליחד מצות אלו בשמיעת הקול ובכתיבתן בלוחות כי בהן נמצאו כל האבות כמו שאבאר והרי הן כאלו נאמרו שם תרי"ג מצות. וכבר אמרו רבותינו דרך דרש כל הדברים האלה מלמד שנאמרו כלן בדבור אחר ר"ל דבר ראשון לפי שהוא העיקר והכל טפל לו שהמאמין בו אמונה קיימת הוא זוכה זכייה קיימת הוא החיים הנצחיים לפי שקיים בה כל התורה כדרש ר' שמלאי תרי"ג מצוות נאמרו לו למשה בסיני וכו' בא דוד והעמידן על אחת עשרה דכתי' מזמור לדוד י"י מי יגור באהלך וגו' בא ישעיה והעמידן על שש הולך צדקות ודובר מישרים וגו' בא מיכה והעמידן על שלש הגיד לך אדם מה טוב חזר ישעי' והעמידן על שתים שמרו משפט ועשו צדקה. בא עמוס והעמידן על אחת כה אמר י"י לבית ישראל דרשוני וחיו והדרישה שהחיים תלויין בה היא השגתו בכל והוא שהורה עליה בדבור ראשון ולפי שלא ישאר ספק בדבר זה הקשו עליו ואמרו אימא דרשוני בכל התורה כלה וביארו עוד ואמרו אלא בא חבקוק והעמידן על אחת שנאמר וצדיק באמונתו יחיה ורצה בו כשיאמין כראוי ויצייר בלבו יחוד השם ציור אמתי יחיה. ואשר ראוי להודיע ולפרסם בפי' דבור זה כי מי שלא קבל התורה ויקיים זה כראוי הוא כאלו קיים התורה לפי שכל התורה נתנה למשוך האדם אם כן כל התורה היא כאלו נאמרה בדבור אחד. ועל זה אמרו כל הכופר בע"ז כמודה בכל התורה כולה כלומר כי

זה תכלית כל התורה ואל זה היתה כונת פרטי התורה שהם תחת עשרת הדברים ובזה נודע מה היתה הסבה ליחד מצות אלו.

ונאמר שסבת מספר העשרה הוא כדרך סבת קצת מספרים שהם להעיר על השגת האמת אשר עליה הכונה עד שזה המספר נבחר במציאות העולם כאלו טבע המציאות כן חייב כי אתה רואה שהעולם נברא בעשרה מאמרות כמו שקדם וכמו כן עשרה מאמרות כוללים כל הנמצא כמו שביארו חכמי העיון וארסטו חבר על זה ספר אחד ראשון לספרי חכמת ההגיון אמר אריסטו והענינים הנפרדים שיורו עליהם במלות נפרדות הם בהכרח מורים על אחד מעשרה דברים. אם על עצם. ואם על כמה. ואם על איך. ואם על ההצטרפות. ואם על אנה. ואם על מתי. ואם על מצב. ואם על לו. ואם על מי שיפעל. ואם על מי שיתפעל. גם כל המספר סובב על עשרה וגם הגופות הגדולים אשר נבראו בעולם נמצאו על עשרה שיעורים והגדול שבכלם מצאו השמש והקטן שבכלן ככב חמה כפי מה שהוציאו חכמי התכונה השיעורים כשיעור כדור הארץ והיה כדור הארץ נמצא בחלוקתם שביעי בין כל הגופות הגדולים אשר בעולם ובכל הנזכרים האלה האחד הוא עיקר והאחרים טפלים לו. כי אתה רואה במספר שכל המספרים יתיחסו אל אחד כי אמרם שנים רוצה בו שנים אחדים וכן שלשה וכן כלם עד עשרה ושאר המספר מיוחד לאחד ולעשרה שהוא במקום אחד וכן עשרה מאמרות הכוללים כל הנמצא האחד הוא העיקר והוא העצם והאחרים נטפלים לו כי כלם מקרה.

וכמו כן השמש הוא המושל הגדול אשר ברא השם במשרתיו עושי רצונו. וכן עשרה מאמרות שבהן נברא העולם כמו שאמרו ז"ל בראשית נמי מאמר הוא דכתיב בדבר י"י שמים נעשו ורצו בזה שבריאת שמים וארץ הכוללת היתה על ידי אמצעי ואם לא נזכר האמצעות ההוא מפורש. ואמנם רמז זה בו במלת ראשית כלומר ראשית כל הנבראים והוא העולם העליון אמור עולם המלאכים או עולם השכלים אשר עליו רמז שלמה ואמר י"י קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז מעולם נסכתי מראש בהכינו שמים שם אני וגו' כל הפרשה ומלת קדם בעצמה הוציאה אונקלוס ואמר בקדמין והחכם אמר ראשית דרכו כמו שפתח הנביא בראשית ויהיה ענין אמרו בראשית ברא וגו' כדרך שבאר החכם ואמר י"י בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה ואם כן מאמרו הראשון הי' לחכמה ולתבונה שהיא היתה ראשית הנבראים אבל חכמה ותבונה לא תתיחם מאמר לבריאתם כי לא היה אמצעי מקבל מאמר כי הוא היה לבדו.

ואפשר שדוד ע"ה רמז על זה באמרו לעושה נפלאות גדולות לבדו כי לעולם חסדו וסמך לו לעושה השמים בתבונה כי לעולם חסדו. על דרך שאמר החכם כונן שמים בתבונה

ושניהם כונו על מציאות המלאכים ואם מאמר דוד הוא כפשוטו הקדים עשית הנפלאות כי הן לנצח לו לבדו מה שאין כן בשאר המעשים שהן נמשכים לטבע והכל נמשך אחר התבונה שהיא הראשית.

ואולי דעת רבותינו ז"ל הוא שהוא המאמר והוא דבר השם והוא הראשית. ובדרכי הפי' הזה תשובה מספקת במה שהקשו במציאות זמן על מלת ראשית וכן במה שלא נזכרה בריאת המלאכים בסדר הנראה בתורה. והרב המורה אמר שראשית מלה גוזרת על ענין התחלה ורוצה בו סבה. ואל זה הענין הנזכר כונו רבותינו ז"ל המעמיקים דעת באמרם בעשרה מאמרות נברא העולם כלומר העולם ההמוני הוא בעל החומר הכולל שני עולמות שמים וארץ וכל צבאם רצו לומר כל הנזכרים במעשה בראשית שכללו כל מיני מציאות חמרי שהם סבות כל ההויה וכל הפרטים שנעשו ואשר יעשו הוא שאמר הכתוב אשר ברא אלהים לעשות..

או אפשר שרצה לומר כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות כלומר כל הששה היה הולך ומתקן הבריאה ונותן צורות לכל מה שכלל בפסוק הראשון שאמרו רבותינו שהיה במאמר ואם כן הוא קדם לו מקבל המאמר ההוא והוא היה ראשית הנבראים כמו שאמרתי,

ואחר שעלה בדעתי זה הפירוש אמרתי אולי משגה הוא עד שנ"ל שמצאתיו בבראשית רבה בפתיחתו והוא שפתח ואמר ואהיה אצלו אמון אומן תורה אומרת אני הייתי כלי אומנותו של הקב"ה בנוהג שבעולם מלך בשר ודם בונה פלטרין ואינו בונה מדעת עצמו אלא מדעת האומן והאומן אינו בונה מדעתו אלא דפתראות ופנקסאות יש לו לדעת היאך עושה חדרים והיאך עושה פסי פסים ועליות כך היה הקב"ה מביט בתורה ובורא את העולם וההתורה אומרת בראשית כי ראשית ברא אלהים ראשית זו תורה שנאמר י"י קנני ראשית דרכו ואין ספק שהתורה הוא לשון הוראה ולמוד ובא במקום הזה שם לחכמה ומצוות התורה מפני החכמה שבהם נקראו תורה אבל במקום הזה נאמרה על חכמה מוחלטת וכן מצאנוה בלשון התורה עצמה כמו שנזכר בפרשת ויחי יעקב ושם התבאר שתורה תבא במקומות על החכמה סתם והיא החכמה שהזכיר שלמה ועליה כתב כל הפרשה הנזכרת להודיע מציאותה וקדימתה לעולם החמרי והבראו על ידה והוא שקראו הפילוסופים עולם השכלים וקראו האחרון שבהם השכל הפועל. ותמה מדברי רז"ל שאמרו זה הלשון בעצמו אמון אומן. ומה טוב באורם אחר זה שאמרו שהתורה אומרת אני הייתי כלי אומנותו של הקב"ה ר"ל שלא יעלה על לב אדם שהשכל הפועל אומן

לגמרי מעצמו כשאר אומנים אשר למלך בשר ודם שכח פעולתם מעצמם אין זה אלא ככלי אומנות שאין מלאכה נשלם בהם אלא בכח מניעם.
וכיוצא בזה מצינו לר' עקיבא השלם שאמר שנתן להם כלי חמדה שבו נברא העולם וכלם כונו לזה לפי שכל מעשי האדם עושיהם האמצעיים בינו לבין הנעשים אין כחם מעצמם אבל בכל עת צריכין לו ית' ונמצא הוא אומר ועושה בכל מעשה. וכן הוא דעת הפילוסופים וכן מה שאמרו רז"ל שהקב"ה מביט בתורה ובורא העולם זה הלשון בעצמו אמרו הפילוסופים שאמרו שהשם מעיין בעולם השכליים ומשפיע ממנו המציאות. ולשון הרב המורה שההנהגה שופעת מהשם על השכלים כפי סדרם ומן השכלים ישפיעו ממה שהותן להם טובות ואורות על גופות הגלגלים וישפיעו מן הגלגלים כוחות וטובות על הגוף הזה ההווה הנפסד. ולפי מה שנמשך בדברם זה אין לפקפק אחר הבאור הזה שכונתם באמרם בעשרה מאמרות נברא העולם היתה על מה שאמרתי ופשוט הוא שהראשון הוא העיקר כי הוא כולל כל הנמצא החמרי השמים ומה שבתוכם.
ועל דרך זה היתה כונת מסדרי הברכות בברכת הזמירות שאמרו על האומר אותם בכל יום שמובטח הוא שהוא בן העולם הבא ורדפו בברכה ההיא מספר העשרה וחברו בה עשר ברכות. ועתה נבוא לבאר אותם כי אמרם ברוך שאמר והיה העולם רצו בו העולם החמרי והורו בזה שהשמים והארץ נבראו במאמר ואמצעי היה בבריאתה הוא שאליו היה המאמר ההוא והוא שכתוב כי הוא אמר ויהי הוא צוה ויעמוד וזאת היתה הכונה באמרם ברוך שאמר והיה העולם ולא הספיק להם לשון התורה לומר ברוך שברא העולם כדי להעיר על אמתת הדבר הזה. גם לא התירו הלשון לומר ברוך שאמר ונעשה העולם כי המעשה יאמר על תקון הדבר ונתינת הצורה בו והגלות הצורה ההיא וזה לא היה במאמר ראשון אבל בתשעה מאמרות ששלמו ביום ששי. וכלוי מעשה או תכליתו יאמר על המכוון במעשה ההוא אחר הגלות הצורה כמו שיאמר שתכלית הבית הוא ישיבת האדם בו וזה לא יתכן כל עת שעוסק האומן בו. ולפי זה הענין נאמר ויכל ביום השביעי לפי מה שאמרו חכמי העיון כי לכל פועל ארבע סבות הפועל והחומר והצורה והתכלית וכן לפועל העולם בכללו כח השם הוא הפועל וכל מה שנברא ביום ראשון הוא החומר והיה השם נותן הצורה יום יום לחלק חלק מן החומר ההוא ובסוף יום ששי נגמרו כל החלקים ההם כפי ספור התורה האמתית. ונמצא העולם כלו בצורתו ואחר הגלות צורתו היה ראוי להגלות התכלית בו. ובתכלית זה נמצא עיון גדול לפילוסופים וכן נראה שחלקו רבותינו ז"ל ולפי מה שנראה מרוב דבריהם שתכלית העולם עבודת הגן ושמירתו כמו שאמרו כל העולם לא נברא אלא בשביל זה וידוע שעבודת הגן ושמירתו הוא ראויה

אחר כל נטיעות עצי הגן אם כן על העבודה ההיא שהיא למין האדם יאמר שהוא תכלית העולם והוא שנאמר ויכל ביום השביעי

ובבראשית רבה אמרו על מלת ויכל משל למלך שעשה חופה סיידה וכיידה מה היתה חסרה כלה שתכנס לתוכה וכיוד החופה הוא משל לנתינת הצורה לעולם בכללו והכלה היא משל לתכלית לפי שתכלית החופה ישיבת הכלה בה ושתי המלות נגזרות מלשון כל כלומר שהכל נגמר בו. ועל דרך זה קראו לשבת כלה והוא על דעת האומרים שהעולם נברא בשביל האדם וכבר אמר הרב המורה שזה אמת מצד אחד בכל מיני ההויה וההפסד והאריך בזה בספרו בחלק השלישי ומשם תבין.

ונראה שמסדרי הברכות כונו לזה בסדרם בברכת שבת ראשונה אתה קדשת את יום השביעי לשמך תכלית מעשה שמים וארץ. אמנם יש דעה אחרת בתכלית העולם והוא מה שאמרו שתכלית העולם ההויה הסבובית כלומר החוזרת חלילה שזה הוה מזה וזה נפסד אל זה וזה רצו גם כן באמרם שם משל למלך שעשה טבעת ואינה חסרה אלא חותם כך העולם חסר שבת. ופועל החותם ידוע שנותן צורות בעשויים רבים אחר שלמות החותם ההוא בעצמו והיא תכלית הטבעת ההיא ולשון חותם נופל גם כן על כל נמצא. לפי שתי דעות אלו רמז בפסוק ויכל על תכלית העולם. ולפי מה שכתב הרב המורה נראה שצריך לומר ולהאמין לשתי הדעות שתכלית האחרונה הוא רצון השם ית'.

ואשוב לענין הברכה ואומר כי אמרם ברוך עושה בראשית להורות שכל המעשים הנזכרים שם עשה השם בראשית נבראיו אמור בתורה או בחכמה או בעולם המלאכים או בעולם השכליים הכל אחד ובלשון ראשית למדך שקודם שנברא העולם החמרי ברא המלאכים ולא היו קודמין ולפיכך נקראו ראשית רוצה בו ראשית הברואים. ואמרם עושה בראשית שלא תאמר הרי הוא אומר תדשא הארץ דשא ישרצו המים וכיוצא בהם ותאמר שהם העושים לפיכך בא ולמדך שאין ליחס להם המעשה לפי שלעושים ההם עושים אחרים ולעושים אחרים עושים כן עד ראשית והשם יתעלה עושה בראשית כלומר נותן הצורה בהם על ידי ראשית והוא שבא במעשה בראשית ויאמר ויעש על כל ענין וענין להורות שהוא צוה לאחרים לעשות ומעשיהם נגררים בו לא ישלם אחד מהם זולתו והוא הנכלל במאמר ברוך עושה בראשית.

ואמרם ברוך אומר ועושה להורות שהוא מתמיד ההוויה על הדרך הנזכר במאמר ובמעשה שלא כמדת בשר ודם מדת הקדוש ב"ה שנוהג העולם האומר אינו עושה והעושה אינו אומר אבל הקב"ה הוא אומר ועושה לעולם כל המעשים. והוא שאמרו רז"ל מאמרו של הקב"ה מעשה הוא ואין שם הפסד ולא רע לפי הכונה הראשונה אבל

הכל מעשה כי ההפסד אינו מכוון לעצמו אלא לסבת ההויה החוזרת חלילה והנפסד היום הוה אחר זמן א"כ הפסדו מעשה וסתירתו בנין ואם נאמר על הזקנים שסתירתם בנין קל וחומר לעתיק יומיא אם כן הראוי לומר עליו באמת שהוא אומר ועושה לעולם. ואל זה כוונו בקבעם בברכת מאורות בפתיחתה ובחתימתה מחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית הרצון בו שעל ידי האור שהוא סבת ההוויה המתמדת מחדש המציאות שהוא טובו כמו שפי' הרב המורה בפסוק אני אעביר כל טובי כלומר כל המציאות מעשה בראשית ולשון הרב בסדר הברכה הזאת המחדש טובו בכל יום תמיד מעשה בראשית וזה ראיה שטובו נאמר על מעשה בראשית כלו והוא שסמכו לזה מה רבו מעשיך וגומר ובתקון מאמר זה הערה למבינים באמונת החידוש האמתית שהרי הוא מחודש בכל יום ואמרם מעשה בראשית במקום המציאות אפשר לומר שרבותינו ז"ל תיארו המציאות במעשה בראשית להעיר על כונת משה רבינו ע"ה וכן אמרם ימי בראשית לפי שהזמן הוא מכלל הנבראים ואפשר לומר שמעשה בראשית וימי בראשית ויוצר בראשית הוא לשון מושאל הוא ולפי שמשה רבינו ע"ה פתח סדר הבריאה במלת בראשית קראו כל הנעשים שנעשו בששה ימים מעשה בראשית והימים ימי בראשית עד שהמציאות בכלליו יקראום בראשית ולפיכך אמרו יוצר בראשית עושה בראשית וכבר נאמרו במלת בראשית פירושים הרבה ואין לתמוה על זה כי זה דרך כל דבר נסתר ואמרו ברוך גוזר ומקיים לאמת שנוי הטבע וחדוש הנפלאות כי בהתאמת זה התאמת הדת. אם תרצה אמור כי מראש נגזר על הכל גם על הדברים שיצאו מטבעם שלא תאמר כבר גזר על השמים לסביב תמיד ועל המים להיות נגרים ועל האש שתשרף כל באיה וכיוצא בזה ואינו מקיים שהרי עמד השמש בגבעון והים נבקע ועמד מימיו וחנניה מישאל ועזריה באו בכבשן האש ולא שלטה בהם ולפיכך בא ולמד לך שהוא גזר הכל מראש כמו שאמרו רז"ל תנאים התנה הקב"ה עם מעשה בראשית וכו' כלומר שבתחלת הבריאה הטביע זה בברואיו. ואם תרצה אמור שהוא גוזר לרצונו לשנות הטבע ומכריחו לעשות רצונו. וזה נאות לדעת התורה והוא שכתב לעושה נפלאות לבדו לפי שבעשיית הנפלאות הטבע בטל ונמצא שהוא העושה לבדו. ואפשר שלמדך בברכה זו שלא תכחיש החידוש בראותך התמדת המציאות לנצח כמו שנראה מדברי שלמה ע"ה וזולתו. ולא תטעה במה שאומרים קצת הפילוסופים כי מה שאינו נפסד אינו הווה כי זה הדעת אמת מצד אחד שאינו הווה כדרך שאר ההוים מדבר אבל ההויה הזאת היתה בגזרת השם בלבו ויקימנה לעד. והוא שכתוב כי הוא צוה ויעמוד כי כן ראוי למלאכת האומן הגדול שתעמוד לעולם. ואמרם ברוך מרחם על הארץ להודיע שהוא משגיח בעולם השפל בדרך

רחמים ורחמיו לעולם הם הנהגתו הישרה לו והשגחתו בו והוא שכתוב עיני י"י המה משוטטות בכל הארץ לא כדברי הכופרים הרעים האומרים עזב י"י את הארץ. ואמרם ברוך מרחם על הבריות להורות שהשגחתו הוא גם כן באישים שלא תאמר המינים העומדים הם שהשגחתו בם אבל באישים הנפסדים אין בהם השגחה לו לפיכך בא ולמדך מרחם על הבריות כלומר משגיח בכל בריה ובריה לדחות דעת הרעים האומרים אין י"י רואה אותנו ולקיים מה שכתוב היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם ר"ל מעשי האדם כפי מה שכתב הרב המורה בפרק ח' מן החלק השלישי שההשגחה האלוהית הוא בזה העולם התחתון ר"ל מתחת גלגל הירח באישי מין האדם לבד אבל שאר בעלי חיים וכל שכן הצמחים וזולתם דעתי בהם דעת ארסטו ודעתו הוא שההשגה בהם מינית לא פרטית והחכם שהתחברתי עמו אמר שמשה רבינו ע"ה רמז על זה הדעת בכתבו על הצמחים ועל בעלי חיים למינו למינהו למינה מה שלא כתב כן באדם לפי שההשגחה בכל איש ואיש כפי מה שהוא. ואל זה הדעת נמשך ר' אליעזר שאמר בפרקיו אמר נח לפני הקב"ה וכי בכחי הוא רבון כל העולמים לקבצם אלי. מיד ירדו מלאכים הממונים על כל מין ומין וקבצו אותם ומזוניהם ויבא נח אל התיבה אין כתוב כאן אלא ויבאו אל נח שנים שנים ראה והבן שאמר שהמלאכים ממונים על כל מין ומין רומז על השגחה מינית בשאר בעלי חיים אמנם באדם לפי צלמו מבין אל כל מעשיו הוא שאמר היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם.

וזאת היא תכלית אמוניתנו כי המאמין בזה מאמין בגמול ובעונש ולפי ענין זה אמרו משום דכתיב ביה פותח את ידיך ומשביע לכל חי רצון כלומר השם משגיח בפרטים ומרחם אותם לכלכלם וגם הודיעו בברכה זאת סבת רשע וטוב לו שהוא דרך רחמים לעולם כמו שמרחם על החיות הרעות כמו שאמר אדם ובהמה תושיע י"י ואע"פ שיש לו פנים מדרך דרש אין מקרא יוצא מידי פשוטו. ובזה סרו ספקות גדולות יוצאות באמונה. ואמרם ברוך משלם שכר טוב ליראיו שלא תאמר הואיל והוא משגיח על כל הבריות מפני מה צדיק ורע לו לפיכך בא ולמד לך שהוא משלם שכר טוב ליריאיו שאין טוב העולם הזה תכלית טוב ולא הרע תכלית רע כמו שהורה על זה ספור הבל וקין שהבל שספרה עליו התורה ששעה השם אל מנחתו הרגו קין וזה מורה שאין טוב אמתי אלא בעולם הבא שכולו טוב ובזה נשלם הדבר הטוב בבריאת עולם ובהנהגתו.

ואמר ברוך הוא ברוך שמו להודות שהיודע שמו המיוחד לו והמשיגו יודע השם ומשיג אותו השגה אנושית שהוא הוא והכל עשה בחכמה וברצונו ורצונו הוא עצמו ואין לאדם בו השגה אחרת והוא כאלו אמר יברכוך הכל וידוך ויודו הכל שמך המיוחד

כענין שכתוב ביום ההוא יהיה י"י אחד ושמו אחד רוצה בו שהכל יכירו וידעו כי הוא ורצונו שהיא חכמתו היא עצמו. ומתוך דבר זה אתה למד שלא תסתכל במופלא ממך ודי לאדם שיעיין במה שנכלל בברכה זו וידע ויתבונן בה וידע שהכל ברא לכבודו שהוא רצונו ורצונו הוא עצמו. וכשם שלא נודע עצמו ידיעה מספקת כן לא נדע רצונו ידיעה המספקת. ובאלו השיבו לכל השאלות המספקות באמונה באמרם ברוך הוא ברוך שמו לפי שהשגת שמו הוא השגתו יתעלה נקרא השם כמו שכתוב ליראה את השם הנכבד והנורא ומפני שלא נודע מהותו אמר השם הנכבד והנורא.

ואחר שסדרו הסדר הנאה הזה במה שצריך שיאמין באו לפתוח בברכת הזמירות בהזכרת השם ובמלכות ותארוהו בשלשת תארים כנגד שלשה עולמות המלך כנגד העולם הקטן שאנו בו כלומר מלכנו והגדול כנגד העולם הגדול שבו יראה עוזו וגדלו. והקדוש כנגד עולם המלאכים הם הקדושים. ותארוהו עוד אב הרחמן כפי הדרך שהזכרנו שהוא משגיח ומרחם עלינו כרחם אב על בנים והתקינו בה מהולל בפי עמו משובח ומפואר בלשון חסידיו להודיע שהמהללים לשם הם כלשון בני אדם לא שהמהללים הם בבחינת עצמו אצלו שבח אלא שהתורה התירה אותם כדי לאמת המציאות לעם. וזה אי אפשר מבלתי התר התארים והמהללים כפי לשון בני אדם. ועל דרך שאמרו אי לאו דאתי משה ואמרינהו ואתו אנשי כנסת הגדולה ותקנינהו אנן לא יכלינן לממרינהו והוא שסדרו בה בלשון כל חסידיו. וסמכו מעין פתיחה לחתימה באמרם יחיד חי העולמים לרמוז בו על העולמות. ומה טוב לומר חי העולמים בלשון הכתוב וישבע בחי העולם לרמוז על העולמות כי הוא חייהם וקיומם ואם נפשך לומר שהוא חי וקיים בשני העולמות העולם הזה והעולם הבא טוב בלשון בני אדם. ראה מה נפלא סדר הברכה הזאת שבה נכלל כל מה שצריך שיאמן ומה שידחה כל המחלוקות שנפלו באמונה ואם דוד ע"ה בנה טרקלין נאה לעולם הבא מה נהדר הפרוזדור שחברו להם רבותינו למי שיבינו ציוריו היפים ואולם הם יפים ונאים יותר ויותר מאשר השגתי אמנם אשר השגתי בו לא דבר ריק הוא. גם מספר העשרה קבעו בו על דרך הנזכר ברמז המספר הזה והראשון גם כן בו והוא העיקר

כללו של דבר שבכל המספרים הנזכרים יש הערה להשיג האמת בבחינת עשרה רקיעים המאמתים בדרך המופת מציאות השם ואחדותו. ועשרה רקיעים אלה הם שבעה גלגלים וגלגל מזלות אשר בתוכם נראה דמות ארבעה חיות וגלגל הפשוט המקיף בכל הוא הרקיע ועליו דמות מראה כסא לא כסא והוא הרקיע המכוון באמרו השמים כסאי וממעל לגלגלים בעלי חומר התשעה נמצא גלגל השכל אשר בו נברא הכל והוא מראה דמות

כבוד י"י והוא תחת אלהי ישראל כי הוא הקודם הנאצל מהודו ומכבודו כמו שאמרו ז"ל תורה קדמה לכסא הכבוד שנאמר י"י קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז קדם לאותו שכתוב נכון כסאך מאז נמצא שעשרה הם הכוללים שלשה עולמות אשר מתוכם נראה השם והעשירי הוא קודש וכנגד זה בא מספר העשרה במקומות הנזכרים ובזולת כמו שבא העשירי יהיה קדש וכן ימי התשובה והעשירי הוא הקודש וכל דבר שבקדושה אינו בפחות מעשרה.

וכבר רמזו ז"ל על זה הענין במסכת ראש השנה באמרם הני עשרה פסוקים כנגד מי זה אומר בכה וזה אומר בכה וכלם כונו למה שנזכר שם כנגד עשרה רקיעים והדבר כמבואר שם שהעשרה הלולים שאמר דוד בחתימת ספר תהלותיו כנגד עשרה רקיעים אמרם וראיה לזה סדר ההלולים כי ההלול הראשון הוא הללו אל בקדשו רמז בו אל גלגל השכל שהוא הקודש ואחר כן אמר ברקיע עוזו לרמוז על הרקיע הפשוט המקיף בכלם המניעם בתנועתו תנועה יומית והוא עוזו הנראה בעולם והמורה עליו. ואחר זה אמר הללוהו בגבורותיו לרמוז על גלגל המזלות ושאר השבעה הרומזים על השבעה גלגלים שהם חלוקים לכוכב כוכב מהשבעה כוכבים. והמשיך הענין אל זה כי הוא המהלל האמתי והוא שסמך לזה וחתם בו ספרו ואמר כל הנשמה תהלל יה הללויה.

ולהעיר על זה תקנו עשרה פסוקים ביום ההערה והאחד מהם גם כן הוא העיקר והוא שמע ישראל כי הוא המכוון. ועל דרך זה באו עשרת הדברים שהראשון הוא העיקר והכל תלוי בו והשנים הסמוכים לו הם כנגד הרקיע וכנגד גלגל המזלות ושלשתם נדבקים בו ית'. והשבעה הנשארים כנגד שבעה הגלגלים ולפיכך בא הראשון מהם בזכירת היום השביעי שבא להזכיר כל המעשים ההווים על ידי השבעה גלגלים כמו שיתבאר. ומעתה נתחיל ונבאר עשרת הדברים אחד אחד. ונאמר

אנכי י"י אלהיך אשר

כבר בארנו שמעמד הר סיני היה בו קול נברא. ונאמר שהקול ההוא הנורא השיגוהו בדרך שלא נשאר ספק למשיגיו במציאות השם יתעלה ולא הרהור רע בנביאות משה רבינו כמו שאמר יתעלה בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם. ואמר בך יאמינו לעולם מורה שלא ישאר להם הרהור רע בנבואתו לעולם ואמר וגם מורה שבעבור ישמע העם היא סבה אחרת והיא השמיעה האמיתית בו כלומר השגתו כמו שנזכר בפירוש אם שמוע תשמעו וגו' וכמו שקדם בפי' והיה אם שמוע וגו' וכדרך שאמר שמע ישראל וגו'. וזהו שאמר הנביא אתם עדי נאם י"י ועבדי אשר בחרתי למען תדעו ותאמינו לי ותבינו כי אני הוא לפני לא נוצר אל ואחרי לא יהיה. וכבר הקדים לו הנביא כל הגוים

נקבצו יחדיו ויאספו לאומים מי בכם יגיד זאת וראשונות ישמיעונו יתנו עדיהם ויצדקו וישמעו ויאמרו אמת והוא כאלו אמר וישמעו אמת ויאמרו אמת ר"ל ששאר האומות עובדי אלילים אין להם במה שמתפארים באלהיהם ידיעה אמתית והוא אמרו וישמעו אמת ולא גם בנבואתם והוא אמרו ויאמרו אמת ואין להם עדים צודקין לא באמונה ולא בנבואה אבל אתם בעצמכם עדי שהרי הייתם עמי במעמד הר סיני ועבדי משה אשר בחרתי בו להראות על ידו האמת אשר לא תפול בה מחלוקת בנבואתו המאמתת שאר הנבואות. ואפשר שרצה בו ואתם עדי ועדי עבדי אשר בחרתי בו והוא שאמר למען תדעו ותאמינו לי. ואמרו ותבינו כי אני הוא רוצה בו שלא ישאר ספק במציאותו. אם כן הם הם המעידים עליו ועל נבואת משה שלוחו בשמעם עשרת הדברים והדברים ההם הם העדות עליו ועל אמתת הנבואה ולפיכך נקראו הלוחות העדות כי כמו שקול הדברים ההם באזני הקהל היה לעדות כן הכתב ההוא הנפלא היה לעדות כמו שנדרש במדרש הדבור עצמו היה נמחק מאליו וכשהיה נחקק היה קולו הולך מסוף העולם ועד סופו לקיים מה שנא' קול י"י חוצב להבות אש והשיב שם התלמיד לרב ואמר והא כתיב לוחות אבן כתובים באצבע אלהים אמר ליה חווקא סברת מחווקני אמר ליה כתלמיד שהוא כותב ורבו מיישב על ידו ואחר שהכתב נחקק מאליו על הדרך הנזכר הרי הוא עדות אצל כח השם ולפיכך נקראו הלוחות לוחות עדות כמו שיאמר שטר העדות וכן כל התורה הנכללת בעשרת הדברות נקראת עדות עדות י"י נאמנה כלשון הכתוב ואתם עדי, ואמרו לפני לא נוצר אל הוא מאמר זה מן המאמרים הזרים לכתוב ונאמרו בו פירושים ואפשר לומר לפי שידוע שאל כולל כל בעל כח בא ולמדך שאותם האלהים כלם נוצרים ואני היוצר אותם ואני הראשון ואני האחרון. והוא אמרו ואחרי לא יהיה כלומר לי אין אחרית אבל מציאותם ונצחותם אפשרית ומציאותי ונצחותי מחוייבת. או אפשר לומר שהוא מקרא מסורס ויהיה פירוש ותבינו כי אני הוא אל לפני לא נוצר דבר ואחרי לא יהיה דבר והכונה בו כי אין שם דבר לא לפני ולא אחרי כי אין לי ראשית ואין לי אחרית והוא כדרך שאמרו אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים ובכל זה דברה תורה בלשון בני אדם.

סוף דבר הכתוב הזה הודיענו שמעלת הר סיני הוציא לפועל שני דברים השגת אחדות השם ית' ואמתת הנבואה לכל העם. הוא אמרו לכלל הקהל בלשון יחיד אנכי י"י אלהיך וגו'. ונאמר כי בדבור זה באו שלש מצות עשה ממין אחד והם עיקר אמונתנו ודתנו והם מצות מצד ותורה וחכמה מצד והוא דעת אמת כי זה הדבור מושג מצד החכמה והמצוה הראשונה מאלו באה כנגד מה שאמר הנביא ותבינו כי אני הוא והוא לדעת ולהאמין

שיש אחד מחויב הויה ר"ל ההוה הנצחי האמיתי אשר לא תפול בו אפשרות הוא. אמרו אנכי י"י אלהיך כי זה השם כל מי שישיגהו בידיעה שלמה ישיג מציאותו המחוייבת כמו שבאר הרב המורה. וזאת מצוה השרשית שוה לבעלי הדת מאמיני חדוש ולחכמי העיון מאמיני קדמות.

והמצוה השנית הוא להאמין ולדעת שהוא אלהינו ולפי שמצאנו זה השם על מלאך כי ראיתי אלהים. ועל שופט אלהים לא תקלל ועל מנהיג עשה לנו אלהים ידענו כי זה השם נופל על מושל באחרים ומשגיח בהם ומנהיגם הנהגה ישרה. אם כן המצוה הזאת באה כדי להאמין שהוא מושל בכל וכי הוא שופט כל אחד ממנו ומשגיח אלינו תמיד והוא המצוה אותנו והמזהירנו כדרך המושל ובזאת המצוה תתקיים הדת כלה ותתאמת.

והמצוה השלישית היא להאמין ולדעת שהוא הוציאנו ממצרים על ידי נביאו כלומר בדרך מעשה הנפלאות. וכונת המצוה הזאת שנאמין שהשם לבדו עושה נפלאות בשנותו את הטבע ובמצוה הזאת יתאמת כל יעוד טוב או רע ויראת שמים תמשך אחריה ואמרו מבית עבדים רצה בו כדי אתם לקבל עבדותי ועול מלכותי שהרי שחררתי אתכם מהעבודה הקשה. או רוצה בו אני הוא אשר החלותי לשחרר אתכם וכשם ששחררתי גופותיכם על ידי נפלאות אשחרר נפשותיכם על ידי תורותי ומצותי. נמצאו שלש מצות אלו אבות כל המצות המקיימות אמונתנו כמצות אהבת השם ויראתו ועבדותו הן בקרבן הן בתפלה והנמשך לזה בקרית שמע ותלמוד תורה וציצית ותפילין ומזוזה וכיוצא בהן.

ועתה יש לשאול אחר שאמרנו שדבור זה בא על עיקר אמונתנו למה לא באה בו מצוה להאמין ולדעת שהשם ברא שמים וארץ שהרי החדוש שורש דתנו הוא. ואם תאמר סמך על מה שפתח בו התורה בראשית ברא וגו' אם כן היה לו לכתוב שם ויאמר י"י אל משה דבר אל בני ישראל בראשית ברא והוא לא כתבו דרך מצוה אלא כדרך שאר הספורים.

ובפירוש מצאנו לרבותינו ז"ל שאמרו לא היה לו להתחיל התורה אלא מהחדש הזה לכם וגו' נמצא שעד הפרשה ההיא בא דרך ספור לא דרך מצוה ואם כן היה לו לומר מצוה זו בדבור זה. לפיכך נראה לומר שאמונת חדוש העולם אינה צריכה בעצמה לאמונה השרשית לפי שמציאות השם מחויבת גם כן מדרך אמונת הקדמות אמנם אמונת החדוש צריכה לבעלי הדת כדי להאמין שהשם עושה נפלאות כי זה לא יאמינו מאמיני הקדמות אם כן עיקר האמונה בזה שנאמין יציאת מצרים על הדרך שיצאנו שזה מאמת מעשה הנפלאות והגמול והעונש הנזכרים בתורה בענינים הגופיים ולכן נתנה הסבה הזאת ר"ל יציאת מצרים למצות רבות בתורה. ואל זה כוון דוד בקצת תהלותיו. ובענין זה חבר הודו לי"י קראו בשמו והתחיל לזכור תהלותיו ולשוח בהן ולפי יתרון הצורך לזה באמונה

נכתב בשני מקומות ותקנו לומר אותו בכל יום והוא הטעם שהכריחו בו צירוף פרשת יציאת מצרים וקריאת שמע עד שתאמר ביום ובלילה כדין פרשה ראשונה כי בזה לבד קיום הדת ודי במצות אמונת החדוש מה שבא במצות שבת כי ששת ימים וגו'

והכונה הזאת נמצאת בספור אמונת אברהם אבינו שהיה קורא היחוד בשם י"י ובנה לו מזבח ולא שם לבו לדקדק בקריאת אמונת החדוש אבל קבל אותה ממלכי צדק הוא שם שאמר אל עליון קונה שמים וארץ. ובאותו הלשון בעצמו נשבע אברהם ואמר הרימותי ידי אל י"י אל עליון קונה שמים וארץ. ומלת קנין מורה שבעל הקנין ההוא היה מבלעדי הקנין ההוא ולשון הקנין דקדקו בו רבותינו ז"ל ואמרו ממי קנאן ואמרו כמאן דאמר פלוני עינוהי יאין שעריה יאי. וזה נמשך למה שנאמר בחכמת ההגיון בספר הראשון שנקרא עשרה מאמרות והמאמר האחרון הנזכר בו לו רוצים בו מה שהוא קנין האדם ובלשון נוצרים העתיקו אותו אבירי ושם בארו שאחד מעניניו יאמר כפי יחס החלק אל הכל כמו שנאמר לו יד ולו רגל. ולפי ענין זה ירצה בו אשר לו השמים והארץ ויהיה כאמרו אלהי השמים ואלהי הארץ. וטוב מאד ונאות לומר בענין הנזכר שאברהם קבל אמונת החדוש ממלכי צדק. אם כן במקום הזה נראה שקבל אמונת החדוש. וזה היה אחר שנצח המלכים בבני ביתו וסמוך לאמונתו זאת נאמר לו צא מאצטגנינות שלך והודיעו השם כי הוא מכריח המזלות ומשנה הטבע והאמין בו ויחשבה לו צדקה כי עשה צדק לנפשו בהאמינו הראוי והצריך להאמין.

ואפשר שהחושב היה אברהם כי צדקה הוא במקום אמת ורצה בו שלא פקפק בזה אע"פ שהיה זה כנגד חכמתו הקודמת. ואחר כל זה קרא בשם י"י אל עולם כפי שבאה המצוה על זה אנכי י"י אלהיך שכולל היחוד וההשגחה. והרב רבינו הראה דעתו בספר המדע שדבור זה הוא מצוה אחת בלבד לדעת מציאות הממציא המחויבת. ואני כתבתי בו מה שנראה לי שהוא צורך לקיום תורתנו התמימה שעיקר מצותיה תלוי בחדוש לסבת הנפלאות. והקרוב אצלי שזה רצה באמרו והי' לאות על ידך ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת י"י בפיך כי בחוזק יד הוציאנו י"י ממצרים ר"ל זה יהיה לך לאות ולזכרון כי בחוזק יד הוציאנו והסבה התכליתית למען תהיה תורת י"י בפיך ובא פיך במקום דבורך והוא במקום שכלך כלשון פה אל פה אדבר בו. וראיה לפירוש זה האתנחתא שהוא במלת פיך. וכפי משמעות זה בא פסוק אחר והיה לאות על ידך ולטוטפות בין עיניך כי בחוזק יד וגו'.

דבור שני לא יהיה לך וגו'

זה הדבור השני בא לקיים הדבור הראשון ולשמרו והוא כולל ארבע מצות לא תעשה ממין אחד והמין הזה הוא הרחקת השניות מכל צד וכבר באה מצות עשה על זה בתורה בפסוק שמע ישראל וגו' באמרו אחד.

וזה כפי מה שסובל הדעת כל אחד ואחד מבני אדם כי על החכמים להרחיק השניות הרחקה אמתית והוא שאינו גוף ולא כח בגוף ושהוא אחד בלא שום ענין ממשיגי הגוף אבל לשאר בני אדם שאינם מציירים בלבם מציאות רק בדמות המורגש יאמר להם שיש בעולם אלוה אחד שמושל בכל ומנהיג את הכל והוא בלא ערך ובלא דמות ולא ידקדקו עליו בענינים המשיגים את הגוף כי זה היה רצון השם בתורה אחר שדברה תורה כלשון בני אדם. ונאמר כי המצוה הראשונה מד' מצות אלו היא שבהיותנו עוד מאמינים שהוא נמצא ושהוא אלהינו ושהוא עושה נפלאות צריך שנרחיק ממנו השתוף לגמרי שלא תאמר הואיל שאני מוצא המלאכים והגלגלים והכוכבים מושלים בעולם אקבלם עלי לאלהים ת"ל לא יהיה לך אחרים לפי שממשלתם אינה מעצמם כמו שקדם ושלא תאמר קבלתם באלוה הוא שאסור אבל מותר לתת אותם אמצעיים בין השם ובינינו לכך נאמר על פני רוצה בו בעוד היותכם עמי ומבקשים פני באמת והוא שתשיגו יחודי אל תתנו אמצעיים ביניכם ובינו ואע"פ שהנותן אותם אמצעיים כונתו שהממשלה לו לבדו יתעלה אף על פי כן אסור לפי שבדרך זה תפול התעיה ויכשל בו הוא או אחר להאמין השניות לפיכך נראה שזה שנהגו קצת בני עמנו להחרים ולהשביע או לשאול בחלום בשם מלאך פלוני או בשם מלאכים פלוני ופלוני שהוא אסור. גם מה שנהגו בקצת מקומות לומר מכניסי רחמים הכניסו רחמים עלינו וכו' לא טוב המנהג ההוא ומעשיך יקרבוך לא המלאכים ולא זולתם ראוי לפגוע בהם שלא יקבלם באלוה. וראיה לזה שלא מצאנו בתפלת משה רבינו ולא בתפלת שאר הנביאים ולא בסדר אנשי כנסת הגדולה זכר רק לשם לבדו יתעלה. ומה שאמר יעקב המלאך הגואל אותי מכל רע יברך את הנערים וגו' אל השם לבדו היתה התפלה ההיא כי כן קדם לו האלהים הרועה אותי מעודי עד היום הזה. ר"ל השולח המלאך הגואל אותי יברך את הנערים או רצה בו מלאכו הגואל אותי ויהי המלאך במקום זה רצון השם לא אחד מן הנבראים כי כן בא בקצת מקומות לרצון השם מוחלט כמו שלח מלאכיה וסגר פום אריותא ולא קדם שם ספור מלאך, וכפי ענין זה שנזכר בפסוק המלאך וגו' בא ישלח מלאכו אתך והצליח דרכך ורבים כמוהו הכונה בזה שהתורה הזהירה מן השתוף ומכל הגורם אותו והיא המצוה הראשונה מן הדבור הזה.

המצוה השניה שלא לעשות פסל וכל תמונה לדמות אחד מן הנבראים כדי להנהיג בו שום כבוד ואפילו תהיה הכונה בו לשם שמים ובזאת המצוה נכשלו במעשה העגל לא שקבלוהו באלוה. המצוה השלישית שלא להשתחות לשום הוה או לשום פסל ואפילו לכבוד השם.

המצוה הרביעית שלא לעבוד אחד מהם כדרך עבודתו המיוחדת לו ואפילו הוא דרך גנאי כזורק אבן למרקוליס ופוער עצמו לפעור לפי שכל זה מביא להרחיק אמונת השם לזמן קרוב או רחוק ועל דרך זה יצאו האמונות הרעות. ותחת ארבע מצות אלו בא כל דבר שהוא מדרכי ע"ז ועובדיה כהקפת הראש והשחת הזקן ולבישת שעטנז וכלאים וערלה ושלא לקסום ושלא לנחוש ואסור דם ואסור בשר בחלב וכיוצא באלו. ואומרו כי אנכי אל קנא הוא כלשון בני אדם חלילה לאל מקנאה ומכל הפעלות אבל משפטיו וחקיו הישרים נראים מעשה מקנא כי מקנא יאמר על מי שקשה בעיניו עלוי אחד והגדלתו בדרך עבודה או חיבה לפי שבא המצוה שלא יעבוד זולתו והעונש על זה רב ואמר אל קנא ואמרו פוקד עון אבות על בנים כבר חתם בו אונקלוס כד משלמין בניא למחטי בתר אבהתהון. ולא שימותו בחטא האב לבדו אבל חטא האב שגדלו אצלו ולמדו ממנו הוא סבת מיתתם.

והרב המורה נתן טעם נאה לאמרו על שלשים ועל רבעים כי מה שאפשר שישיג האב לראות מיוצאי ירכו כפי הטבע הם שלשים ורבעים והוא גם כן אמר כי שונא השם יאמר על עבדי ע"ז לא על בעל עברה ממין אחר. והאמת שבעל אותו החטא הוא בתכלית שנאת האמת שהוא השם. וכנגד זה המשיגים אמתתו יקראו אוהביו והם הראויים להקדים לשומרי המצות לפי מעלתם הקודמת והעליונה והשם הבטיח את כלם לעשות אתם חסד לאלפים ותרגם אנקלוס לאלפי דרין כמו שכתב לאלף דור לפי שאוהבים ושומרי המצות ילמדו בניהם ויקראו עליהם בשם י"י כדרך אברהם אבינו ויחברו ספרים גם כן על זה ואותו הלמוד מתמיד קיים לדור ודור כמו שהוא קיים היום למוד אברהם אבינו ובאהבתו עושה השם חסד לנו לפי שאנו נמשכים באהבה ההיא כדבר הנביא זרע אברהם אוהבי ולו יקרא אוהב השם באמת כי הוא הודיע שמו בעולם אחר שכחשו בו. והיה קורא בשמו בכל מקום לפי רב אהבתו בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו כדרך שבא בתורה ואהבת את י"י וגו'. וסמך לו והיו הדברים וגו' ושננתם לבניך ודברת בם בשבתך וגו' וזה הוא העיקר הגדול לתורה והוא שקיים אברהם כל התורה ועל זה הענין הגדול רמז החכם באמרו כי טובים דודיך מיין ובארו הם ז"ל אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבונו של עולם ערבים הם דברי דודים מיינה של תורה רוצה בינה מצות התורה

ונמשלו ליין לפי שידוע שהיין משמח את הלב כמו שכתוב ויין ישמח לבב אנוש וכמוהו המצוות כמו שכתוב פקודי י"י ישרים משמחי לב והוא שבארו ז"ל ואמרו מיינה של תורה אם כן דברי דודים הם בהשגת אמתתו ולפי דרישת החכמה ולמודה ויחוד לב האדם ביחודו ית' והוא תכלית החשק והאהבה שהשיג אברהם אבינו והוא אשר לרב חשקו בשם ולאהבתו שנא כל אהוב אב ואם וכל משפחתו גם בני חשוקו ויחודו שנא לחוזק אהבת השם ובמדה הזאת מדד לו השם יתברך כי בחר בזרעו מכל העם להודיעו דרכי אהבתו. נמצא עוד נכלל בדבור זה העונש והגמול בעולם הזה ובעולם הבא. ובזה נכללו דיני העונשין ותחת הגמול והענש דרכי תשובה

דבור שלישי לא תשא

זה הדבור גם כן בא לשמירת הדבור הראשון והוא שלא יזלזל אדם בהזכרת שמו לשוא ושוא כולל שני ענינים חנם ושקר והנושא שמו לשקר מכחש מציאותו בלבו או בפיו והוא אשר לא ינקהו השם והמזכיר שמו חנם בשבועה או בענין אחר בוזה את השם ונותן אותו מדרס לשונו.

הלא תראה שאם תזכיר אחד מנכבדי ארץ בכלל דבריך שלא בדרך כבוד מה מאד יקשה בעיני הנכבד ההוא קל וחומר למי שכל הכבוד שלו ואזניו קשובות אל דבריך. ועוד שהזכרת השם חנם מביאו להזכירו לשקר כי הרגיל בהזכרתו ימריץ דבריו ויתפאר בהשבעו בו תמיד ולא ידע כי בנפשו הוא שהרבה פעמים ישבע בו לשקר ולא ירגיש בו ואל זה כון המתרגם שתרגם האחד לשקרא והאחד למגנא. לפיכך ראוי לכל מי שיזכיר השם להזכירו באימה וביראה ובכונה ובדרך כבוד בברכה הצריכה וכיוצא בה.

ואחר שהמצוה הזאת השתרגה באמונת היחוד ידענו כי גדול עוונו מנשוא העובר עליה במזיד ולפיכך צריך להרחיק המנהג הרע שנהגו קצת אנשים להזכיר אותו ולהשבע בו. השם יכפר בעדם. ותחת דבור זה שלא לכחש ושלא לשקר ולשמור מוצא שפתים בנדר או בנדבה שהשם יתברך הוא האמת ושנא השקר כי ההפכים ישנאו זה את זה והוא שכתוב דובר שקרים לא יכון לנגד עיני והוא לפי שסוף דובר שקרים לכפור בעיקר כמו שכתוב שתו בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ. נמצאו שלש מצות אלו מיוחדות באמונת השם ושלשתן באו לתקן את נפש האדם.

הדבור הרביעי זכור.

זה הדבור כולל תקון הנפש ותקון הגוף. ותקון הנפש נמצא בו משני פנים האחת בהיות השבת נותן ידיעה אמתית על מציאת השם ועל היעודים שבתורה שהוא מעמיד אמונת החדוש המורה על המחדש ועל שנוי הטבע ועשות הנפלאות. והשני בהיות האדם פנוי

ביום ההוא מכל עסקיו ותתחזק נפשו בו ותחיה והוא שאמרו ז"ל כי שתי נפשות יש לו לאדם בשבת לפי שמתוך השבת ירחיב לבו ללמוד ולהבין מה שלא יבין בשאר הימים לפי טרדתו בם וביום השבת נמצא לבו פנוי וזמן פנוי להתעסק בלמוד עד שידע שמו של הקב"ה ודרכיו.

הוא שאמר הכתוב שבת לי"י אלהיך ואמרו הם ז"ל חציו לי"י וזהו עיקר קדוש היום שקדשו השם כמו שכתוב ויקדש אותו שאין קדוש אלא על הדרך הזה ובענין זה ושבת היא דמקדשת לישראל כדכתיב לדעת כי אני י"י מקדישכם לא שהקידוש ההוא בשביתת המלאכה על הכונה הראשונה שאם כן לא היתה עבודת קרבן מותרת בשבת ולא המילה אף כי לא היתה המצוה באה על זה ולא שהקידוש גם כן בתקון הסעודה שאם כן לא היה יום הכפורים שהוא קדוש י"י מונע האכילה. אם כן אין קדושו כי אם לדרוש בו את ה' והוא שאמר לדעת כי אני י"י מקדישכם ולפיכך צריכין כל ישראל ללמוד התורה ביום השבת כי כן נתנה להם התורה ביום הזה כמו שהעידה הקבלה על זה ובזה ישיגו בו תקון הנפש.

וכן נמצא בו תקון הגוף משני פנים האחד שינוח האדם שביעית ימי חייו ובזה יתמיד בריאות גופו ועבדיו ואמהותיו ובהמותיו והוא שאמרה תורה למען ינוח שורך וחמורך וינפש בן אמתך והגר. והשני הוא שיום השבת הוא סבה לזרז האדם במלאכתו בשאר הימים כי אם לא ידמה האדם קץ לעמלו יקוץ בו ויעמול בעצלה ובכאב לב אבל כשידמה האדם שמנוחתו קרובה יעשה מלאכתו בזריזות ויקל הטורח עליו לפי שכח הדמיון פועל מאד בבני אדם וכאשר ידמה העמל שינוח ביום השבת והוא קרוב ימצא מנוחה בלב כל ימי השבוע. ולפיכך נקרא השבוע גם כן שבת לפי שהזמן הקצוב בו למנוחה והוא כלשון בני אדם וכן ימצא עצמו אחר המנוחה כאלו לא עמל ויתאוה למלאכתו ויעשנה בזריזות וכן יתמיד ימי חייו עד שימצא לחם חקו בריוח שבו קיום הגוף. ונאמר שמסדרי התפלה והברכות סדרו תפלת שבת להעיר על כונת התורה בשבת על הסדר ולפיכך שנו בברכותיה מה שלא עשו כן בשאר ימים טובים שערבית שחרית ומנחה תפלתם אחת אבל בשבת לא כן כי בערבית שהיא התפלה הראשונה התחילו בקדוש היום וברכתו להעיר כוונת האדם על היום הזה שברכו מכל הימים שהם לעמל ויגיעה וקדשו מכל הזמנים כלומר מכל המועדים שיש בהם קצת טרדה בשמחתם אבל בשבת השולחן ערוך ואין בו טרדה לצרכי הגוף. ומתוך ההערה הזאת ישתדל האדם ויחשוב בדבר וידע כי אות השם היא בין השם ובין בני ישראל כי ששת ימים וגו' ובזה יאמן וידע החדוש והמחדש וכי יש שם ממציא המציאות ועשה הכל לרצונו

וזה הענין סדרוהו בתפלת יוצר הנאמרת אחר העיון והמחשבה כענין זה ומתוך זה יחשוב בדבר וישתדל ללמוד דבר מתוך דבר בדעת טעמי השבת ודבריה עד שיזכה לחיים. ולהעיר על הענין זה תקנו בתפלת מוסף לומר טועמיה חיים זכו כלומר המטעימים אל חכם מצות שבת וכונתה חיים זכו וגם האוהבים דבריה גדולה בחרו כלומר האוהבים דברי תלמודה והם אוהבי השם גדולה בחרו כלומר שישבו בין הגדולים והנדיבים והעומדים האלה שמתוך שילמדו דבר מתוך דבר ידעו אמתתו ואחדותו ואחדות שמו על מנוחתם יקדישו שמו בהשיגם הראוי להשיג והוא שסדרו בתפלת המנחה אחר זמן הלמוד אתה אחד ושמך אחד וסיימו בה ועל מנוחתם יקדישו את שמך.

ושמעתי אומרים שברכת ערבית תקנו כנגד שבת מרה וברכת שחרית כנגד שבת סיני וברכת המנחה כנגד העתיד שנאמר עליו והיה ביום ההוא יהיה י"י אחד ושמו אחד. והטעם הזה טוב למי שיחקור אותו כראוי ויסמוך לו הראוי. סוף דבר כי המכוון בדבר זה הוא תקון הנפש ולפיכך נסמך על המצות הקודמות כי בא להעמיד אותן ולקיימן. ונאמר כי דבור זה כולל חמש מצות שתים מהן מצות עשה האחת זכירת היום לקדשו והוא הקידוש שאנו מברכין על היין כפי הקבלה או על הפת אם אין שם יין או אם הפת חביב לו. והשנית לשבות ביום ההוא מכל מלאכה. ושלש מהן מצות לא תעשה והוא שלא יעשה אחד מבני ישראל בו מלאכה וכן העבד שמל וטבל לשם עבדות לא יעשה בו מלאכה. ושלא יעשה אדם על ידי בהמתו מלאכה ולולי יראת רבותי על פני אמרתי שאין בתורה אזהרה לשביתת בהמה ועבדים אלא בשבת אבל בשאר ימים טובים לא בא עליהם בזה לא מצות עשה ולא מצות לא תעשה. והמחמיר תבא עליו ברכה.

ונאמר לפי שהזכירה סבה לשמירה מצד והשמירה סבה לזכירה מצד אמרו רבותינו ז"ל זכור ושמור בדבור אחד נאמרו והוצרכו לומר דבר זה לפי שהיה קשה בעיניהם מצאם שנוי במשנה תורה על מה שנאמר בסיני ונכתב בלוחות והתירו הקושיא הזאת באמרם שאין שנוי בזה אחר שזה נמשך לזה וכן בכל מקום שאמרו בדבור אחד נאמרו כפי הדרך הזה נאמר להורות שאין הפך ולא סתירה בדברי משה רבינו ע"ה. ואם תראה בהן הסתירה כמו לא תלבש שעטנז גדילים תעשה לך וכיוצא בו הוא על הדרך הזה לפי שהמכוון באזהרת שעטנז הוא שיהא האדם זוכר בכסותו לשמור אמונת השם ומצות ציצית גם כן באה על זה. וזאת היא הכונה באמרם בדבור אחד נאמרו להורות שהנבואה היתה באה אליו בדרך שהיה שומע ממנה שני הענינים יחד.

ועתה נשאל מרבותינו תקנתם תיבות זכור ושמור בלבד אבל כי ששת ימים שבדברות ראשונות וזכרת כי עבד היית שבדברות שניות לא תקנתם. גם מה שכתב הרב המורה

שהם שתי עלות לשני עלולים כי כבוד היום והגדלו עילתו החדוש ולפיכך כתב בדברות ראשונות על כן ברך וגו' ותתו לנו תורת השבת וצוותו אותנו לשומרו הוא לעילת היותנו עבדים במצרים הכל כמו שכתוב בספרו בחלק השני. ואם כן נמצא השנוי בדבור זה בעילה ובעלול וכל שכן התוספת. ויש מי שאמר שיציאת מצרים סבה לשביתת העבדים וגם בזה אין תשובה לשאלתינו ועוד לפי הדעת הזה קשה לנו מה שאמר על כן צוך את יום השבת היה לו לכתוב למען ינוח עבדך ואמתך כמוך למען תזכור כי עבד היית. ועוד ביד חזקה ובזרוע נטויה שמורה על עשות נפלאות למה נאמר שם. והקרוב אצלי שזה שאמרו רבותינו ז"ל שזכור ושמור בדבור אחד נאמרו לא על השתי תיבות אלו בלבד אמרו זה אלא על שתי הדברות אילו בכללן. והוא שכבר קדם לנו כי צורך קיום אמונת החדוש הוא כדי להאמין ולקבל שהשם עושה נפלאות ומשנה הטבע. א"כ מה שנכתב בדבור זה בדברות הראשונות רמז על מה שנכתב בשניות והוא עקר הכונה והוא שדרשו עליו רבותינו בשאלתם מפני מה בדברות הראשונות לא נאמר בהן טוב ובדברות האחרונות נאמר בהן טוב ואע"פ שאמרו שם מפני שסופם להשתבר מאמרם זה בא על דרך רמז כדרך שדקדקו במה שלא נאמר כי טוב ביום שני ובמקום זה בא לרמוז ולהעיד כי הכונה בסבה הנזכרת בדברות ראשונות מן החדוש הוא מה שבא בשניות וזכרת כי עבד היית במצרים ויוציאך ביד חזקה ובזרוע נטויה כלומר אחר שתשבות כדי להאמין החדוש יש לך לזכור הנפלאות ולהאמין בהם ועל כן צוך לעשות את יום השבת כלומר דבר זה עיקר שעליו צוך כי בזה יתאמת יעוד התורה ונודע כי לו לבדו הממשלה ואמרו על כן צוך את יום הוא כאמרו על כן ברך י"י כלומר יחדו לברכה וקדוש וברכתו היא חציו לכם שבו שלום הגוף ושלותו. והוא שאמרו ברכו במן ואמרו גם כן ברכו באור פניו של אדם הורו בזה שברכתו דבקה לגוף האדם והוא שאמרו חציו לי"י וחציו לכם וקדושו הוא בחציו לי"י שהוא שלום הנפש ושלותה נמצא ביום זה עונג לשני חלקי האדם ולפיכך היה ראוי להקרא עונג מה שאין כן בשאר ימי מנוחה. ולפיכך נאמר חמדת ימים אותו קראת ובא לשון הגמול מדה כנגד מדה אז תתענג על י"י והוא עונג הנפש המיוחד בגן עדן שהוא הקדושה הגמורה. והרכבתיך על במתי ארץ והוא עונג הגוף וברכתו והראיה שברכת שבת היא עונג הגוף קראם יום הכפורים שנאסר באכילה בו העונג ההוא קדוש י"י לפי שכולו הוא לשם. ואמרו הם ז"ל כבדהו בכסות נקיה על דרך שאמר החכם בכל עת יהיו בגדיך לבנים הכונה לנקות הלבבות וללבנן נתן כל היום לשם והוא הקידוש ולפיכך לא צותה התורה ביום ההוא זכירה לקדשו לפי שכולו נזכר ועומד אבל השבת שחציו לנו צריך לזכירה. וכבר התבאר שמצות יום השבת היא הברכה והקידוש ועל כן בא

במעשה בראשית ויברך ויקדש שהספר נכתב אחר שנתנה התורה. ונאמר שזה שאמרו רבותינו ז"ל לזכרו על היין כונו לקבוע אדם סעודתו בשבת על היין כדי שישמח האדם ביום ההוא לפי שהיין ישמח לבב אנוש ואין הכונה הראשונה בזה השמחה בעצמה אבל כדי שירחיק האדם מן השכרות שאלו לא היה לאדם זמן לשתות יין היה יום יום שותה ומשתכר אבל אחר שיש לנו יום ידוע לקבוע סעודתו על היין ינוח יצרו בשאר הימים. גם ביום ההוא כדי שישתה ולא לשכרה קבעו על היין מצות הזכירה כדי שיזכור מעשה השם ולא יטו אל היין ולזה הטעם בעצמו קבעו ברכת המזון על היין שיתן עינו בכוס ההוא מתוך היין ולא ישתכר שהשכרות מחליף צורת האדם בצורת הבהמה ובפחותה ממנו כי הבהמה מרגשת והשכור אינו מרגיש על נכון ולפי שהוא דבר מגונה מאד לא נצרכה התורה לאסרו. ודי במה שספרה בנח ולוט ובמה שאסרה השתיה בבואם אל אהל מועד. כבר נתבאר מה שנכלל בדבור זה ותחתיו מצוות כל המועדות.

הדבור החמישי כבד את אביך. אחר שצוה על השבת שכולל תקון הגוף ותקון הנפש סמך לו הדבור הזה כי הוא צורך גדול לתקנת שני חלקי האדם לפי שעיר פרא אדם אדם יולד. ולפיכך צריך שישמע לקול אביו ואמו כדי שייסרוהו וישמע מהם ובלמוד תשלם נפשו ובמוסרם יסור מרע ויעשה טוב. ובזה יתקיים הישוב כי בזה ישלם סדר בני אדם ועוד אם יכבד הוריו יכבדוהו בניו ויועילוהו בזקנתו בכלות כחו ונמצא הטוב חוזר חלילה והוא קיום העולם. והוא שאמר למען יאריכון ימיך על האדמה וגו' ואמרו על האדמה הוא תקון הגוף ואמרו למען יאריכון ימיך הוא תקון הנפש כמו שאמרו לעולם שכולו ארוך ולפי שכולל שני ענינים הוסיף בו באור במשנה תורה ואמר למען ייטב לך. ותחת מצוה זו כבוד אב ואם וחכמים וזקנים ואהבת איש את רעהו והנמשך אל זה מצדקה ורחמים שבהם קיום הישוב והם ענינים חוזרים חלילה. גם שלוח הקן ומצות אותו ואת בנו ומצות גדי בחלב אמו לפי דעת אחת הן נגררות אל זה.

הדבור הששי לא תרצח. אחר שצוה על תקון הגוף והעמדתו סמך לו שלא יהרג אחד בדרך אכזריות ורשע כי אותה ההריגה נקראת רציחה וראוי למנוע אותה לפי שהוא השחתת העולם הקטן ותחת מצוה זו כל המצוות שבאו בנזקי הגוף והוציאו המצוה בלשון רציחה שהיא פורטת הריגה בדרך אכזריות לא כלשון הריגה שהיא כוללת. הודיעך שיש הריגה מותרת ומצוה לעשותה כמיתת ב"ד וכיוצא בו.

הדבור השביעי לא תנאף. אחר שצוה על הרציחה סמך לה אזהרת הנאוף לפי שהיא כמו כן השחתת העולם השפל כי ברבות בני זנונים ירבו הרעים בעולם ויזיקו ויהרגו מהם ומהם שימותו בחוסר כל לפי שאין להם אבות ידועים שיפרנסו אותם ומתוך כך

יגנבו ויגזלו ויהרגו. גם על הנאוף תבא הרציחה כקנאת בני אדם זה על זה בעבור האשה. גם אלו הותרו הנשים לכל היה האדם מכלה ימיו ומשחית גופו בהן לפי שהתאוה תגדל בהשתנות הצורות. וכונת מצוה זו למעט המשגל ולמעט התאוה בו ולמשול בה בדרך שבא במעשה בראשית והוא ימשול בך ואתה תמשול בו. ותחת מצוה זו כל מצות בעילות אסורות גם מצות המאכל האסור שהם גם כן למעט התאוה גם מצות מילה כי המכון בה הוא זה.

הדבור השמיני לא תגנוב. אחר שהזהיר על הניאוף שהוא השחתת העולם והפסד הסדר בא הדבור הזה להזהיר על הגנבה ואם בארוהו ז"ל בגונב נפש ואמנם תחתיו כל גנבה אם גניבת ממון או גניבת דעות כי בגניבה יפסד סדר בני אדם גם במדה זאת תבא הרציחה כי ימצא הגנב וקם עליו והכהו נפש. ותחת דבור זה כל משפטי נזקי ממון ודיני גזלה ואונאה ועושק שכר שכיר וכיוצא בו.

הדבור התשיעי לא תענה. זה הדבור שומר השלושה הקודמים לו כי בעדות שקר יקח האדם ממון אחר ותבעל אשה אסורה ויהרג נקי ותחת מצוה זו להעיד אמת ולשפוט משפט אמת

הדבור העשירי לא תחמוד. זה הדבור ראוי באמת לסמוך אל הקודמין לו ולחתום בו הדברים הטובים כי החמוד שרש כל עון. וזה הדבור שומר ומקיים הארבעה שלפניו כי בא להזהיר האדם שלא יקח מתחת יד שכנו אשתו או בהמתו או ביתו אפילו ברצון אותו השכן בהרבות לו דמים לפי שזה מביא לידי רציחה ונאוף וגזלה ועדות שקר. ואתה יודע שהחמוד של כרם נבות גרם שלש מהן עדות שקר ורציחה וגזלה ובא על זה העונש הראוי. ומפני שהתאוה מביאה לידי חמוד שנה הלשון במשנה תורה ואמר לא תתאוה בית רעיך ובית רעיך כולל הכל ביתו ואשתו שורו וחמורו. והמתאוה בלבו אע"פ שלא ישתדל להוציא הדבר ההוא מיד שכנו הזהירה עליו התורה כדי להרחיק כל מדה רעה הרחקה יתרה. ולפי ענין זה המשיל נתן הנביא אל דוד המלך יצר הרע בהלך וארח ואיש כי בתחלה ילך לפניו ומגמתו אליו והוא התאוה ואחר כן יתארח אצלו והוא שישתדל להשיג הדבר ההוא והוא החמוד ואחר זה יתחזק והיה לאיש מושל בבית והוא כשימלא תאותו לגזול או לנאוף או לעבור על דבר מדברי תורה ולפיכך הזהירה תורה אף על התאוה. ברוך הבוחר בעמו ישראל לתת לו תורת אמת חקים ומשפטים ישרים מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל לא עשה כן לכל גוי משפטים בל ידעום הללויה.

פרשת משפטים

אשרי שומרי משפט עושה צדקה בכל עת.

דעת רבותינו ז"ל בכתוב הזה שהוא מאשר העושה דברו במשפט ועושה צדקה בכל עת עד שאמרו על זה וכי אפשר לו לאדם לעשות צדקה בכל עת ובא התירוץ על זה זה הזן בניו ובנותיו כשהן קטנים או המגדל יתום ויתומה בתוך ביתו וטוב זה לפי דרך הדרש כי זה בלא ספק פועל טוב כל זמן שיש לו לאדם בנים קטנים או יתום ויתומה בתוך ביתו. ולפי זה הדעת הפסוק סובל ענין אחר כדרך הנזכרת בפרשת בהעלותך על המכלכל דבריו במשפט וכל מעשיו לשם שמים אבל לפי הפשט נראה שהכתוב הזה מאשר השומרים דרכי השם ויודעים ומכירים שהוא עושה משפט וצדקה בארץ בכל עת ולפיכך בא עושה בהא. וכבר קדם לו מי ימלל גבורות י"י ישמיע כל תהלתו ר"ל שאין עם ולא אדם שישיג זה והמשיגים לא ישיגוהו רק מצד פעולותיו לפיכך אמר אשרי שומרי משפט כי אחר שידעו זה יעשו גם הם צדקה ומשפט להדמות לדרכיו בדעתם כי כן מעשיו יתברך בארץ כמו שאמר הנביא דן דין עני ואביון הלא היא הדעת אותי נאם י"י. וזה מבואר בפרשת אלה הדברים. והשם ברחמיו כאשר בחר בעמו ישראל הגיד לו דבריו בסודות המציאות ובמצות השומרות אמונת כמו שבאו בעשרת הדברים והודיעם חוקיו ומשפטיו הצריכים בכל עת ובכל מקום לקיום יישוב מדיני הצריך למין האדם. לפיכך סמך פרשת אלה המשפטים לעשרת הדברים ללמדך שאין שלמות האדם מושג בחכמה ובאמת בלבד עד שיהיו דינין מסודרין ביניהם בדרך שיחיו אלה עם אלה והוא שסדר תחלה דיני עבד עברי ואמה העבריה לפי שהדינין ההם הם בעצמם ובגופותם וצוה להשוות יושר החירות בהם לפי שהם כלם עובדי השם ובכלל המצוה ההיא בא ענין זה לפי העיון הראשון אבל עם התבוננות הטוב יראה בו מנפלאות תמימות התורה והעיון הזה הוא שרבו מוסר לו שפחה כנענית שהיא אסורה לאחרים וזה התירה התורה לפי קדושת העם הזה כדי שלא תכשל בעלת הבית בעבד המתמיד עמידתו אצלה כי השפחה היא משמרתו שאין בטבע האשה שתחפה על שוכב חיקה כשיזנה עם אחרת. מצורף אל זה שלום הבית שלב בעל הבית ינוח ולא יקנא לאשתו. ואחר שדבר בדיני חירות סדר נזקי גופם ואחר כן דיני נזקי ממונם ואחר כן דיני עסקם בדיני השומרים שאי אפשר זולתם אחר שלא יושגו חיי בני אדם הראויים אלא על ידי אחרים. וכל הדינים הנזכרים שם באו דרך קצרה מאד גם דינים רבים הניחה התורה שלא הזכירה כלל דבר מענינם אפילו על דרך רמז והם נזכרים בתלמוד ולא נאמר בו עליהם מנא לן ולא מצינו שנאמרו על פה וזה לפי שמצות דינין היתה קדומה ואינה כשאר מצות התורה כי כשנצטוו בני נח על הדינין לא היתה המצוה אלא שיסדרו דינין ביניהם לפי שהעולם עומד על הדין. וכבר התבאר זה בפרשה אלה תולדות נח וכן היה הענין אחר

מתן תורה על מה שלא נצטוה בפירוש שהמצוה ההיא היתה מסורה לשופטים להניח חוקי המשפט כפי הנהגה ראויה למדינה.
וזה דבר נהוג היום בין האומות גם לסוחרים ולבעלי מלאכה היה מסור לקבוע חוקים ביניהם כמו שאמרו רשאין חמרין להתנות ביניהם כל מי שיאבד לו חמור שמעמידין לו חמור וכן הספנין רשאין להתנות ביניהם על מי שתאבד לו ספינה שמעמידין לו ספינה וכמו שאמרו מאן דעביד ביומא דלאו דיליה לקרעוה למשכיה ובדרך שאמרו בהנהו דיקולאי ובהנהו אמוראי דאתו לזבוני במתא אחריתי דבני מתא מעכבי עליהו וכן כל כיוצא בזה הוא דין כאלו היה כתוב בתורה וכל העובר עליו עובר על דברי תורה אחר שצותה התורה לשמוע אל השופט אשר יהיה בימים ההם.
ואל זה הענין נמשך מה שאמרו דינא. דמלכותא דינא כי אחר שמצות דינין היא קדומה ואי אפשר לבאר פרטיה כי הענינים המתחדשים בין בני אדם הם מאין תכלית והמלך שהוא מושל בארץ ההוא ראוי הוא שכל דין שיגזור אותו כללי בארצו ולא יהא בו סתירת דבר מן התורה שיהא דינו דין ונדון בו וזה דבר שצריך בו השתכלות כי קרוב אצלי שטעו בו רבים. גם קצת חכמי התלמוד היה עולה על דעתם להרחיב המאמר הזה במה שלא עלה על לב שמואל והוא מה שנאמר בו בפרק ראשון מגיטין. והוא אצלי כאלו אמר אחד מן האמוראין הא אמר שמואל דינא דמלכותא דינא ולא עמד הטעם ההוא.
סוף דבר לפי הענין הנזכר היו נעשים קצת הדינין בימי חכמי התלמוד לפי סברתם במה שיראה להם שהוא הנהגה טובה בין בני אדם בכלל מה שלא היתה ראיה נמצאת אל הסברא ההיא או על סותרה כמו שאמרו כבר הורה זקן ואמר מה שעשה על פי ב"ד עשה וזה כלו נסמך למה שאמר יהושפט המלך ועמכם בדבר המשפט אין לדיין אלא מה שעיניו רואות כלומר מאחר שהוא מסתכל וטורח להוציא המשפט לאור השם מסכים עמו ושכינה שרויה בין הדיינין כמו שבא הכתוב אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט. ולפי שרוב הדינין נגררין אחר הסברא ולא נודעו מתורה שבכתב ולא מתורה שבעל פה נצרך יהושפט להזהיר השופטים ולומר להם ראו מה אתם עושים כי לא לאדם תשפטו כי לי"י רצה בו שדרך המשפט הראוי בין בני אדם היא להדמות בדרכי השם המעמיד המציאות במשפט כי כל דרכיו משפט כמו שקדם לנו באמרו הלא היא הדעת אותי. ואחר שהוא כן השם הוא נשפט במשפט ההוא. וכן הוא סובל שיאמר בפירושו כי לא בעבור האדם כלומר בעבורי שאני מצוה אתכם רק בעבור השם ולמצותו. ולשני ענינים אלה אמרו ז"ל ויהיו הדינין יודעים את מי הם דנין ולפני מי הם דנין. ולפי הענין הנזכר היה משה יושב ודן ולא היה צריך לבקש מאת השם על כל דין ודין ואחר זה בחר

שופטים והדבר הקטון שהיו יודעים לגזור בו כפי סברתם היו דנין כמו שאמר ושפטו את העם בכל עת את הדבר הקשה יביאון אל משה והדבר הקטון ישפטו הם וזה נכתב בתורה קודם שנכתב בה עשרת הדברים.

ונאמר בספור ההוא שמשה רבינו א"ה עשה זה הענין הגדול בעצת יתרו שאמר לו אם את הדבר הזה תעשה וצוך אלהים ויכלת עמוד וגם כל העם הזה על מקומו יבא בשלום ושמע לו ברצון השם ועשה הדבר הזה על פיו ונכתב בספר. וזה הערה טובה כי לא לחנם נכתבה פרשה אחת בתורה על יתרו גם לחבובה הקדימה לכתוב וזה אי אפשר מאין טעם חזק או טעמים. אזכיר מהם שלשה. האחד שהודיענו בספור ההוא כי אי אפשר לאדם להשיג שלמות בדרך שלא יצטרך לעצת אחר שהרי משה רבינו שהיה שלם מכל איש שהיה לפניו או אחריו נצרך לעצת יתרו. השני שראוי לקבל האמת והיושר מכל אדם גם כי יהיה האיש המגיד באמת פחות מהמקבל גם כי יהיה מעם אחר. וראוי לאיש ההוא המקבל דברו שיאמר אותו בשמו ואם יכתבנו בשמו יכתבנו ואין ראוי לבחון בעל המאמר ההוא רק המאמר בלבד. השלישי שמצות התורה נמשכו לחכמה ולשכל כדי להעמיד הגוף ולקיים המין כמו שהתבאר באמרו כי לא דבר ריק הוא מכם כי היא חייכם ואמרו כי הוא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים. וכן בא הנה על עמידת הגוף ויכלת עמוד ועל קיום המין וגם כל העם הזה על מקומו יבוא בשלום.

פרשת תרומה

מה ידידות משכנותיך י"י צבאות. נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות י"י לבי ובשרי ירננו לאל חי. גם צפור מצאה בית ודרור קן לה אשר שתה אפרוחיה את מזבחותיך י"י צבאות מלכי ואלהי אשרי יושבי ביתך עוד יהללוך סלה.

דעת המפרשים בפסוקים אלו שהכונה בם להעיר האדם על ההליכה אל בית המקדש לחוג שנאמר שם ולהקריב הקרבנות ובפסוק גם צפור וגו' נאמרו פירושים רבים לפי זרותו אף אני אענה חלקי ואומר כי הכונה בהם והחפץ באדם בהליכתו אל בית המקדש ואל כל בית מיוחד לשם כמשכן וזולתו הוא להעיר ההולך שם ללכת בדרכי השם עד אשר תבא הנפש אל מקדשי אלהים הם חצרות י"י ובית י"י האמתי הוא שנא' עליו בכל ביתי נאמן הוא ונאמר בדברי רבותינו ז"ל אם אתה תבא אל ביתי אני אבא אל ביתך שנא' בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתיך. וזה התבאר בדרש חג הסוכות וכתבתי שם שמשה רבינו ע"ה חבר המזמורים שהתיחסו אליו כשבנה המשכן להעיר על הענין הזה וכן נראה שבני קרח גם כן זאת היתה כונתם כמזמור זה וראיה המורה על זה אמרו בסוף המזמור כי טוב יום בחצריך מאלף הסתופף בבית אלהי מדור

באהלי רשע ואלו היה הענין כפשוטו לא לכונה אחרת היה אותו שבח החבוב לעמוד בביתו גנאי גדול והוא שאמר שההסתופפות והיא העמידה המעטה בבית השם נבחרת מהדירה שהיא העמידה הרבה והמתמדת באהלי הרשעים והלא העמידה בדיר הצאן או ברפת הבקר טובה מדור בבית רשעים והיה לו לומר בחרתי הסתופף בית אלהי מדור בארמנות מלכים.

לפיכך נראה לומר שאהלי רשעים כנוי לעולם הזה מפני הטבע כי יצר לב האדם רע מנעוריו ואפי' עמידת הצדיקים בו היא בצער ובקושי מצד הבחינה אצל העולם הבא. והפסוק הזה נאמר על דרך שאמרו יפה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא מכל חיי העולם הזה לפי שהעונג האמתי והחשק המדובק הוא שם והוא שאמר מה ידידות משכנותיך ואמרו מה הוא בדרך הפלגה כמו מה אהבתי תורתך וגו' והקרוב אצלי שבני קרח רצו להעיר על הכונה בבית המשכן ובחצר המשכן ושאר בתי בחירה בית המקדש או בית הכנסת ולבאר מה שפתח בו שמשכנותיו חשוקות וידידות אמר נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות י"י כדי שלא יטעה ההולך שם ויחשוב שההליכה שם היא תכלית הכונה אבל הוא שתכסוף הנפש ותכלה לחצרות י"י. ובפרשת בהעלותך התבאר מה הם חצרותיו וזה כי אין החפץ הראשון בהליכה בלבד גם לא בתפלה מאין כוונה אחרת אבל צריך כונת הלב לדעת השם ודרכיו והוא שאמר לבי ובשרי ירננו לאל חי ר"ל שאין הרינה רצויה בצאתה מן הפה שהיא רינת הבשר רק בציורה בלב באלהים חיים כי כשאין לה ציור בלב היא כצפצוף הדרור לא זולת זה ואין לאדם להתפאר על שאר בעלי חיים בדבר מדבריו או במעשה ממעשיו או בנין ביתו או בית הקדש או לוקחו האשה והולדתו בנים כי יעשה לו בית מבלתי הכונה הנזכרת כי אין האדם אדם בצלם אלהים זולתה.

ולהעיר על זה נאסרה הכלה לבעלה כל זמן שלא ברכו ברכת חתנים לפי שהנשואין הם סבת קיום המין הנבחר מן המורכבים והמכוון מהם ולפי שהיתה הכונה עליו יחד המין הזה בריאתו משאר הנבראים כפי ספור התורה המחכימה פתאים והוא שברא הזכר בלבד בצלם אלהים ואחר כן בנה צלע מצלעותיו להיות לו לעזר לקיים גופו ולעמידת מינו כי אלו היו נבראים בשוה כדרך שאר בעלי חיים לא היתה הנקבה נשמעת אל הזכר כפי הצורך לפי טרחו המרובה בגדול בנים ובעסק הבית ולא היה לו פנאי להתעסק בלמוד המכוון בו ולפיכך אחר אשר המציא המציאות לרצונו בחר המין הזה בדרך שישיג המושכלות ובלבד מי שיחננו השם שיתעורר וישתדל להשיג הכונה שהיתה רצון השם בה. ולהעיר על הענין הראשון הנכבד הזה תקנו ברכת חתנים כדרך שאמר ישעיה הנביא כל הנקרא בשמי וגו' וכבר קדם בפירושו בפרשת בראשית ושם אמרנו שהברכות

נתקנו על דרך הכתוב ההוא. ונרחיב הבאור ונאמר שתחלת הברכות שהכל ברא לכבודו להורות ולהכיר שהוא ברא כל המציאות לא מיש כי לשון בריאה יבא על העדר הגמור כמו שבא בורא חשך וחשך הוא העדר וכן תאמר בריאה בהמצאת יש מהעדר כמו שפתחה התורה בראשית ברא ולא אמרה יצר וכן בא לכבודי בראתיו. והכונה בכתוב ובברכה שלא יטעה האדם ויאמר שהעולם הגדול והנכבד נברא בשבילו ושהוא תכלית הכל לא כן רק הכונה היתה להמציא מציאות כפי רצון השם שרצונו הוא חכמתו והוא המכונה בכבודו שהוא עצמות ובפועל זה יפורש כל פועל י"י למענהו וכבר באר זה הרב המורה. אחר כן בא יוצר האדם להעיר על היצירה המיוחדת לאדם שנבחר בצורתו מכל המורכבים וכנגד ענין זה בא בכתוב יצרתיו אף עשיתיו. ואחר זה בא להורות על ענין בחירת יצירתו וכי להשלים הכונה בו לוקחה האשה מאיש כדי שימשל בה ויהיה לו פנאי להמציא המכון ואז תראה בו הבחירה כי בחירת המין הזה לא היתה לתכונת גופו כי כמה בעלי חיים חזקים וגבורים ממנו וזה דבר פשוט ומפורסם לכל.

רק מקום העיון אשר יתעו בו רבים הוא מה שיחשבו שהאדם נבחר בשכלו שבו ידע לבנות בית לחסות בו לטעות כרם לחיות ממנו וכיוצא בזה הצריך לעמידת גופו ולישא אשה לקיום המין ולגדל הבנים או לעשות המעשים שהם הנהגה ישרה בין בני אדם בקצת המצות המעשיות ועל דרך האמת אין זה בלבד הבחירה בו כי זה כלו נמצא בעוף מן העופות הקטנים לפי הטבע בלבד וברוך השם אשר לו נתכנו עלילות כי להעיר אותנו על זה הטבע שם בטבע הדרור שיתאחדו איש ואשתו ויבחרו להם לדירה מקום דירתנו החשובה גם בתי הקדש ושם יבנו להם בנין נאה וחזק וראוי לשמירת הבצים והאפרוחים ויגדלו להם גדול שלם והכל בהשגחה רבה ובחריצות רב. ואחר שהוא כן אין ספק שבחירת מין האדם הוא לדבר אחר שאינו נמצא בבעלי חיים והוא שכלו העיוני שבו יבין דבר מתוך דבר עד שידע האמתות וישיג המציאות איך הוא אז יבא לחצרות השם ומהם יבא אל ביתו ושם ישב לעד ויהללנו סלה לא שיהללנו בקולו הרם בלבד כי זה גם הדרור שם יפתח פיו כמוהו ויגדל אפרוחיו ויקיים המין ואל זה כונו בני קרח החכמים באמרם גם צפור מצאה בית ודרור קן לה וכבר קדם לו מה ידידות משכנותיך נכספה וגם כלתה וגו' ואחר זה אמר אשרי יושבי ביתך. ואין ספק שפסוקים אלו באו להעיר האדם על המכון בו ולפיכך התקינו לפתוח בפסוק זה להודיע שהעיקר הגדול היא ישיבת בית השם הנמצא מתוך תלמוד תורה שהוא רנה של תורה ומתוך תפלה זכה לא הישיבה בבתי כנסיות בלבד ולא הישיבה בבית הבחירה ולא העבודה שם בשיר בלבד כי גם הדרור שם שתה אפרוחיה ושם ירננו ואין זה למעלה שיש לה על שאר בעלי

חיים. והמרננים על דרך זה והמהללים לשם לא יהללוהו סלה ולא היושבים שם על דרך זה אשריהם אבל הראוי לאשר ישיבתו שם הוא שתשב נפשו בביתו המיוחד לו שהוא בית השם.

ואל הענין הזה כונו רבותינו ז"ל שחייבו לומר שהשמחה במעונו בברכת המזון בבית חתנים. כי כשם שצריך לאדם שיודה לשם ויברך קודם שיהנה כדי שיתעורר ויכון הנאותיו לעבודת השם כן צריך לו בכל מצותיו שישים כונתו בהם לדעת דרכיו. וכאשר ישמח למצות הנשואין יעלה על ראש שמחתו ירושלם ויתן אל לבו שהשמחה השלמה היא בירושלם ששם מעונו כמו שכתוב ומעונתו בציון. והוא כדרך שבא הכתוב שמחתי באומרים לי בית י"י נלך והנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוהו אף כי הבית הזה אשר בניתי אבל ידיעת דרכיו וידיעת שמו הוא ביתו באמת כמו שקדם. וכן השמחה השלמה הוא בו לבדו כמו שכתוב נגילה ונשמחה בך. ועל דרך האמת הוא המעון כמו שיתבאר בדרוש החג. והכונה הזאת מכוונת בכל המצות שהן לשמירת התורה שבה תשלם צורת נפש האדם שהיא צלמו שעליה נכתב בצלם אלהים. והוא שבאו להעיר עליו באמרם אשר יצר את האדם בצלמו. ואחר כן הרחיבו הבאור ואמרו בצלם דמות תבניתו לדחות הכפירה הרעה שחשבו רבים שעל תואר תבנית האדם נאמר שנברא בצלמו חלילה חלילה אבל על דמות תבניתו שהיא צורתו אמר שנברא בצלם. או רצו בו שבשכל שהוא צורת נפשו שהיא צורת גופו כלומר דמות תבניתו יצר אתו בצלמו. סוף דבר תבניתו שב אל האדם לא אל השם ית' כי שם תבנית לא הושאל לו כלל.

ויש מקומות שאומרים בם בצלמו דמות תבניתו ולא יזכירו בצלם כלל וזה מורה על פירושנו. עוד העירו בברכה זאת כי לפי שבחר האדם משאר בעלי חיים יצר אותו בדרך שתשלם בו הכונה כמו שקדם כפי מה שבא בספור התורה שמצלעו התקין לו בנין בדרך שיהא בנין קיים לעד להיות לבשר אחד ולמשול קצתו בקצתו עד שתשלם הכונה בו. מצורף אל זה בריאת צורת האדם והחומר שנברא עזר כנגדו להיות אל אישה תשוקתה והוא ימשול בה. ועל הדרך הנזכר ראוי להורות על שלמות המין בכללו והיא העשייה הנזכרת בפסוק והוא שאמר בברכה אף עשיתיו. והוא שהצריכו בברכה ביצירת האדם להעיר על הכונה בנשואין והוא שהצריכו אותה להתיר הכלה לבעלה. ולפי שהחתן והכלה חייבין בשמחה ואנו חייבין לשמחן התקינו ברכה אחת לשמחה והיא שמח תשמח. ולפי שחייבים אנו להעלות ירושלים על ראש שמחתנו הקדימו לה שוש תשיש. ואמרם רעים אהובים הכונה בם על החתן ועל הכלה ואמרם כשמחך יצירך בגן עדן מקדם הוא כנגד מה שאמר שקלעה וקשטה והביאה אל האדם ונעשה לו שושבין ושמח

בה בעלה עד שאמר דרך פיוט ובמליצת שיר שלשה ענינים. הראשון בדרך חבוב המין הזה שהאשה נתח מנתחי בעלה. הוא אמרו זאת הפעם עצם מעצמי. השני להעיר האשה שתהיה תשוקתה אל אישה ותדמה במעשיה בת בעלה כהדמות טבע כל מחצב אל צור אשר חצב ממנו והוא אמרו לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה זאת.

השלישי להעיר האיש שלא יעבור זר בינו ובין אשתו גם אביו ואמו כי זה צריך לקיום המין והוא אמרו על כן יעזוב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו והיו לבשר אחד ואין הכונה שיעזב אותם עזיבת כבוד ויראה אבל שלא ימנע מדבוק בה כי כן היתה הכונה בספור האמתי בגלויו ואע"פ שברא אותם תחלה שני פרצופין דבקים זה בזה אמרו יצירך לא יצירך מצורף אל זה הרמז על הצורה ועל החמר. ושתי ברכות אלו האחרונות מפני שכל אחד מהן צריכה לחברתה חותם בהם בברוך ואינו פותח בהן בברוך ושתי ברכות הראשונות מיוחדות כל אחת ואחת לעצמה כי הראשונה כמו שאמרנו נתקנה להורות על המציאות כלו והשניה להורות על בחירת המין הזה. ואחר כן סדרו שאר הברכות על הזיוג והנשואין שהוא המכון בברכת חתנים ולפיכך האריכו המטבע ופתחו בברוך אשר יצר וסמכו לה האחרות על הדרך הנזכר ולפיכך לא פתחו בהן בברוך. ואחר כל הברכות אלו תקנו ברכה אחת כוללת כל הענינים יצירת הזוג ובריאת השמחה וזכר ירושלם כדי לברך אותה בכל יום שייתיחדו בו לשמחה בימי השמחה שהיא בסעודה. גם ביום השבת נהגו לברך כל הברכות כשילכו שם לשמח החתן מפני שהשמחה כוללת כל בני הקהל שגמלו לו חסד בכבוד השמחה שכבדו אותו בהשלימו המצוה בקיום המין הנבחר.

ומפני שברכת אשר ברא מברכין אותה לבדה בכל יום מימי השמחה כשיש שם עשרה ואע"פ שאין שם פנים חדשות פותחין בה בברוך. והרב רבינו כתב שברכות אלו מברכין בבית חתנים קודם הנשואין ורוצה בו קודם כניסתן לחופה והוא מפני שחבת חופה קונה לעשותה נשואה לכל דיניה ולפיכך מברך תחלה כדרך שאר המצות שמברך עליהן עובר לעשייתן. ודבר זה הביאני להסתכל בדבר ולהתבונן בחופה אם היא מדברי תורה או מדברי סופרים ומה הוא עיקר החופה. ונאמר כי אחר שמצאנו בתורה ארוסה ונשואה חלוקות בדיניהן ידענו שאין הארוסין שהן קיחה בכסף או בשטר או בביאה עושין אותה נשואה אבל ביאה לשם נשואין או חופה שהוא מקום מיוחד ליחוד החתן והכלה או המסירה לשם נשואין קונה אותה לגמרי ועושה אותה נשואה לכל דבר כי כן בארו ז"ל שחבת חופה קונה אחר שנסתפק להם זה וביאורם זה נראה שהיה בדרך שהלכו בו הפילוסופים שהוציאו בדרך המופת שהטוב והנבחר לחושק שלא יבעל חשוקתו לפי

שבבעילה יסתלק עמה לשעתה הרצון החשקי והחבובי ולפיכך החבה הקרובה שהיה חבת החופה קונה והחופה היא מקום יחוד גדול או קטן הן מעצים ואבנים הן מעצי בשמים הן מבגדים ושניהן מיוחדים שם לחבתם ולרב חשקם זה בזה לשם שמים לעיני כל ולא יבזו להם ועם כל זה הצריכו חכמים להתיר אותה לבעלה בברכת חתנים להעיר על הכונה בנשואין כמו שאמרנו.

ונראה לומר שמאחר שהתקינו לברך כל שבעה אין להקפיד אם תנשא תחלה לפי שכל שבעה היא המצוה וכמו כן אין להקפיד על ברכת ארוסין להקדימה לאירוסין לפי שהקיחה אינה נגמרת בארוסין שעדיין אינה אשתו. והוא שתקנו להזכיר בה חופה שהיא גמר קיחה והתקינו לומר בה ואסר לנו את הארוסות כי הארוסין הם תחלת קיחה לא קיחה נגמרת. וברכה זו היא דרך הוראה ביחד אשה אל אישה והוא שתקנו בה וצונו על העריות הכל להעיר על הכונה בנשואין כדי להוליד בנים ולגדלם לעבוד יוצר האדם ולדעת אותו ודי שנברך אותה קודם נשואין. והוא שאמרו ברכת ארוסין בבית האירוסין וברכת חתנים בבית חתנים ולא אמרו ברכת אירוסין קודם אירוסין ברכת חתנים קודם נשואין אלא בבית חתנים הוא שדקדקו בה וכניסתה שם בבית הבעל לשם נשואין עושה אותה נשואה לפיכך ראוי לברך ברכת אירוסין אחר ארוסין כמו שמברכים ברכת חתנים אחר שנכנסה בבית הבעל וכל שבעה ברכות אלו נתקנו דרך הערה על מצות הנשואין שיצאה מכי יקח איש אשה וגו' ופוק חזי מה עמא דבר שאלו ואלו דברי אלהים חיים וכל מעשיך יהיו לשם שמים כמו שאמר הכתוב בכל דרכיך דעהו והוא יישר אורחותיך.

פרשת תצוה

הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן זקן אהרן שיורד על פי מדותיו.

לפי זרות הפסוקים האלה רבו פירושיהן. ור' אברהם אבן עזרא הזכיר מהם שנים האחד מהן שהן נאמרים על בני מלכות בית דוד והביאו לומר זה הכתוב שקדם שם אצמיח קרן לדוד ערכתי נר למשיחי. והשני שהם נאמרים על חברת כהנים גם זה הביאו לומר הכתוב שקדם להם וכהניה אלביש ישע ואמר שהזכיר אהרן לפי שהיה ראש המשוחים ורבי שלמה ז"ל הזכיר עליהם גם כן שני פירושים נמשכים לדברי רבותינו ז"ל האחד שהן נאמרים על משה ואהרן. והשני שהם נאמרים על ישיבת שכינה בבית הבחירה עם ישראל שהם קרויים אחים ורעים לשם. וכל הפירושים הולכים סביב האמת אמנם לא התבארה האמת בדבריהם כי בלא ספק ישיבת האחים נאמרת שם דרך משל וראיה לדבר הכתובים הנקשרים בו שהן משלים גמורין.

וסוף הענין שאמר חיים עד העולם הורה שהמזמור זה חובר על סבת חיי הנפש המתמידים הנצחים שהם כפי כוחותיה הטובים שהם אחים בבחינתם אצל הנפש והכח השכלי הוא גדול האחים אשר אליו הכונה באדם. אמנם לפי דבקותו בחומר הוא צריך לישיבת אחיו אצלו ולא על ישיבת כל כוחותיה אצלו ואמר כי טוב רק על האחים. ולא שהיו יושבים במדרגה אחת עמו ובאהבה רק על דרך שהעיר עליו כמו שנבאר. והוא שתראה מעלתו וממשלתו עליהם והשגחתו בם באשר הם כפי מה שהם. ועם כל זה תפול קצת שנאה ביניהם כפי המנע פעולתם הטבעית לממשלתו אבל בינו ובין רעיו תראה הפרידה על הרוב כמו שהעיר החכם על זה ואמר כל אחי רש שנאוהו אף כי מרעהו רחקו מנו מרדף אמרים לא המה.

וכבר התפרסם שהחכם קרא לכח השכלי ההוה בפועל ילד מסכן לפי שאין לו הון וההון ההוא יאמר לפי ענין המשל הזה על ההנאות הגופיות ולפי בחינת ענינו ולפי גזרת השם נקרא כן מצד אחד כמו שנאמר גם כן מצד אחר על המדות הישרות שהם הנאות נפשיות. וכפי זה הענין נמצא בדברי הנביאים הרבה ששם אחד נאמר על דבר והפכו בבחינת שני צדדין. והחכם עצמו אמר הון על המדות הטובות באמרו כבד את י"י מהונך ובאמרו בית והון נחלת אבות כמו שהתבאר במקומו ואמר הון עשיר קרית עוזו וכחומה נשגבה במשכיתו ואין לפרשו לפחיתות כי כן בא במקום אחר וסוף הפסוק אמר בו ומחתת דלים רישם וכבר התבאר זה בפרשת וישלח יעקב ואמר רש עושה כף רמיה. ורש נאמר על שני הפכים כי פעמים יאמר על חוסר השגת השכל כמו שאמר ובא כמהלך רישך רש עושה כף רמיה וכמוהו רבים. וכבר התבאר זה בפרשת בראשית ופעמים יאמר רש על השכל היוצא בפועל שהוא נבדל מכל הנאות גשמיות וכן ימצא בשמות אחרים רבים שינשאו על שני הפכים וראוי לכל מבין שיתבונן בהם לפי מקומן.

ובמקום הנזכר אמר מצד ההנאות הגופיות היתרות הון יוסיף רעים רבים ודל מרעהו יפרד רוצה בו כי מי שהוא בעל הון והוא המשביע יצרו הרודף התאוות ההון ההוא יוסיף לבעליו רעים רבים כי כל כח וכח מההרגשות יבקש חשבונות רבים ויעשה מהן צבא גדול כמו שאמרו משביעו רעב מרעיבו שבע אבל הדל הוא מי שלא יכוין רק על עצמו יפרד מרעהו שלא יהא לו ריעות וחברה אפילו עם אחד מהם כי לא יביט אליהם כלל גם החומר שהוא חומר לחומר השכל לא ישתמש באחד מהן רק כפי הצורך הגדול לא שיהנה הוא בהם עד שיהא נמשך אליהם ולפי זה הבחינה יפרד מהם ורבותינו ז"ל אמרו זה גם כן שיצר הרע נקרא רע במקומות רבים כמו שדרשו על דבר מיכה הנביא אל תאמינו ברע זה יצר הרע שנאמר כי יצר לב האדם רע מנעוריו אל תבטחו באלוף אין

אלוף אלא הקב"ה שנאמר אלוף נעורי אתה. והם ז"ל לקחו ריע בדרך דרש מגזרת רע וכשלא יאמן הרע ההוא יפרד הדל ממנו גם אחיו שהם הכח המדמה וכח המתעורר וכח ההרגשה כולל לחמשה הרגשות והוא כשרש והם כענפים גם אלו שנאוהו כי אויבים הם לו לפי בטול מלאכתם בטרדת מלאכת האח הגדול והם כעבדים וכשמשים במשלו עליהם אבל השנאה הזאת אינה עד תכלית כדי שירחקו ויפרדו ממנו כי הטבע חייב דבקותם בהם בכל מעשה טוב ובתוכחה ובנבואה ובכלל לכל תועלות יוצאות במעשה לבעל הכח ההוא או לאחרים אבל אינם באהבה שלמה עמו כי אין פעלם לו כל שכן פעל הרעים שאין פעלו רק עצמו אבל שכונתו לתועלת אחרים בלבד או להתגאות ולהתפאר במאמרים בלבד ידבקו כלם אליו והם לו. והוא שאמר מרדף אמרים לא המה וסוף האיש הזה להשבר כמו שאמר לפני שבר גאון ולפני כשלון גבה רוח והוא רצה גם כן באמרו ואיש רעים להתרועע. רצה בו שהאיש המבקש לו רעים והמתחבר אצלם סופו להשבר. כי כן מצאנו המלה הזאת בענין זה כמו שאמר רע התרועעה ארץ ולא למנוע כל ריע הוא הכונה כי יש ריע אחר טוב מאד והוא שאמר עליו זה דודי וזה רעי ועליו אמר החכם גם כן רעך ורע אביך אל תעזוב והוא השפע השכלי שהוא דבק בין השם ובין השלמים ועת צר שהוא זמן הצורך לקיום החומר קרא יום איד שאז הוא צריך שיעזור האח ועל אותו הזמן אמר ובית אחיך אל תבא ביום אידך רצה בו שלא יכנס שם בדרך שיעזוב הרע כי בכל עת צריך שישים מחשבתו בריע ההוא השוכן אצלו והוא השכינה שאמרו שהיא למעלה מראשו כי הוא הקרוב לו באמת והאח הוא הרחוק בבחינה אצל השכן ועליהם אמר החכם בסוף הפסוק טוב שכן קרוב מאח רחוק והוא המכוון גם כן באמרו ויש אוהב דבק מאח.

ואפשר גם כן שעל זה הענין בא בכל עת אוהב הרע ואח לצרה יוצד. ולפי זה הענין בא אח נפשע מקרית עוז ומדינים כבריח ארמון רצה בו כשהכח החיוני הוא נפשע כלומר שפעלו כפי טבעו והוא החוטא לתאבון הוא קשה וחזק מגבור עליו וממשול בו יותר ממשול על קרית עוז והוא כדרך שאמר ומושל ברוחו מלוכד עיר אמנם יש תקוה על זה למושל ברוחו. אבל כשיעיז הטבע ויחטא להכעיס ולחרחר ריב אבדה התקוה בו כי כבר העיר סוגרת ומסוגרת והוא שאמר ומדינים כבריח ארמון ולפי ענין זה הקדים לו ואמר מדינים ישבית הגורל ובין עצומים יפריד והוא כנותן טעם למשפטי השם הישרים בהנהגת האדם במאכל ובמשגל ובכלל לכל דרכי האדם לפי שידוע שהגורל בורר חלק כל אחד מהשותפים וברור החלקים הוא משבית הריב כדרך שאמר אברהם ללוט אל נא תהי מריבה ביני וביניך ובין רועי ובין רועיך הפרד נא מעלי אם השמאל ואימינה וגו'

וזה מטוב הנהגת המתהלך לפני השם כי כל זמן שאין הגבול ידוע בין האחים והשותפים יתעורר ריב ביניהם לסבתם או לסבת אנשי ביתם.
ולפי הענין הזה התורה התמימה נתנה גבול בכל הנמשך לכח החיוני להשבית המדינים בינו ובין הכח השכלי ולהפריד ביניהם בסוף עד שלא יתעסק השכל במריבת בעל ריבו ובעצומותיו. והוא שאמר ובין עצומים יפריד כמו שבא ודל מרעהו יפרד ולולי הנהגת התורה היה עשק רב ביניהם והיה צריך השכלי להתעורר בכל עת לחקור דברי הכח החיוני המתעורר ראשון לחרחר ריב בבקשת צרכיו כי יבקש היתרונות בסבת זה והוא שהקדים לזה ואמר צדיק הראשון בריבו ובא רעהו וחקרו. ואמר גם כן חכם בעיניו איש עשיר ודל מבין יחקרנו. ולפי החקירה הזאת היה מתמיד הריב לולי התורה התמימה שהשביתה הריב והמדינים במנוע היתרונות. וכל זה הענין הנזכר נאמר על הערת השגת השכל והחכם הזכיר זה תכונת העיון הראויה והטובה לכל מעיין להחזיק בה וכמו כן תכונת העיון הפחותה כדי להרחיקה והוא שאמר תחנונים ידבר רש ועשיר יענה עזות רצה בו שהרש ידבר בדרך תחנונים כלומר שהוא מדבר בפחד וביראה ומעט מעט יבקש לו אבל העשיר והוא הרודף התאוות הדמיוניות הוא הורס ומעיז ועונה עזות כלומר שמסתכל במה שאין ראוי לו להסתכל או במה שאין לאדם להסתכל והוא מדבר הנה והנה כפי העולה על רוחו בעקשות פה ולזות שפתים והוא הנלוז בדרכיו אבל הרש הולך בדרך ישרה קו קו ביושר ולא יטה ימין ושמאל אבל לוקח הדברים כסדר ולפיכך הוא משיג המבוקש בקרוב כמו שידוע בדרך מופת השיעור שכל שני קווים ממשולש אחד שעורם רב משעור הקו הנשאר ועל ענין זה רמז שם החכם באמרו טוב רש הולך בתומו מעקש שפתים והוא כסיל כי ידוע שהכסיל לא ידע ללכת אל עיר ובדמותו להתקרב אל העיר בבחור לו הדרך שהיא קצרה בעיניו תארך לו הדרך במוצאו מונעים מעבור שם נהרים וגאיות והוא שאמר ג"כ טוב רש הולך בתומו מעקש דרכים והוא עשיר וכל זה בא להעיר האדם שלא יהרס בדרך העיון. ואין כונת החכם למנוע העיון והדרישה למי שראוי לה כי אין מציאות לנפש החכמה בפועל מאין דרישה וחכמה כמו שאמר גם בלא דעת נפש לא טוב אבל הנמהר והוא האץ נכשל וחוטא בסוף והסוף ההוא מתואר ברגלים כמו שתחלת הדבר מתואר בראש וזה רצה באמרו ואץ ברגלים חוטא. ועל שניהם אמר מחשבות חרוץ אך למותר וכל אץ אך למחסור והאץ הנמהר אולתו היא המסלפת דרכו עד שיצא לתרבות רעה והוא שאמר שם אולת אדם תסלף דרכו ועל י"י יזעף לבו. והפך זה הקונה שכל ומוציא אותו לפועל שסופו שהוא זוכה לשלמות האנושי הנצחי והוא עשיית הנפש שהוא הטוב ועליו אמר קונה לב אוהב נפשו שומר

תבונה למצא טוב וזה כלו נאמר בהשגת השכל האנושי הראוי לו בכל אשר תמצא ידו לעשות בכחו ברב העתים. אמנם יש עתים לקצת השלמים כעתי נבואה לנביאים ועתי דבור ברוח הקדש למדברים בו ועתי תוכחה למוכיחים ועתי הזמנה בקיום המצות לאדם מעצמו ובכלל לעשות כל מעשה טוב האמנם כי בעתים האלה צריך שישבו האחים יחד והוא הטוב לקיום ההשגה השכלית בעצמה והוא נעים בקיום המין האנושי ובהנהגה המדינית והוא הדרך שהוא תפארת לעושה ותפארת לו מן האדם. ועל ענין זה אמר נעים זמירות הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד וכבר הקדמנו מי הם האחים והרצון באמרו שבת אחים גם יחד שיתיחדו עם גדול האחים התאחדות גמורה בפעם ההוא והוא כלשון אמרו יחד לבבי ליראה את שמך שבקש בו התיחדות גמורה שלא תהא כונת הלב בשום מעשה או בשום דבור אחר רק ליראה את השם הנכבד והנורא.

ועל זה הענין בעצמו כיון באמרו גם יחד ואחר כן תאר איכות הישיבה ההוא הראויה והוא שאמר כשמן הטוב על הראש לפי שידוע ששני שמנים היו במשכן אחד שמן זית זך כתית למאור להעלות נר תמיד ואחד שמן המשחה למשוח בו אהרן ובניו וכל כלי השרת ובשני שמנים אלה נמצא הערה טובה לכל הבא אל בית השם לפי שהשמן כנגד שתי ההשגות הנזכרות כי אותו שהוא למאור לא יתערב בו בושם רק הוא יחידי והמבוקש ממנו שיהיה זך וכתית עד תכלית כמו שידוע מדברי רבותינו ז"ל שהוא הראשון שבראשון בכתישתו במכתש ובאה המצוה שיערכו הנר אהרן ובניו הם המשרתים את השם להעלות נר תמיד בכל לילה מתוך החשך לפני השם אשר כחשכה כאורה לפניו אמנם האור ההוא היה לכבוד ביתו וכבוד משרתיו והוא מתמיד עד אור הבקר הוא הזמן שאין בו חשך וזה השמן כנגד תכלית השגת השכל שהוא השגת הנבדל בשפע השופע מאתו והוא האור הבא ממנו ובו יראה האור המושג כמו שבאר הרב המורה על אמרו באורך נראה אור והוא השלמות האחרון והוא הראשון במעלה וצריך שיקדים בזמן לנבואה ולדבור ברוח הקדש. והשמן האחר הוא מעשה מרקחת מארבע בשמים ראש והמשקל הנזכר בו חמש מאות והוא לענין. וזה השמן בא כן כנגד השלמות האחד המושג בבחינת הארבעה תופנים הסובבים אצל החיות ובבחינת הנהגת השם להם ובבחינת פעולותיו בהדמות בפעולות ההן כפי היכולת ואז יכין עצמו להנבא או לדבר ברוח הקדש וכיוצא בזה לפי שלמות השלם ההוא והאיש ההוא ימשח בו תחלה באהבו צדק ובשנאו רשע כמו שאמרו בני קרח אהבת צדק ותשנא רשע על כן משחך אלהים אלהיך שמן ששון מחברך וסמך לו מור ואהלות קציעות כל בגדותיך.

וזה נמשך אליו הריח הטוב לקרובים אליו ואל זה הענין רמז הושע הנביא באמרו ויהי כזית הודו וריח לו כלבנון ותרגמו יונתן ע"ה ויהי כזיו מנורת קודשא זיוהון וריחיהון כריח קטורת בוסמא. ומה שהזכיר שם הנביא יפרח כשושנה אפשר שבא המשל הזה מפני שהעץ שלה עשוי חוחים כמו שאמר החכם כשושנה בין החוחים והוא הורד האדום וראוי להמשיל בו השכל המגיע בפועל מתוך החומר המורכב מן ההפכים. אבל החכם שהתחברתי עמו אמר כי הוא הפרח הלבן הנקרא בלע"ז ייללייו ואמר שהמשילו בו לפי שטבע הצמח ההוא שאם יעקר בד אחד ממנו ממקום גדולו יעלה לחותו מעט מעט אל הראש ויפרח בראשו בלא יניקה מן הארץ. ועל זה הדרך יפרח הצדיק במשכו כחותיו אל הראש מעט מעט והוא הענין הנזכר במשל שמן זית זך ובאמרו ויהי כזית הודו אבל אמרו וריח לו כלבנון הוא על ההשגה האחרת ולהעיר עליה היתה המצוה למשוח אהרן ובניו בשמן המשחה וידוע כי כשינתן שמן על הראש בשפע ירד על הזקן וסוף היורד בזקן שיורד על פי מדותיו שהם בגדיו. ושם הכונה בירידה על פי מדותיו הוא שאמר יורד שיורד והפה הוא פתח בית הצואר כמו שבא במעיל אהרן והיה פי ראשו בתוכו שפה יהיה לפיו סביב מעשה אורג לא יקרע. כי אותו הפה צריך שיהיה חזק וקיים כדי שלא יקרע וידוע כי הזקן אינו עצם האדם אבל הוא נמשך לטבע עצם הזכר ממין האדם והוא הדרת פניו ואין לו מעשה בעצמו ובסור זה יבא זה כל הימים ולכן המשיל בו הכח המדמה. ולפי שפעולתו כפי מה שתשיג מן הדברים המורגשים ובזה בעלי הזקן והזקנים יקחו מוסר בנסיונות הימים ולהיותו גם כן סימן על הזמן החולף הולך ושוב על האדם. גם כי הוא סימן לזכרים ממין האדם שהם הכונה. ובאה המצוה שלא להשחית פאת הזקן הפך המנהג הקדום לעובדי עבודה זרה כי כשם שהראשונים היתה כונתם להעיר על עזיבת היתרונות ולפיכך היו מעבירים כל השער ההוא שהוא יתרון הטבע כן אחר שהיה דרך עובדי ע"ז הרחיקה התורה הדרך ההוא וצותה שלא להשחית הפאות שהם חמש כדי להעיר האדם בשמוש בשרשי החמש הרגשות ולא תסתלקנה לגמרי גם הסימן הטוב למין האדם ישאר ויהיה גם כן בו הערה טובה על הכח המדמה למה שראוי ממנו.

וכבר התבאר כי הבגדים יבאו במשל על מדות האדם ומה טוב אמרו מדותיו בשתוף השם כי כן דרך הנביאים ושאר השלמים להעיר במשלים בשתוף השם גם כן. וכפי זה הענין היתה הכוונה להעיר על שלמות המדות שיושג בכחות הנזכרים כשיושבים יחד על הדרך הנזכר כי פי הבגדים שהוא משל לכח הכולל ההרגשות או אמור לכח המתעורר המעיר הכח הכולל ההוא יקבל מן הכח המדמה והכח המדמה יקבל השפע

מהכח השכלי לא שהכח ההוא לבדו ישיג השלמות הזה שאין זה משליחותו ואין מלאך אחד עושה שני שליחות. וכן כשרצה הקב"ה ובחר בישראל שלח להם משה ואהרן הם האחים הנבחרים ואהרן הי' למשה לפה ומשה היה לו לאלהים.

וההנהגה הישרה המדינית והמוסר לא נתנו למשה רק לאהרן ובו בחר השם לכפר בעד עמו במעשה הקרבן ובמשכו אותם בדבריו הטובים כמו שהתפרסם בדברי רבותינו ז"ל שאמרו הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ורודף שלום אוהב את הבריות ומקרבן לתורה כי בטוב לבבו השלם מטוב תחבולותיו מקרב אפילו הרעים והיה מכבד אותם עד שהיו נכלמים ממנו וחוזרים למוטב.

והוא אמרם אוהב את הבריות רצה בו מאחר שהיו נבראים לכך שהרי נבראו בצלם היה אוהב אותם ומקרבן לתורה כדי להמציא להם צלם בפועל. ואל זה הענין רמז באמרו זקן אהרן ומתוך הענין זה היה שוכן השם בתוך בני ישראל ואפשר שבפסוק זה רמז על שלמות האדם בעצמו במדות הטובות ועל השלימו אחרים כפי היכולת. ואם כן יהיה הפסוק הבא אחריו משל שני על ענין זה. אמנם הקרוב אצלי שהכתוב הזה הוא משל על שלמות האדם בעצמו במדותיו הטובות שהוא כשמן הטוב שלא ישיגו אחרים מהשמן הטוב ההוא רק הריח ולטוב הריח ההוא קרובים האחרים להמשך אחריו ויבא הכתוב האחר על שלמות אחרים בהוכיתו אותם ולפי שאותם האחרים אינם שוים לו במעלה שנה ענין המשל ואמר כטל חרמון שיורד על הררי ציון. וידוע שהחרמון רחוק מציון וגבוה ממנו והירדן ביניהם ושם שניהם מורה על דבקות החומר הנפסד החרב והיבש כי כן אמר כחרב בציון וחרמון גזרתו ידועה וכן הוא מפורסם להמון כי הטל עולה מן הארץ והוא כאלו אמר כטל העולה מחרמון ויורד על הררי ציון ולפי סופו הטוב יקרא גם כן ציון עיר הקדש. ולפי גזרת ציון גם כן כמו הציבי לך ציונים. ובנה אצלו ציון שהוא שם לעיון ולזכרון על דבר גדול מהנראה גם חרמון נקרא ג"כ שריון ואפשר שילקח מענין שררה או שילקח מענין אשורנו וכמוהו שניר והכל בא להעיר על השלמות הטוב שבו יתקיים השלמות המכוון לא זולת זה ולפיכך הוא הטוב בעצמו והנעים לכל ואל הטל הזה המתמיד רמז הושע הנביא באמרו אהיה כטל לישראל ותרגמו יונתן יהא ממרי כטלא לישראל. ודברו הוא רצונו והוא המתמיד על האיש הטוב והמשיל השפע ההוא לטל לפי שהוא יורד טפות טפות וירידתו בנחת אבל מצד היות הטל הולך כחם השמש המשיל הנביא בו גם כן הרעים ואמר לכן יהיו כענן בקר וכטל משכים הולך.

ומצד היותו יורד על הדרך הנזכר המשיל בו הנביא את השפע האלהי ונעים זמירות גם כן אמר להודיע טובו ונועמו כי שם צוה י"י את הברכה חיים עד העולם. רוצה בו

ברכת העולם הזה והחיים הנצחיים. או אפשר שרוצה בברכה במקום הזה על רוח השם השורה על השלמים כאמור הנביא אצוק רוחי על זרעך וברכתי על צאצאיך כי הדבר הוא כמו שהזכרנו כי עם השלמות הזה יתקיים המכוון לא זולתו. וזה רצה באמרו אוהב טהר לב חן שפתיו רעהו מלך. וכבר נאמרו בו פירושים רבים. ואפשר שרוצה בו שהמלך אוהב טהר לב חן שפתיו רעהו מלך. אבל הקרוב אצלי שרצה בו האוהב שהוא טהר לב וחן שפתיו והוא בעל מעשים טובים ושכל טוב המלך הוא רעהו כלומר דבק בו. וזה נאות לענין שאנו בו במזמור זה.

ואחר שהעיר בזה המזמור על השלמות הטוב הזה ולא העיר במשלו על השלמת המכוון חבר המזמור הבא אחריו להעיר על הכונה וכלל בו השני השלמויות ואמר הנה ברכו י"י כל עבדי י"י רצה בו על שני מיני השלמים ולפיכך אמר כל. ובאר עוד שני המינים והקדים המכוון ואמר שעומדים בבית י"י בלילות לפי שאנשי מעמד הטובים היו מעלים נר תמיד לפני י"י בשמן הזך בכל לילה. ולפיכך היו קוראים במעשה בראשית כמו שנזכר בדבריהם והן העומדים מאין מעשה. ועבודתם היא עמידתם בבית י"י בלילות. ואחר כן הזכיר עבודת המעשים לשם שמים הוא שאמר שאו ידיכם קדש וברכו את י"י כי הידים הם כלי המלאכה והמעשה כאמרו ומעשה ידינו כוננה עלינו. וכשהכלים כולם משוחים בשמן המשחה הוא השמן הטוב אז תוקדש מלאכתם ולפיכך בא הערה למשוח כל הכלים ונאמר בחנוכת המזבח וימשחם ויקדש אותם. ואחר כן העיר על גמול שני המינים שעליהם הכונה כדרך הכונה על שמים וארץ. והוא שאמר יברכך י"י מציון עושה שמים וארץ ואמר יברכך בלשון יחיד אחר שבא הענין כלו בלשון רבים בא לרמוז על ברכת כהנים שתחלתה יברכך י"י והברכה ההיא היא בנשיאות כפים כמו שבארה הקבלה כה תברכו בנשיאות כפים וכן בא בתורה ביום השמיני בימי המלואים וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם. והיום ההוא היה יום כלות המשכן להקים והוא אשר התחילו בו הנשיאים להקריב שעד עתה לא היה המזבח מקודש לגמרי ולא אהרן ובניו ראוים לכהן כי כן יתבאר בפסוקי התורה ולפיכך נסמכה פרשת ברכת כהנים לפרשת ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן וקדמה לה ואחר שנכתב שם וישא אהרן את ידיו בברכה ראשונה שברך היא ראיה גדולה למה שאמרו רבותינו כה תברכו בנשיאות כפים. וכי ידיו של אהרן עושות ברכה אלא להעיר העם שישאו ידיהם קודם בכל מעשיהם ויברכו את י"י ואז יהיו מבורכים והוא שאמר וברכו את י"י יברכך י"י וגו' הכונה בזאת שברכת השם תלויה בברכתם וברכתם את י"י היא רמז על הזכרת השם המפורש שבהשגת השם ההוא היא הברכה השלמה הראויה לו.

ואמרו מציון להעיר העם כלו על הענין הנכבד הזה שלא יאמר הרחוק מציון הלא הברכה היא בציון בשם המפורש כמו שאמרו במקדש בכתבו ושם הוא עיקר הברכה ואין לרחוקים מציון חלק בה. לפיכך בא ולמד לך שמשרה שכינתו בציון ישלח הברכה ממקומו לכל יושבי הארץ כי לי"י הארץ ומלואה ועיניו משוטטות בכל הארץ. והוא שאמר עושה שמים וארץ ומעשיך יקרבוך אליו לפי הכונה במעשים ההם ועל דרך זה ראוי שנתעורר בכל זמן ובכל מקום לברך את השם ברוך הוא בכל מעשינו אז יחננו ויברכנו יאר פניו אתנו סלה.

פרשת כי תשא

(והיא ראויה לפרשת שקלים).

פלס ומאזני משפט לי"י מעשהו כל אבני כיס.

שלמה החכם ע"ה בא להעיר האדם בכתוב הזה להתבונן בדרכי השם עם ברואיו כדי שילך האדם בדרכיו ההם עד שידע למען ימצא חן בעיניו שהוא תכלית הכונה במציאות מין האדם והוא שבקש משה רבינו ואמר הודיעני נא את דרכיך ואדעך למען אמצא חן בעיניך. ועל ענין זה הזהיר החכם באמרו פלס מעגל רגליך וכל דרכיך יכונו. וסמך לו אזהרת האשה הזונה והזכיר באזהרה ההיא ארח חיים פן תפלס נעו מעגלותיה לא תדע. ואמר ג"כ מאזני מרמה תועבת י"י ואבן שלמה רצונו. וידוע כי פלס ומאזנים הם שמות מונחים לכלים שהם עשויים להעלות בהם הדברים הנשקלים במשא ובמתן ב"א והפלס הוא כמטיל ברזל שמתקנין אתו לשקול בו המשקלים הגדולים ומאזנים הם כלי למשקלים הקטנים. ואבני כיס הם לשקול כנגדם הדברים הנמסרים בהשואה שאדם מדקדק עליהן מהם ככר ומהם חלק ככר מהם ליטרא ומהם אוקיא ומהם חלק אוקיא. ולפי שהיושר הידוע והמפורסם בהשואה בין בני אדם הוא זה המשיל בו החכם דרכי האדם והנהגת השם עם ברואיו שחשבו עליה רבים מעמי הארץ מה שהוא שקר לפי שמצאו אצל בחינתם יתרון לזה על זה עד שיחסו זה אם למעוט השגחה אם לרע הנהגה אם לחוסר ידיעה ואלו השיגו הענין לפי בחינת המציאות הנמצא ידעו שהכל עשה ועושה על סדר והנהגה הן הדברים הגבוהים הן הדברים השפלים והוא שאמר פלס ומאזני משפט רצה בו פלס משפט ומאזני משפט. ובא משפט הנה במקום יושר כמו שבא מכלכל דבריו במשפט ופלס ומאזנים במקום הזה נאמרים על חכמת השם שהיא רצונו שגזר להיות שם נבראים שהם צורות נפרדות ונבראים מחומר וצורה והם קיימים לא משתנים. ונבראים מורכבים מחומר וצורה שהם משתנים מצורה לצורה וכל נברא מהם משיג כפי מה שהוא לפי טבע מציאותו הגדול לפי גדלו והקטון לפי קטנו

והכל מחסד השם ולרצונו וחפצו ממציא לכל כפי הראוי לו לפי חמרו ומה שחסר למי שחסר הוא לפי טבע ההעדר הנדבק אל החומר המשתנה שנדבק אליו בהכרח המציאות ההוא ובבחינת האמת אין שם חסרון ומה שהעדיף מי שהעדיף מהם אין שם רק דמיון גמור כי אין התוספות ההוא שלמות ואולי הוא חסרון לסכלות בעליו לא העדיף המרבה והממעיט לא החסיר הכל יוצא כפי יושר הפלס והמאזנים הישרים שהם לשם ית'. וכן ראוי לכל אדם שיתפאר ללכת בדרכיו שיתנהג כפי הענין הזה והוא שיפלס וישקול כל דרכיו בטרם ישא רגליו ויתבונן וידע שהוא מורכב מגוף ונפש וראוי להם שיתנהגו כדרך רעים אהובים והוא שישמח כל אחד בחלקו וירצה לחברו חלקו הראוי לו כדי להשיג השלמות שהוא החיים. וזה הדרך קרא החכם אורח חיים אשר הכרובים נתנו מראש לשמרו.

ועל הנטיה מן הדרך הזה אמר החכם ארח חיים פן תפלס וגו' רצה לומר שלא תדע לשקול ביושר ובכוון המצוע נעו מעגלותיה ולא תדע הדרך ללכת אל עיר אשר תדמה להתקרב אל העיר תתרחק אבל המפלס מעגל רגליו בטרם ישאם יכונו שתי דרכיו אם לגוף הדרך הראוי לו אם לנפש הדרך הראוי לה. והוא שלא יחסר חלק אחד מהם כדרך השוקל במאזני מרמה אבל הכל יעלה במאזני צדק ויושר ויתן לכל אחד אבן שלמה ר"ל שצריך שיזהר שלא יחסר חלק אחד מהם ולא יוסיף כי אע"פ שהמכוון באדם הוא הנפש אחר שהיא צריכה שתשכון בגוף מן החמלה על הנפש ומאהבתה צריך לחמול על הגוף ולהשתדל להעמיד בו הנפש החיה בכל אשר יוכל ולא לענות אותה כי זה צריך לצדיק לדעת נפשו החיה כמו שכתוב יודע צדיק נפש בהמתו. אמנם על דרך רפואה כשתחלה הנפש ויצטרך לענותה לפי רע הטבע או לרע מנהג אין טוב לה עד שתסוב בריאה. אבל אם יעשה זה שלא על דרך רפואה אין זה חומל על נפשו ולא גומל אותה אבל אכזרי ורע ומי שמחזק הגוף כפי הראוי לו לפי גמילות נפשו הוא צדיק וחסיד. והוא שאמר החכם גומל נפשו איש חסד ועוכר שארו אכזרי כי כפי קרבת האדם אל עצמו חסדו גדול בעשותו לעצמו הראוי. ומי שמחסר צרכו והוא העוכר שארו אכזרי ורע יותר ממי שמענה אחד מבלי חמלה. כי השם אינו שונא הגוף אבל אהבו לאהבתו הנפש בדרך עמידת האיש וקיום המין לא כדעת הקדושים באומות המדמים להשיג שלמות בלכתם בקצה אחרון בכל מיני ענוי והם אכזרים ופותים.

ואפשר לומר שהנפש הנזכרת בכתוב הזה היא הנפש החכמה ויאמר שהגומל אותה הוא חסיד ובלבד בדרך שלא יזיק הגוף כי המזיק אותו בכוונה הוא רע ואכזר וצריך להרחיק הקצה הזה מאד וכמו כן צריך להרחיק הקצה האחר בתכלית הרחקה והוא

שלא ילך האדם בדרך העושים כל ימי חייהם חג אכול ושתה כי מחר נמות כי אלו בלא ספק נבזים ושפלים משאר בעלי חיים לפי שאותם רודפים הטבע כפי הכונה בהם אבל האדם שנתן לו השכל למשול על הטבע כפי הראוי צריך שיפלס מעל רגליו ואז יושע בשם. ואם יעקש דרכיו לאחד מצדי הדרך יפול כמו שאמר החכם הולך תמים יושע ונעקש דרכים יפול באחת.

ואל זה כונו רבותינו ז"ל באמרם כל השם אורחותיו זוכה ומקביל פני השכינה שנא' ושם דרך אראנו בישע אלהים אל תקרי ושם אלא ושם וההולך על הדרך הנזכר הוא השם אורחותיו כי השומא הוא השואה מאין חסרון ותוספות. ודרש זה לא הוציא המקרא מידי פשוטו כי כן רצה בו כי שם בא להוכיח האיש על קיום המצות מאין כונה בהן וכבר אמר שם לא על זבחיך אוכיחך ועולותיך נגדי תמיד. וחתם דברו ואמר זובח תודה יכבדנני ושם דרך אראנו בישע אלהים. והכונה בו להעיר שעיקר הישועה הוא כשישים האדם דרכו לפניו בכל אשר יפנה. או רצה בו ומשכיל דרכו כמו שאמרו המפרשים סוף דבר שהישועה היא לפי הענין הזה ואל זה כון החכם באמרו כי נכח עיני י"י דרכי איש וכל מעגלותיו מפלס רצה בו שהאיש ראוי שיהיו דרכיו נכח השם והוא שיפלס מעגלותיו ואע"פ שהפסוק הזה סובל פירוש אחר זה נאות לענין שאנו בו. ואל ענין זה גדול התועלת היתה הכונה ברב המצות. והקרוב אצלי שמצות שקלים אע"פ שבאה לצורך הקרבן אחר שהקרבן בא לכפר על הנפש שנמצא שהוא החלק המיוחד לנפש מן הדברים שהם להנאת האדם ולתשמישו. כוונה בו התורה לחלק השכל. להעיר האדם בו שיפלס מעגל רגליו בכל דרכיו ויחד בהם חלק הנפש והוא שיכוין בכל דרכיו לשלמותיו שהוא עבודת השם השלמה כמו שאמר מה י"י אלהיך שואל מעמך וגו'.

ואי אפשר לי שלא אוסיף עוד ביאור בזה אחר שאכתוב שאלה קטנה שיצאה לי במצוה זו והיא זאת. מפני מה אמרה תורה שיתן אדם חצי שקל ונתנה קצב השקל עשרים גרה והלא היה נאות יותר שיתן האדם שקל שלם ויהיה קצב השקל עשר גרה. ועוד למה בא במצוה זאת שהיא לדורות העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט וגם על המתפרנס מן הצדקה הוטלה מצוה זו כמו שבאה הקבלה ולמה לא היתה כפי השג יד. והקרוב אצלי שהתורה כונה במצוה זו להעיר האדם בכל דרכיו לדעת השם ושלא ישים בשר זרועו ויהי' מבטחו בשם והוא שפתח הפרשה ואמר כי תשא את ראש בני ישראל להעיר האדם ולהודיע אותו כי אין המלך נושע ברב חיל גבור לא ינצל ברב כח.

ועתה התבוננו אנשי לבב וראו מקום הכתוב הזה שהוא מקיים אמתת ההשגחה ועניינה שהרי כתוב לפניו ממכון שבתו השגיח אל כל יושבי הארץ. היוצר יחד לבם המבין אל

כל מעשיהם. וכבר בארו ז"ל משום דיוצר יחד לבם מבין אל כל מעשיהם וזה התבאר בדרש ראש השנה והכל להעיר האדם ולהודיע שהכל תלוי בלב האדם לא ברב כח ולא ברב חיל ואחריו מה כתיב הנה עין ה' אל יראיו למיחלים לחסדו להציל ממות נפשם ולחיותם ברעב. בא והודיעך שהישועה ההיא כפי התוחלת על חסדו והתוחלת ההיא אינה כפי הדבור רק כפי ציור הלב שהיא כפי ההשגה והידיעה במעשה השם יתברך ובעשותו החסד לעולם.

ולהעיר על הכונה הזאת היתה הכוונה ברבוי המצוות והיא הכונה במצוה זו לתת כל העובר על הפקודים מחצית השקל להודיע להעם שאין ישועתם מרובה מכל העמים כי הם המעט והוא שאמר ולא יהי' בהם נגף בפקוד אותם. וזה לפי שאין עון המנין כעון גזילה וגניבה וכיוצא בהם. כי הגזילה או הגניבה הוא עון בבחינת עצמו אבל המנין הוא עון בבחינת תכלית שהוא הגאוה וסור הבטחון באלקים ממנו ורחוק הלבבות מממשלתו ושית בשם זרועם. ולפיכך ראוי להיות הנגף במנוים לא במונה והוא שמתו שבעים אלף מישראל מאותם המנוים כפי שהשיגה אותם הגאוה וסור לבבם מהשם כמו שקדם באזהרה ולא יהי' בהם נגף בפקוד אותם כי בתת כל אחד מהם חצי השקל כפי שבאה המצוה יסור המלאך המשחית ולא יתן אותו השם לבא אל בתי בני ישראל לפי דבקותם בשם ובטחונם בו. והמצוה הזאת הנזכרת ראשונה בפרשה היתה לתרומת אדנים שהיו יסוד אל בית השם.

והרב רבינו כתב במנין המצות בדרך העברה מצוה ליתן כל אדם מחצית השקל בכל שנה ושנה שנאמר זה יתנו כל העובר וגו'. ופסוק זה לא בא למצוה לדורות כמו שחשבו רבים עד שחברו פיוטי הפרשה על פסוק כי תשא. ומה שכתב הרב רבינו הוא כאלו כתב שנאמר זה יתנו כל העובר וגו' וסמך ליה העשיר לא ירבה וגו' שהכתוב ההוא בא להורות על כל אדם מישראל המחויב בשאר המצות לתת בכל שנה מחצית השקל לצורך קרבנות צבור ובאה הקבלה שיתנו זה בחודש אדר שהוא סמוך לימי השלוח והבעיטה שהם ימי הקציר וחום וקיץ כמו שבאה מצות ימי התשובה בתשרי שהוא אחר זמנים אלו כמו שהתבאר במקומו והכל להעיר האדם בכל דרכיו הן בדבריו הן במעשיו לתת חלק לנפש וחלק לגוף כמו שבא בדבריהם חציו לי"י וחציו לכם כי כל מה שצריך שיקח האדם לצורך הגוף צריך לכוין בו לנפש על דרך שאמרו כל מעשיך יהיו לשם שמים ואמר הכתוב בכל דרכיך דעהו וידיעתו בכל דרכיו הוא כאשר יפלס מעגל רגליו והוא המפלס אורח חיים וזה יתכן לעשיר ולדל באשר הוא והוא שהעשיר לא ירבה והדל לא ימעיט שכל אחד מבני אדם הרשות בידי לכוין לבו כונה שלמה וזה אפשר לו כשלא

יבקש חשבונות רבים אבל יתן לכל חלק מחלקיו חשבון שלם כדרך חשבון קצוב חצי שקל שהוא עשר גרה ואחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים ר"ל שלא יגרע חוק הנפש בדרך מדרכיו ולא יוסיף עליו באשר הוא אדם אם לא יצטרך להוסיף על דרך רפואה כמו שהוא כילי בטבע שצריך לו שירחיב ידו ולא יספיק לו במדה הבינונית אבל יתמיד בפזור עד שיעמוד על מדה הבינונית כדרך מצות נזיר שבאה להזיר עצמו על היין ומהתנאות בשערו לפי שהיה נוטה אחריהם.

וכן ראוי להתנהג בדרך הרפואה הנזכרת כל מי שיצא מהדרך הממוצעת. ואפשר ג"כ שהחדוש שנמצא באשם הבא על המועל בקדשי י"י וכיוצא בו שבאה המצוה עליו שיהא האיל בדמי שני שקלים היה להעיר על דרך הרפואה שהנוטה אל תאוותיו אל אחת הקצוות צריך שישתדל להתרחק זמן אל הקצה האחר וזה האיש לפי שלא התעורר במצות חצי שקל בקרבן נתחייב בקרבן בשני שקלים כדרך שבא ארבע צאן תחת השה. כי החדוש הגדול הזה לא בא ללא טעם כי הוא אחד מן הדברים הזרים שבתורה שהרי הבהמות פעמים בזול פעמים ביוקר וזה וכיוצא בו לפי הטעם הזה או לפי טעם אחר בא להעיר האדם שידע השם בכל דרכיו ויזכרנו תמיד ואז יהיו מעשיו לזכרון לפני השם שהזכרון ההוא תלוי בזכירת האדם את עצמו והוא שאמר במצוה זו והיה לכם לזכרון לפני י"י לכפר על נפשותיכם.

וזה כדרך שאמרו רבותינו ז"ל אמרו לפני מלכויות כדי שתמליכוני עליכם. זכרונות כדי שיבאו זכרוניכם לפני לטובה כמו שהתבאר במקומו כי כן הוא בלא ספק שאין לפניו שכחה ולא משא פנים ולא מקח שחד אבל הכל כפי כונת האדם במעשיו ואם הוא יזכור נפשו השם יזכרנה ואם הוא ישכחנה תשכח מלפניו. ואפילו יעשה האדם מעשה טוב בעצמו וחשוב מאד מאין כונה רק בדרך עראי ומצות אנשים מלומדה יחשב לו עון. ואלו יעשה האדם מעשה פחות ורע וכונתו טובה יעבירו לו עליו ונסלח לו. הלא תראה שנסמכה פרשת שקלים לפ' מעשה הכיור שבא כדי שירחצו ממנו אהרן ובניו את ידיהם ואת רגליהם בגשתם אל המזבח ואמר שם ירחצו מים ולא ימותו והרחיצה בלא ספק היתה לכוין מעשיהם ודרכיהם נגד השם ואם היו עוברים בלא רחיצה היו נענשים מיתה ואף על פי שהיו עוסקים במצות קרבן שבאה לכפר על הנפש.

ועתה ראה פרשה זו עצמה שהזכיר בה מעשה העגל שעשה אהרן ולא הזכיר בה שנענש עליו לפי שלא כיון רק לשאת העם באשר הוא להיות להם במקום משה כי זה בקשו ממנו להיות להם תייר אחד לא שיהיה להם לאלהים חלילה חלילה כי כן כתוב אשר ילכו לפנינו כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים לא ידענו מה היה לו. מן הכתוב

הזה נראה כי במקום משה בקשו אותו ואעפ"כ הם חטאו אחר שהרהרו רע על משה בהתמהמהו וחטאה הגדול בעגל שנענשו עליו כאשר עברו במעשה. ואע"פ שכונתם לא היתה לכפור באמונת השם מכל מקום עברו על לא תעשה לך פסל כמה שנכתב בפרשת וישמע. ועוד לא פחדו מן השם ועם עשותם הפסל קמו לצחק אחר אכל ושתה אמנם לא היה כונת אהרן כן כי הוא אמר חג לי"י מחר כדי שלא יסור לבם מהשם ואלו היה מעשה העגל רע בכונה כפי הנראה לא היה נזכר על אהרן עונש מי מריבה. ממקום זה וממקומות רבים בתורה ובשאר ספרי הקדש נראה ונודע שהכל תלוי בלב האדם והוא שישקול כל דרכיו במאזני צדק ואבני צדק כמו שצוה החכם פלס מעגל רגליך וכל דרכיך יכונו אל תט ימין ושמאל הסר רגלך מרע:

פרשת זכור

זכר צדיק לברכה ושם רשעים ירקב.

דבר ידוע למבינים כי בהיות הנושאים בדברי החכמים הפכים הנשואים והנמשך אליהם הם גם כן הפכים ואחר שהרשעים הפך הצדיקים הרקב בא הפך הברכה. וזה כי הרקב שם לתולעת המרקבת העץ מתוכו כמו שאמר הנביא הושע ואני כעש לאפרים וכרקב לבית יהודה. ובא העש שם להמשיל האויבים שיבאו מחוץ בדבר השם והרקב להמשיל שרי יהודה החוטאים והמחטיאים כמו שקדם שם היו שרי יהודה כמשיגי גבול רצה בו שהיו אוחזים בידיהם מעשה מלכי ישראל ולפיכך נמשלו לרקב כפי משפטי השם הישרים. וכמו כן אמר החכם וכרקב בעצמותיו כן אמרו ושם רשעים ירקב הוא כדבר ישעיה הנביא שאמר על הפושעים כי תולעתם לא תמות וזה הפסוק כשאר פסוקי משלי על שני פנים. והנגלה ממנו הוא כפי הדעת המפורסם ואשר הקפידה עליו התורה והנבואה להזכיר מעשה הצדיקים לטוב כדי שילמדו בני אדם מזה ולהזכיר מעשה הרשעים לרע כדי שירחקו ממנו.

ואל זה היתה הכונה להזכיר המעשים הטובים כולם שנמשכו בספור השלם אברהם אבינו. והנביא ישעיהו אמר בדרך זה הביטו אל אברהם אביכם ורבים כמוהו וכן הזכירה התורה מעשי אנשי סדום וענשם להרחיק דרכם ואמר הנביא ישעיה גם כן שמעו דבר י"י קציני סדום האזינו תורת אלהינו. ויחזקאל הנביא אמר הנה זה היה עון סדום אחותך גאון שבעת לחם ושלות השקט היה לה ולבנותיה ויד עני ואביון לא החזיקה וזה רמז למדת סדום הרעה שהפקידו עליה רז"ל והזכירוה במקומות רבים על הדרך הנזכר בפרשת וירא אליו ולפי גודל עון המדה ההיא לפי שאין קיום לישוב עם המדה הזאת ראה השם להענישם עונש שלא יהיה כמוהו לפניו ולא לאחריו כדי להראות לדורות כי

יש אלהים שופטים בארץ והוא משלם מדה כנגד מדה כמו שסמכו זה למאמר הנביא ישעיה בסאסאה בשלחה תריבנה ואני מצאתי לנביא זה פסוק אחר לענין זה והוא אמרו ומדותי פעולתם ראשונה אל חיקם.

וכן פרשו בדבר זכריה הנביא שאמר אשה אחת יוצאת בתוך האיפה ובאר לו המלאך ואמר זאת הרשעה וכפי המדה הזאת נענשו אנשי סדום הם נהגו במדה שיבטל בה הישוב ולפיכך בטל השם ישובם באות קיים לעולם והוא שהשלים יחזקאל את דברו ואמר על סדום ובנותיה ותגבהנה ותעשינה תועבה לפני ואסיר אתהן כאשר ראיתי. וזה לפי דרכי השם הישרים לבער הרע כדי להמשיך הטוב בזכר עושי הרע והוא הרקב בעצמותיו. וכפי המשפט הזה באה המצוה על עמלק זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים. ואמרו בצאתכם ממצרים להעיר האדם להשמר מן המדה הרעה הזאת הפושטת בעולם לזה עם זה וגם לאדם בעצמו בכוחותיו כמו שנבאר.

והמדה הזאת היא כשיקצוף השם מעט על איש או על עם יעזרו בני אדם לרעה וכי ירים האיש ראשו מעט או העם ימנעוהו הרעים וזה ממיעוט הכרת משפטי השם הישרים. ויש לו לאדם לדעת כי כל דבר יש לו עת וזמן וגבול והוא שבא לפי ענין זה בנבואת זכריה וקצף גדול אני קוצף על הגוים השאננים אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה. והנביא ירמיה אמר נוסו מתוך בבל ומלטו איש את נפשו אל תדמו בעונה כי עת נקמה הוא לי"י גמול משלם לה. ואמר עוד ועתה אנכי נתתי את כל הארצות האלה ביד נבוכדנצר מלך בבל עבדי וגם את חית השדה נתתי לו לעבדו ועבדו אותו כל הגוים ואת בנו ואת בן בנו עד בא עת ארצו גם הוא וגו'. וזה הפסוק ראיה למה שאמרו רבותינו ז"ל שאויל מרודך היה בנו ובלשאצר בן בנו ואע"פ שלא נזכר בספר דניאל אויל מרודך מאחר שנזכר בסוף מלכים שהוא נשא ראש יהויכין ומצאנו שנפסקה מלכות נבוכדנצר בבלשאצר ראוי לומר שאויל מרודך היה בנו ובמלוך בן בנו בא עת ארצו וזה לפי משפטי השם הישרים שעזרו לרעה ולא לכונת משפט רק כפי טבע החיות הרעות שטורפות כל אשר תמצאנה ולפי הנמשך למדה זו באה המצוה למחות את זכר עמלק שאחר שהיה רצון השם להוציאו ממצרים והיה כאוד מוצל מאש הראה עמלק תכלית האכזריות בטבעו שקם להשחית האוד המוצל מאש כמו שאמר אשר קרך בדרך ויזנב בך כל הנחשלים אחריך ואתה עייף ויגע וזה הענין מהשחתת העולם לפי שרוב בני אדם יקרה אותם פגע שיחלש כחם ואם יעמדו בני אדם עליו לא יוכל להם והוא מן המוסר ומן קיום הישוב לחמול עליו גם לאויבים ראויה החמלה בזמן ההוא. ולפי הצורך הגדול על זה צותה התורה למחות את זכר עמלק ולזכור מעשהו הרע כדי למחות זכרו בזכירה ההיא

כי זכירת האדם לרע הוא מחיית זכרו והוא זכרון לפני השם לטובים ובזאת המצוה ימשך בה מה שאמרו רז"ל צריך לומר חרבונה זכור לטוב ברוך מרדכי ברוכה אסתר ארור המן ארורים בניו לפי שהמן הרע שהיה מזרע עמלק לרע טבע מולדתו בקש להשמיד היהודים האומללים בגלות ומרדכי ואסתר הצילום בצדקם.

ועל כיוצא בזה הקדים החכם לפסוק זה ואמר ברכות לראש צדיק ופי רשעים יכסה חמס רצה באמרו חמס תרעומת ומסירת דין עליו כמו שאמרה חמסי עליך וסמך לו זכר צדיק לברכה וגומר. זהו הדרך הגלוי בפסוקים אלה אבל הדרך הנסתר בהם הוא על ענין האדם בעצמו כי דרך הרשע ההוא שיצר הרע הוא העמלקי יבא וילחם תמיד בשכל בצאתו ממצר הכח החיוני ההוא שהוא הזן והוא נמנע שלא יגו בתוכו ושלא יעבוד לו וכל אשר יצמח תחתיו יגזו אותו כחותיו אין נמלט מזה והאיש הטוב יצמח אחר הגיזה. והוא שאמר בנבואת זכריה ומתחתיו יצמח לפי ששרשו בל ימוט כדרך שאמר החכם ושורש צדיקים בל ימוט ולפיכך יפריח מריח מים עד אשר יהיה לאיש ובנה היכל י"י.

ועל זה רמז הנביא מצד החכמה באשר הזכיר על זרובבל מצד הנבואה והוא שאמר הנה איש צמח ומתחתיו יצמח ובנה את היכל י"י והוא יבנה את היכל י"י והוא ישא הוד וישב ומשל על כסאו. והתבונן כי אחר אמרו צמח שמו באר ענין הצמיחה ההיא ואיכותה והוא שאמר ומתחתיו יצמח להורות כי על השכל המגיע בפועל הוא מדבר כי הוא יגדל מעט מעט כדרך הצמח המגיע בפועל אחר שהיה בכח לא שיבח בפועל בעת הולדו ואל זה רמז החכם באמרו ואור צדיקים כאור נגה הולך ואור עד נכון היום. ואמר גלה חציר ונראה דשא ונאספו עשבות הרים. ואמר דוד ע"ה וכאור בקר יזרח שמש בקר לא עבות מנגה וממטר דשא מארץ ושם רמז על ענין הצמח הנזכר והודיע שאינו כשאר הצמחים הנובלים מעט מעט אך זה ישוב חזק ויהיה לו בית אל כמו שסמך כי לא כן ביתי עם אל והוא כדרך שאמר יעקב אבינו אין זה כי אם בית אלהים וזה שער השמים.

ועל דרך זה אמר הנביא ובנה את היכל י"י ואחר כן אמר והוא יבנה את היכל ה' רצה בו שבהשגה ההוא יחסה בצל שדי וישב בסתר ביתו. ולפי הענין הזה יקרא היכל י"י ויוחס לו כי בהשגה ההיא ישא הוד השם עליו וישב על כסאו ומשל הממשלה הראויה לו הנתונה מאת השם ולפיכך יוחס הכסא לו יתברך וחלק החיוני יהיה לו לכהן משרת לא ירחק ממנו וזר לא יעבור ביניהם וכנעני הוא הארור מבנים לא יהי' עוד בבית ההוא הוא הנכרי לא הזר כי הזר ההוא כבר הבטיח עליו שיהיה כהן רק על הנכרי והוא העפרי הצומח אמר בחתימת נבואתו ולא יהיה כנעני עוד בבית י"י צבאות ביום ההוא. ושם כנעני שם משתתף כי הוא נאמר על התגר הרע כמו שאמר הושע הנביא כנען בידו מאזני

מרמה וידוע שיתן מעט כסף או מעט זהב שאין חשיבותו רק דמיון גמור ויקח בו הדברים החשובים כמזון ומלבוש שהם צריכים להתמיד המציאות.
וכענין זה הוא הצומח עם הכח השכלי שנותן דמיונים גמורים ולוקח הדברים החשובים ומכלה אותם ואל זה הענין רמז הנביא בהזכירו שם כנעני וכן החכם באמרו וחגור נתנה לכנעני. והחגור שם לסוגר המכסה את הערוה כשם חגורות שנזכר במעשה בראשית. ואל זה הכנעני הבטיח הנביא שלא יהיה עוד בבית השם בזמן ההוא וכבר רמז יואל גם כן על זה באמרו והיתה ירושלם קדש וזרים לא יעברו בה עוד והוא הסיבה להיות עצת שלום ביניהם והוא שאמר ועצת שלום תהיה בין שניהם.
וכבר התבאר שם שלום בפרשת פנחס שהוא מורה על שלמות האדם וסוף ענין זה לאדם להיות זכרו לברכה לעולם על ראשו בהיכל המלך כדרך שבא בדבריהם ועטרותיהם בראשיהם ונהנין מזיו שכינה והוא שאמר הנביא והעטרות תהיה לחלם ולטוביה לידעיה ולחן בן צפניה לזכרון בהיכל י"י וכבר הזכיר הושע הנביא ענין הזכר על הצדיק ואמרו וזכרו כיין לבנון ותרגם יונתן ותהא דוכרן טובתהון עליל ולא נפיק כדוכרן יבבות חצוצרתא על חמר עתיק דמתנסך בבית מקדשא כי כן כתיב והרעותם בחצוצרות על עולותיכם ועל זבחי שלמכם והיו לכם לזכרון. וזכרון זה תלוי בזכור האדם את מעשי השם ואל זה הענין רמז החכם באמרו זכר צדיק לברכה ויונתן תרגם והעטרות ותושבחתא תהי. והתבונן בתרגומו ובלשון הנביא שאמר והעטרות תהי' ולא אמר והעטרות תהיינה גם באמרו ועשית עטרותו שמת בראש יהושע.
וידוע שאין דרך בעל הכתר להשתמש בשני כתרים וכל זה הערה כ' מצד החכמה נאמר במראה הזאת על עטרות הצדיקים שרמז החכם עליהם באמרו תתן לראשך לוית חן עטרת תפארת תמגנך כמו שנזכר בפרשת נשא. גם בשמות האישים הנזכרים שהשתנו במראה הזאת יש הערה כי בראשית הנבואה הזכיר חלדי ובסופה הזכיר במקומו חלם וכן הזכיר בראשיתה יאשיה בן צפניה ובסופה חן בן צפניה. ונאמר כי אמרו לקוח מאת הגולה אע"פ שיונתן תרגמו סב מבני גלותא זה בא מצד הנבואה אבל מצד החכמה כבר גלה יונתן בהושע ענין לשון קיחה הבא במראה הנבואה שהוא נאמר על דבור נבואה כמו שהתבאר בפרשת במדבר סיני והשלם הזה יונתן דרכו שיעיר במקום אחד מן המקומות לגלות ענין וללמד סתום מן המפורש כמו שרמז בתרגום עטרות בנבואה זו. וראיה לדבר זה שאמרנו על לקוח אמרו לקוח מאת הגולה מחלדי מאת טוביה ומאת ידעיה ולא הזכיר שם דבר שיקח מאתם אבל השלים הענין ובאת ביום ההוא ובאת בית יאשיה בן צפניה אשר באו מבבל ואחריו פתח פסוק אחר ואמר ולקחת כסף וזהב וגו'

והקרוב אצלי כי הזכירו לקיחתו מאת הגולה ובואו אל בית צפניה בא לרמוז על גלוי הצפון בענין שלמות האדם לפי כוחותיו הטבעיות כשהם בתחלת היצירה על התכונה הראויה כפי הענין שהזכיר יחזקאל ואמר מלאכת תופיך ונקביך בך ביום הבראך כוננו והוא שרמז בשם חלדי רצה בו שכוחותיו הטבעיים בחמרו הצומח הם מפסיקים לשלימות ואחר כן הזכיר טוביה לרמוז על הכוחות החיוניות שתמשכנה אחריהן המדות הטובות לפני השם בהדמותם בדרכיו. ואחריו הזכיר ידעיה לרמוז על הכח השכלי והמדעי ובאו בית יאשיה לרמוז על נחלת העולם הבא הנקראת יש כמו שסמכו ז"ל לדבר החכם שאמר להנחיל אוהבי יש כי הוא יש לא טובת העולם הזה כי הוא אין והבל והיש ההוא קרא הנביא אחר כן חן כדרך שאמר ראש הנביאים למען אמצא חן בעיניך. ואמרו ולקחת כסף וזהב ועשית עטרות כבר ידעת מאמר איוב לא יותן סגור תחתיה ולא ישקל כסף מחירה והחכם אמר כסף נבחר לשון צדיק ואמר יש זהב ורב פנינים וכלי יקר שפתי דעת. וכן הנביא קרא טוב המציאות זהב כמו שאמר צנתרות הזהב המריקים מעליהם הזהב ובדברי הימים הקדומים נמצא הטורח בחכמה ובמוסר מקנה העטרות והנזרים יעשו מלשון הזהב המדברת ויושמו בראשי אוהביהם. ואמרו בחכמה ובמוסר הוא כדבר הנביא שהזכיר המושל והכהן ועצת שלום ביניהם.

וראה אמרו אחר כן ורחוקים יבואו ובנו בהיכל י"י לא אמר ובנו היכל י"י רק בהיכל י"י. וזה כדבר הנביא ישעיה שאמר ואל יאמר בן הנכר הנלוה אל י"י לאמר הבדל יבדילני י"י מעל עמו וכבר התבאר כי נכר נאמר בדברי החכם ובדברי הנבואה על החלק העפרי הצומח ועל כחותיו יאמר שהם רחוקים ואמרו גם כן ואל יאמר הסריס הן אני עץ יבש רמז בו על החלק החיוני שהמדות נמשכות אחריו אבל אינו מוליד הילדים אשר חנן אלהים. וסוף דבר ישעיה בזה ונתתי להם בביתי ובחומותי יד ושם טוב מבנים ומבנות והנמשך בענין ההוא זה כולו רמז על זכר הצדיק שהוא לברכה לעולם וכן רצה באמרו ורחוקים יבאו ובנו בהיכל י"י ואחר כן אמר וידעתם כי י"י צבאות שלחני אליכם וזה הענין כבר הזכירו הנביא פעמים והיא ראיה שאנשי הגולה היו מספקים בנבואתו לפי שהיו בגולה ולא היה נודע רק בחכמה והנה רמז בקצת נבואתו על דרך השגת החכמה באמרו ויעירני כאיש אשר אשר יעור משנתו.

והחכם ר' אברהם בן עזרא כתב שרצה בו כאיש שיעור משנתו לא שיעירוהו פתאום. והחכם שהתחברתי עמו אמר כי זה לפי שהמתעורר בנבואה יחרד וירעד כמו שבא בדניאל ובדברו עמי הדבר הזה עמדתי מרעיד ורבים כמוהו. ואמר החכם הזה כי זה יקרא לרואה במראה הנבואה או בחלום לפי שהכח הכולל להרגשות דרכו שישיג מחוץ

ולפי שבמראה או בחלום ישיג בפנים כפי מה שיבא מן השכלי אל הדמיוני עליו והוא בהפך דרכו ומנהגו לפיכך יחרד וירעד. והוא שאמר דניאל במראה נהפכו צירי עלי לא עצרתי כח ולפי שזכריה ראה ענין המנורה מצד אחר זולת צד הנבואה אמר ויעירני כאיש אשר יעור משנתו ולפי שהיה מדבר פעמים בדרך חכמה היו מספקים בנבואתו. והוא שהי' אומר להם וידעתם כי י"י צבאות שלחני כי זה לשון הנביא שיהרהרו על נבואתו כמו שאמר משה רבינו ע"ה בזאת תדעון כי י"י שלחני וזה הדבור אמרו לחולקים עליו. וכפי זה הענין היה דבר זכריה והוא הענין בשנותו פעמים רבות כה אמר י"י צבאות כי כן הזכירו פעמים בפסוק אחד בתחלת נבואתו ואחר כן חתם בענין אחד נבואה זו מצד החכמה ומצד הנבואה גם כן ואמר והיה אם שמוע תשמעון בקול י"י אלהיכם להעיר שאין חכמה מתקיימת רק ביראת שמים וזה לימד ליחיד או לקהל או לעם כולו והוא המכון בנבואת זכריה ונבואת שאר הנביאים על היחול הטוב שהסבה האמתית לישועה ולטוב הם הכוחות הטובים המצמיחים צדקה ותהלה כמו שאמר הנביא ישעיה כן י"י אלהים יצמיח צדקה ותהלה נגד כל הגוים ואמר גם כן ביום ההוא יהיה צמח י"י לצבי ולכבוד ופרי הארץ לכבוד ולתפארת לפליטת ישראל. ואמר גם כן וצמחו בבין חציר כערבים על יבלי מים והוא המכון הנה במאמר הנביא זכריה באמרו צמח שמו ומתחתיו יצמח וכשם שהצמח הטוב נמשך אל כוחות האדם הטובים עד שהיו לצבי ולכבוד ולבנות היכל י"י כן השחתת הצמח הטוב נמשכת אל כוחות האדם הרעים ועליה רמז יואל הנביא והמשיך נבואתו מצד החכמה במיני החגב. ונאמר שראוי לכל מבין כשיעבור על ענין מעניני הנבואה שיתבונן במשך הדברים בו ויראה לאי זה כונה יאותו הדברים ההם ולפיכך אזכיר קצת דברי יואל במספר דברים ואולי בסדור הדברים תגלה הכונה וזה שהנביא פתח דבריו לזקנים ואמר שמעו זאת הזקנים וגו'. ואמר להזכיר הדורות שעברו ההיתה זאת בימיכם ואם בימי אבותיכם וצוה להזכיר הדבר הזה דור לדור והוא שאמר עליה לבניכם ספרו ובניכם לבניהם ובניהם לדור אחר והזכיר בזה דור רביעי כדרך שנזכר בתורה על רבעים. ואחר כך הזכיר המכה המיוחסת למיני החגב והארבה. ואשר יש לך לדעת ולהתבונן בו כי הפחותים שבבני אדם נמשלו לחגבים כמו שאמר ונהי בעינינו כחגבים וכן היינו בעיניהם.

והנביא ישעיה אמר ויושביה כחגבים לפי שתנועת החגבים ממקום למקום יהא בקפיצה לעולם וזה דרך המתהפך מצורה לצורה תמיד לא כדלוג האיל או הצבי שהוא לחריצות רגליו הישרה. וראה והתבונן גם כן שלא הזכיר השחתת הגזם שהיא ראשונה אבל אמר יתר הגזם אכל הארבה. והוא כדרך שהזכים עמוס הנביא כה הראני י"י אלהים והנה

יוצר גובי בתחלת עלות הלקש והנה לקש אחר גזי המלך ותרגמו יונתן בתר דאיתגזיות שחתא דמלכא.
ושניה הנביאים כונו לענין אחד כי שם גזם ג"כ כבר אמרו המפרשים שנקרא כן על שם גזה. וזה כלו כי טבע נפש האדם שהיא בדם מביא זה בהכרח שיצמיח הצמח הטוב ובתחלת עלות הלקש כפי רדת המלקוש עליו יארבו לו כוחותיה שהם בטבע הארבה שיבא לעולם אחר הקציר לא כשהצמח שלם.
וכפי ענין זה היתה מכת הארבה במצרים כמו שאמר ואכל את יתר הפליטה הנשארת לכם מן הברד וכן הזכיר הנביא המינים כפי. טבע יצר הרע שלמחר אומר לו עשה כך עד שיאמר לך ועבוד ע"ז והוא שהזכיר החסיל בסוף כי הוא לשון כלוי וגמירה וכן אמר הנביא עמוס והיה אם כלה לאכול את עשב הארץ ואמר י"י סלח נא מי יקום יעקב כי קטן הוא הידמה אדם מן המשכילים כי לכלוי העשב יאמר על האומה כלה מי יקום יעקב כי קטן הוא. ואם יעלה בלב כל חכם לב שיקרא על המכה הזאת הזקנים ואחר כך יאמר הקיצו שכוריה ובכו והלילו כל שותי יין על עסיס כי נכרת מפיהם. או יאמר אלי כבתולה חגורת שק על בעל נעוריה. הכרת מנחה ונסך מבית י"י. אבלו הכהנים משרתי י"י ואמר חגרו וספדו הכהנים הילילו משרתי מזבח בואו לינו בשקים משרתי אלהי כי נמנע מבית אלהיכם מנחה ונסך. ואמר כגן עדן הארץ לפניו ואחריו מדבר שממה וגם פליטה לא היתה לו. ותרגמו יונתן אף שיזבא לא הוא ליה לרשיעייא כבר העיר יונתן בזה כי הדבר בענין זה נאמר על רשעי הדור ועליו אמר שובו עדי בכל לבבכם וניחם על הרעה ובסוף הנחמה ההיא הזכיר ובני ציון גילו ושמחו בי"י אלהיכם כי נתן לכם את המורה לצדקה ותרגמו יונתן ארי אתיב לכון ית מלפיכון לזכו והזכיר הגשם הכולל מטר כל הזמנים ואחר כן הזכירו כפי הזמנים ולהורות על הכונה אמר מורה ומלקוש ולא אמר יורה ומלקוש. ואמר ושלמתי לכם את השנים אשר אכל הארבה ואמר ואכלתם אכול ושבוע והללתם את שם י"י אלהיכם.
והוסיף ביאור על זה ואמר והיה אחרי כן אשפוך רוחי על כל בשר כמו שהתבאר בפרשת ויהי ביום השמיני. ואחר שהתבאר שהאכילה הזאת היא כנוי לחכמה ולרוח הקדש והוא שלום השנים שאכל הארבה ידענו כי המכה ההיא משל לסכלות ולממשלת יצר הרע. וכבר רמזו רבותינו ז"ל בפסוק אחר שבא בכלל הנבואה הזאת והוא ואת הצפוני ארחיק מעליכם והדחתיו אל ארץ ציה ושממה את פניו אלהים הקדמוני וסופו אל הים האחרון והם ז"ל אמרו ואת הצפוני זה יצר הרע שהוא צפון בלבו של האדם הרצון שהוא עומד בלבו צפון וחקוק וצרור והוא כדרך שאמר הושע הנביא צרור עון אפרים צפונה

חטאתו וסמך לו חבלי יולדה יבאו לו הוא בן לא חכם כי עת לא יעמוד במשבר בנים רוצה בו שאותו היצר הצרור אינו בעל ערמה והתחכמות כפי טבע הבן הילוד לפיכך אין לו עת שיעמוד במשבר בנים כי כח אין ללידה והוא לעולם עומד צרור וצפון לפיכך קראו צפוני בדרך שתוף שמות הנבואה ואם אי אפשר מבלתי היות צפוני נזכר על רוח צפון נקרא כן לפי שצפון הוא שמאל לרוחות העולם וכבר נאמר לב כסיל לשמאלו. ולפיכך ראוי לדרשו על יצר הרע והוא שסמך לו והדחתיו אל ארץ ציה ושממה כדרך ושלח את השעיר לעזאזל המדברה ונשא את עונותם אל ארץ גזירה. והוא שאמרו ז"ל אל ארץ ציה ושממה מקום שאין בני אדם מצויין להתגרות עמהם את פניו אל הים הקדמוני שנתן עיניו במקדש ראשון והחריבו והרג תלמידי חכמים שבו וסופו אל הים האחרון שנתן עיניו במקדש שני והחריבו והרג תלמידי חכמים שבו ודרך דרש זה שסוף הפסוק הוא לרע ולפיכך אמר ועלה באשו ותעל צחנתו שמניח אומות העולם ומתגרה בישראל כי הגדיל לעשות. והקרוב אצלי כי הגדיל לעשות שב אל השם יתעלה כמו שאמר סמוך לו אל תראי אדמה גלי ושמחי כי הגדיל י"י לעשות. אל תראו בהמות שדי כי דשאו נאות מדבר וכל היחול הטוב הנמשך אחריו. ועם מה שהעירו רבותינו ז"ל בזה התבונן במשל הים הקדמוני וחצים אל הים האחרון כי כן הזכירו זכריה על יחול הטוב. ואמר והיה ביום ההיא יצאו מים חיים מירושלים חציים אל הים הקדמוני וחציים אל הים האחרון. וכבר התפרסם ענין ירושלים שבשמים כמו שהתבאר בפרשת והיה כי תבא ומים חיים הם משל לשפע השופע מאת השם יתעלה כמו שאמר הנביא ירמיה אותי עזבו מקור מים חיים את י"י ואמר נעים זמירות כי עמך מקור חיים.

וכבר הקדים הנביא זכריה לזה ואמר ביום ההוא יהיה מקור נפתח לבית דוד וליושבי ירושלים לחטאת ולנדה וכן אמר יואל על היחול הטוב בסוף נבואתו וכל אפיקי יהודה ילכו מים ומעין מבית י"י יצא והשקה את נחל השטים. וכבר נודע מדברי הנביאים משל הים על החכמה ועל הצדק שהוא כולל המדות הטובות כי הנביא ישעיה אמר לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי כי מלאה הארץ דעה את י"י כמים לים מכסים. ואמר ירמיהו ועשה משפט וצדקה אז טוב לו דן דין עני ואביון אז טוב לו הלא היא הדעת אותי. נמצא כי הידיעה לעשות הטוב נמשלה בים והוא הים הראשון המושג תחלה ולפיכך נקרא הים הקדמוני. והנביא חבקוק אמר כי תמלא הארץ לדעת את י"י כמים יכסו על ים.

וזה נאמר על הידיעה האמתית והוא שאמר כבוד י"י כדרך שאמר משה רבינו ע"ה על תכלית ההשגה הראני נא את כבודך והוא השלמות האחרון ולפיכך נקרא הים האחרון. וראה והתבונן כי על המים החיים אמר חצים וחצים לפי שהשפע הולך אל שני הימים

שהם צריכים לשלמות האדם. אמנם ביחול הטוב על הצפוני לא הזכיר חצי ולא קצת אבל אמר את פניו וסופו וזה לפי שהוא נמנע שידחה היצר לגמרי מאין הבטה כלל אל הימים אבל פניו לעולם אל הים הראשון לבקעו וליבשו וסופו שהוא הנמשך אחריו והנגרר בו אל הים האחרון ולפי שיחול הטוב אין לו מבוא בימים ההם אבל המים החים ילכו אל שני הימים כמים יכסו על ים כי איש השלם ימשול על שניהם כמו שאמר הנביא זכריה ומשלו מים עד ים והוא נאמר על האיש השלם מאד שעליו בשר הנביא ואמר גילי מאד בת ציון הריעי בת ירושלים הנה מלכך יבא לך צדיק ונושע הוא עני ורוכב על חמור ועל עיר בן אתונות.

ואמרו ונושע גם הוא הערה על צד החכמה שבא בתוך הנבואה והוא שתרגם יונתן עני ענותן וזה לפי דרכו בגזרת השמות. וכבר התבאר בספרי החכם ענין שם העני בשם מסכן ודל ורש ואמרו ורוכב על חמור יש בו הערה על תחלת המראות שראה איש רוכב על סוס וביחול הטוב הזה אמר והכרתי רכב מאפרים וסוס מירושלים ואמר גם כן הוביפו רוכבי סוסים ואמר אכה כל סוס בתחהון ורוכבו בשגעון וזו היא מכה מהמכות הידועות בתורה שגעון ותמהון לבב ומן הדברים הנפלאים שביאר בנבואת הנביא הזה אמרו בסוף נבואתו ביום ההוא יהיה על מצלות הסוס קדש לי"י וכבר ידעת כי זה היה על ציץ הנתון על מצח אהרן הכהן הגדול לזכרון לפני השם.

ולפיכך ראוי להתבונן על זה מאד וכפי ענין משל הסוסים במין האדם ימשך על משל המרכבות הנזכרות בנבואה זו בארבע המרכבות הנמצאות בעולם ההרכבה. ונאמר שהסוס ידוע שהוא למלחמה לקלותו ולהמייח טבעו כמו שאמר החכם סוס מוכן ליום מלחמה ולי"י התשועה וכן יש מן האנשים שטבעם קל וחזק והמייתם רבה ומהם שאין להם שכל ודעה למשול בטבעם החזק. וכן בקצת רוכבי הסוסים שילכו ברגלי הסוסים ולא ימשלו בהם במתג ורסן ומהם שהסוסים מוכין בתמהון והרוכבים בשגעון והם ההולכים בדרך ולבם חסר ואמר לכל סכל הוא ויש מן האנשים מי שמזגם רך ושכלם חזק למשול בטבע ולהפך אותו ממדה אל מדה אבל אי אפשר שיהיו שלמים לפי תהפוכות מזגם ולחותם הגוברת על נפשם שמשכנה בדם ועל הכת הזאת העיר הנביא כמו שהעיר על האיש שהוא עומד לפני המלאך והוא לבוש בגדים צואים.

ולפי זה הענין אמר ראיתי איש רוכב על סוס אדום וזה כי הנפש בדם היא וכן אדום יש בו שתוף שם מאדם וכפי ענין זה יאות מה שאמרו ז"ל כורדא חיוורא לסוסיא סומקא. ואמרו והוא עומד בין ההדסים אשר במצולה כבר אמרו ז"ל שההדסים רמז לחנניה מישאל ועזריה שהיו הצדיקים שבבבל שנקראת מצולה כמו שאמר ישעיה הנביא האומר לצולה

חרבי ותרגמו יונתן דאמר לבבל תחרובי וזה הענין אל האיש המתקרב אל הטובים אבל הוא בעצמו אינו בתכלית הטוב לפי רע מזגו הגובר עליו לתגבורת הדם ושאר הליחות. והוא שאמר ואחריו סוסים לבנים אדומים שרוקים ורמז בהם על המרה האדומה ועל השחורה ועל הליחה הלבנה.

וראה והתבונן שאלת הנביא לאמר מה אלה אדוני ולא הזכיר למי היתה השאלה הזאת ואמר אחר זה ויאמר אלי המלאך הדובר בי אני אראך מה המה אלה ולא הראהו עד אשר ענה האיש העומד בין ההדסים וזה ראיה כי האיש הוא המלאך המדבר בו כי הוא מצד אחד מלאך ומצד אחד איש כמו שנזכר ואמת כי הוא כן כמו שאמר נעים זמירות רוח י"י דבר בי ומלתו על לשוני. וקשר דבור בבית נופל על דבור בנבואה או ברוח הקדש וסוף המענה אלה אשר שלח י"י להתהלך בארץ כי כן היה רצון הבורא הקדום להמשך ההויה הארצית ולהתמידה גם במין האדם כפי טבע הנמשך לסבותיו הקרובות וכשהם נשמעים לממשלת המלאך ההוא יהיה המענה התהלכנו בארץ. והנה כל הארץ יושבת ושוקטת רצה בו שכבר שקטה מן המלחמה כי כן יאמר בשבות המלחמה מן הארץ כמו שבא בישעיה נחה שקטה כל הארץ פצחו רנה וזה יקרא למי שמזגו רע והוא בימי גבורות ואז ראוי לומר אשר זעמתה זה שבעים שנה כפי מה שנזכר בפרשת ויהיו חיי שרה. וזה כלו מצד החכמה הבאה בתוך הנבואה שבא על גלות בבל והיא למספר חרבות ירושלים והפקידה היתה למספר גלות יהויקים כמו שבאר רבינו שלמה ז"ל והחכם ר' אברהם אבן עזרא ועל הדרך שהזכירו רבותינו ז"ל במסכת מגלה והמציאות אמת דבריהם כי נבואת ירמיה היתה על שני צדדין והוא שכתוב היחול הזה בשני מקומות במקום אחד מהם כתב והיה במלאת לבבל שבעים שנה אפקוד על מלך בבל וגו' ובמקום אחר אמר במלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם וסוף דבר כי לפי צד הנבואה צריך לומר כי זכריה היה חשבונו זה לחורבן ירושלים אבל לפי צד החכמה נאמר על הענין הנזכר במראה ההיא שיחס אותה למראות לילה והוא שאמר עליה היה דבר י"י אל זכריה ובאר אחר כן מין הדבור ההוא ואמר ראיתי הלילה והנה איש רוכב על סוס אדום וגו' והוא האיש הטוב אבל לא בתכלית הטוב כי מי שטבעו נוטה אל הרע כבר יש בו רע וזה דבר שהסכימו בו הפילוסופים וכבר הזכיר זה הדבר רבינו בפרקי אבות.

אמנם האיש השלם הוא מי שחמרו זך ובוחר לעולם הטוב ולא ישמע קול מלחמה והוא בשלום לעולם ועליו אמר מצד החכמה הנה מלכך יבא לך צדיק ונושע הוא עני ורוכב על חמור ועל עיר בן אתונות. וידוע שחמור הוא מרכבת האיש הצדיק והתם נמצא באברהם אבינו ויחבוש את חמורו. ובמשה רבינו וירכיבם על החמור וכן מצאנו רבים

וידוע שהחמור לא יכון למלחמה ואין טבע המיה בו והוא גם כן משותף בשם החומר וזה מבואר עוד באמרו ועל עיר בן אתונות להורות על ארבע לחותיו שהן ישרות ואין טבע הסוס לאחת מהם ועיר הוא שם משותף כמו שמצינו עיר וקדיש. וכן אתונות כי מצאנו ותשב באיתן קשתו ולפ"ז הענין סמך לו הכרתי רכב וסוס וקשת המלחמה וממשלת ב' הימים אמר והכרתי רכב מאפרים וסוס מירושלים ונכרתה קשת מלחמה ומשלו מים עד ים ובקשת מלחמה נקרא יוסף הצדיק על ישיבתה באיתן והיא כריתותה ולפי הענין הנזכר אמר הנביא שעל מגלות הסוס שהן מצלצלות קול להעיר גבורתו יהיה קדש לי"י לזכרון לפניו תמיד כמו שנא' זכר צדיק לברכה.

וזה כלו ימצא בדור הטוב העתיד ועל הזמן ההוא שהעם ההולכים בחשך יראו בו אור גדול אמר הנביא והי' ביום ההוא לא יהי' אור יקרות וקפאון ופירשו בו שלא יהיה אור בלבד אלא עם האור יהיו אבנים יקרות וקפאון הרצון בו מה שיקפא וירד עם השלג וכן נראה דעת המתרגם. והקרוב אצלי שהפסוק הוא בלא חסרון ורצה בו שהאור שיהיה בזמן ההוא לא יהי' אור כאור הגופות הזכים שאין להם אור מעצמם אבל הם מקבלים האור ומבריקין אותו ובסור הסבה יסור האור לא כן אבל יהיה אור מתמיד בעצמו. והוא שסמך לו והיה יום אחד הוא יודע לי"י לא יום ולא לילה והי' לעת רוצה בו שלא יהיה כדרך הזמן שנודע שיבא יום אחר יום אבל הכל יהי' יום אחד לא כדרך מעשה בראשית שקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה ויהי ערב ויהי בקר יום אחד. והוא שאמר לא יום ולא לילה הרצון בו שלא יהי' יום מיוחד ולילה מיוחדת כי הכל יהי' יום ואור והוא שאמר והי' לעת ערב יהי' אור ואחר כן ביאר כי האור הרמוז שם הוא תורה ומעשים טובים והוא שסמך לו והי' ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלים כדרך שאמר כי עמך מקור חיים באורך נראה אור והוא האור המתמיד.

ועל הדרך זה דרשו רבותינו ז"ל ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר. אמרו אורה זו תורה שנאמר כי נר מצוה ותורה אור. שמחה זה יום טוב וכן הוא אומר ושמחת בחגיך. ששון זו מילה שנאמר שש אנכי על אמרתך. ויקר אלו תפילין שנאמר וראו כל עמי הארץ כי שם י"י נקרא עליך ויראו ממך. ולפי שהנס ההוא היה סבה לכל הטוב האנושי תקנו זקנים שבאותו הדור עם הנביאים שביניהם והם חגי זכריה ומלאכי לעשות ימי הפורים וזכרם לא יעבור שהוא זכר הצדיק וזכר מרדכי ואסתר לברכה שמרדכי בצדקו ובחכמתו הציל העם אחר שנכתב ונחתם בטבעת המלך להשמידם ואע"פ שכתב אשר נכתב בשם המלך אין להשיב כתב בדרך החכמה להפיר מחשבת המן העמלקי הארור. והוא שכתב על היהודים לעמוד על נפשם להנקם מאויביהם ואיש לא עמד בפניהם כי נפל פחד

היהודים עליהם לפי שראו כונת המלך שהיא לטוב על היהודים. והוא שדקדק ואמר כי נפל פחד היהודים עליהם. ולפי הנס הזה קבעו בו יום לעשות בו שמחה גופנית שלמה והוא שמחת האדם בעצמו ושמחת האוהבים ושמחת העניים כי כן ראוי לכל בעל מדות טובות להיטיב לעצמו ולאוהבים ולאביונים כל אחד מהם כראוי לו והוא שקבעו יום משתה ושמחה ומשלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים.

ודקדקו רבותינו ז"ל לרעהו שני מנות יפות ולשני עניים שתי מתנות כי לא יחדל אביון מקרב הארץ ולפיכך לא תשלם המצוה בעני אחד ואין חנינת איש אחד כחנינת שני אישים גם כי יתן לאחד כמתנתו לשנים כי בהתמדת מעשה טוב תתפעל הנפש לטוב. אבל בענין האוהבים די באחד כמו שאמרו וקנה לך חבר כי הטוב לאדם לשלותו ולמנוחתו חבר אחד שיבטח בו לגלות כל לבו. וזה נמצא בפשוטי פסוקי משלי באמרו רעך ורע אביך אל תעזוב מצורף אל זה כי לשלוח מנות ראויות מיני תבשילין לריעים רבים והי' דבר קשה על כל אחד ואחד והיתה המצוה בטלה ואין גוזרין גזרה על הצבור שאין הרוב יכולין לעמוד בה והוא הטעם שלא קבלו יום טוב לפי שהיה קשה על העם להיותם מפוזרים בין העמים כמעט שלא אבדה התורה בזמן מועט לרוב פזורם בגלות לולי שקם עזרא ושאר אנשי כנסת הגדולה והחזירו התורה ליושנה ולפיכך נקרא סופר מצות י"י וחוקותיו על ישראל.

השם ברחמיו יצמיח לנו גם כן צדקה ותהלה ויפקד איש אשר יצא לפנינו ואשר יבא לפנינו ואשר יוציאנו ואשר יביאנו ולא תהיה עדת י"י כצאן אשר אין להם רועה ויקוים בנו מקרא שכתוב ונתתי לכם רועים כלבי ורעו אתכם דעה והשכל. ועוד מקרא שכתוב וזכרתי אני את בריתי אותך בימי נעוריך והקימותי לך ברית עולם.

פרשת פרה

(והיא ראויה לפרשת חוקת).

לא בגבורת הסוס יחפץ ולא בשוקי האיש ירצה.

שלילת חפץ השם מדבר או שלילת רצונו ממנו תאמר על שני דרכים. הדרך האחד להודיע שהדבר ההוא רע בעיניו והוא כנגד רצונו. והדרך השני לשלול רצונו שהוא התכלית האחרונה רוצה לומר להודיע שאין כונת השם במציאות הדבר ההוא ועל הדרך השני נאמר זה הפסוק. וצריך להתבונן ולדעת מה היתה כונת אדוננו דוד בתהלתו זו ומה עלה בדעתו שכונת השם במציאות היתה בגבורת הסוס ומה לתבן את הבר בחברו הסוס עם האיש בחפץ או ברצון. ונאמר שפסוק זה נאמר להסיר מבוכה גדולה מלבות בני אדם הנבוכים בהשגחת השם בעולם בראותם צדיק ורע לו רשע וטוב לו כל שכן בראותם

הכופרים ביחודו בשלוה גדולה והמאמינים בו עובדים להם ונכנעים תחתיהם באורך הגלות. וידוע כי עם אורך הגלות ימעט הלמוד ותשפל האמונה מכל זה יעלה במחשבתם הרעה שאין השם משגיח בנו ולא יודע אותנו. וכדי לבטל המחשבה הרעה הזאת בא פסוק זה עם שאר המזמור ההוא הנאמר ברוח הקדש על אורך הגלות להבטיח הגאולה ולהודיע שעם היות הכופרים בשלוה גדולה והמאמינים בהפך אין להרהר רע אחר משפטי השם כי אין השלוה ההיא טוב עולמי רק לשלם לשונאיו ולהאבידם ואין הטוב הגופני ההוא טוב אנושי אבל טוב בהמי ועל זה הדרך בא המזמור כולו כמו שנבאר.

ונאמר כי אמרו הללו יה כי טוב זמרה אלהינו בונה ירושלם י"י נדחי ישראל יכנס רצה לומר עוד יבנה השם ירושלם ויכנס לתוכה נדחי ישראל וזה נאמר על הגאולה שאנו מיחלים שיקבץ אותנו השם שאנחנו נדחים ומפוזרים מקצה השמים ועד קצה השמים. והוא שקבעוהו בברכת המזון בבונה ירושלם לפי שבא בלשון הבטחת התורה שאמרה אם יהי' נדחך בקצה השמים משם יקבצך וגו' ואמר כי בקבוץ ההוא ירפא לשבורי לב ויחבש לעצבותם כי כדי הוא המבטיח לסמוך עליו כי הוא המושל בכל אשר בידו כח וגבורה ר"ל אשר בידו לעשות נפלאות לגדל ולחזק לכל והוא שאמר מונה מספר לכוכבים רצה בו אע"פ שהם מושלים בארץ לו לבדו הממשלה כי הוא היודע מספרם כלומר שהוא בראם ויחד כח כל אחד מהם כפי מה שגזר רצונו לא כפי הטבע והוא שאמר לכלם שמות יקרא. והוא שתקנו לומר בברכה מסדר את הכוכבים במשמרותהם ברקיע כרצונו להעיר על אמונת החדוש שהעולם היה ברצון רוצה בכונת מכוין.

ולפי שידוע כי כל מנהיג צריך שני דברים דעה ויכולת ורצון בהנהגה ישרה אמר לחזק ההבטחה גדול אדוננו ורב כח ולתבונתו אין מספר ר"ל אחר שעשה זה הפלא הגדול בבריאת השמים וצבאם כאשר יורו עליו בבחינת עצמם ותנועותיהם התאמת כי הוא רב כח ולתבונתו אין מספר מאחר שבראם על הדרך שבראם והוא כדרך שאמר הנביא שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא. ואפשר באמרו מונה מספר לכוכבים לכלם שמות יקרא ואמרו המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא ענין שני הפסוקים אף על פי שנודעה ממשלת הכוכבים בעולם יחסם אצל הבורא כיחס הצבא אל שר הצבא ששולח למלחמה אנשים במספר אם מעט ואם הרבה גם מיחד אנשים ידועים במספר ההוא. וכן עשה הקב"ה בפמליא של מעלה כמו שיודו אף חכמי הכוכבים בענין דבוק הכוכבים והנמשך אל זה. וכנגד מה שאמר מונה מספר לכוכבים אמר ולתבונתו אין מספר. ואמרו אין מספר בא להתיר קושיות המדברים סרה עליו יתברך באמרם איכה ידע אל ויש דעה בעליון ר"ל שאין לו ידיעה בנו לפי שהידיעה

מקרה ובהתחדש הידועים תתחדש ידיעה אחר ידיעה וזה צריך להרחיק ממנו יתעלה כמו שצריך להרחיק ממנו כל שנוי וכל מקרה.
וכבר ביאר זה הרב המורה וסתר דבור הסרה הגדולה הזאת ואמר שידיעתנו אינה ממין ידיעתו וידיעתו הוא עצמותו ואינה מקרה בו כידיעתנו בנו ובידיעה אחת ידע כל הדברים הרבים ובהתחלף הידועים לא תתחלף אצלו ידיעה שהכל אצלו ידיעה אחת והוא כדבר הפילוסף שאמר שהשם יודע הכל על דרך כל ולא על דרך חלק ואמר אחר הראשון ישכיל עצמו. ואם עצמו בפנים מה הוא הנמצאות כולם כשידע עצמו כבר ידע בפנים מה הנמצאות כלן. וכענין זה נמצא בדברי רבותינו וכלם עוברין לפניו כבני מרון אמר ר' יוחנן וכלן נסקרין בסקירא אחת מאי קרא היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם משום דיוצר יחד לבם מבין אל כל מעשיהם ר"ל שהידועים כלם שהיו ושיהיו נמשכים ליצירתו אותם והכל ידיעה אחת מה שאין ראוי לומר כן בידיעתנו רק על דרך דמיון הבטתנו חלקי שטח אחד יחד בהבטה אחת וכן השם יתברך יודע כל חלקי העולם בידיעת עצמו מתחלת הבריאה מראשית עד אחרית והוא שאמרו ז"ל מתחילת ברייתו של עולם צפה הקב"ה מעשיהם של צדיקים ומעשיהם של רשעים
ומאחר שידיעתו הוא עצמו כשם שלא נשיג עצמו כן לא נשיג ידיעתו איך היא לעולם. אמנם ידוע לפי שלמותו שאין אצלו סכלות אבל לא נודע דרך ידיעתו הוא שאמר הנביא לא יעף ולא יגע ואין חקר לתבונתו כלומר לא ימצא חקר תבונתו ואיך היא כשם שלא ימצא חקר עצמו יתעלה ככתוב החקר אלוה תמצא. אמנם נודע כי אין אצלו ליאות והסכלות בדבר הוא ליאות הוא שאמר לא ייעף ולא יגע וזה הפסוק ג"כ בא לתשובת מבוכת הגלות בידיעת השם יתעלה כי כן קדם שם למה תאמר יעקב ותדבר ישראל נסתרה דרכי מי"י. הלא ידעת לא ייעף ולא ייגע אין חקר לתבונתו למדך שאין אצלו שום סכלות מאחר שנודע שלמותו לכל.
וכן נודע משלמותו שאין אצלו שום שנוי ואין בידיעתו התחדשות הוא שאמר לתבונתו אין מספר. ולפי שידיעתו מקפת במה שאין לו תכלית אמר הנביא גם כן אין חקר לתבונתו ושניהם כונו לדחות הדעת הבטל שחשבו רבים בידיעתו. וכתובים אלה סובלים ענין אחר והוא כי אמרו מרוב אונים ואמיץ כח ואמרו גם כן ורב כח יהיה כאמרו וירא ישראל את היד הגדולה ויבואו שניהם להעיר האדם שלא ידחה כדרך שהפלוסופים דוחים שנוי הטבע הנמשך אל הגלגלים וכוכביהם לפי שהשם נראה רב כח על הכל וזה ידוע ומפורסם לכל אדם חכם או סכל שהרי נתן כחות הרבה בנמצאים ובצמחים בעלי הכוחות והסגולות והכוחות ההם נמצאים בם שלא כדרך הטבע ולא בדרך השכל

האנושי ואחר שמעשי השם יתברך הקטנים והקלים לא ישיגם נבון בתבונתו נודע לכל שאין חקר לתבונתו אם כן אין להרחיק מצד בחינת השכל האנושי דבר מנפלאות השם ולא אמונה טובה בו כי ראוי להאמין הכל אחר שהקבלה האמתית מאמתת אותו והוא נודע רב כח ובזה יתחזק יחול הגאולה לפי שני הענינים הנזכרים בהצטרף עמהם הרצון בהנהגה כמו שנזכר והרצון אינו נראה להמון.

ואחר שחזק דוד ע"ה היחול והרצון שאינו נראה להמון לפי מבוכת אורך הגלות שהצדיקים והענוים נראה רע להם אמר כמשיב על שאלתם וכמסיר מבוכתם בהודיע כי רצונו הוא ביריאיו והתחיל ואמר מעודד ענוים י"י. כלומר אין הכונה רק סוף השכר הקיים. ואחר שהשלים דברו על הגלות המראה רע הצדיקים דבר על טוב הרשעים ואמר ענו לי"י בתודה זמרו וגו' ושאר הפסוקים הנמשכים עמו ר"ל אל תתמהו על החפץ כי אין שלותם שלוה עומדת אבל מטבע המציאות ומרחמי השם הכוללים על כל בעלי חיים הוא שאמר המכסה שמים בעבים. נותן לבהמה לחמה וגו' והוא על הדרך שנמצא להם ז"ל אמר לו במה אפרנסך אמר לו פרנסני ככלב פרנסני כעורב כלומר ככלב שיש בו תועלת קצת לאדם לשמירת ביתו. או כעורב שאין לו רק הקריאה הפחותה ועם כל זה רחמיו על כל מעשיו. וכן בא הכתוב ולבני עורב אשר יקראו. ואולי הוא על דרך שאומרין כי בני עורב הקטנים לפי שאינם שחורים כאב ואם יתנכרו אליהם ולא יזונו אותם והשם יזמין להם חיים ומזון.

ואמרו לא בגבורת הסוס יחפץ וגו'. לפי שידוע שהסוס נכבד מכל הבהמות אצל האדם לגבורתו עד שהאדם נעבד לסוס להאכילו ולגרדו וליפותו בכל מיני יפוי יתר מאדוניו והפרש רוכב הסוס נכבד אצל בני אדם לגבורתו היוצאת לפועל בתנועת שוקיו אמר דרך ראיה ומופת כי שלות הכופרים אינה מכוונת ואינה אלא פועל הטבע. והביא בזה ראיה המשלית כי כשם שאין הכונה בגבורת הסוס שהיא סבת מאכלו הטוב ונעימות חייו כן אין הכונה בגבורת האדם ושלותו אבל הכונה הוא ביראיו הם היודעים שהכל נמצא בחסד השם המציאות עצמו והנמשך עמו והם המיחלים לחסדו לטובת אחריתם. והטוב הנועד לימות המשיח אינו אלא כדי שיהיו ישראל בשלוה ויהיה להם פנאי ללמוד ולדעת דרכי האמת ואז תשלם השגחת השם בהם ונמצא צדיק וטוב לו והוא אמרו שבחי ירושלים וגו' ושאר הפסוקים שחתימתן מגיד דבריו ליעקב. ואמרו דבריו רוצה בו דברי התורה שהם מודיעים:

האמתות על דרך הגדה וספור וחוקיו ומשפטיו רוצה בו המצוות ושניהם שלמות הנפש ושלותה לא זולתם. שאם יקיים אדם את המצוות אם בפיו כת"ת וק"ש וכיוצא בם אם

בשאר אבריו כמצות המעשיות לא ישתלם האדם שלימות גמורה אם לא יתבונן במה שיעשה או במה שיאמר עד שישיג האמת.

והוא שאמר נעים זמירות ישראל אל תהיו כסוס כפרד אין הבין כי אותו האיש הקורא בתורה או הקורא שמע אף שמשתדל ללכת בדרכי ד' במרוצה ובזריזות הוא דומה לסוס הרץ במצות בעליו מבלי הבין תכלית מרוצתו. וכן העושה המצות אע"פ שנושא משא גדול הוא דומה לפרד ההולך ומשאו על גבו כפי מה שיטענו אותו הבעלים מאין התבוננות אחרת רק לשאת המשא כל שכן מי שלא יעשה לא זה ולא זה שאין לו תכלית אנושית כלל כי אין תכלית האדם שלות הגוף כי היא שלוה בהמית שסוף גוף האדם החזק והגבור כסוף הסוס כמות זה כן מות זה. ולהעיר על זה הסוד הגדול נראה אצלי שבאה מצות פרה אדומה לטהרת טומאת מת החמורה והנמשך עמה. ואל זה כונו בתקנת קריאת פרשת פרה ובהקדמתה כמו שאמרו להקדים תורתן של ישראל. והטהרה האמתית היא במים חיים שהם המים הטהורים שהבטיח הנביא לזרקם עלינו לעתיד והוא שתקנו להפטיר עם פרשה זו וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם.

וביאר הנביא זה וסמך לו ונתתי לכם לב חדש ורוח חדשה אתן בקרבכם והסירותי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר. והוסיף באור לבאורו ואמר ואת רוחי אתן בקרבכם ועשיתי את אשר בחוקי תלכו ומשפטי תשמרו ועשיתם וזה כלו כפי מה שקדם לו בעניני הישועה כי אז יודע שמו הגדול וקדושתו וילכו בחוקותיו ושמרו משפטיו והוא הטהרה מכל הטומאות כמו שיתבאר אחר זה בענין פרה אדומה.

ותחלת זה נשאל ונאמר למה החמירה התורה כל כך בטומאת מת שהנוגע בנבלה או בשרץ יטהר ביומו והנוגע במת יטמא שבעת ימים כאילו מגע המת מרוחק. והלא קבורת מת מצוה גדולה עד שהקבלה אמרה שמת מצוה דוחה שאר מצות. וזה תימה גדול על שתי מצות שנראות כסותרות זו את זו שהרי מגעו מצוה גדולה וטומאתו חמורה כאלו באה להזהיר האדם שלא יגע במת. ועוד צריך להתבונן בחבוב מצות קבורת מת והלא אם יקבר הגוף או לא יקבר הכל הולך אל מקום אחד.

וקודם שנשיב על זה נקדים ונאמר שצריך לנו לחפש טעמי המצות כדי שלא תהיינה כמצות אנשים מלומדה ועוד שהמצות שלא נודע בהם טעם השטן מקטרג עליהם ואומות העולם משיבין עליהן ושתי סבות אלו מבטלות קיום התורה ודוחות רבים מעליה. וכבר האריך בזה הרב המורה. ובפירוש מצאנו זה לרבותינו בדרש כי ליושבים לפני י"י יהיה סחרה לאכול לשבעה ולמכסה עתיק אמרו זה המגלה דברים שכסן עתיק יומיא ומה ניהו טעמי תורה ודרשו בהפך זה על סתרי תורה והכל לפי הזמן לפי שראו

שסתרי תורה אינם ראויים אלא לחכמי לב יראי י"י ולבם של אחרונים כמחט סדקית ולפיכך צוו על ההסתר וסמכוהו לכתוב.

ולפי שראו גם כן שבאורך הזמן נמצאו המצות כדברים מורגלים אין הכונה בהם והאומות משיבין עליהם ראוי לגלות הטעמים ואם הם בעצמם נתנו טעם בהסתר התורה טעמי המצות לפי מה שחטא שלמה באותן שנתגלה טעמם בתורה ההכרח הביאם לגלות לפי הדורות וכבר גלו קצתם והם מפוזרים בתלמוד וילמד סתום מן המפורש ואע"פ שהם אמרו שטעמי כל המצות נתגלו לשלמה חוץ מטעם פרה אדומה לא לסגור שער העיון בה אמרו זה שהרי הם ז"ל אמרו בה טעם דרך משל שבאה לכפר חטא העגל אמרה תבא האם ותקנח צואת בנה. ר"ל שהמחשבה הטובה תטהר טומאת המעשים שעברו כמו שקדם שמעשה העגל חטאו במעשה בלבד.

וכדי להרחיק הטומאה ההיא וכיוצא בה באה הפרה שעיקר טהרתה המחשבה הזכה המחוללת מעשים טובים. ואחר שהם בארו זה ידוע כי לא מנעו לבקש לה טעם. ואין להתיאש ולומר מאחר שלא מצא בה טעם מי שנאמר עליו ויחכם מכל האדם לא ימצאנה אחד מן החכמים כל שכן מי שאינו מכללם אין הדבר כן לפי שכח השכלי לאדם הוא כשאר הכוחות העיוניות ואתה יודע שפעמים רבות תבקש דבר שהוא בין עיניך ולא תמצאנו ונער קטון ימצאנו לך. וכן פעמים רבות ימצא התלמיד הקטן מה שלא ימצא הרב הגדול ועל כל פנים השתדלות בלמוד ובהתבוננות טוב כי אם ימצא המכון בדבר הרי מצא הטוב ואם לא מה שימצא יהיה טוב בעצמו ותהיה בו הערה לאחרים לטרוח ולבקש ולמצוא המכוון בו ובלבד שיזהר התלמיד שלא יהי' סותר דברי חכם ממנו.

ולפי זה הענין צוה החכם ואמר ויותר מהמה בני הזהר וגומר כמו שהקדמנו בפתיחתנו ונשוב להשיב על השאלות הקודמות. ונאמר שחבוב קבורת מת הוא לשני טעמים האחד על דרך מדה טובה שישא אדם פנים למי שנהנה ממנו כמו שבאה המצוה ממנו ללמד מדה זו לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו וכן ראוי שלא יתעב הגוף אחר שהנפש גרה בו והלא תראה שהאדם כשיחרב ביתו יחמול עליו ולבו יכאב אם יהיה למתראות וקשה עליו וכן קשה לנפש כשתראה הגוף מתבזה. ועל דרך זה אמרו קשה רמה למת כמחט בבשר החי. והדמיון הזה דמיון במציאות הקושי לא בכמותו. וכן בא על דרך זה חבוב קבורת המת ושאר הכבוד שנעשה לו במותו והוא כחבוב תשמישי קדושה שהם נגנזין מצורף אל זה שקרובי המת מוצאין נחמה בכבוד ההוא כמו שבא הכתוב לנוד לו ולנחמו תחלה לנוד ולבסוף לנחם.

והטעם השני הוא החזק והצריך לאמונתנו בתחיית המתים כי אלו היו משליכים גוף האדם המת כאחד הנבלות היו בני אדם אומרין נמשל כבהמות נדמו ולא היו מקבלים אמונת התחיה כמו שהם מקבלים זה עם קבורתו בראותם כי יבנו לו בית וילבישוהו כל שכן בראותם שיקברוהו אצל אבותיו ובני משפחתו להיות עתידים לעמוד יחד בני המשפחה. ולקיום זאת האמונה ההכרחית נכתבה בתורה מה שבא בקבורת האבות ומקפדותם במקום קבורתם ושכבתי עם אבותי והם ז"ל אמרו למה כל האבות תובעין ומחבבין קבורת ארץ ישראל אמר פלוני דברים בגו מה הוא דברים בגו אתהלך לפני י"י בארצות החיים. נמצא שהכונה היא לאמונת התחייה ולחזק אמונה זו אמרו עתידין צדיקים שיעמדו בלבושיהן ולא על כל אדם אמרו זה רק על הצדיקים ועל הדרך הנזכר היא הקפידה ברוב כבוד גופות המתים ולפי שלא יתעה האדם ברב הכבוד הנעשה למת ושלא יעלה על לבו כי הוא המכוון באדם אמרה תורה הנוגע במת יטמא שבעת ימים להשיג הכונה ולדעת כי לא בשוקי האיש ירצה כי אין הרצון הראשון בגוף כי אם בנפש הנשארת ועונה מכפר השם באחרית ולא יעיר כל חמתו לכלות הנפש לפי שסבת העונות היה הגוף והוא נושא העונות לשאול תחתית שהם הטומאות באמת כמו שבא הכתוב אל תטמאו בכל אלה כי בכל אלה נטמאו הגוים אשר אני משלח. ולכן הנוגע בו יטמא שבעת ימים לדעת ולהבין שמגעו היה ככלי טמא. ולפי אמונה זאת נהגו לומר בשעת הקבורה והוא רחום יכפר עון וגו'. ודע והבן כי לפניו בא ויזכור כי בשר המה רוח הולך ולא ישוב והצריך לומר בו ולא ישוב בטבע עד עת התחייה שישיבהו השם בגבורתו כדרך שאר הנפלאות.

סוף דבר העיקר הגדול שאין הכונה באדם רק לנפשו ולפיכך צריך שישתדל להשלים נפשו בחכמה ולהאכילה מעץ החיים שאין לגוף מותר על הבהמה ואע"פ שהוא נאה ממנה בתבניתו ובשאר ענייניו כמאכלו ומלבושיו ודירתו הכל היה מן העפר והכל ישוב אליו לא יצילנו מזה לא יפוי ולא גבורה ואולם יזיק לו כי כל עת שיביט עצמו וישתדל בשלמות גופו יבעט ושלמות נפשו ימעט והוא כפרה סוררה אין לה יתרון עליה. הוא שאמר הושע הנביא כי כפרה סוררה סרר ישראל וידוע כי הפרה המלמדת דרכה שתעבוד האדמה יותר משאר בהמות ורוב תבואות בכח שור וכמו כן האדם כשילמד יעבוד הגן וכאשר לא ילמוד יבעט כעגל לא לומד וכפרה סוררה אשר לא עלה עליה עול כי הוא סבת סוררותה וכן תרגמו יונתן ארי כתורא דאתפטים ובעט וגו'. ולהעיר על זה נראה לומר שבאה לטהרת הטומאה הזאת פרה אדומה תמימה אשר אין בה מום אשר לא עלה עליה עול לפי שידוע שכל אחד מתנאים אלו מונע תרבותה ובהתחבר כלם בה

היא באמת סוררה אינה ראויה לעבודה. ולזה באה חוקת התורה הראויה להקרא כן כי היא מורה ומלמדת כל שלמותה וצותה לשרפה ולקחת מאפרה לטהר טמא מגע מת להעיר על האמונה האמתית שאין שלמות באדם רק מצד נפשו. אבל גופו אף כי יהיה הנאה שבמין האדם והחזק מהכל מותרו עפר ואפר כמותר הפרה הזאת ובזה תרחק כל מחשב רעה מהתעסק בקבורת המת ומהרואה הכבוד הגדול הנעשה לו במותו גם הוסיפה התורה להשליך אל תוך שרפת הפרה עץ ארז ואזוב לחזק זה הדעת שכל הנעשה מהיסודות אחריתם עפר ואפר כי הארז שהוא המין הגדול שבעצים והאזוב שהוא המין הקטן שבעשבים כמו שנראה באמרו מן הארז אשר בלבנון עד האזוב היוצא בקיר שניהם כאחד שבים אל יסודם קטן וגדול שם הוא והכל בא דרך הערה על דרך אל יתהלל הגבור וגומר. ואולי באה הפרה בלבד להעיר דרך אל יתהלל הגבור.

ואמרו הגבור לא גבור רמז על הנקרא באמת גבור וכן רצונו על העשיר באמת והוא שהוא מוטבע על המדות הטובות כמו שבארו ז"ל באמרם אי זהו עשיר השמח בחלקו וזה טוב מן הראשון כמו שאמרו הפילוסופים לפי שלמות חמרו ואין לאחד מהם ראוי להתהלל השלם כי אם בזאת. והארז והאזוב באו כדרך אל יתהלל חכם בחכמתו כי אין הכונה בפסוק ההוא על החכמה העליונה אבל על השפלה ממנה כמו המתרגם לא ישתבח שלמה בר דוד בחכמתיה. ורמז על החכמות שספר עליו הכתוב וידבר על העצים מן הארז אשר בלבנון והוא חלק מחכמת הטבע. וכן בא במצוה זו שני תולעת כי הוא המין הנכבד שבמלבושי האדם והוא סבת הגאוה והבעיטה מחמת העושר ועל דרך אל יתהלל עשיר בעשרו. והכל בא להוכיח האדם שלא יטה אחר גופו ולא ישים השתדלותו בו לפי שהנטיה ההיא היא טומאה עולמית. אבל ישים כל השתדלותו לטהר נפשו בתורה שהיא מקור מים חיים הם המים הטהורים. כי התורה סבה למחזיקים בה לזכותם לתחיית המתים ולעולם הבא והוא שבאה המצוה בדרך הערה ונתן עליו מים חיים אל כלי

וזה מקום ראוי להוסיף בו בדרך נחמה מה שכתוב בפ' בהעלותך מפסוק ויעד מלאך י"י וגו' עד ובזה נשלם דבר הנביא על מהות העולם הבא ובמה יזכה האדם אליו ויוסיף עוד ויאמר ולהעיר על זה אמר טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה באשר הוא סוף כל האדם והחי יתן אל לבו לא אמר טוב אבל ממשתה. וכמו כן אמר לב חכמים בבית אבל ולא אמר לב חכמים באבל כי האמנם לב הכסילים באבל כי כעס בחיק כסילים ינוח לפי שהאבל מהמדות הרעות אשר לאדם שהרי הוא מחוסר שלמות האדם שהחכמה והנבואה מסתלקת בסבת האבל כמו שנודע מיעקב אבינו שהיה שלם

בתכלית השלימות והיה נביא וכל זמן שהתאבל על בנו אע"פ שאבלו היה מטעם כי טרוף טורף יוסף וחשב שבפשיעתו מת מכל מקום כל ימי אבלו לא שרתה עליו רוח החודש בעוד שנעלם ממנו הזמן הרב ההוא שהיה חי ואם שלם כמוהו השיגהו חסרון גדול בסבת האבל מה יהיה ענין אחד מבני אדם בהתאבלו יותר מדאי כל שכן שהיא גאוה ממנו ומעוט אמונה בשם שהוא הנותן והוא הלוקח.

והלא אברהם אבינו בעצמו בזריזות הלך דרך שלשת ימים להעלות לו לעולה את בנו יחידו אשר אהב ואשר אליו התפלל ונולד לו אחר התיאשו מהוליד ואחר כל זה באה לו המצוה וקבלה ברצון ולא בקש מהשם להעביר מעליו המצוה הקשה הזאת שאין קשה כמוה לפי הטבע ונמשך אל רצון השם ואם זה נמצא בו בהפקר הבן כל שכן בהפקר שאר הקרובים שאין חביבות קרבות כקרבות הבנים. והבן ההוא היה אהוב מכל בן ושנאו לאהבת השם וקבל דברו וגזרתו ברצון מרב שלמותו והשיגו האמת כי אין הכונה לשלמים בבנים רק לעבוד השם בם כי הרצון בבנים נמצא על שלשה מינים.

המין האחד רצון אנשים שהם מוטבעים בטבע שאר בעלי חיים שאין להם מחשבה והשתכלות במעשיהם והם מתאוים להוליד בנים ולגדלם והם שמחים ברב טורחם בם וכאשר יפקדו הם מתאבלים בהסתלק הטורח והיגיעה מעליהם ומי שהוא על הדרך הזה אין לו על הבהמה מותר ואבלו וצערו כצער הפרה הגועה על הלקח העגל ממנה וכדי בזיון וקצף.

והמין השני רצון אנשים שיש להם כונה רעה בבנים שהם משתדלים להוליד בנים ולגדלם כדי להעזר בהם ולהתגאות בם על השכנים ועל הקרובים והדין עם אלה שיתאבלו במות בניהם לפי שהם מכת הרעים ראשי הצבא משחיתי עולם כי כשיאבד הצבא יאבל הראש. והטוב לאלו שלא יולידו כלל כי ההויה וההפסד יחשב להם עון.

והמין השלישי רצון אנשים שכונתם להוליד בנים כדי שילמדו אותם ללכת בדרכי השם ולעבוד אותו. ומי שהוא על הדרך הזה ראוי שישמח בהולדם ויודה וישבח בהפקדם ואת הטוב ואת הרע יקבל בלב שלם כי הוא עושה את אשר ראוי לו לעשות. ומי שהוא על הדרך הזה ההוויה והכליה תחשב לו צדקה ואשר הוא על הדרך הזה וירצה בבנים רצון השם בם הוא העובד החסיד. ולפי שאברהם אבינו השיג זה שלח ידו אל המאכלת לשחוט את בנו ואם הוא הראה אהבתו לשם בבן יקיר כמוהו ועודנו חי מה לעשות אל מי שלקחו השם אשר החי ילך אל המת והמת לא ישוב אל החי גם כן יפקד הטוב שבאוהבים והיקר מכל הבנים הטוב שיפלו פני הנפקד בבוא המפקיד לקחת פקדונו אין זה כי אם רע לב בלא שום תועלת ודי מוסר ותוכחה בדבר האשה החכמה דביתהו

דר' מאיר שמתו שני בנים בשבת פתאום והוא היה דורש לרבים ולקחתם והשכיבתם במטה והחרישה עד בואו וכשבא מבית המדרש שאל עליהם ואמרה לו שהלכו לטייל ולמוצאי שבת העלימה ממנו עד שהבדיל ואכל ואחר שאכל ושתה אמרה לו ר' פקדון אחד יש בידי ובא בעל הפקדון לקחת את שלו הבה נא עצה אם אחזיר הפקדון בסבר פנים ואם לאו. והוא השיב לה ואמר בודאי החזירי אותו בסבר פנים יפות מיד הוליכתו למטה שהנערים עליה ואמרה לו הרי הפקדון שבא בעל הפקדון לנטלו ומיד צוה לקברם והתנחם בדבר החכמה אשתו שהלכה בדרך אהרן הכהן שמתו שני בניו כאחד ביום כהונתם ונאמר בו וידום אהרן וזה חכמה באמת כי אין האבל על המת לא מדרך חכמה גם לא מדרך אמונה רק לקיים מצות האבל כפי שבאה הקבלה מתוך דברי תורה הספוריים. וכפי מה שהוסיפו סופרים עליה כדי שלא ילך אדם עם השם בקרי ויזכור כי הוא גם כן ימות וישוב יום אחד לפני מיתתו לחיות את נפשו ואין לאדם משכיל הוא שנקרא חי באמת להתאבל ולהתאונן רק על חטאיו כמו שאמר הנביא מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו.

וכפי ענין זה שבח החכם ההליכה לבית אבל מלכת אל בית משתה ואפילו הוא של מצוה ואם שניהם הם גמילות חסדים טוב בית האבל באשר הוא כלומר סבתו שהוא המות הוא סוף האדם כי האדם יאמר מוחלט בעודו חי והוא מחובר בגוף ונפש וכאשר תלך לה הנפש יאמר לו גוף או פגר לא אדם כי אם בתוספת מת כי כן יאמר עליו אדם מת לא אדם סתם כי כבר סף וכלה. והוא שאמר כנותן טעם לדבריו והחי יתן אל לבו רוצה בו יחשוב ויסתכל כי הוא סוף האדם ר"ל תכלית מציאות האדם וסופו כי יראה גוף הצדיק כלה כגוף הרשע ובזה ידע ויתבונן האיש החי באמת מה חייו וישתדל להיות לו מהלכים בין העומדים כמו שבארנו שמצות פרה אדומה באה להעיר האדם על החיים המתמידים ואל זה כון באמרו ונתן עליו מים חיים אל כלי.

ולפי שלא יעלה בלב האדם שסבת טהרת הפרה כח נתון בה כדעת המהבילים בענינים רבים צותה התורה שתטמא כל העוסקים בה כדי לבטל כל מחשבה כוזבת וכדי לחקור ולדעת הכונה בה. הלא תראה שהיה צריך לכתת נחש הנחשת לפי שהיו ישראל תועים בו ואומרים שכח העליונים היה בו להחיות הנשוכים ואמנם התחייה היתה לאשר מכונים לבם לשמים שלא ישוך אותם הנחש המשיא ואז יהיה השם מחיה אותם.

והוא שאמרו ז"ל וכי נחש ממית או נחש מחיה אלא כל זמן שהיו מסתכלין כנגד אביהם שבשמים היו מתרפאין. כן הכונה בכל הנזכר בפרשת פרה לטהר טומאת הלבבות הנמשכת אחר כל דעת בטל כמו שאמרו על העריות ושאר העבירות אל תטמאו בכל

אלה כי בכל אלה נטמאו הגוים וגו' ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה במקום הזה יעד להם כי אם יחטאו לפניו אע"פ שאין בארץ צדיקים מהם ולא כמותם יבואו אחרים ויורישו אותם כי כשתוריש אומה אחת אחרת לא בצדקת המוריש תורישנה רק ברשעת הגורש. וכן בא בפי' בתורה כי ברשעת הגוים גו' כי לולי רשעת הגורש לא יגרשנו הצדיק והוי שכתוב כי לא שלם עון האמורי עד הנה. וכאשר לא נתן סיחון את ישראל עבור בגבולו ועשה מעשה סדום בזה נהנה וזה לא חסר שהוי בלא ספק מדה רעה וחסרון אשר לא יוכל להמנות כי פועל בהמי ולא בהמי בלבד אבל צבועי כי זה דרך החיות הרעות שאינן בני תרבות להזיק באשר אין להם תועלת ולפיכך שלם עונו במדה הרעה הזאת כי טמא את ארצו עד שהקיאתו מאשר ירש ואשר הוריש את בני עמון כמו שהעירה עליו התורה ובזה זכה יפתח את בני ישראל על ארץ בני עמון לפי שלקחה ישראל בעון האמורי שהוא הטומאה המכוולת

וכן הטהרה השלמה היא במים חיים טהורים שהם התורה והחכמה הכוללת ידיעת האמת עם המדות הטובות ועל דרך זה בא היעוד שהבטיח הנביא. והשם ברחמיו יקיים אותו בנו כמו שנאמר וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טומאותיכם ומכל גלוליכם אטהר אתכם.

(פרשת ויקהל יאמר בה אחד מהענינים הקדומים או דרוש ויקחו לי תרומה או דרוש פרשת החודש שהיא כתובה בפרשת בא אל פרעה לפי הפסק הפרשיות.

חומש ויקרא

פרשת ויקרא

שמעה עמי ואדברה ישראל ואעידה בך אלהים אלהיך אנכי. לא על זבחיך אוכיחך ועולותיך לנגדי תמיד. לא אקח מביתך פר ממכלאותיך עתודים.

ישמע חכם את הדבר הזה שנאמר על עבודת הקרבנות ויוסיף לקח לדעת הכונה במצות קרבן ובמצות רבות שבאו בתורה כי כמה מבני עמנו ומאנשי שאר האומות חושבים שעיקר כפרת העונות ותשועת הנפשות הוא בקרבן עד שהאומות עומסים עלינו משא קלס ולעג ואומרים שלא נוכל להושיע נפשנו בגלות אחר שאין שם קרבן ואין עבודת הלב שהיא באמונת יחודו הטובה ובתפלה לפניו ובתהלותיו חשובה בעיניהם כנגד עבודת הקרבן לפיכך הנביאים והמדברים ברוח הקדש באו לבטל הדעת הנפסד הזאת והעירו על זה במקומות רבים והודיעו שאין חפץ השם בקרבן כפי שהם חושבים כמו שאמר זבח ומנחה לא חפצת אזנים כרית לי עולה וחטאה לא שאלת. ואמר ודם פרים

וכבשים ועתודים לא חפצתי ואמר הירצה י"י באלפי אלים ברבבות נחלי שמן ואמר כי לא תחפוץ זבח ואתנה עולה לא תרצה.
ואם נפשך לומר והלא פרשת ויקרא ופרשיות רבות באו בתורה על מצות הקרבן ואיך יאמר שאין חפץ השם בו והלא הוא צוה עליו במקומות רבים ובפירוש נאמר ונרצה לו לכפר עליו וכמוהו רבים שענינם שרצון השם בו ואחר שהוא כן איך נכתוב בדברי נביאים שאין רצון השם וחפצו בו והין ולאו לא יצדקו על דבר אחד. דע והתבונן שזה אמת כשיאמרו שניהם מצד אחד כי אז בהכרח אם האחד מהם אמת האחד שקר ואם האחד שקר האחד אמת אבל כשילקחו האחד מהם מצד אחד והשני מצד אחר אפשר שיצדקו שניהם. וחפץ ורצון השם יאמרו על שני צדדין ראשון ושני. והמשל בזה כי המלך הצדיק חפצו הראשון שיהיו כל אנשיו צדיקים וישרים ושלא יעשה אף אחד מהם דבר שיענישנו עליו. ולפי הענין הזה יאמר על המלך ההוא שאין חפצו ורצונו בעונש ועל דרך זה אמר החפץ אחפוץ במות הרשע נאום י"י ונאמר עוד כי לא אחפוץ במות המת הלא בשובו מדרכיו וחיה.
אמנם החפץ השני אשר למלך הצדיק שאם יחטא אחד מאנשיו שיענש לבער הרע מקרב הארץ ולפיכך יאמר על המלך שצוה על העונש וחפצו ורצונו בו. וכמו כן הרופא הטוב המשגיח בבריאות אדם אחד רצונו וחפצו בו שיאכל הדברים הבינונים באיכותם וכמותם המעמידים הבריאות בדרך שלא יחלה ויצטרך למרקחת או למשקה מן הדברים המשיבים אותו לבריאות וזה חפצו הראשון. ומצד זה יאמר שאין חפץ הרופא באכילת המרקחת אבל כשיחלה האיש ההוא רצון הרופא וחפצו שיאכל האיש ההוא המרקחת עד שישוב לבריאותו וזהו חפצו השני שאינו מכיון ראשון.
ועל דרך המשלים הנזכרים צריך שנקח ענין הקרבן כי החפץ הראשון לשם בישראל הוא לשמוע בקולו כמו שאמר הנביא כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים ביום הוציאי אותם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח. כי אם את הדבר הזה צויתי אותם רצה בו כי הכונה בבחירת השם בישראל הוא לשמוע בקולו ולקבל עליו עול מלכות שמים ולקראו באמת והוא שיצייר בלבו הדבר הנהוג בפיו מיחוד השם וממשלתו ושאר תהלותיו.
וזה רצה הנביא באמרו עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו ר"ל שתכלית יצירת העם הזה שיצרתי הוא שיספרו תהלתי לא העמל והיגיעה בקרבנות ובשאר עבודות בלא כונה אמתית כאשר ידמו רבים שהם הקריאה הטובה אל השם ובהם יתקרבו אליו כי לא זו הדרך ללכת אליו ולא זאת היגיעה מבוקשת מישראל ואין זה קריאתו באמת והוא שסמך לו הנביא ואמר ולא אותי קראת יעקב כי יגעת בי ישראל. והוסיף ביאור ואמר כי היגיעה

ההיא אינה לשם כי אין זו הבקשה במצוה ההיא כמו שאמר לא הבאת לי שה עולותיך ולא על זבחיך אוכיחך ועולותיך נגדי תמיד ר"ל שאינם לי כלל שאני לא אהנה בהם כלל כשאר הנעבדים גם המצוה הזאת אינה לרצוני מכם שאבקש העולה ולא שתקריבו עולות לנגדי תמיד ומי יתן והיה לבבכם שלם ולא תהיו צריכים לעבוד אותי על דרך זה שתיגעו בו כי אתם מעבידים אותי בדרך זה ומיגעים רצוני בעונותיכם והוא שאמר לא העבדתיך במנחה ולא הוגעתיך בלבונה ואמר העבדתני בחטאתיך הוגעתני בעונותיך. וזה נאמר כלשון בני אדם שהצדיק ייגע וילאה במעשי הרשע והחכם בדברי הכסיל והמלך בעם במרדו ושובו והרופא הנאמן באיש שהנהגתו עליו כשיאכל המאכלים הרעים שהזהירו עליהם שלא יאכלם ויאכלם ולא ישמע אליו לקבל משקים ומרקחות וכשיתמיד בענין זה יקוץ וילאה הרופא בו ועל דרך זה אמר הוגעתני בעונותיך.

ולפי ענין זה נאמר שאין חפץ השם בקרבן אבל חפצו בו על דרך חפץ הרופא הטוב באכילת המרקחת לפי שהשם בקש מישראל שלא יעבוד זולתו והיה המנהג הקדום באומות לזבוח לשדים לא אלוה לבקש התשועה והכפרה. ולפי שעבודת הקרבן היא טובה לפי הדעת המפורסם בהקריב בעלי חיים שהם המין הטוב מכל המורכב ושהחומר שלהם הקרוב הוא לחומר האדם. לפיכך רצה השם שתהיה העבודה הזאת לו לבדו ובדרך כבוד והגדיל ממשלתו על הכל והוא שפתח פרשת הקרבנות בקרבנות נדבה ואמר אדם כי יקריב מכם.

ולא פתח בקרבן מצוה להודיע שאין זה המבוקש מהעם אמנם העם כלו לפי שאי אפשר לכלם שיקריבו נדבה על הדרך הנזכר צוה עליהם להקריב תמידין ואמר צו את בני ישראל ואמרת אליהם את קרבני לחמי לאשי ריח ניחוחי תשמרו להקריב לי במועדו.

ובין תבין אמרו קרבני לחמי לאשי ריח ניחוחי כי בחמשה יחוסים יחס הקרבן אצלו כדי להעיר על הכונה שאמר בפי' ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים אשר הם זונים אחריהם מצורף אל זה כי בהעלותם אל לבם שהקריבו נפש תחת נפשם החיה ידמו בנפשם שנתכפר עונם ומעתה יתקרבו אל השם ואם לא היתה המחשבה הזאת בישראל היו נואשים מן התשובה ולולי המעשים בזה וכיוצא בזה לא הי' קיום לאמונה ואדונינו המלך הגדול האנפודור פדריק שיחיה ויאריך ימים נתן טעם מדוע צוה ה' להקריב קרבן ממין הבקר והצאן ולא צוה להקריב שום מין ממיני חיות ואמר לפי שכונת הקרבן לעשות בו רצון לבורא ואין אדם מרצה אחר בדבר שאינו שלו ומיני הבקר והצאן הם בייתות והם נכסי בעלים אשר טרח בהם או בדמיהם ומיני החיות הם מדבריות ואין להם בעלים ואינו טורח בהם. והם כאילו אינם שלו על כן לא צוה להקריב אליו לרצון

על מזבחו ממיני החיות והראיה על זה כי לאשר לא השיג ידו ציוה להקריב ממיני העוף בני יונה ותורים לפי שהיה נהוג לגדלם בבית.
אמנם העיקר הגדול ושורש הצדיקים הוא בקבלת עול מלכות שמים שהיא הקריאה האמיתית אשר יקראוהו באמת והוא המהלל הנאה ועם זה יהיה הקרבן ושאר המצות לרצון. ואל זה כון הנביא באמרו עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו ולא אותי קראת יעקב כי יגעת בי ישראל ושאר הפסוקים הנמשכים לזה.
וכן אסף המשורר בא להעיר כפי ענין זה על שלמות האדם בתורה ובמצות ולהודיע כי לא ישלם במצות מאין תורה וחכמה ולא בתורה ובחכמה מאין קיום המצות והוא שאמר שמעה עמי ואדברה ישראל ואעידה בך אלהים אלהיך אנכי ואמר אלהים אלהיך להעיר על שני ענינים הנזכרים כמו שאמר אנכי י"י אלהיך וכבר בארתי שם ששתי מצות הן כן אמרו אלהים אלהיך אנכי בא להעיר ולהודיע כי הוא אלהים וזה יודע לאדם בהשיגו תורה וחכמה.
ואמרו אלהיך אנכי בא להעיר ג"כ שידע שהוא אלהיו ושופטו ומנהיגו ומשגיח על מעשיו וצריך לו שיקבל מצותיו בדרך קבלת עול מלכות שמים שהוא העיקר וכן אסף עצמו העיר על זה בלשון שמיעה והערה גם כן במזמור אחר ואמר שמעה עמי ואעידה בך ישראל אם תשמע לי לא יהיה בך אל זר ולא תשתחוה לאל נכר ואמר אחר זה לו עמי שומע לי ישראל בדרכי יהלכו. והכל בא להעיר כי שלמות האדם צריך ליראת שמים וחכמה שהיא התורה והשמיעה באה על התורה כי היודע אותה שומע השם ויודעו. ובדרכי יהלכו בא על קיום המצות שהן מתדמות בדרכי השם. ולפי שהעיקר הוא בתורה ובחכמה הוכיח תחלה עליה ואמר כי תוכחתו אינה על מיעוט עבודת הקרבן אבל על הקרבן כשלא תהיה בו הכונה המבוקשת בו והוא שאמר לא על זבחיך אוכיחך ושאר הפסוקים הנמשכים לזה כפי הענין הנזכר בפסוקי ההפטרה. ור"ל שלא אוכיחך על הרבות זבחיך ושיהיו עולותיך לנגדי תמיד ורמז בו על התמידין שהם נקראים עולת תמיד והוסיף אסף ביחוד ואמר לא אקח מביתך פר ממכלאותיך עתודים רצה בו שאינני כשאר נעבדים שיטילו צרכיהם על עבדיהם לפי שאין להם השג יד אבל השם יתברך אם יעלה על לב סכל כי הוא רצה בדבר מעבודתם לצבאו ומשרתיו הלא הכל שלו והוא שאמר כי לי כל חיתו יער בהמות בהרי אלף. וזה הענין רצה הנביא גם כן באמרו לא הבאת לי שה עולותיך גם אם יתפתה העובד ויחשוב שהשם יתברך יתפעל בריח ניחוח הלא לי"י תבל ומלואה והוא שאמר אם ארעב לא אומר לך כי לי תבל ומלואה. האוכל

בשר אבירים ודם עתודים אשתה וכן אמר הנביא לא קנית לי בכסף קנה וחלב זבחיך לא הרויתני.
אמנם אסף חדש ענין בקרבן להעיר על הכונה בו ואמר זבח לאלהים תודה ושלם לעליון נדריך. ר"ל כי המבוקש ממך בחרבן שתודה לאלהים לבדו ושיהיו נדריך לעליון לא לזולתו כי ההודאה לשם מבוקשת מהעם על כל הקורות אותו כמו שאמר על הצריכים להודות כחולים וכיוצא בם יודו לי"י חסדו ונפלאותיו לבני אדם ויזבחו זבחי תודה ויספרו מעשיו ברינה. ועיקר העבודה היא בהודאה ובקריאה אליו. ולפיכך נקראו זבחי תודה ואמר זבח לאלהים תודה והוסיף ביאור ואמר וקראני ביום צרה אחלצך ותכבדני. וקריאתו היא התפלה ולפיכך נתקנו תפלות במקום תמידין ועל דרך האמת התפילות וההודאות נכבדות אל השם יותר מקרבן כמו שהעיר על זה דוד ע"ה ואמר י"י שפתי תפתח ופי יגיד תהלתיך כי לא תחפוץ זבח ואתנה עולה לא תרצה ואמר זבחי אלהים רוח נשברה לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה הראה בפסוקים אלה כי התהלה עם רוח נשברה הם הזבחים שהם לי"י באמת. ובענין זה צריך שנתעורר באמת כשאנו באים להתפלל לפניו ופותחים ואומרים י"י שפתי תפתח והוא המכון באמרו וקראני ביום צרה אחלצך ותכבדני. והכבוד הזה התבאר בסוף המזמור שאמר זובח תודה יכבדנני. ובזה נשלמה ההערה ליראי השם מקיימי המצות שלא יעשו אחת מן המצות כמצות אנשים מלומדה והוא שרצה באמרו אלהים אלהיך אנכי.
עוד בא להעיר החכמים בעלי תורה המקילים במצות והוא שאמר ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חוקי ותשא בריתי על פיך. וקרא אותו רשע אע"פ שהוא יודע המצות ולומד תורה ועל ידיעת המצוות אמר מה לך לספר חוקי כמו שבא יהללו את שם י"י כי הוא צוה ונבראו ויעמידם לעד לעולם חק נתן ולא יעבר. ואמר הנביא אם ימושו החקים האלה מלפני וגו' ועל תלמוד תורה אמר ותשא בריתי עלי פיך כי היא דברי הברית אשר כרת עמהם וקרא אותו רשע לפי שהפר בריתו ופרע מוסרו ושנאו כמו שאמר ואתה שנאת מוסר ותשלך דברי אחריך. אם ראית גנב ותירץ עמו ועם מנאפים חלקך. בכתוב הראשון דבר על דרך כלל ובשני על דרך פרט כי בו פרט שני חלקי המצות שכליות טבעיות ושאינן שכליות ולא טבעיות אבל הם נמנעות מצד גזרת השם שגזר שיהיה אדם מושל בטבע ולא במעשים בלבד כי גם כן צריך שימשול בדבריו האסורים או הנמאסים והוא שאמר מדרכי רשע פיך שלחת ברעה ולשונך חצמיד מרמה. ולהרחיק המדה הזאת הנהוגה ברוב בני אדם אמר דבר זה ענינו כי המלמד לשונו לדבר רע יגרום לו לדבר רע על קרוביו ועל אחיו ואף על בן אמו עד שיקלל אותו ויחרפנו בדרך שיחרף אמו מתוך

חירופו ולא ידע כי בנפשו הוא כאשר יקרא בן אמו ממזר או כיוצא בזה וזה רצה באמרו באחיך תדבר בבן אמך תתן דופי ובזה נרמזה דרך החכם הרע שאינו ירא שמים. ולפי שהוא מכיר וכופר אין חכמתו מתקיימת ודומה לאילן שענפיו מרובין ושרשיו מועטין שהרוח באה ועוקרתו והופכתו על פניו. ועליו אמר אלה עשית והחרשתי דמית היות אהיה כמוך אוכיחך ואערכה לעיניך. והחכם ר' אברהם אבן עזרא כתב טעם והחרשתי בעבור שאני ארך אפים וכאשר החרשתי דמית כי אינני יודע הנסתרות כמוך על כן אוכיחך. ולפי דעתי היות אהיה הוא כמו היה אהיה.

ואפשר לומר שרצה בו לומר כלשון בני אדם דמית להיות חי עד שאמרת אהיה כמוך וזה כי חשבת בלבך אדמה לעליון לפי שעלה בלבך שדבקת בי ושבת שכל בפועל ולפיכך אוכיחך ואערכה מלחמה לעיניך עד שתרחק ממני כדרך כל בעלי מלחמת איש אחד ולא תראה בישע אלהים. ולפיכך צריך שתתעורר ותשוב לעבודתי הראויה פן יאבד הכל והוא שאמר בינו נא זאת שוכחי אלוה פן אטרוף ואין מציל. וחתם דברו הטוב בשני הענינים הנזכרים בשלמות האדם אחד מהם למקיימי המצות שצריך לקבל אותם בקבלת עול מלכות שמים כיחודו וההודאה על ממשלתו. והשני לחכמים לומדי התורה שיקיימו כל המצות ולא יקלו באחת מהן לפי שהן הדרך הבינונית שהוא לשם אורחותיו והוא דרך י"י לראות בישע אלהים. והוא שאמר זובח תודה יכבדנני ושם דרך אראנו בישע אלהים וזובח תודה רצה בו הזובח על דרך הודאה כמו שקדם והמכבדו מכובד כמו שאמר כי מכבדי אכבד. ושם דרך הוא השם אורחותיו ומפלס מעגל רגליו כמו שדרשו ז"ל וכמו שהתבאר בפרשת שקלים. השם ברחמיו יזכנו לאור פניו ויראנו בישע אלהים ויושיענו תשועת עולמים.

פרשת צו

(והיא ראויה לשבת הגדול וליום ראשון של פסח).

חסדי י"י אזכיר תהלות י"י כעל כל אשר גמלנו י"י ורב טוב לבית ישראל אשר גמלם כרחמיו וכרוב חסדיו. ויאמר אך עמי המה בנים לא ישקרו ויהי להם למושיע. בכל צרתם לו צר ומלאך פניו הושיעם באהבתו ובחמלתו הוא גאלם וינטלם וינשאם כל ימי עולם. כונת הנביא בפסוקים אלה להעיר האדם להודות לשם ולהלל במהלל הנאה שבו קיום התורה והוא שהשם עושה חסד משפט וצדקה בארץ ובאלה הוא חפץ שיעשו בני ישראל ובידיעה זה אפשר לו לאדם שישלם לא זולת זה כמו שאמר הנביא כי אם בזאת יתהלל המתהלל, לא כדעת הרעים האומרים עזב י"י את הארץ וכונתם בזה להגדיל השם ולרומם אותו בסור השגחתו מהם ובעזבו אותם לפי פחיתות המורכבים מהיסודות אצל

שאר הנמצאים וזה כפירה גמורה וסתירת תורת השם ויציאה מן הדת. וזה הדעת הרע היה קדום והוא היה דעת פרעה שאמר מי י"י אשר אשמע בקולו לשלח את ישראל לא ידעתי את י"י וגם את ישראל לא אשלח ובזה הדעת עמד עד שהודיעו במופתיו כי לו הארץ כמו שאמר לו משה למען תדע כי לי"י הארץ ובזה נודע והתאמת כי השם בחסדו משגיח במין האדם והוא תהלתו. והוא שאמר הנביא חסדי י"י אזכיר תהלות י"י ולפיכך חייבין אנו להודות כפי הראוי על כל אשר גמל בני האדם כלם שנבראו בצלם והוא החביבות שגמלנו בחסדו כמו שאמרו ז"ל חביב אדם שנברא בצלם והוא שאמר הנביא בדרך כלל ר"ל על כל מין האדם כעל כל אשר גמלנו י"י וכשם שחבב לרצונו מין האדם משאר המינין כן חבב לרצונו ישראל מכל שאר האומות בתת להם תורתו וזה רצה באמרו ורב טוב לבית ישראל אשר גמלם כרחמיו וכרוב חסדיו וכפי הענין זה פרשו ז"ל הללו י"י כל גוים שהם דקדקו ואמרו במאי דקא עביד ליה לישראל משבחין ליה אלא הכי קאמר הללו את י"י כל גוים במאי דקא עביד להון אנו שגבר עלינו חסדו לא כל שכן וגבורת חסדו עלינו היא בתורה התמימה שנתן לנו וראוי להודות לו על זה יותר ויותר מכל הטובות האחרות. והוא שאמר וכרוב חסדיו והוא שקראו רב טוב והוא המכוון במה שתקנו שמתחיל בגנות ומסיים בשבח ואמר מתחלה עובדי ע"ז היו אבותינו ועכשיו קרבנו המקום לעבודתו והוא שאנו מודים בקדוש היום ואומרים אשר בחר בנו מכל עם ורוממנו מכל לשון ובכל ברכת מצוה אנו מודים לו על זה ואומרים אשר קדשנו במצותיו והוא שגמלם כרחמיו וכרוב חסדיו.

ובאר זה ואמר אך עמי המה בנים לא ישקרו וזה המאמר בא בלשון התורה ויאמר אלהים נעשה אדם בצלמנו. וכבר בארנו הכונה בלשון מאמר השם שהוא להורות על רצונו. ובא הנביא ולמדך שלא יעלה בדעתך לפי שישראל הלכו מימי האבות עד עתה מצרה לצרה ובכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו שזה הוא משנאת הקב"ה אותנו לא כי אבל מאהבתו היקרה כי אין מאהבתו השלמה להגדיל לאדם טובת העולם הזה האובדת והכלה והמביאה בעליה לבעוט ולשכח החונן אותה כמו שאמר וישמן ישורון ויבעט שמנת עבית כשית ויטוש אלוה עשהו וינבל צור ישועתו.

אבל האהבה הנאמנה ברצותו ביעקב וזרעו להיותו עמו ובניו בנים אשר לא ישקרו בבריתו כמו שאמרו רבותינו ז"ל חביבין ישראל שנקראו בנים למקום ונקראו כן מפני שלמדם דרכיו הישרים והלכו בהם ובזה התדמו אליו עד שנקראו בניו והיא הישועה האמתית והוא שאמר ויהי להם למושיע. ולא הישועה הנצחית לבדה הושיעם כי תשועת עולם זה גם כן כפי הצורך בכל דור ודור להעמיד האמונה והדעת והוא המכוון באשר

הנהיגו לומר בהגדה בכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו והקב"ה מצילנו מידם כאלו הוא מרגיש מיד צרתינו ומיצר בה כהרגיש האב על צרת הבן. והוא שאמר הנביא דרך משל כלשון בני אדם בכל צרתם לו צר. ולפי שאין זה אלא דרך משל והוא יחס שלא ידמו אותו ההמון עליו יתברך כשאר היחסים נכתב לא באל"ף אבל לפי שהוא כשאר המשלים נכתב בוי"ו ולפי שצרת שעבוד מצרים היתה סבה להודיע שמו בעולם והודיעה לכל כי הוא מושל בארץ והיא שקרבה אותנו לעבודתו חייבתנו התורה להזכיר תמיד הגאולה ההיא ומצות רבות באו בתורה כדי להזכירה מתוך המעשה. וכן באה המצוה להזכיר תמיד הגאולה ההיא וכן באה המצוה להזכיר אותה ביום ובלילה כמו שדרשה בן זומא עד שהתפרסם שבאה מצוה שתאמר פרשת ציצית שבה זכרון יציאת מצרים עם פרשת שמע מפני שהיא שניה לה להעמיד האמונה בהיות השם משגיח בארץ ומשנה הטבע לעשות נפלאות וזה מורה על אמונת החדוש כמו שהתבאר בעשרת הדברות. והוא המכון להתחיל בגנות ולסיים בשבח ואומרים עבדים היינו לפרעה במצרים וזה יצא להם מן התורה ואע"פ שלא התבאר זה בתלמוד.

וכן מה שאמרו צריך לומר ואותנו הוציא משם כי כן כתוב כי ישאלך וגו' ואמרת לבנך עבדים היינו לפרעה במצרים וגו' ויתן י"י אותות ומופתים ואותנו הוציא משם הנה בפי' אמר והגדת לבנך. וכן הדעת שאמרו על התחלת הגנות מתחלה עובדי ע"ז יצא גם כן מן הפרשה ההיא וכן כתוב בה ויצונו י"י לעשות את כל החקים האלה ליראה את י"י אלהינו לטוב לנו כל הימים לחיותנו כהיום הזה ומאחר שאמר ליראה את י"י אלהינו יצא מתוך דבריו שמתחלה לא היו יראים כי היו עובדי ע"ז ויציאת מצרים חזקה האמונה והשאירה אותה לדורות ולהזכיר כל זה והנמשך לזה באה המצוה לספר ביציאת מצרים בליל הפסח וכל המאריך לספר בספור העניינים שאירעו בזמן ההוא הרי זה משובח לפי חבובו המצוה והודיעו הכונה ברוב ההזכרה.

ומצוה זו יצאה לנו מן הכתוב שאמר והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה י"י לי בצאתי ממצרים. ודבר הכתוב בהווה באמרו לבנך אבל הקבלה האמתית הודיעה שאפילו כלנו חכמים שכבר ידענו דרכי השם וכלנו נבונים שמבינים אנחנו הכונה במצות כלנו זקנים וכבר שמענו והגדנו זה כמה שנים כולנו יודעים את התורה ומה שנוציא בפינו ידענוהו אע"פ כן מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים בלילה הזה כמו שבא בכתוב והגדת. ובכלל חובת מצוה זו לומר טעמי פסח מצה ומרור וכל מי שלא אמר שלשה דברים אלו לא יצא ידי חובתו במצות הגדה. וזה מקום הערה טובה לדרוש ולחקור טעמי המצות כמו שהעירו ז"ל על מצוה זו. ויצא להם מן התורה שהרי כתוב

בה והי' כי ישאלך בנך מחר והיה כי יאמרו אליכם והגדת לבנך וגו' עד שדקדקו מכתובי התורה כי לפי זה כל אדם מבני עמנו צריך להודיע ענין זה כמו שאמרו כנגד ארבעה בנים דברה תורה וכו' לומר לחכם אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן ובזמן הזה אין מפטירין אחר מצה שלא יפרח טעם מצה או טעם הפסח לפי שהטעם ההוא מזכיר טעם המצוה וסבתה ומעיר האדם עליה והוא עיקר המצוה.

ויכול שומע אני שמצות הגדה זו היא מראש חדש כלומר כדרך שהזהיר משה רבינו מראש חדש ועוד שהרי הקדים לפסוק זה ועבדת את העבודה הזאת בחדש הזה לפיכך בא ולמד לך ביום ההוא אי ביום ההוא יכול, מבעוד יום כלומר אחר שכתב והי' לכם למשמרת עד ארבעה עשר יום לחדש הזה ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל בין הערבים. וכתוב אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם והיום ההוא הוא יום ארבעה עשר ונמצא שהעבודה מתחלת מבעוד יום ולפיכך תעלה על דעתך שמצות הגדה גם כן הוא מבעוד יום תלמוד לומר בעבור זה ובארו הם ז"ל בעבור זה לא אמרתי אלא בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך. וזה יצא להם מפני שהקדים לו מצות יאכל וכתיב בערב תאכלו מצות וסוף הכתוב עשה י"י לי בצאתי ממצרים. וכבר פרשו בו המפרשים מפני שאקיים זה רוצה בו כדי שאקיים המצות המזכירות הנפלאות שקרבו אותנו לעבודתו. ואפשר לומר שבעבור זה הוא כמו ולמה זה כלומר הגד לבנך למה אתה עושה פסח מצה ומרור כמו שאמר רבן גמליאל והכל עולה לענין אחד כי המכוון הוא ספור הנפלאות כמו שאמרנו להעמיד האמונה כי בגאולה ההיא הראה השם על ידי משה כי לו הממשלה בשמים ובארץ ונאמר שבתחלת נבואתו נראה לו המלאך בלבת אש מתוך הסנה והסנה הוא עץ שפל ונבזה וזה לרמוז במראה ההיא הראשונה שהשם שהוא רם על הכל ושוכן בעולם מרום וקדוש משרה שכינתו על העם שפל ושולח מלאכיו אל נביאי העם הזה כדי להחיות רוחם ולבם כמו שאמר הנביא כי כה אמר רם ונשא שוכן עד וקדוש שמו מרום וקדוש אשכון את דכא ושפל רוח להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים וראה הסנה בוער באש והסנה היה נשאר ואיננו אוכל לחקות לו העם השפל הצרוף באש הצרות הבחון מתוך הצרות ההן לדעת השם ולהשיגו כמו שאמר הנביא על אחרית ימי הגלות ומי העומד בהראותו כי הוא כאש מצרף ואמר וצרפתים כצרוף הכסף ובחנתים כבחון את הזהב והוא על דרך שאמר י"י צדיק יבחן והמשילו זה ליוצר הזה שאינו בודק קנקנים מרועעים מפני שאינו מספיק להקיש עליו אחת עד שהוא שוברו ומפני זה מניח אותם לעצמם ועל הדרך הזה מניח השם את הרשע משולח לטבע ולמקרים ולא יביט אליו וזה רצה באמרו רשע ואוהב חמס שנאה נפשו. ומהו בודק קנקנים בריאים שאפילו

מקיש עליהם כמה פעמים אינו שוברן כך הקב"ה אינו מנסה אלא הצדיק וזהו שאמר י"י צדיק יבחן וזה המשל נמשך למה שאמר הנביא הנה כחומר ביד היוצר כן אתם בידי בית ישראל.

והוא הדבר שקדם בכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו כדרך שבאה המראה שהסנה היה בוער באש ואיננו אוכל וזה כלו מצורף להיות המלאך נראה באש נמשל בו בעצם ובשם לקצת נביאים בעצם ולקצת הנביאים בשם כי בכל המראה שראה אותה יחזקאל ע"ה דמה אותם באש ובמראה שראה ישעיהו שהיתה ענין המראה שראה יחזקאל כמו שבארו רבותינו ז"ל נקראו שרפים וזה דבר שצריך להתבונן בו.

ונראה לומר כי נבחר יסוד האש להמשיל בו המלאכים שהם השכלים הנבדלים לפי שכחות היסוד ההוא רבים וטובים שהאש מאירה ומחממת ושורפת והשכל השופע מאתו יתב' נמשל באור במקומות רבים כאמרו באורך נראה אור והמשל באור מפורסם וידוע ולפי המשך המשל באור היה ראוי המשל באש והוא שאמר במראות יחזקאל ונוגה לו סביב. אמנם השכל החמרי אשר באדם לפי דבקותו בחומר ראוי להמשילו בערפל ובחשך ובענן ובאש שהאש ההוא אינו מאיר מצד בחינת השפל הפשוט כל שכן אל השכל הראשון י"י אמר לשכון בערפל וכיוצא בו רבים. וכפי הענין הזה היתה ראויה התורה להקרא אש כאמרו אש דת למו. וכמוהו הלא כה דברי כאש ועוד כאש דת לפי שמעודדת החום הרוחני באהבת השם כמו שנאמר רשפיה רשפי אש שלהבת יה וכאמרו ויהי בלבי כאש בוערת עצור בעצמותי וכאמרם ז"ל הוי מתחמם כנגד אורן של חכמים ועוד שהיא שורפת סיגי הדעות הכוזבות והמדות הרעות כאמרו כי הוא כאש מצרף. ועל הדרך הזה נקראו המלאכים הנראים לנביאים שרפים והוא שנמשך לפי המשל ההוא ויעף אלי אחד מן השרפים ובידו רצפה במלקחים לקח מעל המזבח ואמר וסר עונך וחטאתך תכופר ולפי ענינים אלו כלם או מקצתם נראה המלאך אליו בלבת אש. ולפי שפרעה נמשל מקדם לתנין הרובץ בתוך יאוריו לפי גאותו על היאור הטוב אשר במצרים הראה לו תחלה המופת במטה אשר נהפך לנחש ואחר שב מטה להודיע שממשלתו מקרית ולא תעמוד גם מטה אהרן בלע מטות החרטומים להודיע כי אין מעשיהם כמעשיו כי הם היו עושים בלהט והוא היה עושה בדבר השם וכמו כן הראה לו מופת בידו להבטיחו על הגאולה ולרמוז שיד העם ששבה במוסר השם מצורעת בחיק אחרים תצא ותשוב כבתחלה.

ולפי שרצה השם להקשות לב פרעה ולב עבדיו לגדל עונשם צוה נביאו לעשות מופתים בדרך שתפול בו תעיה לומר שהיה עושה אותם בדרך להט. וזה נראה במאמר החרטומים

שאמרו על מכה מן המכות אצבע אלהים היא וסוף דבר הרבה מופתיו הנאמנים עד אשר שלחם פרעה מארצו. ותחלת המכות היתה ביאור לפי שאמר מי י"י אשר אשמע בקולו לשלח את ישראל והי' שולל ממנו במאמרו ובמחשבתו הממשלה בשמים ובארץ וזה גרם לו גאותו על היאור כמו שאמר הנביא על פרעה שהיה אומר לי יאורי ואני עשיתיני וזה גרם רוב הטובה הנמשכת לארץ מן היאור לפיכך בא ומנע הטוב אשר במים עצמן והדגה אשר במים מתה ובאש היאור ונהפך להם הטוב לרע והתועלת לנזק להראות כח השם ביסוד ההוא אשר התגאה עליו. והוא שאמר בזאת תדע כי י"י שלחני הנה אנכי מכה במטה אשר בידי על המים אשר ביאור ונהפכו לדם והדגה אשר ביאור תמות ובאש היאור. אמנם זה כולו נחשב למכה אחת ואם היו שלש כי לשנוי טבע המים מתה הדגה ובאש היאור אחר כן הוציא בעל חיים מזיקים מן היאור והם הצפרדעים שבאו עד חדר משכבם ובתנורם ובמשארותם כפי שהיו בו תחלה בעלי חיים מועילין וזה כולו מופת שממשלת השם ביסוד זה לרצונו להנהיג הטבע בו או לשנותו לטוב או לרע. ואחר כן הראה ממשלתו ביסוד הארץ כי העפר שטבעו להוציא צמחים טובים ומועילים שנה אותה לרע והוציא כנים המכאיבים האדם והבהמה כפי הפיכת המים לדם. ואחר כן הביא ערוב מבעלי חיים אשר בארץ להלאות העם כנגד הצפרדעים שהוציא מן המים והוא שאמר למען תדע כי אני י"י בקרב הארץ. ואחר כן עשה שפטים באלהיהם בבקר ובצאן ובכל בעלי חיים הבייתים המועילים אשר בארץ במכת הדבר ובמות כולן נודעה ממשלתו גם כן ביסוד העפר לטוב או לשנות טבעו לרע. ואחר כן הראה ממשלתו בשני היסודות הנשארים והם האויר והאש. ולפי שיסוד האש הכללי אינו נראה כשאר היסודות שתף המופת בשניהם והוא שצוה לקחת פיח כבשן ולזרקו באויר לשנות טבעם ולהוליד שחין על כל ארץ מצרים גם בחרטומים עצמם שהיו בעלי להטים פשטה המכה הזאת. ואחר כן הוריד ברד ואש מתלקחת בתוך הברד. וזה המופת השתתפו בו כל היסודות לפי האד העולה שבסבתו ירד האש והברד ונשמעו הקולות שהם בסבת יסוד האויר ולפיכך אמר על המופת הזה שהוא כללי למען תדע כי לי"י הארץ.

והוא שאמר על המכה הזאת כי בפעם הזאת אני שולח את כל מגפותי אל לבך וידוע שהלב במקום זה הוא נאמר על המחשבה לפי שהמגפות היו כנגד מחשבתו הרעה וכפירתו הגמורה שאמר מי י"י אשר אשמע בקולו עד שהרך מעט את לבבו לשלח את העם לזבוח כאשר שאלו ממנו. אמנם הקשה את רוחו באמרו מי ומי ההולכים. ואחר כך הביא מכה אחרת ממיני העוף אשר באויר כנגד הערוב שבארץ וכנגד הצפרדעים שבמים. ואחר שהראה ממשלתו בארץ ובכל אשר עליה הראה ממשלתו בשמים כי

המושל הגדול מכל צבא השמים שחשבו הקדומים שהוא האלוה הגדול מנע ממשלתו שלש ימים אצל הכופרים בממשלת השם ולכל בני ישראל המודים בממשלתו העליונה היה אור במושבותם. ולהעיר על הענין שאמרנו שהכל הי' להודיע ממשלת השם בארץ אמר התנא מנין אתה אומר שכל מכה ומכה שהביא הקב"ה על המצרים במצרים היתה של ארבע מכות לפי שאין שם יסוד פשוט נמצא אבל כל אחד מהם מורכב עם אחרים. והתנא שהוסיף ואמר שכל מכה ומכה היתה של חמש מכות לפי דעתו בגלגלים שהם יסוד חמישי והוא הסובב והמסבב הכל לרצון השם וזה הכל הורה עליו יתברך שהוא עושה השמים ושמי השמים וכל צבאם הארץ וכל אשר עליה הימים וכל אשר בהם והוא מעמיד הכל לרצונו ומסיר ממשלתם גם כן לרצונו:

ועם כל המופתים האלה שנעשו על ידי משה ואהרן לא שמע פרעה בקול השם לשלח את ישראל עד שהשם בעצמו ובכבודו הוציאם מארצו ר"ל שהרך קשי לבו ולב עבדיו שהקשה לגדל ענשם והוא ברצונו שהוא עצמו וכבודו הכה כל בכור בחצות הלילה והוא עת התרדמה ומכת המות ההיא לא היתה כמיתת בני אדם שיבא להם מלאך המות בזמן שהם ערים ומרגישים או שיבא להם שרף המביא קדחת שורפת או שיבא שליח שיכה באחת מהמכות אבל לרצונו לבדו מתו כל בכוריהם והוא שישנו שנת מות ונתבטלה תנועתם וצעדרה וההעדר ההוא הי' המשחית שנאמר עליו ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגוף כי כן מצאנו שהנגף עצמו שהוא ההעדר קראו משחית כמו שנאמר ולא יהי' בכם נגף למשחית בהכותי בארץ מצרים. זה כלו נראה שרצו באמרם בהגדה ויוציאנו י"י ממצרים לא על ידי מלאך ולא על ידי שרף ולא על ידי שליח אלא הקב"ה בעצמו ובכבודו ומה שכתוב וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים כבר פרשו שהמלאך ההוא הוא הנביא והמוציא הוא השם ואם תרצה חמור שהנבי' נקרא מוציא מצד ההנהגה ומצד עשותו שאר המופתים לא מצד המכה המיוחדת שהיתה סבת הגאולה. וזה הדרש הנזכר נראה שיצא להם ממאמר התורה שאמרה בפירוש ויוציאך בפניו בכחו הגדול ממצרים והקרוב אצלי להיות בפניו במקום זה כאלו אמר בעצמו ובמציאות כלומר בלא אמצעי כי כן מצאנו שם פנים נאמר להודות על מציאותו בלא אמצעי כמו שאמר פנים בפנים. וכמו כן היה זה רצון הנביא באמרו ומלאך פניו הושיעם כמו שנמצא אור פניו שבא במקום רצונו.

ואפשר שזה רצה באמרו וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים והכל בא להורות שלא היה שם אמצעי ליחס אליו הגאולה המורה על ממשלתו הוראה אמתית שכבר עברו המופתים שנעשו על ידי הנביאים ולא נגאלו עד שהיה רצון השם בגאולתם ולא הספיק בצקם

להחמיץ עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקב"ה וגאלם. וכל זה בא להזכיר הגאולה הנפלאה שבאה אחר העבודה הקשה שלא היתה לעם כמוה. וזה היה סבה להחזיק באמונה הקיימת שהכל עושה השם לרצונו וכשם שהיה רצון השם בגלות ההוא לאהבת האבות כדי שיהיו כולם יחד מזומנים לקבל התורה בצאתם ממצרים ויאמינו בשם ובנביאיו אחר שראו שהראה המופתים על ידיהם באהבתו ובחמלתו כמו שאמר הנביא באהבתו ובחמלתו הוא גאלם כן היה רצון השם להפיצנו בין העמים לצרוף אותנו לא שעזבנו עזיבה גמורה כי לא מאסנו ולא געלנו כמו שהבטיחנו באמרו ואף גם זאת בהיותם בארץ. אבל הוא ינטלנו וינשאנו לעד על כל העמים כאמונתנו כמו שאמר הנביא וינטלם וינשאם כל ימי עולם. אמנם הגלות הארוך שעמדנו בו הוא לכלות קוצים מן הכרם ולהשאיר הטובים לפי עניים ודלותם החוסים בשם י"י כמו שהבטיח הנביא ואמר והשארתי בקרבך עם עני ודל וגו' וסמך לו שארית ישראל יחסו בשם י"י לא שהבטיחנו בשום מקום להשאיר עם גדול ורב שתהיה התשועה ברב החיל וברב כח כמו שעלה בלב ההמון ובלב קצת חכמינו המתפתים והמאמינים לכל אשר ישמעו כאלו שכחו מה שלמדו בתלמוד ובמקרא גם מה שכתוב בתורה ונשארתם מתי מספר בגוים אשר ינהג י"י אתכם שמה ובכמה מקומות יקרא אותנו הנבא שארית להורות על המעט אמר והיה שארית יעקב בגוים בקרב עמים רבים וגו' ואמר והשארתי בקרבך עם עני ודל וגו' וסמך לו שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב. והיותנו מפוזרים בין העמים כולם בעת הגאולה יהיה סבה להפוך אל גוים שפה אחת ולעבדו שכם אחד בראותם הגאולה והישועה ואז תתקיים הנבואה שאין לחלוק עליה ולומר שכבר נתקיימה. והוא שנאמר לכן הנה ימים באים נאם י"י ולא יאמר עוד חי י"י אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים כי אם חי י"י אשר העלה את בני ישראל מארץ צפון ומכל הארצות אשר הדחתים שמה והשיבותים אל האדמה אשר נתתי לאבותם.

פרשת שמיני

צדיק אוכל לשובע נפשו ובטן רשעים תחסר

שלמה החכם אמר הכתוב הזה לפי הדרך הגלוי בו כנגד מצוות התורה הנתונות לאדם להנהיגו בדרך הבינונית שהוא השלמות הראשון בעמידת הגוף ובבריאותו המושך השלמות האחרון שהוא שלמות הנפש בתורה ובחכמה. והודיענו החכם בזה הכתוב שלא יעלה בלב האדם שמה שאסרה תורה מן המאכלים ושאר ההנאות ומה שהתירה מהם שהוא בלא טעם הכרחי רק כי הוא באמת לקיום הגוף כל הזמן הראוי לו ולהיות קיום הנפש לעד. ונאמר כי לפי שחומר האדם מורכב מהדברים שהורכב מהם חומר

שאר בעלי חיים אלא שנזדכך יותר אי אפשר לו בלא מזון ושאר הנאות הגופיות. ואמנם כפי מעלת חומר האדם על חומר שאר בעלי חיים בהזדככו יותר ממנו כן מעלת חומר הצדיק על מעלת חומר הרשע הן לפי המשך טבעו הן לפי קבלת הלמוד כי הצדיק והוא שחמרו זך וטוב יקבל כל הנאותיו בדרך שנפשו תשבע לעולם ותמלא במספיק לה וגם כי יהיה לו עושר ונכסים רבים יעזוב המותרות והוא שאמר צדיק אוכל לשובע נפשו. וכאשר לא תשיג ידו רק מעט נפשו שבעה לעולם לפי שהוא יודע די ספקה בחיים בכמותו ובאיכותו והוא שאמר החכם יודע צדיק נפש בהמתו ר"ל שהוא יודע איכות שתופה בחומר בהמיותו ומנהיגה בהנאותיה כפי הכמות הראוי לה מהן והיא החמלה הגדולה והרחמים על הנפש. אך הרשעים והם שחמרם גס ועב והם שכונתם בבטנם תחסר לעולם ולא תמלא כי לא יספיק להם דבר וגם כי תשיג ידם יותר מדאי וכי יאכלו תבשיל אחד או שנים יבקשו יותר ויאמרו שהם עושים זה לרחם על נפשם כי מעט ימיהם לקבל ההנאות כמו שאמר אכל ושתה כי מחר נמות רוצים בו כי מעט ימי חייהם ולפיכך צריך להם לרחם על החיים. ואין זה מהם רק אכזריות על הנפש והוא שאמר ורחמי רשעים אכזרי רוצה בו מדת אכזריות ועל הדרך הנזכר באכילה יתנהגו בשאר הנאות הגוף כי כל הנאה יכנה הכתוב באכילה לפי שהוא זנה הגוף וכל עוד שהצדיק מתמיד בטבעו להזון במעט המספיק הוא הולך אכל ושבוע בכל הנאותיו הגופיות הנמשכים ליצר כדרך שאמרו ז"ל משביעו רעב מרעיבו שבע וכן כל עוד שהרשע מתמיד לרדוף המותרות והמלוי הוא רעב וחסר כל ונהדף. ולרמוז על ענין זה אמר החכם לא ירעיב י"י נפש צדיק והוות רשעים יהדוף והוא גם כן כמה שאמר משביעו רעב כי זה דרך הטבע החמרי ויבא גם כן על דרך הגמול והעונש כמו שאמר שכר מצוה מצוה ושכר עבירה עבירה ולפי שלא ימשך אדם אחר טבע חמרו צריך ללמוד על דרך טובה וישרה. וכשם שהאוהב בנו אהבה גמורה אמתית ירבה מוסרו ותוכחתו וישחרנו מוסר כן השם יתברך באהבתו את עמו הרבה להם תורה מצות ומוסר במאכל ובשאר ההנאות ועזב שאר האומות מאין מוסר ושלחם אל הטבע כשאר בעלי חיים בשנאתו אותם. והוא שהקדים החכם לפסוק שפתחנו בו חושך שבטו שונא בנו ואוהבו שחרו מוסר.

והמוסר הוא כולל כל למוד טוב בשלמות הגוף שהוא השלמות הראשון שאי אפשר בלעדיו להשיג שלמות הנפש שהוא האחרון והבית יבנה בו שהוא המדור הנצחי לנפש והוא שאמר אחריו חכמות נשים בנתה ביתה ואולת בידיה תהרסנו. וכבר התפרסם שהחומר נמשל באשה וכשתזדכך בלמוד טוב תקרא אשה חכמה כמו שנקראת בעלת מלאכה טובה חכמת לב. והחכם רצה בזה כי כל אחת מזכות החומר תבנה ביתה ובהפך

שאינה זכה והיא האולת והוא תואר או תחסר מלת אשה ובא כדרך אשת כסלות הומיה וההמיה ההיא היא הריסות הבית. ולהרחיק ההמיה ההיא באו מצות התורה במאכלות ובשאר ההנאות ובנתינת המעשרות ושאר המתנות כמתנות כהנים ועניים הכל שילך האדם בדרך הממוצעת לא שהתורה צותה לענות נפש או לקצר ימים כמו שעושים המסגפים עצמם בכל מיני סגוף כאלו השם שונא הגוף וזה בלא ספק אכזריות גמורה והגומל נפשו כראוי הוא החסיד ואל זה רמז החכם באמרו גומל נפשו איש חסד ועוכר שארו אכזרי.

ולפי הענין הזה פירש החכם שהתחברתי עמו הכתוב שקדם והוא אמרו חכמות נשים בנתה ביתה וגו' כי אמר שרצה בו כי החומר הטוב הנאות יקח הראוי לו ולא יחסר ממנו דבר והוא בנין הבית אבל האולת לרוב הצטדקה כפרושי האומות תהרס הבית כי ימות האדם בלא עתו וזה הצדק המדומה הוא אצל השכל רשע גמור וסכלות. ולפיכך תורת השם התמימה לא צותה להתענות ימים רבים רק יום אחד בשנה לכפר על נפשותינו והוא דרך רפואה כמו שילקח האספרגוס פעם אחת בשנה ואם ילקח תמיד ימות הלוקח פתאום כן הענוי הוא טוב בדרך רפואה לעתים רחוקים כדי להמית הבהמיות העודף באדם והוא על דרך הקרבת זבח אבל כשאין צורך לגוף בו טוב שיכלכל האדם דבריו במשפט וגם אם יראה הצורך לפי חלישות טבעו או לפי סבה אחרת להעדיף לו דרך צדקה וחסד אז טוב לו מזבח. ולפי ענין זה אמר עשה צדקה ומשפט נבחר לי"י מזבח. ולפי התפרסם הדעת בהמון בהפך זה אמר דרך משל כשאר הרבה ממשליו כדי שלא ילך האדם בקצה האחד שהאדם נוטה אליו לפי יצרו אבל הכונה בדרך הנאות לאדם בעמידת הגוף וקיום המין. ולפיכך צריך להתבונן במצות התורה במה שאסרה לנו מן המאכלים שלא מנעה לנו בשר זמן מזמני השנה כדרך שאסרו האומות המחקים חוקי תורתנו הקדושה מנעו ממזונם בשר וגבינה וביצים קצת השנה והם הפכו דברי אלהים חיים ושמו מר למתוק ומתוק למר כי בהנאת המזון שהוא צורך מתמיד לקיום הגוף פסקו המזון המועיל הפסק זמני ובזמן שהוא נבחר להנהגת מרפא ובהנאת המשגל שאינו צורך מתמיד אבל הוא מזיק ברוב הזמנים לא פסקו בו זמן אך קצת גופות לפי קירבת משפחה ואפילו היא רחוקה מאד והיה ראוי יותר להתקרב לפי הסבת נחלה ולפי מצוע הטבע. ומתמימות תורתנו הוא למנוע ממנו הנאת המשגל רב זמננו לפי שהמכוון בו קיום המין והמניעה ההיא היתה בדרך שימצא באסור ההוא מלבד התועלת תענוג גדול ומנוח ושמחה רבה ותוספת חבה בין איש לאשתו כמעט שלא ישיגו בכל חדש משוש חתן על כלה אבל בהנאת המזון לא מנעה ממנו זמן מזמני השנה רק מנעה קצת המינים

כדי לעזוב המותרות שהם על דרך האמת חסרונות. וזה כדי שיתבונן האדם ויתעורר ללמד על עצמו בכל הנאותיו הדרך הבינונית והוא שיקבל מהם כדי הצורך פן יאבד הגוף ויניח קצתם פן תאבד הנפש.

ואשר מנעה התורה מהם הוא אשר יש בו מלוי רב לנפש ואשר תקוץ בו כחלב ודם שנאסרו גם על דרך הזה מצורף זה אל הסבה הגלויה בתורה שנבחרו לכפר על הנפש. וידוע כי הכפרה השלמה היא בהרחיק התאות הגופיות המושכות הנפש אחר הגוף. וממה שצריך שנתבונן במניעת קצת מיני בעלי חיים ממזוננו הוא שכל המינים הדורסים והמזיקים נאסרו עלינו ואע"פ שסמני האסור שנכתבו בתורה כוללים קצת בעלי חיים שאינם דורסים כמו התולעים הקטנים הפורשים ממקום גדולם מן המים שאסורם חמור כאיסור התנינים הגדולים אשר בים וכן היתושים הפורשים מכלי היין והזיזים שבעדשים וכיוצא בהם שאין בהם צד היתר כשהם פורשים מהם בעודם חיים ואעפ"י שהקלו בהם כפי המנהג הרע אמנם צריך להזהר בהם מאד כי מאחר שאנו מניחים לכבוד שמים הדגים הטובים והשמנים למה נאבד אמונתנו מפני המינים הפחותים שאין בהם שום הנאה בעולם אבל כעור ומאוס. סוף דבר אחר שהמצוה באה עליהם בדרך כלל אין לתמוה על אסורם ואם הוא יוצא מהדרך הנזכר שהתורה לא תביט לדברים זרים ולא תתן דבריה לשיעורים עד שתתיר המינים הקטנים שאינם דורסים כי כן לא אסרה התורה בדרך הזהרה ועונש יתרון המאכל והמשתה ואע"פ שזאת היא הכונה. וכן נראה ממה שאמרה תורה כי תאוה נפשך לאכול בשר ואמרו הם ז"ל למדה תורה דרך ארץ שלא יאכל אדם בשר אלא לתאוה ודרך ארץ בלשון רבותינו הוא הנקרא מוסר בכתוב ואם הבשר ימנענו המוסר שלא יאכל אלא לתאוה כל שכן המאכלים הרעים כדגים וגבינה וקטניות שראוי שלא יתמיד אדם מזונו מהם ולא יאכל מהם אכילה גסה. וכמו כן צריך שלא ישתה יין דרך שכרות ואע"פ שלא באה מצוה בתורה לאסור השכרות בפי' אמנם רמזים רבים באו על זה בתורה בספור שכרות נח בפרשה שנכתבה תחלה על מציאות כרם. ודי הערה במה שאמרו ז"ל אל תהי להוט על היין שהרי פרשת היין כתוב בה ו"י ארבעה עשר פעמים כמו ויחל נח ויטע כרם וזה נמשך למה שאמר החכם למי אוי למי אבוי למי מדינים למי שיח למי פצעים חנם למי חכלילות עינים למאחרים על היין. וכמו כן נראה מספור שכרות לוט ומעונש זולל וסובא וממה שהוזהרו אהרן ובניו מפי השם בלא אמצעי שלא יהיו שתויי יין בבואם אל אהל מועד וגו' להבדיל בין הקדש ובין החול ולהורות את בני ישראל. ורבותינו ז"ל אמרו שתה רביעית יין אל יורה ואם רביעית יין מפסדת הבנת האדם עד שנמנעה ממנו ההוראה קל וחומר שחובה על האדם למנוע

השכרות שמביא האדם למטה מפחיתות הבהמה ובדבר מושכל ומפורסם די מניעה לתורה במעט הערה כלכת בני אדם ערומים וכל המצות הגופיות באו דרך הערה והוא להעיר האדם על דרך ישרה שהוא דרך ארץ. והמשל בזה כי אחר שגזרה חכמת השם למנוע קצת המאכלים כדי שנקבל ההנאות על הדרך הבינונית יש לנו להתבונן במה שאסר' מהם ודקדקה לאסור הדורסים והמזיקים. וזה לשתי תועלות האחת שלא נזון מן החומר המזיק כדי שלא ישוב גופנו מעט מעט לטבע ההוא כי אין ספק כי יש מבוא גדול במזונות לתכונת הנפש. והשנית שיש לנו הערה בזה להרחיק המדה הזאת מהזיק זה את זה כי האנשים המזיקים שאר בני אדם לפי הרצון לא לפי המצוה לא די להם שיצאו ממעלת מין האדם אבל הם למטה ממדרגת הבהמות הביתות ושבו במדרגת חיות היער המזיקות וכדגים המשונים אשר בים הם שקראה אתם התורה טמאים ואמרה ולא תטמאו בהם. ולטהר נפשותנו על הדרך הנזכר צותה ואמרה להבדיל בין הטמא ובין הטהור ובין החיה הנאכלת ובין החיה אשר לא תאכל והודיעה אותנו כי בזה נתקדש ונתדמה בדרכי השם עד שנקרא בשמו והוא שאמר והתקדישתם והייתם קדושים כי קדוש אני תחלה אמר והתקדישתם רצה בו להרגיל הגוף בקדושה בהתנהגו במדות הממוצעות במזון בינוני ושאר הנאות בינוניות ובקבוץ מזון בינוני ופיזורו בינוני בנתינת מעשרות ושאר מתנות שבאה המצוה עליהן כל זה הוא דרך להתקדש בו ועליו אמר והתקדשתם ואחריו אמר והייתם קדושים רוצה בו קדושת הנפש שהיא בתורה ובחכמה והיא ג"כ ראויה לקבלה על דרך בינונית. והוא הדרך הנסתר שכון עליו החכם באמרו צדיק אוכל לשובע נפשו וגו' כי במקומות רבים קרא ללמוד חכמה אכילה והמכוון בכתוב הזה שאין ראוי לאדם שיתרשל מדרוש חכמה כדרך האומר שדרישת חכמה הוא רע לפי שהיא תוציא האדם למינות ואין זה רק דבר העצל בבקשת חכמה ועליו אמר החכם אמר עצל ארי בחוץ תוך רחובות ארצח. ועל החכמות הלימודיות אמר שהן מיגעות התלמיד העצל ומבהילות אותו ואמר ארי בחוץ ועל הטבעיות האלוהיות אמר בתוך רחובות ארצח ואע"פ שרבותינו ז"ל מנעו חכמה יונית אין ספק שלא נמנעה מכל ולא נמנעה שום חכמה רק מהנערים והבחורים שאין כח בהם לעמוד בהיכל מלך והוא שאמרו מנעו בניכם מן ההגיון המניעה היא מן הבנים בלבד לפי שאינם ראוים לה כמניעת הבשר והיין מן הקטנים ומן החולים אבל הגדולים הראוים לה מניעת החכמה מהם כמניעת בשר ויין מן האדם הבריא עם הלחם כי כן אמר על החכמה טבחה טבחה מסכה יינה אף ערכה שולחנה. והיא קוראה הפתיים שנפתו בדרך הנזכרת ואומרת להם לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי ומזהרת אותם לעזוב דרך פתיותם כדי להשיג

החיים הנצחיים בדרך השתכלות ועיון. והוא שאמר עזבו פתיים וחיו ואשרו בדרך בינה. רצה לומר שילחמו בלחמה וישתו יינה בדרך בינה והוא שילכו בה בדרך הבינונית ולא יסתכלו במה שאין ראוי להסתכל אבל יעלו מעט מעט ואל יהרסו פן יפרוץ בם השם ונפל מהם רב.

והוא שאמר החכם בסמוך על ההולך בקצה האחד שוחה עמוקה פי זרות זעום ה' יפול שם ופי זרות נאמר על הדורש במופלא ממנו כי הוא מדבר בדברים זרים ונפלאים ממנו. וכן צריך למתקרבים אל השם בדרכי העבודה שיעבדוהו ביראה לא שימנעו מן הראוי להם כי אין ראוי למי שהוא חכם וקולו ערב שימנע לגאותו לרדת לפני התיבה פן יהיה לבוז בעיני אשתו ובעיני קרוביו שהרי דוד מפזז ומכרכר לפני הארון. וכן לא ירד מי שאינו ראוי לכך ולא יכניס עצמו למקום גדולים ואפילו במקום מצוה כמו שאמר החכם על שניהם אל תתהדר לפני מלך ובמקום גדולים אל תעמוד. ודי הערה למכניס עצמו במקום שאינו ראוי לו בפרץ עוזא על אשר אחז בארון השם אף על פי שכונתו היתה לכבוד הארון. וכן נדב ואביהו נשרפו בהתקרבם אל השם בהקריבם אש זרה אשר לא צוה ד' ואמר עליהם הכתוב בקרבתם לפני י"י וימותו רצה בו שקרבת האדם אל השם במה שאין ראוי לו תמיתהו. וכבר באה הקבלה האמיתית שקודם לכן נעשו והתחייבו זה במה שקדם להם בעיון מופלא שאינו אמתי והוא הנרמז באמרו ויראו את אלהי ישראל ובו התחייבו עונש זה אלא שהאריך להם עד היום שנתכהנו בו והוא שאמר ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו ולא ענש הכתוב אלא אם כן הזהיר והזהרתם היה באמרו והכהנים והעם אל יהרסו לעלות אל י"י פן יפרוץ בם והוא שאמר עליהם הוא אשר דבר י"י לאמר בקרובי אקדש ועל פני כל העם אכבד רצה בו כי באותם הקרובים לי אראה קדושתי שאינם רשאין להתקרב אלי כפי חפצם ואז אהיה נכבד על פני כל העם שלא יתקרבו רק כפי מה שבאה המצוה עליהם והזר הקרב יומת ואם בעבודתו כך קל וחומר בעצמו ובכבודו כי השם רוצה מן האדם שילך בדרך בינונית ויפלס מעגל רגליו וכאשר יבא אל בית השם ידע וישכיל כי ברוב חסדו הרשהו לבא אל ביתו וכאשר ישתחוה אל היכל קדשו תהיה יראתו על פניו כי מה האדם שיבא אל היכל מלך מלכי המלכים ואם יבא אל חצר אחד ממלכי בשר ודם שהם תולעה ורמה ייראו וירעד ויפחד ובטרם יבא בתוך היכלו יתן שחדים לשוערים ולשרים וישתדל שידבר אחד מן השרים בעדו אל המלך והבא אל בית השם לא יוליך מאומה בידו ואם יוליך שם דבר הלא מידו הכל ואיך לא ייראו לדבר לפניו והוא לא ידעהו רק לשמע אזן. לכן המשכיל ידום ויירא ויפחד ואל יתן את פיו לחטיא את בשרו. ואיפשר שעל ענין זה רמז באמרו איזה בית תבנו לי

ואי זה מקום מנוחתי כי מקום יאמר על מדרגה ומעלה ובא להורות שאין רצון השם לא בבנין היכלות ולא בספור מעלות רק בציור הלב ובכניעתו לפניו. והוא שסמך לו ואל זה אביט אל עני ונכה רוח וחרד על דברי. ואל הערה הזאת כון באמרו והיה מדי חדש בחדשו. וכבר אמרו בו המפרשים כי הענין כאלו אמר בכל חדש וחדש ובכל שבת ושבת לפי שהם נתונים לשם עד שאפילו העוסקים במלאכה יתנו לבם לימים ההם לדעת דרכי השם ובם יבאו להשתחוות לפניו ואיפשר לומר שחדש ושבת הנאמרים בפסוק זה הם על כלל ימי החדש ועל כלל ימי השבת ואמרו מדי חדש ומדי שבת הוא כאלו אמר במלאת החדש ובמלאת השבת כי לשון די יורה על מלוא ושלמות וחדשו ושבתו נאמרים על יום החודש ועל יום שבתה וישוב כנוי הויו אל החודש ואל השבת. וכן נאמר בעולת שבת בשבתו ובעולת החדש בחדשו כי עולת ראש חדש היתה באה לכפר על תולדות כל ימי החודש כמו שהתקינו לומר זמן כפרה לכל תולדותם כי כן פרשו החכם ר' יהודה הלוי זצ"ל וכן אצלי אמרו תשועת נפשם מיד שונא נאמר על יצר הרע כי הוא הצר הצורר השונא והאויב וצריך לזכרו תמיד כדי להנצל ממנו ולהזכר לפני השם כמו שאמר ובראשי חדשיכם ונזכרתם לפני י"י אלהיכם והוא המכוון באמרו והיה מדי חדש בחדשו ואמר כל בשר כאלו אמר הטובים הקדושים מבני אדם כי מצאנו בשר במקום מין האדם כאמרו כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ ויבא במקום הטובים כמו שבא ויברך כל בשר שם קדשו והטובים הם באים להשתחוות לפניו בהתבוננם בו ובדרכיו ויצאו מדבר לדבר עד שידעו כי הפושעים הם בני כלייה וההעדר דבק בהם לעולם והוא שאמר ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים בי כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה והיו דראון לכל בשר.

ואפשר שאמר זה מפני המבוכה הפושטת בין בני אדם בראות שהרעים מושלים בטובים ולפיכך המשיל תנועת נפשם לתולעת הנעשית מעפוש ויצרם הרע לאש ולזאת כון באמרו בפגרי שאין בהם רק הפגר ולפיכך הם סחי ומאוס לרואיהם המשתחוים לפני השם ביראה ובכניעה כפי מה שהקדמנו. וראה והתבונן כי הנביא יחס אל הפושעים פגר ואל הטובים כל בשר והוא הטוב יבא אל בית השם הוא מקום מיוחד לו בזמנים ידועים לא שיבא כל אדם להשתחוות במקדש בכל חדש ובכל שבת כי זה דבר נמנע והנביא לא יבטיח על הנמנע.

ואל הענין בעצמו כון יואל באמרו והיה אחרי כן אשפוך רוחי על כל בשר ונבאו בניכם ובנותיכם. ובאר מהות הנבואה ההיא ואמר זקניכם חלומות יחלומון בחוריכם חזיונות יראו ואין ספק שמעלת הזקנים למעלה ממעלת הבחורים אם כן החלומות למעלה מן

החזיונות ההן ואחר שהוא כן אין החזיונות ההן מראות נבואה אבל הן עיון בתורה ובחכמה והיא הנבואה הנועדת שם לבנים ולבנות והיא שפיכת הרוח עליהם והיא המחשבות הזכות והברות שהם לחכמים סגולות כמו שאמר ובשרידים אשר י"י קורא והשרידים הנקראים הם בעלי העיון הזך שיהיו בימים ההם והזכיר הבנות לרמוז על החומרים הטובים והנאותים לקבל השפע והוא על דרך שהזכיר עמוס הנביא ואמר ביום ההוא תתעלפנה הבתולות היפות והבחורים בצמא וכבר הקדים לו ולא צמא למים כי אם לשמוע את דבר י"י.

ולפי ענין זה הבטיח יואל הנביא ואמר ונבאו בניכם ובנותיכם ורמז בו על הצורה והחומר שילדו דעות זכות וברות גם שאר כחות האדם בימים ההם יכנעו לעבודת השם והוא שאמר וגם על העבדים והשפחות בימים ההמה אשפוך את רוחי כענין שאמר ישעיה הנביא אצק רוחי על זרעיך וברכתי על צאצאיך. ושניהם רמזו על מעלת המדות הקודמות בזמן ואכלתם אכול ושבוע והללתם את שם י" אלהיכם אשר עשה עמכם להפליא ולא יבושו עמי לעולם כמו שקדם בדבר החכם שאמר צדיק אוכל לשובע נפשו. והנביא אמר גם על מעלת החכמה וידעתם כי בקרב ישראל אני ואני י" אלהיכם אין עוד ולא יבושו עמי לעולם. ולפי ענין זה בא יבא כל בשר להשתחות לפני.

ולהעיר על זה הנהיגו הבאים אל בית הכנסת לומר בבואם ואני ברב חסדך אבוא ביתיך וגו' מצורף אל זה להעיר האדם לבוא אל בית השם האמתי לשקוד על דלתותיו יום יום. השם ברחמיו יזכנו לשמור דרכיו ולקיים בנו מקרא שכתוב אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום לשמור מזוזות פתחי. כי מוצאי מצא חיים ויפק רצון מי"י.

פרשת תזריע

(והיא ראויה לפרשת תצא).

בית והון נחלת אבות ומי"י אשה משכלת.

החכם שלמה הזכיר בכתוב הזה שלשת קניני אדם שאין קיום למינו זולתם ואין צריך בהם לשאר בעלי חיים כמו שנבאר. וראוי להתבונן בכתוב הזה למה יחס בית והון לאבות והאשה לשם שא"א לומר שבית והון הם קנוים לבנים בכח האבות מאין עזר כח השם שזהו כנגד השכל וכנגד הכתוב והקבלה לפי שידוע ומקובל שהכל מאתו ובכחו. גם אין ראוי לומר שהאשה קנויה לבעלה מאין עזר השתדלות האבות שזהו כנגד הנמצא המורגש.

ונאמר לפי שצורת האדם היא זכה יותר משאר בעלי חיים עד שהיא דומה לצורות הפשוטות והיה רצון השם להרכיבה בחומר זכך החומר ההוא עד שמרוב זכותו צריך

שמירה רבה מחום ומקור ומכל שאר ההפכים ויצטרך למזון זך שצריך למלאכות רבות וכן יצטרך למלבוש שהוא חוצה לו והוא גם כן צריך למלאכות רבות מה שאין כן בשאר בעלי חיים כי הם לפי שחומרם עכור ועפרי הספיק לו מלבושו הנוצר עמו גם מזונו הוא בנמצא העשוי והנגמר בטבע אין מלאכה בו ומי שהוא מבקש שיהיה האדם נוצר בדרך שלא יהא צריך למלאכה ועבודה במזונו ומלבושו הוא מבקש ואף על פי שאינו מוציא בפיו שיהיה האדם לא אדם אבל בהמה וזה סכלות גמורה מהמבקש כסכלות כל מבקש נמנעות. כי כמו שאי אפשר שיהיה חומר הבהמה העכור מקבל צורת האדם כן אי אפשר שיהיה צורת האדם מורכבת בחומר עכור יותר מחומר האדם ורב לו עפרות בהרכבתו מהיסודות כנגד חומר הגלגלים וצבאם. ואמנם מאשר הוא זך מחומר שאר בעלי חיים הוצרך אל צרכיו הנזכרים. ותחלת מה שיצטרך האדם בעצמו להשתדל בו להשלים גופו הוא שיהיה לו בית או אהל לשני פנים האחד לפי שצריך לו לפי זכות חמרו מן המורכבים מחסה חזק מאד מקור ומחום ושאר הפכים המהפכים החומר המורכב מהם כשיגבר אחד מהם. והשני שצריך הוא למקום לאצור שם מזונו והצריך אל מזונו מהקניינים וליחד שם אשתו שצריך ליחדה צורך רב יותר משאר נקבות בעלי חיים לטעמים רבים האחד לפי שהאדם צריך עזר רב בספוקו ואם האדם יצא לפעלו ולעבודתו עדי ערב צריך לו איש ממינו כדי שיהא נשמע אליו לתקן מאכלו ולשמור את אשר לו בבית ולעשות מלאכת המלבוש כמו שפתח ואמר על שבחי אשת חיל דרשה צמר ופשתים ותעש בחפץ כפיה וכן אמר בתחלת הבריאה אעשה לו עזר כנגדו. והשני כי זה המין נוצר בדרך שצריך לצער הגידול יותר ויותר משאר בעלי חיים שהשור או השה כשנולד ישיג מיד שלמות גופו יותר מאשר ישיג הנולד במין האדם לשתי פנים. וכן האדם צריך למוד רב למשוך חמרו אחר צורתו לעבוד השם ולולי למוד אחרים לא היה משיג האדם צורה אנושית שהוא בלא ספק נמצאת בפועל בעבודת השם בתורה ובמעשים טובים והוא שאמר הכתוב ואיש נבוב ילבב ועיר פרא אדם יולד רצה בו שהאדם תחלה הוא ריקם וחלול כאלו אין לו לב וידוע שהלב בא במקומות רבים בכתוב במקום השכל ועל דרך זה בא בכתוב הזה כי האדם תחלה הוא מאין שכל בפועל והוא קונה לב מעט מעט בשמעו אל מוכיחיו כמו שאמר החכם ושומע תוכחת קונה לב. וזה רצה באמרו ילבב. וכמו כן הוא בהולדו כעיר פרא לשאת המשא המוטל עליו מהמצות עד שלא יהיה נושא אותם כלל לולי למוד האבות.

ואמרו עיר פרא לא עיר חמור ואם הוא בתכונתו כי הפרא נודע שלא יקבל משא כלל ואם ישימו על גבו דבר מועט מיד יפול ארצה כמו שנזכר במאמר זכר הטבעיים מי שלח

פרא חפשי רוצה בו מי נתן טבע החופש והחירות לפרא ועל דרך זה נאמר ועיר פרא אדם יולד כי כן ידמה האדם אליו בהקל מעליו העבודה ולפיכך צריך לימוד ותוכחות רבות ואלו לא היתה האשה מיוחדת לאיש אחד לא היו האבות יודעים בניהם ולא היו משתדלים בלמודם ולא טורחים לצורך גדולם כי כן תראה בני זנונים רעים ומשחיתים העולם. ולפיכך היה הצורך במין האדם ליחד אשה לבעל אחד כמו שיחד הטבע בקצת בעלי חיים הצריכים לגודל אב ואם. וכדי ליחד האשה שם היה הצורך גם כן לאדם להיות לו בית וקודם שישא אשה צריך לו לקנות דבר שיחיו בו אשתו ובניו והוא שרצה החכם במלת הון הכולל כרם ושאר נכסים.

והחכם הזכיר קניני האדם על דרך סדר התורה כי כן בא שם מי האיש אשר בנה בית וגו' ומי האיש אשר נטע כרם וגו' מי האיש אשר ארש אשה וגו' החכם יחס קנין האשה לשם לפי שהבית יבנה בה ובה עיקר קיום המין וראוי שיתיחס הטוב אל הטוב כי כשיעשה בחצר המלך דבר מעלה וכבוד יאמר כי זה מעשה המלך מה שלא יאמר כן על שאר המעשים ואע"פ שיחס הכל שוה אצלו. ועוד שהאשה בעודה בבית אמה לא יודע שכלה איך היא בהנהגתה אצל הבעל וההצלחה הזאת אי אפשר להשיגה בהשתדלות האבות כמו שאפשר להשיג הצלחת בית והון בהשתדלתם מצורף אל זה כי האשה המשכלת בדרך הנמשל בכתוב הזה היא מהשם לבדו ואין מקום להשתדלות האבות בטבעה.

אמנם המבוקש לקיום מין האדם בדרך השלמות היא אשה משכלת לא יפת תאר כי היפה בנשים בלא טוב טעם ושכל תגנה בעלה ותשפילהו ותשימהו נבזה ומתבזה כאחד החזירים המתגלגלים בטיט ובאשפה והוא שאמר החכם נזם זהב באף חזיר אשה יפה וסרת טעם.

והאיש אשר יבחר לו היפה בנשים בלא שכל הולך בדרכי הסכלים הזונים אנשי הצבא. והוא שדברה תורה כנגד יצר הרע ואמרה וראית בשביה אשת יפת תואר וחשקת בה ולקחת לך לאשה ולפיכך צוה שתעמוד בדרך נוול אולי יתקרר יצרו. וסמך לזה כי תהיינה לאיש שתי נשים האחת אהובה והאחת שנואה כי זה סוף האיש ההוא שישנא את אשתו ויקח אשה אחרת עליה מה שאין כן כונת התורה בשתי נשים לפי הנהגת המין הזה על דרך ישרה כי כן בא הספור שאשה אחת נבראה מצלע האדם להיות עזר כנגדו ולא נבראו שתים כי הן על הרוב לצער ונזק והוא שאמר ודבק באשתו והיו לבשר אחד. ואע"פ שלא נאסרו בתורה שתים נשים או יותר כבר קדם לנו כי הדברים שירחיקם השכל יספיק לתורה במניעתם בדרך ספור. וכשם שלא אסרה התורה השכרות בפירוש והספיק לה ברמזים בספורים כן לא אסרה התורה לקחת נשים רבות כי מי זה אשר

ימלאנו לבו לעשות כן והלואי שיספיק האחת ובניה. אמנם המלכים שממשלתם רבה בעושר ונכסים הם שהיה הצורך להזהירם שלא ירבו להם נשים אבל שאר אנשים אין צורך להזהירם כי נזהרים הם מעצמם על זה ואע"פ שהאבות אברהם יצחק ויעקב בא הספור עליהם שלא הספיקה להם אשה אחת כבר בא הספור בסבה שגרמה לכל אחד מהם לקחת אשה על אשתו אבל יצחק הספיק לו ברבקה שהיתה משכלת ונאמר עליה ותהי אשה לבן אדניך כאשר דבר י"י וכמו כן אמר החכם ומי"י אשה משכלת.

והמשכלת היא שיודעת ערכה אצל הבעל ומתנהגה עמו כפי המכוון בה להיות אל אישה תשוקתה והוא ימשול בה הממשלה הראויה והוא שהבעל יאהב אותה ויכבדנה והיא תאהבנו ותיראנו ותעבוד אותו עבודת מלך ובזה תגדל חבתם ויגדל שלום הבית ויזכו לבנים הגונים ולפיכך בא הספור שהאשה נבראת מאחד אברי האדם שבהם יבנה הגוף לפי שתהיה נמשכת לעבודתו והוא יחמול עליה וידבק בה כהדבקות איברי גוף אחד זה בזה שאין קיום לאחד מהם אם יסלק השגחתו ועזרו מחבריו וכאשר ישגיח כל אחד מהם על האחרים כהשגחתו על עצמו אז ישלם הגוף. וכמו כן כשתהיה השגחת איש ואשתו זה על זה מתמדת כראוי יצליחו בהנהגת עצמם ובגדול בניהם ולמודם והפך זה כשתהיה האשה משתררת על בעלה ומשתוה אליו וזה נמשך ליופי האשה בלא שכל ובלא טעם והוא שהקדים לכתוב שאנו בו הוות לאביו בן כסיל ודלף טורד מדיני אשה. ויפה אמר הכתוב כי הבן הכסיל הוא לאב שתי הוות לא הווה אחת בלבד כי האב העני ייגע גופו ויטריד נפשו כדי לגדל בנו וללמדו וכאשר יקוה לשמוח בו לחכמתו ולטוב שכלו יכאיב גופו ונפשו לסכלותו. וכמו כן האשה כשהיא עומדת מנגד על בעלה היא כדלף טורד על ראשו ביום סגריר שהמטר המכון לתועלת האדם ולחייו יצערנו ויכאיבנו במקום המיוחד למנוחתו וכשיהיה זה הענין באשה הוא סבה שיהיה הבן סורר ומורה כשתהיה האשה שנואה. ולפיכך סמך הפרשה ההיא לפרשת בן סורר ומורה ובאה המצוה לבערו מן העולם כשלא יוכלו לו האב והאם המוטלים על מוסרו ולמודו ועל הבן מוטל לקבל מוסרם ולמודם כמו שנראה במאמר בננו זה סורר ומורה איננו שומע בקולנו זולל וסובא. והכתוב הראה שאפילו על יתרון אכילה ושתיה צותה התורה שייסר אותו ושישמע הוא אליהם כל שכן בשאר יתרונות. אמנם צריך שיהיה המוסר בדרך בינונית והוא שתהיה שמאל דוחה וימין מקרבת. וזה רצה החכם באמרו יסר בנך כי יש תקוה ואל המיתו אל תשא נפשך כפי הדרך הנגלה בכתוב. ולפי שדעת האשה על הרוב הוא כדעת הקטנים מן הזכרים כל שכן בימי נעוריה ובחרותה הזהירו רז"ל עליהם כאחת שתהא שמאל דוחה וימין מקרבת וזה מטוב לחשם שהורו באמרם זה שלא לקרבם לגמרי גם

לא להשוות הריחוק אל הקירוב ולפיכך יחסו הדחייה אל השמאל והקירוב אל הימין וזה מטוב הנהגת הבית ומטוב הנהגת האדם בעצמו לקבלת הנאותיו הנמשכות אחר הטבע כי כן חברו בזה היצר אל תינוק ואשה.

ומתמימות תורתנו שצותה על האדם להתרחק מאשתו קצת זמנם ושם ענשם בזמן ההוא כעונש העריות עד שנתקדשו בני ישראל מכל האומות בדרך שאין חולק על זה אלא מעקש אוהב המחלוקת. מצורף אל זה כי מן הנמשך אל המצוה הזאת כי כל אשה על הרוב תמצא חבה בעיני בעלה בכל חודש כאלו היא כלה ובזה תתמיד חבתם כי בהתמיד הגופות זה אל זה יקוצו זה בזה כמו שנראה ממאמר החכם כפי גלויו הוקר רגלך מבית ריעך פן ישרבעך ושנאך. והטעם הזה נמצא להם ז"ל שהי' ר' מאיר אומר מפני מה אמרה תורה תשב נדה שבעה מפני שכל מי שרגיל בדבר קץ בו. אמרה תורה תשב נדה שבעה לחבבה על בעלה ביום טבילתה כיום כניסתה לחופה.

וזה הטעם מספיק מצורף אל זה שעל הדרך הזה יתעורר האדם להתנהג על דרך בינונית בכל דרכיו. וכן יתעורר האדם לטוב אחר כי מאשר דקדקה התורה בטומאת הגוף הכלה וצותה לטהרו במים מה לעשות בטומאת הנפש שצריך על כל פנים לנקותה מכל כתם. ואם על האשה הנבדלת ממנו דקדקה התורה על טהרתה כל שכן באשה הדבקה בו בכל עת. וכמו כן צריכה האשה הטובלת שתתעורר ותאמר שאחר שהרחיקה בעלה לנוול הגוף העובר כמה וכמה ראוי להרחיקה על נוול נפשה העומד אם תטמא בכל אשר נטמאו הגוים להוליד בני זנונים אם תשטה תחת אישה ולפיכך צריכה האשה שתטהר נפשה מכל הרהור רע.

ועל דרך זה צריך כל אדם לטהרה ויגדיל טהרתו כפי מה שהוא מתגדל במעלתו וצריך שירפא נפשו מכל נגע וזה אפשר לו אם ישמע לקול מוריו ויעשה מעשיו כפי מוסרם וילך בדרך בינונית. ועל ענין זה נמצאה הערה בטהרת מצורע באזן וביד וברגל שהיה הכהן נותן מדם הקרבן ומן השמן על תנוך אזן המטהר הימנית ועל בהן ידו הימנית ועל בהן רגלו הימנית לפי שידוע כי נפש האדם בדם היא. וצריך למשכה אל הכוחות הימניות כמו שאמר החכם לב חכם לימינו והשמן מחליק ומרכך ובו הערה לרכות ולענוה שלא ישלם האדם זולתם ובא בדרך הערת החכם שאמר ושמן על ראשך אל יחסר. והוא שאמרה תורה דרך הערה והנותר בשמן אשר על כף הכהן יתן על ראש המטהר וכפר עליו הכהן לפני י"י. ועל דרך זה צריך להתעורר בכל החוקים כי לא דבר רק הוא. ומאשר דקדקה התורה בנגעי הבתים ונגעי הבגדים יתעורר שלא ילבש בגדים צואים ושלא ישב בדירה סרוחה אבל בכל עת יהיו בגדיו לבנים ויבנה לו בית הנאמר עליו

אחר ובנית ביתך. וזה נמנע למי שלא ישמע לקול מוריו כי אע"פ שיהיה האדם נבון לב בטבע ותהיה נפש האדם טובה בכח בתחלת היצירה צריכה היא לאבות שהם חכמים המלמדים הדרכים הישרים ומשכילים אותה שידבק בה השכל בפועל אחר הבנות הבית והוא שאמר כפי הדרך הנסתר בית והון נחלת אבות כי האמנם אין לאבות שהם החכמים המלמדים הדרכים הישרים עזר במציאות חומר הנפש המשכלת אבל היא מהשם לבדו ואמנם החכמה שהיא הבית והמדות הישרות ההם שהן ההון הם נחלת האבות וזה ישיגנו הנבון בזריזותו הטובה והזהרו מן העצלה כמו שבא אחר הכתוב הזה עצלה תפיל תרדמה ונפש רמיה תרעב. וכבר הקדים לו הוות לאביו בן כסיל ודלף טורד מדיני אשה והוא רומז לחומר כשיהי' ברע מתחלת היצירה ועליו רמז החכם באמרו ובשפלות ידים ידלוף הבית כמו שבארנו במקומו כי כשהחומר מוטבע ברע תמשכנה המדות הרעות אחריו ואחריהן תמשך המבוכה באמתות. וכן בא סדר נגעים בתורה הבשר והבגד והבית וראוי לכל בעל לב להתבונן ולהתעורר בכל. השם ברחמיו יברא לנו לב טהור ורוח חדשה יתן בקרבנו ויקיים בנו מקרא שכתוב מצא אשה מצא טוב ויפק רצון מי"י.

פרשת קדושים

תחלת חכמה יראת י"י ודעת קדושים בינה.

כונת שלמה החכם ע"ה בספר משלי היתה להראות החפץ באדם שהוא החכמה והבינה ושהחפץ בתורה הוא להיות אנשיה ממלכת כהנים וגוי קדוש כדי להשיג החפץ והכונה באדם שאין לכונה ההיא מציאות בלעדיה. ועל דרך זה נאמר פסוק זה ונקדים ונאמר בפסוק זה נאמרו ארבעה שמות השלשה מהם והם חכמה ובינה ויראת י"י שמשו בהם במקומות רבים בספר זה ובזולתו אבל הרביעי והיא דעת קדושים שמש בו החכם בלבד בספר זה בשני מקומות. האחד זה והשני אמרו ודעת קדושים אדע וזה השם סובל ענינים רבים והוא שם מסופק וצריך לנו בו וכיוצא בו שיהיה הדבר למד מענינו ויגיד עליו ריעו והוא אמרו ויאמר לאדם הן יראת י"י היא חכמה וסור מרע בינה. ולפיכך נראה שדעת קדושים במקומות הזה הוא במקום סור מרע כי כן נזכרו שם השלשה שמות האחרים. וסור מרע רוצים בו עזיבת כל מדה פחותה וכל מחשבה כוזבת ששתיהן סכלות והוא הרע.

ואמנם זה הדעת הוא לקדושים אנשי התורה הקדושה. שהרי רוב גופי התורה באו על זה. ויראת השם רוצים בו עזיבת כל דבר מפני הזהרתו הן המצות שהדעת סובלתן הן המצות שבאו דרך גזרה שלא נודעה לכל סבת קיומם כמניעת אכילת בשר חזיר וכיוצא

בו ומניעת שעטנז וביאת ערוה וכיוצא בהם שהן נמנעות מצד יראת השם. וכבר באר החכם ע"ה ואמר יראת י"י שנאת רע גאה וגאון ודרך רע.
ונמצא לחכמים שאמרו כי ליראה מבא גדול במצות לא תעשה כמו שיש לאהבה מבוא גדול במצות עשה על דרך שאמרו עבוד מאהבה עבוד מיראה עבוד מאהבה שאם באת לשנא דע שאתה אוהב ואין אוהב שונא עבוד מיראה שאם באת לבעוט דע שאתה ירא ואין ירא בועט.
וידוע כי הבעיטה תאמר על העובר במה שהוזהר עליו והשנאה תאמר בעזיבת הדבר האהוב ומתוך היראה תבא האהבה כמו שהיראה תבא מתוך ענוה כי כל זמן שהאדם ענו מתוך שהוא מכיר מעוט מעלתו במציאות כל שכן אצל הבורא יתב' תקל היראה עליו ותערב לו. וזה על דרך שאמרו מה שעשאתו חכמה כתר לראשה עשאתו ענוה עקב לסוליתה כדבר החכם עקב ענוה יראת י"י. ועקב יאמר על אחרית דבר כמו שיאמר על ההתחלה ראשית באמרו ראשית חכמה יראת י"י שבא בדרך פסוק זה והוא כאלו אמר תחלת חכמה יראת י"י ודעת קדושים תחלת בינה.
ואמרו תחלת חכמה יראת י"י הוא כפי מה שאמרו ז"ל כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת כי התורה לחכמה כיסוד לבנין וכשם שהבנין כשהוא בלא יסוד מעט סבה מרוח או מזולתו יקעקענו כן החכמה לרוב דקות העיון בה מעט ספק ידחה האמתות לולי התורה אשר כל מחזיק בה ימלט מהמבוכה הבאה בדרך העיון. וכן המדות הטובות המושגות מצד התורה וקבלת האמונה הראויה צריכה להקדים לבינה כמו שאמרו ז"ל אין מוסרין ראשי פרקים אלא לאב בית דין ומי שלבו דואג בקרבו. ולפי שימי הבחרות מונעים שלמות המדות מנעו למוד החכמה העליונה שהיא הבינה מן הבחורים כמז שאמרו ז"ל אכתי לא קשאי וכבר הקדמנו כי החכמה והבינה רמז בהם על החכמות העיוניות והבינה היא האחרונה כמו שאמר קנה חכמה קנה בינה ואמר ראשית חכמה קנה חכמה ובכל קניניך קנה בינה וזה כלו נתבאר בפרשת נשא.
ונאמר כי שם הקודש מצאנוהו על כל הנמצא עצם או מקרה יהיה העצם גוף או לא גוף כי נאמר עליו יתברך על מלאכיו ועל ההולכים בדרכיו ועל מקום מן המקומות ועל זמן מהזמנים. וזה השם נאמר במאמר הצטרפות והוא מן ההפכים כי קדש הפך חול פירוש שהקודש מצורף אל החול שהקודש לא נקרא אלא בעבור החול כמו אב שלא נקרא אב אלא בעבור הבן וזה נקרא מאמר מצורף אמר להבדיל בין הקדש ובין החול ובין הטמא ובין הטהור. וההחול הוא דבר נבזה ומשולח. והקודש הוא דבר מיוחד ונכבד ונקרא האחד קדוש בהצטרפו לאחרים שהוא מיוחס להם ואם יש קדושים רבים כנגד אחרים ואחד

מהם קדוש כנגד הנשארים מהם יקרא גם הוא קדוש כמו והיה האיש אשר יבחר י"י הוא הקדוש. ואם העדה מיוחדת מן העם או העם מיוחד בדרכיו משאר עמים יאמר על הכלל קדושים כמו שבאה המצוה על כל בני ישראל דבר אל כל עדת בני ישראל ואמרת אליהם קדושים תהיו כי קדש אני י"י אלהיכם ורבותינו ז"ל אמרו שפרשה זו נאמרה בהקהל לפי שרוב גופי התורה נאמרו בה רוצים בו שנאמרה אל האנשים והנשים לחכמים ולשאינם חכמים לפי שהוא המבוקש מכל העדה ולפיכך אמר אל כל עדת בני ישראל מה שלא בא כן בשאר מקומות אבל יאמר דבר אל בני ישראל צו את בני ישראל ואחר שבאו בה רוב גופי תורה שהם הדעת בין בני אדם הודיע בראש הפרשה שלשה ענינים שהם עצם התורה. האחד מהם הוא המבוקש מישראל בנתינת המצות להם והוא אמרו קדושים תהיו. והשני למה בקש מהם זה והוא אמרו כי קדוש אני י"י. והשלישי במה יזכה העם לזה ואיך ישיג אותו והוא אמרו איש אמו ואביו תיראו.

ונרחיב באור ונאמר כי הפסוק הזה ראוי לירוא מאד ממנו ולדאג עליו בבקשו מהעם דבר שנקרא בו השם יתברך עד שיראה בתחלת עיון כי הוא מבקש תואנה להעניש העם. אמנם עם ההתבוננות הטוב ראוי לשמוח בו שמחה שלימה בהורותו לנו את דרכיו עד שנקרא שמו עלינו והוא שם הקודש כי הוא לבדו הקודש אצל כל הנמצא וזה בבחינת העולמות השלשה כמו שרמז הנביא על זה בשלוש הקדושה כפי מה שנכתב בדרש החג. ואנחנו עמו נקרא שמו עלינו בהתיחדנו בכל דרכנו מכל העמים והיותנו פרושים מהם במדות הטובות אשר למדנו עד שנדבק בו בהיותנו מתדמים אליו כפי השגת המציאות. והוא שאמרו ז"ל קדושים תהיו פרושים תהיו וכן בא בסוף הפרשה והייתם לי קדושים כי קדוש אני אמרו מה אני פרוש אף אתם תהיו פרושים רוצים בו דמיון בענין הפרישות לא שפרישותנו ופרישותו מתדמים אבל כמו שהוא נבדל מכל נמצא כן צריך שנבדל מכל העמים בנקיות גופינו ובכל הנאותינו ולא נשבה אחריהם כי כל הולך אחר יצרו ותאוותיו הוא מחולל. והכובש יצרו ומכוין לעזוב המותרות הוא קדוש כי כן בא בנזיר קדוש יהי' גדל פרע שער ראשו כמו שהתבאר במקומו.

ועל דרך זה באה המצוה לכולנו שנהיה נבדלים ומפורשים מכל העמים בהנאותינו ובכל תשמישי חושינו כמו שאמר כי קדוש אני י"י ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי כי כן ראוי לכל צבא המלך שיתדמו אליו בכל מעשיהם וילכו בדרכיו ובזה יתקרבו אליו וידבקו בו כמו שאמרו ז"ל על זה פמליא למלך ומה עליה להיות מחוקה למלך רוצים בו שתחקה ותדמה דרכיהם לדרכיו עד שיראה לכל שהם אנשיו המיוחדים לו ושמו נקרא עליהם עד שיראום זולתם ושם הקודש הזה נקרא עלינו מקדם בין העמים בהיותנו

מחזיקים במצות התורה. כי כן נמצא בספרי האומות כי היונים בחרו להם החכמה והיהודים הפרישות שנקרא בלשונם ריגולא והרומיים הגבורה. ולפי הפרישות שהיא הקדושה היו מנשאים אותם העמים בימים הראשונים והיו ירחים מהם כמו שיחלתם התורה על זה ואמרה וראו כל עמי הארץ כי שם י"י נקרא עליך ויראו ממך. ושם י"י רמז על שם הקודש כי כן קדם לו יקימך י"י לו לעם קדוש כאשר נשבע לך כי תשמור את מצות י"י אלהיך והלכת בדרכיו ואמרו כאשר נשבע לך שב אל יקימך רוצה בו כי השבועה היתה לאבות על מנת שילכו בניהם בדרכי השם כי אי אפשר לעם להיות לו דבקות בו רק על דרך זה. ולפיכך היה זה מבוקש ממנו לפי שהוא הקדוש ובקדושה ידבק אליו כל הדבק בו לא זולתה מן העבודות הקשות שהחזיקו בהם שאר העמים מענוי נפש וגוף ובדירות בהרים ובשאר מקומות עד כי גם בניהם ובנותיהם ישרפו באש והשם יתב' לא בקש ממנו זה ולא כיוצא בזה אבל שנעזוב כל יתרון ואפילו יתרון בדרכי הצדק כמו שאמר החכם אל תהי צדיק הרבה למה חשומם כי השם יתברך אינו שונא הגוף כלל אבל רוצה בו שיכלכל דבריו במשפט כדי להחיות נפשו ורוצה שיאריך ימיו כפי הקצב הנתון לו. וזה כלי בדברים קלים וקרובים כמו שאמר כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו כי אין בכל מצותיו דבר רחוק ולא קשה לא במחשבה ולא בדבור ולא במעשה אבל הכל קרוב כדי להשיג הטוב כמו שאמר ועתה ישראל מה י"י אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה וגו' לשמור את מצות י"י אלהיך ואת חוקותיו אשר אנכי מצוך היום לטוב לך והטוב הנרמז בכתוב הזה הוא הדבקות בו כי הוא הטוב המתמיד לעולם שכלו טוב כמו שאמר אחר זה בפרשה ההיא את י"י אלהיך תירא ואותו תעבוד ובו תדבק וזה רצה גם כן באמרו כי קדוש אני י"י אלהיכם.

אחרי כן אמר איש אמו ואביו תיראו לפי שידוע שעיר פרא אדם יולד צרכו רב ללמוד ולולי הלמוד ההוא לא ישיג הכונה במציאותו ולא סבות הכונה עד שאפילו מציאות חיי הגוף לא יושג בלעדיו כי האדם לפי שהוא המורכב האחרון הרכבתו יותר זכה ופשוטה ולפיכך צריך עוזרים רבים לגדלו יותר משאר בעלי חיים לפי שהוא צריך למזון ומלבוש מלאכותיים עד שזה המין לפי רב צרכו יזיקו אישיו זה את זה מה שלא ימצאו בשאר מיני בעלי חיים כי אע"פ שבטבע הרבה מיני בעלי חיים שיזיקו המינים זה את זה אבל אישי המין האחד אין טבעם כך על הרוב. אבל מין האדם לפי רב הצורך פשוט בין אישיו להזיק זה את זה כאלו הוא דבר טבעי להם ולפיכך הוא צריך למלמד ומוכיח כל שכן לצורך הנפש החכמה היתרה לו על שאר מיני בעלי חיים המגעת מעט מעט בפעל כפי הלמוד. ושני חלקי האדם ישיגו שלמות ביראת אב ואם שהם הקרובים לו והחומלים

עליו בטבע ולפיכך צותה התורה ליראה מהם כמו שצותה ליראה ממנו לפי שאין לה קיום בלעדיה. והוא שאמרו ז"ל נאמר את י"י אלהיך תירא ונאמר איש אמו ואביו תיראו השוה הכתוב מורא אב ואם למורא הקב"ה וכל אותו ענין כמו שנאמר בקדושין פרק ראשון ובספרי. ועוד אמרו גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שהבן ירא את אביו יותר מאמו מפני שמלמדו תורה לפיכך הקדים מוראת האם וטוב זה לפי קדימת מעלה אמנם לפי קדימת זמן ראוי להקדים יראת האם לפי שמגדלתו ואומנת אותו ומשמרתו בגדול גופו בדרך בריאות שהוא השלמות הראשון והיא גם כן תורהו בדרכי הנערות וחונכת אותו. וכשהולך וגדל אביו מלמדו ומיסרו ומצוהו לשמור דרך י"י וללמוד מן החכמים וליראה אותם והוא המכוון כמו שאמר החכם בפתיחת ספרו שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמך. ואחר שהוא המכוון אין ספק שהמצוה חביבה יותר ביראת החכמים שהם אבות הנפשות והעושים אותם כי הדבר שבגללו יעשה דבר אחר הדבר ההוא חביב ונעלה יותר מהדבר האחר.

המשל בזה כי המלמד יאהב בגלל הנער הלומד לפניו אם כן הנער יותר נאהב מן המלמד כן יראת האבות היא מפני יראת התלמידים ואם כן יראת המלמדים חביבה מיראת האבות והיא טפלה ליראת השם כמו שאמרו ז"ל את י"י אלהיך תירא לרבות תלמידי חכמים וצוו על האדם שאם אביו ורבו בשביה פודה רבו תחלה לפי שהוא מביאו לחיי העולם הבא וזה כלו לפי שאין קיום לתור הקדושה המקדשת בעליה זולתם ולפי שאין כל אדם פנוי ללמוד כל זמנו והרבים מהם טרודים לבקש צרכיהם וצורכי זולתם קבע השם להם זמן וקדש את יום השבת כדי שישמעו הכל ביום ההוא התורה ודברי החכמים ויתבוננו ביום ההוא כראוי להתבונן ולהחזיק בקדושה. והוא שאמר סמוך ליראת האב את שבתותי תשמורו והוא שקרא אותם שבתותי כי הם החלק אשר בחר השם מהזמן להיותם קודש בשני פנים. האחד כי הוא אות לקדוש כפי הדרך הנזכר כמו שאמר ואתה דבר אל בני ישראל לאמר אך את שבתותי תשמורו כי אות היא ביני וביניכם לדורותיכם לדעת כי אני י"י מקדישכם. והשני כי בו יתאמת החדוש המורה על המחדש שעשה הכל וחדש לרצונו. והוא שאמר בסוף הפרשה ביני וביניכם ובין בני ישראל אות היא לעולם כי ששת ימים עשה י"י את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש. והיא המתנה הטובה שנתן הקב"ה ישראל להשיג המבוקש ממנו שהיא בבית גנזיו כשישמרוהו וייטיבו הכיון בו כמו שאמר ראו כי י"י נתן לכן את השבת שבו איש תחתיו אל יצא איש ממקומו ביום השביעי כי האמנם הוא כדי להשלים שני חלקי האדם כמו שקדם לנו בעשרת הדברות. ואמנם המכוון הוא להשלים הנפש והוא קדוש היום שהוא העונג

האמתי שהוא כענין העולם הבא שכלו שבת וכן בא בקבלה אם תשיב משבת רגליך עשות חפצך ביום קדשי וקראת לשבת עונג ולקדוש י"י מכובד וכבדתו מעשות דרכיך ממצוא חפצך ודבר דבר אז תתענג אל י"י ואין ספק שהנביא רמז על העונג האמתי כי אין הכונה בטול המלאכה בלבד אבל כדי שתנוח הנפש בנוח כל כלי גופה ואז תשיג העונג על השם. וכל עת שהכלים ההם טרודים בפעולתם הנפש מתפעלת להם והיא יגעה ומעונה ונלאית מעשות פעלה ולפי שהרגלים לאדם כלי התנועה המקומית שהיא צריכה לבקשת צרכי האדם שהם חפציו אמר אם תשיב משבת רגליך מעשות חפציך ביום קדשי מפני שהוא קודש לי"י על הדרך הנזכר.

ועוד הוסיף והתנה שייחד השבת בלב למנוחת שלום והשקט ולא למנוחת יושב ובטל אלא למנוחה שלמה והוא שאמר וקראת לשבת עונג ר"ל קריאת שם שבת עצם בשבת. והענין שיכוין לשים אותו עונג. שידוע הוא שהשמות מורים על מהות עצם הדבר. והתנה בזה שהשביתה ההיא יקחנה בכונה להניח הגוף לגמרי בדדך בלא ישאר לנפש שום ענוי ביגיעה וכן יכוין בלבו שהיום ההוא שהוא קדוש השם יהיה מכובד והוא שיכבדהו בכל מדותיו שלא ישתמש באחת מהם דרך חול שהוא חפץ הגוף עד שהאכילה והשתיה יקח דרך מצוה ויצרף אותה לקדוש והוא שיהנה וישמח בה כדי למשול שאר הימים ביתרונות וימנע בהם רב מאכל ורב משתה כי בדרך זה יתמיד מניעת תאוה כשינתן לה עת מן העתים והוא סוד מסודות רפואת חולי הנפש. ועל דרך זה צריך לכבד השבת ולקדשו אפילו בדיבורו יכבדהו שלא ידבר בו שיחה בטילה והוא שאמר ולקדוש י"י מכובד וכבדתו מעשות דרכיך ממצוא חפצך ודבר דבר. והם ז"ל אמרו שלא יהא הלוכך של שבת כהלוכך של חול. והוא הנותן לשאר מדות האדם. וידוע כי אחר שהדבור שאין בו מעשה נמנע בו דרך חול לא נשאר בו תענוג אלא לדבר בדברי תורה וחכמה או בשמיעתם או בהתבונן בהם ואז יקרב אל השם לרעות בגנים וללקוט שושנים ומה יפתה ומה נעמה אהבה בתענוגים והוא שאמר אז תתענג על י"י ושאר המקרא יתפרש לפי הענין הזה כי השם הוא חלק יעקב ונחלתו כמו שחלק י"י עמו יעקב חבל נחלתו והוא שאמר והאכלתיך נחלת יעקב אביך ואם אי אפשר מבלתי הבנת פשוטו אין הפסד בזה שאין מקרא יוציא מידי פשוטו שהרי דרשו ז"ל ולקדוש י"י מכובד על יום הכפורים שאין בו אכילה ושתיה אמרה תורה כבדהו בכסות נקיה ואע"פ שפשוטו של כתוב נאמר בשבת הוא על הדרך שכתבנו כי כן ראוי לקראו רוצה בו שיכוין בלבו עליו והוא שנאמר ביום השביעי מקרא קדש לי"י רוצה בו שיקרא בשם קדוש כלומר שייחד היום הזה לקדושה וכן שאר ימי המועדים צוה עליהם גם כן שיוחדו לקדושה ויכונו בהם הכונה

המיוחדת לא האכילה או השביתה מעבודה בלבד אבל צריך שיוציאו קצת היום לצורך החלק המכוון משני חלקי האדם ואז ראוי ליחס הזמן לשם בשני עניניו כמו שנאמר בו שהוא לי"י והוא בלמוד ובדרישה וכמו שנאמר בו לכם שהכונה בו בהנאות הגופיות כדי לחסום תאוות היתרונות בשאר הימים כשיגמל נפשו החיה כפי הצורך הטבעי ובדרך זה ישיג קדושה וכל מעשיו יהיו לשם שמים. והוא שאמר הכתוב דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם מועדי י"י אשר תקראו אותם מקראי קדש אלה הם מועדי ר"ל הודיעם ותאמר להם זמני הועד לי"י שתיחדו אותם לקדושה והוא שיפול עליהם שם הקודש אלה הם ואפשר שהאלף במקרא הוא במקום הא ויהיה שרשו קרה כמו ויקרא אבשלום לפני עבדי דוד נקרא נקראתי בהר הגלבוע והוא מענין אולי יקרה י"י לקראתי וענין יקרה וענין לקראתי הוא אחד רוצה בו פגישה מכוונת וירצה במקרא קדש הנקרה לקראת קדוש או פוגש קדוש ואם הם שמות דבר באו במקום תארים לפי שהם מיוחדים לכך והשם הוא קודש. ויהיה הרצון במקרא קדש שיהיה האדם מכוין לבו להם בדרך שיקרה השם לקראתו.

ואונקלוס השלם לקחו על ענין זה שתרגם אותו מערע ומקראי קדש תרגם מערעי קדישא וכבר הודיע ענין מערע בתרגום אולי יקרה ובתרגום כי יפגשך עשו ולפי שהימים האלה מיוחדים לפגישת הקדוש למבקשי י"י כמו שבארנו נקראו מקראי קדש והוא באור מועדי י"י שהרצון בו שהעם נועדים בם לי"י לעורר על המכוון בם. ומה שתרגם אשר תקראו אותם דתערעון יתהון רצה בו שצריך שיכונו בם בדרך פגישתם הקודש ולשון התרגום נופל על זה ואם הוא זר אצלנו לפי לשוננו ואין תמה בזה כי כן יקרא בכל לשון אצל בעל לשון אחד בקצת שמושי הלשון ההוא.

ואפשר שהימים הנועדים להועד בם האנשים יקראו מקראים מפני שהם נתונים לפגוש זה את זה בהאספם כמו שאמר אבן גנאת בפסוק על כל מכון הר ציון ועל מקראיה אמר אפשר שרצה בו כאילו אמר על מועדיה כלומר המקומות שנפגש זה בזה רוצה בו מקום הועד כמו שנקרא אהל מועד על שם אשר אועד לך שמה ועל שם ונועדו אליך כל העדה אל פתח אהל מועד. וכן יקראו המקומות הנועדים לועד מקראים. וכשם שהימים הנועדים להועד אל י"י יקראו מועדי י"י גם כן יקראו מקראי קדש ויהיו כאלו אמר זמני האסיפה לקודש כענין והיה לך למקרא העדה שרוצה בו אסיפת העדה וכן תרגם אונקלוס לערעא כנשתא.

וכן מה שתרגם אונקלוס קריאי מועד מערעי זמן לקחו על הדרך הנזכר רוצה בו שיהיו כל כך חשובים שהם היו נועדים בכל מועד ומועד והוא על דרך גדולה וחשיבות וכן אם

ילקח לפי משמעות קריאה הענין הוא אחד שרצה בו שהם היו נקראים אל משה ואל אהרן בהועדם.
גם אפשר שמקראי קדש הוא מענין הזה כמו שהם נקראים מועדי י"י לפי שהם מיוחדים להועד ולהקרא בהם כל ראוי לבקש י"י או מפני שהם מיוחדים לקרוא ולדרוש בו בשם י"י ויהי' מענין ויקרא שם אברהם בשם י"י גם אפשר לומר שענין אשר תקראו אותם הוא כאלו אמר תקראו בם כי כן בא ברוב המקומות בקשר בית אמר ביום הראשון מקרא קדש וגו'. סוף דבר הכל עולה לענין אחד והוא שהכונה בשבתות ובמועדים היא הקדושה והעונג שלא יצרף אליו ענוי והוא שאמר אז תתענג אל י"י. יהי רצון מלפני אלהי השמים שנתן מנוחה לעמו ישראל שנשמור שבת מחללו ונחזיק בבריתו ויקוים בנו מקרא שכתוב אז תתענג על י"י והרכבתיך על במתי ארץ והאכלתיך נחלת יעקב אביך כי פי י"י דבר.

פרשת אמור

בית ישראל ברכו את י"י בית אהרן ברכו את י"י בית הלוי ברכו את י"י יראי י"י ברכו את י"י.
כבר קדם בפרשה אחרת כי המבוקש מכל עדת ישראל שיהיו קדושים ומיוחדים מכל העמים בכל דרכיהם עד שיודע לכל שהם לבדם סגולת י"י ועם זה צריך שיהיו חלוקי מעלה בקדושה ולולי זה אין קיום לקדושת העם אף לא מציאות לפי שמין האדם טיפולו מרובה ומזונו ומלבושו צריכים למלאכות רבות ועסקים רבים ועם העסקים ההם אי אפשר לו ללמוד וללמד תורת השם כראוי ולא לעבוד העבודה המיוחדת לשם כקרבן ותפלה. ולפיכך השם אשר לו נתכנו עלילות בחר לו שבט לוי משאר השבטים ויחדו לעבודת הקדש ללמוד וללמד בישראל חק ומשפט כמו שאמר בברכת שבט לוי יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל,
וכן היה מנהגם מקדם שכן מצאנו בגלות ראשון כשהעם שכחו התורה הלוים החזיקו בה ובימי עזרא הסופר מהיר הלוים היו מבארים אותה לכל העם כמו שאמר והלוים מבינים את העם לתורה והעם על עמדם ולזה נבחר השבט מראש תחת כל בכור בבני ישראל. ברוך השם אשר סבב עלילות להמציא הכונה בעם וכדי שיהא שבט לוי כולו פנוי ומזומן לזה נתן לו חוק המעשר מכל השבטים וכמו כן בחר מן השבט ההוא בית אהרן לעבוד את עבודת קדשי מזבח לכפר על העם כמו שאמר ישימו קטורה באפך וכליל על מזבחך. וכדי שיהיו פנויים ומובדלים במעשיהם מכל העם נתנו להם עשרים

וארבעה מתנות כהונה והיו נוהגין בהם כבוד וקדושה כמו שצוה ואמר וקדשתו ובארה הקבלה לכל דבר שבקדושה.

וכן נבחרו בכל דור ודור יחידים יראי י"י להנהיג העם בכל מקום ומקום להתפלל בעד העוסקים והם העוסקים שהם הרבים מספקים לכהנים וללוים וליחידים ההם צרכיהם עד שנמצא כל העם יחד כאלו הוא גוף אדם אחד שאבריו רבים. מהם אברי החיים כלב והנטפלים לו. ותחת האברים האלה בעם אהרן וביתו שהם היו מכפרים בעד העם על נפשם ומאריכים חייהם. ומהם אברי הדבור כלשון והנטפלים לו. ותחת האברים האלה בעם שבט לוי כלו שהיו משרתים בשיר ולומדים ומלמדים התורה. ומהם אברי ההרגשה המיוחדים כעינים ואזנים והדומים להם ותחת האברים האלה בעם היחידים יראי י"י שהם עיני העדה. ומהם איברי הסבל ככתף וידים ורגלים שהם כלי המלאכה והעמל ותחת האברים האלה העוסקים בישובו של עולם. אבל הטיילים והלצים שבאו בתוך העם הם כמותרות שהם נמשכים לטבע כשער וצפרנים שאין צורך לאדם בגדולם יום יום.

וכשם שאיברי הגוף כלם משלימים זה את זה ומשתלשלים זה בזה הקטן בגדול והגדול בקטן ולולי זה אין קיום רגע אחד לגוף כן קיום העם הקדוש כשישגיח זה אל זה ויעזור זה את זה איש איש לפי מלאכתו ישלם זה בזה וישלים זה את זה. ובדרך זה פועל כל אחד מהם ראוי שיקרא פועל הכל והוא שכל ישראל ערבים זה בזה וסמכו זה למה שכתוב וכשלו איש באחיו ובזאת האמונה יזהיר זה את זה ונמצא העם כלו קדוש. וכשם שהאברים הראשים צריך שינהיגו האיברים שתחתיהם ואשר תחתיהם צריך שיתנהגו וישתעבדו לראשים כן צריך בהנהגות העם הקדוש ועל כל כת וכת מהם להודות השם ולברכו באשר הוא. ועל זה העיר נעים זמירות בכתובים אלו והוא שהעם כלו והוא אשר קרא בית ישראל צריך שיתעוררו כפי שנבחרו מכל העמים להתקדש בדרכיו ולהודות השם ולברכו בעתות הפנאי והוא שאמר בית ישראל ברכו את י"י. ובית אהרן שהם רואים פני המלך והמכפרים בעד העם צריך להם כפי מעלתם על שאר העם שיתקדשו יותר מהם במצות המיוחדות להם בפרשה זו כי כפי שיתקרב אדם למלך צריך לו מוסר ומדות עד שיהיה בו כח לעמוד בהיכל מלך ולפיכך הכהנים צריך שיתקדשו במצות הטומאה כמו שבא לנפש לא יטמא בעמיו מוספת להם מצוה זו להתעורר ולטהר נפשם מכל הטומאות העולות על לב האדם אשר נטמאו הגוים בהם בהקריבם לשעירים. והוא שסמך לזה קדושים יהיו לאלהיהם ולא יחללו שם אלהיהם כי את אשי י"י לחם אלהיהם הם מקריבים והיו קודש כי זה היתה הכונה למנוע העבודות שפשטו וליחד אותם לשם

לבדו ולהתכפר בעבודתו בלבד. וכן צריך שיתקדשו בנשואין להתעורר גם כן על האשה הדבקה להם שתהא נבדלת ומיוחדת משאר הנשים בכל דרכיה והוא שיהיה נזהר בכל מצות הגוף והוא שאמר סמוך למצות כי קדוש הוא לאלוהיו וקדשתו כי את לחם אלהיך הוא מקריב.

וכן צריך שיהיו קדושים בענין המומין להתעורר גם כן שלא יראה בהם שום דופי בדעותיהם בדרך מדרכים מצורף אל ההערות הנזכרות כי בהתיחד המנהיג בדרכיו הטובים והנאים יכנע לו העם וישיג העם המבוקש ממנו והוא שאמר קדוש יהיה לך כי קדוש אני י"י מקדשכם ולפיכך באו מצות מיוחדות לבית אהרן להתעורר באשר הוא בקדושתו והוא שהעיר נעים זמירות ואמר בית אהרן ברכו את י"י. ובית לוי שהיו מיוחדים ללמוד וללמד ולשרת בשם י"י והשירות בשמו הוא השיר כמו שבאה הקבלה צריך להתעורר גם כן באשר הוא ולהתיחד מעסקי העולם ולשרת בכל משמר ומשמר כפי מה שחלקום הראשונים.

והוא שעורר ואמר בית הלוי ברכו את י"י. ושאר היחידים היראים צריך להם להתעורר ולהתיחד משאר העם ולעמוד במעמדם בכל עיר ועיר במקום כל ישראל כמו שאמרו ז"ל לפי שנאמר צו את בני ישראל ואמרת אליהם את קרבני לחמי אפשר קרבנו של אדם קרב ואינו עומד על גביו התקינו נביאים הראשונים עשרים וארבעה משמרות ועל כל משמר ומשמר היה מעמד. ואותם אנשי מעמד היו תלמידי חכמים יראי השם כי כן באה הקבלה. ולפי שהיו עומדין במקום כל ישראל כדי שיהא קרבנם לרצון היו נקראים אנשי מעמד ומעמדם זה היה בבתי כנסיות בכל עיר ועיר ומתפללים על שאר ישראל והיו מתענים ארבעה ימים בכל שבת ושבת יום ב' ויום ג' ויום ד' ויום ה' ובאחד בשבת לא היו מתענים שלא יצאו מעונג לענוי שקשה הוא לצאת פתאום מדבר להפכו. וכן בערב שבת לא היו מתענים מפני כבוד שבת אבל שאר ימי החול היו מתענין והיו מתפללין בשני על יורדי הים ובשלישי על הולכי מדברות ברביעי על אסכרה שלא תפול על התינוקות בחמישי על עוברות ומיניקות עוברות שלא להפיל מיניקות לגדל את בניהם. ולהעיר אלה אמר יראי י"י ברכו את

ראה והתבונן כי כל הכתות העיר לברך את י"י והברכה הוא התהלה וההודאה והוא שפתח המזמור הזה ואמר הללו יה הללו את שם י"י הללו עבדי י"י שעומדים בבית י"י בחצרות בית אלהינו. אמרו הללויה רמז על כל בית ישראל ואמרו הללו את שם י"י רמז על הלוים שהם משרתים בשם י"י כמו שנזכר. ואמרו הללו עבדי י"י רמז על הכהנים שהם עוסקים בעבודה. ואמרו שעומדים בבית י"י רמז על אנשי מעמד שבירושלים.

ואמרו בחצרות בית אלהינו רמז על העומדים בכל עיר בבתי כנסיות שהם מקדש מעט. ועכשו שבעונותינו חרב המקדש ונתרחקנו מעל אדמתנו ונתפרדה החבילה אחר שאין שם כהן עובד צריך שנתעורר לפי ההערות האלו הטובות איש איש כפי עבודתו. העוסקים בישובו של עולם הם בעלי המלאכה ועובדי האדמה והסוחרים צריך שיתיחדו לברך את י"י בעתות הפנאי. והיורדים לפני התיבה ושאר המתפללים שהם במקום מקריבי קרבן אחר שתקנו מנין תפלות כנגד תמידים צריך להם הערה יתרה לקדש עצמם בשעת התפלה מכל מחשבה בטלה וכוזבת שהרי הם במקום אהרן וביתו. וכן התלמידים צריך שיתעוררו ללמוד וללמד בכל עת שיהי' להם ספוקם ואף כי יחסר להם צריך שיתנו קצת היום והלילה ללמוד כי מוטל עליהם כמו שהיה מקדם על שבט לוי. ושאר בעלי מעשים צריך שיתקבצו בבית הכנסת בכל יום במקום אנשי מעמד. וכבר היתה תקנה ליחד עשרה בטלנין של בית הכנסת כדי שלא תעבור עת מעתות התפלה בלא תפלה ובכל זה צריך שנתעורר איש ואיש באשר הוא כי עונש בטול הלמוד הוא על היודעים ספר ועונש בטול תפלה של בית הכנסת הוא על הפנויים לא על העוסקים במלאכה והטרודים בה ועונש ההודאה לשם וההתיחדות בעתות הפנאי הוא על כל העם.

לפיכך צריך שנתעורר כלנו בדרך קדושה ונכוון לברך את י"י ונודה לו ונהללנו כי טוב וראוי לעם הנבחר להללו כמו שאמר הללו י"י כי טוב ורצה בו כי טוב וראוי להודות לו לבדו כדרך שאמר טוב להודות לי"י זמרו לשמו כי נעים רוצה בו נעימות הוא לכם לזמר לו כמו שאמר כי טוב זמרה אלהינו כי נעים נאוה תהלה והוא שאנחנו התיחדנו להכירו ולברכו. וזה רצה באמרו כי יעקב בחר לו יה ישראל לסגולתו כדרך שהודיענו מהללו והוא שנכיר ונברך ונודה מה שהודיענו על ידי נביאו כי י"י האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת. וכי השם לבדו הוא המושל בכל והוא גבוה מעל גבוה מלאכים וכוכבים וגלגלים כמו שאמר כי הוא אלהי האלהים ואדני האדנים. והוא שאמר נעים זמירות כי אני ידעתי כי גדול י"י ואדוננו מכל אלהים רצה בו כי זה ידע העם כלו בקבלת הנבואה האמיתית ואף מי שלא למד חכמה נודע אליו בקבלת הנבואה האמתית כי הוא האלוה הגדול ואם יש מושלים רבים עלינו ואדונים כמלאכים וככבים וגלגלים הוא לבדו באמת אדוננו כי ממשלת הכל מאתו ולו לבדו המלוכה. וכן ראוי שנודה לו מה שידענו גם כן בקבלת הנבואה שהוא חדש העולם כלו השמים והארץ וכל אשר בם כמו שפתחה בו התורה בראשית ברא. והכל כפי אשר רצה ובעת שרצה ואין להרהר אחר מעשיו הקודמים והמתחדשים יום יום כי הכל לרצונו שהוא חכמתו שלא ישיגנה אדם. והוא שאמר כל אשר חפץ י"י עשה בשמים ובארץ. וכן ראוי שנודה לו גם כן מה שידענו בדרך

הנבואה שמאתו הגשם והרוח שהם סבות חיינו כמו שאמרה התורה ונתתי גשמיכם בעתם חלילה שניחס זה לטבע לבדו אבל הכל מאתו יתברך והוא שאמר מעלה נשיאים מקצה הארץ ברקים למטר עשה מוציא רוח מאוצרותיו וכן ראוי שנודה ונכיר שהוא לבדו עושה נפלאות ומשנה הטבע לרצונו לשכר הטובים ולעונש הרעים כמו שאמר הכתוב שהכה בכורי מצרים מאדם ועד בהמה שלח אותות ומופתים בתוככי מצרים בפרעה ובכל עבדיו. וזה כלו להוציא את עמו מתוכם ועוד הכה גוים רבים והרג מלכים עצומים לתת ארצם נחלה למי שהיתה ראויה והוא שאמר נחלה לישראל עמו. וכן רצה בו להודיע כי אף על פי שנגלו ממנה אין להתיאש עליה כי נחלה היא לעולם ואף על פי שעונינו מנעו הטוב ואותותינו לא ראינו שמו יכון לעולם וזכרו לדור ודור והוא שאמר י"י שמך לעולם י"י זכרך לדור ודור. ועוד הוסיף שלא נואש מן הגאולה לומר שלא יוסיף לרצות עמו עוד אחר שהסתיר פניו ממנו כי עוד יש תקוה ולא עזבנו לגמרי אבל דן אותנו בגלות ועדין לא נגמר דיננו ובסוף נשוב אליו וינחם מן הרעה. והוא שאמר כי ידין י"י עמו ועל עבדיו יתנחם כמו שהזכירו משה רבינו ע"ה בשירת האזינו אחר הזכירו הפורענות. ולחזק הבטחה זו הזכיר האמונה הפחותה אשר לאומות כי מאין ספק תבטל והוא שאמר עצבי הגוים כסף וזהב וגו' פה להם וגו' ואמר כי בסוף יכלה הכל והוא אמרו כמוהם יהיו עושיהם כל אשר בוטח בהם. ואחר כן חתם מעין פתיחתו בפרט להודות לשם כל כת וכת והוא שאמר בית ישראל וכו'. ועל דרך זה ראוי שנודה יחד לשם והוא שתקנו האחרונים לומר מזמור זה בכל שבת ושבת כדי להתעורר ולהתבונן בו כמו שתקנו הראשונים לאנשי מעמד שיהיו קוראים בכל יום מעשה בראשית. ולא על הקריאה בלבד היתה הכונה כי הם היו חכמים ויראי השם ולא היו צריכים לקריאה רק להתבונן בו ללמוד וללמד לפי שמתוך כך אתה מכיר מי שאמר והיה העולם. וכן ראוי לכל אחד ממנו להתעורר ולשוב אל הדרך הקדושה כשיתעו בני ישראל וברחקם ממנו כמו שבאה הקבלה והכהנים הלוים בני צדוק אשר שמרו את משמרת מקדשי בתעות בני ישראל מעלי המה יקרבו אלי לשרתני וגו'. ואמר בסוף ההערה הזאת ואת עמי יורו בין קדש לחול ובין טמא לטהור יודיעום. ועל ריב המה יעמדו למשפט במשפטי ישפטוהו ואת תורותי ואת חוקותי בכל מועדי ישמורו ואת שבתותי יקדשו.

ועתה ראו גם ראו כונת התורה שעל היחידים להורות דרכי הקדושה המבוקש מהעם ועל העם לשמוע בקולם והוא עיקר הכונה במועדים ובשבתות כמו שנזכר בפסוק זה והוא שכונה התורה לסדר המועדות בפרשת כהנים ללמדך שקדושת שאר העם תלויה בשבתות ובמועדים בבואם בם לשמוע דברי תורה והמצוה מיודעיהם ולקבל אותם

קבלה אמתית. והוא שדרשו ואמרו וידבר משה את מועדי י"י אל בני ישראל משה תקן להם לישראל שיהיו שואלין ודורשין בענינו של יום על העם צוה שיהיו שואלין ועל היחידים שיהיו דורשין. ברוך י"י אשר נתן מנוחה לעמו ישראל למען דעת כל עמי הארץ כי י"י הוא האלהים אין עוד.

פרשת בהר

מוסר י"י בני אל תמאס ואל תקוץ בתוכחתו כי את אשר יאהב י"י יוכיח וכאב את בן ירצה אשרי אדם מצא חכמה ואדם יפיק תבונה.

ראוי לכל בעל לב להתבונן בפסוקים אלה ולקחת מוסר בהם בבחינת ענינים וענין אומרם לפי שימצא בהם ענינים רבים נמשכים למוסר ונזכיר מהם חמשה. האחד שצריך מוסר לכל אדם ואפלו לחכם לפי שהוא נוטה אחר יצרו שהוא טבע חמרו. השני שראוי לכל מי שידע להוכיח וליסר שיוכיח ואף אם הוא חוטא בדבר ההוא בעצמו שיוכיח בו ואם נאים הדברים שיוצאים מפי עושיהם אין האמת נמנעת מפני זה. השלישי שראוי לכל אדם לקבל מוסר ותוכחה מכל חכם. הרביעי שראוי לכל נוסר שיוסיף אהבה במיסרו לא שישנאנו וימאסנו והנוסר האוהב מיסרו מעיד על עצמו שהוא חכם והשונאו מעיד על עצמו שהוא סכל ולץ כמו שאמר החכם אל תוכח לץ פן ישנאך הוכח לחכם ויאהבך. החמישי שהמוכיח והמיסר הוא האוהב באמת. וכל זה יוצא מהכתובים הנזכרים למתבונן בהם לפי שידוע מדרך קבלה ששלמה ע"ה השיג חכמה יותר משאר בני אדם כמו שאמר ויחכם מכל האדם ועם כל זה לפי שבטח בחכמתו לבדו פרע מוסר התורה בהרבות לו נשים ונכשל כי אמר בלבבו אחר שהזהרת התורה על זה הוא שהרבות נשים שלא יסור לב המרבה בטוח אני בעצמי לפי חכמתי שלא יסור לבבי ולא אשמע להם לתעות אחר האלילים גם אני אמנע אותן מן התעיה כראוי לכל חכם למנוע ולמחות במי שבידו למחות זאת היתה כונתו ונכשל בה ככתוב ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו לבבו והנטיה ההיא היתה בשלא מיחה בהן בבנותן במה לע"ז עד שנחשב לו כאלו בנאה והוא שאמר אז יבנה שלמה וגו'. וזאת היתה סבת סמיכתו בחכמתו מאין מעשים הראוים לה ואין לחכמה קיום מתמיד על דרך זה. כמו שאמרו ז"ל כל שחכמתו מרובה ממעשיו למה הוא דומה לאילן שענפיו מרובין ושרשיו מועטין הרוח באה ועוקרתו והופכתו על פניו רוצים בו שהחכמה העיונית כענפים שנושאים הפרי והמעשים שצותה עליו התורה כשרשים שהם נושאי הענפים וכשם שאין קיום לענפים ולא מציאות לפרי מבלעדי השרשים כך אין קיום לחכמה ולא מציאות למכוין בה שהוא העונג המתמיד מבלעדי המעשים כי במעט סבה ממבוכת ספק או מהרבות תאוה תבטל. ורבותינו ז"ל סמכו

מאמרם זה למה שאמר ירמיה והיה כערער בערבה ולא יראה כי יבא טוב ושכן חררים במדבר ארץ מלחה לא תשב.
וראוי להתבונן בזה מאין נראה להם שהכתוב מדבר בעץ שענפיו מרובין משרשיו ומה הודיע שהוא מדבר באדם שחכמתו מרובה ממעשיו והנכון לומר שנודע להם שעץ הערער טבעו כך ועוד שאחר שהוא בערבה ובמדבר שאין שם לחלוחית ראוי שיהיו שרשיו מועטים ועוד יגיד עליו רעו כי במשל האחר שהוא בהפך זה נאמר עליו ועל יובל ישלח שרשיו. ואחר שהפליג בשרשיו ולא בענפיו נראה ששרשיו מרובין מענפיו רוצים בו שהם מרובין בהקש אצלם. והראיה שהכתוב מדבר במי שחכמתו מרובה ממעשיו היא לפי שקדם לו ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר זרועו ומן י"י יסור לבו ואין ספק שהנביא לא בא למנוע הבטחון לאדם באדם כדרך שלא יבטח איש באיש ממינו כי זה נמנע לפי צרכי האדם ואין הנביא היה מארר על דבר שאי אפשר בלתו. גם לא בא לארר מי שיסור לבו מהשם הסרה גמורה כי אין זה ראוי להקרא גבר גם הברכה שם אינה נזכרת כנגד זה המתואר ועוד שהרי רבותינו סמכוהו אל מי שחכמתו מרובה ממעשיו ואם הי' לבו סר מהשם לגמרי לא היה ראוי ליחס לו חכמה. אם כן הראוי לומר בדבר הנביא שבא למנוע הבטחון לאדם בדרך שיסור מי"י לבו בבטחונו באדם והוא שיש לו להשתדל ולדעת שאין שם כח רק מאתו יתברך ונכלל בזה ממניעת בטחון החכם הוא הנקרא גבר שלא יבטח בכח שכלו הנמצא לאדם בטבע חמרו על דרך למוד ועיון עד יזוב המעשים הנודעים מצד נבואה מאת השם כדרך שעשה שלמה במה שבאה סבת המצוה ולא יסור לבבו. ועל כיוצא בו באר ואמר ושם בשר זרועו ומן י"י יסור לבו. ומניעת זה הוא לפי שהחכם שהוא על דרך זה אין קיום לחכמתו שסבות מכשוליו קרובות והוא שאמר והיה כערער בערבה וגו' כי האדם כעץ השדה שהרי חכמתו צומחת כטבע מעט מעט בלמוד ומריח מי התורה הנתונה מפי השם תפריח ותעשה פרי בהתמדת מעשים טובים השומרים האמונה והדרכים הישרים שהם השרשים. ומשל השרשים בענין זה כבר הזכירו החכם אמר לא יכון אדם רשע ושרש צדיקים בל ימוט רצה בו כי לא יכון שום אדם ואפילו הוא חכם אם מעשיו רעים כי מאחר ששרשיו מועטין הוא נעקר במעט רוח אבל הצדיק שרשו עב וחזק ולפיכך בל ימוט והוא שאמר הושע הנביא יפרח כשושנה ויך שרשיו כלבנון. לפי שהפרח והוא חכמתו צריך שיהיה בטבע שושנה כמו שנזכר בפרשת ואתה תצוה והשרשים והם מעשיו הטובים צריכים שיהיו בטבע שרשי עצי הלבנון והוא שברך ירמיהו ואמר ברוך הגבר אשר יבטח בי"י ואין הכונה שלא יבטח כלל בכח האדם שהוא שכלו אבל שישים מבטחו בתורת השם לחזק כחו ולהעמידו

ולקיימו והוא שהוסיף באור ואמר והיה י"י מבטחו. והוא שאמר החכם לפי זה הענין בטח אל י"י בכל לבך ואל בינתך אל תשען ואמר אל תהי חכם בעיניך ירא את י"י וסור מרע ועל כיוצא בזה ראוי לומר ועל יובל ישלח שרשיו והוא שאמרו ז"ל כל שמעשיו מרובין מחכמתו רוצים בו שעושה מעשים שלא גזרה עליהם חכמת אדם כפי הטבע והוא שחכמתו מתקיימת לפי שהתמדת המעשים ההם תעזרהו בכל עת והוא המכוון באמרו ולא יראה כי יבא חום ותצילהו ממבוכת ספקותיו ומהנטיה אל תאוותיו.

ואל זה רמז באמרו במשל ההוא ובשנת בצורת לא ידאג. אבל מי שמעטים מעשיו מחכמתו הספקות היוצאות לו בה תתעינה אותו עד שיפול בשחת תאוותיו הדמיונות ואל זה רמז הנביא באמרו ושכן חררים במדבר וגומר וכדרך זה נכשל החכם עד שנאמר עליו נשיו הטו את לבבו. ואם החכם שנאמר עליו ויחכם מכל אדם נכשל בזה מה יעשה מי שאין לו חכמה אין ספק שצריך להזהר מאד בכל מצות התורה ובכל דברי מוסרה ותוכחתה והוא שהעיר עליו החכם לפי מה שהשיג בעצמו בבטחונו על חכמתו ואמר מוסר י"י בני אל תמאס. ונאמר כי שם מוסר יאמר על למוד רדיפת מדות טובות והזהרת המדות הרעות והאיום בעונש עליהם כדרך האיום שעשה משה בקללות כאשר ייסר איש את בנו ומזה נאמר שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמך ונאמר כי מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ותרגמו אנקלוס לאלפותך ויאמר גם כן על הגערה וההכאבה בנוסר. ובכלל על כל הכאה ועונש שיבאו כדי שלא לשנות במדות רעות כמו שאמר ויסרתי אתכם ותרגומו ואלקי יתכון ומזה הענין בא ומוסר שדי אל תמאס והוא שסמך לו כי הוא יכאיב ויחבש ימחץ וידיו תרפינה:

ושם תוכחת יאמר גם כן על שני הענינים האלה יאמר לפי ענין הראשון הוכח תוכיח את עמיתך. לפי הענין השני והוכח במכאוב על משכבו. וכפי שני העניינים האלה בא החכם להזהיר תלמידו שהוא בנו בבניות נפש שלא למאוס מוסר י"י וידוע שהמואס דבר שונאו ועוזבו וכלל בדברו זה שלא לעזוב דבר מדברי תורה שהם מוסרו וכן אם יענש עונש מן העונשין מלקות או קרבן או עונש זולתו בידי אדם או בידי שמים לא ימאסנו אבל יקבל אותו מאהבה וידוע כי הדברים יקוצו בני אדם בהתמדתם כי המן שטעמו כצפיחת בדבש והיה זן האוכל אותו בלא כבדות ושהיה נמצא בלא עמל היה רוב התמדתו סבה לאמר עליו העם ונפשנו קצה בלחם הקלוקל ולפיכך משפטי השם המתוקים מדבש ונופת צופים עם היותם נאהבים אל האדם צריך שיזהר שלא יקוץ בם בלמודם או כשתחול עליו הכאבה במכות הנזכרות בתוכחה ובאורך הגלות אשר נפלינו בהם מכל עם בתת השם לרצונו לנו התורה התמימה מה שלא עשה כן לכל גוי וכן

לא יקוץ בהענישנו יותר מכל עם שלא נצטווה רק בשבע מצות כי זה הכל מאהבתו אותנו כי דרך כל מלך שירבה מצותיו על משרתיו ורואי פניו וכל מקבלי פרס מאתו לדבקותם בו והוא שאמר כי את אשר יאהב י"י יוכיח הלא תראה ששבט לוי שנבחר מכל ישראל היה עובד עבודת המשכן והיתה עליו משמרת אהרן ומשמרת כל העדה והכהנים שנבחרו מן השבט ההוא נצטוו מצות רבות יותר משאר השבט ומכל העם להיותם נאהבים וקרובים לשם יותר מכולם ואנחנו גם כן כשהיינו נאהבים בשבתנו על אדמתנו היו עול המצות עלינו כפלים מאשר הוא היום כי המצות התלויות במקום ההוא בזמן ההוא הם יותר ממאה.

ראה גם ראה כי עבודת שתי מצות מהם שקולה כנגד עבודת כל המצות שנעבוד ושנטרד בהן היום. האחת היותנו עולים לירושלים שלש פעמים בשנה עד שקצת העם היו מוציאין ניסן אייר וסיון בדרך ההוא בשני רגלים מהם והזמן כלו ימי קציר שהוא חיי האדם ואנו היום תכבד עלינו הליכתנו אל בית התפלה מעט פסיעות וכן מצות שביתת השמיטה כשתדקדק עליה תכבד משביתת כל השבתות והמועדים אף כי ישמרו כראוי מחללם והוא שנקדש אותם לקדש נפשותינו בם שהוא המבוקש כמו שהתבאר. וכמה מוסרים היו לנו כמעשרות וכמתנות כהונה וכיוצא בהם בעוד שהיינו נאהבים ומתלוננים בצלו ואז היינו נרצים ושלמים עד שהיינו ראוים לדבוק בו ואל זה רמז באמרו וכאב את בן ירצה והוא סובל פירושים רבים לפי משמעות מלת רצון הפשוט בלשוננו שהוא החפץ.

והקרוב לומר בו שהוא מענין השלמה כמו שבא והם ירצו את עונם וחבריו שבאו בענין השלמה והפשוט בענין זה ירצה כשכיר יומו שמשמעותו עד שישלים יומו כשכיר וכן נראה הענין בפסוק זה שרצה בו וכאב את בן ישלים ר"ל כאב שישתדל להשלים בנו בדרך שיקרא שמו עליו ויאמר שהוא בנו כן השם כון במוסרו להשלים בנו בכורו אשר אהב והוא החביבות הגדול שנקרא בנו כמו שאמרה תורה בנים אתם לי"י אלהיכם וזה יאמר עליהם כשילכו בדרכיו כי כשהאב טוב ושלם והבנים רעים וחסרים יאמר עליהם אינם בניו אבל כשהם הולכים בדרכיו יקראו בניו ועל דרך זה היו חביבין ישראל שנקראו בנים למקום והוא הענין באמרו וכאב את בן ירצה ומשל מוסר האב בא גם כן בתורה כי כן כתוב שם כי כאשר ייסר איש את בנו י"י אלהיך מיסרך כי השם באהבתו את העם הזה נתן השגחתו בו ובמעשיו ולא בשאר העמים שהם נעזבים ומשולחים למקרים כשאר בעלי חיים שאין הכונה בהם לעצמם אבל הם כדברים המקריים וזה ממיעוט אהבתו אותם הלא תראה כי כשיעד השם לנו תכלית העונש אמר ואף אשר הלכו עמי

בקרי ואף אני אלך עמם בקרי. ובארו הם ז"ל באור יפה הם עשו דיני עראי בעולם אף אני אעשה אותם עראי בעולם רצו בו שאם לא יוסרו בדיני העונשין הנועדים המכונים על עונותם לפי מחשבתם הרעה שיחשבו ויגזרו עליהם שהם במקרה ולא בכונה לעונש עונותם לפיכך יסתיר השם פניו מהם ויסלק השגחתו מעליהם וישלחם מעל פניו עד שישובו מקרה כשאר האומות אחר שפרעו המוסר והתירו הקשרים שקשר השם בברית באהבתו אותם מוסף על העונשין שיבאו עליהם בכונה.

ועל ענין זה העיר החכם מה שראוי להעיר ולהוכיח כפי הדרך הזה כי תחלה פתח ספרו לשמוע מוסר אב הקודם בזמן לפי חניכת הנער והוא שאמר שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמך. ואחר שיבין בעצמו ויחכם צריך שיתעורר אל מוסר השם ולא ימאסנו. ובכלל זה שלא ימאס מלמדי המוסר והעושים משמרת למשמרתו שאין קיום לאמונה רק על דרך הזה כמו שדרשו רבותינו ז"ל על מה שבא בתורה שנראה לפי פשוטו בכפל ענין והוא שאמר אם לא תשמעו לי ולא תעשו את כל המצות האלה ואם בחוקותי תמאסו ואם את משפטי תגעל נפשכם לבלתי עשות את כל מצותי להפרכם את בריתי והם ז"ל אמרו שאין זה כפל הענין אבל הוא צריך תלמוד על דרך שאמרו שכן דרכו של יצר הרע להשיא אדם מעט מעט עד שלמחר אומר לו לך עבוד ע"ז והוא שאמרו ואם לא תשמעו לי מה ת"ל ולא תעשו וכי יש לך שאינו למד אבל עושה ת"ל ואם לא תשמעו ולא תעשו הא כל שאינו למד אינו עושה או יש לך אדם שאינו למד ואינו עושה אבל אינו מואס באחרים ת"ל ואם בחוקותי תמאסו הא כל שאינו למד ואינו עושה סוף שהוא מואס באחרים. או יש לך אדם שאינו למד ואינו עושה ומואס באחרים אבל אינו שונא החכמים ת"ל ואם את משפטי תגעל נפשכם אינו אומר ואם משפטי תגעל נפשכם הא כל שאינו למד ואינו עושה ומואס באחרים סוף שהוא שונא את החכמים או יש לך אדם שאינו למד ואינו עושה ומואס באחרים ושונא החכמים אבל מניח אחרים לעשות ת"ל לבלתי עשות הא כל שאינו למד ואינו עושה ומואס באחרים ושונא את החכמים סוף שאינו מניח אחרים לעשות. או יש לך אדם שאינו למד ואינו עושה ומואס באחרים ושונא חכמים ואינו מניח אחרים לעשות אבל מודה במצות שנאמרו בסיני ת"ל את כל מצותי הא כל שאינו למד ואינו עושה ומואס באחרים ושונא חכמים ואינו מניח אחרים לעשות סוף שהוא כופר במצות שנאמרו בסיני. או יש לך אדם שיש בו כל מדות הללו ואינו כופר בעיקר ת"ל להפרכם את בריתי הא כל שיש בו כל המדות הללו כופר בעיקר לפיכך צריך כל אדם שישתדל השתדלות גדולה וישגיח השגחה רבה ללמוד ולשמור את כל דברי התורה כי בקיום דברי תורה ידע האדם דרכי השם ויראנו לא זולת זה כמו שאמר אם לא תשמור

לעשות את כל דברי התורה הזאת הכתובים בספר הזה ליראה את השם הנכבד והנורא הזה את י"י אלהיך הראה שכל דברי תורה צריכים למי שכונתו להשיג יראת השם הנכבד הוא המורה על מציאותו המחייבת. ולא שישים כל לבו במצות החמורות בלבד כי גם במצות הקלות צריך שמירה רבה לפי שבהן שמירת המכוון באדם והוא שהעידו עליו ז"ל ואמרו הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות. ולא על הכתובות בלבד בתורה בפירוש הוא ההזהרה אלא על כל היוצא מכלל מצותיה וספוריה. והוא שבא בפירוש בדברי החכם ודברי הנביאים ובדברי רבותינו ז"ל בהרבות המאכל והמשתה ושאר ההנאות והתענוגים ובכלל כל המותרות בישיבה במושב לציים ויושבי קרנות ודבור שיחה בטלה שזה כלו נכלל במצות התורה ולולי שמירת הקלות אין קיום לחמורות ולא מציאות למכון בהם. הלא תראה כי השחוק בקוביא הוא אצלנו הקלה שבקלות עד שקצת גדולים הנמצאים עמנו יתפארו בו ואתה תראה כי המחזיק בו והמרגילו נמשך בו אחר עבירות רבות ובסוף כופר בעיקר לפי שאינו עוסק בישובו של עולם שהיישוב הוא נמצא כשיתנה זה בזה ויקח ממון חבירו על אחד משני פנים אם בדרך משא ומתן או בדרך שכר שכיר. והמשחק בקוביא אינו כן אבל הוא עובר על לא תתאוה ולא תחמוד ולא תגנוב שכן דרך המשחקים בקוביא לגנוב זה מזה ולהטעות זה את זה ועובר על לא תגזול שכן דרך מי שאבד מעותיו בשחוק שחוטף מחבירו שהרויח מה שתשיג ידו לקחת מלפניו. ועובר על פן יוסיף להכותו שכן דרך הנגזל ההוא להכות החוטף ההוא על ידו או על שאר איבריו וגם אם לא יכהו נקרא רשע בהגביה ידו עליו כמו שדרשו ז"ל למה הכית לא נאמר אלא למה תכה את רעך. ועובר על לא תשא שכן הוא דרך המשחקים לרוב ובסוף כופר בעיקר כי כאשר לא יצליח בשחוק ואולתו תסלף דרכו על י"י יזעף לבו.

ראה גם ראה שעבירה קלה כזאת רבו חוליה וכן תמצא בשאר הקלות לפיכך ראוי להרחיק אותן רחוק גדול כל שכן בעוד שאנחנו בגלות שעול המצות תתפרק קצתו מעלינו ולפיכך צריך שנשתדל במצות שנשארו לנו ונשים על לבנו שאם בטל הקרבן נשארה התפלה ולזה צריך שנרדף אחריה ונשתדל בה יותר ממה שהיו משתדלים בה לפנים וכן אם נמנע עלותינו לרגל נשתדל בהליכה אל בית התפלה יום יום ובלבד הפנויים ממלאכה אבל בשבתות ומועדים צריך שהכל ילכו שם והיודעים להתפלל יכונו בתפלתם ושאינם יודעים יכונו לבם לשמוע מן היודעים שהם מוציאים אותם מחובתם. ואם רחוקים אנחנו מירושלים נשים עינינו ולבנו שם לכוין אל ירושלים שבשמים כי אליה היא הכונה.

וכן אחר ששבט לוי נמנע מן הלמוד ומן ההודאה צריך שישתדלו היחידים ללמוד וללמד והעם ישמעו מהם ויראו מהם ואם נלך כלנו על הסדר הזה נשוב אל י"י והוא ישוב אלינו וירפאנו ממחץ גלותינו אשר הכנו בו והכאיבנו כמו שאמר כי הוא יכאיב ויחבש ימחץ וידיו תרפינה. ועל הדרך הזה הוא שהזהיר החכם באמרו מוסר י"י וגו' כי בזה לא זולתו ישיג העם את המבוקש ממנו כי ימצא חכמה ויפיק תבונה ואחריתה נעם ושלום והוא שאמר בראש ספרו יראת י"י ראשית דעת. וכן סמך לפסוק זה אשרי אדם מצא חכמה ואדם יפיק תבונה וזה הוא המבוקש בתורה והמכוון בו כמו שאמר שמע עצה וקבל מוסר למען תחכם באחריתך. ראה גם ראה כי בפירוש אמר למען תחכם באחריתך. וכלל בעצה כל הנהגה ישרה אל דרכי השם במחשבה או במעשה וכלל במוסר ההזהרה והאיום בעונשין והעונשין עצמן כי כל זה צריך לאדם בראשיתו למען יחכם באחריתו וזה הוא המכוון בתורה כי אע"פ שימצא אדם מעט צער בהחזיקו בתורה ובמצות ימצא באחרית הנאה גדולה ועונג מתמיד. אבל מי שאינו מחזיק בה הוא בהפך זה כי ימצא מנוחה מתדמה וטוב טעם בהנאה בהמית ואחריתה מרה כלענה. והוא כהולך בדרך סלולה למקום גדודי חיה ולסטים שתביאהו הדרך ההוא פתאום לאבדון ולדראון עולם אבל המחזיק בתורה והאוהב מוסרה הוא כמי שיסור מהדרך הסלולה ההוא ויעבור על סלונים וקוצים. מכאיבים אותו ועוד מעט ומצא מרעה שמן וטוב וישב בנוה שלום והוא שאמר החכם דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום.

חומש במדבר

פרשת במדבר

וארשתיך לי לעולם וארשתיך לי בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים וארשתיך לי באמונה וידעת את י"י.

ידוע ומפורסם לכל יודעי דת שדברי התורה ושאר דברי הנביאים נאמרים כלשון בני אדם כדי שישיגו השומעים והרואים אותם מתוך המשל הדברים ההם הכונה בענין וכאשר כון הושע הנביא לבשר את ישראל כי עוד ישוב כבתחלה סגולה לשם מכל העמים בהחזיקו בתורתו ובאמונתו כראוי בשרו בלשון אירוסין לפי שהאירוסין בין בני אדם קנין חזק מיחד הארוסה לארוס ומרחיקה מכל אדם זולתו. ובא המשל בכנסת ישראל בליקוחי האשה לפי שידוע שהדבקות הקרוב והחשק המתמיד בשנים נמצא באיש ואשתו מבני אדם נמשך לספור התורה התמימה שהאשה נבראת מעצם האדם מה שלא היה כן בשאר בעלי חיים. על כן נאמר בו והיו לבשר אחד ואם הם שני גופות

אמנם לרוב הצטרכותם זה אל זה ישובו כגוף אחד כי הדבקות שהוא להם הוא מבלי הבדל וידוע כי האשה נבראה לעבודת האדם ואל אישה בלבד תשוקתה והוא ימשול בה להנהיגה על פיו וכאשר תתנהג כראוי ולא יביטו עיניה זולתו ילוה אישה אליה.
ועל דרך זה נאמר במשל מתן תורה שהקב"ה אירס בת יעקב רוצה בו קהלת יעקב שנקראת בדברי רבותינו ז"ל כנסת ישראל ולרמוז על חמשה חומשי תורה אמרו שאירסה בחמש טבעות לפי שידוע שנהגו על הרוב לארס בטבעת לפי שהטבעת עדי היד והוא סובב מקיף באצבע מבלי הבדל בדרך שאינו נופל מן האצבע ולא דוחק אותו אבל הולמו וכן ראוי לאשה שתדמה בנפשה שבעלה הוא עדיה ויראתו תקיף בה מכל צד בדרך שלא ילחצנה גם היא לא תצא מתחת ממשלתו רגע אחד. וכן התורה נתנה לכנסת ישראל על דרך זה להיות כבוד השם לעדי קדושה עליה ולהזכירה בכל מעשיה כי השם יחד אותה מכל העמים.
ולפי שהתורה כוללת כל מדות טובות שהם קודמות בזמן לידיעת האמונה ואשר הם סבות חזקות לקיומה והמדות הטובות נכללות בצדק ומשפט וחסד ורחמים נאמר במשל הנזכר שכל טבעת וטבעת היא מארבעה פרקים וזה יצא להם מפסוק זה. ונאמר כי הנביא הזכיר שלשה אירוסין לרמוז על הגאולה השלישית. ואמרו וארשתיך לי לעולם בא להבטיחה שאירוסין אלו יהיו חזקים וקיימים ולא כשאר אירוסין שיהיו אחריהם גירושין לזנותה תחת בעלה כמו שאמר הנביא ריבו באמכם ריבו כי היא לא אשתי ואנכי לא אישה ותסר זנוניה מפניה ונאפופיה מבין שדיה. וכמו שזנוניה היו סבה לגירושיה כן הסרת הזנונים והתשובה עליהם תהיינה סבה להשיבה אל בעלה ויתן לה לב חדש ורוח חדשה יתן בקרבה בדרך שתבחר הטוב לעולם. והוא שאמר וארשתיך לי לעולם וסבת זה התנהגה בכל מדות טובות והוא שאמר וארשתיך לי בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים. והצדק נאמר בלשוננו על יושר ואמת בדבור או במעשה כי כך בא בתורה צדק צדק תרדוף והזהירו רבותינו ז"ל וביארו שיהא הן שלך צדק ולאו שלך צדק כי זה צריך לאדם בתחלת גדולו ללמד לשונו לדבר אמת ויושר ולהסיר ממנו עקשות פה בהיותו נזהר מאד מדבר שקר. וכן צריך שיזהר במלאכתו ומשאו ומתנו שלא יעשה עולה לא בדרך חסרון ולא בדרך יתרון כמו שבא בכתוב אבן שלימה וצדק יהי' לך למען יאריכון ימיך והארכת ימים והברכה הגמורה לא תמצא זולת זה כי השם אמת והאמת מתעבת ושונאה השקר כי כן ישנאו וירחקו הפכים זה את זה. והוא שאמר כי תועבת י"י אלהיך כל עושה אלה כל עושה עול. ולא על המשקל והמדה בלבד הקפידה התורה אלא על

כל מעשה האדם שלא ימצא בהם עול כי האלהים עשה את האדם ישר ולפיכך אמר כל עושה עול אבל צריך שירדוף צדק בכל והוא שאמר וארשתיך לי בצדק.
והוסיף ואמר ובמשפט ולשון משפט נופל על בחינה בין שני דברים לבחור הטוב מהם אם על דרך זכוי או על דרך חיוב או זולת זה והוא נופל על עניני האדם בעצמו כמו שאמר מכלכל דבריו במשפט אמנם על הרוב בא בעניני זולתו כאמרו ושפטו את העם בכל עת. והמדה הזאת צריכה מאד לקיום מן האדם המדיני כי אין קיום בלעדיו ולפי ענין זה היו נקראים המנהיגים הראשונים שופטים ונקרא השם יתברך שופט כל הארץ עושה משפט.
עוד הוסיף הנביא ואמר ובחסד וחסד יאמר על הפלגת הטוב ועושה טוב לאחרים לא לדבר שיגיע לו מהם ולא לתקות גמול מהם יקרא חסיד ולפי זה הענין נאמר שהשם עושה חסד בארץ ונקרא חסיד כי בבחינה אצל כל הברואים והנעשים נמצא חסיד בעשותו אותם אמנם בבחינה אצל עצמו נקרא צדיק כי הוא אמת ודרכיו צדק ואמת והוא שאמר צדיק ד' בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו ומה שאמר הכתוב ולך י"י חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו רצה בו שדבר זה נמצא בדרכי השם לא בדרכי זולתו לפי שמעשה האיש כבר נתחייב בו לעושהו אם כן גמול המעשה ההוא הוא חסד גמור.
ולפיכך ראוי לכל אדם להתנהג בדרך זה כי הוא דרך מדרכי השם והוא צריך גדול לקיום מן האדם כי בדרך הזה ייטיבו הגדולים לקטנים והעשירים לעניים. עוד הוסיף הנביא ואמר וברחמים לפי שהאדם צריך שיעשה משפט וחסד בדרך רחמים ר"ל בהתעוררות הטבע לעשות הטוב לפי היותו טוב לא לקנות לו שם או להתגאות על שכיניו וכשיעשה החסד בדרך זה יתמיד בו לעולם וכן כשיעשה משפט לא יעשנו לבקשת עונש ולנקמה מהאיש הנענש כי זה נמשך למדת אכזריות אמנם יתעורר במשפט ההוא לרחם על שאר הברואים הטובים בהוסר הרעים כמו שבא בתורה ובערת הרע מקרבך וכל העם ישמעו ויראו.
ובארבעה דרכים אלו ישלימו דרכי האדם המדיני שהם סבות לקיום האמונה כפי דעת התורה האמיתית שהודיעה שיש אלוה אחד על כל העולם והוא אלהינו ושופטינו ומנהיגנו. ולולי הדרכים הטובים הקודמים לא יהי' קיום לאמונה כמו שאמרו ז"ל כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת וכו':
ולפיכך צריך להחזיק במעשים המדינים ולעשות המעשים המכוונים להחזיק האמונה ולקיימה בתלמוד תורה וקרית שמע ותפלה וציצית ותפילין ומזוזה וכיוצא בם. ומהחלק הזה שביתת שבתות ומועדים הנקראים ימים טובים. ונאמר כי שם יום טוב יש בו

הערה על כונת היום שהוא כדי לשמוח בו בתפלה ובהודאה ובשמוע כל העם דברי תורה והמצוה שאי אפשר זה בלא בטול מלאכה לא עם העסק במלאכה או בזולתה ושם יום טוב רוצה בו שלם ומתוקן משאר הימים כמו שבא טוב על כל דבר שלם במעשה בראשית לא שנקרא כן על השמחה והמשתה בלבד כי אעפ"י שזה טוב מצד הכונה השנית כדי למנוע המשתה ורב השמחה בשאר הימים וכדי שתהיה המניעה על דרך בינונית לא על זה בלבד ראוי להקרא טוב רק על השלמות בכונה הראשונה והיא השמחה בשם כמו שאמר נגילה ונשמחה בו. וזה צריך לבטל מלאכה להמצא הפנאי וראיה לדבר זה מה שבא במגלת אסתר שמחה ומשתה ויום טוב הנה אחר שהזכיר משתה ושמחה הזכיר יום טוב ובא בדבריהם ז"ל שמחה ומשתה קבילו עליהו יום טוב לא קבילו עליהו.

וכן תרגם אנקלוס ממחרת השבת מבתר יומא טבא כל זה ראיה שעל השביתה ממלאכה נקרא יום טוב מצד הכונה הראשונה ומתוך קיום מצות אלו ר"ל הלכות יום טוב תתקיים האמונה הראויה להאמין בשם כפי מה שבא בתורה דרך נבואה והוא האמת היציב הקיים כי זה השם מורה על זה מגזרת אמן וכן כתוב אל אמונה והוא כאלו אמר וארשתיך לי באמת כלומר בידיעת האמתיות והוא העיקר הגדול לזכות בה לחיי העולם הבא כמו שאמר וצדיק באמונתו יחיה כי אין מציאות לאהבת השם זולת האמונה והוא שהוסיף ואמר וארשתיך לי באמונה.

וידוע שהארוסה רבת החשק והיא משגחת מן החלונות מציצה מן החרכים לראות את ארוסתה וכן הארוס הולך בדרך זה ומתוך החשק ההוא ידבקו זה בזה והיו לבשר אחד בדעתם זה את זה ובהרגיש כל אחד מהם באהבת האחר וכן כנסת ישראל מתוך החזיקה כשני חלקי התורה הנזכרים תתעורר ותלמוד דבר מתוך דבר עד שתדבק בשם והיתה לו לאשה בדעתה אותו כפי השגת ידיעת אדם הוא שחתם הנביא דברו הטוב וידעת את י"י. וכבר קדם לנביא הפך זה באמרו והיא לא ידעה כי אנכי נתתי לה הדגן. והיא היתה סבה הרעה לסור מאחרי י"י לפי רוע מחשבתם בממשלת הכוכבים שהם היו מיחסים הממשלה כלה לצבא השמים כמו שבא בירמיהו ומאז חדלנו לקטר למלאכת השמים חסרנו כל והוא הדבר שנבא עליו משה רבינו ע"ה ויעד עליו כל הרעות באמרו ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח אשר חלק י"י אלהיך אותם לכל העמים כי לפי הממשלה הנראית להם היא התעיה הגדולה ליחס הממשלה והגדולה להם ולפיכך היו עושים האשרות והבעלים לצבא השמים לפי שלא היו משיגים שכל הוה ונפסד בעולם ההויה וההפסד יבא מאתו והוא שהזכיר הנביא על סבת העונות

שהבדילו ביניהם ובין אלהיהם להגלותם מעל אדמתם ואמר והיא לא ידעה כי אנכי נתתי לה הדגן והתירוש והיצהר וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל וכשם שהודיע הנביא שסבת הגלות הוא בהעדר הידיעה כן הבטיח על הישועה והודיע שסבתה השגת הידיעה באמרו וידעת את י"י ובאר זה ואמר והיה ביום ההוא נאום י"י אענה את השמים וגו' רצה בו כי בעת הישועה יודע להם כי אני העונה לכל דבר קריאתם וזה דבר נפלא בדברי הנביאים שיערבו חכמות רבות בדברי הנבואות שהם מתנבאים על העתיד כמו שתראה בנבואת יחזקאל שהודיע בה מעשה מרכבה לפי טבע הדברים הנראים במראה ולפי גזרת שמות הדברים ההם.

וראה והתבונן כי הנביא יחזקאל רמז על דבר מופלא בראש דברו ובסופו בשם הנהר ובשם העיר ומשם לקח הרב רבינו משה לשון שם באמרו בראש ספרו יסוד היסודות ועמוד החכמות לידע שיש שם מצוי ראשון.

ונשוב לענינינו ונאמר שהנביאים היו רואים דברי חכמה נפלאים בתוך מראות העתידות לפי שלמות השפע האלהי היורד על השכל האנושי וזה נמשך למה שאמרו ז"ל על דבר החכם שאמר שמעו כי נגידים אדבר כל דבור ודבור שיוצא מפי הקב"ה עושין לו שני כתרים והוא הנאות כמה שאמר נעים זמירות אחת דבר אלהים שתים זו שמענו עד שתמצא זה הענין נמשך בכל כי כשישלים זה השפע את האדם עד שיתעורר ללמד אחרים ולחבר ספר יהיו דבריו בדרך שתי תועלות כי לפי דבקותו בחומר יהיה הנגלה ממנו תועלת החומר במדות האדם בהנהגת המדינה בעמידת האיש ובקיום המין. ולפי ההוד הנאצל מלמעלה יהיה הנסתר תועלת הצורה בענין בקשת חכמה והשגתה. וכשהשפע הזה משלים את האדם עד שינבא יראה מהנגלה ידיעת העתיד בענין החומר גם כן ויראה מהנסתר דבר חכמה בלא ספק ופעמים יראה להם דבר אחד או ענין שיורה על דבר והפכו לפי גזרת השם ולפי טבע הענין הנראה. וענין הנזכר ימשך אף במציאות מה שאירע לאיש אחר או לעם אחר אשר עליו השגחת השם והוא שהיו דורשים דורשי רשומות על המעשים שארעו לעם במדבר באמרם על וילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים אין מים אלא תורה וכיוצא בזה.

ולפי ענין זה צריך שילקח דבר הרב המורה בקרא בני אדם קין והבל שלא תתקיים המציאות רק לשת וכיוצא בזה ולפי זה הענין גם כן אני כותב בחבורי זה מה שאני כותב על ספורי המעשים שארעו במעשה ההוא הנזכר ובשמות קין והבל ושת וכיוצא בזה. ולפי הענין הנזכר בשלמות הנבואה ראה הושע הנביא והתעורר להעיר אחרים בידיעת השם בתוך נבואתו על העתידות כמו שנזכר באמרו והי' ביום ההוא אענה וגומר. והוסיף

עוד ביאור פרטי להודיע שהכל מאתו על ידי אמצעיים ואמר אני אענה את השמים והם יענו את הארץ ר"ל כי בכחו יתנועעו הגלגלים ובדברי יעשו כל מעשיהם וזהו המענה הנאות לשם ולשמים. ואפשר שהמלה הזאת באה בדרך הרמז שבא במלת חובלים כי לפי קריאתו הישרה רמז על ענין אחר והוא שבאר שם זכריה הנביא ואמר ואכחיד את שלשת הרועים. ולפי קריאתו בהפוך האותיות רמז על ענין אחר ושניהם נמשכים להוראה אחת והוא אמרו וגם נפשם בחלה בי. וכבר הזכיר זה הענין הרב המורה ולפי עומק הענין הזה תרגם יונתן מלות רבות בנבואות גם בנבואת זה הנביא כמו שנזכיר קצתה. וזה לפי שדרך לשון הקדש שיתחלפו בו אותיות בשמוש הלשון כמו שבא בדברי נעים זמירות כי בשירת ספר תלים כתב ויחרגו ממסגרותיהם ובספר שמואל כתב במקומו ויחגרו ממסגרותם. וכן באה טית נצטדק והצטידנו שבאה במקום הא התפעל והיה ראוי להקדימה לצדי וכן הנביא הזה כתב בני עלוה במקום בני עולה גם משה רבינו ע' גלה לנו זה הענין בשמוש השמות בהראותם בשנוי אותיות ובקצת גזרת מלה כי אמר קין על כי קניתי איש את י"י ונח על כי זה ינחמנו.

ונאמר כי מלת אענה גם כן באה לרמוז כפי קריאתה הישרה שהשם עונה לכל נענה כי במענהו ובדברו שהוא רצונו יעשה רצון יראיו ולפי קריאתה בהפוך אותיות תורה שהוה מניע לא מתנועע והוא שאמר אענה נאם י"י ואמר אחר זה שהוא מניע הגלגלים אשר לתנועתם השתלשלו כל התנועות ובתנועה ההיא התאמת מציאות האחד והיותו לא גוף ולא כח בגוף כמו שהזכיר הרב המורה בשש ועשרים הקדמות שהקדים אריסטוטליס לזה וכן כתב הרב המורה ובתנועת הגלגל יתערבו היסודות ובאור ובחשך ישתנו מזגיהם ותחלת המזיגות שיתחדש מהם שני האדים שהם תחלת סבות אותות השמים אשר המטר מהם והם גם כן סבת המחצבים ואחר כן הרכבת הצמחים ואחר הצמחים בעלי חיים וההרכבה האחרונה הוא האדם זה לשון הרב המורה והקרוב אצלי שעל כל זה העיד הנביא שראה תוך נבואתו על הדרך הנזכר כי אמרו והם יענו את הארץ רצה בו שבתנועתם יתערבו היסודות כי הארץ שם כולל לארבעה יסודות כמו שאמר הרב המורה.

וראה והתבונן אמרו והארץ תענה ולא אמר והיא תענה כדרך שאר הנזכרים שם וזה לפי שהארץ שם משותף והארץ השני בא על יסוד העפר התחתון לבדו ובו רמז על המחצבים כדרך שרמז משה רבינו ע"ה באמרו ותראה היבשה וסמך לו ויקרא אלהים ליבשה ארץ ויחד ליום ההוא הצמחים ואמר תדשא הארץ דשא וגומר ובשם ההוא בעצמו רמז הנביא הושע באמרו והם יענו את יזרעאל ומה שהזכיר את הדגן ואת התירוש ואת היצהר

נמשך לענין הנבואה כי בהם חיי האדם וכבר קדם שם דבר הכופרים בממשלת השם שהיו אומרים על צבא השמים נותני לחמי ומימי והוא שאמר על זה והיא לא ידעה כי אנכי נתתי לה הדגן והתירוש וגומר ולפי ענין החכמה רמז בהם על שאר היסודות המתערבים עם העפר בהווית הנמצאים ולא הזכיר אותם בביאור בשאר המורכבים לפני רבים נזכיר מהם שלשה. האחד מפני שאין הצורך בהם לחיי האדם כמו שהוא הצורך בצמחים והשני מפני שאינם נמצאים כחומר האדם בצמחים כי חומר האדם נזון וצומח יום יום והשלישי כי הוית המוצאים אינה נראית כהוית שאר המורכבים והדבר שאינו נגלה לכל יסתירוהו הנביאים להיותו דעת זר מן ההמון כמו שהסתיר גם כן משה רבינו ע"ה הוית אוצר המטר והוית המלאכים שרמז עליהם באמרו בראשית ברא אלהים כמו שקדם לנו כי כן נראה במאמר רז"ל באמרם בראשית נמי מאמר הוא ונמשך לזה הנביא באמרם אענה נאם י"י ובאה מלת נאם במקום מלת בראשית ויבא גם כן הפסוק ההוא כלו כשתדקדק בפסוק הראשון ממעשה בראשית ובפסוק השני רמז על אוצר המטר ועל הוית הצמחים ואחר כן רמז על בעלי חיים ועל האדם ורמז בו כי השלש הרכבות הן באדם וסבת שלמות האדם הוא כפחומרו זך ונאות לקבל השפע האלהי. ואז יתיחס החומר העפרי הוא הצומח אל השם כי הוא המוליד והמצמיח לאביהם ילדי זנונים ואז תקרא החיונית רוחמה והחלק השכלי עמו והוא שאמר וזרעתיה לי בארץ ורחמתי את לא רוחמה ואמרתי ללא עמי עמי אתה.

וסבת זה מה שחתם בדברו ומה שפתח בו כי בפתיחתו אמר וידעת את י"י ובחתימתו אמר והוא יאמר אלהי וזה הענין כלו כפי צד החכמה שבא בענין הנבואה על העתיד לפי שבזמן ההוא תמלא הארץ דעה את י"י. ולפי חשיבות הדור ההוא ימצאו השלמים ויתיחס המציאות אל השם כדרך חשק הארוסה להגלות טוב המציאות אבל כל זמן שישראל חוטאים יתיחס ההפך להגלות הרע במציאות לאשה וילדי זנונים כמו שפתח בו הנביא בהתנבאו על עון העם ועל גלותו.

וכבר העיר יונתן ע"ה בתרגומו על השמות ההם כלם כפי הענין הנבואה ומתוך הערתו יודע גם כן הראתם לפי צד החכמה הבא בכלל הנבואה כי הוא תרגם קח לך אשת זנונים וילדי זנונים אזל איתנבי על יתבי קרתא טעותא דאינון מוספין למחטי,

התבונן היטב בדבר השלם הזה ובכל הנמשך לו בנבואה זו כי הוא נפלא להבין בו סודות הנבואה שבאו בדברי הנביא הזה ובדברי שאר הנביאים כמו שיראה להמון שהנביאים היו עושים המעשים שנראה שבאה להם המצוה לעשותם גם אותם שהם עון וגנאי לכל אדם ויראה לקצת חכמי ישראל שהם מעשי נבואה והוא שהיה נראה להם לנביאים

שהם היו עושים המעשים ההם ולא זו הדרך ולא זו העיר אבל הוא כמו שהעיר עליו יונתן בשתוף השמות ותרגם קח לך איתנבי כי שם קיחה יפול על הדבור בנבואה או בחכמה או בתפלה והכלל בכל דבר חזק יבא הלמוד דרך קנין מקניני האדם ולפיכך נקראה החכמה לקח כמו שאמר החכם כי לקח טוב נתתי לכם. ואמר ישמע חכם ויוסיף לקח. ועוד אמר לב חכם ישכיל פיהו ועל שפתיו יוסיף לקח. והוא כאלו אמר יוסיף דבור טוב כי הוא נמשך אל מחשבת החכם ואדון הנביאים הוציא השם הזה במקום דבור באמרו יערף כמטר לקחי ויגיד עליו ריעו תזל כטל אמרתי.

ואפשר שנמשך לענין זה ויקח קרח וגו' כי לפי השיגם החכמה העיונית מלאם לבם לאמר כי כל העדה כלם קדושים ובתוכם י"י וגו' וכן מצאנו השם הזה נופל על דברי תפלה ותשובה כמו שאמר החכם קחו עמכם דברים והוא כאלו אמר דברו לכם דברים בענין התשובה והוא גם כן נופל בענין הנבואה שיבא בכללו ענין חכמה כמו שבא בנבואת זכריה לקוח מאת הגולה וגו' כמו שהתבאר בפרשת זכור. ולפי ענין זה אמר קח לך אשת וגומר כמו שתרגמו יונתן וראיה לדבר אמרו וילדי זנונים כי הילדים לא תפול עליהם מלת קיחה כפי הנחתה הראשונה אבל הוא כענין התרגום והוא שאמר הנביא כמבאר דברו כי זנה תזנה הארץ מאחרי י"י ואחר כן אמר וילך ויקח את גמר בת דבלים ותרגם יונתן ואזל ואתנביא עליהון דאם יתובון ישתבק להון ואם לאו כמיתר עלי תנין יתרון. ותרגם זה מורה על צד אחד מצדי הנבואה הנסתרים והוא שפעמים תבא הנבואה מצד גזרת השם או מצד גזרת קצתו בענין אחד ומצד גזרת השם הנשאר בענין אחר והנמשך לזה על מינים רבים כי משם גומר הבין דאם יתובון ישתבק להון רצה בו שאם יגמר עונם יגמר הגמול העון. ולפי זה הענין נראה שתרגם אונקלוס עשו כלה שהוא אמר אעבד עמהון גמירה אם תיירין וכבר הקדמנו במקומו ביאור אחר. ואחר שאונקלוס הזכיר מלת גמירה בשם גומר הנזכר בזה נראה שנטה אל הענין הזה שתרגם יונתן ולקח שם גומר כאלו נזכר פעמים. ושם דבלים הבין ממנו ענין לפי שלש גזרות חלוקות כי מדבל הבין דאם לא ומבלים הבין כמיתר עלי תינין יתרון כאלו אמר בלים כענין אלה נובלת עליה. ועוד הבין ממנו תאנים כאלו אמר דבלים כמו שנמצא בישעיה דבלת תאנים.

וענין הראות רמז הנבואה בעלי תאנים כפי מה שנזכר עלה תאנה במעשה בראשית. וענין התרגום הנרמז הוא מופלא וטוב מאד להבין סודות הנבואה. וכן בא בהריון בלידת הבן אמרו ועבדו עובדין בישין כדרך שאמר ישעיהו תהרו השש תלדו קש ותרגמו איתעשתון לכון עממיא עשתונין דרשע עבדתון לכון עובדין בישין. וכן תרגם ושם יזרעאל מבדריא ואפשר שלקחו מגזרת קצת השם הראשון כאלו אמר יזר. אבל אמרו כי גדול יום יזרעאל

תרגם ארי רב יום כנישתהון ושם לקחו מגזרת זרע כמו שאמר הנביא הזה וזרעתיה לי בארץ או אפשר שמצד פזור הזרע לקחו על ענין פחות ורע ומצד קביעתו בארץ. ומצד הטוב שהוא בו בכח לקחו על ענין חשוב וטוב. וזה דבר נמשך הרבה בדברי הנביאים והחכמים שיניחו דבר אחד על שני הפכים על האחד מצד אחד ועל השני מצד אחר. וכפי מה שכתבתי נמשך דברי יונתן ע"ה בענין הנבואה הזאת אבל מצד החכמה הנרמז בו כמו שאמרנו בהתחלת הנבואה על חלקי המורכבים בעולם השפל בדרך גנאי כפי מחשבת הרעים האומרים אלכה אחרי מאהבי נותני לחמי ומימי וגו' הם שאינם משיגים שהכל מאת השם כמו שבא והיא לא ידעה כי אנכי נתתי לה את הדגן והתירוש והיצהר אבל מיחסים הכל לשכל הפועל לא לשם כלל והם האומרים עזב י"י את הארץ כמו שהזכיר יחזקאל ואם לא יאמרו זה בפירוש כונתם כי האלוה הפועל הוא האלוה רע לפי ההפסד הנמשך אל ההויה והם הרעים אומרים גם כן כי זנוני הארץ יוציאו הדגן והתירוש והיצהר. וזה דבר הרעים הכופרים הנקראים פטריני וזה כלו יוצא להם מרוע הבנת דברי הנביאים והחכמים שהיו מזכירין דברים בדרך משל ובלשון בני אדם כמו שהזכיר הרב המורה שאפלטון היה קורא החומר נקבה והצורה זכר והזכיר גם כן ששלמה החכם דמה החומר באשת איש זונה לפי החליפה צורה אחר צורה יום יום ולפי הענין הזה בא ענין מצד החכמה בכלל נבואה זו כי לנותן הצורות קרא הושע והוא שהזכירו פעם שנית בפסוק הראשון והפסיק בין תחלת דבר י"י בהושע ובין ויאמר י"י אל הושע.

והקרוב אצלי שהפסוק בא לרמוז על השמים שלא נזכרו שם לפי האמונה הפחותה שהיתה ברעים מהדורות ההם ובא הפסק בפסוק למבינים באור לבראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ כמו שבאר בסוף הנבואה וקרא לחומר אשת זנונים ולמיני המורכבים ממנו ילדי זנונים ולפיכך תפול עליהם קיחה כי כלם הם מקבלי צורות והוא שבאר ואמר כי זנה תזנה הארץ רצה בו החומר הראשון. ואמרו מאחרי י"י לפי שהוא כאלו הוא מאחריו לרחקו מהשפע האלהי הנאצל מהודו וקראו גומר בת דבלים לפי הכליה הנמשכת בהיות דור הולך ודור בא ואמר בת דבלים לפי שהארץ כלה מורכבת מארבעה הבלים הכלים. ותהיה אות הדלת סימן. ואפשר שלפי ענין זה פתח קהלת בהבל הבלים.

ואחר שהזכיר הנביא החומר הראשון וכלל בו הרכבת הנמצאים על הדרך הנזכר הזכיר הרכבת הצמחים וקרא לו יזרעאל בשם אשר כנהו האדון הראשון לנביאים עשב מזריע זרע. וכבר הזכרנו פנים רבים לשם הזה בפרשת שופטים ושוטרים שרמז בו על ענין הכליה שבו הנראה רע לבני אדם וידוע למבינים כי הוא סבת ההויה ועל זה רמז מצד

החכמה באמרו ופקדתי את דמי יזרעאל על בית יהוא כי כן מצאנו מקום שיפול העץ שם יהוא. והנביא רמז מצד החכמה בפסוק הזה על מחשבת הרעים בהפסד ההויה הנגלה ובפסוק הדבק אליו כי ההפסד ההוא הוא ההויה. ואחר זה בא לרמוז על הרכבת חומר בעלי חיים וקראה בת לפי בחינתה אצל הרכבת החומר החי המדבר לפי שחומר האדם הקרוב הוא חומר שאר בעלי חיים הקרוב כמו שהזכיר הרב המורה והוא נמצא ג"כ באדם. ולפי דעת הרעים תקרא לא רוחמה כי כן יקראו גם הם לא עמי לפי שהחלק החיוני והחלק האנושי אשר באנשים ההם אין חפץ השם בהם והוא שאמר כי לא אוסיף עוד ארחם ואמר ואנכי לא אהיה להם.

אמנם לפי בחינת המון הרב ממנו שאי אפשר שלא ימצא המבוקש במין ההוא והוא האדם השלם אמר והיה מספר בני ישראל וגומר יאמר להם בני אל חי וזה כלו נמשך אפילו לפי הדור הרע אמנם לעתיד לפי הדור הטוב ואמרתי ללא עמי עמי אתה והוא יאמר אלהי. ואתם בני אם תפקחו עיניכם להביט אל המראה הזאת תראו השלש לידות באדם עצמו כי כן ימצא בו הכח הנזון הוא הצומח המזריע והכח המרגיש הוא הנפש החיה אשר לא רוחמה מצד אחד ומצד אחר רוחמה והכח השכלי והוא צורת האדם. וכשיאמר אלהי אז יקרא עמי וכאשר תוסיפו בני להביט אל היכל הקדש תמצאו בצורת האדם עצמה השלש כאשר נמצאו לאדם קין והבל ושת כמו שנזכר בפרשת ויהיו חיי שרה. וכבר העירותי אתכם כי גם ספור המציאות יבא מצד החכמה גם כן וכאשר נזכר על קין שמו יתברך באמרו קניתי איש את י"י כי הוא המתמיד במין כן נזכר הנה בקריאת שמו יזרעאל וכבר נזכר בשם הבל ושת מה שנזכר ומשם תבינו.

וכפי השלש לידות שנזכרו הנה הזכיר גם כן ישעיה הנביא עמנו אל ומהר שלל חש בז ופלא יועץ אל גבור אבי עד שר שלום. ואל יבהילכם השם לא בנבואה הזאת ולא בזולתה כי רבים אשר המית לפי שלא ידעו דרך י"י ללכת בתורתו ולהבין סודותיה כמו שהעיר על ענין זה דניאל ואמר כי סתומים וחתומים הדברים עד עת קץ יתבררו ויתלבנו ויצרפו פו רבים והרשיעו רשעים ולא יבינו כל רשעים והמשכילים יבינו. והנכון שהבירור והלבון והצירוף נאמרו על הדברים כי כן צריכים דרישה אחר דרישה פעמים רבות שכל אחת מהם טובה בעצמה ואם רמז לאנשים הוא נאמר גם כן לפי ענין זה כי כחות השכל צריכים לפי שתופס אל החומר לצירוף וללבון ולבירור כמו שאמר החכם מצרף לכסף וכור לזהב ואיש לפי מהללו ואמר מצרף לכסף וכור לזהב ובוחן לבות י"י רוצה בו וצורף לבות י"י כי הכל מאתו כמו שאמר ומי"י אשה משכלת ואמר ירמיה הנני צורפם ובחנתים. ואחר שהוא כן אין ספק שדברי הנבואה שהם נמשכים למעלת השכל האנושי

העליונה אין ראוי שילקחו כפשוטיהם רק שיחקרו חקירות רבות וכל עת שימצא האדם בו נסתר ייטב המובן ממנו מאשר לפניו כפי מה שהעירותי על נבואת הושע.
וכן נאמר בנבואת ישעיה כי אע"פ שהיא נאמרת על עניני הדורות שהתנבא עליהם כמו שפרשו המפרשים צד החכמה לא יבצר מהם ובשני העניינים צריך לדעת והוא דבר פשוט לכל יודע ספר כי השמות אינם להורות על עצם הנקראים בהם רק על סבתה הראשונה. הלא תראה שמשה רבינו ע"ה קרא שם המזבח י"י נסי ואין פתי בעולם שיחשוב שהשם המיוחד לו ית' יאות לאחר זולתו אבל להזכיר הנס שבא במקום ההוא מאת השם קרא המזבח אשר בנה לפניו י"י נסי רוצה בו שהעם ידע ויאמר שמאת השם היה נסו. וכמהו קריאת גדעון למזבח י"י שלום מפני שאמר לו מלאך השם שלום לך אל תירא ולהזכיר הענין ההוא קרא למזבח בשם ההוא. וכפי הענין הזה שאין בו ספק בשני המקומות הנזכרים באו שאר השמות הנאמרים בדברי הנביאים וענין הנבואה על הדורות ההם כבר הזכירוהו המפרשים ונצרך יונתן לתרגם לדעתו מאוס ברע ובחור בטוב עד דלא ידע לרחקא בישא וגו'. לפי שסמך לו הנביא כי בטרם ידע הנער מאוס ברע ובחור בטוב וגו'. וצריך להתבונן איך יהיה אות על עזיבת האדמה אכלו חמאה ודבש. והנכון לומר בו כי האות הוא למה שבא בסוף הענין והי' ביום ההוא יחיה איש עגלת בקר ושתי צאן והי' מרוב עשות חלב יאכל חמאה כי חמאה ודבש יאכל כל הנותר בקרב הארץ ותרגמו יונתן ויהי מסגי טוב משח יתפרנסון כל צדיקיא דישתארון בגו ארעא. ולקח המתרגם עשות כאלו הוא דגוש בדרך כי מיץ חלב יוצא חמאה.
והנביא ביאר על אמרו יאכל חמאה כי חמאה ודבש יאכל וזה בלא ספק לענין הערה על המשל כלו כאשר הוא גם כן הערה בלא ספק אמרו תעזב האדמה נמשך לאות והוא ביאור בלא ספק בא להודיע מי העלמה ומי הבן כמו שבאר בבן האחר ובנביאה היולדת מה שהקדים לו ואמר י"י אלי קח לך גליון גדול וכתוב עליו בחרט אנוש למהר שלל חש בז ולא בא שם ואקח את הגליון ואכתוב עליו רק ואעידה לי עדים נאמנים וגו' ואקרב אל הנביאה ותהר ותלד בן ואחר כן צוהו השם לקרוא שמו מהר שלל חש בז. וכמו כן הקדים הנביא לאמר ילד יולד לנו וגו' העם ההולכים בחשך ראו אור גדול יושבי בארץ צלמות אור נגה עליהם וכבר העיר הרב המורה על הפסוק הזה בחתימת ספרו להיותו תכלית השלמות ואתם בני ידעתם כי התורה נמשלה לדבש וחלב כאמרו דבש וחלב תחת לשונך וריח שלמותיך כריח לבנון.
ולפי הענין הזה תמשך הנבואה ההיא וקרוב היא למבין לבאר ענין הנבואה ההיא מצד החכמה ולהוציאו מכח דברי במה שכתבתי במקום הזה ובזולתו ואין ראוי להקל באחת

מן הנבואות לפי הענין הזה כי מעיקר האמונה לסמוך במה שהבטיחוהו הנביאים על העתיד כמו שהבטיח הושע הנביא באמרו וארשתיך לי לעולם וגו' וזאת ההבטחה שהבטיחנו הנביא אף על פי שעונינו הבדילו בינינו לבין אלהינו אינה רחוקה ממנו כי כשתחפוץ האהבה קרוב הדבר מאד יותר ויותר מאשר היה בעת עלותינו ממצרים שהיינו בלא תורה. ואין להתיאש מהגאולה לפי מיעוט בני עמנו כי לא בחר בנו השם מראש מר ובנו כי אנו היינו המעט מכל העמים כאשר העירה התורה ועל דרך זה הם הטובים לעולם גם הנביא אמר ולקחתי אתכם אחד מעיר ושנים ממשפחה

ואתה רואה בפרשת הזאת במספר הפקודים ששבט לוי הנבחר היה מועט מכל שבט ולא עלה מספרם לשנים ועשרים אלף ואף על פי שפקודיהם היו מבן חדש ומעלה והיה בהם שבט משבעים אלף ושבט ששים אלף ופקודיהם היו מבין עשרים שנה ומעלה. וזו ראיה גדולה שאין אהבת השם נראית ברב עם ולא ברבוים גם כן נצחו יוצאי מצרים את אויביהם ולא בחרב ולא בחנית כבשו הארצות אבל הכל היה על דרך מופתים וכן בעלותם מבבל לא היה שם רק רצון השם שהעיר רוח כורש ורוח העם. וכן יהיה לעתיד והוא שהקדים הנביא ואמר לכן הנה אנכי מפתיה והולכתיה המדבר ודברתי על לבה ונתתי לה את כרמיה משם ואת עמק עכור לפתח תקוה וענתה שמה כימי נעוריה וכיום עלותה מארץ מצרים.

ואמרו והולכתיה המדבר לפי שידוע שמי שגדל עם הרעים יטה אל טבעם ומנהגם והוא נמנע שישיגו שלמות אנושי עם זה וכן הוא נמנע שיצא פתאום ממדה אל מדה בהפך. ולפיכך צריך כל אדם לבקש שלמות שיסור מאהלי אנשים רשעים ומחבורם ויתבודד עד שישנה מנהגו וטבעו לטוב אפשר לו להשיג שלמות אנושי לא זולת זה. והשם אשר לו נתכנו עלילות כאשר פקד עמו והוציאם ממצרים סבב להוליכם דרך המדבר והעמידם שם בבדידות מכל העמים ארבעים שנה שהם זמן נתון ללמוד כמו שאמרו בן ארבעים שנה שהם זמן נתון ללמוד כמו שאמרו בן ארבעים לבינה ואחר כן הביאם אל ארץ נושבת. וכן לעתיד בקרוב יוליכנו המדבר כאשר הבטיחנו וידבר על לבנו להשיבנו אליו להיותנו לו סגולה מכל העמים ולתחתנו ממלכת כהנים וגוי קדוש ויקרא שמו עלינו וכחשוש חתן על כלה ישיש עלינו ואנחנו נשמח בו ושוש נשיש בי"י תגל נפשנו באלהינו כי נהיה לו לעם והוא יהיה לנו לאלהים אז יקרא אישי כמו שאמר הנביא והיה ביום ההוא תקראי לי אישי. ואמר הנביא גם כן כי יבעל בחור בתולה יבעלוך בניך ומשוש חתן על כלה ישיש עליך אלהיך.

ליום מתן תורה

דרש ההוא גלילאי עליה דרב חסדא בריך רחמנא דיהב אוריין תליתאי לעם תליתאי על יד תליתאי ביום תליתאי בירח תליתאי.

לשון דרישה נופל על חקירת הדבר בכל מה שנאמר בו ר"ל לגלות כל נסתר בו ולדעת אמתתו. ולפי שרב דברי החכמים והנביאים נאמרים כדי להמציא בהם תועלת לכל כונו בהם שני פנים אחד מהם נגלה פשוט לכל יודעי הלשון ההוא ומביניו ואחד נסתר מרבים מובן ליחידים אחר דרישה רבה. ויאמר על הראשון פשוט ועל השני דרש. ולפי זה הענין דרשו רבותינו ז"ל שמעו כי נגידים אדבר כל דבור ודבור שיוצא מפי הקב"ה קושרין לו שני כתרים ר"ל שמיחסין לו שני שלמות והצריך לדעת והראוי להאמין כי כל דבר נביא בנבואתו או כל דבר חכם שלם בחכמתו יוצא מפי הקב"ה ופסוק זה שלמה החכם אמרו ויחס אותו לקריאת חכמה בראש מרומים וגו' ליד שערים לפי קרת וגו'. וכנגד בראש מרומים אמר אליכם אישים אקרא וגו'. וכנגד ליד שערים אמר הבינו פתאים ערמה וגו'. אחר כן אמר שמעו כי נגידים אדבר ומפתח שפתי מישרים רוצה בו במה שייטב וישר בעיני היחידים ובעיני העם כל כת וכת כאשר היא והמובן לכל כת וכת הוא לתועלת גדולה והוא הכתר והכתר האחד הוא משמעות הפשט והשני הוא משמעות הדרש. ולפי שההנחה הראשונה לדרש הוא על דבר יוצא מידי פשוטו הושאל זה הלשון ונאמר דרש על כל דבר שנאמר בדרך סמך אל הכתוב ואם לא היתה כלל כונת הכתוב אל הדבר ההוא הנסמך אליו אבל כונת בעל הדבר ההוא שיקבלו ממנו האמת באי זה דרך שתהיה הקבלה ההיא והמבין כשידרוש הדבר היטב ידע כונת אמרו והוא אמרם ז"ל וקרא אסמכתא בעלמא.

והמשל בזה אמרם אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליהם שנאמר זאת התורה אדם כי ימות באהל וגו' הדבר הזה בעצמו אמת שלא ישיג אדם קיום דברי התורה והוא השגת האמתות אלא ביגיעה רבה והשתדלות גמורה בהתמדה עד עת המות וסמך הדבר הזה לכתוב מועיל מאד להמון השומעים כדי שיתאמת אצלם ויעלה בלבם שעל זה הזהירה התורה ובזה יקבלו הדבר האמתי בדרך תחבולה ורוב דרשות התלמוד באו בדרך תחבולה זו ואין בזה רק טוב כי טובה ההונאה המועילה לקבל אותה ולפי מה שזכרנו כל מבין כשישמע דבר או יקראנו וידע כי בעל הדבר ההוא חכם ראוי לו שישתדל לחקור הכונה בו אז ישיג התועלת.

ואחר שהוא כן ראוי לנו לחקור דבר הדרוש שהזכרנו תחלה וזה לשלשה טעמים. האחד כי מאחר שנכתב בכלל דברי אלהים חיים ידענו כי לתועלת נכתב השני. התיחסו אל

חכם ידוע ומפורסם כי אמרו עליה דרב חסדא הוא כפי לשון התורה שאמרה והחונים עליו ותרגומו ודשרן סמיכין עלוהי ר"ל הנטפלים אליו וכמוהו שרפים עומדים ממעל לו. להתיצב על י"י. וכפי ענין זה בא עליה דרב חסדא רוצה בו שהי' סומך עליו במה שהיה אומר כי רב חסדא היה מורה אותו מה שהי' דורש ברבים כמו שאמרו אוקים רב אמורא עלויה ודרש כי כן היה המנהג הקדום שהרב הגדול הי' מעמיד אחד מתלמידיו ומלמד אותו מה שהיה רצונו להודיע לעם לפי שאין נאה לרב הגדול להגביה קולו בהמון. ולזה היה נקרא התלמיד אמורא לפי שאין לו בלמוד ההוא רק המאמר והרב היה נקרא תנא לפי שהוא היה שונן ומשנן.

וכבר התבאר מזה שהדרש הנזכר היה לרב חסדא והוא היה חכם מפורסם. והוא הטעם השני המביא אותנו לחקור הדבר הזה היטב. והטעם השלישי והוא המכריח לפי שהוא דבר נאמר על יסוד תורתינו וכללה ולפיכך נאמר בלשון צחות ובמליצה נמרצה להעיר ולהודיע כי בא לתועלת גדולה.

ועתה נתחיל ונאמר בעזר המלמד לאדם דעת ומאתו מענה לשון. ונאמר שזה המספר שהחריץ בו דברו הי' להעיר אותנו על כונת התורה כלה בדרך שלא תהי' אצלנו מצות אנשים מלומדה כאלו אמר התעוררו במספר הזה בכונת מצות התורה בשלשת חלקיהן כמו שיתבאר. והכונה ההיא תורה כי התורה הוא חכמתכם ובינתכם שכל מצותיה באו להעביר השקר ולהעמיד האמת והוא שקודם מתן תורה היו אנשי העולם מלבד יחידים תועים בעיקר האמונה ומיחסים פעולות העולם בכללו לפועלים האמצעיים לא לפועל הראשון. ולזה היו עובדים הגלגלים והכוכבים ושאר הנבראים ולכבודם היו עושים צורות לקרוא בני אדם לעבודת הנבראים ההם מה שאין רצון השם בעבודה ההיא לפי שכולם משרתים ומשמשים ועושים שליחות השם ומלאכותו והוא לבדו המלך שראוי ומחוייב לעבדו כדי להכיר שהכל מכחו וממשלתו. ועל זה באה התורה להודיע אמיתת מציאות השם הפשוטה שממשלתו בכל ולו לבדו הממשלה והכל אין נגדו. ועל זה צונו תחלה לשמוע בקולו לבד והשמיעה בקולו היא הלמידה והחקירה בכל חלקי העולם שהם שלשה ובבחינת השלשה חלקים ישמע בקולו לפי שבזאת הבחינה יודע שכולם צריכים לממציא ולמעמיד הוא הקב"ה אשר צוה ונבראו ויעמידה לעד לעולם כל אחד מהם כפי מה שהוטבע עליו והוא לבדו נמצא אמיתי עומד בעצמו ומעמיד במציאותו שאר הנמצאים החלוקים בשלשה עולמות.

ועל דרך זה השיג יחזקאל המראה ולפיכך נכתב בה וארא שלשה פעמים. ועל דרך זה נאמר שלוש הקדושה במראה לישעיה אחר שראה שלשה ענינים בשלשה מקומות

והם הכסא וההיכל וממעל לכסא. והוא שאמרו ז"ל שלש כתות אומרות קדושה אחת אומרת קדוש. ואחת אומרת קדוש קדוש. ואחת אומרת ק"ק"ק. רמז על שלוש הקדושה הנאמרת בכתוב ותרגומה לעד. אמנם יונתן השלם סדר הכתות כסדר יחזקאל הנביא שאמר שראה תחלה החיות ואחר החיות האופנים לפי ששתי השגות אלו קודמת בלמוד להשגה השלישית אבל הקדים החיות לקדימת מעלה וסבה לא על קדימת השגת הלמוד כי קדימת הלמוד היא באופנים וכפי זה הענין מצאתי בדברי רז"ל למה נאמר ק"ק"ק ג' פעמים. קדוש שאינו נראה לבריות. קדוש שאפילו חיות הקודש שהן נושאות כסא כבודו אינם רואות אותו. קדוש שאפילו מלאכי השרת שעומדים לפניו ומשרתים לפניו למעלה אינם רואים אותו. ובעל המאמר הזה לקחם לפי סדר. וכפי הענין הזה נאמר במזמור אחד רוממו י"י אלהינו והשתחוו להדום רגליו קדוש הוא. רוממו י"י אלהינו והשתחוו להר קדשו כי קדוש י"י אלהינו. וידוע שהדום רגליו נאמר על העולם השפל הזה והר קדשו נאמר על העולם הגבוה לפי שההרים הם המקומות המורגשים המוחשים העליונים אשר בארץ יקראו לכל גבוה גוף ושאינו גוף הר. ויאמרו לעולם הגבוה בכללו הר. ולפי מעלתו בבחינה עם השפל אצל השם יקרא הר קדשו וכמוהו אצלי כהררי אל ויהיה ענין צדקתך כהררי אל כענין צדקתך אלהים עד מרום ובא בשניהם להפליג בגובה צדקתו כענין כגובה שמים על הארץ וגו'. ולפי ענין זה יהיה משפטיך תהום רבה כענין עמוק עמוק מי ימצאנו. או בא להעיר בשניהם שצדקתו כוללת שמים וארץ וכל אשר בם סוף דבר עולם הגלגלים יקרא הר הקודש כמו שנרמז באמרו כתבניתם אשר אתה מראה בהר כמו שהתבאר במקומו והכל בא להעיר האדם לבחון ולדעת המציאות כלו שהוא העולם כי מתוך בחינת העולם יראה יחודו וקדושתו.

ומה שתרגם יונתן ומקבלין דין מן דין ואמרין רצה בו שהשפל מקבל עול מלכות שמים מהגבוה עליו ולפי דרכו למדך שאינה קריאה ממש כפשוטה אבל קריאת הגבוה מקובלת אצל השפל קבלה אמתית והכל להעיר שאמתת מציאותו ויחודו נודעת בבחינת העולם בכללו והיא הקריאה כדרך שבא הכתוב השמים מספרים כבוד אל וגו' לא שהקריאה ההיא בחתוך אותיות אלא מצד הבחינה בהם ולפיכך אמר ומקבלין דין מן דין ואמרין ולא אמר וקראן דין אל דין. וכן רצו באמרם ומקבלים עול מלכות שמים זה מזה ויפה קראוהו עול כי כן ראוי לקבל היחוד בדרך קבלת העול על צואר השור ואז יצליח למלאכה לא זולתו.

ראו בני והתבוננו שהיחוד לא יתאמת רק בבחינת השלשה עולמות. ולזה כונו אנשי כנסת הגדולה בסדרם הקדושה בברכות של ק"ש לפי שהוא נקדש ומיוחד מתוך השלשה

עולמות ונודע באמת ואע"פ שברכת המאורות היא ברכת הנאה עיקרה בא לרמוז על מופתי היחוד מתוך מעשה מרכבה הנכלל בה ולפיכך תקנוה לפני ק"ש וסמכו לה אהבת עולם בלא ברכה בפתיחתה וברכת שבת לעד שסדרו בה זכר שבת המורה על החדוש ועל המחדש.

וראיה לדבר זה מה שאמרו במסכת מגלה אמרו לו לר' יהודה והלא הרבה צפו במעשה מרכבה ולא ראו אותה מימיהם רצו לומר כמו שתרחיק הסומא בברכה זו מפני שלא ראה המאורות מימיו ולא ידעם כי אם בקבלה כן יש לך להרחיק רב בני אדם מעיקר הברכה שהרי לא ראו ולא ידעו המרכבה הנזכרת שם. אלא מאחר שידעוה מצד הקבלה ראוי הוא להם לברך ולהודות על זה כן הסומא ראוי הוא להודות ולברך על המאורות ואע"פ שלא ידעם אלא מצד הקבלה. ואמר להם ר' יהודה התם באובנתא תליא מלתא והא קא מבין וכו'. וכשתדקרקו בני הדבר ההוא היטב תמצאו שכולם מסכימים שמעשה מרכבה נרמז בברכה ההיא והוא השלשה עולמות הנזכרים בה כדי לאמת היחוד בם. וכנגדם באו גם כן שלש מחנות במדבר. ועל דרך הערה זו נהגו לעשות שלש נקודות במקום השם המיוחד. הכל להעיר על הידיעה הזאת שעליה נצטוינו לשמוע בקולו כלומר לדעת אותו ולהשיגו מתוך מעשיו. הוא שאמר הנביא כי אם את הדבר הזה צויתי אתכם לאמר שמעו בקולי והייתי לכם לאלהים ואתם תהיו לי לעם. כלומר שתקבלו אותי לבד עליכם ותשיגוני. והשגתו האמתית היא הידיעה בו מתוך חקירת שלשת חלקי העולם וידיעה זו בקבלה היא הברכה שאנו מברכים ית' כלומר הודאה שהוא כפי השגתינו לא כפי מעלתו כי לא ישיגנה זולתו כמו שבא הכתוב כי לא יראני האדם וחי ולפיכך נאמר דרך ברכה כללית ברוך כבוד י"י ממקומו כלומר מצד מעלת כבודו כי מקום נאמר בכתוב הזה במקום מעלה ומדרגה כמו שאמרו ממלא מקום אבותיו ולפי שאין משיג מעלתו נאמר ומרומם על כל ברכה ותהלה והברכה היא ההודאה כמו שאמר יודוך י"י כל מעשיך וחסידיך יברכוך. אברכה את י"י בכל עת תמיד תהלתו בפי. וכשתחקרו הברכות האמורות עליו יתברך תמצאו אותם דרך הכרה והודאה והוא על דרך לשון בני אדם כדרך שבא קח נא את ברכתי קח נא ברכה מאת עבדך. ושניהם לפי דעתי הודאה והכרה כי לא יאמר לשון זה על כל מנחה רק על מנחת הקטן לגדול ממנו דרך הכרה והודאה שהוא הראוי לעבוד. ועל דרך זה סדרו הקדיש שמתחיל יתגדל ויתקדש וכו' ועונים אמן יהא שמיה רבה מברך. וראוי שנבאר זה עוד באור רחב ונאמר שברכה שם מונח על טוב נתון מאת הנותן למקבל ויאמר על הנותן כי הוא המברך ליחס אליו הטוב ולהודיע כי הוא הנותן הטוב ההוא. ועל מקבל הטוב יאמר שהוא ברוך ואחר כן הושאל זה השם

להוראה על מקבל זה הטוב והוא אם קודם נתינתו או אחריה ונאמר על המודה כי הוא המברך ועל שמודים לו שהוא הברוך. ועל דרך זה התקינו הברכות בתפלה ובהודאה ולפיכך אמרו שאסור לו לאדם שיהנה מן העולם הזה בלא ברכה כדי להכיר ולהודות שהכל מאתו והוא שתרגם אונקלס ואמר יהון מודן ומברכין עליהון. וכשם שמברכין על הטוב כך מברכין על הרע לדחות הדעת הבטל מן המדברים הסרה הגדולה הם הכופרים האומרים שחומר היסודות הנפסד וכל המורכב ממנו מעשה השטן ובאו הם עליהם להורות שהכל טוב לפי שהכונה בכלל להתמיד המציאות כפי הטבע שהצריך בו דבקות העדר לקבל צורה בהפסד צורה אחרת. ואל זה רמז החכם באמרו וגם רשע ליום רעה כי ראש הפסוק כל פועל י"י למענהו וכבר בארו הרב המורה בחלק השלישי בפרק י"ג. ולפי אותו הביאור רמז אצלי בסוף הפסוק על ההעדר שגזר עליו להדבק בחומר הנפסד לעת ההפסד אשר תמשך אחריו ההויה ולפי פשוטו הוא כדרך הוי אשור שבט אפי שעל ידי הרשעים ישפוט השם את הרעים אמנם לפי דקדוק ענין הספר ההוא הוא נאמר על הדרך הנזכר לפי הטבע שההעדר הוא דבק לחומר בכונה אלהית רק לא על הכונה הראשונה כי עליה נאמר שהיא פעולה ואליה יתיחס פועל השם כמו שאמר כל פעל י"י למענהו אם שירצה בו למען הפועל בעצמו שהוא המציאות או שיאמר בו למען רצונו שהכונה בו הכונה הראשונה היא ראויה להתיחס אל השם בפעולה אמנם ההעדר לא ייוחס בפעולה אמנם הוא נמצא בהמצא החומר הזה הנפסד והוא שאמר וגם רשע ליום רעה רוצה בו שגם הרע הוא נמצא בכונה השנית ליום רעה לא שהשם פעלה והוא שאמר וגם רוצה בו נכלל במה שאמר כל פעל י"י למענהו ורשע דבק באשר פעל אף על פי כן הוא טוב והוא שמצאו כתוב בתורתו של ר' מאיר והנה טוב מות להורות שאפילו המות הוא טוב כמו שבאר הרב המורה. והוא שאמרו אין דבר רע יורד מלמעלה ר"ל שהטוב הוא המציאות המכון שאין הכונה הראשונה בדבר רע והוא שחייבו לברך עליו כדי להודות ולהכיר שהוא מתמיד מציאות העולם ההוה הנפסד הזה ואם הוא חלק קטן ונבזה במציאות אבל הוא יתברך מעמיד הכל במציאותו הקיימת על ידי העולמים האמצעיים בינו יתברך ובינינו.

ואמרם ברוך אתה השם רוצים בו יכירו הכל ויודו שמך המורה על אמתת מציאותך ולזה אמרו כל ברכה שאין בה הזכרת השם אינה ברכה. וכן אמרם אלהינו מלך העולם רוצים בו שיודו הכל ויכירו שאתה בורא העולם ומנהיגו ומעמידו ושופטו ושאתה לבדך עשית זה הדבר רוצים בו שהוא אחד ואין שני. ולפיכך אמרו כל ברכה שאין בה מלכות שמים אינה ברכה לפי שהיא מלה מורה על הממשלה וההנהגה שהיא לו לבדו. ולפי

שהנהגתו וממשלתו בעולם ע"י אמצעיים בא מטבע רב הברכות על לשון נסתר ונמצא להעיר ולהורות שהכל מאתו כי הוא נודע ונמצא בהנהגתו השלמה לעולם ואם יש שם אמצעיים רבים. ומפני שהוא יתברך מנהיג העולם כלו בשלשת חלקיו לא לצרכו ולא לתועלתו אבל כדך רחמי האב על הבן נקרא רחום. וכפי הדעת הזה אמר הדורש הזה בריך רחמנא כאלו אמר בריך דשליט על עולם תליתאי דיהב אוריין תליתאי וכו' ומפני שדבר זה כולל מעשה בראשית ומעשה מרכבה הכוללים החכמות העליונות ועל דרך האמת כל החכמות קצר אותן והעלימו בדברו הנמרץ במספר השלשה.

ואל יהי דבר זה קל בעיניך שהרי הרבה מצות בתורה בא המספר בהן להעיר על דעת אחת או על השגת האמת ולמחות דעות החכמים שקדמו לנתינת התורה. ולמה תתמהו על זה ועם רב עשות התחבולות הגדולות למחות האמונה הקדומה בעבודתם נשארה אפילו בלב מקבלי התורה עד שלא היו מיחדים אלא בשפתותם בלבד ולזה היו עובדים הבעלים והאשרות וצבא השמים ושאר הנעבדים עד שהקיאה אותם הארץ והתחייבנו הגלות הארוך הזה ונשארנו בלא חכמה כמו שבא היעוד הרע על ידי הנביאים. הוא שכתוב יען כי נגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה לכן הנני יוסיף להפליא את העם הזה הפלא ופלא ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר. ואמת כי הפליא מאד מדה כנגד מדה שאנו היינו מיחדים בשפתים בלבד ועושים המצות בהרגל איברי הגוף בלא חכמה ובלא בינה במצות ההם ולכן אבדה החכמה והבינה כמעט שלא נשארנו בלא שום בינה אמתית לולי קצת מצות התורה המעירות קצתינו להתבונן בו ובמצותיו וגם מה שנגרר מן המספר בתוך המצות יעורר החכמים בזה והם יעירו אותנו לקבל האמת ולבקשה ולרדוף אחריה. ואין ספק אצלי שבעל הדרש הזה אשר המריץ בו דבריו באר אותו לקצת השומעים ולא נכתב הביאור ההוא לאורך הענין.

וכדי שישאר המאמר בדרך רמז כפי מה שבאו מאמרים הרבה בתורה ובדברי רבותינו ז"ל וביאור הדבר הזה הי' נעלם מרוב חכמי תורתנו כמו שהי' גם כן נעלם רוב דברי האמתות הנרמזים בתורה ובתלמוד עד שקם הרב רבינו משה ב"ר מימון זצ"ל שקם אב בתורה אב בחכמה בישראל ובאר דברים נפלאים מהם יבינו המבינם עד שיגלו לנו קצת סתרי התורה והתלמוד ואם הוא הזכיר מעט מהסתרים ההם בספרו הנכבד במעט הדבש הזה אורו עיני התלמידים ותפקחנה לראות ולהביט מה שלא היו שמים אליו לא לב ולא עין לפי שהוסרו בדברו הטוב הסנורים הרעים שהיו מבדילים בין הראות והנראה.

ולפי מה שנמשך בזה המין מדבריו בא הרמז שנכתב בספרו הנכבד בטעמי המצות על ספירת חמשים יום אמר ושבועות הוא יום מתן תורה ולהגדיל היום ההוא נמנו הימים מן המועד הראשון אליו כמי שממתין בא הנאמן שבאוהביו שהוא מונה הימים וגם השעות וזו היא סבת ספירת העומר וכו'. והרב רבינו העיר אותנו בכתבו טעם הספירה הזה לחקור ולדעת למה נבחר זה המספר במתן תורה ובשני היובל ואין להשיב ולומר כי הוא על דרך הנחת אחד מחלקי האפשר כמו שיאמר בקצת המקומות כי אלו הי' זה אמת ולא לכונה האחרת למה הי' מדקדק במנות השבועות מלבד מנין הימים עד שאמר שבע שבתות תמימות תהיינה:

ורבותינו דקדקו בו ואמרו מצוה למימני יומי מצוה למימני שבועי ועוד למה התיחס זה המספר לעומר ועוד למה נקרא חג השבועות ועוד שזה הענין בעצמו בא ביובל ואמר וספרת לך שבע שבתות שנים שבע שנים שבע פעמים. ראו והתבוננו כי אחר אמרו שבע שבתות שנים אמר שבע שנים שבע פעמים ואחר כן אמר והיו לך ימי שבע שבתות השנים תשע וארבעים שנה ואמר לקדש שנת החמשים וכמו שדקדק שם בשבתות השנים ובכלל סך השנים ובקדוש שנת החמישים כן דקדקו במצוה זו בשבועות ימים ובכלל סך הימים ובקדוש יום החמשים. ובתורת כהנים אמרו יכול יספור ארבעים ושמונה ויקדש יום ארבעים ותשעה תלמוד לומר תספרו חמשים יום הא כיצד מנה ארבעים ותשעה וקדש יום חמשים כיובל.

ואחר שמצאנו הדקדוק הזה בשביתת עבודת אדמתנו ועצמינו שהוא חיי הגופות ובקבלת תורתנו שהיא חיי הנפשות התאמת לנו כי בא לענין גדול ונכבד. ומפני זה ראינו לחקור הדבר הזה ומתוך חקירתנו יצא לנו מדברי הקבלה האמיתית לפי דברי התלמוד שהתורה נתנה ביום אחד וחמשים שלא נחלקו ר' יוסי וחכמים אלא שר' יוסי אומר בשבעה בו וחכמים אומרין בששה בו אבל לדברי כולם ניתנה באחד וחמשים יום כי כן נאמר בהלכה ההיא לדברי חכמים אייר דההוא שתא עבורי עברוה ונמצא לדבריהם ששה בסיון היה יום אחד וחמשים. ואחר שהוא כן יש לשאול שתי שאלות האחת אחר שנתנה התורה באחד וחמשים למה קבעה התורה המספר בחמשים וצותה לקדש יום החמשים. והשנית למה אמר כי זה היום הוא זמן מתן תורה כמו שסדרו בברכה ובתפלה לומר זמן מתן תורתנו. ובגמרא הכל מודים בעצרת דבעינן נמי לכם יום שנתנה בו תורה לישראל. ואם נפשך לומר מפני שהיה בו' בחדש לדברי החכמים תינח לרבנן לר' יוסי מאי איכא למימר שהרי לדעתו לא היה לא בששה בחדש ולא ביום החמשים. ועוד לרבנן מי ניחא מהרה יבנה בית המקדש ונקבע החדשים על פי הראיה ויבא אייר מעובר

ונקדש יום החמשים בחמשה בסיון ונמצא שאינו זמן מתן תורה לא לזמן מספר הימים ולא לימי חדש סיון שהרי בו' בו ובאחד בחמשים ניתנה התורה. ועוד שאלתי מרבותי ומחברי זה כמה שנים למה לא נאמר בתורה בפירוש כי ביום הזה נתתי לכם את התורה כמו שנאמר הטעם בחג המצות ובחג הסוכות. אלו השלש שאלות ראוי להתבונן בהם ולחקור תשובה עליהם. ולפי מה שלמדתי מרבותי ומדברי הרב המורה אכתוב בו הקרוב אצלי וסמכו בני עלי עד יבא מורה צדק. כבר נודע שהחכמים הקדומים היו מיחסים כחות כל הנמצאי' לשבע כוכבי לכת ולשבע גלגליהם והיו מיחסים השבעה אקלמים שהם שבעת חלקי הישוב עליהם והיו מיחדים כל חלק וחלק מהם לכוכב כוכב מהם והיתה אמונתם שהשמש הוא האלוה הגדול לפי שהיו רואים רוב פעולתו בעולם ההויה וההפסד ואחריו היו מגדילים הירח ואחריו החמשה הנשארים זה אחר זה. סוף דבר כולם היו אלוהות אצלם ולכל אחד מהם היו מיחדים ממשלה וכל א' מהם נעזר בששה האחרים ודעתם זה הי' לפי שהיו משיגים ורואים שבעליתם ובירידתם ושאר תנועתם היו מתחדשים פעולות בעולם הזה עד שהיתה תפלתם ועבודתם אליהם. וכפי המספר הזה אצלם באלהות היו מקריבים שבעה שבעה ממיני בעלי חיים כמו שהזכיר הרב המורה על אנשי צב"אה הקדומים. גם התורה העידה על המנהג ההוא בספרה על בלעם הקוסם שהי' עובד ע"ז וצוה לבנות שבעה מזבחות ולהקריב בהם שבעה פרים ושבעה אילם. כל זה ספרה התורה להודיע כי פשטה האמונה הכוזבת בראותם פועל הכוכבים והגלגלים בעולם ולפי שכל א' מהכוכבים כבים היו מוצאים לו ממשלה מיוחדת ושאר הכוכבים יעזרוהו הכל כמו שחלק אותם לכל העמים ולשבע הארצות נמצא להם שבעה שבעה ממשלות עד שהיו קוסמים הקוסמים על דרך המספר הזה כמו שתרגם יונתן על מה שאמר יחזקאל שבועי שבועות להם והוא נאמר שם על קסם נבוכדנצר ותרגמו יונתן ואינן לא ידעין דארבעין ותשע זימנין הוה סמין ומתותב על פתגמא עד דתיתי ליה שעתא די תמסרון לידיה וזה היה נמשך אל ענין שהשיגו הקדומים בתנועות הגלגלים שהן תשע וארבעים כי לגלגלי שבתאי צדק ומאדים מצאו כ"ד תנועות לכל אחד ח. ולחמה ב. ולכוכב ט. ולנגה ח. וללבנה ו. עד שחשבו קצת הראשונים לפי התנועות האלו שהגלגלים חמשים מ"ט לפי מ"ט תנועות שהן לשבעה הגלגלים ואחד לפי תנועת הגלגל השמיני כי התשיעי לא נודע אליהם ולפי זה הענין היה הקודש ביום החמשים ובשנת החמשים להורות על המניע שלא יתנועע.

וענין מספר מ"ט נאמר גם כן בדבר ישעיה הנביא שאמר ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים. וכן הזכיר רבינו שלמה ז"ל בנבואת זכריה שכל נר ונר משבעה

הנרות היו שבעה מוצקות והם מ"ט להורות על האור שהוא מזומן לעתיד לבא. וזה כלו להעיר אותנו על הדרך האמתי שלא נתעה בדעת הקדומים כי התורה הקדומה התמימה הבאה לתתנו גוי קדוש עשתה תחבולות להחכימנו וללמדנו שכל הממשלות תחת הממשלה הראשונה הקדומה יתברך השם כי לו לבדו הממשלה והממלכה והוא מתנשא לכל לראש וכלם משרתיו עושי רצונו כמו שאמר ואתה מחיה את כלם וצבא השמים לך משתחוים ולפיכך הזהירה התורה שלא לעבוד אחד מהם כלל כדי שלא יעלה בלב אדם שאחד מהם מושל מעצמו כמו שהתבאר בפסוק לא תעשה לך פסל. ולפי דעת הקדום בממשלת הכוכבים אמרה תורה ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח ואת הכוכבים כל צבא השמים ונדחת והשתחוית להם. ורוב מצות התורה באו למחות זה הדעת הבטל וכן קצת המספרים שנכללו במצות. ואתם רואים כי מספר השבעה סובב בתורה עד מספר ימות העולם. וכן מצאנו בהקף יריחו שבעה כהנים ושבעה שופרות בשבעת הימים ובשביעי הקיפו שבעה פעמים.

ואין ספק שזה המספר נבחר לקבוע אמונתנו הישרה. ולפיכך ראינו שמספר החבעה וקדוש החמשים היתה הכונה בו למחות האמונה הבטלה ולהעיר לדעת ולהכיר כי אין מושל באמת זולתו וכל התשע וארבעים ממשלות נגררות אחר ממשלתו הקדומה וזה יודע בהשגת החכמות ובהגלות המופתים והראיות בבחינת הגלגלים ותנועותיהם שהמופתים ההם יכריחו שכל הגלגלים צריכים למניע ראשון כמו שהתבאר לאנשי המופת. ובדרך זה יודע להם מציאות השם ואחדותו הפשוטה כמו שבזה הדרך בעצמו תעו הקדומים כדרך הכתוב שאמר כי ישרים דרכי י"י צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם ר"ל כי הדרכים שאדם הולך בהם אל השם אין בהם מכשול ולא אבן נגף לבעלי עינים והם הצדיקים ולפיכך צדיקים ילכו בם אליו אבל הפושעים הם ההולכים בחשך ובאפלה יכשלו בם ביגיעה והם ביגיעה גדולה לא ישיגו לעולם המבוקש אבל מתרחקים ממנו כל עוד שהם מדמין בנפשותם להתקרב אליו ועליהם אמר החכם עמל הכסילים תיגענו אשר לא ידע ללכת אל עיר וכאשר בחר בנו השם האיר לנו באורו הגדול והלכנו בדרכיו הישרים כמו שאמר הנביא בית יעקב לכו ונלכה באור י"י. וכמו שתעו הקדומים באמונה בבחינת שבעה כוכבים ושבעת גלגליהם כן השגנו אנחנו בבחינתם מציאות השם ואחדותו.

ואל זה כונו רבותינו ז"ל באמרם שבשעת מתן תורה קרע הקב"ה שבעה רקיעים ופתח להם שבע ארצות ר"ל שבעה חלקי הישוב כמו שקדם ואמר להם בינו בעליונים והביטו בתחתונים וראו שאין אלוה עמו מיד פתחו והקדימו נעשה לנשמע. ואתם יודעים שזה

המענה היה על יד משה רבינו ע"ה כשאמר להם בשמו יתברך אם שמוע תשמעו בקולי אם כן הוא הדבר שפירשתי בו שהידיעה האמיתית בו היא השמיעה המבוקשת ואין ספק כי כל אותם הימים מעת שבאו למרה עד מתן תורה למדם משה רבינו ע"ה והחכימם עד שקבלו אנכי ולא יהיה לך קבלה אמיתית לא שמיעת אוזן בלבד רק שמיעה שלמה בהשגת האמת כמו שאמרו רבותינו ז"ל שאפילו קטנה שבנשיהם היתה יודעת כיחזקאל בן בוזי ר"ל שהשיגו הכל הידיעה השרשית בזמן ההוא.

ולפי שקיום הדעות צריך למעשים שיעירו עליהם צוה השם יתב' במספר הזה להתבונן ולחקור האמת מתוך מספר שבעה שבועות וקדוש יום חמשים. ואם תאמר והלא ביום אחד וחמשים נתנה התורה לדברי החכמים שבאו בתלמוד והי' ראוי לפי הענין הנזכר שתנתן ביום חמשים. דע והבין שהתורה לא תחוש לדבר זה ר"ל לדבר שיבא על דרך מקרה ואמנם הבנת התורה אל המכוון ממנה ולפי ההוה. וזה הענין תמצא בקצת המצות כשתתבונן בהם וכבר אמרנו כי הכונה היתה ביום חמשים להעיר על המחקר האמתי במספר ההוא. ולפי שכל השנים יבא יום חמשים בששה בחדש ועל דרך זרות היה יום אחד וחמשים שהרי אי אפשר אם לא יהיו שם שני חדשים סמוכים מעוברים לפיכך לא חששה תורה ליום ההוא שעברו בו אייר למקרה מן המקרים אמנם נשאה פנים להוה כפי הטבע ונתנה ביום שהיה ראוי להמנות יום חמשים.

ובזה התשובה מספקת לשתי השאלות הראשונות מאחר שכונת המספר היתה על יום החמשים ולפי ההוה ברוב השנים הוא זמן מתן תורה. ובזה גם כן תשובה למה ששאלנו מהרה יבנה בית המקדש ונקדש חמשה לחודש כי כבר אמרנו כי התורה לא תחוש לזרים ולא תתן דבריה לשיעורין. וזה הטעם עצמו מספיק לדברי ר' יוסי שהרי הוא כמו כן נתגלה דעתו שהכונה היתה ביום חמשים ומשה רבינו הוסיף יום אחד מדעתו כמו שנזכר כפי מה שראה צורך השעה בהיותם צריכים למסירת ראשי פרקים בהבנת האמת או לענין אחר. סוף דבר דעת ר' יוסי הוא שמשה רבינו הוסיף יום אחד מדעתו כי כן נאמר בתלמוד נמצא דעת כולם שהכונה היתה ביום חמשים ומתן תורה הי' ביום אחד וחמשים אבל יום חמשים יחשב לדורות.

וקרוב אני לומר שעיקר מחלקותם בא לפי זה הענין שהרי ראו שכונת התורה היתה ביום חמשים והקבלה הודיעה שהתורה נתנה בא' וחמשים ולפיכך לא בא בתורה בפירוש כי ביום הזה נתתי לכם את התורה כדרך טעמי חג המצות וחג הסוכות. ועל עיקר דבר זה נפלה המחלוקת ביניהם בסבת היום הנוסף כדי שתסתלקנה השאלות ששאלנו ושחקרנו מתוך דבריהם. ואני יודע שזה הטעם שאמרתי בענין הספירה ובתוספת היום רחוק הוא

לקבלו למי שלא התבונן בספר הרב המורה ולא הישיר לבו לטעמי המצות שבספר ההוא. ואחר שהוא כן איך יאמר בתורה שהיא מסורה לכל כי ביום הזה נתתי לכם את התורה עד שיראה לקצת בני אדם דבר שקר ומי שלא התבונן בדברים הנעלמים מה מאד יקשה עליו זה. ואשר ירצה להקל על עצמו ולומר שיום חמשים נקרא זמן מתן תורה מפני פרישתם הגדולה וקדושתם בו להיותם נכונים להקביל פני שכינה ולהתעסק לפני משה רבינו ושאר החכמים בדרך שיקבלו התורה קבלה שלמה ולפיכך ראוי להקרא היום ההוא זמן מן התורה אין היזק בזה אבל האמת יעיד לעצמו ולפי מה שכתבנו די רמז והערה שהתורה נתנה בחג זה כקריאתו חג שבועות או שבועות באמרו בשבועותיכם כי זה השם יעיר האדם לזכור שהתורה נתנה בו ובלבד למבינים חוקרי האמת ומקיימי המצות בכל לב אבל שאר האנשים לא יקשה עליהם זה ולא כיוצא בזה אבל אין ספק שדקדוק המספר טעם יש לו כי לא דבר רק הוא. ודוד ע"ה התאוה לדעת טעמי המצות ובקש מהשם זה באמרו טוב טעם ודעת למדני כי במצותיך האמנתי. וכן ראוי לכל עובד השם שיכוין בטעם המצוה בעשותו אותה שלא תהיה כמצות אנשים מלומדה ולפיכך אין ראוי להאשים אותי במה שאשתדל בו שאם אומר טעם מספיק טוב ואם לאו אני מעיר אחר שיאמר המספיק.

ולפי מה שאמרתי נראה גם כן לומר שמצות הקרבת שתי הלחם ביום הזה באה להעיר גם כן המבינים על קבלת התורה בשני חלקיה שהם נעשה ונשמע שהם לחמי הנפש כמו שנבאר בע"ה ואל זה רמז בהיות העומר משעורים בפסח לפי שהגופות לבד יצאו בזמן ההוא משעבוד ולזה בא קרבנם שעורים שהוא מאכל שאר בעלי חיים. אמנם בחג השבועות שהשיגו שחרור הנפשות מהעבודה הקשה ביום החמשים בהגיע השחרור לעבדים בשנת החמשים ואכלו מה שנבחר להם למאכל בתחילת היצירה בא קרבנם בכורי חטים שהוא מאכל האדם לפיכך נקרא יום הבכורים בדרך הערה. ולפי ענין הזה התיחסה הספירה לעומר מצורף אל זה שהכל בא דרך הודיה על האביב ועל הקציר להודות ולהכיר שהכל מאתו ולפיכך נקרא גם כן חג הקציר ודקדק לשמור חדש האביב והוא שאמר מהחל חרמש בקמה תחל לספור שבעה ומפני שמחודש האביב עד חג האסיף הם ימי השלוח והבעיטה וימי הגלות ההויה ושלמות הדברים הצריכים לחיי האדם סבב השם אשר לו נתכנו עלילות שבאו החגים באביב ובקציר ובאסיף כדי שיירא אותו האדם ויזכור תמיד שהכל מעשיו ומאתו כל טוב ועיקר כל המצות זו היא הכונה בהם.

גם המנהגים שהתחדשו אחר התורה באו להשלים הכונה הזאת כמנהגנו בחג הזה לאכול דבש וחלב לכוין לקבלת התורה שנמשלה בדבש וחלב לפי שידוע שהחלב הוא מזון הנערים לפי רכותם. וכנגדו באו בתורה המצות המעשיות שהם על הרוב מזון נפשות ההמון והדבש ידוע כי הוא המתוק משאר המאכלים והנער לא יוכל לקבלו גם הגדול לא ירבה מזונו ממנו פן יקיאנו עם שאר מזונו וכנגדו באו בתורה דעות אמתיות הנקראות חכמה באמת והוא שאמר החכם אכל בני דבש כי טוב ונפח מתוק אל חכך כן דעה חכמה לנפשך אם מצאת ויש אחרית ותקותך לא תכרת. הודיע בפסוק הזה שהידיעה כנו אותה הנביאים והמדברים ברוח הקדש באכילה והחכמה העליונה בדבש ונפת היא שנרמזה בדברי תורה שלא ישיגום רק יחידים והם הם אשר תקותם לא תכרת הכל כמו שיתבאר בכלל דברי הדורש הזה שהזכרנו.

ומעתה נבאר דברו ונקדים המאוחר בו ונאחר המוקדם בו מפני שאנו צריכים להאריך במוקדם ולהראות בו הכונה. ונאמר כי בירח תליתאי ידוע כמו שכתוב בחדש השלישי והוא שלישי לצאת בני ישראל ממצרים ושלישי לחדשי השנה. וביום תליתאי הוא שלישי להפרשה ולקדושה כמו שכתוב ויהי ביום השלישי וגו' ואין ספק שבימי הקדושה האלה מסר להם סודות הראויים וראשי פרקים ולכן קדשם וצוה אף על כבוס שמלותם ושלא לגשת אל אשה כלל הכל כדי להעיר אותם לטהר וללבן נפשותם מטומאת הדעות הקדומות ושלא לנטות האדם במעשיו אל האשה הדבקה אליו ואשר משיא אותה הנחש ובזה ראוי העם להיות ממלכת כהנים וגוי קדוש והוא המבוקש מן האדם. ועל יד תליתאי ר"ל משה רבינו ע"ה שהיה שלישי לאהרן ומרים באחוה ובנבואה. ולשון תליתאי בג' הנזכרים אחד ועניינם כתרגום שלישי אבל הנשארים הרצון בהם בעל שלשה חלקים והוא בלשון רבותינו ז"ל שלישי כמו שאמרו שלשית על בהמה בת שלש שנים ואפשר לומר שבא בכתוב גם כן כפי הענין הזה שליש כמו שנבאר בפסוק הלא כתבתי לך שלישים. ונאמר כי עם תליתאי רוצה בו כהן לוי וישראל. ואוריין תליתאי רוצה בו. תורת בעלת שלשה חלקים ואל זה היתה כונת הדורש לפי שהוא דבר מועיל מאד בקיום המצות על דרך הכונה בהן ודבר זה נתגלה לנו מספר הרב המורה ולמה אצטרך לשנות דבר זה אבל כל באור אמתי יצא לנו מספרו המורה אם שהזכירו אם שלא הזכירו ונקדים ונאמר.

ידוע שהאדם מחובר מגוף ונפש ולזה ישיג שני שלמיות שלמות הגוף והוא השלמות הראשון בזמן והאחרון בחשיבות ומעלה. ושלמות הנפש והוא האחרון בזמן והראשון במעלה ובחשיבות. ושלמות הגוף הוא שיהיה על מתכונת טובה מבריאות בהשיגו

לחם לאכול ובגד ללבוש ושאר הדברים הנכללים בשני המינים הנזכרים במיני מאכל ומשתה וכסות ומדור הצריכים. ושני מינים אלו צריכים למלאכות רבות והמלאכות צריכין לכלים הרבה עד שלא תשלם מלאכת אחת מהן בלא אנשים הרבה ולפיכך לא ישיג אחד מבני אדם צורך חייו מבלי עוזרים רבים עד שתראה שאנשי העיירות צריכים לאנשי הכפרים ואנשי הכפרים צריכין לאנשי העירות גם בני עיר זה צריכין לבני עיר אחרת עד שתמצא דברים שמביאין מקצה העולם ועד קצהו ובזה כלו נודע שאין טבע האדם שיהיה מתבודד אבל הוא מדיני בטבע. ומין האדם ידוע שיש הבדל גדול בין טבעי אישיו עד שתמצא כל מדות איש אחד בהפך מדות איש אחר ועל דרך זרות שימצאו שני אנשים שוים ומסכימים במדותיהם ואחר שהוא כן צריך מין האדם להנהגה ישרה כדי שיעזור איש באחיו בתקון הפרנסה וזה יהיה בשני דרכים האחד שיקנה האדם מדות טובות בכבוד האדם זה את זה כאהבה והחמלה והנדיבות והדומות להן שהן חוזרות חלילה. והדרך השני שיזהר כל אדם מהן שלא יבא נזק ממעשיו כרציחה וגניבה ועדות שקר וכיוצא בהן ובדרכים אלו אפשר להשיג שלמות הגוף ושלמות הנפש הוא שיבין האדם וישכיל וישיג האמתות בדעתו מציאות השם הפשוטה המחויבת ושהוא לבדו אחד בורא העולם ומנהיגו ועושה הנפלאות והוא הראוי לבד לאהוב אותו ולעבדו וליראה ממנו. וידוע כי לולי השלמות הראשון לא יושג שלמות האחרון כי כל זמן שיהיה לאדם חלי או רעב או חום או קור וכיוצא בם מן הדברים המצערים אותו לא ישכיל האמתות כראוי. ולפי שטבעי האדם חלוקים יותר משאר מיני בעלי חיים כמו שנזכר הוצרכו בשני השלמיות להנהגה אלוהית ולזה באה התורה התמימה להורות המצות לשני דרכי ההנהגה כדי להשלים הגוף ומצות להשיג האמת כדי להשלים הנפש והוא הכונה שהוא בסוף ותחלת המחשבה סוף המעשה.

הנה מצאנו התורה בעלת שלש חלקים כפי סדר הרב המורה ולפי דבריו ההנהגה שבין בני אדם תחלק לשני חלקי התורה עשה ולא תעשה והם בכלל נעשה והחלק השלישי שאר המצות שבאו בהשגת האמת והנגררות אחריהן ולפי חלוקתו מצות המאכלות והמשגל ובכלל כל מה שנכלל בקדושה שלא לנטות אחר התאוה והיצר נכלל בחלק הראשון שהוא המשלים הגוף גוף בעל מדות ההוא וזולתו. והרבה מן המעשה כמצות שבת ומועדים ושופר וסוכה ולולב ותפילין וציצית ומזוזה ושלא לעשות פסל ושלא לקסום ושאר הדברים הנגררים אחר ע"ז. כל אלו המצות וכיוצא בהן נכללות בחלק השלישי מפני שבאו להשיג האמת והן נכללות בנשמע.

ומתוך מה שהורנו הרב המורה התעוררנו לחלוק המצות על דרך אחרת לשלשה חלקים ונאמר שהתורה נחלקת לשלשה חלקים על דרך שלשת חלקי העולם כאלו טבע המציאות כן חייב כי הדברים הנתונים על סדר ראוי מתדמים בטבע. וכבר נמצא זה בדברי ארסטוטלוס שאמר שתורתו בדורו היתה על דרך הטבע במספר השלשה. ועל זה היתה תפלתם שלש פעמים ביום וכן ענין קרבנם ומן הענינים שהזכיר בטבע השלש הוא שכל גוף בעל שלשה חלקים אורך ורוחב ועומק. וכן כל בעל שיעור נמצא לו בדרך זה קו ושטח וגשם. וכן המספר לא יאמר כל על אחד או על שנים רק על שלשה. ועוד שמעתי מפי החכם שהתחברתי עמו שהגלגל שנקרא כסא השם הוא על הדרך הזה שהוא מתנועע ממנו ואליו ובו כי הטבע החכם המצייר הטוב יצייר כפי הראוי לו להתדמות ביוצר הכל כדרך כל המציירים הטובים שהם מחקים בציורם את בעלי חיים וכן עשה הטבע. אם כן הכל הוא להתדמות אליו יתברך שהוא השכל והמשכיל והמושכל רוצה לומר שאינו משכיל בשכל כמו שהאדם משכיל בשכל ושהמשכיל בנו זולת השכל וזולת המושכל לא כן דרכי השם כי הוא משכיל והוא היכול והוא היכולת והוא העזוז והוא העוז. ולפי ענין זה אמר דוד עוזי אליך אשמורה ר"ל כי אותו שהוא עצמו עוזי אליך אשמורה. ולבאר הענין הזה אמר במזמור ההוא בעצמו ואני אשיר עוזך ואמר בו גם כן עזי אליך אשמורה להעיר על הדבר הטוב הזה כי בזה יתקיים האחדות האמתי ולהתדמות אליו התחזק הטבע עד שהגלגל מתנועע ממנו כדרך שהוא יתעלה משכיל ואליו כדרך שהוא מושכל. ובו כדרך שהוא השכל. ועל הדרך הזה אמר החכם הזה שהגלגל מתנועע לתשוקתו לשם יתברך לבקש ההדמות בו בכל אשר יוכל גם שאר הדברים הנמשכים אחר הגלגל נמשכים בדרך מספר השלשה גם כלל התנועות המוטבעות בעולם שלש תנועה מן האמצע ותנועה אל האמצע ותנועה סביב האמצע. וזה כלו נמשך לתנועת הגלגל שהיא על הדרך הזה. ובזה כלו נודע שהוא לבדו יתעלה הנמצא האמתי הממציא שלשה עולמות ונשגב שמו לבדו. וזה דבר קדום לחכמים עד שיצא מדבריהם כשגגה היוצאה בשאר האמונות כמו שיצא מקדם שגגה ליחס ממשלת העולם כלו לשמש ולירח ולצבא השמים לפי דרך חכמי הכוכבים בממשלתם הנתונה להם מאת השם לבדו יתברך לקיים מה שנאמר ופושעים יכשלו בם.

והשם ברחמיו פקד את עמו ללכת בדרכיו הטובים לקיים מה שנאמר וצדיקים ילכו בם ונתן להם התורה בשלשת חלקיה כחלקי העולם השלשה עד שנמצא החלק העליון בדמות העולם העליון והוא נמצא בנפש האדם בלבד והוא הדעת ר"ל שישכיל האדם וידע בלבו האמונה והוא שיצייר האמת בלבו וידחה ממנו השקר לא שיאמין בפיו

ובשפתיו בלבד אבל צריך שיצייר בלבו שהוא אחד אחדות פשוטה שאין לה דמיון והוא המנהיג הכל והוא לבדו עושה נפלאות לרצונו והוא שראוי לעבוד לא זולתו וכיוצא בזה. וזה החלק נכלל בנשמע ובכלל החלק הזה ספורי התורה המחזיקים זה הדעת. והשני חלקים נמצאים בגוף האדם מפני שהם הנהגות מעשיות. ושניהם נקראים מועצות כי שניהם הישרות והכנות למצוא הדעת ולהחזיק בו. והאחד משני החלקים האלה כולל המצות המקנות מדות טובות לאדם הן בינו לבין עצמו הן בינו ובין חברו וכולל גם כן המצות המונעות המדות הרעות כי כל זה משלמות הגוף לא ישלם זולתם. וכבר הזכרנו בפרט קצתם וזה החלק הוא כדמות העולם השפל החמרי העכור הנפסד. והחלק האחר הוא הנכבד שבשני חלקי המעשה והוא כדמות העולם האמצעי החמרי הזך הקיים והוא כולל המצות המישרות קיום האמונה והדעת כמו שאמרנו שהאמונה אין לה קיום חזק כי אם במעשים ומזה המין הוא תלמוד תורה וקריאת שמע בזמנים ידועים ושבתות וימים טובים וסוכה ושופר ולולב וספירת העומר ותפילין וציצית ומזוזה וכיוצא בהן ושלא לעשות שום פסל אפילו לכבוד השם ושלא לעונן ושלא לנחש ושלא להקיף פאות ושלא ללבוש כלאים ושלא לזרעם ושלא להרכיבם וכיוצא בהם מהרחקת דרכי עובדי ע"ז.

וכל זה המין הוא גם כן עצה והנהגה במעשים כדי שיתעורר האדם לחלק המכון והוא להחזיק באמת ולקרבה ולדחות השקר והוא החלק האחרון בזמן וחלקי המעשה קודמין לו והם ככלי האומנות לאומן שמוציאין חומר הכלי לפועל אבל צורת הכלי אשר בלב האומן הוא העושה צורת הכלי באשר היא וכן צורת האדם הוא החלק האחרון שהוא דעת האמת. וזה רצו ז"ל באמרו חכם וירא חטא מהו אמר להם הרי זה אומן וכלי אומנותו בידו לפי שכלי האומנות הם חלקי המעשה שהם נכללים בנעשה ולפיכך הקדימו נעשה לנשמע ונחשב להם זה למעלה לפי שהראו חוזק אהבתם בעת המענה ההוא שהרי השם צוה להם על ידי משה רבינו אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי הקדים להם השמיעה שהוא הידיעה והיא העבודה השלמה אשר בגן ואחר זה הזכיר שמירת הברית שהיא המצות המעשיות שהן שמירת הגן. ועל דרך זה באה המצוה אלינו וידוע כי השמירה אינה מכונת לעצמה ואלו היו מתרשלים בקבלת התורה כמו שאירע להם בעשותם העגל היו משיבין נשמע שהוא המכוון כדרך שהשיבו אחר זה דבר אתה עמנו ונשמעה והיה מספיק להם זה אם היו מחזיקים בו כמו שמספיק לקצת הנוטים מקצת המצות וגם שלמה בדרך זה חטא שאמר אני ארבה ולא אסור וכיוצא בו. ואין ספק שהוא השיג המכון כמו שהעיד עליו הכתוב ואמר ויחכם מכל אדם אבל הקל על עצמו בהחזיקו בחלק המכוון. אמנם השלם שיחזיק בכל התורה בשלשת חלקיה כדי שיהיו

כל רגעיו בעבודת השם ובאהבתו ובכל דרכיו ידעהו ועל זה הפליגו ואמרו כל אשר דבר י"י נעשה.

ואל ענין זה רמזו רבותינו ז"ל באמם בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע באו ששים רבוא מלאכי השרת ולכל אחד ואחד מישראל קשרו לו שני כתרים אחד כנגד נעשה ואחר כנגד נשמע. והמספר הגדול הזה בא כנגד מספר בני ישראל לפי שכל אדם צדיק מלאך טוב הולך עמו ומשלימו ומזכהו כמו שנאמר חונה מלאך י"י סביב ליראיו ויחלצם. והשני כתרים רצו בו שתי מעלות והם שני שלמויות האדם. ויש נסחאות שכתוב בהן מאה ועשרים רבוא והוא רמז לשני המלאכים המלוים לאדם אחד טוב ואחד רע וכשהאדם עושה מעשיו על פי המלאך הטוב המלאך ההוא מברך אותו ומלאך רע עונה אמן בעל כרחו מאחרי שהטוב מושל בו והוא כאשה טובה שתדבר כפי בעלה במשלו בה כמו שהיתה הכונה בתחילת היצירה.

ואל זה רמז באמרו כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך והפך זה כשאדם עושה מעשיו על פי המלאך הרע שהמלאך הטוב עונה אמן בעל כרחו כאדם שאשתו מושלת עליו ותהי להפך ואל זה רמזו רבותינו ז"ל בהשלימם המאמר ההוא ואמרו כיון שחטאו במעשה העגל ירדו מאה ועשרים רבוא ופרקום וסמכו זה לפסוק ויתנצלו בני ישראל את עדים לפי שנפלו שני כתריהם כנראה במעשה העגל אבל על דרך האמת לא חטאו בכונה הראשונה. וזהו שאמר הכתב לשמצה בקמיהם ושאר כתובים יעידו על זה ולפיכך נמחל להם והוא שאמרו כיון שעשו אותו מעשה אבדו נעשה וכן הוא אומר ויעשו להם אלהי זהב התחילו ישראל מתאבלין אמר לו הקב"ה למשה למה הם מתאבלין שני כוסות מזגו לי בסיני אחד נעשה ואחד נשמע יקיימו את נשמע ומעלה אני עליהם כאלו קיימו את שתיהן. משל למה הדבר דומה לעבד שהיו בידיו שתי כוסות של אבן טובה ונכנס לפלטרין של מלך והיה שם עגל על פתח הפלטר נגחו העגל ושבר את הכוס האחד אמר לו הוי זהיר בשני ואי אתה חושש מן הראשון וכך אמר לו הקב"ה לנביא למה ישראל תוהין על נעשה יהיו זהירין בנשמע ואני מעלה עליכם כאלו קיימו את שתיהן וכך הוא אומר שמעו זאת הכהנים שמעו דבר י"י בית יעקב מהו שמעו קיימו מצות שמוע ואני מעלה עליכם כאלו קיימתם את שתיהם ומאחר שהכוס האחד הנשבר הוא נעשה שגרם שבירתו מעשה העגל מצאנו בזה סיוע לחלוקת התורה שהזכרנו כי לפי דרך חלוקתנו האזהרה מעשות פסל נכללה בנעשה.

כונת הדברים שהתורה בעלת שלשה חלקים שנים מהם הנהגות והן כאלו הן עצות ואחד מהן הוא הדעת והוא המכון אבל לא ישלם האדם אם לא ישיג השלשה. ואל זה

רמז החכם באמרו הלא כתבתי לך שלשים במועצות ודעת קרא מצות התורה שלשים לפי שהן נחלקות לשלושה חלקים ואולי רצה בו בעלי המדרגה השלישית כי החכמה כמשנה למלך ומצות התורה כשלישים. ויהיה על דרך כי נגידים אדבר ולשני הפנים מועצות רמז על שני חלקי התורה והם המעשים ודעת רמז לדעת האמת מוחלט לא דבר אחר. והודיע חכלית שלשת החלקים ואמר להודיעך קשט דברי אמת להשיב אמרים אמת לשולחך כלומר כדי שתשיגו:

האמת באשר הוא אמת וסוף הכל להשיב אמרים אמת לשולחיך רמז כי כונת שליחות האדם בעולם הוא לדעת ולחקור האמת ובהשיגו אותו ידבק בו וישים כל מחשבתו בו אז ישיב אמרים הראוים לשליחות הזאת על נכון כי המחשבה האמתית היא האמרים הנמרצים באמת כמו שאמר הכתוב אמרו בלבככם על משכבכם ודומו סלה ואמרו לשולחך ביוד נאמר שהוא דרך כבוד כמו שבא ישמח ישראל בעושיו. את אשר כבר עשוהו והנכון לומר כי לפי שכל מעשה השם נעשים על ידי אמצעים כמלאכים וזולתם וצריך למשיג האמת שישיג האמצעיים תחלה על אמתתם לפיכך כתב לשולחיך והוא על דרך שאמרו ז"ל עשהו לא נאמר אלא עשוהו מלמד שהקב"ה ובית דינו נמנו על כל אבר ואבר שבך וידיעת דברים אלו נכללת בחלק הראשון במעלה והוא הדעת.

וזה החלק צריך לחכמות רבות והוא נעלם מרוב בני אדם שאם ימסר להם דרך קבלה כפי מה שהוא ימאנו בו ואולי יצאו מן הכלל לקוצר הבנתם לפי שאינם משיגים רק המורגש ומפני זה הוצרכו למסור להם שני החלקים האחרים במקום החכמה והבינה ויאמר לאדם הן יראת י"י היא חכמה וסור מרע בינה. והחלק השלישי נמסר להם כפי הבנתם ולזה דברה בו תורה כלשון בני אדם ואמרה וירד וידבר וכיוצא בהם כדי שיעלה העם למעלה הזאת מעט מעט ואז אפשר להיות ממלכת כהנים וגוי קדוש. וידוע שקדוש שם לדבר שלם נכבד ומיוחד הפך שם חול שהוא מורה על כל דבר חסר משולח ומותר לכל ולזה נקראו המלאכים קדושיו וכמו כן השומעים בקולו ושומרים את בריתו ובתנאי זה הראשון שהתנה להם בקבלת התורה גם כן בתנאי שנאמר להם במרה יעד להם החיים הגמורים ושיהיו להם מהלכים בין העומדים ולכן אל יתפאר עם אחר עלינו לאמר שלא יעד לנו השם גן עדן בשכר התורה אחר שלא נאמר זה בה בפירוש כי זה הגמול הטוב הוא דבר נעלם לא ישיגוהו אפילו החכמים ואיך יאמר הדבר הזה כפשוטו לנשים ולנערים בתחלת הלמוד ולפיכך היה הצורך לסמוך ברמיזותיו על זה במה שנזכר במעשה בראשית ובמעט מקומות בתורה ודי לנו הבטחה במה שנאמר בתנאי הראשון

במרה כי אני י"י רופאיך כי ידוע כי מי שירפאנו השם לא ימות וזה כבר התבאר במקומו ששם יעד החיים האמתים.
וכן בא הנה באמרו להיותנו ממלכת כהנים וגוי קדוש וזה השם אם יאמר על אדם אחר נודע במעלה אצל האומות הוא אצלם במעלה העליונה בדרך שיש לו כח למשוך אחרים אחריו לגן עדן ואנחנו כלנו קדושים ובלבד שנקבל התורה כראוי ואחר היחול הזה לא נשארה תוחלת לשום עם להיות להם מעלה אצל השם כמעלתנו בגן עדן שהרי ראש דברו אמר והייתם לי סגולה מכל העמים וסגולה שם הוא לדבר חשוב עומד קיים באוצר כמו שכתוב סגולת מלכים ולשון רבותינו יעשה לו סגולה נמצא שהבטיחנו להיותינו סגולה אצלו מכל העמים וכן באו דברי משה האחרונים אשריך ישראל מי כמוך עם נושע ביי מגן עזרך אישר אותנו בישועה האמתית ואמר שאין כמונו בישועה ההיא. יהי רצון מלפניך אלהי השמים ואלהי הארץ לברוא לנו לב חדש ורוח חדשה יתן בקרבנו לשמוע בקולו ולשמור בריתו ולקיים בנו מקרא שכתוב ישראל נושע בי"י תשועת עולמים לא תבושו ולא תכלמו עד עולמי עד. (אחרת לעשרת הדברות והיא כתובה בפרשת וישמע יתרו)

פרשת נשא

(והיא ראויה לחופת חתן או בעל מדות).
ראשית חכמה קנה חכמה ובכל קניניך קנה בינה סלסלה ותרוממך תכבדך כי תחבקנה תתן לראשך לוית חן עטרת תפארת תמגנך.
שלשה פסוקים אלה נאמרו כדרך שאר פסוקי משלי שהם על שני פנים ושניהם כאחד טובים להשלים כונת התורה התמימה שקצת מצותיה באו לתקון הגוף והוא בקנות המדות הטובות ובעזוב המדות הרעות הנמשכות לחומר. וקצתם באו על הכונה הראשונה באדם והיא תקון הנפש המשגת בידיעת האמת והחכם ע"ה חבר ספרו דרך משל על שני פנים אלה אחד מהם גלוי ואחד מהם נסתר גלויו תוכחות מוסר כי זה כל האדם ונסתרו השכל והבינה. וכן התנה בראש ספרו לדעת חכמה ומוסר להבין אמרי בינה. קרא מצות התורה וחלמודה חכמה ומוסר וקרא הדעות האמתיות הנרמזות בה אמרי בינה כן אמרו הנה ראשית חכמה וגו' גלויו בא להזהיר על התורה וליעד גמול טוב עליה. וקרא במקום הזה ליראת שמים ראשית חכמה כמו שאמר בפירוש ראשית חכמה יראת י"י ונקראה בשם ראשית לפי הצורך לה בהקדימה לכל אדם לפי שהאדם אין לו חכמה אלא אחר הלמוד מעט מעט וללמוד ההוא צריך זמן ולפיכך צריך להקדים היראה שלא יעמוד בלא אלוה בטרם ישיג החכמה ועוד כי ללומדיה יצאו ספקות רבות ומבוכות

ולפיכך היראה הקודמת והקבועה בלבם מגינה על החכמה כי קדימתה תכריע ותטה הספקות ההם לעבודת השם ולאהבתו כמו שאמרו כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת וכפי ענין זה אמר החכם כי י"י יתן חכמה מפיו דעת ותבונה יצפון לישרים תושיה מגן להולכי תום ועל דרך זה גם כן אמר בראשית חכמה קנה חכמה כלומר ביראת שמים קנה חכמה כי יחסר בית השימוש ובית בכל קניניך תורה עליה.
ואמרו בכל קנינך ר"ל בכל מדותיך כי כן יקראו חכמי הדבור תכונות הנפש החזקות הקיימות קנין. ואם תרצה אמור בכל נכסיך קנה הלמוד שאם לא מצאת בחנם קנה בשכר כמו שדרשו ז"ל על אמת קנה. ואמרו סלסלה רוצה בו הפוך והפך בה כפי הלשון הנזכר בתלמוד על אחד שהיי מהפך בשערו עד מתי אתה מסלסל בשערך או הוא כפי ענינו ורוצה בו הרימה ותרוממך. ורצון החכם בזה השתדל לטרוח בה וללמוד מכל אדם ואל תאמר צעיר הוא או נבזה ממני שאם תשפילך היום החכמה ללמדה מאיש שהוא שפל ממך ותצטרך להרימו עליך מחר תרוממך על גדולים ונכבדים. וכי תחבקנה רוצה בו הדביקה הגמורה החשקית ישיגך כבוד בחבוקה לא כשאר החבוקים המביאים בעליהם לידי תקלה וקלון ויושיבו האדם בשפל המושבות אבל החבוק הזה ינשא בעליו ויושיבנו בין מלכי הארץ והוא שכתב בן סירא ובין נגידים תושיבך ר"ל שילמדו הנגידים והגדולים ממנו. וסוף דבר אמר החכם לא כבוד זה בלבד אלא שתהיה כאחד המלכים היוצא בכתר מלכות ועטרת תפארת והוא שאמר תתן לראשך לויית חן עטרת תפארת תמגנך.
וזהו כמה שאמר אחד מן החכמים הטרח בחכמה ובמוסר מקנה העטרות והנזרים יעשו מזהב הלשון המדברת ויושמו בראשי אוהביהם ולפי שידוע שהכתרים הנתונים בראשי המלכים יעשו מפנינים מחוברים ראוי לפי ענין זה להקרא לויית חן.
ואחר שכל עטרה היא תפארת אמרו עטרת תפארת כאלו אמר כתר הכתרים ומשל הכתר בראש הוא לפי שידוע כי הראש הוא החלק הנכבד שבחלקי הגוף בעלי חיים כי בו כלי החמש הרגשות ובלבד בראש האדם הלשון המדברת שהוא כלי דבור והוא המבדיל בינו ובין שאר בעלי חיים ובו גם כן שאר הכוחות האנושיות. ועוד כי הוא עליון וזקוף לצד השמים כפי מה שיש בו זכות להמשך אליהם לפיכך נבחר הראש להנתן בו הכתר להורות על המלוכה ועל ענין זה יאמר שכתר הכתרים ינתן על ראש השלם רוצה בו על שלמות צורתו והוא כדרך שאמרו ז"ל שלשה כתרים הם כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות והם בארו שכתר תורה גדול משאר הכתרים שנאמר בי מלכים ימלוכו ורוזנים יחוקקו צדק וכתר זה הוא שנקרא לויית חן ועטרת תפארת נאמר על השם הטוב שאמרו עליו שעולה על שאר הכתרים לפי שהשם הטוב הוא כתר אלהי וסבת השם הטוב

ידיעת התורה וקיומה שהיא בחירת הדרך הישרה שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם כלומר שהיא תפארת לעצמו להשלימו ואחרים יפארוהו עליה בלכתו בה והוא השם הטוב. וההולך בדרך הישרה הוא המושל בתאוותיו ומכלכל דבריו במשפט השם אורחותיו תמיד ומפלס מעגל רגליו ההולך באמצע ולא יטה ימין ושמאל כמו שאמר החכם אל תט ימין ושמאל הסר רגלך מרע הורה כי הנטיה אל הימין או אל השמאל רע אבל ההולך באמצע הוא הרואה בישע אלהים נמצא שמסלסל התורה ההולך בדרך ישרה הוא מלך בן חורין היוצא בכתר מלכות ולוית חן בראשו ולא מי שיסלסל בשערו או מי שיספר קומי או מי שמכוין להיות קווצתיו תלתלים או מי שנותן בראשו כובע נאה ומוזהב שעושה זה נער ובער שהנחש משיאו והשטן עומד על ימינו ומחר אומר לו לך עבוד ע"ז ואל תטעה לומר ומה בכך אחר שאין בסלסול שערו ובהתנאות לא מיתה ולא מלקות לא לאו ולא עשה שהאומר זה לא השיג כונת התורה שרוב מצותיה נתנו כדי שימשל האדם בתאוותיו ובא זה ללמד על זה ולפיכך אין לזלזל בדברים הקלים בענשי התורה לפי שהם חמורים אצל השם והוא שאמרו הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות הלא תראה שהתורה הקפידה על בן זולל וסובא וצותה אביו ואמו לתופשו להביאו לבית דין ולרגמו על תרטימר בשר שאכל ולוג יין ששתה ואלו גנב ליטרא זהב או עשה עבירות חמורות לא הי' מוטל זה על אביו ועל אמו וזה לפי שיתרונות הדברים המותרים שמתאוה האדם אליהם צריך מוסר רב לפי שהם מושכים האדם עד שאול תחתית כמו שאמר כי ביום אכלך ממנו מות תמות.

ולפי זה הענין החשוב מנעה התורה קצת מאכלים חשובים ונבחרים לבני אדם כחזירים ושפן ודגים גדולים שאין להם קשקשת ושאר מאכלים העולים על שולחן מלכים ולפי יתרון התאוה אליהם אסרתם התורה לא למאוסם וכן באה האזהרה מראשית על העץ שנאמר בו ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים והוא הסבה לאזהרת החזיר וכיוצא בו מן הדברים הנחמדים והנאהבים אבל אסור דבר נמאס הוא מין אחר באיסורים על דרך חדוש וזרות כמו שאמרו רז"ל על אסור עכבר האי חדוש הוא דהא ממאס מאיס ובדילי אינשי מיניה ואפילו הכי אסריה רחמנא. זה מורה ששאר איסורי מאכלות סבתם תאות היצר אליהם ומי שכובש יצרו מהם ומשאר התאוות הגופיות כבר השיג כונת התורה במצות כי זה בקש מהם דרך כלל באמרו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש ואמר קדושים תהיו כי קדוש אני י"י אלהיכם.

ומי שפורש ומיחד עצמו להבדל מטומאות האנשים הרשעים המחללים נפשם ביצרם ותאוותם הוא קדוש ומובחר כמו שבא הכתוב על מי שהזיר עצמו מן היין ומגלוח שער

שלשים יום קדוש יהיה גדל פרע שער ראשו וכל ימי הזירו נתן לו נזר כהונה שלא יטמא למתים. והסבה כי נזר אלהיו על ראשו קרא נוול השער מפני שבא למונעו מן העבירות ומן היתרונות והוא השם הטוב כתר אלהיו וכאילו אמר אחר שהכתר אלהי על ראשו שהוא העולה על שאר הכתרים ראוי הוא שיהיה תחת הכתר ההוא כתר כהונה הנאמר ג"כ על הכהן הגדול בענין טומאת המתים שהזהירו ג"כ על אביו ועל אמו ונאמר שם כי נזר שמן משחת אלהיו עליו ולפי חבוב קדושת הנזיר הגדיל מעלתו ככהן גדול שלא הספיק לו קדושת שאר כהנים וזה נמשך למה שאמרו רבותינו ז"ל שלשה כתרים הם כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות וכתר שם טוב על גביהן.

ואפשר לומר ששם נזיר הוא על שם הנזר האלוהי כאלו אמר מוכתר בלשון רבותינו מוכתר בנימוסו וכן זה יקרא מוכתר לפי שנוול שערו מכתירו ומשלימו וראיה לדבר זה שמשון הנקרא נזיר אלהים שכל עת שהיה שער נזירותו בראשו צלחה עליו רוח אלהים ובהתגלחו סרה מעליו לפי שאין הכונה באדם יפי תארו ותבניתו שתולעה ורמה אחריתו ונמצא שאינו שלו ואמנם הכונה צלמו ודמותו שהוא לו לבדו ולפי שהאדם כשמשתדל בהתנאות ובהתענג על היין ובשאר מיני התענוג יצרו מתגבר עליו ובא לטורדו מן העולם צריך האדם כשימצא עצמו נוטה אל הקצה הזה שיטה עצמו אל הקצה האחר עד שישוב אל הדרך הישרה.

לפיכך נסמכה פרשת נזיר לפרשת סוטה וסדרו רבותינו ז"ל מסכת נזיר אחר מסכת סוטה כמו שאמרו שם מכדי תנא בסדר נשים קאי מאי טעמא תני נזיר תנא אקרא קאי והיה אם לא תמצא חן בעיניו והכי קאמר מי גרם וכו' וצ"ע דהאי קרא לאו בפרשת סוטה כתיב ולא סמוך לפרשת נזיר ועוד דהא בית הלל לית להו ערוה ממש ועוד קרא אחרינא למה לי והא סמוכה פרשת נזיר לפרשת סוטה לפיכך נראה דהאי קרא שבשתא היא והגרסה הנכונה תנא אקרא קאי כלומר אקרא דסמיך נזיר לסוטה קאי והכי קאמר מי גרם לה עבירה יין וקאמר כל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין ר"ל שהתורה התמימה המשלמת המחזיק בה והמקדשת אותו כונה למנוע הסבות המחטיאות האדם לפי שידוע שהאשה החוטאת תחת אישה אין ספק שדבר מכריח גרם לה לשכחה את השם וענשו לסלק מעליה אימת בעלה ולקנות לה שם רע עולמי בין שכנותיה ובזיון מופלג שתתבזה לפני השם בפריעת הראש ושאר משפטי סוטה ועוד שהעברה האחת תביא אותה ואת בעלה שיהיו בעברה כל ימי היותה תחתיו ולהוליד בני זנונים וזה כלו גרמה לה סבה מן הסבות כמו שגרם גם כן דבר לאיש הנואף והדבר ההוא על הרוב הוא

היין ששב טבעי למין האדם לפי המנהג והוא בלא ספק מעביר דעת האדם ומסכל אותו ולא ידע כי בנפשו הוא.
וכשם שהוא היום מחטיא את אשת עמיתו או בתו יבא אחר ויחטיא את אשתו או בתו ג"כ ולפיכך אמרה תורה שראוי לאדם שיזיר עצמו מן היין על דרך רפואת הנפש החולה ואם על היין העירה התורה לפרוש הימנו אע"פ שהוא בלא ספק מועיל לגוף ועיקר שתייתו הוא לתועלת כל שכן שצריך להזהר מן הייחוד שגזרו עליו שפרצה קוראה לגנב כל שכן שראוי למנוע נגינות הערלים שהם כלם זמה ונבלות הפה והם בנויים על יסוד התעות הנשים עד שנראה כפלא מן הפלאים שתרגיל אשה מקטנותה בדברי הזמה ההם ולא תחטא היחתה איש אש בחיקו ובגדיו לא תשרפנה ואם נאמר אוי למאחרים על היין אוי ואבוי למנגנות נגינות הזמה ואוי לאב הסכל ולאם הפותה המגדלים בנותיהם בזה ומחללים אותם להזנותם. ואין ספק שזה מנהג רע מאד שיצא לנו מדרכי הגוים שאנו גרים בתוכם כי אם המחול היה דבר קדום היה בהזכיר שם נפלאות השם ומהצליו כמו שנזכר בתורה ותען להם מרים שירו לי"י וגו' וכמו שנאמר ברוח הקדש יהללו שמו במחול בתוף וגומר וכמו שנראה מדברי הנביא שאמר אז תשמח בתולה במחול. וכמו שמצאנו בתלמוד שהיו בנות ישראל יוצאות בימים ידועים לחול בכרמים והמחול ההוא היה לשם מצוה בדברי נשואין לשם שמים כמו שנאמר שם חלילה חלילה מדברי זמה ועל כיוצא בזה נאמר אל תשמח ישראל אל גיל בעמים כי זנית מעל אלהיך.
ואם לא באה אזהרה בתורה על זה כבר נודע שהתורה הזהירה אותנו מאד על הקדושה והיא המכוונת במצות והתורה סובבת על מניעת הדברים המונעים הקדושה וכל שכן שצריך להזהר מזה ומכיוצא בזה ביום מקרא קדש שלא ישוב חול ומחולל יותר משאר ימות החול והעוברים על זה כבר אמר עליהם הכתוב בחוקותי לא הלכו ואת משפטי מאסו אשר יעשה אותם האדם וחי בהם ואת שבתותי חללו מאד. ועל כיוצא בזה מזהירים הנביאים במקומות רבים לשמור השבתות הכל למנוע הסבות המונעות הקדושה כפי מה שבא במקום הזה בתורה ובארו הם ז"ל מי גרם לה להעבירה יין וכו' אף אנו נאמר מי גרם לה ליתרון שתיית היין התנאות הגוף כי הנוי בלא ספק משיא האדם לבקש המותרות ולפיכך יצטרך אל זה שיזיר עצמו מן הגלוח ולבסוף ישחית את כל שערו כדאמרינן וכלם שגלחו שלא בתער או ששיירו שתי שערות לא עשו כלום.
ראה והבן כונת התורה התמימה בשני דרכי נוול השער בשתי קצוות והם גדול השער והשחתתו והכל בא להורות הדרך הישרה במעשה האדם בהתבוננו בנדרו שצריך לעזוב המותרות כמו שהשער כלו מותר הטבע ואין ראוי לאדם שרביט אליו ושישים אותו

על לבו כי אין ביופיו ורבויו תועלת אבל נזק גדול ואבשלום שהיה מגבורי ישראל מת בסבת רבוי שערו. ולראיה כי כל מותר רע בא במצות קרוב הלוים והעבירו תער על כל בשרם להעיר על עזיבת המותרות כי הם המונעים יושר האדם כמו שאמר החכם אשר עשה את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים ולפיכך מי שנטה אל אחת הקצוות צריך לו על דרך הרפואה שירחיק עצמו אל הקצה האחר כדי שישוב מתוך זה אל הדרך הבינונית שהיא הדרך הישרה. ומי שנודר על הכונה הזאת נדרו לשם כמו שאמר ר' שמעון הצדיק מימי לא אכלתי אשם נזיר חוץ מאדם אחד שבא מן הדרום יפה עינים וטוב רואי וקווצותיו סדורות לו תלתלים אמרתי לו בני מה ראית לשחת שער נאה כזה אמר לי רועה הייתי לאבא בעירי והלכתי לשאוב מים מן המעיין והסתכלתי בבואה שלי ופחז יצרי ובקש לטורדי מן העולם אמרתי לו ריקה מפני מה אתה מתגאה בעולם שאינו שלך שסופך רמה ותולעה העבודה הריני מגלחך לשמים עמדתי ונשקתי לו על ראשו אמרתי לו בני ירבו כמותך נודרי נזירות בישראל עליך הכתוב אומר כי יפליא לנדור נדר נזיר להזיר לי"י.

למדנו מדברי ר' שמעון הצדיק שמי שנודר נזיר להתרחק מן העבירה הוא שכתר אלהיו על ראשו והוא ראוי להקרא נזיר לי"י או נזיר אלהים אבל מי שנדר ונבדל מצורך אחר מצרכי הגוף ולא לצורך הרחק עבירה אינו מוכתר ולא מאושר אבל הוא עושה כנגד כונת התורה כמו שאמרו ז"ל לא דייך דברים האסורים אלא שאתה אוסר עליך דברים המותרים ר"ל שהתורה התמימה מנעה היתרונות והשאירה צרכי קיום הגוף וצרכי קיום המין גם צותה עליהם במצות פרו ורבו והמצות הנגררות בלקוחי האשה וכיוצא בה מקיום העולם לפיכך מי שנודר בנזיר בלא צורך הוא חוטא ואכזרי לפי שהוא עוכר שאירו ולפיכך אמרו חכמים שאפילו מי שנודר לשם נקרא חוטא וזה לפי שמלאכתו מלאכת אכזרי כדאמרינן סבר לה כר' אלעזר הקפר דתניא ר' אלעזר הקפר אומר מה תלמוד לומר וכפר עליו מאשר חטא על הנפש וכי באי זה נפש חטא זה אלא שציער עצמו מן היין קל וחומר מה זה שלא ציער עצמו אלא מן היין נקרא חוטא המצער עצמו מכל דבר על אחת כמה וכמה ומקשינן עלה האי בנזיר טמא כתיב כלומר דקרא במי שמת עליו מת שטמא את נזרו הוא דקאמר שנקרא חוטא מפני טומאתו אבל מי שישלים נזירותו אין עליו שום חטא ומשני קסבר ר' אלעזר הקפר נזיר טהור נמי חוטא הוא כלומר האי חטא דקאמר קרא לאו אטומאה קאי אלא אצערא דנפשיה קאי והיינו דקאמר על הנפש. וכי תימא אם כן לכתוב רחמנא האי קרא בטהור היינו טעמא דכתיב קרא בנזיר

טמא הואיל ששנה בחטא כלומר חטא הטומאה ר"ל שסמך חטא אל חטא לפי שעבירה גוררת עבירה.
ואם תאמר לר' אלעזר היכן מצאנו שיהא אדם זוכה וחוטא במעשה אחד וזה מן הדברים הנמנעים כי שני הפכים לא יתחברו בנושא אחד ברגע אחד.
דע והבן שאין דעת ר' אלעזר שהנזיר הוא חוטא אלא שנקרא חוטא מפני שעושה מעשה חטא לולי הצורך ולפי שהפועל הזה בעצמו רע על דרך רפואה צריך כפרה לפי דעת הרואים כדי שלא יבא אדם לתעות ויצער נפשו מן הדברים הצריכים לה בעמדה בגוף בלא צער ובלא סגוף ועל דרך זה נאמר על המתענה בשבת על חלום שהוא מבטל גזר דינו מאי תקנתיה ליתיב תעניתא על תעניתיה וזה כדי שירחיק האדם התענית בשבת וידע שהתענית בשבת שלא לשם שמים רע כן הכפרה הזאת צריכה לקריאת החטא הזה כדי שירחיק האדם המדה הזאת ולא יעשנה רק לרפואה כמי שאוכל הסמים המרים החדים לרפואת גופו ואם יאכל אותם בבריאותו ימית אותו פתאום כן המצער נפשו והמסגף עצמו בדרך הקדושים אשר באומות הפורשים מן העולם הוא חוטא ואכזרי והגומל נפשו ומכלכלה במשפט כדי שתהיה בגוף הטבע הוא איש חסד והוא הצדיק האוכל לשובע נפשו והוא המושל על אשתו ממשלה ראויה כמו שבא בדברי רבותינו ז"ל והוא ימשול בך יכול ממשלה מכל צד ת"ל לא יחבול רחים ורכב כי נפש הוא חובל ר"ל שאין ראוי למשול בה בדרך סגוף נפש אבל ראוי להשביעה ואם תבקש המותרות כבטן רשעים אשר תחסר ויצער אותה לרפואה הוא טוב וצדיק ונקרא קדוש ומוכתר מפני ששב אל הדרך הישרה.
ולפי שרב טובי ישראל הם על הדרך הזה כי אין אדם אשר לא יחטא והם בעלי תשובה נסמכה לפרשת נזיר פרשת ברכת כהנים שיש בה שלשה פסוקים כנגד צדיקים ובעלי תשובה ובינונים. הפסוק הראשון בא כנגד הצדיק הגמור שהוא צדיק וטוב לו שהשם מברכו ברכת העולם הזה ושומרו לעד ומזכהו לעולם הבא.
והפסוק השני בא כנגד בעל תשובה שהוא מאיר פניו אליו אחר שהיה מביט אליו בפנים נזעמים בטרם שובו ובשובו יאר פניו אליו וימצא חן בעיניו והכל כלשון בני אדם. וכן כתוב י"י אלהים השיבנו האר פניך ונושעה סמך אור פניו לתשובה ואחר אור הפנים תבוא התשועה האמיתית כי כן פועל השכל השופע מאתו מעט מעט עד שישלם צלם האדם הולך ואור עד נכון היום ולפי זה הענין אמר החכם באור פני מלך חיים ורצונו כעב מלקוש ושם נאמר גם כן על אחר התשובה מהרע ר"ל מכל אמונה כוזבת ומכל אמונה פחותה כי הקדים לו החכם חמת מלך מלאכי מות ואיש חכם יכפרנה וידוע כי

מלאכי מות בסבת האכילה מעץ הדעת טוב ורע שנאמר בו כי ביום אכלך ממנו מות תמות והכפרה על המיתה היא בהיות האדם ההוא חכם והוא שאמר ואיש חכם יכפרנה והוא שסמך לו באור פני מלך חיים כי אז ישלח ידו לאכול מעץ החיים ובשלחו ידו ירצה בו המלך ורצונו יהיה כעב מלקוש והמלקוש ידוע כי הוא בא לגמור הפרי בתבואה והוא גם כן על הדרך שבא בהושע הנביא שאמר לכו ונשובה אל י"י וגו' ואמר יחיינו מיומים וגו' ואמר ונדעה נרדפה לדעת את י"י כשחר נכון מוצאו ויבא כגשם לנו וכמלקוש יורה ארץ הקדים השחר תחלה שהוא תחלת האור ואחר כן הזכיר גשם ומלקוש כי כן הוא הדין מצוה גוררת מצוה והשכל מושך השכל עד שיחננו השם וימצא חן בעיניו והוא אמרו ויחנך.

והפסוק השלישי בא כנגד הבינוני שנושא השם פניו אליו כלומר שהוא משגיח בו ומשים לו שלום שיזכהו לשלמות ששכר מצוה מצוה. ואור הפנים והחן הנזכרים בברכה הם לוית חן ועטרת תפארת שהזכיר החכם ויש לדברו רמז במצות תפילין כי התפילין של זרוע שמאלית באו כנגד תכבדך כי תחבקנה ותפילין של ראש כנגד תתן לראשך לוית חן וגו' שהם הם הנקראים פאר והתבונן האדם ובמה שכתוב בה ותענוג החבוק ההוא הוא תענוג כבוד לא הנזרים שיתן החושק בראשו ולא החבוק האסור כי זה הכל מפתוי השד המונע מלכת ביראת שדי ולפיכך באה ההערה ברמז על קשר תפילין כדי שישוב כל אחד מחטאו וביראת שמים יקנה חכמה ובינה כמו שאמר החכם ראשית חכמה וגו'

זה הוא הדרך הגלוי בדברי החכם אמנם הדרך הנסתר אצלי בא להעיר על דרך הקש מופתי שהוא דרך חכמה שלא תשלם בלעדיה ולפיכך בא להעיר האדם להשתדל ולדעת הדעות האמתיות עד שיהיה מבני עליה הוא שאמר אחר פסוקים אלה שמע בני וקח אמרי וירבו לך שנות חיים. בדרך חכמה הורתיך הדרכחיך במעגלי יושר וגומר ונאמר כי בפסוק הראשון מהשלשה הקודמים בטל שני דעות כוזבות אשר נמצאו לקודמים בדרך המופת. הדעת האחת שאמרו קצתם שאין מופת כלל לפי שלא מצאו לו תכלית מפני שהיו חושבים שכל המושכלות שוות בענין המופת ואמרו אחר שהוא כן צריך המופת למופת אחר והאחר לאחר כן עד לא תכלית והפסק מה שאין לא תכלית הוא דבר נמנע. והדעת השני שאמרו קצתם שעל כל מושכל ימצא מופת אבל על דרך הסבוב רוצים בו שהמופת המלמד חוזר ונמצא למד ושתי הדעות האלו בטלות במעוט עיון כפי מה שבאר ארסטוטלוס בספר המופת ואמר שיש מושכלות ראשונות שהם מושכלות בלא למוד אבל הם ידועות לחומר השכל אשר באדם ואמר כי מאותן המושכלות הראשונות

תלקחנה הקדמות ותלדנה תולדות מופתיות ובזה הדרך ימצא מופת לכל חכמה מופתית כי לכל מין ומין מן החכמות יש מושכלות ראשונות אשר מהם תצאנה תולדות המופת עד שישיג האדם אמתת המבוקש בחכמה ההיא וכל מה שילמד האדם מכח המושכלות הראשונות יקרא שכל קנוי. וכן קרא החכם הדברים שיושכלו בלא למוד ראשית חכמה. והדברים שיושכלו בלמוד קרא אותם קנין והקנין ההוא חלק לשני חלקים התולדות האמצעיות והראשונות שהם בהצעות קרא חכמה קנויה לפי שהחכמה שם משותף לכל מיני ערמה ותחבולה הן מלאכה או מדה. הן למוד טוב או רע. והתולדות האחרונות המורות על אמתת המבוקש קרא בינה קנויה לפי שבינה נופלת על ידיעת אמת כמו שאמר אדם ביקר בל ילין. ועל דרך זה נאמר אם אין דעת אין בינה.

ונשוב ונאמר שפי' הפסוק הזה כן הוא בראשית חכמה כלומר בהקדמות מושכלות ראשונות אשר מהם תעשה ההקש תקנה תחבולה כלומר תשיג תולדות שהן תחבולה לדעת האמת. ובכל קניניך כלומר בכל התולדות שהן חכמה קנויה תקנה בינה כלומר תשיג האמת מן המבוקש ובפסוק זה רמז על השגת חכמת הטבע שהיא קודמת בהשגת האמתות הנקראות בינה. או אפשר לומר כי כן פירושו במושכלות הראשונות תשיג החכמות הלמודיות הכוללות חכמת השיעור חכמת המספר חכמת הדבור שהן תחבולה לחדד השכל ולהשכיל ולדעת האמת בחכמת הטבע והוא שאמרו תקופות וגימטריאות פרפראות לחכמה כמו שידוע שהפרפרת סבה לתת טעם לזן ולהרבות המזון ממנו כפי הצורך וכן רצה החכם באמרו בכל קניניך כלומר בדרך למוד החכמות ההם תקנה בינה כלומר תדע ותבין הטבע וקרא לטבע בינה על הדרך שזכרנו. ואחר כן אמר סלסלה ותרוממך. לשון סלסול בה לפי מה שהורו רבותינו ז"ל על השתדלות רבה ואפשר שהוא לשון השתרגות והשתלשל דבר בדבר סביבו על לשון סל שהוא נעשה על הדרך הזה.

ולפי שחכמת הטבע יש לה מדרגות זו למעלה מזו אמר סלסל הבינה המושגת תחלה ותרוממך רוממות מעלה בידיעה ורוממות מקום הידועים ר"ל תעלה אותך מן הארץ לשמים והנטפל אליהם. ואחר כן תכבדך בהדבק שכלך בה והוא שכתב בן סירא ובין נגידים תושיבך על דרך ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה והחכם הזה קראם נגידים לפי שהם נגידים על השמים והנביא קרא אותם עומדים לפי שהם מתמידים קיימין נחים לעד כן אמרו תושיבך רוצה בו שתדבק בהם ותהיה מתמיד קיים נח בלא יגיעה. ועל דרך זה תבין מה שאמרו ז"ל צדיקים יושבים.

ואמרו תתן לראשך לוית חן מפני שהחלק הנכבד שבגוף הוא הראש והוא הכל כמו שנזכר קרא החכם צורת הנפש שהוא השכל הקנוי המשיג בפועל ראש כמו שאמר

החכם עיניו בראשו כלומר כל השגחתו נותן בשכל ואמרו לויט חן רוצה בו תכלית הבינה והשתדלות בה תמציא לשכלך חן בעיני בעל החן והוא שתשיג השם ותדעהו בדרך ההשגה האנושית ובא בדרך מאמר משה רבינו ע"ה ואדעך למען אמצא חן בעיניך והידיעה ההיא תקרא לויט חן העומדת לעדי על הראש והוא שאמרו ועטרותיהם בראשיהם.

וכבר באר זה הרב המורה ואמר שהעטרה היא הידיעה שידעו כי בגללה זכו לחיי העולם הבא ועל דרך זה אמר החכם אילת אהבים ויעלת חן דדיה ירווך בכל עת כי קראה בשני שמות אלה על שם שהאהבה ההיא תביא האדם למעלת החן האמתי ולפיכך הזהיר לשגות באהבה ההיא תמיד ואמרו עטרת תפארת תמגנך רמז על זיו שכינה שיהנה האדם ממנו ובגן עדנו אותו הזיו הוא למעלה מן החן והוא שקרא החכם עטרת תפארת ועל דרך זה אמר הנביא ביום ההוא יהי' י"י לעטרת צבי ולצפירת תפארה לשאר עמו והוא שרצו באמרם על משה רבינו כליל תפארת בראשו נתת וסדרו זה בברכת שבת לפי שהיום ההוא הקדוש נבחר להתקרב בו אל השם ולפיכך ראוי להזכיר בו הצדיקים בדרך זכר צדיק לברכה שהוא להעיר האדם ללכת בדרכיו ולפיכך יש לנו להזכיר האיש אשר העלנו מארץ מצרים וקרבנו לפני הר סיני וקדשנו במצות יום שבת הקדוש ונאמר שהוא הראוי לשמוח במתנת חלקו כי עבד נאמן קראו השם כמו שנאמר לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא.

ועל דרך זה גם כן תקנו להזכיר האבות שהודיעו היחוד שהוא העיקר בברכת המנחה ואמרו אברהם יגל יצחק ירנן יעקב ובניו ינוחו בו וכן תקנו לומר כליל תפארת בראשו נתת לפי שהוא הוא שבחייו נהנה מזיו שכינה ועל ההשגה ההיא אמרו ונהנין מזיו שכינה.

המקום ברחמיו יאר עינינו בזיוו ויראנו אור באורו ויקיים בנו מקרא שכתוב העם ההולכים בחשך ראו אור גדול.

פרשת בהעלותך

(והיא ראויה לחופת כהן ולפתוח בפסוק כי שפתי כהן ישמרו דעת. וכן ראויה לשבת חנוכה ולהוסיף בה בענין היום).

חונה מלאך י"י סביב ליראיו ויחלצם. טעמו וראו כי טוב י"י אשרי הגבר יחסה בו.

ידוע שמלת טעם שם מונח לחוש החך ובו שתי תועלות לגוף האחת כי בו יבחן הראוי מן המאכלים והמשקים והשנית כי בו תשלם הנאת המאכל והמשתה וטוב הטעם מעיר התאוה לקבל המספיק. וכשימצא האדם הדבר טפל יתקנהו במלח כדי ליהנות בו

ולהרגיש בהנאתו. והאיש כשהוא בוחן המאכל לראות הטוב הוא אם אין המתוק הוא אם מר הטפל הוא אם אין יאמר עליו שהוא טועם. ועל דרך זה ראוי גם כן לכל דבור העובר בחך שיטעמנו האומרו והשומעו כדי לבחון אותו ולהרגיש היטב במשמעותו כמו שבא הלא אזן מלין תבחן וחך אוכל יטעם לו. וכשהוא בלא טעם מספיק יאמר עליו כלשון בני אדם שהוא תפל כלומר שאין ראוי לקבלו כמו שבא היאכל תפל מבלי מלח אם יש טעם בריר חלמות וריר חלמות הוא שם לחלבון הביצה והחכם שהתחברתי עמו אמר כי לפי הטבע קראו כך כי הביצה תחלה תעשה חלמון ואחר כך יוציא החום הטבעי הריר ההוא לחוץ ולפיכך העופות הגדלים במים החלבון בהם מועט ועל הדרך שהריר ההוא קר יוצא בדרך הפסולת המשיל הדברים הפחותים שאינן נאמרים על דרך השכל כי צריך שיהיו כענין החלמון ובדרך מאכל מוטעם במלח וכמו כן כל מצוה שיעשנה האדם צריך שיכון בה וירגיש בטעמה ולא תהיה כמצות אנשים מלומדה ואז יזכה לגמולה כמו שבא על מצות שבת באחת ברכותיה טועמיה חיים זכו וזה ראוי ג"כ בתפלה ובקרית שמע ובברכות ובתלמוד תורה כמו שהעידו על זה בברכת הערב נא. ועל הדרך הזה קצת הערה במצות על כל קרבנך תקריב מלח והוא שהקדים לו ואמר ולא תשבית מלח ברית אלהיך מעל מנחתיך ולפיכך ראוי להקרא מלח ברית לפי שעבודת השם צריכה להיות על דרך זה ועוד כי המלח מתמיד קיום הנמלח מצורף אל זה הקריבהו נא לפחתיך.

ולפי שדבור האדם ראוי להיות על הדרך הנזכר לפי בחינת השכל והתבוננות נקרא בשם טעם כמו שבא משיבי טעם. וטעם זקנים יקח והוא במקום הדבור בדרך שבא והדבר אין בהם. ומזה הענין באה פתיחת המזמור בשנותו את טעמו לפני אבימלך רוצה בו דברו ושכלו כשנראה משוגע בהורידו רירו על זקנו כדי להמלט מיד אכיש. ואפשר שדוד בהשתגעו קראו כן לפי שהיתה כונתו להשתגע במעשיו ובדבריו עד שאמר עליו החסר משוגעים אני והוא שאמר בשנותו את טעמו. וכן רצה באמרו טעמו כלומר השכילו והתבוננו ובחנו זה בדבריכם ובמעשיכם והוסיף עוד לומר וראו להעיר האדם להשתדל בהשגה כפי אשר תשיג יד שכלו ולפיכך הזכיר שתי הרגשות אלו שהן בשתי קצות ההרגשה שהחמש הרגשות הן על מדרגות חלוקות כפי צורך בעל ההרגשות. ולפי שפעל החך אינו רק לצורך הנכנס באצטומכה היתה השגתו קטנה וקצרה משאר ההרגשות והספיק לו בחך ובלשון הקרובים לה ולפי שתועלת הדברים ונזקם היא בנגיעת כל הגוף התפשט כח המשוש בכל שטח הגוף והריח התפשט יותר חוצה לו על הדרך הזה. וכן השמע לרוב צרכו התפשט יותר מהריח ולפי רוב הצורך לכוין אל הנאות ולברוח

ממה שהוא כנגדו התפשט הראות למרחוק ולפי שהטעם והראות הם על שתי קצות רמז בשניהם על השגת כל המציאות לדעת הממציא הטוב והוא כאלו אמר בחנו והתבוננו והשתכלו בעיון דק כי טוב השם ומטיב לכל כי כל המציאות טוב. והרע שנראה בו לקצת בני אדם אינו מכוון לעצמו אבל לתועלת הצד הטוב כשימשול הטוב ברע כפי הכונה הראשונה. והוא שרמז בטעם ובראות כי בטעם רמז על הדברים שהם גלוים טוב. ובראות רמז על הדברים שהם לפי הנגלה רע וכשיתבונן החכם בהם ויראה הנולד מהם באחרית ידע שהוא טוב והוא שאמרו ז"ל אי זהו חכם הרואה את הנולד כי אז יהיו כל מחשבותיו וכל מעשיו טוב ועל כיוצא בזה רמז באמרו חונה מלאך י"י וגו'.

ולפי שידוע שקצת בני אדם נבוכים בראותם האיש שאולתו תסלף דרכו בהיותו נוטה אל פיתוי השטן ויתמהו עליו יתברך איך בראו על הטבע הזה שישתתף בו השטן עם המלאך ולא ידעו כי השם ברא הנמצא לכבודו על מינים רבים וזה המין החמרי ההוה הנפסד הצומח המותך דבק אליו הצורה וההעדר ובדבקות העדר יקבל צורה אחר צורה ולהמציא מציא מין האדם זכך קצת החומר ונתן בו צורה כצורת המלאכים ההיא תקרא מלאך י"י כי הוא באמת המלאך המכוון באדם בראשונה ולפי דבקות הצורה ההיא בחומר ההווה הנפסד היה הצורך שישתתף עם השטן הנקרא כן כפי דעת הרב המורה לפי התעותו האדם מדרך הישרה והאמת ואמר שהוא נגזר משטה.

ואני תמה למה אמר זה הרב ואלו היה כן ענינו כשם יצר הרע היה מספיק לו ועוד לא היה ראוי לו זה השם בענין איוב שהזכירו בו כמה פעמים ועוד שהרי אמרו יורד ומתעה עולה ומשטין אם כן ענינו זולת ההתעות. ועוד שהשטן אינו נגזר משטה לפי דרך הדקדוק ולפיכך הקרוב בו לומר שהרצון בו אויב שכלל שלשת עניניו כי כן דרך האויב הרע שיפתה האיש שהוא אורב לו להוליכו בדרך לא טוב עד שיחטאנו לפני אדניו ואחר כן ידבר דברי איבה ושטנה עליו עד שיזיקנו או ימיתהו. והוא שאמר עולה ומשטין ונוטל רשות ונוטל נשמה וזה גם כן יקרא אויב ושונא כמו שיתבאר אחר זה. ואפשר שעל זה גם כן היה הרמז בשם איוב לדעת האומרים משל היה כי כל הענין ההוא חל עליו כל עת שהי' איוב ושנוא על יד האויב השונא השטן והוא שרמזו עליו רבותינו ז"ל באמרם איוב באויב נתחלף לך כמו שנמצא בגמרא מדויקת ולפי הענין הזה נקרא שטן והוא גם כן יקרא מלאך רע או רשע כמו שאמר החכם מלאך רשע יפול ברע וציר אמונים מרפא. ואמת כי הוא רע מצד הבחינה אצל העליונים אבל מצד הבחינה אצל עצמו הוא טוב בהמשיכו המציאות והשולחו טוב ומטיב ועל דרך זה אמרו ז"ל שני מלאכי השרת מלוין לו לאדם אחד טוב ואחד רע. ואע"פ שהוא מצד בחינה אחת רע

נקרא מלאך השרת כי הוא באמת מכלל משרתיו ועושה רצונו כשיענה אמן אל דברי המלאך הטוב אז ינצל האדם מרעתו ושב ורפא לו. והוא שאמר וציר אמונים מרפא ולרמוז על זה הקדים לו זה עני קרא וי"י שמע ומכל צרותיו הושיעו כי על הילד המסכן אמר זה עני קרא כי כשיתחזק לקרא לשם ישמענו ומכל צרות הבאות מאת הצר הצורר אותו יושיענו כי יפול לפניו וזה רצו באמרם בכל לבבך בשני יצריך אחד טוב ואחד רע וכשהאיש הטוב אוהב בשני יצריו אז חונה מלאך י"י סביבו ולהשיג המעלה העליונה הזאת באה על דרך הערה מצות תפילין בראש בין העינים וביד שבארה הקבלה לתת אותם בשל שמאל שהם מונחים כנגד הלב ושניהם כנגד ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם מצורף אל זה להעיר שהמלאך הטוב יחנה אף על השמאל שהוא מושב השטן. ולפי הענין הנזכר אמרו כל מי שיש לו תפילין בראשו וציצית בבגדו ומזוזה בפתחו מובטח לו שלא יחטא שנאמר חונה מלאך י"י סביב ליריאיו. והוא שכונו לכתוב שם שדי על המזוזה מבחוץ ובציורו בתפלין להתרחק מהשד ולהתלונן בצל שדי כי לפי הענין הזה יזכה האדם למעשים טובים ר"ל שיהיו כל מעשיו לשם שמים והוא כי בעת שילמד או יעשה אחת מהמצות ישים כל כונתו לדעת השם ולאהבה אותו וכן כשיאכל או ישתה או יישן או יהנה אחת ההנאות יקבל אותה על דרך קיום הגוף כדי שימצא עצמו בריא ושליו לעבוד השם ואז יהיה מכת הנאמר עליהם אשרי שומרי משפט עושה צדקה בכל עת כפי דעת רבותינו בכתוב הזה שעושה צדקה שב אל העם אבל לפי הפשט שב אל השם יתעלה כי כל המזמור ההוא יספר פעולות השם יתברך ואומר שהוא עושה צדקה בכל עת. וכן ראוי לאיש הטוב ללכת בדרכיו ויעשה צדקה בכל עת בעשותו כל מעשיו לשם שמים ואז יחלץ מכל אויביו הם האויבים באמת כמו שאמר כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך על כפים ישאונך וגו' על שחל ופתן תדרוך וגו'. ואפשר שאל זה רמז הנביא באמרו זאב וטלה ירעו כאחד ואריה בבקר יאכל תבן. ונחש עפר לחמו לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי. ובאור הענין הזה הוא מה שאמר ונחש עפר לחמו ונמצא על זה רמז בדבריהם ז"ל שאמרו שמי שמביא המכה על הכל אינו מתרפא אלא ונחש עפר לחמו למה שהוריד הכל לעפר ואמנם אינו מתרפא כי כן היתה הכונה בבריאה כמו שאמר על גחונך תלך ועפר תאכל כל ימי חייך והוא שיספיק לו ההוה בלבד מן היסודות ולא יגביה ראשו למעלה ממנו ולא תהיה לו ממשלה כלל כמושל אבל כמו שידוע שההפסד נמשך אל ההעדר. ואם הפי' הנזכר נאות לענינו כבר התבאר בו גם כן מאמר ושעשע יונק על חור פתן על לשון שנקרא יצר טוב ילד מסכן וכן כל ענין הפרשה ההיא כי בשני המקומות הנזכרים ישלם הענין בדבר הנחש ובשניהם כתוב לא ירעו ולא

ישחיתו בכל הר קדשי והכל אצלי רמז לממשלת המלאך הטוב על הרע כמו שנאמר ואתה תמשול בו זה כלו אצלי באדם שמושל שכלו בטבעו אבל כשאדם מוטבע לעשות הטוב לעולם לעצמו ולאחרים זולתו בלכתו בשלום ובמישור ובהשיבו רבים מעון עד שיבקשו תורה מפיהו ראוי שיקרא מלאך י"י כמו שבא כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך י"י צבאות הוא ונקרא כן לפי שאינו נמשך אחר החומר רק על השפע הציורי להשפיע טוב לאחרים והוא על דרך השכלים הנפרדים שנקראים מלאכי השם כמפורסם והוא מכת המקיימים העולם.

ולהעיר העם על הענין הזה גדול המעלה באה פרשת ויהי בנסוע וגו' שאמר עליה שהיא ספר תורה בפני עצמו. ואחר אמרם זה ראוי להתבונן ולדעת שהוא שקול כנגד ספר תורה לפי הכונה הנמצאת בו כי כבר קדם שם שנסעו מהר י"י וארון בריתו נוסע לפניהם דרך שלשת ימים לתור להם מנוחה. וכן ראוי בכל דור ודור לכל אנשי השם הנמצאים בכל דור ודור שילך לפניהם שכלם לתור להם מנוחה עולמית בשלשת הזמנים העוברים על האדם ימי הנערות וימי הבחרות וימי הזקנה והוא שיהי' נכח השם דרכם ואז יסיר השם את השטן מלפינהם ומאחריהם ויפוצו אויביהם וינוסו משנאיהם מפניהם ואז יבאו אל המנוחה מנוחה שהשם רוצה בה. ולהעיר על זה היה הרועה הנאמן אומר בנסוע הארון קומה י"י וגו' להעיר המלאך להניס אויביו מפניו בכל מקום אשר ילכו שם כי כשיתעורר המלאך ההוא ויקום יקום השם שהוא השולח אותו ומשגיח בו לא זולת זה. וכבר בא לשון קימה בשם בלשון בני אדם כדרך המתעורר על אויביו כמו שנאמר עתה אקום יאמר י"י אשית. וכמו כן היה אומר לפי הענין הזה בנוח הארון שובה וגו' רוצה בו הניח השם רבבות אלפי ישראל והוא ג"כ להעיר השומעים בשבתם בביתם ובשכבם שישימו מנוחתם מנוחה שלמה והיא בהיותה מכונת אל רצון השם.

ועל דרך הערה הזאת ראוי לומר פסוקים אלה ושאר פסוקים הנהוגים לומר בבתי הקודש וכשיתעוררו בני אדם על דרך זה ויתנהגו בו יתקיים בהם מקרא שכתוב חונה מלאך י"י. ומאמר אשרי הגבר יחסה בו. אבל כשיתנהג האדם על דרך שאר בעלי חיים להמשך אחר שאר בעלי חיים להמשך אחר הטבע בלבד וירדוף תאוותיו ויהי' מכלל המתאוננים רע באזני י"י תבער בם אש י"י. היא האש שיצאה מגופן של רשעים ומלהטתן ויקבר בקברות התאוה עולמית כי ירד שאול ולא יעלה כי כן בא הספור שאירע בדור ההוא לאשר קצה נפשם במן אשר טעמו כצפיחית בדבש אשר רמז עליו כי על כל מוצא פי י"י יחיה האדם שהוא מוצא פי י"י באמת. והחכם שהתחברתי עמו אמר שהתאוו הבצלים והשומים שטבעם לתת כחם תחת האדמה וכן הקשואים והאבטיחים אין להם

כח לעמוד והם נופלים למטה לארץ וכן דרך המתאוננים לתת מאכלם הדברים העפריים השפלים ויתאוו לרבוי הבשר הם הם המבקשים תואונות לשוב מאחרי י"י וסבתם היתה דבקותם אל האספסוף ושוגם אל דרכם הם שאין הכונה אליהם. והאיש ההולך על דרכם הוא אשר ממשלת השטן עליו הפך האנשים הנבחרים מן הכת הנוסעת מהר י"י והם הנבחרים שארון ברית י"י נוסע לפניהם לתור להם מנוחה ולפיכך באה פרשת ויהי בנסוע בנתים ונעשו סמניות לפניה ולאחריה.

ואל ענין זה גדול המעלה רמז בסמניות כמו שאמרו ז"ל להפסיק בין פורענות לפורענות ופרשו הם פורענות ראשונה ויסעו מהר י"י מאחרי י"י רוצים בו הסכלות בידיעתו והשגגה באמונתו ופורענות אחרונה ויהי העם כמתאוננים וגומר רוצים בו רדיפת התאוות הבהמיות וזה כלו נאמר כדרך דורשי רשומות שהם המגלים סתרי תורה ומודיעים הכונה באדם שהוא תורה ומעשים טובים לא האכילה ושאר תענוגות בני האדם כי האיש אשר ישים כונתו אליהן לא מלאך י"י יסובבנו. ולא ארון ברית השם יתור לו מנוחה רק השטן יעמוד על ימינו כדרך שאמר דוד ע"ה הפקד עליו רשע ושטן יעמוד על ימינו. בהשפטו יצא רשע ותפלתו תהיה לחטאה

ומאמרו זה הוא על האיש הרע שאינו מכיר בטוב הנעשה לו הנקרא בלשון רבותינו ז"ל כפוי טובה והמדה הזאת היא לרשע לעולם שאם היה מכיר בטוב שגמלו בוראו לא היה עושה הרע ומה שאמר דוד המלך ע"ה עליו אע"פ שנראה שבדרך קללה אמרו אין הענין כן אבל תפלת הנביא או החכם או דברו על עצמו או על אחר אי זה מהם שיהיה הן לטוב הן לרע הוא לפי מה שנודע לו מצד הנבואה או מצד החכמה. ולפי שהאיש הרע המלאך הרע הוא המושל בו והוא הפקיד עליו והעומד תמיד סביבו אמר הפקד עליו רשע כדרך שאמרו שמלאך טוב עונה אמן בעל כרחו וידוע כי כשהמושל שומע ומאזין אל פתוי הפקיד הרע כל משרתיו נוטים לעשות רע ועל דרך זה כשהמלאך הטוב עונה אמן כל כחות נפשו נוטים אל העבירות והוא שאמר החכם מושל מקשיב על דבר שקר כל משרתיו רשעים. והרצון בזה שאפילו הדברים הנמשכים אל המלאך הטוב כתלמוד תורה ותפלה ושאר המצות יעשה אותן בממשלת השטן והוא שיעשה אותן להתגדל בהן או כמצות אנשים מלומדה שלא לשם שמים ולביאור זה אמר ושטן יעמוד על ימינו לפי שידוע שהיד הימנית היא בעלת מלאכה כי היא העושה כל מלאכה דקה אמנם השמאלית בעזרה כעזר האשה את בעלה שהשמאלית תחזיק בדברים הנפלאים כמעשה הכתיבה והאריגה וכל מעשה רוקם חורש וחושב אבל כל מלאכה גסה כחפירה לא תשלם כי אם בשתים ובכל הימנית שולטת על השמאלית ולפי הענין הזה כל מעשה

חשוב ונכבד מיוחס אל הימין וכל מעשה פחות ונבזה מיוחס אל השמאל וכשיעשה האדם המעשים הפחותים שהם בלבד לצורך קיום הגוף וישתדל בהם על הדרך הראשון והוא שיעשה אותם לשם שמים יתיחסו אל הימין ועליו יאמר שחונה מלאך השם סביבו והרצון בו שהוא אף על שמאלו וזה רצה באמרו לב חכם לימינו וכשיעשה האדם אפילו המעשים הטובים כמצות התורה שלא לשם שמים יתיחסו אל השמאל וזה רצה באמרו ולב כסיל לשמאלו. ויאמר שהשטן עומד על ימינו כלומר מתמיד קיים ויצא האיש אף בעשותו דבריו במשפט רשע והוא שאמר בהשפטו יצא רשע לפי שעושה דברי המשפט ההם בדרך גאוה או בכונה אחרת רעה וכן כשיתפלל תפלתו תועבה ותהי לו לחטאה עד ששולחנו יהיה לו לפח ונמצא עמל ויגע בעולם הזה ואש י"י תבער בו ויקבר בקברות התאוה הוא הקבר הנקרא תפתה וגיהנם ויענש הגוף בעונש הראוי לו והנפש בעונש הראוי לה ואחר כן תאבד ותכרת ואם הרבה אשמה ועונש שידון בגיהנם לדורי דורות כמו שאמרו בקבלה האמתית שיש לנו לסמוך עליה שאין בשכלנו כח להגיע אל אמתת עדן הנפש וענשה כמו שאין בשכלנו כח להגיע אל אמתתה כמו שהסכימו על זה חכמי המחקר.

ועל כיוצא בזה הענין היה מזהיר אחד מן החכמים את תלמידיו ואמר להם בלשון רכה במטותא מיניכו לא תירתו תרתי גיהנם כלומר ירושה עולמית והוא שהעיר הכתוב בספור תבערה ובקברות התאוה והנכון לומר שהכל היה ענין אחד וכן נראה מדבריהם ז"ל בספרא וכן ממה שלא נזכר בספור המסעות רק מסע אחד אמר ויסעו ממדבר סיני ויחנו בקברות התאוה ואע"פ שכתוב ובתבערה ובמסה ובקברות התאוה אמת שהם שני מקומות מצד בחינה אחת להיותם בשני זמנים אבל הסבה היא אחת והיא ההליכה אחר שרירות הלב. ראה והבן כי על שתי הכתות שהן זו הפך זו העירה הפרשה כי כן נמצא בכל דור ודור כפי מה שבא הספור על אבותינו אחר שקרבו אל הר סיני ונסעו משם אבל כת שלישית יוצא מביניהם והוא כשהאיש החכם המשיג המעלות השכליות לא תשלם לו מעלות המדות והאיש ההוא נאמר עליו שהוא עומד לפני מלאך י"י. והשטן עומד על ימינו לשטנו. ולא יאמר עליו מוחלט שהשטן עומד על ימינו כמו שאמר דוד ע"ה אבל יאמר בו לשטנו ר"ל שהוא אויב לו וקם עליו להתעותו או רצה בו להזיקו כי כן יקראו שדים ומזיקים או רוצה בו להראות איבתו ושטנתו כמו שנזכר והאיש שהוא על הדרך הזה קרוב הוא שינצל בהתעוררו מעט על הדרך הישרה כמו שקרוב אל בני ישראל להתעורר ולשוב אל השם ללכת בדרכיו עד שתבא הישועה.

ולהעיר על הענין הנכבד הזה באה נבואת זכריה מצד אחד הרמוז בנבואה בדרך הנזכר בפרשת במדבר סיני כי אף ע"פ שבאה הנבואה הזאת על בדק הבית בא גם כן בתוכה ענין חכמה וענין הנבואה הוא על בדק הבית כמו שפרשו המפרשים וכמו שמבואר בספר עזרא וענין החכמה גם כן יאות בו כי אחר אמרו רני ושמחי בת ציון וגו' אמר ויראני את יהושע הכהן הגדול עומד לפני מלאך י"י והשטן עומד על ימינו לשטנו לפי שהיה לו חסרון מדות שלא מיחה בבניו שנשאו נשים נכריות כמו שכתוב בעזרא וימצאו מבני הכהנים אשר הושיבו נשים נכריות מבני ישוע יהוצדק וגו' וזהו שתרגם יונתן ויהושע היה לבוש בגדים צואים וגומר ויהושע הוו ליה בנין דנסיבין להון נשין דלא כשרין לכהנתא והוא כדרך שאמרו ז"ל שמי שיש בידו למחות ולא מיחה נתפס באותו עון. וכל עונש החטאים הגופיים הוא לפי הענין הזה מפני שהחלק השכלי אשר לנפש אינו מוחה בשאר חלקיה החוטאים והם החלק המתעורר והחלק המרגיש כדרך חבר הוא לאיש משחית ולפיכך הוא נתפש במדות הרעות והמדות הרעות קרא הנביא בגדים צואים על דרך שקרא החכם המדות הטובות בגדים לבנים כלומר מנוקים מכל כתם ומכל צואה וכל מי שלא ילבין את בגדיו נמצא השטן על ימינו כמו שבארו ז"ל ששטן הוא יצר הרע והוא שנברא עם האשה ולפיכך מסית את האדם על ידיה כמו שאמרו על סמך ויסגור בשר תחתינה מתחלת הספר לא כתב סמך כיון שנבראת האשה נברא שטן עמה. ואמרם נברא שטן עמה הורה כי אין לו בריאה בעצמו ואין לו מציאות רק עם האשה הוא הדבר אשר אמרו כי הוא יצר הרע הנמצא לאשה לא לאדם

ולהעיר על זה הענין רמז הרב המורה כאשר כתב בספרו ואתה יודע כי ההתחלות הנמצאות ההוות הנפסדות שלש וכאשר תתבונן בפרק החלק השלישי תשיג אמתת זה ותדע שתוף שניהם עם האדם ושניהם עם הנחש שהוא מרכב השטן כמו שיתבאר אחרי זה כי הוא הנודע המורגש העושה פעולת השטן ולפיכך הספיק זכר אחד מהם בכל מקום ולא נפל מספר התחלות רק עם האשה ושלשתן אויבי האדם כמו שאמרו ז"ל ברצות י"י דרכי איש גם אויביו ישלים אתו אמר ר' יוחנן זו אשתו. אויבי איש אנשי ביתו. ודעת ר' יוחנן שאנשי ביתו נאמר על אשתו שכן היו קוראין לאשתו ביתו. וכן נראה לו מענין הכתוב שאמר מיכה בן ינבל אב בת קמה באמה כלה בחמותה אויבי איש אנשי ביתו כי אחר שדבר על זדון הבן והבת והכלה ועל עזותם לא נשאר לו לדבר רק על האשה שאינה לעולם ישרה כמו שנאמר ואשה בכל אלה לא מצאתי. וכן קדם לו משוכבת חיקיך שמור פתחי פיך וסמך לו כי בן מנבל וגומר ואחריו כתוב אל תשמחי

אויבתי לי כי נפלתי קמתי והקימה היא כשדרכי האדם ישרים ורצויים אז תשלם האשה עמו במשלו עליה ואמרו אנשי ביתו הוא כנוי לחלקי החומר.
ואפשר שרצה באמרו ברצות י"י דרכי איש גם אויביו ישלים כלומר שיעזרוהו האמצעיים העליונים בתחלת יצירתו אז ישלים האשה עמו בהמצא חומר טוב ונאות לה כפי השגת החומר האנושי ועליו אמר מצא אשה מצא טוב ויפק רצון מי"י והיא האשה שאמר החכם עליה שהיא עטרת בעלה. וכן השלימה עמו כשיגבור למשול בה להפוך נפשו ממדה אל מדה ועל שניהם אמר גם אויביו ישלים אתו לפי דעת ר' יוחנן. ר' שמואל בר נחמני אמר זה נחש שנאמר ואיבה אשית וגו'. וכפי ענין זה אפשר לפרש וחית השדה השלמה לך כי כן נאמר והנחש היה ערום מכל חית השדה ואחר שאמר מכל הראה שהוא מכל חיות השדה ואחר שהוא הערום מכלן עליו ראוי לומר וחית השדה השלמה לך.
ונרחיב ונאמר כי השדה אפשר שהוא משל לנפש הצומחת וחית השדה הוא משל לחלקי כח הזן וכח המרגיש ולפי שכח הזן אין לו כונה בפעולותיו אמר שהנחש היה ערום מכל חית השדה. ואבני השדה יאמר על חלקי החומר שהוא נבנה מהם כמו שנאמר ועת כנוס אבנים וכשמזג החומר הוא על מתכונת טובה יאמר על בעל החומר ההוא עם אבני השדה בריתו. או אפשר שהשדה הוא משל לקצת החכמות כמו שהתבאר בפרשת שופטים ושוטרים ולפי היזק החיה והאבנים לשדה נמשלו באבנים ובחיות השדה ואמנם הנחש הוא ארור מכלם כי הוא יותר מזיק וכשאדם רצוי לשם השלמו לו כולם לפי דעת ר' שמואל בר נחמני. ור' יהושע בן לוי אמר זה יצר הרע כלומר כי הוא נכתב בבאור בתורה באמרו וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום ואמר כי יצר לב האדם רע מנעוריו ובשני המקומות האלה התיחס אל הלב כי הוא נאמר על הכח המתעורר וההתעוררות דבקה בלב וזה האויב הרע שולח הנחש שהוא לפי המשל הכח המרגיש והכח ההוא משיא האשה והאשה תחטיא את האדם. וכפי הענין הזה רמז החכם ואמר להצילך מדרך רע מאיש מדבר תהפוכות ר"ל תבונה תצר אותך להצילך מדרך יצר הרע ומהנחש שהוא מדבר תהפוכות כמו שאמרו ז"ל שהפך דברים על בוראו. וזה לפי שבערמתו הפך הנחש דברו ואמר אף כי אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן ר"ל כי כן כונתו אחר שמנע מכם העץ שהוא נחמד להשכיל כמו שנאמר בספור לפי דעת האשה וכאמרו אחר כן כי יודע אלהים כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם והייתם כאלהים וגומר ולשון זה מתהפוכות הנחש ואמת כי הוא קודם לפי טבע האדם והוא המישר הדרך ובלבד שלא יקבע מזונו ממנו אבל הקביעה במזון תפסיד הכל ולפיכך

צריכה ההצלה מאיש מדבר תהפוכות ואין לתמוה על מלת איש לפי שידוע שאיש ואשה באו בתורה על פרטי הדברים ואף בדברים שאינם בעלי חיים כמו שבא ופניהם איש אל אחיו אשה אל אחותה.

ורמז זה נמצא בבראשית רבה כי שם נאמר איש תהפוכות ישלח מדון זה נחש שהפך דברים על בוראו וכפי ענין זה נאמר על יצר הרע ועל הנחש להצילך מדרך רע מאיש מדבר תהפוכות ועל שניהם אמר העוזבים אורחות יושר וגומר. והסמוכים אלו הנרמז בהם על בקשת היתרונות הגורמת אותם האכילה מעץ הדעת וסמך להם להצילך מאשה זרה וזה כלו לבאר סודות התורה הנזכרים שגלוים טוב לכל ונסתרם ליחידים טוב ומטיב כפי מה שהקדים החכם בראש הפרשה ההיא אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה אז תבין יראת י"י ודעת אלהים תמצא. וזה בא על דרך תפוחי זהב במשכיות כסף כפירושו הטוב שפירש בו הרב המורה כן רצה בפסוק הזה לבקש גלוייו ככסף ונסתרו כמטמונים שהן זהב ופנינים ועל הכסף אמר יראת י"י רוצה בו שיבין הכונה במצות התורה שהם ליראת השם ועל המטממונים אמר ודעת אלהים תמצא. ולביאור זה אמר כי י"י יתן חכמה וגומר יצפון לישרים תושיה מגן להולכי תום רוצה בו שהצפון הוא תושיה. ותושיה נגזר מיש רוצה בו דבר שיש בו ישות מתמיד כי החכמה העליונה הוא סובבת על היש כמו שאמרו הפילוסופים וכן אמר בפרשת הלא חכמה תקרא וגומר לי עצה ותושיה וגומר. ואמר בסוף הפרשה ההיא להנחיל אוהבי יש ועליו אמרו רבותינו ז"ל ונוחלין העולם הבא נמצא להם שיש הוא כנוי לטוב המתמיד וכן רצה באמרו יצפון לישרים תושיה כי סודות התורה הם החכמה העליונה והנראה מהם הוא מגן להולכי תום כי הוא המגן והמחסה שהוא יראת י"י המלמדת האדם להשמר מהשלשה אויבים הנזכרים ושלשתן נקשרים זה בזה.

ובמקומות רבים מצאנו זה לרבותינו ז"ל שיצר הרע דבקותו עם האשה הורה להם זה מה שבא במעשה בראשית על יצר הרע ואליך תשוקתו ואתה תמשול בו וכלשון ההוא בעצמו נאמר לאשה ואל אישך תשוקתך והוא ימשול בך ואמרו ואליך תשוקתו אפשר לומר שהרצון בו התשוקה ו וכן ואל אישך תשוקתך כאלו אמר כי הכונה במציאותה הוא בעבור האדם כמו שהתבאר במאמר אעשה לו עזר כנגדו שהורה שלא נבראת לעצמה רק להיותה עזר. ואפשר לפרש והוא הראוי לומר שהיא תשתדל בכל עת למשוך בעליה אחריה אבל הראוי לו שימשול בה וזה גם כן דרך היצר שכל השתדלותו להמשיך השכל אחריו. ואל זה הפירוש נטה אנקלוס באמרו עתיד לאיתפרעא מינך אם לא תתוב והוא כשיטה אחר היצר הנקרא שטן שמשמעו אויב כמו שהתבאר והוא החלק המתעורר

וכנגד הנחש הוא המרגיש והם שני חלקים מחלקי הנפש ושניהם דבקים לחומר והוא גם כן סבת חטא השכל כי הוא מטה אותו אל דעות בטלות באמצעות המתעורר המרגיל אותו בפחיתות מדות והוא שאמרו ז"ל חיוא חיוך ואת חויא דאדם.
וראה והבן ששניהם נקראו בשם אחד בשם בעלי חיים לפי שפעולתם אחת לדעת הטוב והרע והוא להסתכל בנאה ובמגונה אצלם. ושם הנחש נופל גם כן על זה הענין כי נחש ינחש לקראת נחשים כבר התבאר ענין השטן והכונה באמרו עומד על ימינו לשטנו. וכאשר רצה השם שידחה השטן מעליו נאמר יגער י"י בך השטן וגומר ליחס הדבר הזה אל רצון השם לפי ששכר מצוה מצוה ולפי שהי' הוא בעצמו מנוקה מעון קראו אוד מוצל מאש ובאה הקבלה שהושלך לאור עם אחאב בן קוליה וצדקיה בן מעשיה ונמלט שנאמר עליהם אשר קלם מלך בבל באש וינאפו את נשי רעיהם. ובדחייח השטן העיר אותו המלאך להוציא מביתו הנשים שאינם ראויות באמרו לכחות נפשו הטובים העומדים לפני המלאך הסירו הבגדים הצואים מעליו הוא שאמר המתרגם ואמר לדמשמשין שמשין קדמוהי אמרו ליה ויפק נשין דלא כשרן לכהונתה מביתיה או רמז בעומדים לפניו על המלאכים שהן עומדין לפני השם בלא אמצעיים וכאשר משלימין האדם מוציאין שכלו מן הכח אל הפועל כמו שהסכימו הפילוסופים שהשכל הפועל זאת פעולתו והוא שיקרא אישים. וזה הפי' הוא הנכון כפי מה שבא אחר זה בין העומדים האלה ואחר ששמע למלאך המשלים אותו אמר לו המלאך ראה העברתי מעליך עונך והלבש אותך מחלצות. אמנם תחלה לא היה מדבר אתו המלאך מפני שהיה לבוש בגדים צואים ולפיכך בא תחלה יחס דבור המלאך לעומדים לפניו עד שנמלט מהמדות המגינות. וכן בא בישעיה אחר שסר עונו הנני שלחני. והוא שאמר ראה העברתי מעליך עוניך הוא הדבר אשר דברתי אליך שהמדות המגונות שהן בלא ספק עון קרא הנביא בגדים צואים והתשובה שחלצתו מעונו קרא מחלצות כמו שאמר החכם ואלבישית יתך זכוון. וזה לפי שהמדות קנין לנפש לא עצם הנפש נמשלו בבגדים הדבקים לגוף והם חוצה לו כי הם לנפש החכמה כעור לבשר ונשוב לענין כי כאשר קנה השם הטוב בהשיאו בניו נשים הגונות נאמר עליו וישימו הצניף הטהור על ראשו וילבישוהו בגדים קרא השם הטוב צניף טהור לפי שהוא הכתר העולה על שאר הכתרים כמו שהתבאר והוא שאמר הצניף הטהור בהודעת הה"א ועל נשואי הנשים ההגונות אמרו וילבישוהו בגדים כלומר בגדים הראוים לא צואים אבל לבנים. ראה והבן כי משלמות האדם שישא אשה הגונה וישיא בניו נשים הגונות ועל דרך האמת אין שלם מבלי אשה הגונה. ואז ילבש בבגדים הלבנים שצוה החכם עליהן.

והקרוב אצלי שהנביא והחכם כונו בהמשיל המדות בבגדים להעיר על ענין שבא בתחילת היצירה והוא שבא בספור האמתי ויעש להם כתנות עור וילבישם. ואפשר שהוא על הדרך שהזכרנו שהמדות הטובות לנפש החכמה כעור לגוף ולפיכך הוציא המשל בלשון עור. אמנם ידוע הוא בלשוננו שכתנות שם לבגדי כבוד וכתנות עור הם לבנים וחלקים. ובתורתו של ר' מאיר מצאו כתוב כתנות אור. ונראה לומר שר' מאיר הי' מתקן המשלים להעיר על הכונה בהם כי כן אמרו בתורתו של ר' מאיר מצאו כתוב והנה טוב מות שהוא הערה על תשובה גדולה למבוכה הקדומה בענין ההפסד והכליה כמו שקדם. וכן העיר בפסוק הזה על המעשים הטובים ואמר כתנות אור ואמרו הם ז"ל אלו בגדי אדם הראשון שדומים לפנס רחבים מלמטה וצרים מלמעלה וידוע שהבגדים ההולמים הם על התכונה הזאת. ופנס הוא כלי זך שמתוכו יראה אור הנר והוא מגין עליו מן הרוח וכן המעשים הטובים מגינים על אור החכמה כי לולי המעשים הטובים אין קיום לחכמה לשלש סבות. האחת כי בעוד שמעשי האדם מגונים נמשך לבו אליהם ולא ימשך לחכמה. והשנית כי כשילמר החכמה וימצאנה חולקת על מעשיו יקוץ בה הפך מה שאמר החכם אז תבין צדק ומשפט מישרים כל מעגל טוב. כי תבא חכמה בלבך ודעת לנפשך ינעם. והשלישית כי כשלא תקדם היראה נפשו נוטה בספקות אל הרע מהם. והוא המכוון באמרו להצילך מדרך רע מאיש מדבר תהפוכות השמחים לעשות רע יגילו בתהפוכות רע. ועל דרך זה אמרו כל שחכמתו קודמת ליראת חטאו אין חכמתו מתקיימת ועוד אמרו ז"ל על כתנות עור ככלי פשתן הדקין והוא כאילו אמרו לבנים וטובים. ועוד אמרו חלקים כצפורן ונחים כמרגלית וכל זה משל לדרכים הישרים שהם תפארת לעושיהם ותפארת להם מן האדם. וכן אמר המתרגם לבושיה דיקר ואמרו על משך בשרהון הוא על דרך שאמרו ז"ל כתנות אור דבקים לאור וזה לפי שהמדות מיוחסות אל הרגשת החי ובלבד אל חוש המשוש שהוא בכל שטח הגוף וכאשר יזהר האדם בהם יאמר שכתנות אור על עור בשרו ואז ראוי לשלוח ידו לקחת מעץ החיים כמו שבא סמוך לו ועתה פן ישלח ידו ולקח וגומר כאמרו מכל משמר נצור לבך כי ממנו תוצאות חיים והוא כדרך שאמרו ז"ל כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת.

ולפי דרך המשל הנזכר בא ספור הענין במעשה בראשית על הסדר ההוה כי בתחלת היצירה האדם ואשתו ערומים ולא יתבוששו ללכת לפני היצורים כי כן פועל בני האדם תחלה שיחטאו ולא יבושו והכלם לא ידעו ואחר כן יתבוששו ויתחבאו לפי שירגישו בעירומם ואז יעשו חגורות כלומר שמכסים בהם ערותם בלבד ובלבד בסנר של עלה

תאנה והוא שמבקשים תואנות ועלות ללכת אחר תאותם. וכן אמרו ז"ל עלה תאנה עלה שהביא תואנה לעולם.

ואפשר שמאמרם זה עלה ממש כפי קריאתו בתורה לפי שהעלה מכסה הפרי ומפני שאינו מכוון לעצמו רק להגין בו על הפרי נקרא כן לפיכך כל דבר שהוא לכסות ענין ראוי להמשילו בעלה או אפשר שהוא הפך לעילה רוצה בו סבה כמו שהתאנה הפוך לתואנה. ולפי זה הרמז בחגורות בא גם כן סדין עשתה ותמכור וחגור נתנה לכנעני. וכבר בארנו שכנעני שם ליצר הרע. ובבראשית רבה נזכר סדין ברמז חגורות וכן נזכר שם שהיצר הרע המשיל החכם בעבד באמרו מפנק מנוער עבדו באחריתו יהיה מנון. ולפי ענין זה המשילו בכנעני להיותו עבד ארור. אמנם צריך שתתן לו אשת החיל חגור שלא יהיה ערום לגמרי וגם תמכר לו סדין לצורך עמידת האיש וקיום המין אבל לבושה עז והדר כל זמן שהיא אשת חיל והיא המבוקשת אבל כשאינה אשת חיל יתפרו האדם ואשתו עלה תאנה ועליו אמרו עלה שהביא תואנה לעולם והוא מאמר התואנות והעלות הנזכרות על החטא האשה אשר נתת עמדי וגו' הנחש השיאני והיא התוכחות הנזכרים בדבריהם ז"ל על הנפש והגוף להפטר מן הדין ורצונם לומר בנפש על החלק המחטיא מחלקיה ומדברי משה רבינו ע"ה הוציאו הענין הזה והוא שהמשילו לסומא ולחגר שהן בגן המלך כי האשה כעיור והאדם כחגר וגן עדן כגן המלך ומשה רבינו ע"ה הזכיר זה הענין להעיר האדם להשמר מן האויבים האורבים להמיתו עד שימשל בם ויכניע אותם תחתיו ואז ירצה השם את דרכו בהשלימם אותו כי השלום והרצון הם הנמצאים יחד לעולם. ועוד אמרו ויתפרו קלקלת עובדך סב חוטא וחטיט. ואלו החגורות הם ראוים להקרא בגדים צואים שהעלין ידוע שאין בהם חלקות ומראיהן רע סימן לעברה הדרוקון ונאמר ונהפכו כל פנים לירקון ואלו הן בגדי הבחורים על הרוב ואחר שיוכיחום ויורו אותם הדרך הישרה יסירו הבגדים הצואים וילבשו בגדים לבנים בנקות נפשם מכל עון. וראיה למשל זה הנזכר מאמר ישעיה הנביא שאמר אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו ואם יאדימו כתולע כצמר יהיו רוצה בו כצמר הלבן והיא מעלה ממעלות הלובן וכאשר יהיו מעשי האדם כצמר הלבן יעשו הבגדים הלבנים ובהלבינם כשלג יעשו כתנות אור בדבר השם לאדם ולאשתו כי זה כלו התיחס לשניהם יחד מפני הצטרפם במדות. ואחר זה ראוי לאדם לבדו לאכול מעץ החיים ואע"פ שאכל תחלה מעץ הדעת.

ואמנם המכוון בו שלא יאכל ממנו ר"ל שלא ישימהו מזונו ולא יכוין אליו ולא יצטרך לתפור עלה תאנה לחגורות אבל אחר שיאכל ממנו יתגנה הוא בעצמו בעיניו כשימצא עצמו ערום וילבש תחלה בגדים צואים ושלמותו אחר שיהיו לאדם ולאשתו כתנות אור.

ולפי זה הדעת ויצו י"י אלהים על האדם וגומר ידבר על המבוקש מאדם והוא אם כן באיפשר ר"ל שלא יקבע מזונו עליו אבל מן הנמנע הוא שלא יאכל האדם מעץ הדעת אחר שיש לו דבקות באשה הוא שכתוב כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא. וכתוב הן בעון חוללתי. ואם באנו לפרש שלא יאכל ממנו כלל נאמר ויצו וגומר כנגד הכונה הראשונה באדם אבל כמו שאי אפשר בעולם השפל הויה בלא הפסד ואם הכונה הראשונה היא ההויה וכנגד זה נאמר שאין דבר רע יורד מן השמים ונאמר והנה טוב מאד וכן נאמר באדם שהשם צוהו שלא יאכל מעץ הדעת כלומר הכונה הראשונה היתה בו שלא יאכל ממנו אבל דבקותו באשה גרמה לו לאכול ממנו עמה ומידה ומי שהוא מושל בה יזכה וילבש כתנות אור אחר זה. וכן נאמר ביהושע שהיה לבוש בגדים צואים ואחר כן הלבישוהו בגדים ההולמים אותו ואל זה הענין היתה הכונה על דרך הערה בבגדי הכהנים מכנסיים לכסות בשר ערוה וכתנות תפארת על כל בשרם ומצנפת על ראשם להעיר אותם על הכתר העולה על שאר הכתרים. וכן בא ביהושע בסוף וישימו הצניף הטהור על ראשו ואחר זה בא ומלאך י"י עומד על הדרך הקודם שבשלמות המדות החכמה מתקיימת והוא שאמר המתרגם ומלאכא די"י קאים כלומר מתמיד קיים אחר שגער בשטן.

ואחר זה בא לאמת הדעת הזה ואמר ויעד מלאך י"י ביהושע לאמר אם בדרכי תלך ואם את משמרתי תשמור וגם אתה תדין את ביתי וגו' הודיע בפסוק הזה כונת התורה המצרפת שלימות המדות הטובות המושג בקיום מצות ושלמות השכל האנושי המושג בבחינת המציאות ועוד הודיע בפסוק הזה שלמות הגמול כמו שנבאר ונאמר שדרכי השם יאמר על המדות הבאות מפעולות כמו שבאר הרב בפסוק הודיעני נא את דרכיך ויהיה אמרו אם בדרכי תלך תנאי שתנהיג מדותיו בדמות המדות הבאות מאתו ית'. או ירצה בדרכים שהולך האדם בם אל השם והם המצות המישרות האמונה בשם ובידיעתו וביחודו והם המצות הנותנות סדר בין בני אדם זה עם זה בהשיגו כי הם חסד ואמת כמו שאמר נעים זמירות כל ארחות י"י חסד ואמת. ועוד התנה לו שיקיים המצות השומרות האמונה כשבת ומועדים וכיוצא בהם ושלא לעשות פסל וכל תמונה ושלא ללכת בדרך עובדי ע"ז כמו שבאה המצוה בתורה ושמרתם את משמרתי לבלתי עשות מחוקות התועבות אשר נעשו לפניכם. והוא אמרו ואם את משמרתי תשמור.

ועוד רמז בזה על כל מצות סופרים כמו שבא עשו משמרת למשמרתי. כי בזה תשלם השמירה כמו שיעשה החריץ בצד הגדר. עוד התנה לו שיתעסק בחכמות עד שישיג האמת השגה אנושית בכל והוא שידע החכמות הלמודיות והטבעיות והאלהיות והקדים

תחלה האלוהיות לקדימתן במעלה ולפי שהכונה עליהם והן בית השם כמו שנאמר בכל ביתי נאמן הוא רוצה בו שהיה בא בכל עת שירצה ונושא ונותן באשר בבית עייל בלא בר ונפיק בלא בר כלומר שלא ברשות שוער חלום או מראה כי כן יאמר נאמן בית על מי שהוא כפי הענין הנזכר כן אמרו הנה וגם אתה תדין את ביתי וגם תשמור את חצרי רוצה בו שתדע ותשפוט מציאות המלאכים הם העומדים תמיד בביתו והם המשרתים לפניו וזה רצון המתרגם שאמר ואף את תדין לדמשמשין בבית מקדשי ובית מקדשי יאמר על האלוהיות לפי שלא יכנסו שם רק הכהנים הקדושים. ואחר כן הזכיר הטבעיות המחוברות בידיעת שני העולמות שהם חצרות ביתו כי הם לתשמיש הבית ושם יבאו הבאים לרצונם הוא שאמר את חצרי. ואפשר שחצרי רמז על הלמודיות והטבעיות שהלמודיות הם בחצר החיצונה והטבעיות הם בחצר הפנימות פתוח לתוכה ולפיכך הוציאו הנביא בלשון רבוי. והמתרגם אמר עזרתי לפי שכל ישראל היו נכנסין בעזרה ואמרו וגם הורה שכל זה הוא מן התנאי שבקש ממנו ואחר כן הזכיר הגמול הראוי לו והוא שיהיה מבני עליה ושתשאר נפשו לנצח בין המלאכים העומדים הוא שאמר ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה ומהלכים הוא שם בא על לשון רבים כמו שבא הליכות אלי מלכי בקדש. והמתרגם לקחו שם לפעולים כאלו אמר מהלכים וכן נמצא מעזרים. ולפי שצריך לקיים אמונת תחיית המתים ולא נזכרה בפירוש בגמול הזה הוסיף בו המתרגם ובאחיית מתיא אחיינך ואתן לך רגלין מהלכין בין שדפייא האילן. וכשתדקדק בתרגומו תמצא שלקח בו שני ענינים כמו שלקח פסוקים רבים בדברי הנבואה כפי מה שהוזכר בפרשת במדבר סיני כי לפי ענין אחד לקח העומדים האלה על ישיני עפר שיקיצו ויקומו. ולפי ענין אחר לקחם על השרפים ועומדים לעד למדך השלם הזה בתרגומו כי המאמין אמונה קיימת בעולם הבא בהכרח מאמין בתחיית המתים לפי שהזוכה לעולם הבא יזכה לתחיית המתים לא זולת זה שאמתת העולם הבא היא בצאת הנפש מן הגוף תבא בעולם הבא כמו שאמרו העולם הזה דומה לפרזדור לפני העולם הבא וידוע כי פרזדור הוא שם לבית שער הסמוך לבית והוא שאמרו התקן עצמך בפרזדור כדי שתכנס לטרקלין נאין ואחר שתבא הנפש בהיכל לפני המלך שמה תעמוד ולא תכלה והיתה לעולם וגם הגוף לא יעשה כלה אבל ישוב אל שרשו ובאחרית הימים יעמוד לגורלו וישוב גוף חי אז יחיה האיש המת בשני חלקיו והם הגוף והנפש וזה רצו באמרם ז"ל ואל עפר תשוב מכאן רמז לתחיית המתים מן התורה ואל עפר תלך אין כתיב כאן אלא תשוב.

ולפי שהעולם הבא הוא הקודם הקדימוהו לתחיית המתים בברכת מאורות של שבת שהוא מעין העולם הבא. ובסדר הברכה ההיא התבאר שהעולם הבא ותחיית המתים הם שני ענינים בשני זמנים והעולם הבא הוא הקודם. ומי שאינו זוכה לו לא יזכה לתחיית המתים גמורה רק לקצת תחיה פחותה שהיא חרפה לבעליה והוא שאמר ורבים מישיני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלה לחרפות ולדראון עולם. וכן אמר הנביא ישעיה ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים והיו דראון לכל בשר ואלו הן שאין להם חלק בעולם ואם כן הוא לא יזכו לתחיית המתים דהא בהא תליא והוא שאמרו ז"ל אלו שאין להם חלק לעולם הבא הכופר בתחיית המתים וכו' ופרשו בגמרא הוא כפר בתחיית המתים לפיכך לא יזכה בתחיית המתים כבר נראה מדבריהם שאם היה זוכה לעולם הבא היה זוכה לתחיית המתים ושם נאמר מנין לתחיית המתים מן התורה שנאמר יחי ראובן ואל ימות יחי בעולם הזה ואל ימות בעולם הבא וכן תרגמו אנקלוס ומותא תנינא לא ימות הוא הדבר אשר דברתי לך שאמונת תחיית המתים תלויה באמונת העולם הבא. ולפיכך נכללו אלו שתי אמונות בפסוק ונתתי לך מהלכים ולכן בא השם בלשון רבוי והוא כאלו בא פתוח הלמד כי כן בא נמצאים במקום נמצאים כבר התבאר זה. ומתוך באור זה נדע שהומאמין בתחיית המתים מאמין בהכרח בעולם הבא ולפיכך הזכרת אחת האמונות מספקת במקומות ואחר שהוא כן ברכת גבורות באה גם כן על אמונת העולם הבא והוא העיקר לבד ראה זה מצאתי באמונת תחיית המתים ואמרו ואתן לך רגלין מהלכין הורה שהדבר הנשאר אחר המות הוא דבר קנוי ונתון לאדם אחר הולדו לא ההוה בתחלת היצירה ואפשר שעל זה רמז גם כן החכם באמרו ויום המות מיום הולדו. ואמרו לשון הליכה לא לשון עמידה הורה שאין מעלת שום אדם שוה למעלת המלאכים לשרת לפניו יתעלה.

וכבר נשלם דבר הנביא על מהות העולם הבא ובאי זה שלמות יזכה האדם אליו. ואל השלמות הזה נבחרו בני לוי להיותה נתונים לשם ולפיכך הטריף להם לחם חוקם בלא טורח רב ולפיכך לא היתה להם נחלה בתוך בני ישראל כדי שיהיו פנוים ללמוד ולהוציא דבר מתוך דבר וללמד בני ישראל בזמנים פנוים להם וכן כתוב יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל. והנבחרים מהשבט ההוא והם הכהנים נבחרו ללמוד ולעבוד כמו שנאמר ישימו קטורה באפיך וכליל על מזבחך והכהנים והלוים השליך יהבה השם יתעלה על כל שבטי ישורון לפי שכל אחד ואחד מישראל היה ראוי לתת אחד מבניו לשם כי לתת כלם הוא דבר נמנע כי חיי האדם לא יושגו אלא בעסק העולם. והשם אשר לו נתכנו עלילות סבב ולקח הלוים תחת כל בכור וטהר אותם במי חטאת עם אפר הפרה

כדי שיתבוננו בפחיתות הגוף שהוא עפר ואפר וצוה להעביר תער על כל בשרם להעיר אותם להשליך ולעזוב כל המותרות. ועוד צוה עליהם לכבס בגדיהם לזרזם על המדות החמודות ועם כל זה אפשר להשיג המבוקש. והסבה לקחת אותם תחת כל בכור לפי שאין כל אדם ראוי לכך גם לא כל הראוי לכך ימלאנו לבו לעשות כן כמו שאמרו רז"ל ראיתי בני עליה והן מועטים. הוא שאמר הנביא ליהושע לבדו דבר העולם הבא אבל דבר ימות המשיח אמר לו ולרעיו כמו שכתוב שמע נא יהושע הכהן הגדול אתה ורעיך. והנכון לומר שכל ישראל הטובים קרא רעיו לפי שהם ראוים לכך ואמרו היושבים לפניך לפי שיהושע היה שלם שבהם קרא יושבים לפניו לטובים אשר בסבתם יעשה השם מופתים והוא שאמר המתרגם ארי גברין כשרין למעבד להון ניסין אינון. ולפי שאורך הגלות עם פזור ישראל בכל הארצות תחת האומות המושלות ממשל רב מרחיק להאמין הישועה עד שנראה דבר נמנע לפי הטבע הזכיר ממשלת השם בארץ על ידי השמים הנרמז אליהם במספר שבעה ולפיכך בא בסוף הענין זה דבר השם אל זרובבל לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי אמר י"י צבאות ר"ל אין לכם להתיאש מן הגאולה מפני חילם הגדול וכחם החזק כי אני המושל על הכל והוא שאמר כי הנה האבן אשר נתתי. מפני שחומר הארץ כלו דומם ומקבל שנוי המשילה כאבן הראוי לפתוח בה. וכן תרגם אנקלוס כמעשה לבנת הספיר כעובד אבן טבא ולפי שהשמים וכוכביהם זכים ומשיגים המשיל אותם בעינים ותרגם יונתן שבעה חזיין ולקח עינים במקום מראות ותרגם הנני מפתח פתוחה הא אנא גלי חזותהא ופירושו סתום ור"ש באר בו ואמר כי בא לרמוז על סילוק האויבים שהיו מבטלין המלאכה.

ואפשר שבא להורות על הראות הנפלאות בארץ בביאת המשיח. וראיה אמתית למה שאמרנו כי האבן במקום הזה שם לארץ אמרו סמוך לזה ומשתי את עון הארץ ההיא ביום אחר ולא נזכרה שם ארץ תחלה שיהא ראוי לומר עליה ההיא רק כפי הענין הזה. ועוד ראיה לדברי על האבן ועל העינים מה שהתבאר לו במראה השנית שבעה אלה עיני י"י המה משוטטים בכל הארץ היש ליחס מספר השבעה לעיני השם אלא בשבעה גלגלים וכוכביהם כמו שאמרנו והם המסבבים בכל הארץ וממשלתם על כל אשר בה. ואמרו ומשתי את עון הארץ ההיא ביום אחד הורה שכל האומות ישובו לעבדו שכם אחד ויהיה שלום בארץ עד שיהיו הכל פנויים לעובדו מרב כל הוא שאמר ביום ההוא נאם י"י צבאות תקראו איש לרעהו אל תחת גפן ואל תחת תאנה.

ואחר השלימו זה העיר הערה אחרת בנבואתו בממשלת השם בעולם על ידי שבעה גלגלים וכוכביהם באמרו ראיתי והנה מנורת זהב כולה וגולה על ראשה המשיל העולם

כלו במנורה שירכה נתון בארץ ונרותיה למעלה והמשילו בזהב ליתרון ערך המציאות כלו כמו שבא בתורה וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד ולפיכך אמר מנורת זהב כלה והמשיל הגולה על הראש לפי הלשון שמורה על גלגל ואפשר שהוא משל לגלגל השמיני או לכל הגלגלים או אפשר שהגולה הוא משל לתשיי המקיף בכל והוא המגלגל והמניע הכל ואמרו על ראשה רמז לשמיני. והקרוב אצלי שהגולה רמז לחומר הכולל היסודות כמו שאמר יחזקאל לאופנים להם קורא הגלגל באזני. והיא הגולה מקבלת השמן הנופל מהנרות הוא הנקרא זהב שהוא ההויה ועליה נאמר מנורת זהב כלה. וכפי ענין זה ראוי לומר ששני הזתים אחד מימין הגלה ואחד על שמאלה ולבאר המשל ההוא אמר אחד מימין הגולה ואחד על שמאלה ואחר אשר שאל על הזתים שאל בענין אחר בטרם שהשיב לו המלאך מהשתי שבלי הזתים אשר ביד שני צנתרות הזהב וצנתרות לא הוזכרו במראה הראשונה וזה הערה טובה כי השאלה היתה על החומרים והם השבלים. ועל הצורות והם שני הצנתרות ובקצת גזרת השם ימצא בו זכר צורות. והחכם שהתחברתי עמו אמר כי בטבע פרחי הזתים להיות שנים מה שאין כן בפרח אחר. ואחר שהמשיל החומר לגולה המקבלת מה שיוצא ומטפטפת מהנרות המשיל הגלגלים בנרות לפי שהם בעלי אור העולם הזה והם שנתנו בו השבעה הכוכבים המאירים ואמר שבעה ושבעה מוצקות לנרות אשר על ראשה רוצה בו כוכבים המורים על מספר שבעה הגלגלים והכוכבים ההם קרא מוצקות לפי שהנר מאיר אחר אשר יוצק בו השמן והם הפתילות המאירות על הנרות שעל ראש המנורה. או אפשר שקרא הכתוב את הככבים מוצקות על הדרך הנזכר בפרשת החדש שהכוכבים הם בשרשים לגלגלים ואמרו שבעה ושבעה להורות שהנרות הנזכרים אינם כשאר נרות שהם בלא פתילות ויעלו בהם יום יום אבל הם לעולם דבקים אלה באלה ולא יזחו מעל הנרות או אפשר ששבעה הראשון רמז על הכוכבים ושבעה מוצקות רמז על השבלים שמהם ישפע עליהם. ואמרו שנים זיתים עליה ביאר במראה השנית אלה שני בני היצהר העומדים על אדון כל הארץ ותרגם יונתן אילן תרין בני רברביא דקיימין קדם רבון כל ארעא ואמרו בני רברביא כאלו אמר בני האלהים שהם לפי צד החכמה כוחות השם ההווים בעולם הנמצאים ומוכרחים במצותו לעשות רצונו ובזה הלשון בא הענין במקומות רבים כמו שאמר יצאו מהתיצב על אדון כל הארץ להתיצב על י"י. ושני הזתים הם שני בני היצהר ויצהר אפשר שבא על השכל הפועל ונגזר מצורה כאלו אמר יצייר ויונתן תרגם בני רברביא אם על דרך הנזכר או שהוא נמשך למשל השמן או לגזרת צהר שהוא חלון שבו יבקע האור או לפי שבני יצהר היו לוים שומרי משמרת המקדש סוף דבר כי לפי צד

החכמה היצהר הוא שם לשכל הפועל המצייר ואשר יעבור אור השם בו שהוא סבת ההויה ושנים הנזכרים הם שתי הנשים ושני ההרים שראה הנביא והכל הורה לדעת הרב המורה על שני מיני כח המניעים לעולם על ידי הגלגלים והם כחות נותנים צורה שהם סבת ההויה וכחות זנות ומפרנסות והם סיבת עמידתו וכבר קדם לנו כי זה המספר הערה לשתי הויות כפי מה שהתבאר בפרשת בראשית וזה כלו מצד החכמה. אמנם מצד הנבואה הוא משל לזרובבל הפחה וליהושע הכהן הגדול כי על שמם נקרא בנין הבית וכן משל האבן כפי מה שפרשו המפרשים.

ואפשר שאמרו והוציא את האבן הראשה הוא משל לישראל שהיו בגלות ונמשך למה שאמר על האויב מי אתה הר הגדול לפני זרובבל למישור כדרך מאמר ישעיה כל הר וגבעה ישפלו וכן אמר זכריה האבן הראשה כדרך שאמר נעים זמירות אבן מאסו הבונים היתה לראש פינה סוף דבר כי בזה הפסוק נשלם המשל לממשלת השם בעולם על ידי הגלגלים לא שיש להם ממשלה בעצמם. והוא המכוון באמרו השמים כסאי והארץ הדום רגלי, וכבר אמר הרב המורה כי לפי שהכסא מורה על מעלת גדול שהוכן לו. והשמים מורים על מציאות השם המחוייבת נקרא השמים כסאו. עוד נאמר בו שארסטוטלוס אמר כי במקום שתמצא שם התנועה שמה ימצאו החיים וכפי תמידות התנועה הוא תמידות החיים א"כ השמים שהם סובבים תמיד בלא הפסק שם החיים הגמורים. ומשם שפע החיים לכל הנעשים וכבר התבאר שיש שם מניע לא מתנועע והוא השם יחברך א"כ הוא נמצא בכל מתנועע בכל עת תנועתו בו ואחר שהשמים מתנועעים לעולם תמיד השם יושב בם לעולם שהוא המניע הראשון ולפיכך נאמר עליו היושבי בשמים ויאמר בפי הכל שהוא בשמים והוא שאמר השמים כסאי. ואמרו הדום רגלי לפי מדרגתה במציאות והוא המכוון באמרו והשתחוו להדום רגליו ובאמרו והשתחוו להר קדשו ורבים כאלה יבאו להעיר על הענין הנזכר.

ואל זה רמז בתורה במנורת זהב ושבעה נרותיה והיא מקשה להורות שהכל דבק זה בזה היסודות והגלגלים ואין שם ריקות כלל. ובה רמז גם כן על דעת האומרים שהשמש באמצע כי הוא דעת פשוט ומפורסם באמרם וסדורן שצ"ם חנכ"ל. וכן בא במעשה המנורה שלשה קנה מנורה מצדה האחד. ולפי המחלוקת היוצאת בין הלומדים בענין זה באמרו שנתקשה משה במעשה מנורה כי היתה כונתו להעיר בה על התכונה והוא שרמז באמרו וראה ועשה כתבניתם אשר אתה מראה בהר. ובאה גם כן סדר פרשת מנורה אחר אמרו וישמע את הקול מדבר אליו. וקודם הפרשת הלוים להעיר כל הבא לעבוד את השם ולהתבונן בבריאותיו שמתוך כך מכיר מי שאמר והיה העולם.

ולא המנורה בלבד באה במשכן להעיר על ממשלת השם בעולם כי המשכן בעצמו והארון והכפורת והכרובים שעליו והפרוכת שלפניו והשלחן הכל בא בדרך הערה על זה הסדר כמו שנבאר. ונאמר שאחר שהמנורה רמז לשבעה גלגלים השולחן הסמוך לה רמז לגלגל המזלות שמספרם י"ב. טש"ח סא"ב לימי החום מע"ק גד"ד לימי הקור וכן בשלחן שהם שתים מערכות שש חלות המערכת האחת. ואמנם טעם סדור השלחן בצפון נמשך למה שסדרו טלה שהוא ראש הששה בצפונים וזה לפי שהיישוב הנודע הוא בצפון. ולהעיר כל חכם לב במעשה השם הנפלאים בא זה וכיוצא בו בתורה. וכמו כן בא זה הסדר באפוד שהם אבני שהם ועליהם שמות בני ישראל ששה על האבן האחת וששה על האבן השנית ובחשן היה הערה על ארבע תקופות השנה ארבעה טורי אבן והאבנים כנגד שמות בני ישראל שתים עשרה הכל להעיר ולהזכיר על ממשלת השם בעולם על יד גלגל י"ב מזלות אבל אין מזל לישראל כי השם שמאתו ממשלתם מכריח אותם לרצון עמו ברצות השם אותנו והוא שאמר יצב גבולות עמים למספר בני ישראל כי חלק י"י עמו יעקב חבל נחלתו. ר"ל מאותות השמים אל תחתו ואומות העולם יחתו כאמרו אשר חלק י"י אלהיך אותם לכל העמים אבל אתם אל תחתו לפי שהשם בחר לו יעקב למשול בו הוא לבדו בהיות מספר בניו לפניו י"ב מזלות והוא שאמרו שצורת יעקב אבינו חקוקה תחת כסא הכבוד וכסא הכבוד הוא הרקיע של מעלה מגלגל המזלות כי הוא המורה עליו בתנועתו וכנגדו המורה והמעיד עליו בא הארון אשר בו לוחות התורה והעדות המורה והמעידה עליו עדות נאמנה ובאו הכרובים מלמעלה כנגד המלאכים וקול השם מדבר מבין שני הכרובים כי כן כל משיג הכרובים השגה שלמה שומע קול השם.

והרב המורה כתב כי באו להורות על מציאות המלאכים ונתן טעם להיותם שנים כמו שתמצא בספרו ואולי רצה בו לרמוז על השנים הטובים שנתיחדו למשה רבינו ע"ה בתכלית השלמות עד שבכת האחד והוא המשכיל היה משיג הנבואה ובכח האחד היה משיג ההנהגה הישרה ועשיית המופתים וזה יקרא להם בהיות פניהם איש אל אחיו ואל הכפורת גם כן יהיו פני הכרובים והכפורת הוא רמז למחיצה האחת הבהירה שהכרובים יוצאים ממנה ולפניהם הפרוכת לפי שלעולם מחיצה אחת ביניהם ובין כל אדם עד שלא יראו שניהם יחד לשאר הנביאים. מצורף אל זה כי זה בא להעיר שלא יהרוס האדם להביט וכן מזבח הזהב בא להעיר שהבא לראות יקטיר קטרת סמים דקה סמא דכולא משתוקא וזה ראוי בבקר ובערב בקבלת עול מלכות שמים אבל לעתים רחוקים ירחיב בו הראות והמאמר ובלבד ביחיד כמו שהי' עושה כהן גדול שהיה מקריב עליו ביום הכפורים לכפר על חטאתם אחת בשנה. נמצאו שני עולמות מסודרין הכרובים עולם

אחד והארון כסא כבודו שהוא הרקיע הפשוט והשולחן והמנורה שמנה גלגלים שבהם הכוכבים. וכפי ענין, ארבע חיות במרכבה בא מעשה המשכן גם כן ארבעה מכסים וזה כלו נרמז בדבריהם ז"ל אמרו משל למלך שנגלה לבן ביתו בלבוש של מרגליטון אמר לו עשה כמוהו אמר לו אדני המלך יכול אני לעשות כמוהו כך הראהו הקב"ה למשה אמר לו יכול אני לעשות כמוהם אמר לו כתבניתם כשם שאתה רואה למעלה כך עשה למטה ולפי מספר השמנה גלגלים הנזכרים נמצאת הערה בנרות חנוכה שבאו על ידי פלא והיא הכונה המיוחדת בהזכיר הנפלאות ולפיכך קבעו חכמים שבאותו הדור יום טוב על זה והוסיפו מצוה זו.

כבר נזכר הרמז לשני עולמות מן הכרובים עד המנורה ומן המנורה ולחוץ רמז לעולם השפל השלישי כי מזבח העולה אשר תוקד עליו אש תמיד הוא רמז על יסוד האש הסמוך לו לגלגלים והכיור שבו מים לרחצה והוא ברב העתים מלואו מאויר ומים רמז על יסוד האויר ויסוד המים ולפי שהאויר אין לו ממשות כשאר היסודות לא התיחד לו דבר והחצר שהוא החיצון רמז ליסוד הארץ. ואמנם המשכן שבא מיריעות שש ומיריעות עזים ומעורות אלים מאדמים ומעורות תחשים מספר ארבעה זה בא להעיר על מה שבאה המראה ליחזקאל ע"ה בארבע חיות המרכבה ובארבעה אופנים וכמו כן הארבע מרכבות שראה הנביא זכריה במראה האחרת. ואחר התבוננות הראויה בכל כבוד השם מלא את המשכן ודבר אל משה מתוך הענן כי כן משפט כל משיג השם השגה שלמה ויקראהו באמת אז יקרב לו השם כמו שאמר קרוב י"י לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת ועם היות ענן וערפל סביבו י"י לו לאור עולם הוא ברחמיו יאר פניו אלינו ויקיים בנו מקרא שכתוב לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם ולנוגה הירח לא יאיר לך והיה י"י לך לאור עולם ואלהיך לתפארתך.

פרשת שלח

מכסה שנאה שפתי שקר מוציא דבה הוא כסיל. ברב דברים לא יחדל פשע וחושך שפתיו משכיל. כסף נבחר לשון צדיק ולב רשעים כמעט. שפתי צדיק ירעון רבים ואוילים בחסר לב ימותו.

גם אלה דברי שלמה על שני פנים גלוי ונסתר כמו שאמרנו כי כן התנה בראש ספרו והדרך הגלוי בפסוקים אלה בא להעיר האדם לשמור לשונו ולהשתמש בה בדברים אנושיים לא בהמיים כי הדבור הוא המבדיל בין בני אדם ובין הבהמה והאדם המתדמה בו למלאכים ולפיכך ראוי שאותו החלק האנושי אשר גדלו השם על שאר בעל חיים ישתמש בו בדברים הנאים והמועילים ויעזוב הדברים המגונים כל שכן המזיקים

והמפסידין סדר בני אדם. ולכן בא החכם וגנה בתוכחות מוסרו כל מיני דבור הפחותים כדי להשמר מהם. ותחלת כל דבר בא לגנות מי שאין פיו ולבו שוין והוא על שני מינים. המין הא' הוא האומר לחברו דברי חלקות ופתוי ולבו בל עמו ושפתיו שפתי שקר וזהו אונאת דברים שהזהירה עליה תורה ואמרה ויראת מאלהיך ואמרו הם ז"ל שכל דבר המסור ללב נאמר בו ויראת מאלהיך לפי שהוא בוחן לבבות ואם האיש מראה בפיו דברי האהבה וישקר לו בשבח אותו ובספרו בטובתו שנאת לבבו גלויה לשם והוא כאלו אמר אין י"י רואה ועל הדרך הזה הקפידה תורה ואמרה לא תשנא את אחיך בלבבך הוכח תוכיח את עמיתך כלומר אם יש לך תרעומת על חבירך הודיעהו והוכיחהו כדרך שהוכיח אברהם את אבימלך שאם תוכיחהו אולי ירצה אותך ואם לאו אתה הזהרתו ואת נפשך הצלת לא שתכסה ממנו תלונתך עליו ותשנאהו שזה עון גדול הוא על העושה לפי שחברו בוטח בו כבתחלה והוא מגלה לו כל סתריו ונכשל בו בממונו ובנפשו ואותם דברי אהבה שפתח לו המה פתיחות להורגו והוא שאמר הכתוב חלקו מחמאות פיו וקרב לבו רכו דבריו משמן והמה פתיחות ר"ל חרבות.

והמין השני הולך רכיל והוא האיש שהולך ומרגל בבית חברו ואוכל ושותה עמו והוא שומע מה שמדבר דרך צוות ביתו כדרך רוב בני אדם עם בני ביתם והולך מזה לזה ואומר כך וכך שמעתי מפלוני שאומר עליך ונמצא זה קם עליו ומכהו או הורגו הוא שאמר הכתוב לא תלך רכיל בעמך לא תעמוד על דם רעך שאע"פ שהמספר אינו הורגו הוא סבת הריגתו והוא עומד על דם רעו בתתו חרב ביד אחר להרגו וזה המין גם כן שפת שקר שאע"פ שהדבר שספר עליו כן היה כמו שספר מכל מקום בדרך שקר ספרו שהוא היה מראה עצמו שהוא אוהב והוא שונא לו. ועל שני מינין האלה אמר מכסה שנאה שפתי שקר הוציא שפה הנה במקום דבור כמו שאמר שפה אחת לכלם לפי שהדבור יוצא דרך השפה והיא אחת מכליו. ואמר שפתי להורות על שני מינין והגנות נראה מיד בשניהם כי הוא דבר שקר ומדבר שקר תרחק. וכדי הוא להרחיקו לפי שסוף הרגיל בו לכחש האמת שהוא העיקר כמו שאמר שתו בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ שההרגל מכריח האדם במה שהורגל בו והוא שאמר למדו לשונם דבר שקר העוה נלאו. ר"ל לפי שלמדו לשונם בדבר שקר ובעות נלאו שהיו בלא כח אל הראוי להם לדבר באמתות כי לא יכלו לדבר רק השקר כמו שהרגילו ודי בזה סבה להרחיק המדה הזאת לפי שהאמת שונא אל השקר ומרחיקו כמו שכתוב דובר שקרים לא יכון לנגד עיני ולפיכך ראוי להרחיק מאד ולגנות שני מיני דבור הנזכרים והם ההולך רכיל והמדבר אחת בפה ואחת בלב.

והחכם רמז עליהם באמרו מכסה שנאה שפתי שקר ומוציא דבה הוא כסיל ואחר כן בא להזהיר על שני מינים אחרים. המין האחד מוציא שם רע על חברו כלומר שמוציא עליו קול ואמר כך וכך עשה פלוני והוא לא עשה ודי בשקרותו בעצמו הרחקה ועוד שהוא סכלות גמורה שהוא חוזר חלילה וכשם שהוא בודא מלבו להוציא שם רע על אחרים כן יעשו אחרים עליו. והמין השני בעל לשון והוא המספר בגנות חברו לא על דרך מוסר רק כדי לביישו ולהכלימו ואע"פ שהוא אמת סכלות גמורה היא לו שזאת המדה גם כן חוזרת חלילה כי אין אדם אשר לא יחטא ונמצא בשני מינים אלה יפסד סדר בני האדם ויחרב העולם ולפיכך הקפידה התורה עליהם ואמרה כי הוציא שם רע על בתולת ישראל.

ובלשון הרע מצאנו שהקפידה שכינה על אהרן ומרים כשדברו באחיהם ואע"פ שלא גנו אותו בדבר עבירה ולא נתכונו לגנותו אלא שמתוך דבריהם היה נראה חסרון מעלתו באמרם הרק אך במשה דבר י"י הלא גם בנו דבר והראיה שעל זה הקפידה שכינה מה שנאמר עליהם דרך תוכחה על זה אם יהיה נביאכם לא כן עבדי משה. ומפני שמרים תחילה דברה וחסרה במשמעות דבריה מחיי משה האמתיים לפיכך היתה כמת עד שהוא בעצמו החיה אותה בתפלתו ועם כל זה הסגירה השם ונזפה שבעת ימים להראות לכל פחיתות דיבור לשון הרע ואמרו רבותינו ז"ל מה מרים שלא נתכונה בגנותו כך המספר בגנות חברו על אחת כמה וכמה ולפי שלקתה מרים על עסקי דבה נסמכה לו פרשת מרגלים שהוציאו דבת הארץ ואע"פ שאמת היה כמו שאמרו הקפידה עליהם שכינה הקפדה גדולה לפי שכונו לגנות הארץ והיה להם לספר בטובתה שהרי כמה טובות היו בה והם עשו הפך הראוי לעשות לחכמים כמו שעשה חכם אחד שהיה הולך בדרך ותלמידיו עמו ועברו על נבילה אחת אמרו לו רבינו כמה מוסרחת נבילה זו אמר להם החכם כמה לבנים שניה וזה אמר להורות כי כן ראוי לכל אדם להרגיל עצמו להסתכל בטוב לעולם והוא דרך מדרכי השם כמו שאמר יען נמצא בו דבר טוב. ואמרו רבותינו זכרונם לברכה ובטוב העולם נדון.

וכן חובה עלינו לדון האדם לכף זכות ולהביט בטוב מעשה האדם כל שכן בזמנינו זה כי לפי דוחק הצרות המתרגשות בעולם לא ישיג האדם השלמות הראוי לו ודחקו יביאהו לידי פחיתות מדות רעות בהכרח ואשר ימצא בו טוב או טובות ראוי לשבחו על זה ואם ימצא בו גנות יתלה אותו בדבר המזכהו כפי מה שאפשר לא כענין המרגלים שהיה להם לעמוד מדבר בגנות ההוא שספרו אחר שידעו שהשם עושה נפלאות לא בחיל ולא בכח ולפי הוצאת הדבה ההיא נחתם גזר דינם שלא יכנסו לארץ אנשי הדור ההוא מה שלא

נעשה כן על מעשה העגל ושאר עבירות וגם המוציאין דבה מתו במגפה ובאה הקבלה שתולעים היו יוצאין מלשונם ונכנסין במיעיהם מדה כנגד מדה הלשון החטיאם והלשון הרגתם ראה כמה קשה מדה זו מה המדבר על העצים ועל האבנים כך המדבר על חברו על אחת כמה וכמה. ורבותינו ז"ל החמירו בדבר זה מאד עד שאמרו כל המספר לשון הרע כפר בעיקר לפי שראו אחרית המרגיל עצמו בדבר סוף שהוא כופר בעיקר וראיתם על זה אשר אמרו לשוננו נגביר שפתינו אתנו מי אדון לנו.

וצריך להתבונן בפרשה זו איך אמרה תורה שלח לתקלה כפי מה שנראה מראש הפרשה שהשם צוה משם לשלוח אנשים לתור הארץ ולראות העם החזק הוא הרפה ואחר שהשם נלחם להם מה מקום היה למצוה זו. ועוד איך צוה השם דבר שלא יצא ממנו רק נזק גדול כזה שנחתם גזר דינם עליו כפי מה שקדם. ועוד מה ראה משה רבינו עליו השלום להזהיר אותם על כך לחקור על הארץ ועל העם ועל הערים וידוע היה אצלו שהיה הנמצא כנגד המבוקש אצלם בחקירתם והוא החזק הוא הרפה המעט הוא אם רב וכן רב החקירות הנזכרות שם. ועוד שבפרשה זה נראה שהשם העיר זה וצוה אותם לשלוח מרגלים דרך מצוה.

ובפרשת אלה הדברים נראה שהם השתדלו מעצמם ופצרו במשה רבינו לשלוח אנשים לראות הדרך בלבד והערים הראויות לבא אליהם תחלה לא דבר אחר ומשה ע"ה הורה להם זה להשלים רצונם הוא שאמר ותקרבון אלי כלכם ותאמרו נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ וישיבו אותנו דבר את הדרך אשר נעלה בה ואת הערים אשר נבוא אליהם. וייטב בעיני הדבר וזה בא על הדרך שאמר יהושע לכו וראו את הארץ ואת יריחו ואותם המרגלים הלכו והצליחו. ונשיב ונאמר כי מאחר שמצאנו בדברי משה בהוכיחו את ישראל שאמר ותקרבון אלי כלכם וגו' אין ספק שמאתם יצא הדבר ובהשתדלות רבה ובפצירה גדולה מהם נהיה הדבר הזה הוא שאמר כלכם. והשם אשר לו נתכנו עלילות אשר נתן ביד האדם רשות לבחור בטוב או ברע הניחם בדבר זה לרצונם עד שהתחייבו למות במדבר אנשי המלחמה היוצאים ממצרים שהיו מוטבעים במעשה ארץ מצרים ומורגלים בחומר ובלבנים וברצון השם הנותן רשות ביד האדם לבחור לרצונו נתרצה להם משה בדבר זה הוא שאמר וייטב בעיני הדבר כדרך שבא וייטב בעיניו שרצה בו שהודה לדברי אהרן כמו כן רצה בזה שהודה להם ולא מנעם ומה שהורה להם משה מדעת הקב"ה הורה שנתן רשות לאדם והוא שדרשו רז"ל וייטב בעיני. בעיני משה טוב ולא בעיני המקום. ומאחר שאמר ולא בעיני המקום נודעה הכוונה וכמו כן דרשו שלח לך לדעתך איני מצוה אותך על פי י"י. ברשות י"י. הכל על הדרך הנזכר והדבור המיוחס

הנה לשם הוא אם כן על דרך נתינת הרשות הקדומה כמו שבא במקומות רבים לא שהשם צוה זה או כון אליו. ראה והבן זה כי לא דבר רק הוא. עוד ראה זה מכונת הספור הזה שאחר שמשה רבינו נראה שידע סוף עצתם כשקרא להושע יהושע ורצה בו יה יושיעך מעצת המרגלים אם כן למדך כאן שידיעת השם בעתיד לא תכריח האיפשר וכשם שלא נדע עצמו כן לא נדע ידיעתו לעולם איך היא כי ידיעתו הוא עצמו וזה דבר הכרחי באמונתינו ובקיום דתנו. וכן נראה לומר שאותן החקירות הרבות האומר היה אחר לא משה והם הלכו בכונה רעה והוציאו דבת הארץ ולפיכך לקו הם ושלוחיהם. ואע"פ שמה שאמרו על הארץ אמת היה נקראו מוציאי דבת הארץ כלומר מגלי דבת הארץ.

וכן בא דבר החכם מוציא דבה הוא כסיל וכלל בו שני מיני הדבה על הדרך שאמרנו ששניהם סכלות גמורה לפי שעונו ידוע ויזיקו לו אחרים גם כן אבל שני המינים הקודמים שקר הם לא כסילות רק תחבולה ומרמה.

ואחר זה בא לגנות אבק לשון הרע ונבלות הפה וכל שיחה בטלה. ואבק לשון הרע הוא על דרכים רבים כגון המספר רע על חברו דרך שחוק או דרך רמאות כגון שיספר רע על אדם סתם בפני בעל הרע ההוא ומראה עצמו שאינו יודע מי הוא ועל שניהם אמר כן איש רמה את רעהו ואמר הלא משחק אני וכן מי שאומר מי האמין שיהי' פלוני עשיר או נכבד כמו שהוא היום. וכן המספר בטובת חברו בפני שונאיו שמתוך טובתו בא לידי רעתו וכל זה נכלל ברוב דברים שכל הדרכים האלה סבתם רבוי דברי בני אדם כי כל אדם שירבה דבריו לרב תאותו אליהם יכשל בהם בהרבות ההבל והחטא בם והוא שאמרו כל המרבה דברים מביא חטא. ואפלו בעסקי בני אדם ראוי לקצר הדברים ולהשיב הן או לאו הן בדין הן בענינים אחרים כי אם יאריך דבריו ויאמר כך וכך היה ופלוני היה שם וכך נאמר שם וכיוצא בדברים אלו יכשל בלא ספק והוא שאמר ברב דברים לא יחדל פשע.

ואפשר לומר שכונת החכם בפסוק זה כאלו אמר ברב חלקי הדברים לא יחדל פשע ובא בדרך מאמר אחד מן החכמים שהי' שותק מאד במושב חברים וכשהיה מדבר היו דבריו טובים ונאים. ושאלו ממנו חבריו סבת תוכן הדברים ואמר להם הדברים על ארבעה פנים מהם דברים שתקוה תועלתם ותירא מאחריתם והריוח שבהם ההצלה ר"ל הדבור בדברים שייטיבו לאחד ויקשו לאחד וכיוצא בם ומהם דברים שלא תקוה תועלתם ולא תירא מאחריתם אם תעזבם תקל משאם מעל גופך. ר"ל כל שיחה בטלה ומהם דברים לא תקוה תועלתם ותירא מאחריתם וזהו הנזק. ר"ל הוצאת דבה וכיוצא בה. ומהם דברים

תקוה תועלתם ולא תירא מאחריתם והם הדברים שאדם חייב לדבר בהם ר"ל הדבור בחכמה ובמוסר ובתורה ובתפלה ומה שהוא ממינם בשבח המדות הטובות ובעליהן כדי שיתאוה השומע לקנות אותם. וגנות המדות הרעות ובעליהן כדי להרחיקן. ואמר החכם ההוא בכל עת שאשמע הדברים אני בוחן אותם ואם אמצאם מזה המין אדבר בם ואם אמצאם משאר המינין אשתוק מהם ואמרו בעלי המדות בחן זה האיש וחכמתו שהוא בטל שלשת רבעי הדברים וזאת החכמה צריך ללמדה.

ועל דרך המאמר זה בא הכתוב ור"ל ברב חלקי הדברים שהם שלשת רבעיו לא יחדל פשע כלומר שגיאה שהשח שיחה בטלה שהוא מעט רע משאר החלקים הוא פושע שיושב במושב לצים כי הלץ הוא שדבריו לצון וריק ואחר זה אמר וחושך שפתיו משכיל כאלו נשאל מה תועלת במניעת הדברים ואפילו מאותן שאין בהן נזק והשיב שעשה מעשה המשכיל שהשכל לא יעשה דבר לבטלה אבל כל השתדלותו לתועלת ואחר זה בא לשבח דברי האיש השלם שהוא הצדיק באמרו כסף נבחר לשון צדיק והוא כמו שאמרו על רב שלא שח מימיו שיחה בטלה שהוא הסיגים. ועוד כלל בזה שונה לתלמידו דרך קצרה והוא שיהיה תלמוד רב והדברים מועטים ואמרו לב רשעים כמעט כאלו אמר כמעט כסף ר"ל אין צריך לומר על דבריהם שרובם יתרון שהוא כסיגי כסף אלא אף מחשבתם היא כסיג שהוא מעט כסף וכאלו אמר שכל רשעים סיגים שיש בהם נקודות כסף בלבד.

עוד בא החכם להודיע אחרית דברי הצדיק ותועלתם והוא שיהיו בדברי חכמתו ומוסרו רבים ונכבדים לא אוילים לפי שהאוילים חכמה ומוסר בזו והוא שאמר ואוילים בחסר לב ימותו והמדקדקים אמרו שחסר לב שם דבר כמו חוסר לב ר"ל שבחוסר שכל ימותו. ואפשר שלב תואר ור"ל שהאוילים בסבת חסר לב ובחברתו והוא שהולכים ולומדים לפני מי שמראה עצמו שהוא חכם ויצלל במים אדירים ויעלה בידו חרס ויגלה למקום מים הרעים וישתו התלמידים הבאים אחריו וימותו. ויהיה לפי הפירוש הזה ימותו כנגד ירעון ואוילים כנגד רבים וחסר לב כנגד צדיק שהוא השלם שירעה חכמי לב במרעה שמן וטוב שהוא סבת חייהם המתמידים ובזה ישלם המשל והמליצה בפסוק זה וכבר נשלם הדרך הנגלה בפסוקים אלה.

אמנם הדרך הנסתר בא להזהיר האדם בדבריו על השם יתעלה ותחלה הזהיר על מי שיפתהו בפיו ובלשונו יכזב לו ר"ל שמראה עצמו שהוא אוהב אותו והוא שונא לו כדרך המיחדים בפיהם וכדברי קצת בני עמנו שיש בהם שמיחד בפה וקורא בקול רם אחד וממליכו בראשו לשש פאות אבל שבע תועבות בלבו שהוא מצייר לו בלבו גשמות או

משיגי הגשם והוא השנאה הגמורה ועל זה נאמר מכסה שנאה שפתי שקר ולפי שהדבור הזה נחלק למינים רבים הוציאו בלשון רבוי. ואחר כן בא להרחיק התר הלשון בתארים ואמר שעושה זה כסיל לפי שהוא סכלות ממנו במה שהתאמת לחכמים שהשם לא יושג מהותו ואם כן המחייב לו שום דבר הוא מתארו בדברים הנמנעים ממנו ואינם נמצאים אלא לברואיו הלא גנאי הוא לו שמדמה החומר ליוצרו ומה שהתירה התורה בזה בא על לשון בני אדם כדי לקיים בלבותם מציאות השם ואם הצורך הגדול לחץ התורה לענין זה אין לשלוח רסן הלשון לדבר בזה המין אלא כפי מה שתקנו אנשי כנסת הגדולה הגדול הגבור והנורא אחר שאמרם משה רבינו ע"ה כלשון בני אדם להמליכו על שלשה עולמות ואלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאמרו ואע"פ שבאו בתורה שלש עשרה מדות כבר התבאר שם שהם תארי פעולותיו לא תאריו שהרי קדם לו הודיעני נא את דרכיך כלומר המדות הבאות מפעולותיך ועליהם נאמרו לא עליו ית' כי הוא אמרם להודיע למשה רבינו ע"ה המדות שמנהיג בהם העולם ואשר ראוי לכל מנהיג להתנהג בהם ואל זה היתה הכונה בהזכרתם בתורה לא שירבה האדם בקריאת התארים לשם ולפיכך גנה ר' חנינא המרבה לו תארים ואמר הלא גנאי הוא לו כלומר הוצאת דבה הוא עליו ואם על הוצאת דבה על העצים ועל האבנים נגזר דין על אבותינו שלא יכנסו לארץ קל וחומר למוציא דבה על יוצר הכל שלא יכנס לארץ החיים ועל דרך זה נאמר מוציא דבה הוא כסיל ומקרה הכסיל ידוע כי בחשך ילך. ואחר זה אמר ברוב דברים לא יחדל פשע ואפשר שבא להזהיר המשתדל בחכמה שיזהר מהרבות דבריו ולא יחקור אלא במה שהורשה ואל יהרוס לראות כי לא יחדל פשע בזה והמונע דבריו מלדבר בנסתרות הוא משכיל כמו שאמרו סמא דכולא משתוקא וכמו שאמר חושך שפתיו משכיל וכמו שאמר נעים זמירות אמרו בלבבכם על משכבכם ודומו סלה.

והקרוב אצלי שפירושו לפי הענין הפסוק הקודם לו כך אמר ברוב דברים ר"ל בהגדלת דברים והוא בתאר בתארים המחייבים שהכונה בהם להגדיל המתואר לא יחדל פשע כמו שהתבאר שגנאי הוא לו וחושך שפתיו רצה בו המתואר בשוללים שהם חשיכת דברים הוא משכיל לפי שזה הוא תכלית השגתו ית' כמו שבאר הרב המורה. אחר זה בא ולמד שלא תאמר הואיל שהדברים בו מביאין לידי פשע אניח הלמוד מחכמה זו לכך נאמר כסף נבחר לשון צדיק ושלא תאמר הואיל והשתיקה בו משובחת טוב לרשע שאינו מדבר בו כלל לכך נאמר לב רשעים כמעט כלומר שכל הרשע והוא מי שאינו פונה כלל לזה הוא כמעט כסף והכסף הוא מה שיבין ממנו על דרך הלמוד ההמוני וכפי דברי הקבלה שהוא מצופה סיגים ממחשבות הבנתו הכוזבות. ושמא תאמר הואיל שחכמה

זאת והדבור בה מביא לידי מכשול מה לי בצער הזה טוב לי שאניח אותה לגמרי ואלמד מדברי הקבלה למוד המוני בלבד לכך נאמר שפתי צדיק ירעון רבים וגו' ר"ל שאותם שהאולת קשורה בלבם לחסרון שכל ימותו או ר"ל בסבת המלמד חסר לב ימותו ולא בחכמה המחיה את בעליה הנשארת לעד אבל הגדולים הנכבדים חכמי הלב שילכו אל בית הצדיק לדרוש את י"י שפתי הצדיק ירעה אותם במרעה שמן וטוב.
השם ברחמיו יזכנו לעולם שכלו טוב וילמדנו לקח טוב ויקיים ממנו לעמו ישראל דברו ושמרו כרועה עדרו.

פרשת קרח

אל תתהדר לפני מלך ולפני גדולים אל תעמר כי טוב אמר לך עלה הנה מהשפילך לפני נדיב אשר ראו עיניך.
גם אלה משלי שלמה על שני פנים גלוי ונסתר. וכונת הנסתר בפסוקים אלה ובנקשרים עמהם לשמור האמתות ולהזהיר החכמים בהסתרתם ולהעיר בהם שלא יהרסו לראות ואם תבקש הכונה הזאת בפרשה ההיא תמצאנה. וכונת הגלוי לשמור האמונה וההנהגה הישרה שאין להם עמידה וקיום עם המחלוקת שאינה ראויה והיא מחלוקת שלא לשם שמים כמחלוקת קרח וכל עדתו ואע"פ שבעלי המחלוקת ההיא חכמים ונבונים היו ומתנשאים בעבודת השם אחר שהיו עושים שלא ברצון גדולים מהם וכונתם להתגדל ולהתהדר הזהיר החכם על זה לדעתו הפסד האמונה וההנהגה הישרה על זה הדרך כמו שאמר החכם בפשע ארץ רבים שריה.
ואל הכת הזה כיון החכם במקום זה ועל ענין זה אמרו רבותינו ז"ל כל מחלוקת שאינה לשם שמים אין סופה להתקיים ר"ל שאין קיום לדבריהם ואע"פ שדבריהם בדברי אלהים חיים. ואל זה הכת ראוי להוכיח דרך כבוד בזה ועליה נאמר מחלוקת שאינה לשם שמים לא אל הכת המחזיקים במחלוקת כדי ללכת בשרירות לבם המתאוים תאוה כי הכת ההיא אין לה מבוא במחלוקת שאינה לשם שמים כי אין להם דרך מדרכי המחלוקת לא מחלוקת בדרך מופת ולא מחלוקת נצחון אף לא מחלוקת הטעאה כי אין להם חלק בדבר. גם אין ראוי לחכם להתוכח עמהם כל שכן לשלמה החכם אבל הראוי לו להזהיר אחרים עליהם כמו שאמר אחזו לנו שועלים כי הם שפעולותם לחבל כמו שאמרו בנין נערים סתירה והפזור להם סתירה והנאה לעולם וחבורתם היא חבורת האספסוף המתאוים אל הבצלים ואל השומים ר"ל כל מאכל רע ואל המאכל ההוא יקראו לא אל המן כי נפשם קצה בו מטבע חלים הרע כמו שהחולים חולי הגוף שמים מר למתוק ומתוק למר כן החולים חולי הנפש אומרים לרע טוב ולטוב רע וכשם שחולי חולי הגוף

בחלותם חלי מות יקוצו ברופאים ולא יקבלו מהם הצריך להם ממשקה ומרקחת כן חולי חלי הנפש החולים חלי מות המתמיד יקוצו בתוכחות החכמים ובחכמתם. ולא די להם באבדן נפשותם רק ישתדלו למשוך אחרים להמיתם ולהמית רבים עמם. ואותם האחרים ראוי להוכיח להזהר מזאת הכת אשר רבים חללים הפילה ועצומים כל הרוגיה וכל המתים ימותו על דרכה ולפיכך צריך חריצות רבה להוכיח עליהם אחרים תחלה פן יהיו לשכים ולצנינים ולפיכך צריך תחלה לכלות קוצים מן הכרם בעודם רכים וטובים להקצץ כמו שבא ובליעל כקוץ מונד כלהם כי לא ביד יקחו ותרגמו יונתן השלם ורשיעיא עבדי חטאה דמין לכובין די במפקהון רכיכין למקטף וכד אינש חייס עליהון ושביק להון אזלין ותקפין עד דלא אפשר למקרב להון ביד. ואם אי אפשר לו לאדם לכלות הכת ההיא ולבערה כראוי פן יבא הקוץ בכפו ונקבה צריך להרחיקה הרחקה רבה ואפילו הם אחיו ובית אביו כמו שפתחה התורה בספור השלם אברהם ואמרה לך לך מארצך וממולדתך וגו' לפי שחברת הרעים גרמה למנוע כל שלמות ולהמית האדם בפתויים כמו שהודיעה התורה בסודותיה שהאדם נגרש מגן עדן בפתוי החטאים הקרובים אליו והם האשה והנחש שהנחש הערום תחטיא האשה והאשה החטיאה האדם לסבת היותה עצם מעצמיו כי כל אשר יקרב המחטיא אל האדם צריך לאדם ההיא להרחיקו יותר. ואל זה היתה הכונה בפתיחת דבור השם אל אברהם בזה הענין.

וכן החכם פתח מוסרו בזה כפי שני הענינים הנזכרים בתורה כי זה דבר שצריך בתחלת הלמוד והמוסר והוא דבר שראוי למוסרו לכל ואף לקטנים והוא שפתח ואמר בני אם יפתוך חטאים אל תבא. כונת הנסתר בפסוקים אלה להזהיר האדם מן החטאים המגרשין אותו מגן עדן בסבת אכילתו מעץ הדעת והממיתים אותו לשעתו כמו שבא בתורה כי ביום אכלך ממנו וגו'. ועניו הוזהר תחלה כמו שאמר ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו. וכבר כתבנו בו שרוצה בו שלא ישימהו מאכלו ולא ישבע ממנו כי האכילה ההיא תמית נפשו לפי שמונעת אותו מאכילת עץ החיים ואל זה הוסיף ביאור רמז בפרשה האחרת באמרו ויאכלו מפרי דרכם וממועצותיהם ישבעו לרמוז על אכלם מעץ הדעת ואולי נקרא עץ על דרך הרמזים הבאים מדרך גזרת השם.

ועוד רמז השלישי על הפתוי שהוא על ידי אשת האדם באמרו העוזבת אלוף נעוריה ואת ברית אלהיה שכחה. ואחר שהעיר בפרשיות אלו להעיר על העץ ההוא לבלתי אכול ממנו העיר לאכול מן העץ האחר עץ חיים היא למחזיקים בה וגומר. ואמר במקום אחר פרי צדיק עץ חיים ולוקח נפשות חכם. ואחר שהתגלגל לזכור עץ הדעת ועץ החיים ראוי להתעורר על ההערה הבאה לו בספור התורה על הגן הנטוע מקדם אשר שם בו השם

את האדם ועל שלוחו ממנו בסבת אכלו מעץ הדעת ועל הנהר היוצא מעדן להשקות את הגן והיה לארבעה ראשים וזה הספור כלו על מעשה הקדום אין ספק שבא להעיר האדם מכל הדומה למעשה ההוא. וכן מצאנו ביחזקאל המים היוצאים מתחת מפתן הבית קדימה ומשם מים מפכים ונמצאו שם ארבעה מינים מי אפסים מי ברכים ומי מתנים ומי שחו נחל אשר לא יעבור ועל הנחל יעלה על שפתו מזה ומזה כל עץ מאכל עלהו לא יבול ולא יתם פריו וכבר נאמרו ענינים רבים שונים זה מזה.

והקרוב אצלי שדעת רבותינו ז"ל היה שגן עדן הוא שם מונח לכל החכמות. והוא שקראוהו בלשונם פרדס כמו שאמרו ארבעה נכנסו לפרדס ואמרו לעבדה זה תלמוד ולשמרה זה המצות ונקרא כן לפי שהפרדס מקום ידוע להתעדן בו והעדן ההוא הוא עדן רוחני הנמשך לריח טוב והשכל הוא עדן הצורות הפשוטות ובו נטע השם הגן שהוא שם כולל עצים רבים. וכמו כן נמצאו מיני חכמה בכח השכל הפועל ושם הושם האדם ועץ החיים הוא שם לחכמה העליונה היא האלהית הנמצאת אחר השגת שאר החכמות והוא שנאמר עליו בתוך הגן ועץ הדעת הוא שם לחכמה המדינית הנמשכת ליועצי הארץ ולמנהיגיה לבחור הנאה ולעזוב המגונה בדברים המפורסמים והוא שאמרו והייתם כאלהים. ותרגמו אונקלוס ותהון כרברביא רצה לומר שופטי הארץ ומנהיגיה ועליו הזהיר האדם שלא ישימהו מאכלו ר"ל שלא יעשה ממנו מזונו אמנם אין להרחיקו לגמרי שלא יגעו בו האדם ואשתו כי צריך הוא גם כן לאכילת עץ החיים כמו שאמר ונחמד העץ להשכיל ולולי אכילת האיש פריו ושומו מזונו לא היה עונש כלל באכילת האשה שהיא לא היתה בגן ולא שולחה משם אמנם האיש כל זמן ששם מזונו פרי העץ ההוא נענש לצאת מתוך הגן ר"ל מן המכוון בו ושב עובד אדמה והשיגוהו שלש קללות הצמחת קוץ ודרדר ואכילת עשב השדה שהוא קצת השגה ואכילת לחם בזעת אף שהיא השגה אך לא שלמה ואולם אם ישלח ידו ולקח ואכל מעץ החיים.

ואמנם לפי שהשגת האדם נמשכת לדברים השפלים המורכבים והסולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמים נאמר ויצמח י"י אלהים מן האדמה. והנהר הוא השפע השופע מאת השכל הפועל החונן המושכלות הראשונות הצריכות לכל למוד והוא שאמר עליו שנהר יוצא מעדן להשקות את הגן והיה לארבעה ראשים. וכפי זה הענין אמרו רבותינו ז"ל בבראשית רבה בשעה שהיה מושלם להקב"ה ארבעה ראשי נהרות היה פותח באחת מגרופות. ועוד נאמר שם אשר שם הזהב אלו דברי תורה הנחמדים מזהב ומפז רב. ואפשר שבמספר הארבעה הוא לפי השלש חכמות המפורסמות במספר למודיות וטבעיות ואלוהיות ולפי החכמה המדינית הנכללת במצות התורה. וכן אפשר שמי

אפסים הם רמז על החכמה המדינית לפי שאותן המים אינן רק לרגלים ר"ל ללמד דרך הישרה והנחל אשר לא יעבר היא החכמה העליונה אשר על שפתו יעלה כל עץ מאכל אשר פריו לא יתום ולחדשיו יבכר כי מימיו מן המקדש המה יוצאים מתחת עדן.

וכונת הגלוי להרחיק חברת האנשים המתפרצים כנגד הטובים כדי שלא ישמעו למוסרים עד שיאספו אחרים עליהם בדרך פתוי למנוע דרכי מוסר ומשתדלים לקרבם אל האספסוף כדי להרחיקם מבעלי אסופות ואע"פ שדבריהם אליהם בגלוי אין ספק כי הם לצורך חייהם והנהגתם כמו שבא בתוך דבריהם כל הון יקר נמצא נמלא בתינו שלל גורלך תפיל בתוכנו כיס אחד יהיה לכלנו. כל זה מדרכי הפתוי כמו שאומרים ראשי החבורות הרעות בתחלת חבורתם נהיה כלנו בהסכמה אחת נדעה בינינו מה טוב ונהיג עצמנו במדות טובות ויקרות והוא שאמר כל הון יקר נמצא וגומר ונעשה קופה לצדקה להחיות עניים בהסכמתנו הוא שאמר כיס אחד יהיה לכלנו זה הוא הנגלה בדבריהם. אבל הכונה הצפונה בלבם להתפרץ כנגד הטובים המוכיחים עד שימצאו טענה מלכת אל החכמים כמו שאמר החכם לא יאהב לץ הוכח לו אל חכמים לא ילך וימצאו בזה מקום לפתות הטובים ולשפוך דם חייהם האמתיים. הוא שאמר לכה אתנו נארבה לדם נצפנה לנקי חנם. היוצא מדבריהם שיהיו הם החטאים שהם בחייהם מתים מיתה אמתית במקום שאול לצדיקים שהם אפילו במיתתם חיים חיי אמת. וכשם שהחטאים ההם קרואים מתים בבחינה אצל עצמם כן ראוים להקרא שאול בבחינה אצל הנמשכים אליהם הוא שאמר נבלעם כשאול חיים ותמימים כיורדי בור ואין ספק שאין דבריהם כן בפירוש כי זה לא יוציא מפיו רשע לרשעו ולא סכל לסכלותו להרוג נקיים ותמימים. אך היוצא מדבריהם הוא זה לפי בחינת דבריהם אצל החכמים ולא ידעו החטאים האלה כי בנפשם הוא כמו שאמר והם לדמם יארובו יצפנו לנפשותם כן ארחות כל בוצע בצע את נפש בעליו יקח ר"ל כי אותו הבצע שהוא מלוי התאות לוקח נפש בעליו כי על הדרך הזה ימות המת לעולם וכשם שהחכם יחיה הנשמעים אליו כן הפתי חסר לב ימית הנמשכים לדבריו גם כי יתן לו די ספקו בעולם הזה כמו שקדם לנו במה שאמר החכם שפתי צדיק ירעון רבים.

ורבותינו ז"ל הפליגו בזה הענין עד שאמרו שאם היה אביו ורבו בשביה פודה רבו תחלה שאביו מביאו לחיי העולם הבא ולפי שהחכם ראה שהסכלים יתעוררו לדברי הסכל יותר ויותר מאשר יתעוררו לדברי החכם המלמד לפי שמצא מין את מינו הוסיף פרשה אחרת ואמר שהחכמים צריך שיזהירו על זה הזהרות רבות בכל מקום ובכל מעמד הוא שאמר חכמות בחוץ תרונה ברחובות תתן קולה. בראש הומיות תקרא בפתחי שערים

בעיר אמריה תאמר. ואולי רמז בהזכירו חמשה מקומות על חמש הרגשות שהם סבות כל התאוות הגופנית המושכות האדם לאהוב פתי ולחמוד לצון ולשנוא דעת כמו שאמר עד מתי פתאים תאהבו פתי ולצים לצון חמדו להם וכסילים ישנאו דעת וראה לקרא ליחיד בפרשה ראשונה ולרבים בפרשה השניה כי כן ראוי לכל מנהיג להוכיח ליחידים תחלה בדרך נרצה ובדברים רכים ואחר זה משמיע תוכחותיו ברבים כדי לגעור ברבים מהם ולהכלימם והוא שאמר עד מתי פתאים וגומר. קרא הנפתים אל הסכלים פתאים לפי האמינם מה שאין ראוי להאמין כמו שאמר פתי יאמין לכל דבר. ואפשר שפתי הנזכר בפסוק עד מתי וגומר הוא שם לפתיות על משקל פרי מרי קרי וחביריהם וקרא אותם לצים לפי שאין להם מין האנושית רק הדבור לא השכל וכן יאמר בלשון לעז דברן לפי שדבריו בלא שכל והודיע החכם כי זה סבת מיתתם לפי שגדולם על הרע ישוב טבע חזק ולא יענו כאשר יקראו בזקנותם תחת שנאו דעת בבחרותם ולא בחרו דברי הטובים הוא שאמר אז יקראוני ולא אענה ישחרוננני ולא ימצאוננני תחת כי שנאו דעת ויראת י"י לא בחרו. אבל השומע לחכמים ישכון בטח כמו שאמר ושומע לי ישכון בטח ושאנן מפחד רעה.

גם החכמים הגדולים צריך שישמעו לגדולים מהם או לגדול נבחר ואפילו לא תהיה לו מעלה עליהם רק בדבר מועט או שנבחר על ידי נביא או חכם או רבים צריך מאד לפי ההנהגה האנושית שלא לחלוק על האחד הנבחר או על הרבים הנבחרים לפי שאישי המין הזה רצה לומר מין האדם לפי שהוא ההרכבה האחרונה הם חלוקי הטבע מאד. והם ג"כ צריכין זה לזה בשני מיני הספוק והם המזון והמלבוש ולפיכך צריכין למנהיג וצריך לחלוק לו כבוד ולירא ממנו ושלא לחלוק עליו וזו היא הסבה ההמונית המפורסמת אפי' בהנהגת קצת בעלי חיים כמו שאמר משה רבינו ע"ה יפקד י"י אלהי הרוחות וגו' ולא תהיה עדת י"י כצאן אשר אין להם רועה לא אמר כצאן אשר אין להם רועים לפי שהדבר ידוע ומפורסם שדבר אחד לדור ולא שני דברים לדור וגדולה מזו כי האדם התחברו בו שלשה כחות כח המגדל וכח החיים וכח המדבר. כח הגדול השתתף בו עם צמח האדמה ועם שאר בעלי חיים וכח החיים השתתף בו עם בעלי חיים בלבד וכח המדבר השתתף בו עם המלאכים.

וכפי הכוחות האלה נחלק המין הזה לשלש כתות הכת האחת נמשכת אל כח הגדול בלבד שהוא הרב שבו השתתפנו שלשתנו וזאת הכת היא הרבים כעובדי האדמה ומי שהוא ממינם יורדי הים באניות והסוחרים ובעלי המלאכה כי הכל צריך לגדול האדם אף מלאכת הרפואות שהיא חכמה מצד אחד אל הכת הזאת תתיחס. והכת הזאת אין

לה תחבולה להנהיג בני אדם במדות הראויות כל שכן ללמדם חכמה ואין להם להתפאר באנושיות כי הצמח נמצא במדרגתו אחר שנמצא ממנו אילן מצמיח בעצי חיים. וכנגד הכת הזה יצא קין ראשון לבני אדם על הטבע הזה שהיה עובד אדמה ולזרעו התיחסו בספור התורה בעלי מלאכה.

והכת השניה נמשכת אל כח החיים והיא מועטת מן האחרת וזאת הכת בעלי מדות טובות ויועצים מנהיגי העם גם אלה ואם גדלה מעלתם על הכת הקודמת אין ראוי להם להתהלל ולהתפאר במעלה האנושית כי לא השיגו הכונה באדם כי הנה נמצא בשאר בעלי חיים בעלי תחבולות בקיום מינם וגדול בניהם גם הקופים יחסרו מעט מהם. וכנגד הכת הזאת השנית יצא הבל שני לבני אדם והוא היה רועה צאן שהשיג ההנהגה החיונית.

והכת השלישית נמשכת אל כח הדבור והיא המעט וזאת הכת היא מיחידים חכמים משכילים בפועל משיגי האמתות בזאת יתהלל המתהלל על הכתות האחרות כי אליה היא הכונה במציאות האדם. וכמו שמציאות עץ עושה פרי הכונה בעצו ובעליו למציאות הפרי כן הכונה בשתי הכתות הראשונות למציאות הכת השלישי דאלמלא עליא לא מתקיימין אתכליא והאשכולות הם החכמים וכנגדם יצא שת שלישי בדמות אביו וצלמו שנאמר עליו שנברא בצלם אלהים ובדמותו ואם הוא דמיון כלשון בני אדם.

ואישי הכת הזאת הם גם כן חלוקי מעלה והמשיג מהם יותר אפילו יתרון מעט כבר עלה על האחרים מעלה רבה כי המעט מזה הוא רב כל שכן מי שבחרו השם לנביא או לכהן על כל העם שיבקשו תורה מפיהו אין ספק שמעלתו גדולה מאד ממעלת שאר החכמים אנשי השם. וצריך שהכת הזאת תשמע אל האחד הנבחר ההוא והכת השנית תשמע אל הכת הזאת והכת השלישית אל הכת השנית ובזה ישלם מין האדם לא זולת זה. אבל המתנשא מעצמו כבר פשט ידו על האמונה והפסיד ההנהגה האלוהית ומנע התועלת הכוללת כל בני אדם והוא רע מעובד ע"ז כי העובד ההוא אע"פ שפשט ידו באמונה אין הפסד ההנהגה ישרה בזה אבל חולק על הגדול או על הגדולים ומתנשא מעצמו הוא גורם הפסד הנהגה ישרה והוא הצורך הגדול לכל עם. הלא תראה שמשה רבינו ע"ה התפלל על ישראל כשחטאו בעגל עד שאמר ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת וכאשר קם קרח לחלוק על הכהונה ולדבר דברי חכמה בעבודת השם ולפיכך פתח הפרשה ואמר ויקח קרח כי לשון קיחה נופל על דבר נכבדות או תפלה או נבואה או חכמה כמו שאמר קחו עמכם דברים.

והוא הענין בלקח טוב כי הוא קנין מקניני האדם הנכבדים והוא הענין בהושע שנאמר קח לך אשת. ותרגמו יונתן אזל אתנבי נבואה על יתבי קרתא וכן תרגם אנקלוס ויקח קרח ואתפלג קרח והוא שדבר דברי חכמה בעבודת השם לחלוק על אהרן בעבודתו ולפי שהי' מחלוקתו שלא לשם שמים בערה חמת משה עליו ועל חבריו ונפל על פניו מיד להענישם בתפלתו. וסוף דבריו אם כמות כל האדם ימותון אלה וגו' ואע"פ שהם היו חכמים וידועים כמו שאמר קריאי מועד אנשי שם ולא היו מבקשין רק לעבוד השם התאנף בהם עד תכלית לפי שראה הפסד ההנהגה שהוא סבת כל רע ובקש מהשם עד שמתו הם ובניהם וכל הנטפלים אליהם וירדו חיים שאולה מדה כנגד מדה כי סוף היוצא מדבריהם נבלעם כשאול חיים שזה הוא סוף כל מפסיד הנהגה ישרה ואפילו תהיה כונתו למצוה אחר שאין למצוה ההיא מקום וזמן היא עבירה רבה. והוא שאמר זכרון לבני ישראל למען אשר לא יקרב וגו' ולא יהיה כקרח וכעדתו וגו'.

הלא תראה כי השם צוה לישראל להמליך להם מלך וכאשר שאלו מלך בימי שמואל נחשב להם לעון גדול אחר שהיה שמואל בזמן ההוא מנהיג טוב ונאמן והוא שהתוכח עמהם על דרך שהתוכח משה רבינו ע"ה ואמר לא חמור אחד מהם נשאתי וכן שמואל אמר הנני ענו בי נגד י"י ונגד משיחו את שור מי לקחתי. ומיד מי לקחתי כופר ואעלים עיני בו. ר"ל אחר שלא נמצא במנהיג רק טוב אין מקום לקיום המצוה בהקמת מלך ואחר שהמצוה ההיא אין לה מקום קיומה עבירה רבה לפי שאין הכונה לטוב רק לרע והוא שאמר הלא קציר חטים היום אקרא אל י"י ויתן קולות ומטר ודעו כי רעתכם רבה אשר עשיתם בעיני י"י לשאול לכם מלך המשיל להם באות ההוא המלך במטר לפי שהמלך מעמיד העם בדבר השם וגמשפטו כמו שהמטר מעמיד העולם השפל ומפרנסו בדבר השם והמשיל הקמתו בלא זמנו כמטר בזמן קציר חטים שאין תועלת בו רק הפסד רב והוא שאמר ודעו וראו כי רעתכם רבה. והם גם כן הודו ואמרו כי יספנו על כל חטאתינו רעה לשאול לנו מלך.

ראה והבן שההנהגה המבוקשת בלא זמנה היא רעה רבה ומוספת על כל שאר חטאי העם כל שכן כשיבקשנה מי שלא נתנה לו וכל שכן אם אינו ראוי אליה וזה דבר יכשלו בו רבים כי יאמרו כלנו בני איש אחד נחנו או יאמרו ישר אנכי כפלוני ופלוני וזו סכלות גמורה. כי יש לך לדעת כמו שבחר רצון השם מין האדם משאר בעלי חיים כן בוחר באיש מאנשים ממשפחה אחת ובמשפחה ממשפחות משבט אחד ובשבט שבטים מעם אחד ובעם מעמים. הלא תראה שישראל נבחר מכל העמים ושבט לוי מכל שבטי ישראל והשבט ההוא בלבד הפקד על משכן העדות ולא היה רשאי אחד

מהשבטים להקים המשכן או להורידו או לתת אותו רק הזר הקרב יומת. גם השבט ההוא נחלק לשלוש משפחות כנגד השלש כתות הנזכרות עבודת בני קהת באהל מועד בקדש הקדשים והיא היתה בכתף כי העבודה ההיא בדברים העצמים לאדם ואין לזרים אתם ועבודת בני גרשון ביריעות ובקלעים. ועבודת בני מררי בקרשי המשכן ובריחיו ועמודיו ואדניו ועמודי החצר ואדניה ויתדותיה איש איש לפי מה שהיה ראוי. ואהרן בלבד נבחר לכהונה לא שהכל שוין באנושית ואפילו בדבר מצוה דמלכותא דרקיעא כעין מלכותא דארעא מהם רואי פני המלך מהם עומדים בחצר המלך מהם עומדים בשער המלך מהם עושים בשכרם מלאכת המלך והולכים להם. וכמו כן החכמים הצדיקים השלמים בחכמה ובמדות אשר להם מהלכים בין העומדים הם רואי פני המלך ושאר החכמים הם העומדים בחצר ובעלי המעשים הם היראים הם יושבים בשער המלך ושאר עם הארץ עובדי האדמה ומי שהוא ממינם הם הנוטלין שכר על מלאכתן והולכין להם.
וזה דבר צריך בו השתדלות רבה מתמדת לכל כת וכת מן הכתות ולהתנהג איש איש באשר הוא ר"ל המוכיח צריך שיוכיח הנוכח באשר הוא כפי הכת שהוא נמצא בה אם לפי טבע עצמו אם לפי טבע משפחתו וכן צריך שיסתכל בעצמו לפי החלוקה הזאת וידע מעלתו במה שראוי לו מן התוכחה וידבר בה כפי מעלתו. כמו שאמר אחד מן החכמים אין דבר שמועיל לאדם כדעתו מעלתו וחכמתו וידבר כפיהם וכמו כן הנוכח צריך שיסתכל בעצמו ובמעלתו אצל המוכיחים ומי הם אותם המוכיחים ומה מעשיהם ומה הגיע אליהם על ככה ומי שאין לו לב לבחון ולדעת זה ראוי שירחיק המקרבים אותו לעשות רצונו ותאותו ויתקרב אצל המרחיקים זה ממנו.
וזה כלל גדול וחזק לשומעי מוסר גם לחכמים צריך השתכלות רב לפי החלוקה הנזכרת ואין צריך לומר שאין ראוי לאחד מהם שיעבור על דברי חבריו כל שכן על דברי רבותיו שהרי רבותינו ז"ל הזהירו על זה במקומות רבים ור' עקיבא שהיה השלם שבדורו והיה חבוש בבית האסורין לא רצה לאכול בלא נטילת ידים ואמר מוטב שאמות מיתת עצמי ולא אעבור על דברי חברי. וזה דבר פשוט בתלמוד שראוי לאדם שיבטל רצונו מפני רצון אחרים ואפילו כשאין ברצונו שם עבירה אלא אחר שיש במעשיו או בדבריו שום אפקורתא צריך שלא יעשה ושלא ידבר לפני מי שגדול ממנו לפי שהעושה זה גורם הפסד גדול בעם שיעשה כל איש הישר בעיניו.
והוא שאמרו רבותינו ז"ל כל המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה ועוד אמרו לא מתו בניו של אהרן עד שהורו הלכה בפני משה ואף על פי שהסכימו להלכה נענשו ועל דרך זה הזהיר החכם ואמר אל תתהדר לפני מלך ר"ל שאין ראוי אף לגדול להתגדל ולהתהדר

לפני המלך אחר שהוא נבחר למלך באי זה מין מן המלוכה. וכן אין ראוי לעמוד לפני גדולים ידועים אף כי ידמה בנפשו שהשיג מעלת אותם הידועים כי אחר שלא נודע ולא התפרסם כמותם צריך שיחלק להם כבוד והוא שאמר ובמקום גדולים אל תעמוד ושלא תאמר אשפיל עצמי ואחלל כבודי לפני מי שאני טוב כמוהו או ממנו לפי שאם אתה טוב ממנו יאמר לך בסוף עלה הנה ואותו הכבוד שקול יותר ויותר מהשפלות שהשפלת עצמך לפני אותו הנדיב המפורסם שראו עיניך והוא שאמר כי טוב אמור לך עלה הנה מהשפילך לפני נדיב אשר ראו עיניך. ואפשר שענין הפסוק הזה הוא על דרך ולפני כבוד ענוה ואמר כי טוב שיאמר לך עלה הנה מחמת שתשפיל עצמך לפני אותו הנדיב שסוף השפלות והענוה כבוד וגדולה ורבותי' ז"ל אמרו כל המשפיל עצמו הקב"ה מגביהו ואסמכוה אקרא כל גיא ינשא ובמקומות רבים הזהירו על המדה הזאת. ומשבעה דברים הנמצאים בחכם הקדימו שאינו מדבר לפני מי שגדול ממנו בחכמה כי על דרך זה תסור המחלוקת וכל איש ואיש ממנו על מקומו יבא בשלום. עושה שלום במרומיו יעשה שלום לנו ולכל ישראל.

פרשת חקת

(פרשת חקת כתובה בפרשת פרה.)

פרשת בלק

עמי זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב ומה ענה אותו בלעם בן בעור מן השטים ועד הגלגל למען דעת צדקות י"י

אע"פ שמשמעות הפסוק נראה בתחלת עיון שבלק היה היועץ אין הדבר כן כי לפי הנמצא בתורה ובדברי קבלה בלק היה הנועץ ובלעם היועץ והעונה אותו על מה שבקש ממנו לקלל את ישראל אולי אוכל להלחם בו וגרשתיו מן הארץ כי הוא ענה אותו לא אוכל לעבור את פי י"י לעשות טובה או רעה מלבי אשר ידבר י"י אותו אשמור לדבר והוסיף בדרך עצה ואמר הנני הולך לעמי לכה איעצך מה יעשה העם הזה לעמך באחרית הימים. הנה בכתוב הזה נראה שבלעם יעץ את בלק על העם ולא נזכרה שם העצה לגנותה כי אמרו אשר יעשה העם וגו'.

ובהיותה הודעת עתיד לא עצה אם כן אין ספק שהכתוב ההוא חסר והוא כאלו אמר לכה איעצך מעתה כי אשר יעשה העם הזה לעמך יהי' באחרית הימים או רצה בו איעצך בדרך שאשר לו לעשות לעמך יהיה באחרית הימים לא עתה מכל מקום אין ספק שלא נזכרה שם העצה אבל הקבלה האמיתית הודיעה שבלעם אמר לו אלהיהם של אלו שונא זמה הוא ר"ל שהשם קדוש והוא אוהב קדושים ומקרבן ושונא מחללים ומרחקם והזמה

היא מחללת האדם ומגרשת אותו מאנושותו יותר משאר המעשים לפי רב המשכו אל ההנאה ההיא. הלא תראה שהקדושה מרחקת אפלו חברת האשה המיוחדת לבעלה כמו שאמר וקדשתם היום ומחר ואמר על זה היו נכונים לשלשת ימים אל תגשו אל אשה כל שכן חברת האשה האסורה וכל שכן אשה העובדת ע"ז כי היא בלא ספק תסית החושק אותה ותדיחהו וכמעט שימלט איש מזה בעת המעשה והוא שהפליג ברע בלעם בעצתו ואמר אלהיהם של אלו שונא זמה הוא וכו' עד שבעצתו הפקירו להם אנשי מואב את בנותיהם אף על פי שהעצה הזאת לא נזכרה במקומה בבאור בתורה אמנם משה רבינו ע"ה באר אותה במקום אחר באמרו אל פקודי החיל החייתם כל נקבה הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם למסור מעל בי"י על דבר פעור. הנה במקום הזה התבאר שבלעם יעץ את בלק להפקיר נשיו ונשי מדין כדי להכשיל את ישראל בזמה עצמה ובנמשך אליה מן הכפירה. והוא שבא בפרשה הזאת ויקם בלעם וישב למקומו וגם בלק הלך לדרכו וסמך לו וישב ישראל בשטים ויחל העם לזנות את בנות מואב ותקראן לעם לזבחי אלהיהן וגו' כי זה בלא ספק סוף הזונה להתפתות אל האשה וללכת אחריה. וכל זה הרע יצר הרע היה סבתו כי הוא עושה בהם מה שלא יוכלו האויבים לעשות בכל כלי מלחמתם ובכל תחבולותם כי השם שומר ישראל מכל פגע ומכל עמל בכל עת שישמור הוא נפשו מבחור ברע.

ועל ענין זה התוכח השם עם ישראל לאמר מה עשיתי לך ומה הלאתיך ענה בי ר"ל שהשם היה מנהיג אותו כל הימים לאט ולא המליך עליהם מלך מראשון להכביד מס עליהם שילאו בו אבל מנהיגיו היו משה ואהרן ומרים והם היו מאכילים אותו מן והמשקין אותו מי באר במדבר והמלבישים אותו שני עם עדנים בלא טורח ובלא עמל כמו שאמר שמלתך לא בלתה מעליך ורגלך לא בצקה מה שלא אירע מעולם לאומה אחרת שמנהיגיו הם המכבידים עול והאוכלים כל אשר לעם ואם יעמדו ימים בצבא ימותו ברעב ובצמא ובחוסר כל אז יוציאו הוצאות רבות. ועל דרך זה התוכח עמהם ואמר כי העליתיך מארץ מצרים ומבית עבדים פדיתיך ואשלח לפניך את משה אהרן ומרים וכן התוכח על תורתו התמימה לפי שהשם לא הכביד בה עול מצות כשאר כתות דתות האומות המטריחות אותם בצום ובענוי דרכים ובשאר מיני ענוי עד אשר מהם שישרפו בניהם באש וכיוצא בזה כל תועבת י"י אשר שנא חלילה לו מרשע אבל נתן לעמו תורה תמימה סור מרע ועשה טוב. והעיקר שלא לרדוף אחר התאות ובלבד תאות הנשים שהוא חרפה גדולה שלמחר אומר לו לך עבוד ע"ז. אבל כל זמן שהיצר לא ימשול בעם הוא ימשול בכל ולא תבואהו קללה והוא שאמר עמי זכר נא כלומר זכור והתבונן

בעצת בלעם ובמענהו לבלק כשקראו לקלל את ישראל ולא אבה י"י לשמוע אל בלעם ויהפוך את הקללה לברכה שהרי ברכו בדבר השם כל זמן שטובו אהלי יעקב ומשכנות ישראל והוא כל זמן שהחזיקו בתורתו. והוא שאמר הנה ברך לקחתי וברך ולא וגו' אבל לפי שידע בלעם בחכמתו שהשם שונא זמה לפי רב גנותה ותכלית רע הבא מאתה וידע גם כן שהשם נתן רשות ביד האדם לבחור טוב ורע יעץ את בלק שיפקיר להם נשיו עד שיעבדו לאלהיהם והזמה היא היתה סבת מגפה גדולה בישראל ולא שבה חמת השם מעליהם עד שבא פנחס וקנא לאלהיו והרג נשיא שבט שמעון העז שבשבטים והרג עמו בת נשיא מדין בקנאו לאלהיו ואע"פ שלא באה אזהרה בתורה על בעילת נכרית דרך מקרה באה הקבלה שהבועל ארמית קנאין פוגעין בו מה שאם עשה אחד כן על אחת מן העריות נהרג עליו. וזה כאשר הרג נשיא השבט על בעילת ארמית השיב חמת השם מעל כל העם ונתכהן ונתן לו השם ברית שלום.

ראה גם ראה אמתת הדבר החשוב לרבותינו ז"ל שהוא מועיל מאד בהרחיק דברים רבים שלא הוזהר עליהם בתורה בבאור אבל יוצאים מתוך דבריה ומתוך דברי הקבלה כרוב מאכל וכרוב משתה ורב שחוק ושאר יתרונות כפי מה שבא בספרי החכם, וכן הוא מועיל להרחיק בדברים קלים שלא באה עליהם מצוה בתורה כענוה ודבר אמת וכיוצא בהם. וזה מבואר ונגלה ליחידים ולזה כונו ז"ל בדבר שאמרנו והוא אמרם והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה שאי אתה יודע שכרן של מצות ר"ל שהתורה הסתירה הכונה מרבים לפי שאינם ראוין לה ואע"פ שבקצת המצות הזכיר שכר ובקצתם עונש אל יעלה בלבך שאין שכר לקצת מצות שלא נזכר בהן יותר ויותר משכר קצת המצות שנזכר בהן וכן בעונש כי אין הדבר כן כי השכר והעונש שנזכרו היה כפי חכמת השם בהשיגה הצורך הכללי.

ועל הדרך הנזכר אמרו גם כן הוי רץ למצוה קלה ובורח מן העברה רצה בו העברה הקלה שאין אתה יודע גם כן עונשין של עברות. הלא תראה שבועל ארמית דרך מקרה אין בתורה עליה אפי' מלקות ועם כל זה כשהרג פנחס זמרי עליה היה שכרו גדול שנתכהן וכרת לו ולזרעו ברית שלום והשיב את חמת השם לפי שהזימה מגונה מאד אצל הכונה והאדם נוטה בה מדרך השם שעליה כרת ברית וקדש ידיד מבטן וצאצאיו חתם באות ברית קדש בדרך שהכלי הנושא האות בעצמו לא יחללנו בפעולתו וזה להציל ידידות שארנו שהוא הנפש משחת שהוא גהנם. והוא כפי מה שאמרו ז"ל שאברהם אבינו מוציא פושעי ישראל מגהינם חוץ מבועל ארמית שהוא מתנכר אליו בחללו ברית קדש הנתן לכל זרעו כדי שלא ישתמש בכלי ההוא רק לפי צורך עמידת האיש או צורך קיום

המין. ועל דרך הזה יכון בשאר כליו אל הדרך הישרה לא שיכוין להשיג היתרונות אבל כל אשר יצטרך הגוף להשתמש בחושיו להנאת הגוף יבוש ויכלם ויחסר ממנה כפי יכלתו ואז ירצהו השם ומכל רע ישמרהו ולא ילאהו אפילו בקרבן עוף אחד או במלא כף סלת כל שכן שלא ילאהו בענוי נפש או בשריפת בניו או באחת מהעבודות הקשות או בהמליך עליו מלך והוא שאמר הנביא דרך תוכחה עמי זכר נא מה יעץ וגו'.

ואמרו מן השטים ועד הגלגל הוא דבר זה נאמרו בו פירושים והקרוב אצלי שזה נאמר לפי שבשטים היתה עצת בלעם הנזכרת בתוכחה ועד הגלגל הנהיגם השם והצילם על ידי מנהיגים המנהלים לאט רגליהם הם השופטים ולא הצריכם למלך המכביד עול אבל הם מעצמם בקשוהו והמליכוהו בגלגל.

וענין הכתוב הזה הוא כאלו אמר למען דעת צדקות י"י אשר עשה לעמו מן השטים ועד הגלגל. וראיה לדבר מה שאמר שמואל בהתוכחו עם העם בגלגל על אשר בקשו להם מלך אמר ועתה התיצבו ואשפטה אתכם לפני י"י את כל צדקות י"י אשר עשה אתכם ואת אבותיכם כאשר בא יעקב מצרימה ויזעקו אבותיכם אל י"י וישלח את משה ואת אהרן ויוציאו את אבותיכם ממצרים ויושיבום במקום הזה ואמר וישלח י"י את ירובעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל ויצל אתכם מיד אויביכם מסביב ותשבו בטח.

הנה התבאר בפסוק אלה מה שאמרנו שהרי שמואל לא הזכיר בהתוכחו על צדקות י"י אשר עשה רק המנהיגים הטובים ששלח עד הגלגל והוא שכיון הנה באמרו מן השיטים ועד הגלגל וזה בא להשלמת מאמר מה עשיתי לך. אבל להשלים מאמר מה הלאתיך אמר הנביא כעונה במה אקדם את י"י אכף לאלהי מרום האקדמנו בעולות בעגלים בני שנה. וזה דבר שצריך להתבונן בו שהרי הקרבן מצות רבות באו עליו בתורה במקום חטא ושלא במקום חטא. אמנם מן הכתוב הזה ומכתובים אחרים נראה שאין הכונה הראשונה במצות הקרבן לעצמה כי כן אמר כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים ביום הוציאי אותם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח.

ועוד אמר לא הבאת לי שה עולותיך וחלב זבחיך לא כבדתני לא העבדתיך במנחה ולא הוגעתיך בלבונה לא קנית לי בכסף קנה וחלב זבחיך לא הרויתני אך העבדתני בחטאתיך הוגעתני בעונותיך. וכן אמר לא אקח מביתך פר ממכלאותיך עתודים. אלה הכתובים והדומים להם הורו הוראה מבוארת שאין הכונה הראשונה בקרבנות אבל הם כשאר מצות המוניות ששומרות המכוון באדם והוא שמוע וזה לשני פנים.

האחד כדי לבטל עלת הקרבן שהתפרסמה מקדם לא לשם אבל מהם לכוכבים ומהם לשדים כמו שאמר יזבחו לשדים לא אלוה. ולמחות הדעת הבטל הזה צוה להביא

זבחיהם אל בית אלהיהם כמו שאמר בפי' ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים וגו'. ולבטל עבודת הקרבן היה זר מאד לפי רב הפרסום ולפיכך היה רצון השם במצות הקרבן זה אחד מן הפנים. והשני כי כשידמה האדם שהדם שהוא הנפש יכפר על הנפש החוטאת כמו שבא כי הדם הוא בנפש יכפר אז יעלה על לבו שנתרצה אל השם ולא ישאר במרדו אבל ישוב מדרכו הרעה ויבא לשמוע בקול י"י לא שהרצון הראשון באדם הוא זה. והוא שאמר לא הבאת לי כי הרצון הראשון הוא הצנע לכת עם אלהיך כמו שיתבאר. והוא שאמר כלשון בני אדם העבדתני בחטאתיך הוגעתני בעונותיך כי כן יאמר בין בני אדם כשיעשה אחד לאחד מה שלא ייטב בעיניו ויתמיד בו כי הוא יאמר לו הוגעתני. וכשהעם מביא על התמדת עונותיו קרבנות יאמר לו רצון השם הוגעתני בעונותיך. ועל דרך זה אמר דוד לא על זבחיך אוכיחך ועולותיך נגדי תמיד לא אקח מביתך פר ממכלאותיך ר"ל שאין זה המכון אחר שאין בו שלמות לאדם ולא נמצא תועלת בכליון ההוא אצל הכונה כמו שאמר האוכל בשר אבירים ודם עתודים אשתה ואמנם המבוקש זבח לאלהים תודה ושלם לעליון נדריך וכן אמר זבח ומנחה לא חפצת אזנים כרית לי עולה וחטאה לא שאלת כי לא בא בפרשת קרבנות הקרב לפני קרבן אבל אדם כי יקריב מכם קרבן ואמר אם כך קרבנו יעשה על הסדר הזה. ונפש כי תחטא ועשתה כך וכך אמנם הצבור לפי שיש בו אנשים רבים שלא ירגישו בחטאם או שלא יחושו לו בא עליו הצווי צו את קרבני לחמי. וכיוצא בזה לפי שיתישב דעת העם בכפרת מה שעבר מן החטא. אמנם העיקר הגדול לשמוע בקול י"י וללכת בדרכיו לא שהיתה הכונה לשלמות האדם בקרבן כי אלו היה כן לא היה בא על השוגג בלבד אבל היה ראוי יותר על המזיד וכן לא היה לו מקום מיוחד בירושלם ולא משפחה מיוחדת כבית אהרן בלבד אבל כל איש ואיש היה לו להקריב בכל מקום שהוא שם ולא היה נמנע בזמן הארוך שעמדנו בגלות אבל היה ראוי להתמיד בתוכנו כתפלה וק"ש ושאר עבודות אלוהיות המשלימות האדם. ואחר שהוא כן כל מקום ראוי לישראל לזכות בו ולקנות חיי העולם הבא ובלבד שילך בדרכי השם כפי המקום שהוא שם.

ובזה נסתלקה טענת העמים מעלינו האומרים כי נמנעת ממנו תשועת הנפשות אחר שאין אנו מקריבין קרבן והקרבן הוא על השוגג ואין בשוגג אבדן נפש וקרוב לשמוע מתת הכסילים זבח. והלא שמוע מזבח טוב כי הוא המכוון. והוא שהוסיף הנה כמבאר לדברו המוקדם הירצה ד' באלפי אלים ברבבות נחלי שמן האתן בכורי פשעי פרי בטני חטאת נפשי. ר"ל האם רצון השם הראשון באלפי אילים כי אם באה המצוה על זה היתה לפי דעת ההמוני ובזה נתרצה אלי ומנע ממני תועבת השם לשרוף הבנים והבנות ולא

יניחני בזה לרצוני. והוא שאמר האתן בכורי פשעי כי מרוחק הוא אצל האמת לאבד דבר כל שכן מין האדם אבל הכונה שיעשה האדם באשר הוא אדם והוא שאמר הגיד לך אדם מה טוב ומה י"י דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלהיך ענינו אתה מין האדם הגיד לך השם מה טוב לך להשלמתך ומה הוא המכוון בך והוא שדורש השם ממך לא דבר שהוא גבוה ממך ולא תוכל לעלות אליו כי לא בשמים הוא ולא רחוק הוא גם כן שתצטרך לטרוח כדי להשיגו כי לא מעבר לים הוא כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו והוא השיג הישר בין אחרים ובינו והוא המשפט בין איש לרעהו שהוא סור מרע כרציחה וגזלה וגנבה וכיוצא בזה. ועשות הטוב הוא אהבת החסד זה את זה כי אין קיום בהנהגה המדינית הצריכה לחיי האדם רק בשתי מדות אלו וזהו הישר בינו ובין אחרים אבל הישר לעצמו הוא שילך האדם בצנעה בדרכי השם והוא שילך האדם בכל דרכיו בדרך הישרה והיא הממוצעת והיא שלמדה משה רבינו ע"ה מצד ידיעתו דרכי השם ובלכת האדם בדרך ההיא ילך עם אלהיו מלכו יעבור לפניו וד' בראשו.

והוא שאמר החכם עיניך לנכח יביטו ועפעפיך יישירו נגדך ר"ל שים השגחתך מי הוא נגדך. והוא השם כדרך שאמר נעים זמירות שויתי י"י לנגדי תמיד ובזה יישירו עפעפיך נגדך או שניהם צווי ואמר כמבאר דרך השגת הענין הזה פלס מעגל רגליך וכל דרכיך יכונו לפי שהשגת זה הוא כשישקול האדם ויפלס כל דבריו ומעשיו בדרך שלא יהיה בו יתרון ולא חסרון והוא שירחיק שתי הקצות בדרכיו כי ההולכים באמצע הם הצנועים הישרים ועליהם נצטוינו באמרו והלכת בדרכיו כמו שהתבאר בפרשת ויצא יעקב שאפילו הנטיה אל הימין והוא יתרון הצדק שאומרין האומות שהוא טוב קרא החכם רע באמרו אל תט ימין ושמאל הסר רגלך מרע. ולפי זה הענין נקראה תורת י"י תמימה ונקראה גם כן ספר הישר לפי שכל דרכיה ישרים וכולם דרכי נועם ונתיבותיה שלום. ואל זה כון הנביא באמרו והצנע לכת עם אלהיך. נמצא המאמר הזה כולל המדות ומעלות השכל כי הראוי לומר כי במאמר והצנע לכת רמז על דרך חכמה כדרך שבא שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים ואם תרצה להקל על עצמך ולומר שלא דבר הכתוב רק במעלות המדות אין נזק בזה אחר שתחלת דברו הגיד לך אדם מה טוב בא על דרך ויאמר לאדם הן יראת י"י וגומר. ועל דרך שחתם החכם את ספרו סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם.

פרשת פנחס

כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך י"י צבאות הוא.

כבר בארו רבותינו ז"ל שפסוק זה נאמר על פנחס זכור לטוב והפסוקים הקודמים לו הורו על זה כי כבר הקדים הנביא ואמר ועתה אליכם המצוה הזאת הכהנים אם לא תשמעו ואם לא תשימו על לב לתת כבוד לשמי אמר י"י צבאות ושלחתי בכם את המארה וגו'. ואמר אחר זה וידעתם כי שלחתי אליכם את המצוה הזאת להיות בריתי את לוי אמר י"י צבאות. בריתי היתה אתו החיים והשלום ואתנם לו מורה ויראני ומפני שמי נחת הוא. תורת אמת היתה בפיהו ועולה לא נמצא בשפתיו בשלום ובמישור הלך אתי ורבים השיב מעון. כאשר תתבונן בפסוקים אלה יראה לך במיעוט עיון שהם ראויים להאמר על פנחס והוא שפתח בו בלוי וסיים בכהן כמו שאמרו ז"ל לא נתכהן פנחס עד שהרגו לזמרי ובריתי השם את לוי מצאנוהו על פנחס כי כן כתוב בו הנני נותן לו את בריתי שלום והוא שאמר הנביא בריתי היתה אתו החיים והשלום. ועתה צריך להתבונן ולהתעורר על המצוה הזאת שהזכיר הנביא פעמים שהיא שלוחה לכהנים וכן צריך להתבונן על ברית הלוי שהרי בתורה אמר את בריתי שלום ובנביא אמר החיים והשלום.

ונאמר שהנביא מלאכי חותם הנבואות פתח תחלה באהבת השם אותנו מכל העמים והאהבה ההיא היא באהבתנו אותו כמו שהתבאר בפרשת אלה תולדות יצחק ואחר זה בא להזכיר ולהעיר שהאהבה צריכה שתהיה דרך כבוד במחשבה ובמעשה והוא שנשתדל לכבדו ולקדש שמו ונזהר מאד מחללו ומבזותו וכל אשר יתקרב האדם אליו כפי הקורבה ההיא צריך שמירה רבה על זה. ולפי ענין זה פתח הנביא ואמר בן יכבד אב ועבד אדניו ואם אב אני איה כבודי ואם אדונים אני איה מוראי. ולפי שידוע שהבן והעבד קניני האדם לאדם והבן הוא קנין עצמו כי האב הוא סבת היותו והעבד הוא קנין כספו אין בקנינו שום דבקות לעצם ולפיכך הבן מכבד מאהבה למה שקדם לו ממנו לא לקבל פרס רק לעשות הראוי לו לעשות והעבד מכבד אדניו ועובדו מיראה כדי שלא ימנע ממנו מאכלו ושאר צרכי חייו ושלא יכה אותו כן האדם שהוא מחובר מגוף ומנפש כשיעבוד השם מצד נפשו הנבראח בצלמו יעבדנו מאהבה כחק הבן וכשיעבדנו מצד הגוף יעבדנו מיראה. ולפי שהגוף הוא אשר ישלם תחלה צריך להקדים היראה כי אין מבוא לאהבה זולתה וכשיעבוד האדם לא מאהבה ולא מיראה רק במצות אנשים מלומדה או להתגדל בין בני אדם אין עבודתו כבוד השם רק בזיון וקצף ולפיכך הוכיח הנביא ואמר בן יכבד אב וגו' לפי שהעובד על ענין זה אינו כבן ולא אפילו כעבד.

ולפי שהכהנים הם הקרובים אליו לבא לפניו ולעבדו יחס הענין גדול המעלה הזה אליהם בפרשה זו והיא הנותנת לכל תלמיד חכם בתורתו ולבעל מעשים במעשיו ולמתפלל בתפלתו ובהודאותיו לתת כבוד לשמו. והוא שהעובד השם ישים אל לבו מי הוא העובד

ומי הוא הנעבד ומה העבודה הזאת אליו אז יראנו ויכנע לפניו ומפני שמו נחת הוא לא ייירא מבני אדם ולא יחוש לכבודם אבל כל אשר יראה שר וגדול מחלל שמו יקנא בו קנאת השם ליסר ולהוכיח ולענוש כדרך שעשה פנחס בנשיא השבט העז. ועל דרך שאמר השם לירמיהו ואתה תאזור מתניך וקמת ודברת אליהם את כל אשר אנכי אצוך אל תחת מפניהם פן אחתך לפניהם. ואמר ואני הנה נתתיך היום לעיר מבצר ולעמוד ברזל ולחומת נחשת על כל הארץ למלכי יהודה לשריה לכהניה ולעם הארץ ראה גם ראה כי שלחו אל הגדולים ואל הקטנים והעובד השם אל דרך הזה לכבוד השם לא להתכבד בין בני אדם ירצה השם עבודתו לא העושה מצות השם כדרך הפורע חובו יהיה מה שיהיה מטבע יפה או פסולה כי תחשב לאיש ההוא עבודתו עבירה וכן המתפלל בקול רם והמברך בקול רם כדי להשמיע קולו ואזניו לא תשמענה מה שמוציא בפיו קללה תחשב לו. והוא שאמר הנביא וארותי את ברכותיכם וגם ארותיה כי אינכם שמים על לב. רוצה בו מה שאמרנו שיהפך השם ברכתם לקללה לפי שאין הברכה מצוירת בלב ורחמנא לבא בעי כמו שבא ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם ואפשר שהחכם רמז לזה באמרו מברך רעהו בקול גדול קללה תחשב לו.

ועל הדרך הזה הוכיח הנביא את הכהנים על הקריבם בעל מום או גזול והם שני מיני חלול השם בעבודתו שהפסח והחולה חלולו הוא בגלוי. והגזול גם כן כי יהיה תמים ונאה חלולו הוא יותר רע אל השם כי הוא כאומר אין י"י רואה ואין המקריב הקרבן ההוא עובד השם אבל עובד צלמי בני אדם הרואים. והחולי הרע הזה הוא שמתו בו רבים והוא אשר הגלנו והוא המאריך גלותנו ולפיכך חתם בו הנבואה לפי שצריך התעוררות רב על הענין הגדול הזה והשם יודע כי על הענין הזה היתה כונתי לחבר ספר ההערות הזה. כי מה יותר לאדם כשילומד תורה כל ימיו ולא ישים אל לבו למה הוא למודו וכן כשיבא לבית הכנסת ויתפלל ויפתח פיו ודלתי לבו סגורים וישא עיניו לשמים והם מוכים בסנורים מה הועיל לו והלא טוב לו שישב בביתו והוא שהוכיח הנביא ואמר מי גם בכם ויסגור דלתים ולא תאירו מזבחי חנם. וכן הקורא ק"ש שהוא כדי ליחדו ומניע ראשו לשש פאות העולם שהוא כדי להמליכו עליו ולקבל עול מלכות שמים ובלבו שבע תועבות שיצייר לו גוף או דבר ממשיגי הגוף או שיחשוב בדברים בטלים בעת קריאתו הירצהו שר משרי הארץ הכלים והאובדים אם ידבר לפניו על הדרך הזה ויאמר לפניו מה שהוא גנאי לו אבל כמתעתע יהיה בעיניו והביא עליו קללה ולא ברכה. וכן המניח תפילין שהם לאות על ידו כדי שיהיו מעשיו לשם שמים עד שבאה הקבלה שאין חיוב המצוה ההיא אלא בימי המעשה לא בשבתות וימים טובים שהם עצמם אות וכן באה

שיונחו בשמאל כדי שיהיו כנגד הלב שלא יתור אחריו להרהר מחשבה רעה. מצורף אל זה שימשול בשטן העומד על השמאל ויהיו ג"כ לטוטפות בין עיניו כדי שישים עיניו בו יתעלה ולא יתור אחר עיניו. והוא שהצריכו שלא יסיח דעתו מהם ומי ששוכח כל זה ומתקשט בהם כדי להתגאות על שכניו מה יתרון לו במצוה זו הלא אם הניחם בתיק שלהם אז טוב לו.

וכן המתעטף בציצית שבא כדי להזכיר כל המצות לעשותן ושלא יתור אחר לבו ועיניו ובהתעטפו בו יתור אחר עיניו ללכת אחר תאותיו הבהמיות ואחר לבו בהרהוריו הרעים והמספקים באמונה הלא אם הציצית בא להזכיר הרי הוא כמכיר וכופר ואלו היה שוכח היה לו התנצלות מעט לפיכך ראוי לאדם להתעורר במצות אלו ובשאר המצות לעשותן לכבוד השם ביראה ובכניעה ולהשמר בהם בשני המינים הנזכרים והוא שתהא המצוה נאה ומהודרת בנגלה כמו שאמרו ז"ל להדור מצוה עד שליש. ואמרו התנאה לפניו במצות וכו'. ושיכוון בעת המצוה למה שנוה עליה ויהיה הנסתר טוב ונאה מן הנגלה ואז ייטיב לראות ולהביט כי טוב ההבטה והראיה הוא בהסתכל האדם בדבר במה שיוכל להשיג ממנו הן בלמוד הן בנבואה כמו שנאמר על ירמיהו הטבת לראות כאשר דקדק בעיונו ואמר מקל שקד אני רואה ולא הקל על עצמו לומר מקל אני רואה. וזה הענין צריך לכל מבקש שלמות ואז אפשר לו להשיג השם ולחסות בצלו ואחר שיקשט עצמו ישתדל לקשט אחרים כמו שבא אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם ואשר יוציאם ואשר יביאם. כן צריך בכל דור ודור ובכל עיר ועיר. והאיש הנבחר כזה הוא הקדוש ובריתי השם עמו ועל זה נצטוו הכהנים ושאר משרתי השם כמו שאמר וידעתם כי שלחתי אליכם את המצוה הזאת וכבר התבאר זה.

ולפי שפנחס קנא לאלהיו ומיראתו אותו לא היתה יראת אדם על פניו והרג נשיא שבט על חללו השם בעבירה שלא באה עליה בתורה לא עונש מיתה ולא עונש מלקות נתן לו השם את בריתו שלום. ושם ברית אמרו בו המדקדקים שהוא על משקל שבית ושרשו ברה והה"א במקום אל"ף שבאה במלת וברא אתהן שהוא ענין כריתה. ואיני יודע למה לא חברו אותו אל ברו לכם איש שהוא ענין בחירה כי האהבה השלמה בין שנים כשיבחר זה בזה ושם שלום נגזר מן שלם וענין שלם תמימות ומלוא כמו שבא אבן שלמה וצדק. ותשלם כל המלאכה. ולפיכך יאמר שלום על העדר מלחמה וקנאה כמו שבא על הרוב בלשוננו ומזה נאמר שלמים הם אתנו וזה לפי שהמלחמה והקנאה חסרון גדול לבני אדם והוא באמת מקלקל השורה. ואחר שהוא חסרון כשיעדר ימצא השלמות וכשיבא בכתוב על זה הענין יאמר בל"ע פאצ"י. וכן יאמר על שלום על בריאות הגוף ועמידתו

בשלוה ובהשקט ומזה נאמר אתה שלום וביתך שלום וכל אשר לך שלום יהי שלום בחילך שלוה בארמנותיך. לך נא ראה את שלום אחיך ואת שלום הצאן ורבים כמוהו וכשיבא על זה יאמר בלעז שלוי"ט.

ומזה הענין הוא קריאת השלום ושאלתו וכשהנפש על מתכונת ישרה יאמר לפי הדרכים האלה שהיא בשלום לבריאותה ושלותה ולהעדר האיבה הגופנית והרוחנית רצוני ברוחנית איבת השטן ולהיותה בשלום עם השם ואינה מכלל אויביו כמו שבא בשלום ובמישור הלך אתי. ולפי הענין הזה יאמר שלום על מעלות מדות או על מעלות השכל או על שתיהן. ומזה הענין הוא בקשת השלום שאנו מבקשים ממנו יתעלה ולפיכך תקנו ברכת השלום בשלוש אחרונות שהן על דרך מי שנטל פרס מרבו והוא אמרנו שלום רב על עמך כמו שבא שלום רב לאוהבי תורתך ונאמר וישם לך שלום.

ולפי ענין זה נאמר הנני נותן לו את בריתי שלום. ובא שם שלום לכלול מעלות המדות ומעלות השכל ואע"פ שבמקומות יבא על ממלות המדות בלבד אמנם במקום זה בא גם כן על מעלות שכליות שהן החיים האמתיים לפי שהשלום רומז אל כל שלמות כמו שאמרנו עד שתארו בו עצמו ית' כמו שאמרו ז"ל על מאמרו ויקרא לו י"י שלום והוא שבאר הנביא ואמר בריתי היתה אתו החיים והשלום. וסבת מתן ברית החיים והשלום היתה יראת שמים כמו שקדם והוא שאמר ואתנה לו מורא רוצה בו גמול המורא והוסיף ביאור ואמר ויראני ומפני שמי נחת הוא רצה בו ומפני שמי נחת מפני אחר לא נחת כמו שהוזהר לירמיהו אל תחת מפניהם לפי שיראת שמים הוא המבוא הגדול לכל המעלות הן לעצמו הן לאחרים. ולבאר ברית החיים והשלום הוסיף ואמר תורת אמת היתה בפיהו וגומר לפי שהברית ההיא היתה לעצמו ולאחרים והוא כשנתנה לו הכהונה אחר שהרג את זמרי והכהונה היתה החיים והשלום לו ולכל ישראל הנמשכים אחריו שהכהן הגדול היתה תורה יוצאה ממנו לכל ישראל כמו שבא בהנהגת המלך ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו. וכן כל ספקות הדת היו מתבארות על פיו כמו שבא בפרשת כי יפלא ממך דבר וגומר ונאמר בדבר השם אל אהרן ולהבדיל בין הקדש ובין החול ובין הטמא ובין הטהור. ולהורות את בני ישראל וגומר. והוא שאמר בבאור ברית החיים והשלום תורת אמת היתה בפיהו ועולה לא נמצא בשפתיו רוצה בו שהיה מלמד תורה הכוללת כל החוקים הטובים והמשפטים שכוללים מעלות מדות בדרך אמת כלומר שהיה מלמד אותם בדרך השגת האמת והיא מעלת השכל שהוא החיים כמו שבאר באמרו ועולה לא נמצא בשפתיו רוצה בו שהי' נשמר מלומר עולה בהוראתו. והעול הוא הדבור החולק על האמת. ועוד הודיע הסבה שהיה נשמע בשבילה לכל והוא שהשלים

עצמו בשני השלמויות כמו שאמר בשלום ובמישור הלך אתי ובזה השיג שרבים השיב מעון על דרך שאמרו נאים דברים שיוצאים מפי עושיהם. ולבאר זה אמר כי שפתי כהן ישמרו דעת ושמירת הדעת הוא כמו שאמרנו שיהיו דבריו בדרך השמירה שלא יפסד בו הדעת שהוא השכל. ובא כי שפתי כהן ישמרו דעת כנגד ועולה לא נמצא בשפתיו וכן בא ותורה יבקשו מפיהו כנגד תורת אמת היתה בפיהו וכן כי מלאך י"י צבאות הוא כנגד בשלום ובמישור הלך אתי כמו שקדם בפרשת בהעלותך שהאיש השלום במעלות המדות ובמעלות השכליות יקרא מלאך י"י ועל דרך זה היה פנחס כל ימי היותו בין בני אדם.

והוא שאמרו עליו שהוא אליהו הנביא זכור לטוב וכן נראה לפי מעשיו שהרי מצאנו שנותר נביא הוא לבדו וקנאתו עמד על המלך והרג כל נביאי הבעל הרבים ולפיכך זכה לחיים מתמידים לנצח כמו שאמרו ז"ל שעודנו חי והנביא הזה הבטיחנו שהגאולה תבא על ידו כמו שבא בסוף נבואתו הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא. כי הוא יישיר העם ללמוד וללמד ולהוכיח כמו שאמר והשיב לב אבות על בנים וגו' רוצה בו לב החכמים והרבנים שהם אבות באמת העושים בלמודם נפש התלמידים שהם הבנים והכונה בו שיתן בלב הרבנים ללמד ולהוכיח התלמידים וכן יתן בלב התלמידים ללמד ולקבל תוכחה אז תמלא הארץ דעה את י"י וישפוך רוחו על כל בשר כלומר הבשר החי והוא כנוי לכל חכם לב. כמו שהתבאר בפרשת ויהי ביום השמיני לא שישפוך רוחו על הסכלים חלילה חלילה מהאמין זה הסכלות שיצא בזמנינו עד שהחסידים שבדורנו לפי דעת ההמוני יאמרו זה והם מתכונים להגדיל כבוד השם בזה והאומר זה בוזה השם הנכבד והנורא. הלא תראה על מה הוכיח הנביא הזה את הכהנים תופשי התורה ואמרו לכם הכהנים בוזי שמי ואמרתם במה בזינו את שמך מגישים על מזבחי לחם מגואל ואמרתם במה גאלנוך באמרכם שולחן י"י נבזה הוא. ואין ספק כי זה היה ממין השגיאה הזאת שאומרים האומות והמתדמים אליהם מבני עמנו שהשם יתעלה מרוב ענותו משרה שכינתו על הכל ולא יחוש לדברים השפלים בבזיונם. ואל זה הדעת כון הנביא לבטלו באמרו וכי תגישון עור לזבוח אין רע וכי תגישו פסח וחולה אין רע הקריבהו נא לפחתך הירצך או הישא פניך אמר י"י צבאות. ואם זה יאמר בקרבנות הבהמה שאין מכון לעצמו ואין לו קרבות כלל עם השם קל וחומר למקריב הקרב אל השם או שאר משרתים וכל שכן לקרוב באמת אשר רוח השם בו ואיך יעלה על לב אדם שעיניו בראשו שהשם ישלח דבריו על יד מי שאינו שלם והוא לא בא מעולם אל ביתו ולא לחברותיו וגם פניו לא הפנה אליהם אבל אחוריו אל היכלו ואיך ישלח דבריו ביד אדם אשר לא

ידענו. וכי ישאלוהו מי שלחך אלינו יאלם ואם יפתח פיו יהיה לו למחתה כמו שאמר החכם פי כסיל מחתה לו ושפתיו מוקש נפשו.
וכבר אמרו חכמים ששלוחו של אדם מורה על שכלו והחכם אמר ממשל על מין האדם מקצה רגלים חמס שותה שולח דברים ביד כסיל וסמך לו דליו שוקים מפסח ומשל בפי כסילים. וידוע כי מה שהזכיר שני פסוקים אלה דברים ומשל העיר על שני מיני דבור בחכמה המין האחד שיאמר פשוטו בלא משל והוא שקרא דברים והאחד שיאמר על דרך חידה והוא שקרא משל ובא להעיר על שניהם למנעם מפי הכסיל כי המוסר חכמה ומשלחה ביד כסיל והוא שקרא שולח דברים ביד כסיל הוא כחותך רגליו לבעל הרגלים שיסבב לו שלא יזוז ממקומו וכן חומסו חמס רב עד שהיה מוטב לו שלא נברא וכן המוסר דבר חכמה בפי הכסיל מונע תועלתה וחומסה חמס גדול עד תכלית והוא שקראו חמס שותה על דרך שבא ישתה לעג כמים. איש שותה כמים עולה רוצה בו שהוא מפליג בלעג ועולה. ובא לשון חמס בזה על החכמה כדרך שאמר אחד מן החכמים אל תמסרו החכמה למי שאינו מאנשוה פן תחמסוה. ואחר זה אמר שהמשל בפי הכסילים הוא על ענין שוקי הפסח שהאחת גבוהה מחברתה ותשנה תנועתה כנגד האחרת עד שאחת מהן לא תלך ביושר בגבוה האחת על האחרת וכן הם שני אופני המשל בפי הכסיל ולפיכך ראוי למנעם מהם ועם זה נמנע בחכמת בני אדם כל שכן וכל שכן בנבואה הבאה מאת השם בתכלית שלמות האדם.
וזה דבר נודע אצל החכמים היודעים האמתות והמבחינים הטוב והוא דבר מפורסם בדברי קבלה עד שאמרו ז"ל אין הנבואה שורה אלא על חכם גבור ועשיר. והם בארו שהשמח בחלקו ופרשו בו המסתפק הוא העשיר והוא המואס המותרות הנהנה מיגיעו ואוכלו הפך מי שנאמר בו ולא ישליטנו האלהים לאכול ממנו רוצה בו להנות ממנו כי לא לשלול ממנו האכילה שהיא בליעת הגרון בלבד בא רק רוצה בו שאינו רוצה להנות משלו ולשמוח בו רק כל ימיו מכאובים וכעס ענינו והוא רעב. ולפיכך בליעת גרונו אינה אכילה וכן שאר הנאותיו אבל השמח בחלקו הוא הנקרא אוכל יגיעו ולפיכך סמכו זה למה שכתוב יגיע כפיך כי תאכל.
וכן ביארו שהכובש יצרו בכעס ושאר התעוררות רע הוא גבור וסמכו זה למה שכתוב טוב ארך אפים מגבור ומושל ברוחו מלוכד עיר. וכן בארו שהלומד מכל אדם רוצים בו אם שיהיה המלמד נבזה או נכבד בעל דת או אינו בעל דת הוא חכם כי זה דרך דורש חכמה וסמכו זה למה שכתוב מכל מלמדי השכלתי וגו' וראיתם משם הוא כי כל אות המ"ם היא מורה שלמד כל החכמות ולא נטה לבו מדרך התורה כלל כי כן פתח בה מה

אהבתי תורתך כל היום היא שיחתי. מאויבי תחכמני מצותיך כי לעולם היא לי. מכל מלמדי השכלתי כי עדותיך שיחה לי ושאר הפסוקים נמשכים אל זה הענין. והקרוב אצלי שמאמר התנא בן זומא שאמר אי זהו חכם וכו' בא על הפסוק שאמר הנביא אל יתהלל חכם וגומר כי שם נזכרו שלשתן וכאילו הוא מפרש סוף הפסוק במה שהקדים לו ואמר אל יתהלל חכם וגומר ומאמר התנא הזה הוא כאלו אמר אי זהו חכם שראוי להתהלל בחכמתו הלומד מכל האדם רוצה בו לדעת האמת ולהשיגו על הדרך המפורש. ואמר אי זהו עשיר כמו כי רוצה בו אי זהו שראוי להתהלל השמח בחלקו רוצה בו שכל שמחתו הוא בעשרו במה שהוא חלקו כדרך יהיו לך לבדך ואין לזרים אתך כי אין שמחתו בעשרו בממונו או במדותיו הטובות רק במה שהוא חלקו לבדו. והוא שאמר כי תאכל לא שיאכלו זרים כחו כדרך רוב העולם. ומי שנמלט מזה אשריו וטוב לו וזה כולו נכלל למה שאמר הנביא בסוף השכל וידוע אותי. כמו שהתבאר במקום אחר.

סוף דבר כבר התבאר מדבריהם ששלמות המדות ושלמות החכמה קודמין לנבואה. ואין ספק בזה כי החכמה היא הסבה כי היא המקרבת אותו אל בית השם. והתנא שבא לבאר בבשנה אלו התארים השלשה לפרסום הדבר ביניהם שאין שלימות לאדם זולתם כמו שנזכר מדבריהם אין הנבואה שורה אלא על חכם גבור ועשיר שהם הקודמים לשלמות ואינם שלמות כמו שנראה מדברי ירמיה הנביא באמרו אל יתהלל חכם בחכמתו וגו' כי אם בזאת יתהלל המתהלל וגומר. וכבר יתבאר באלה הדברים כי מי שישיג זה יתנהג בדרכיו ויעשה חסד משפט וצדקה בארץ כי באלה חפצתי כלומר שישתדל בהנהגת אחרים ביושר ואמת כי זה סעיף מן הנבואה. ולענין זה רמז התנא באמרו אי זהו מכובד המכבד את הבריות שנא' בו כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו וצריך להתבונן עוד בראיתו זאת שהרי זה פסוק הקב"ה אמרו ואיך יביא ראיה ממכבדיו למכבד הבריות. לפי' נראה שכבר התבאר מדבריהם ששלמות המדות ושלמות החכמה קודמים לנבואה. ואין ספק בזה כי החכמה היא הסבה כי היא המקרבת אותו אל בית השם ושמה ידבר עמו וישלחהו אם רצה השם לא זולת זה. ולפי שהחכמה היא סבה לנבואה אמרו שחכם עדיף מנביא רצו בו שהחכמה בעצמה מצד בחינתה גדולה מן הנבואה בעצמה. והוא כמו שאמרו החכמים שהעלה למעלה מן העלול וזה דבר אין ספק בו לא שירצה בו שימצא נביא שאינו חכם הלא תראה כי כשאמר משה רבינו ע"ה יפקד י"י אלהי הרוחות לכל בשר איש על העדה אמר לו הקב"ה קח לך את יהושע בן נון איש אשר רוח אלהים בו רוצה בו רוח חכמה כפי אשר שמש משה רבינו ואשר יצק מים על ידיו לא ימוש מתוך האהל ולפיכך השיגה רוח חכמתו השלמות האחרון שהיא הנבואה והוא שאמר

ויהושע בן נון מלא רוח חכמה וזה בא אחר שסמך משה את ידיו עליו כי אין כל חכם משיג השלמות הזה אמנם אין משיג השלמות הזה אלא חכם ומוטבע ביצירתו על זה כמו שאמר לירמיה בטרם אצרך בבטן ידעתיך ובטרם תצא מרחם הקדשתיך ואע"פ שהשם יודע כל הטובים והרעים על המושגחים המכונים כונה ראשונה יאמר ידעתיך כמו שאמר על אברהם כי ידעתיו ועל משה רבינו ידעתיך בשם וכשהאיש זוכה אל המעלה הזאת לא ייירא מאדם ולא יחת ממנו ולא ידבר במטמוניות אבל יוכיח וייסר החזק והרפה. ולפי שאין בבני עמנו מי שיודע להוכיח ולא שיוכל להוכיח ולא מי שיקבל תוכחה ארך הגלות. והוא שהוכיח הנביא את הכהנים על הענין הזה ואמר ואתם סרתם מן הדרך הכשלתם רבים בתורה שחתם ברית הלוי אמר י"י צבאות יאמר כי סור הגדולים מן הדרך הישרה הוא סבת הלשל רבים בתורה גם הוראתם היא בדרך המכשול שלא ידעו לשמור הדעת והמצות עד שתעשינה דרך בזיון וחלול השם ולא יזהירו על זה והחיים והשלום נעדרים על זה והוא שאמר שחתם ברית הלוי. ולפיכך בא העונש הגדול מדה כנגד מדה הם בוזים את שמו ונושאים פני אדם בתורה והוא נותן אותם נבזים ושפלים בתוך בני ישראל ולא ישאו פנים אליהם.

והוא שאמר וגם אני נתתי אתכם נבזים ושפלים לכל העם כפי אשר אינכם שומרים דרכי ונושאים פנים בתורה. או רוצה בו שאינכם נושאים פנים לתורה וזה הוא סבת הגלות וסבת אריכותו עד עתה כי כן נפרעין מן הרשעים שמאבדין את העולם כמו שאמרו ז"ל ואבוד העולם וקיומו נאמר על החלק האנושי ממנו לפי שמין אדם נבחר בעולם השפל למציאות הטוב השלם שבו. ועל השלם ההוא נאמר כל העולם לא נברא אלא בשביל זה לפי שמצד בחירת מין האדם נמצא כל העולם נברא לצרכו. ואחר שהוא כן צריך האדם שישתדל וישית לבו להשיג שלמות האדם מדרגה אחר מדרגה כי כן יושג השלמות מעט מעט כמו שהשיג פנחס בקנאו לאלהיו בבעילה נכרית מפני שהיה העון ההוא בפרהסיא וזה כלל גדול בתורה שגדול עונש העון הקל שבקלים כשיעשה ביד רמה שהוא בלא ספק להכעיס מעונש העון החמור כשיכריחנו יצרו ולא יוכל לעמוד כנגדו. והמוכיח על העון הגלוי והמקנא עליו שכרו הרבה מאד וירבה משרה ושלום אין קץ לו ולנשמעים אליו כמו שאמרו ז"ל תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם שנאמר וכל בניך למודי י"י ורב שלום בניך יהי שלום בחילך ושלוה בארמנותיך למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך למען בית י"י אלהינו אבקשה טוב לך וראה בנים לבניך שלום על ישראל.

פרשת מטות

הלא מעתה קראת לי אבי אלוף נעורי אתה

הנביאים כשהיו מוכיחים ישראל והיו מיעדים להם הגלות לפי עונשם על עזבם השם ית' היו מבטיחים אותם על הגאולה אחר התשובה כדי שלא יתיאשו בגלות לומר אבדה תקותנו נגזרנו לנו. ואחר שהתקיימה נבואתם על היעוד הרע לב הכל בטוח ביעודם הטוב וראוי הוא ומחויב להאמין בו אמונה קיימת מאין הרהור רע ובלבד עם תנאי התשובה שהתנו לנו משה רבינו ושאר הנביאים. ולפיכך צריך להתעורר בדרכי התשובה ולהתבונן בדברי הנביאים. ונאמר שהנביא ירמיהו קדם לו בהחוכחו עם ישראל אמרו העבד ישראל אם יליד בית הוא מדוע הי' לבז נמצא שהמשיל בפסוק ההוא את השם לישראל כיחוס האדון לעבד ובפסוק הזה שפתחנו בו המשילו ביחוס האב וביחוס הבעל וכמו כן הזכיר שני מיני יחוסים אלה בפסוק א' אחר זה באמרו בהבטחת הגאולה שובו בנים שובבים נאם י"י כי אנכי בעלתי בכם ולקחתי אתכם אחד מעיר ושנים ממשפחה והבאתי אתכם ציון. ונאמר שזה כלו על דרך הכלל החשוב שמסרו לנו רבותינו דברה תורה כלשון בני אדם. וזה לפי שפתח הנביא ואמר שמעו נא בית יעקב וכל משפחות בית ישראל וידוע כי בית האדם הוא העבדים והאשה והבנים ושלשתן קניני האדם לאדם ואין מעלתם אצלו ולא השגחתו אליהם במדרגה אחת כי העבד הוא במדרגה התחתונה שהוא בא לו מבחוץ כדי לעשות לו כל מלאכה נמבזה ופחותה ככבוד הבית ופנות הזבל וכיוצא בהן ואהבת האדון לעבד אהבת תועלת בלבד ולפיכך אין השגחתו בו רק להצילו מרעב בלחם מורסן וכיוצא בו ולהצילו מקור בבגדי השקים וזה כדי שלא ימות ותאבד עבודתו והעבד ההוא עובדו מיראה וכדי לקבל פרס אין ביניהם אהבה רק לתועלת האוהב והיא האהבה הפחותה שאין לה קיימא לפי שאינה בלב. והאשה גם כן באה מחוץ אמנם לפי הטבע שבה מראש כאלו היא מגופו כדבר הכתוב זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי ואומר ויהיו לבשר א'. וידוע שהיא מיוחדת לשרתו ולעמוד לפניו והיא משתדלת להתיפות לפניו ולהפיק רצונו בכל כחה קצת מאהבה קצת מיראה גם הוא יאהבנה ויכבדנה. אמנם האהבה ההיא אינה גם כן שלמה כי היא אהבת הנאה והעבד והאשה שניהם מחוץ אבל הבן בא מגופו ואהבתו את אביו היא אהבת מעלה מפני שהאב למדו והועילו ולא לתקות גמול יאהבנו כי כבר עשה לו הטוב והוא עשהו והיה לו סבה להשיג את אשר השיג ואשר ישיג והגמול הטוב אשר עליו לשלם לאביו הוא שישתדל להשלים עצמו כי זה רצון האב בבנים ובלבד לעושים מעשיהם כפי הכונה הראויה.

וכנגד שלשה קניני האדם בבית האדם נמצאו שלש כתות במשפחות בית ישראל מהם כעבד בקיום המצות ומהם כאשה ומהם כבן והם כנגד שלשה כוחות אשר לנפש האדם

שהן קנויין לו זה אחר זה כנגד שלשה בנים שנולדו לאדם ולחוה. הכח הראשון מהם הוא השכל הקנוי שבו ילמד המלאכות כעבודת האדמה וכיוצא בה שהוא הכל להחיות הגוף אין החפץ בו כמו שבא קין שהיה עובד אדמה והוא אשר לא לא שעה השם אל מנחתו ונע ונד היה בארץ אבל לא התיר השם דמו ונתן לו אות לבלתי הכות אותו כל מוצאו ולא היה לבז כי היתה שמירת האדון עליו אבל שמירה פחותה כפי גריעות עבודתו ואם ישראל היה על הענין הזה בלבד לקיים החלק השפל משלשת חלקי המצות לא היה לבז ולא היה גולה מארצו. הכח השני לנפש טוב מזה והוא שבו יחשוב וישתכל בדבר שירצה לעשותו אם אפשר לעשותו ואיך צריך שיעשה וזה הכח מקנה המדות הטובות והחפץ בו אבל לא לעצמו כמו שבא הבל שהיה רועה צאן. וכן זה הכח מנהיג החי הנהגה ישרה ובינונית. וכפי זה הענין היא האשה בעבודתה אצל בעלה וכמוה הכת השנית מבני אדם שהם בעלי מעשים טובים

והכח השלישי הוא העיוני שבו ידע האדם הנמצאות שאינם משתנות ובו ישיג ההשגה האנושית וכנגדו בבית הבן וכנגדו יצא שת בדמות אביו וכנגדו כת החכמים בבני אדם היודעים השם והאוהבים והעובדים אותו מאהבה. ולפי שההשגה הזאת צריכה מאד להשגת המעשים הטובים ואי אפשר לה זולתה באו רב המצות עליה עד שהמכון בתורה אצל רוב העולם הוא בקיומן וגם החכמים כלן מזהירין עליהן. אמנם במעט רמז יעירו בהם על ההשגה האחרונה כדי שיתעוררו לה היחידים הראוים לה. ואל זה המין עשה החכם ספר משלי גם בספר קהלת אמר ראה חיים עם אשה אשר אהבת כל ימי חיי הבלך אשר נתן לך תחת השמש כל ימי הבלך כי היא חלקך בחיים ובעמלך אשר אתה עמל תחת השמש.

וזה הכתוב והנמשך אליו בא על שני פנים גלוי ונסתר כדרך פסוקי ספר משלי ואין לתמוה על זה יען כי נכתב בספר קהלת שאינו מחובר בדרך משל כי דרך כל חכם שטבעו מכריחו לדבר כפי השמות וכפי המליצה וכפי הענין שהרגיל בם. ונאמר שהגלוי מן הכתוב הזה בא להשלים הענין שקדם לו בשני הפסוקים הקודמים לו והוא שיהא האדם שמח במה שנתן לו השם מן הקנינים האובדים שהשיג בעמלו אשר יעמול תחת השמש והוא העושר באמת כי כאשר לא יזדמן לאדם מה שיחפוץ יחפוץ במה שיזדמן לו ובכל מה שיהיה לו או עליו לפי שכל ההווה הוא אשר רצה השם וזה רצה באמרו כי כבר רצה אלהים את מעשיך. והקדים בענין זה תחלה המאכל והמשתה כפי קדימת צורך המזון אל צורך המלבוש ושניהם צריכים לכל אדם בכל זמן ואחר כך הזכיר המשיחה שהיא צריכה לאדם בזמנים וכל מה שהוא ממינה כרחיצה ושאר הנאות התענוגים.

וראה גם ראה כי במזון הזכיר הלחם והיין בלבד שהם המספיקים למסתפק והם צריך לכל ובמלבוש הזכיר לבון הבגדים לפי שלבון הבגדים ורחיצתם יקל על האדם והוא הנוי השוה בכל. וכן בתענוגים הזכיר משיחת השמן הקלה גם כן על האדם וזה כלו להעיר האדם על זה הסתפקות ושלא לרדוף התאוות ושלא לבקש המותרות. ולפי שהאדם צריך לו להיות עזר כנגדו לקיום גופו ומינו יותר מכל בעלי חיים כמו שאמר לא טוב היות האדם לבדו אעשה לו עזר כנגדו כמו שהתבאר בפרשת אשה כי תזריע שעל הענין הזה בא הספור במעשה בראשית שהאשה נבראה מצלע האדם להיות האשה נשמעת אליו ולהיות תשוקתה אל אישה והוא ימשול בה ממשלה הראויה לפיכך השלים החכם ואמר ראה חיים וגו'

רצה בו שיתעורר האדם מהתנהג בדרך חיים ושלום כל ימי הבלו שהם ימי העולם הזה עם האשה אשר אהב להיות לו לאשה ואשר נתנה אשר רצה את מעשיו תחת השמש רוצה בו שהשם בחר אותה להיות חלקו מכל קניני העולם הזה כל ימי עמדו שם ויש לו לראות החיים והשלום עמה כי היא חלק מחלקיו ועצם מעצמיו ובשר מבשרו והוא אמרו כי היא חלקך בחיים. ולפי שהאשה נבראת לעזר האדם והיה הצורך ממשלתו בה פחת מעלת צורתה ממעלת צורת האדם על הרוב ושם בטבעה שתהיה עובדת את בעלה מאהבה ומיראה להתמיד שלום הבית עד שהתורה אשר כל נתיבותיה שלום הקלה עול מצות עשה שהזמן גרמא מעל האשה כמו שהתאמת מן הקבלה לפי שאם היתה חייבת בהן היתה טרודה בקיומן בזמניהן ולא היה לה פנאי לעבוד בעלה ולעשות מלאכת הבית והיו באין לידי קטטה. מצורף אל זה כי לפי מעוט שכלה מעטה מצותיה הבאות להעיר על השגת השלמות והמין מן המצות הזמניות הוא ראוי יותר להקל בו לפי שהמין האחד מכון לעצמו יותר. וכן לפי שלום הבית אסר לאיש דודתו והתיר לאשה דודה כי הטבע נותן שימשלו השרשים בענפים ואלו היה האדם נושא דודתו היתה האשה מושלת בבעלה הפך מה שהיתה הכונה אבל כשתנשא האשה לדודה כל שכן שהיא נכנעת לו ותכון הממשלה לאיש והוא שחבבו רבותינו ז"ל שישא אדם את בת אחותו.

ועל הדרך הנזכר נתנה התורה רשות ביד הבעל להפר נדרי אשתו. והנדרים שבידו להפר הם על שני מינים. המין האחד דברים שיש בהם ענוי נפש האשה שאם תתקיים הנדר ההוא תצטער האשה בו וימעט שלום הבית כאלו נדרה שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין או אחד ממיני המאכל או ממיני המשתה. והמין השני דברים שבינו לבינה ר"ל שתמנע בנדר דבר מהדברים המהנים אותו והמשמחים אותו כאלו נדרה שלא תכחל או שלא תתקשט או שלא תלבש בגדי צבעונים וכיוצא בזה. ואחר שהתורה נתנה רשות

ביד הבעל על שני המינים הנזכרים ראוי להתעורר בו ולדעת שעל האיש לשמור האשה מענות נפשה כל שכן שאין ראוי לו לענותה כי כפי קירבתה אליו מוטל עליו להעמידה בשלוה. וזה יורנו המין שיש בו ענוי נפש. והמין שבינו לבינה יורנו שעל האשה להשתדל בכל אשר יהנה בו בעלה וימצא בו נחת רוח אבל בשאר דברים יניחנה לרצונה ולא יעשה לה כמשפט הבת כי הבת שהיא פחותה מאחת עשרה שנה אע"פ שיודעת לשם מי נדרה ולשם מי הקדישה אין נדרה נדר ואין הקדשה הקדש ואם נכנסה בשתים עשרה ויודעת לשם מי נדרה או היא מבת שתים עשרה ולמעלה עד שתבגר אע"פ שאינה יודעת לשם מי נדרה נדרה נדר והרשות ביד האב להפר את כל נדריה לפי שעל האב ללמד בתו דרך ישרה ומישר דרכיה שלא תהא נדרנית.

ולפי הענין הנזכר חלקה תורה בין איש לאשתו ובין אב לבתו שהכונה באיש לראות חיים עם האשה כמו שהורה פשוטו של כתוב אבל לפי משלו בא להעיר האדם על החיים האמתיים הנצחי שצריך שישים עיונו והשגחתו בהם בעודו עם אשתו הדבקה אצלו והיא החומר כי היא חלקו על דרך שאמרו יפה שעה אחת בתשובה ומע"ט בעולם הזה מכל חיי העולם הבא לפי שבעולם הבא יאכל מה שבשל בעולם הזה לא זולתו. ואם האדם טורח יום או יומים לבשל בערב שבת מה שיאכל בשבת כל שכן וכל שכן שיש לו לטרוח בעולם הזה שהוא קצר יום כדי לשבוע ולהתענג בעולם הבא שכלו שבת לי"י. ואחר שאין האדם יודע באי זה יום ימות צריך שיהיו כל ימי האדם בתשובה כמו שצוו ז"ל שוב יום אחד לפני מיתתך. והוא שאמר החכם בכל עת יהיו בגדיך לבנים וגומר. רוצה בו שתהיינה מדותיו בלא שום דופי. ולהעיר על הענין הזה צותה התורה על כבוס בגדים והנהיגו ללבוש טלית לבנה נאה כי הלובן במקום המדות הנאות. וכנגד זה הצריכו למי שיצרו מושל בו ללבוש שחורים כדי שישוב בתשובה כי כשם שהזכיות נמשלות בלובן ובאור כן העונות ראוי להמשילם בשחרות ובחושך כמו שאמר ורשעים בחשך ידמו. והכסיל בחשך ילך. אל תראוני שאני שחרחורת.

והערה זו היא על דרך כי פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד והוא הרמז ברצועות שחורות של תפילין. מצורף אל זה שראוי לבעל תשובה שיתאבל ויצטער על חטאיו כמו שאמר מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו. ולפיכך הצריכוהו ללבוש בגדי אבל ולפי הדרכים הנזכרים הנהיגו ללבוש שחורים וקצתם ללבוש לבנים. השחורים מצד התשובה מן המעשים הרעים והלבנים מצד רדיפת המעשים הטובים. והוא המכון באמרו בכל עת יהיו בגדיך לבנים. וסמך לו ושמן על ראשך אל יחסר רצה בו שהענוה שהוא השמן הטוב שהיא המביאה לידי רוח הקדש אל יחסר על ראשו. וכשם שאי אפשר לזכות לחיי

העולם הבא אלא עם התשובה כך אי אפשר לגאולה בלעדיה. והוא שאמר הנביא שובו בנים שובבים נאם י"י כי אנכי בעלתי בכם ולקחתי אתכם אחד מעיר ושנים ממשפחה והבאתי אתכם ציון. ואע"פ שהפסוק הזה סובל לפרש שהשרידים אשר י"י קורא הוא אשר יביא אותם ציון אמנם הפירוש המפורסם בו לכול הוא הטוב שנאמר בו והוא שאפילו לא ימצא בתוך עיר אחת רק אחד או בתוך משפחה ממשפחות הגוים רק שנים יקח אותם השם בעת הגאולה ויביא אותם ציון. המקום יקרב אותו הזמן במהרה בימינו אמן אמן.

חומש דברים

פרשת דברים

כה אמר י"י צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיו לבית יהודה לששון ולשמחה והאמת והשלום אהבו.

לפי הענין שהנהיגו לומר פסוק זה בהזכרת הצומות ולפי מה שאמרו עליו רבותינו ז"ל נראה ששני פנים יש לו. האחד כפי הדרש להודיע שאחרי הגאולה יבטלו הצומות האלה ויקבעו בהם ימים טובים וכן ראוי לפי מה שנהגו בני אדם כי כשיעברו ימי הצרה יהפכו מיגון לשמחה לבעליהן. ולפי הדרש בא הכתוב הזה דרך הגדה ויפודש יהי' לבית יהודה כן יהיה לעתיד אחר הגאולה שאי אפשר לה רק אחר אהבת האמת והשלום והוא שאמר והאמת והשלום אהבו. וכבר אמרו ז"ל שאין מקרא יוצא מידי פשוטו ופשוטו של מקרא זה בא דרך מענה למה שקדם בדברי זכריה הנביא על זה ששאלו הכהנים הנביא האבכה בחדש החמישי הנזר כאשר עשיתי זה כמה שנים ר"ל על היום הזה שנקבע בחדש החמישי והוא ט' באב לבכיה לדורות ולמניעת מאכל ומשתה ופרישת כל תענוג. והוא שאמר הנזר רוצה בו הפרישות והוא שתרגם יונתן האתמנע נפשי מתפנוקי או אפשר שרוצה בו ההפלגה כי כן יאמר עד להפליג בדברים שמרבים בו וכן מצאנו כתוב בדברים שכבר היו מפליגין בו וענה אותו השם תחלה ואמר אמור אל כל עם הארץ ואל הכהנים לאמר כי צמתם וספוד בחמישי ובשביעי זה שבעים שנה הצום צמתוני אני וכי תאכלו וכי תשתו הלא אתם האוכלים ואתם השותים. ואחר זה אמר משפט אמת שפוטו וחסד ורחמים עשו איש את אחיו והנמשך אל זה מזה המין מהמצות.

ועתה ראוי להתבונן בכונת המאמר הזה שאם ירצה בו שאין הצום לתועלת השם יתע' רק לתועלתנו כן אין משפט אמת ולא דבר אחד נמצא לתועלתו רק לתועלתנו כמו שאמר בתורה ועתה ישראל מה י"י אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה וגו'. ואמר בסוף הענין

לשמור את מצות י"י ואת חוקותיו אשר אנכי מצוך היום לטוב לך. ואמר הן לי"י אלהיך השמים ושמי השמים. ואם רצה בו שאין הצום לשם לפי שאינו מצוה מן השם כמשפט אמת וחסד ורחמים הלא הקבלה האמתית בארה לנו שמצוה היא מן התורה להריע ולזעוק ולהתפלל על כל צרה כמו שבא בבאור והרעותם ונזכרתם לפני י"י אלהיכם. וזה היום שארעו בו כמה צרות לישראל ראוי הוא בלא ספק להתענות בו ולהודות ולהתודות את עונינו ואת עון אבותינו כאשר נהגנו בו. ואחר שזה הצום הוא בדבר השם מה רצה באמרו הצום צמתוני אני. ונאמר שזה בא על דרך תוכחה כדרך שבא במקומות רבים על ידי הנביאים כאשר לא ידעו העם לעבוד את השם כראוי וכל יראתם מצות אנשים מלומדה כי בחלי זה מתו רבים. ועוד אנחנו מכבידים החלי הזה ועל זה הענין פתח ישעיה ואמר ידע שור קונהו וחמור אבוס בעליו ישראל לא ידע עמי לא התבונן. לפי שידוע שהשור והחמור נמצאים על הרוב אצל האדם לעבודתו ועושים הרבה ואוכלין קמעה וכח דמיונם חלוש ועם זה השור שרב תבואות בכח שור בחרישה בעת הזריעה והדישה בעת הקציר ולא יאכילנו בעליו רק התבן היוצא על פני השדה והוא מרגיש לדעת ולהכיר הקונה אותו עד שישוב אליו ואם יעזבנו בשדות וכן החמור ישוב לאבוס בעליו ואם יטריחהו כל היום ויכהו. וישראל לא שת לבו לדעת אשר קנהו ויכוגנהו ולא התבונן לדעת האבוס שבו מאכלו והוא התורה והנמשך אליה מגמול העולם הבא עד שאפילו בעלי המעשים לא ירגישו במה שיעשו מה הם עושים ולמה עושים אותו. וכמו כן התלמידים לומדים על הדרך הזה ואין זה כונת התורה. והוא שאמר האזינו תורת אלהינו עם עמורה למה לי רב זבחיכם ושאר הפסוקים הנמשכים לזה וחתם בו למדו היטב דרשו משפט וגו'. כי זה הוא חפץ השם בתורה הלמוד בה היטב ולדרוש המשפט לעשות מעשים ממוצעים המקנים מעלות המדות הצריכות להקדים אל מעלת הידיעה והשכל.

והחכם שהתחברתי עמו אמר כי זה הפסוק בא להכלים ישראל בענין הקדום לאומת הצאבה שהיתה בלא דת ולהרחיק אמונתם וחוקיהם נתנה התורה לישראל והיה ראוי למקבלי התורה לדעת ולהשכיל יותר ויותר מהאומה ההיא לפי שהתורה תמימה מחכימת פתי וכאשר חטא ישראל היה רע מהקודמים והוא שאמר ידע שור קונהו וגו'. כי בא שור לרמוז על חכמיהם הקודמים שהיו יודעים ומכירים מנהיג העולם וכפי שכל דעת ההמון היו אומרין להם מה שהיו אומרין עד שהיו משיגין מהם להם חוקם כמו שבא הספור בכהנים ברעב מצרים ואותם אנשי ההמון לא היו משיגים רק האבוס שחייהם ממנו והם השמים וצבאם וכפי מעוט הכרתם המשיל אותם לחמור הנושא משך הזרע

לא לשור שרב תבואה בכחו. והוא בא להעיר על השכל והידיעה וכן יאמר לפי גזרת השם על החכמה העיונית מגזרת תשורי מראש אמנה וכן נוכל לומר על דבר החכם שאמר באין אלפים אבוס בר שהוא גם כן מגזרת אלוף אם כן השור הוא נאות לענין כפי טבעו במלאכת האדם וכפי גזרת שמו כך החמור ידוע כי הוא למשא וצריך להערות רבות מתמידות ושמו נגזר מחומר ולפיכך יאות להמשיל בו ההמוניים הנושאים משא המצות והאמונה בדרך קבלה.

וכפי הענין הנזכר אמר גם כן ישעיהו על הדור הטוב מישראל בהיות בהם צדיקים וחכמים ובעלי המעשים אשריכם זורעי על כל מים משלחי רגל השור והחמור ותרגם יונתן טוביכון צדיקיא עבדתון לכון עובדין טבין דאתון דמין לדזרעין על שקיא משלחין לאדרכא בתורא ולמרדי בחמרא. ורבותינו ז"ל אמרו אין זריעה אלא צדקה שנאמר זרעו לכם לצדקה ואין מים אלא תורה שנאמר הוי כל צמא לכו למים. משלחי רגל השור והחמור לעולם ישים אדם עצמו על דברי תורה כחמור למשאוי וכשור לעול. זה כלו כפי הענין הנזכר בדבר הנביא ישעיה ידע שור וג'. שבא להכלים אותם על הידיעה ועל קיום המצות כי כבר בארנו שהתורה באה לישראל כדרך הנהגת הרופא הטוב המשגיח והמשתדל בהנהגת האיש שמסר עצמו בידו. והוא שאמר תחילה במצות מרה שניתנו בה שבת ודינין כי אני י"י רופאך. וידוע שהרופא מזהירו תחלה להתנהג במזון הממוצע הראוי להעמיד בריאותו ולהאריך חייו כלחם ויין וכיוצא בהן. וכפי המזון הזה באו מצות בתורה למזון הנפש ולהמציא לו החיים האמתיים כידיעת השם ויחודו ואהבתו וההליכה בדרכיו בעשות חסד ומשפט וצדקה וזה המזון נתן תחלה לאדם הראשון ולנח ולשם ושאר יחידים שבדורות הראשונים. ועל המזון הזה התעורר אברהם אבינו לצאת מארצו ומבית אביו ובו עשו הוא ואשתו הנפש בחרן.

ולפי שהאדם קץ בלחם לבדו ובשאר המזונות הממוצעים מערב לו הרופא דברים אחרים כתבלין ודברים חמוצים ומלוחים וכיוצא בם להעיר התאוה לאכול הממוצע כפי הצורך וכפי דברים אלו באו קצת מצות בתורה כתפילין וציצית ומזוזה וכיוצא בם להעיר על המצות הקודמות ועל שני המינים האלו יאמר שחפץ השם בם. ואמנם המין הראשון הוא על הכונה הראשונה כמו שהכונה הראשונה לרופא הוא במזון הממוצע וזה כולו כשהאיש הוא במתכנת הבריאות אבל כאשר יחלה ויצא מיושר הבריאות יאכילהו או ישקהו הרופא דברים מרים או חדים מה שהיה מונע ממנו מאד בעוד שהי' בריא לפי שהיה מזיק לו או ממית אותו ועתה הוא נותן אותו להשיבו אל הנכונה. וכפי הדברים האלו באו קצת מצות התורה כקרבנות הכפרה וכצום והתרועה בו ושאר ענויי הנפש

החיה וכיוצא בהן. וזה המין אין חפץ השם בו כמו שאמר ודם פרים וכבשים ועתודים לא חפצתי. ואמר הירצה י"י באלפי אילים ורבים כמוהו. כי כמו שרצה השם להמציא האדם כן רצה שיעמוד ויחיה כפי הטבע הנתן לו לא שיענה נפשו ויקצר חייו באחד ממיני הקיצור ולא שיכלה ממונו בשרוף פר וכבש וכיוצא בזה אבל רצון השם שיאכל וישתה כפי צרכו ויעשה הטוב והישר ואז ישיג הכונה במצות שנתנו לטוב לו. והוא שאמר אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה אז טוב לו לפי שמתוך עשותו משפט וצדקה ילך בדרכי השם וידעהו כמו שאמר דן דין עני ואביון אז טוב לו הלא היא הדעת אותי נאם י"י והדעת אותו הוא המבוקש מאדם ואשר חפץ השם בו לא זולתו כמו שאמר כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי כי אני י"י עושה חסד משפט וצדקה בארץ. וכבר כתב הרב המורה שלא הספיק לו בזה הכתוב לבאר שהשגתו בלבד היא תכלית השלמות שבו ראוי להתהלל כי אילו היתה זאת כונתו היה אומר כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי והיה פוסק דבריו או היה אומר כי אני אחד או כי אין לו תמונה וכיוצא בזה אבל אמר שאין להתהלל רק בהשגתו ובידיעת דרכיו ותאריו ר"ל פעולותיו כמו שהתבאר באמרו הודיעני נא את דרכיך ובאר לנו בפסוק זה שהפעולות ההן שראוי לדעת אותן ולעשות כיוצא בהן הן חסד משפט וצדקה. זהו לשון הרב רבינו. ונראה מדבריו כי הכתוב חסר וי"ו והוא כאלו אמר השכל וידוע אותי וכי אני י"י וגו'. ופירושו טוב מאד אין להרהר אחריו אבל אין צריך לומר שיש שם חסרון אות כי אחר שאמר השכל וידוע אותי באר מה היא הידיעה ההיא ואמר שידע כי אני י"י עושה חסד וגו'. אמרו כי אני י"י הורה שישיג מציאותו המחויבת כמו שבאר הרב המורה שזה השם המפורש מורה על אמתת הוייתו. ואמרו עושה חסד משפט וצדקה בארץ הורה שידע וישיג דרכיו עם ברואיו בארץ והדרכים ההם הם המודיעים אותו ומי שמשיג זה יתנהג בדרכיו אלה שחפץ השם בהם להעמיד הארץ והוא שאמר כי באלה חפצתי. וכתב הרב המורה ואמר בחסד משפט וצדקה חפצתי נאם י"י רוצה בו שכונתי שיצא מלפני חסד ומשפט וצדקה בארץ זהו לשונו בסוף ספרו ושם הקדים מה שנאמר בבראשית רבה חפצי וחפציך לא ישוו בה ובארו הם חפצי אלו מצות ומעשים טובים ונראה שמזה הפסוק הוציאוהו מאמרו כי באלה חפצתי כמו שפרשו הרב המורה אם כן אמרם ז"ל אלא כי אם בזאת יתהלל המתהלל וגו' רוצים בו ששלמות האדם הוא בהשכילו השכל האמתי ובידיעת השם כפי השגת ידיעת האדם בו ובהשגתו עד שילך בדרכיו מתוך ידיעתו ולא בהליכה ההיא היא השלמות רק בהשגתו השם ודרכיו ולכתו בדרכיו היא ראיה על דעתו אותו. וכפי זה הענין אמר הלא היא הדעת אותי. הנה התבאר שחפץ

השם בתורה הוא בזה המין מן המצוה לא בצומות וכיוצא בם והוא שרצה באמרו צמתוני אני וגו'. וגם כל הענין הנזכר שם ורוצה בו שאין חפצי ורצוני הראשון בצום לפי שאינו ממשלימי האיש ואינו על דרך האכילה והשתיה שהוא לצורך החלפת הדברים המותכים בגוף האדם וכמו כן הצום הוא שיתקן האדם את אשר עות בסורו מדרך הישרה והוא שאמר צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיו לבית יהודה לששון ולשמחה וגו'. רוצה בו ולואי שיהיו לששון ולשמחה ולמועדים טובים ובלבד שתאהבו את האמת והשלום.

וכבר באר הרב רבינו כי האמת יבא על המעלות השכליות מפני שהן אמתיות לא ישתנו והשלום יבא על המעלות המדות אשר בהם יהיה השלום בעולם זהו לשונו. והראוי לומר בו לפי פירושו הטוב שמעלות המדות נקראות שלום לפי שהן שלות הנפש ובריאותה כמו שיצר הרע בפחיתות המדות יקרא חלי וכמו שהחולה צריך לקבל המשקים והמרקחות לשוב לבריאותו כן חולי הנפשות והם החטאים צריכים לרפואות התשובה עם המעשים הטובים כמו שנאמר ושב ורפא לו ולא שק ולא תענית גורמים אלא תשובה ומעשים גורמין שלא נאמר באנשי נינוה וירא את שקם ואת תעניתם אלא וירא את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה ומן החמס אשר בכפיהם. ואל יתיאש החוטא ויאמר ומה תועיל לי התשובה וכבר חטאתי מאד ולא אוכל לעלות למושב הצדיקים שהרי באה הקבלה האמתית מקום שבעלי תשובה עומדים צדיקים גמורים אינן עומדים. וזה לפי שהשב מכריח טבעו ונלחם ביצרו לכבוד יוצרו וזה הדעת מפורסם בין האומות. והנביא יחזקאל אמר בבאור שהשב מדרכו הרעה אפילו היה רשע גמור יזכה לחיים גמורים. הוא שכתוב ובשוב רשע מרשעתו אשר עשה ויעשה משפט וצדקה הוא את נפשו יחיה. והמחיה נפשו הוא שזוכה לחיי העולם הבא. ואל יאמר החוטא המתמיד על חטאו זמן רב איך אוכל לשוב אל י"י ואני כמה שנים הלכתי הלוך ורחוק ממנו ורב הדרך ביני ובינו לא כן כי קרוב השם לכל אשר יקראוהו באמת ובלבד שיהרוס הקיר המבדיל שהוא העון כמו שאמר על הרשעים המחזיקים ברשעם עונותיכם היו מבדילים ביניכם ובין אלהיכם ובשובם יאמר אם תשוב ישראל נאום ד' אלי תשוב רוצה בו כי מיד שתשוב אתה דבק בי. וכשם שאין תפלתם נשמעת בעודם ברשעם אבל תפלתם תועבה כמו שאמר גם כי תרבו תפלה אינני שומע כן בשובם נשמעת מיד כמו שנאמר והיה טרם יקראו ואני אענה עוד הם מדברים ואני אשמע. ואל יאמר השב די לי אם אזהר מהיום מן העונות הגדולים לא כן כי אין התשובה נשלמת בזה אבל צריך שיעזוב כל מדה פחותה כרוב מאכל ורב משתה ורדיפת תענוגי הגוף ורבויי הממון ורב הדבור

והשחוק וכל היתרונות שהם דרכי הרשע כמו שאמר ובטן רשעים תחסר שהוא רמז על בקשת היתרונות. ודרך תשובה זו בקש הנביא באמרו יעזוב רשע דרכו והוא שיעזוב כל המדות הפחותות וישיג המדות החשובות הנקראות שלום. וכן צריך שיעזוב כל אמונה פחותה ואפילו המחשבה והרהור עליה והוא שבקש באמרו ואיש און מחשבותיו ובזה ישיג המעלות השכליות הנקראות אמת. ועל ענין זה צוה הנביא גם כן ואמר והאמת והשלום אהבו כמו שפירש הרב רבינו ז"ל.

וכמו כן פירש מה שאמר התנא על שלשה דברים העולם קיים על הדין ועל האמת והשלום ואמר שהדין הוא הנהגת המדינה ביושר והאמת הוא המעלות השכליות והשלום מעלות המדות. ואני תמה אם זה התנא בא ללמדנו זה מעתה והלא זה בעצמו אמר שמעון הצדיק בראש הפרק ההוא ועוד אחר שהשלום בא לכלול מעלות המדות הלא בא בכלל ההוא הדין שהוא הנהגת המדינה ביושר ולא היה צריך לזכרו ועוד כי לפי הפירש הזה היה מקצר זה התנא במצות השומרות האמונה הן שכלל אותן שמעון הצדיק בעבודה. ולפיכך נראה אצלי שזה התנא פרט התורה המדינית השוה לכל ועל קיום העולם הזה ומשיבתו על הסדר דבר ואמר שהוא צריך לשלשה דברים האחד שיהיו דינים מונחים וידועים ביניהם על כל עסקיהם כי בזה תסור המחלוקת והקטטה וידע האדם מה הוא לו ומה הוא לזולתו. השני האמת רוצה בו דברי אמת כי זה צריך בכל דברי האדם הן בדברי העולם שלא יהתל איש ברעהו הן בדברי משא ומתן וזה צריך לכל בעלי משא ומתן ולאחים ולשותפים ולכל בעלי ריב ולעדים ולדייניין.

השלישי השלום רוצה בו שצריך לרדוף השלום בכל דרכי האדם וגם כי יצטרך לשנות בדבורו גם בענין הדין אין ראוי להעמיד דבריהם על דין תורה כי זה מביא לידי קטטות רבות וקנאות כמו שאמרו לא חרבה ירושלם אלא שהעמידו דבריהם על דין תורה לפי שהתורה לא לא נתנה דבריה לשיעורין לפי איש ואיש או לפי זמן וזמן. ולפיכך ראוי לכל אחד לפי הזמן ולפי הענין להתנהג ולעשות לפנים משורת הדין וכל אחד ואחד יעשה חסד את רעהו. והוא שהזהירו ז"ל על הפשרה ואפילו לאחר שידע הדין להיכן הדין נוטה הכל כפי מה שיראה לדיין לסלק ביניהם קטטה ותחרות. ועל שלשה דברים הנזכרים בא הכתוב ואמר אמת ומשפט שפטו בשעריהם. ורבותינו ז"ל אמרו אי זהו משפט שיש בו שלום הוי אומר זו פשרה וזה כלו לפי שהשלום קיום הבית וקיום המין האנושי שהוא מדיני בטבע ואין קיום למדינה כי אם עם השלום ואפשר שזה רצה באמרו והאמת והשלום אהבו וכבר הקדים לו ואמר משפט אמת שפוטו וחסד ורחמים עשו איש את אחיו. ועל זה סמך ואמר לאהוב האמת והשלום כי כמו שחרבה ירושלים על שהעמידו

דבריהם על דין תורה ועל שנאת חנם כן עתידה שתבנה מתוך האהבה והשלום כי בשלומם ישאלו שלומה והיה לה שלום כמו שאמר שאלו שלום ירושלם ישליו אוהביך ועוד כתוב וכל בניך למודי י"י ורב שלום בניך יהי שלום בחילך שלוה בארמנותיך.

פרשת ואתחנן

שמעו אלי רודפי צדק מבקשי י"י הביטו אל צור חוצבתם ואל מקבת בור נוקרתם. הביטו אל אברהם אביכם ואל שרה תחופלכם כי אחד קראתיו ואברכהו וארבהו.

לשון שמע בא בכתוב על שלשה ענינים. הענין האחד שמע קול בלבד אם שמע דבור או זולתו מאין ידיעה בדבר הנשמע כמו שבא קול דברים אתם שומעים והדומה לו. הענין השני הוא ידיעת הדבר הנשמע כמו שבא ולא ידעו כי שומע יוסף. גוי אשר לא תשמע לשונו והדומה לזה. והשלישי קבלת הדבר הנשמע באמת ובאמונה והחזקה בו. כמו שבא דבר אתה עמנו ונשמעה וכמוהו רבים ולפי זה הענין נאמר בקבלת התפלה והתחנה. ופעמים כולל שני הענינים השמיעה והקבלה ופעמים כולל שלשה הענינים השמיעה והידיעה והקבלה רצה לומר שתבא המצוה לדעת הדבר ההוא ולהאמין בו אמונה קיימת. ולפי הענין הזה בא בקריאה הזאת שהשם יתברך קורא יחידים מעמנו ללכת בדרכי אברהם אבינו אשר יחד שמו בעולם. ואם היה שם בדורו ובמקומו שם המיחד בבית מדרשו אחר שראה אברהם אבינו שהרב ההוא לא התעורר לקרוא אחרים להאמין היחוד התעורר הוא להעיר רבים על זה ולא חלק במקום זה שהיה בו חלול השם כבוד לרב ואם הוא בלא ספק היה מתגנה בקריאתו אצל רוב בני דורו שהיו סכלים בידיעת היחוד וחולקים על זה והוא היה מכחיש אמונתם ומגנה עבודת אלהיהם ואין ספק שהיה מסתכן על זה. וכן באה הקבלה האמתית שהמלך השליכו באש לשורפו לפי שלא היה רוצה לעבוד האש ונמלט בטוב לבבו וצדקתו וכן במקומות רבים היה מסתכן בקראו אל אנשים שהיו בלא אלהי אמת ועם כל זה היה קורא ודורש בכל המקומות בידיעת היחוד והוא אמרו ויקרא שם בשם י"י אל עולם. כי לפי רוב התועלת בלמדו בני אדם הראוי ללמוד ולדעת חרף נפשו למות והיה קורא האנשים אחד אחד למשכם אל האמת והיושר באמונה ובמדות וידוע שלא היה קורא אותם על דרך יחול גמול עושר ונכסים או נחלת ארצות וההשקט בהם כי האנשים שהיה קורא אותם ואשר היו חולקים עליו היו משיגים כל זה יותר ויותר ממנו כי הוא היה עקר וגולה ממקום למקום והם היו שוקטים על שמריהם אם כן אין ספק שלא היה מיחל אותם גמול גופני בלבד אבל גמול רוחני שהוא הגמול השלם והקיים שאין לו ערך ודמות והוא אהבת השם עצמה.

וכן שרה אמנו לטוב טבעה להמשך אחר דעת בעלה כדרך כל הנשים החשובות היתה קוראה הנשים החשובות אחת אחת עד שמשכו נפשות רבות אל האמת וכוננו נפשותם ועשו אותם כמו שנאמר ואת הנפש אשר עשו בחרן כפי מה שהתבאר בתרגומו. וזה תכלית החשוב בעל המעלה להועיל לאחרים בחשיבותו ואע"פ שהחשוב יודע שרבים יגנו אותו על למודו המיוחד לו אין ראוי ליחיד ההוא להמנע מן הדבור ההוא הנאמר בצדק אבל כל אשר יקוצו בדבריו ויגנו אותו ונמצא הצדק בורח ירדוף הוא אחריו. ולצורך הענין הזה בכל דור ודור היתה הכונה בקרוא הנביא רודפי צדק שהם הלומדים המדות הטובות והישרות שהן ההשגה הראשונה. ומבקשי י"י הם הנותנים לבם לדעת יחודו וללמדו שהיא ההשגה האחרונה והיא הכונה הראשונה אבל אין לה מציאות רק אחר ההשגה האחרת. ולפיכך היה קורא להחזיק ברדיפה הזאת לעולם ולבקש את י"י עד שימצאנו וימציאהו לאחרים כדרך אברהם שהיה אחד לקרוא בשם י"י אחד עד שקם לחלוק על אביו ועל קרוביו ועל כל עם הארץ ועל מלכה ומסר נפשו וכל אשר לו לכבוד השם כדי ליחדו. ואם הוא מתחלה היה יחיד לקרוא בשם היחוד ברך אותו השם והרבהו מאד כמו שאמר כי אחד קראתיו ואברכהו וארבהו רוצה בו כי אחד קראתיו לקרוא כי הקורא בשמו הוא הנקרא בשם ואברכהו ששמעו רבים ממנו. ואפשר שבא וארבהו עתיד במקום עבר או אפשר שהוא לעתיד רוצה בו כי עוד כל ימי עולם ירבה אותו כי כל הטוב יבא לרגלו ויהיה על דרך שאמר כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו למען הביא י"י על אברהם את אשר דבר עליו. כי לפי למודו החזיק זרעו ביחוד בהתיחסו אליו כי זה מדרך הטבע והוא שאמר על דרך זריזות טוב ומקובל הביטו אל צור חוצבתם.

כי הצור הוא שם הכלל להר שיחצבו ממנו האבנים. ומקבת בור הוא שם פרטי אל המקום אשר נקרו ממנו האבנים וידוע כי בכל צור מן הצורים יש מקום טוב ממקומות אחרות שבו כאשר הצור האחד בכללו טוב מצורים אחרים. ולפי שאברהם היה ראש האומה הנבחרת המשילו לצור ולפי מעלתו על שאר ראשי אומות אמר להביט אליו. ולפי ששרה אמנו טובה מנשיו אמר גם כן להביט אליה להעיר ולזרז על הטוב וללכת בדרך אברהם ושרה כי כן טבע כל דבר להתדמות אל שרשו וכפי המקור הטוב יצאו המחצבים והוא שאמר כמבאר לדבריו הביטו אל אברהם אביכם וגו'. הוא שיחד שמו בעולם ולא ירא חרפת אנוש אם כן ראוי למתיחסים אליו שילכו בדרכיו ויקראו האנשים אל האמת ולא יחושו לדברי רבים כי אין להטות האמת והאמונה אחר הרבים אבל אחר יחידים נבחרים כמו שתבין מאמרו לא מרובכם מכל העמים וגומר. ואם ימצאו רבים מגנים ומחרפים אותו על דבריו אין ראוי שיראו חרפת אנוש ולא שיחתו מגדופם כמו

שאמר הנביא אחר זה שמעו אלי יודעי צדק עם תורתי בלבם אל תיראו חרפת אנוש ומגדופותם אל תחתו כי אין ראוי לאמת שתהיה בישנית ולא פחדנית מלקרוא האנשים ומללמדם כי כן קדם שם בקריאת הלמוד י"י אלהים נתן לי לשון למודים וגו'. ואחר זה אמר וי"י אלהים יעזר לי על כן לא נכלמתי על כן שמתי פני כחלמיש ואדע כי לא אבוש ר"ל כי האמת נעזרח בשם שהוא לבדו האמת ולפיכך אין ראוי שתהיה בישנית כמו שאמר נעים זמירות ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש.

והוסיף הנביא ואמר וי"י אלהים יעזור לי מי הוא ירשיעני ר"ל שאין ראוי ג"כ לאמת שתהיה פחדנית. ומי שיתן השם נגדו תמיד לא יחוש לדברי אלפים או רבבות ובלבד שיוכל להועיל ליחיד או ליחידים למשכם אל האמת ולעבודת השם שאין לה מציאות כי אם עם אמונת היחוד כי אין עובד מאין נעבד ולא עבד מאין אדון. ולפי גודל הענין הזה קדם הלמוד בתורה שבעל פה שהוא עיקר דתנו במסכת ברכות לפי שהיא כוללת הלכות קריאת שמע ותפלה ושאר ברכות הנתקנות על דרך שלא יעמוד אדם רגע אחד מאין יחוד השם נגדו ובלבד למשיג הכונה. כי בשכבו ובקומו ובמאכליו ובמשתיו ובכל הנאותיו וכמעט בכל הרגשותיו ותנועותיו התקינו לו הערות ליחד שמו ולהודות שהכל מאתו ולו לבדו הממשלה לא למלאך ולא לשמש ולא לירח ולצבא השמים כי כלם משרתיו עושי רצונו כפי אשר הטביעם כ"ש אשר למטה מהם. וזה דבר שצריך שישיב האדם תמיד אל לבו כמו שאמר וידעת היום והשבות אל לבבך כי י"י הוא אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד. רצה בו שהשם יחיד ומיוחד בכל צד וזהו העיקר שהכל תלוי בו. ולפיכך התקינו כל הברכות והקדימו והלמוד בו. וע"ז באה מצוה מיוחדת לקרא פעמים ביום פרשת היחוד והנמשך אליו מן האמת. והוא שהוא מלכנו ושופטנו ושהוא עושה נפלאות כמו שהתאמת ביציאת מצרים וכמו שבארנו בדבור ראשון באמרו אנכי.

ובמשנה תורה שבא לבאר התורה בסוף ימיו כמו שכתוב הואיל משה באר את התורה הזאת למה לא נסמכה פרשת שמע לפרשת אנכי לגודל הענין לבאר אמתת האמונה והוא היחוד הגמור. ואל זה הענין הגדול כונו מתקני התפלה והברכות וההודאות כדי להשלים כונת התורה שאמרה והיו הדברים האלה וגומר ודברת בם וגומר. ועם כל ההערות האלה לא די לנו שלא נוערנו משנתנו אבל תרדמה גדולה נפלה עלינו עד שנקרא שמע ונברך מאה ברכות בכל יום בלא כונה ובלא הערה על ענין היחוד ואלו נברך על זה הדרך אלף אחת בכל אלה לא מצאתי כפי הכונה לפי שעשינו הכל קבע וכפי ההרגל לבדו נשארה הקריאה בלבד בפינו כאלו הכונה לחבר אחת לאחת למצוא חשבון ואין המבוקש ממנו להוציא בפה בלבד אלא לצייר בלב כפי אשר יאמר בפה כדי שנתעורר תמיד לאהבת

השם ברוך הוא והוא שנטה לבבינו וכל מחשבתינו אליו בכל אשר נפנה והוא הנקרא עול מלכות שמים. ועם זה אפשר להשיג ההשגה האנושית לא זולת זה ולפיכך התיחדה פרשת שמע במלכות שמים ובאה המצוה לקראה בשני חלקי הזמן הנמשך לתנועת הגלגל אשר מהתנועה ההיא ילקחו המופתים על מציאותו יתעלה וכי הוא אחד לא גוף ולא כח בגוף ולפיכך התקינו ברכת המאורות אחת מברכות שמע כמו שקדם לנו הכל שיבחן המשכיל ויתעורר בדרך המופתים.

וכשם שסדר הברכה ההיא הערה על זה ליחידים כך הזמן העיר להם על זה כדרך שבא יום ליום יביע אומר ולילה ללילה יחוה דעת. רצה בו יום ביום והקרוב אצלי שהמביע הוא הרקיע העליון המקיף בכל הוא שנאמר עליו הללוהו ברקיע עוזו לפי שתנועתו מורה ומחוה הדעת האמתי השכל וידוע אותו וכן שני חלקי הזמן האלה יש בהם הערה אחרת מסורה לכל. האחד שהוא הלילה הוא מיוחד להתבודד בו האדם בביתו ובמשכבו וראוי לפנות בו הלבבות מהבלי העולם ולהסתכל באמונה ומצות ולהרהר בם לא בהרהורי עבירה כמו שהעירו על זה כשהתקינו לומר ותהא מטתי שלימה לפניך וכן הכתוב העיר באמרו אמרו בלבבכם על משכבכם רצה בו שאין הכונה אלא בציור הלב וציור הלב האמתי הוא המאחר הערב והרנה החשובה והוא שאמר יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם. ורבותינו ז"ל אמרו אין רנה של תורה אלא בלילה כי אין המכוון בזמן ההוא לאדם המנוחה והשינה בלבד כמו שחושבים רבים אלא להעמיד הגוף על בריאותו כי זה מעבודת השם שהכונה בבריאות ההוא לשם שמים:

וכן הזמן השני שהוא המיוחד למלאכת האדם הן שיעשה לעצמו הן שיעשה לאחרים. ולפיכך באה ההערה בו בקריאה ההיא בבקר כדי שיכון לשם שמים שבתו וקומו לכתו ועמדו ושאר ענייניו אם שיכוון למצוא צרכי בדרך ישר וצדק או למצוא צורך אחרים המוטלים עליו. והכונה הראויה בבריאות הגוף ובמציאות הצורך כדי למצוא דברי חפץ שאינם נמצאים עם חלי הגוף או חסרון לחם לאכול ובגד ללבוש לא שיבקש האדם הבריאות כדי שימלא תאוותיו מהבלי העולם ולא יבקש גם כן הממון כדי להשיג היתרונות כי הן המביאות כל מגרעת אבל יספיק לו המספיק ובזה ישיג הכונה. ואל זה הענין באה מצות קריאת שמע בשכבך ובקומך שתי הערות לשני זמנים כסדר מעשה בראשית ויהי ערב ויהי בקר שהחשך קודם לאור כדרך כל העדר. ובאה הקבלה האמתית שמצות קריאת שמע היא שלש פרשיות שמע והי' אם שמוע ויאמר. ואע"פ שפרשת ציצית הכריחו קריאתה מדכתיב למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך לא תחשוב שהיא מצוה בפני עצמה שאין משמעות הכתוב כן שהרי ראש הכתוב ההוא

שבעת ימים תאכל מצות. אמנם הכתוב הזה הודיענו שכונת התורה להזכיר יציאת מצרים בזמן שכיבה ובזמן קימה וכבר נכלל זה במצות ודברת בם. לפי שיציאת מצרים מאמתת עשות הנפלאות והאמונה ההיא מביאה האהבה ומורה על אמתת החדוש כמו שהתבאר בדבור הראשון והחדוש מורה ומאמת במעט עיון מציאות המחדש שהדבר לא יעשה עצמו בטרם היותו וזה יורנו בדרך קרובה שאחד הוא אלהינו ונמצא קריאת שלש פרשיות אלו מצוה אחת כמו שכתיבת המזוזה מצוה אחת ואע"פ שהן שתי פרשיות חלוקות בתורה. וזה שכתב הרב רבינו בספר אהבה מצות עשה אחת לקרוא קריאת שמע שתי פעמים ביום ומה הוא קורא שלש פרשיות.

והכלל הגדול שידיעת כל המצות תלויה בתורה שבעל פה ועליה סמך משה רבינו ע"ה בקצורו בתורה שבכתב הלא תראה שהוא היה מאריך מאד בספורי התורה להחזיק באמתתם ולהראות החבוב בכל דרכי השם. אבל במצות היה מקצר בתכלית הקצור מדעתו מעלת הדבר הנאמר פה אל פה על הדבר שנכתב בספר לפי שדבר הנכתב תפול המחלוקת כפי דעות הקוראים כמו שאמרו שבעים פנים לתורה כפי מספר הלשונות. וכבר תעו רבים והתעו אחרים בדברי משה רבינו ובדברי שאר הנביאים ואל זה הענין היתה הכונה בקצור דברים במצות עד שבאו קצת מצות בדרך הרמז כדי שיקבלו האמת איש מפי איש ולא נספק בדברי הקבלה שהם העיקר במצות. ועל דרך זה באו ג"כ סודות התורה לקבל באורם מפי היחידים יודעיהם לא שנסמך במה שנראה מן הכתוב בלבד כי יש שם דברים נמנעים לפי משמעותם הפשוטה ולא מסרן הכתוב אלא לחכמים יהושע ושאר הזקנים והזקנים לנביאים ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה כמו שבאה המשנה משה קבל תורה וכו'. ולפי אורך הגלות היתה התורה משתכחת מישראל אם לא היתה נכתבת ולפיכך התירוה לכתבה ועם כל זה כולן סמכו בבאורה שישמע האדם בכל ספקותיו אל דברי חכמים כמו שבא בתורה כי יפלא ממך דבר למשפט. ואמר ובאת אל הכהנים הלוים ואל השופט אשר יהי' בימים ההם רצה בו אל השופט אשר יהיה בימים ההם כלומר הגדול שבדורו שיפתח בדורו כשמואל בדורו. והראיה הברורה שזה רצה בכתוב הזה מה שאמר אחר זה והאיש אשר יעשה בזדון לבלתי שמוע אל הכהן או אל השופט אשר יהיה בימים וזה הורה לשמוע אל דברי החכמים שבכל דור ודור בענין התורה ושלא לסור מכל הדברים אשר יגידו כמו שאמר לא תסור מכל הדברים אשר יגידו לך ימין ושמאל. ועליהם ראוי לסמוך בכל ספקות התורה לא על משמעות הכתוב בלבד שאין שם דבר מספיק בעצמו אבל צריך עד ממקום אחר כמו שאמרו רז"ל היתה כאניות סוחר ממרחק תביא לחמה דברי תורה עניים במקומן ועשירים במקום אחר ר"ל

כשם שהצורך לסחורות להביא אותן ממקום למקום להמציא המזון לכל כן דברי תורה צריכים למקום אחר והוא הקבלה והוצאת דבר מתוך דבר.
וכבר התאמת אצלנו מצד הקבלה שמצות ק"ש שלש פרשיות שמע והיה אם שמוע ויאמר והם אמרו למה קדמה שמע לוהיה אם שמוע כדי לקבל עליו עול מלכות שמים תחלה ואין ספק שאין הקריאה לבדה קבלת עול רק הכונה בה. והוא שאמרו שצריך להאריך באחד כדי לקבל מלכותו בשמים ובארץ ובארבע רוחות העולם ואין הממלכה בתנועת הראש לבדה כמנהגנו הפחות היום שאנו מניעין ראשנו תנועה חיונית עד שהרבה פעמים היא אינה חיונית כי לא נרגיש בה ואין זה המכוון כי התנועה ההיא נתקנה על דרך נענוע לולב לכוון מלכות שמים בשמים ובארץ ובארבע רוחות העולם והכונה היא בציור הלב. ומה תועלת בתנועת הראש והלב דומם נרדם אין זה כי אם גנות גדולה ועון פלילי. הלא תראה במה יתוכח השם באמרו בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה לכן הנני יוסיף להפליא את העם הזה הפלא ופלא הנשארה טענה אלינו אחר הויכוח הזה. כל שכן לקצת המתהללים במצות בבני עמנו שראוי לומר עליהם בפיו ובראשו בזוני ולבם רחק ממני שהרי נמצא בם שמניעים הראש בעת הקריאה תנועת הנער המשחק ולא יוציאו דבר מפיהם ומהם שיוציאו ולא יכונו בדבר כלום ואין זה קבלת עול מלכות שמים אבל פירוק עול וראוי להוכיח על זה תוכחה רבה לפי שזה הוא עיקר אמונתנו שהכל תלוי בו וטובה השתיקה מהדבור בזה. ואע"פ שאני יודע שאין דברי זה מקובל אצל רבים לפי המנהג הרע כבר הקדמנו שאין ראוי לאמת שתהיה ביישנית אבל ראוי שתקרא בראש הומיות על גפי מרומי קרת ואם לא יקבלנה רק אחד מני אלף חובה על האמת לחמול על היחיד ההוא.
ורבותינו ז"ל אמרו בפי' אם כיון לבו יצא ואם לאו לא יצא. וכן אמרו אם יכול לכוין לבו ולהתפלל יתפלל ואם לאו לא יתפלל והבא מן הדרך פטור מן התפלה עד שתתישב לבו. ועוד דקדקו בקריאה שתהא תמה ליתן ריוח בין הדבקים. ואחר שדקדקו כל כך בקריאתה אין ספק שצריך לדקדק יותר בכונה ואע"פ שהקלו בכונה ובלבד שיכוין בפסוק ראשון כן הקלו בקריאה לפי הצורך שהכל תלוי בו שאמר בפסוקא קמא צערן לפי שהוא כולל קבלת עול מלכות שמים. ואחר שהוא כן צריך שיצייר האדם בלבו מה שמוציא בפיו אות באות תיבה בתיבה ולפיכך ראוי שנבאר אותו כפי מה שקבלתי מרבותי ונאמר. כי אמרו שמע ישראל הוא קריאה לישראל לשמוע שתי מצות שבאו בפסוק זה והוא שהושם טעם אתנחתא במלת ישראל. ובא שמע הנה בדרך שני הענינים הנזכרים והיא קבלה אמתית וקיימת וידיעה מושכלת. הכל כפי מה שהוא אדם כי על

כל ישראל מצוה לקבל זה באמת בלא הרהור ספק עד שיציירו בלבם כפי מה שמוציאים בפיהם כאלו ידעו זה ידיעה מושכלת ואמנם חכם לב מצוה עליו לחקור ולדעת זה ידיעה מושכלת עד שמתוך כך מצוה עליו להתבונן ולדעת כל החכמות לפי שכלן צריכות יכות לזה והוא אומרו וידעת היום והשבות אל לבבך וגו'. ודוד אמר דע את אלהי אביך ועבדהו. וכבר קדם שאין העבודה עבודה באמת מאין ידיעת הנעבד והוא שהקדים תחלה דע ועל דרך זה באה מצות שמע על שתי המצות. ומה הן שתי מצות אלו האחת להאמין ולדעת שהאל המחויב ההויה הנצחי שמציאותו מחוייבת הוא אלהינו כלומר מושל בנו ר"ל בכל הנמצא זולתו והוא משגיח במעשינו ושופט ומנהיג כל אחד ואחד ממנו והוא המצוה אותנו והמזהירנו על יד נביאיו כי שם אלהינו נופל על ענינים אלו.

והמצוה השנית לדעת ולקבל קבלה אמיתית וחזקה שאלהים זה הוא אחד כפי מה שסובל איש איש ממנו כי כל המון העם אנשים ונשים גדולים וקטנים צריך שיקבלו קבלה אמיתית שיש אלוה אחד בעולם אין שני לו והוא בשמים ובארץ ובארבע רוחות העולם כי לזה נתקנה התנועה. והוא מאין ערך ודמות רואה ואינו נראה יודע הכל ואינו נודע כפי מה שהוא ית' אחד הוא בכל מקום. כי הוא בכל כמו שבא בפי' במתן תורה וידבר י"י אליכם מתוך האש והאש ההוא היה בהר ועל הדבור ההוא בעצמו אמר מן השמים השמיעך את קולו ליסרך נמצא שמציאותו בשמים ומציאותו בארץ הוא על דרך אחד והמאמין כי הוא בשמים ובארץ במעט התבוננות ישיג שאינו גוף כי הגוף יגבלהו מקום אחד ואינו בשאר מקומות. זה צריך שיקבלו כלם אמונה קיימת ומי שאינו מאמין זה אינו ממשיגי התורה. אמנם כל חכם לב צריך שיחקור כל זה וידע מתוך החכמות האחדות הפשוטה וירחיק השניות הרחקה אמיתית והיא שידע שאינו גוף ולא כח בגוף ולא ישיגהו ענין ממשיגי הגוף והוא מקום העולם ואין העולם מקומו כי אין מקום לכבודו נודע שהוא הוא ולא נודע מה הוא.

וראיה לדבר שהכתוב בא על שני הענינים הנזכרים והם הקבלה והידיעה להרחיק הגשמות ממנו וכל דמוי מה שאמר הנביא הלא תדעו הלא תשמעו הלא הוגד מראש לכם הבינותם מוסדות הארץ וזה בא אחר אמרו ואל מי תדמיון אל ומה דמות תערכו לו הפסל נסך חרש וצורף בזהב ירקענו. לפי שהעושה זה הוא ממאמיני הגשמות אמר כמשיב עליהם הלא תדעו הלא תשמעו וכמבאר הלא תשמעו אמר הלא הוגד מראש לכם והיא הקבלה אמיתית שבאה בדרך הגדה בלא ראיה ומופת וכמבאר הלא תדעו אמר הלא הבינותם מוסדות הארץ. איפשר שמוסדות הארץ הם המוכנים לפי שהסולם מוצב ארצה ובו יעלה העולה. אבל הקרוב אצלי שמוסדות הארץ כנוי לחכמים כמו שבא והאיתנים

מוסדי ארץ ואחר זה באר הידיעה הזאת שהאל הוא אחד והוא שאמר היושב על חוג הארץ ויושביה כחגבים הנוטה כדוק שמים וימחתחם כאהל לשבת. וכבר ביאר זה הרב המורה ואמר כי רצונו בו המתמיד הקיים על סיבוב הארץ וחללתה ר"ל שכל ההוים בארץ אין להם קיום על הצורה אחת אבל כחגבים המדלגים הם מדלגים מצורה לצורה לפי שהם הוים ונפסדים וחוזרים חלילה והשם לבדו מתמיד קיים אבל השמים ואם הם מתמידים קיימים אין מציאותם וקיומם מעצמם כי השם נטה אותם וימתחם כאהל לשבת בתוכם יושבי הארץ. או רצה במלת לשבת להיותם עומדים קיימים. סוף דבר הפסוק הזה הזכיר כוחות השמים והארץ להיותם מורים על מציאות השם המחוייבת ושהוא אחד לא גוף ולא כח בגוף מאין דמות לו כמו שיורו בבחיגתם בעלי המופת.

ולהוסיף באור ולהעיר על מופתי הידיעה הזאת אמר ואל מי תדמיוני ואשוה יאמר קדוש שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא מרוב אונים ואמיץ כח איש לא נעדר והרב המורה באר בספרו כי מתנועת הגלגל ילקחו המופתים על הידיעה הנזכרת והוא שהוא מורה שיש שם מניע לא מתנועע. ואפשר שכל זה רמז באמרו היושב על חוג הארץ ורצה בחוג הארץ המקיף בארץ יושביה מתנועעים והוא מניע לא מתנועע אבל יושב כלו נח מתמיד. וכן ביאר הרב המורה כי משינוי התנועות אשר לגלגלים שאינם כפי הטבע לפי מה שיורו הכוכבים יודע החדוש במופת וזה רצה באמרו שאו מרום עיניכם וגו'. ולפי הענין הגדול הזה התקינו להפטיר בנביא זה עם הפרשה הזאת לגודל יחוסה אל פרשת שמע בשני ענינים אלה הבאים לקבל עול מלכות שמים שהכל תלוי בו שהכופר ביחוד הפשוט והוא שיאמין בשניות או בנמשך אלו מן הגשמות וממשיגי הגשמות כבר יצא מדרך האמת ולא השיג כונת התורה והוא היה סבת הגלות. וכן סעיפי הסבה הזאת הם סבה לאורך הגלות כמו שנראה מפורש בפרשה הזאת ואל זה כונו בקריאת כי תוליד בנים ביום הצום וכן כונו לקרא בפרשת ואתחנן המבארת היחוד ביאור נגלה בשבת שאחר הצום הכל להעיר האדם שיתבונן בזה הענין שהוא שורש האמונה כי בה ביאר סיבת הגלות ואריכותו וסיבת הישועה.

ולפיכך כאשר בא משה רבינו לבאר התורה בסוף ימיו פתח בזה הענין ואמר עיניכם הרואות את אשר עשה י"י בבעל פעור כי כל האיש אשר הלך וגו' ואמר השמר לך ושמור נפשך מאד וגו' רצה בו שמירה המתמדת לנצח והוא שהחיים הנצחיים תלויים בזה וסוף דבריו שהדברים שאמר שלא ישכח הוא אמרו וידבר י"י אליכם מתוך האש קול דברים אתם שומעים ותמונה אינכם רואים זולתי קול ר"ל שלא יצייר אדם בלבבו שיש לו תמונה או דברים. והוסיף להזהיר ואומר ונשמרתם מאד לנפשותיכם כי לא ראיתם כל

תמונה ביום דבר י"י אליכם בחורב מתוך האש. אמר להשמר בדבר הזה שמירה מעולה מכל צד והוא שאמר מאד לפי שבדבר זה יתלו חיי הנפשות והוא אמרו לנפשותיכם. ואמרו כי לא ראיתם כל תמונה רוצה בו אל יעלה בלבכם כי עם האמינכם מציאות השם וממשלתו בלבד יספיק לתשועת נפשותיכם לא אבל צריך שתאמינו היחוד הפשוט לגמרי ולא תאמינו שיש לו תמונה והוא שאמר כי לא ראיתם כל תמונה וכן הדבור לא תיחסו לו יחוס עצמי שהרי הדברים שמעתם מתוך האש והאש ההוא נברא והדברים ההם נבראו בו כדרך שאר הנפלאות וזה רצה באמרו וידבר י"י אליכם מתוך האש. ועם האמינם כל זה צריך שתשמרו פן תשחיתון הכל בעשותכם שום פסל לדמות כל סמל הוא שאמר פן תשחיתו ועשיתם לכם פסל תמונת כל סמל תבנית זכר או נקבה רוצה בו צריך לשמירת נפשותיכם עם האמינכם מציאותו ואחדותו שלא תבאו לעשות שום פסל לדמות כל סמל כדי לדמות בו שום אלהות כי אחר שיעבוד שום עבודה או ינהגו בו דרך כבוד תבטל האחדות הפשוטה. ואפילו ימצאו להם טענות ויאמרו כי לכבוד השם עושים זה רצונו הוא כבודו ואין רצונו רק האמת. ובענין זה נכשלו רבים עד עתה כי לפי התעיה הזאת נעשו העגלים ושאר הצורות כמו שאמר מי לא ייראך מלך הגוים ועל זה הדעת הנפסד שפשט בין איזה מן העמים הזהיר משה רבינו ע"ה תכלית אזהרה לפי שראה תכלית הרע שיוכל לצאת מזה באמונת השם.

וראש הנביאים שאין עליו חולק אמר כי תוליד בנים ובני בנים ונושנתם ובו רמז על שני גליות כי הנושן מורה על שני הזמנים וכן הורה באמרו ובני בנים ואמר בזה והשחתם ועשיתם פסל תמונת כל סמל ועשיתם הרע בעיני י"י אלהיך להכעיסו. ואמר העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ כי אבד וגו' והפיץ י"י אתכם בעמים וגו'. והלא תראה כי בפירוש גלה סבת הגלות שאנחנו בו היום נפוצים בין כל הגוים הודיע גם כן שאורך הגלות הוא על שאין אנו עובדים השם לבדו בכל לבבנו והוא שאנו בוטחים בעובדים ההם ונעבדם. והוא שאמר ועבדתם שם אלהים מעשה ידי אדם עץ ואבן אשר לא יראון ולא ישמעון ולא יאכלון ולא יריחון. הנשאר אחר הנבואה הזאת תספק כי הגלות סבתו עשות הפסל והנמשך אליו מביטול מצות התורה ואריכות הגלות הוא על שאין אנו עובדים את השם בכל לבבנו וזה יתמיד עד שנשוב אל השם ונבקשנו ונמצאנו ולזה קרא הנביא את מבקשי י"י והוא כשנשיג יחודו וממשלתו העליונה כראוי ונסלק כל ספק מלבנו. והוא שאמר ובקשתם משם את י"י אלהיך ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך ואחר שבא זה בפירוש בתורת משה רבינו ע"ה שאין עליה חולק מאנשי הדתות לא נשאר תרעומת על אורך גלותנו כל הימים אשר לא נדרשנו בכל לב ובכל

נפש כי המשיגו הוא השלם ואנחנו לא נחפאר לומר שאנחנו כלנו או הרב ממנו שלמים ומי יתן וימצא אחד כי בהמצא אחד ימשכו אחריו רבים ואז נצא מן הגלות לא קודם לא שהסבה על אריכות הגלות הוא הטענה שעוממסים עלינו המשחקים עלינו. ואל זה כיון נעים זמירות באמרו לא לנו י"י לא לנו למה יאמרו הגוים איה נא וגומר לא שאמונתנו רעה ואמונתם טובה שהרי אלהינו בשמים וממשלת העמים הקדמונים עלינו היתה לרצונו וחפצו ליסר ולהוכיח כממשלת כמה חיות רעות וכממשלת כמה יסורין שהכל לחפצו ורצונו שממשיך הטבע לא שאמונתם היתה אמונה טובה שהרי עצביהם כסף וזהב מעשה ידי אדם אשר לא יראון ולא ישמעון אשר להם היו עובדים ואנחנו בחטאנו ובעונות אבותינו היינו עובדים עובדיהם כמו שיעד אותנו משה רבינו ועל זה הזהיר תחלה על תבנית זכר או נקבה רוצה בו מין האדם.

ואחר כן אמר תבנית כל בהמה אשר בארץ תבנית כל צפור כנף. תבנית כל רומש באדמה. רצה בו שאין מעלה בענין העבודה בבחינת האמת לתבנית זכר או נקבה ממין האדם על תבנית אחד משאר בעלי חיים ולא על עבודת תמונת בעלי חיים שאין להם עמידה וקיום והיתה הכונה הראשונה לאסור רק על השמש והירח ושאר הכוכבים העומדים הקיימים וממשלתם גלויה לכל העמים. לפיכך הקפידה התורה שלא לחלוק להם כבוד כי השם אל קנא ואין רצונו שיעלה בלב איש שיש ממשלה לשום נמצא רק מאתו יתברך. וכל שכן שאין ליחס ממשלה לאחד מן ההבלים הנפסדים כאמונת העמים הקדמונים. אם כן לא נשאר להם שום טענה בהשתחויתם לתמונות ההן גם כי אמרו חכמיהם שאינם משתחוים לתמונות ההן אלא לכבוד האלוהות אין בזה התנצלות מחטא שהרי הזהיר השם מהשתחוות לשום ע"ז בלתי לאלהים לבדו לא לשום תמונה כל שכן לעצבים ההן שאין סכלות ועורון בשום אמונה גדול כזה לא יבינו ולא יכירו כי טח מראות עיניהם ומהשכל לבותם ועל העם הזה אמר הנביא ולא ישוב אל לבו ולא דעת ולא תבונה לאמר חציו שרפתי במו אש ואף אפיתי על גחליו לחם אצלה בשר ואוכל ויתרו לתועבה אעשה לבול עץ אסגוד היש פחיתות אמונה כזאת. וכבר הובטחנו כי יבא הזמן שישובו כל התועים אל האמת ונעבדהו יחד שכם אחד כמו שבאו נבואות הרבה על זה כמו שאמר ולעבדו שכם אחד ואמר ביום ההוא יהיה י"י אחד ושמו אחד ר"ל שתהיה האחדות נודעת אל כל העמים עד שיהיה שמו אחד והוא השם המורה על אחדותו הפשוטה וידעו הכל השם ההוא המורה על אמתתו. והוא אשר שנה משה רבינו ע"ה ואמר אחר זה השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש כאשר שמעת אתה ויחי. רצה בו שלא שמעת דברו רק על דרך מופת שבא קול נברא מתוך האש שלא בא כמוהו לעם אחר לא לפניו

ולא לאחריו והוא שהראה השם נפלאותיו לעיני האוהבים ולעיני האויבים והוא שאמר או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי במסות באותות ובמופתים ובמלחמה וביד חזקה ובזרוע נטויה ככל אשר עשה י"י אלהיכם במצרים לעיניך. ר"ל שלא יטעך אות או מופת שתראה או שתשמע על אחת מן האמונות לפי שהדבר ההוא אשר יתפארו בו נעשה בלט ובדרך הטעאה שהרי הוא עובר ואינו נראה לכל שאין אחד מהם מתמיד כאותות משה כמן וזולתו. השמעת מעולם אחת מן האומות שהתפארה לאמר שחיתה בצבא יום או יומים ממאכל השמים טוב או רע מתוק או מר וישראל חיה מהמן ארבעים שנה וטעמו כצפיחית בדבש.

וכאשר התאמת הרע על אומתנו כן יתאמת הטוב שיחל לנו וכבר יחל הגאולה במקומות רבים ובחתימת השירה אמר הרנינו גוים עמו וגומר ובסוף כל דבריו אמר אשריך ישראל מי כמוך עם נושע בי"י מגן עזרך ואמר אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך י"י אלהיך ורבים כאלה. ובפרשת זו אמר ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים ושבת עד י"י אלהיך ושמעת בקולו ר"ל באחרית הימים בסוף זמן ארוך הוא ימי הרעה לישראל ונמצא שאחרית הימים יהיה לטוב לנו כאשר נשוב עדיו ולדרשו בכל לבבנו ובכל נפשנו ונשמע בקולו. והוא אחר שניחדהו יחוד גמור בלא הרהור רע כי הכל תלוי בזה ולפיכך צריך כל אחד ואחד שישיב אל לבו זה ולפיכך התקינו להאריך באחד כדי לקבל עול מלכות שמים עליו כלומר על קירות לבו ומחקרי ידיעתו כפי השגתו והוא שיצייר בלבו מלכות השם בשמים ובארץ ובארבע הפאות והוא העול שמתוך כך ייראו ויפחד ויבהל וישתומם ויחשב עצמו בריה שפלה ויכנע כניעה ראויה וזהו העול האמתי המכניע נושאו לפי שימצא וידע לרב השתדלותו שלא ישיג ממנו אמתת עצמו כשאר המושגים לרב גדולתו ועצמותו. אמנם ידעו שמו המורה על הויתו הנצחית בלבד ולפיכך באה הקבלה לסמוך לו ברוך שם כבוד מלכותו כדרך שאמר יעקב אבינו כמו שהתבאר במקומו.

ואע"פ שפסוק זה לא כתבו משה רבינו כבר התאמת שדברי הקבלה נאמרו מפיו כמו שקבל שאר התורה מפי השכינה. ולפי שלא נכתב בפירוש התקינו לומר אותו בלחש מפני המינים כמו שנעשו הסתרים רבים מפני הרעים ואחר שנאמר זה בלחש הקלו בקצת המקומות לומר השאר בלחש ומכל מקום צריך שתהא תמה וידקדק ליתן ריוח בין הדבקים שלא יבליע אות באות כל שכן שצריך שיזהר שלא יקרא בטעות והלא אם ידבר האדם לפני אחד המלכים אחד מן החכמים ויתעה בדברו יהיה כמתעתע בעיניו קל וחומר לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ב"ה.

וזה הדקדוק הנזכר הצריכו בכל השלש פרשיות אבל פרשה ראשונה צריך שלא יקראוה עראי והוא שלא יעשה שום מלאכה בשעת קריאתה לפי שהכל תלוי בקבלת עול מלכות שמים ובאהבה הבאה מתוך הקבלה ההיא והוא שסמך לו ואהבת.

ונאמר שהאהבה שם מונח להתקרבות שנים זה לזה לא התקרבות גוף או כלי גוף ופעולתם כי פעמים ימצא מקרב בפה ומרחיק בכליות קרוב שפתים ורוחק לב ואין זה קרבות ואהבה אבל רחוק ושנאה ואמנם האהבה היא התקרבות הצורה שהיא באדם הדעה והוא כשדעת זה קרובה אל דעת זה ורצונו הוא רצון חשוקו לא זולתו. ועל דרך זה נקרא אברהם אוהב לפי ששנא גופו ובית אביו ואף בנו יחידו לאהבת השם על הדרך הנזכרת ואל אהבה כזאת היתה המצוה באמרו ואהבת את י"י אלהיך וגומר. ואמרו בכל לבבך פירש בו הרב המורה בכל כחות לבך כלומר כוחות הגוף כלם כי התחלת הכל מן הלב והענין בו שתשים תכלית פעולותיך כלם השגתו רוצה בו על הדרך שאמרו חכמים וכל מעשיך יהיו לשם שמים. ואפשר שהוא כאלו אמר בכל מחשבותיך כי כל מחשבה חשובה או פחותה יכנוה בלב אמר לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו ורבים כמוהו. ורבותינו ז"ל דרשו אחרי לבבכם זו מינות. ומזה הענין נאמר בשרירות לבי אלך ואמרו בכל לבבך רוצה בו להטות כל מחשבה אל אהבת השם בלא הרהור רע אחר דרכיו בענין הידיעה וההשגחה וההנהגה והוא שלמות האהבה. ומצאנו לרבותינו ז"ל ענין זה שהם אמרו בכל לבבך בשני יצריך אחד טוב ואחד רע והיצר הטוב הוא כשישתדל בדברים הנכבדים הרוחניים והיצר הרע הוא כשישתדל בדברים הפחותים הגופיים ועל שניהם הזהיר לאהוב בם את השם והוא כשיהיו כל מעשיו לשם שמים. ואמר בכל נפשך רוצה בו בכל כוחות הנפש החיונית כלומר בכל ההרגשות שהם סבות כל המעשים והכונה בו שיאהב השם יותר מנפשו ואהבתו את נפשו תהיה לאהבת השם והוא שיהנה אותה לפי הצורך לא לתאותה וזה דומה על מה שצוו חכמים ואמרו כל מעשיך יהיו לשם שמים ואם זה נכלל באמרו בכל לבבך כדעת הרב יאמר בזה בכל כחות הנפש המדברת. או כדרך שבאה הקבלה אפילו נוטל את נפשך רוצה בו שיהרג ואל יעבור בענין ע"ז שהכל תלוי בו.

ואמר בכל מאודך ר"ל בכל הונך שבמקום אהבת השם צריך שיפזר האדם כל ממונו. וכבר אמרו רבותינו ז"ל אם יש לך אדם שגופו חביב עליו מממונו כלומר והוא הראוי לכל מי שהוא איש לכך נאמר בכל נפשך ואם יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו כלומר והוא שאין לו מין האנושית רק השם והדין עליו שיהא ממונו חביב עליו לפי שמעלתו כפי ממונו לכך נאמר בכל מאודך שעל דרך זה צריך שישנא האדם ממונו

ונפשו וכל שכן נפש אחרים הכל לאהבת השם. ואחר שהמצות כך אין ספק שתקות גמול האהבה אינה בדברים גופיים הכלים כי אחר שיהרג לאהבת השם לא נשאר מקום לגמול גופני אם כן הגמול הוא לצורת הנפש הנשארת הצרורה בצרור החיים והוא קיום האהבה בעצמה לפי שהחשוק חי וקיים לנצח והחשק תלוי וקשור בו ולפיכך אינו בטל לעולם. אבל הטוב ההוא הוא טוב נצחי ואהבה בתענוגים רוצה בו תענוגי שני העולמות העולם הזה והעולם הבא והוא תענוג נפש בלא צער ובלא עניו. ועליה נאמר מה יפית ומה נעמת אהבה בתענוגים ולקיים האהבה וחזוקה אמר מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה ונהרות לא ישטפוה וקיום האהבה בעצמו הוא הגמול הנצחי והוא התענוג הגמור הפשוט מבלי צער ומבלי עניו מה שלא ישיג מלך בשר ודם בחייו ואלו היה מולך על כל העולם הזה לא ישיג העונג אשר ישיגנו היחיד האוהב. והוא שהפליג הנביא ואמר מה רב טובך אשר צפנת ליריאיך פעלת לחוסים בך נגד בני אדם רוצה בו לאותם שיראו השם ולא זולתו והחוסים בו לבדו והם האוהבים אבל הגמול הגופני ישיג כל אדם כפי מעשיו וזה גם כן כפי רצון השם שפעמים שהרשע ישיג טובת העולם הזה לרצונו ועליו נאמר ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו. והתבאר בתרגום טבן דאנון עבדין קדמוהי בחייהון משלם להון.

ופעמים שהצדיק גם כן ישיג טובת העולם הזה כדי למצוא דברי חפץ מתוך הטובה ההיא הצריכה לו כפי טבעו. ובשביל ענין זה היה מיעד משה רבינו ע"ה לעמו היעודים הגופיים לא שהם הגמול האמתי והטבעי כי על דרך האמת כפי המציאות הנראה הגמול הרוחני הנצחי הוא האמיתי והוא הנמשך לאהבה ממנה הגמול הגופני שהיה מיעד ארץ זבת חלב ודבש וירידת הגשם בעתו ושאר הטוב הנמשך לזה הוא על דרך שאר הנפלאות כירידת המן וזולתו. והוא שאמרו ז"ל אין מזל לישראל שאינם משולחים ונעזבים לטבע ולממשלת הכוכבים כמו שאמר משה רבינו ע"ה אשר חלק י"י אלהיך אותם לכל העמים והנביא אמר ומאותות השמים אל תחתו כי יחתו הגוים מהמה רוצה בו ששאר האומות הם תחת ממשלת הכוכבים אבל ישראל לא כי השם בחרו לנחלתו וחלקו כמו שאמר כי חלק י"י עמו יעקב חבל נחלתו ואמר וזכרת את י"י אלהיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל ואמר ביעוד הברכות וראו כל עמי הארץ כי שם י"י נקרא עליך ויראו ממך.

ואמר ביעוד הקללות והיו בך לאות ולמופת ובזרעך עד עולם. ר"ל הזמן הארוך אשר ישבנו בגלות כי בלא ספק הוא למופת כי הוא תחת אשר לא עבדנו את י"י אלהינו בשמחה ובטוב לבב ומדד לנו מדה כנגד מדה שנעבוד אויבינו הם אויבי השם עד אשר נדרש את י"י ונאהבנו בכל לבבנו ובכל נפשנו ובכל מאודנו כמו שבאה המצוה בכל

לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך. ועם האהבה לא הסתלקה היראה כי ליראה מבוא גדול במצות לא תעשה כמו שלאהבה מבוא גדול במצות עשה כמו שאמרו עבוד מאהבה שאם באת לשנוא דע שאתה אוהב ואין אוהב שונא עבוד מיראה שאם באת לבעוט דע שאתה ירא ואין ירא בועט ואין האהבה שלמה עד שתהיה יראת האהוב על פני האוהב והיראה מתחזקת תחלה בלבבות כמו שאמר ראשית חכמה יראת י"י והיא צריכה לקנות הגמול הנצחי. והוא שאמר ויצונו י"י אלהינו לעשות את כל החקים האלה ליראה את י"י אלהינו לטוב לנו כל הימים לחיותינו כיום הזה.

הנה בפסוק הזה הראה החיים הנצחיים בסבת היראה הקודמת בזמן אבל האהבה היא הקודמת במעלה ולפיכך נסמכה ליחוד שהוא העיקר ואחר שצוה על היחוד ועל האהבה שהכל תלוי בשתי מצות אלו צוה על דרך קיומן ואמר והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך והנמשך לזה. ותחלה צוה שיהיו חקוקים על הלב כדרך שבא כתוב על לוח לבך ובא בתורה ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך הנה בפסוק הזה צוה לזכרם תמיד ועוד דרשו בו שלא יקרא למפרע שלא יקדים תיבה לתיבה או פסוק לפסוק אבל מותר לקראו בכל לשון שכן משמעות שמע בכל לשון שאתה שומע רוצה בו שאתה יודע ובלבד שידקדק באותו לשון בקריאה. ואחר זה צוה ללמוד הדברים האלה לבנים ולתלמידים הם בכללם שעיקר הבניות הוא בנפש אבל הבנים קודמין שבהן בניות הנפש והגוף. ואחר זה צוה לקרא ק"ש פעמים ביום והוא אמרו ודברת בם וגו' בשכבך ובקומך. וביארה הקבלה שזמן השכיבה הוא כל הלילה שרוב בני אדם שוכבין בו על מטותיהן אבל כדי להרחיק את האדם מן העבירה ציוו חכמים שלא יאחר עד אחר חצות. ועוד צוו כמו כן שלא יאכל אדם ולא יישן אחר זמן הקריאה עד שיקרא והזמן ההוא צאת הכוכבים וכפי המנהג הפשוט שקיעת החמה וכן מצות סופרים שאע"פ שקרא קריאת שמע בברכותיה יקרא פרשה ראשונה כשהולך לשכב. וכן ביארה הקבלה שזמן קימה הוא עד סוף שלש שעות שהוא רביע היום ומצותה לכתחלה שיקדים מעט להנץ החמה והוא כאור היום שאין הכוכבים נראים וזה לפי שהוא זמן קימה לרוב בני אדם. ומה שאמר בשבתך בביתך ובלכתך בדרך אע"פ שמשמעו שבכל עסקיו שהם בישיבה או בהליכה צריך שידבר בם אמנם הקבלה ביארה שבאה לפטור העוסק במצוה והחתן וכיוצא בו שיש לו טרדת הלב במצוה.

ועוד דרשו חכמים בם יש לך רשות לדבר ולא בדברים אחרים רוצה בו למעט שיחת חולין. ועוד אמרו עשה אותן קבע רוצה בו שיקבע אותן ולא יניחם מפני עסקיו הצריכים לו. ואחר כן בא וקשרתם על מצות תפילין ביד ובראש לפי שהיד כלי לפעולת האדם וצוה

שיהא אות האמונה והמצות וזכר יציאת מצרים לפניו כדי שיהיו כל מעשיו לשם שמים וכן יושמו במקום ציץ על הראש כי משמעות הטוטפות הוא ציץ ובא על דרך רמז כמו שאמר החכם תתן לראשך לויית חן עטרת תפארת תמגנך וזה כולו כנגד ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם הכולל המינות והזנות והם כוללים האמונה והמעשים ותפילין על ידיהם כנגד הלב ושל ראש כנגד העינים.

והקבלה בארה שמלת טוטפות רומזת על ארבעה בתים טט בכתפי שתים פת באפריקי שתים ולפי קדושתם הצריכו לו גוף נקי וקדוש. ואחר זה בא וכתבתם על מצות מזוזה כדי שיזכור האדם את השם בצאתו ובבואו והמזוזה היא שתי פרשיות בלבד שמע והיה אם שמוע לפי שבשתי פרשיות אלו בלבד באה מצות וכתבתם והתפילין הם ד' פרשיות שתים הנזכרות ועוד קדש והי' כי יביאך לפי שבארבע בע פרשיות אלו באה המצוה בתורת שתהינה על היד ובין העינים.

ואשר הוא האות עליו הוא הסבה התכלית והוא הסבה החשובה משאר הסבות ואני רואה כמה אנשים מניחין תפילין וקובעין מזוזות ולא יעלו על לבם מה שכתוב בם כל שכן שאינם מרגישים בכונה הראשונה בם ואין אלה אלא כמתעסקים המגלגלים חגורתם או אשר בידם שפעולתם הבל. והראוי לכל משכיל שיעשה המצוה בכל לבו כדרך כל בעל מלאכת מחשבת כי הבונה בית יכוין לבנותו כאשר ראוי לו וכאשר תשלם המלאכה יהגה בו והוא סוף המעשה שעליו היתה תחלת המחשבה וכן המקיים מצות תפילין ומזוזה תחלה יש לו לדעת מה שכתוב בו ואחריו ידע ויתבונן כי הם לאות ולזכרון. ואמנם שתי הפרשיות שהאחת לקבל עול מלכות שמים והאחת לקבל עול המצות שבהן החפץ על דרך הכונה הראשונה באה המצוה לכתוב אותן בתפילין ובמזוזה לפי שזה צריך בכל מקום ובכל זמן לכל אדם אבל שתי הפרשיות האחרות שבאו על מצות בכור אדם ובכור בהמה להזכיר יציאת מצרים והזכר ההוא בא כפי הכונה הראשונה כדי להאמין בשינוי טבע הצריך לקיום אמונת הגמול הגופני הספיק בכתיבתן בתפילין בלבד והוא שאמר והיה לך לאות וכבר קדם שהרצון בו והיה לך לאות כי ביד חזקה וגו'. למען תהיה תורת י"י בפיך.

ראה גם ראה כי כל המעשים שבאו במצות באו להזכיר היחוד והאהבה והיראה וללמד איש רעהו כפי מה שהוא. ונודע מתוך דברינו כי לפי שלא נירא ולא נאהב כראוי נעזבנו ושולחנו למקרים ובשובנו אל י"י תבא הגאולה בדרכי המופת אם יתמהמה חכה לו והוא שאמר הנביא ביעדו הגמול אל רודפי צדק כי נחם י"י ציון נחם כל חרבותיה וישם מדברה כעדן וערבתה כגן י"י ששון ושמחה ימצא בה תודה וקול זמרה. אפשר שאמרו

כעדן כגן י"י בא לרמוז על ירושלם שבשמים ששם עולים בני עליה. אמנם בקריאת יודעי צדק אין ספק שעל ענין זה רמז באמרו אל תראו חרפת אנוש ומגדופותם אל תחתו שהאומות מחרפות ומגדפות אותנו בזה על אמונתנו בבחינת הטוב הגופני והתענוג הכלה והבלה הנמצא אצלם בהיותם שוקטים על שמריהם ואמר שבסוף יבלו כלם כבגד שהוא עומד בקופסא אבל אנחנו הנשטחים לכל רוח נעמוד לעולם וישועתנו לדור דורים ולא תכלה לנצח.

והוא שאמר כי כבגד יאכלם עש וכצמר יאכלם סס וצדקתי לעולם תהיה וישועתי לדור דורים.

פרשת עקב

ביראת י"י מבטח עוז ולבניו יהיה מחסה יראת י"י מקור חיים לסור ממוקשי מות.

היראה היא כשיפחד האדם וירא פן יקראנו רע אם יהיה כך או לא יהיה כך והוא נשמר מן הענין ההוא והתורה צותה ליראה את השם כמו שאמר את י"י אלהיך תירא ואותו תעבוד והיראה קודמת בזמן לאהבה והוא שאמר ליראה את י"י אלהינו וללכת בדרכיו ולאהבה אותו. וכמו כן האהבה היא קודמת במעלה ליראה כי האהבה היא הכונה ואליה צותה היראה וצריך לאדם כשיאהב ויעבוד האוהב שלא יעבדנו בדרך עראי רק בדרך כניעה ויראה והוא שאמר עבדו את י"י ביראה וזה רצה באמרו ואותו תעבוד כלומר בדרך העבודה שהיא ביראה. וידוע שיראת השם כוללת רוב מצות התורה והם המצות המעשיות שבהן ישיג האדם השלמות הראשון בזמן שהוא שלמות המדות הטובות והוא המסור לכל אדם ובו אפשר להשיג השלמות האחרון והוא שלמות הידיעה ולולי השלמות הראשון אין קיום לאחרון. והוא שאמרו ז"ל כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת והוא שאמר החכם ביראת י"י מבטח עוז והעוז נאמר על השלמות האחרון כמו שאמר מגדל עוז שם י"י ובא החכם להודיע הסבה התכלית אשר ליראה שהיא החכמה והוסיף ביאור ואמר ולבניו יהיה מחסה רוצה בו ולבני השם שהם האוהבים אותו והיודעים את שמו יהיה הוא מחסה כמו שבא אומר לי"י מחסי ולולי המחסה ההוא אין שלימות ביראה ואין מבטתה מבטח. עולמי וזה כאמרם ז"ל אם אין חכמה אין יראה אם אין יראה אין חכמה רוצים בו לולי השגת החכמה אין שלימות ביראה ולולי מציאות היראה אין קיום לחכמה.

ואחר שהתגלגל המאמר הזה בדברינו נשלים לבארו לפי שהרב רבינו ז"ל קצר בו בפירוש מסכת אבות והמאמר ההוא הוא אמרם אם אין תורה אין דרך ארץ אם אין דרך ארץ אין תורה. אם אין חכמה אין יראה. אם אין יראה אין חכמה. אם אין בינה אין דעת.

אם אין דעת אין בינה. אם אין קמח אין תורה אם אין תורה אין קמח. זהו לשון התנא ולשון הרב רבינו הוא כי רוצה בו שכל אחד משניהם מועיל במציאות האחר ומשלים אותו. אמנם ענין דבריו בבינה ובדעת הוא ענין פילוסופי דק מאד זהו לשונו והוסיף לבאר בזוג ההוא ביאור דק ועמוק אבל שלשת הזוגות האחרים קצר בהם. ואשר נראה לפרש במאמר הזה כי אמרו אם אין תורה רוצה בו לולי מצות התורה שבאו ללמוד דרך הישרה לאדם בהנהגותיו הן לאדם בעצמו הן בינו ובין אחרים הוא הנקרא דרך רוצה בו הדרך הראוי לעם הארץ כפי ישוב הארץ כי כן מצאנו ארץ במקומות רבים בכתוב שבא במקום עם הארץ כמו שבא וכל הארץ באו מצרימה אנכי הולך בדרך כל הארץ וחזקת והיית לאיש. ומזה נאמר על מוסר בני אדם דרך ארץ ואמר החכם אם אין תורה אין דרך ארץ רצה בו לולי המצות שבאו על זה מאת השם לא היה דרך ארץ נמצא בכל על שלמות לפי שעיר פרא אדם יולד ולפיכך צריך ללמוד התורה הכללי. ואמר אם אין דרך ארץ אין תורה רוצה בו לולי טבע המוסר הנמצא לאדם לא היה שלמות לתורה ולא קיום לממצותיה הבאות על זה לפי שמצות התורה הן הערה בלבד. והכונה במאמרו זה לשתי תועלות האחת שלא יקל האדם במצוה מן המצות ואפילו יהיה האדם מוטבע בתכונות החשובות כי המצות הן המישרות והמעמידות אותן.

והשנית שלא יספיק לאדם ביושר דרכיו בקיום המצות בלבד אבל צריך שידקדק ויחזר על כל מדה טובה והנמשך אליה וירחיק כל מדה רעה והנמשך אליה ואף על פי שלא באה מצוה בתורה בפירוש על זה כי האמנם על הכל העירה התורה והמשל בזה שלא יספיק לאדם בהמנעו מן המאכלים האסורים וימלא תמיד בטנו מן המותרים כי אין זה כונת התורה אבל למנוע כל המותרות במאכל ובמשתה ובמלבוש ובכל עניני האדם. ואל הענין הזה כיון החכם שלמה בפשוטו של ספר משלי ולהחזיק בתורה ובדרך ארץ אמר שמע אתה בני וחכם ואשר בדרך לבך. והוא כאלו אמר קבל התורה והתחכם בה והדריך מחשבתך או שכלך בדרך הסלולה והכבושה והיא הנקראת דרך ארץ לפי שהוא הדרך הישרה לנפשות עם הארץ ולפיכך אמר בדרך כי היא ידועה כי כן יאמר על כל דרך סלולה מעיר אל עיר ולפי הענין הזה אמר גם כן וגם בדרך כשהסכל הולך. ורבותינו ז"ל אמרו על הענינים האלה שלא הזהירה התורה עליהם אם יש מהם ממש מפני מה לא נכתבו בתורה ולפיכך אמר שלמה עשות ספרים הרבה אין קץ. ועל זה רמז באמרו ואשר בדרך לבך וסמך לו כמבאר אל תהי בסובאי יין בזוללי בשר למו כי סובא וזולל יורש וקרעים תלביש נומה הזהיר מהרבות שתיית היין ואכילת הבשר והשינה ואע"פ

שלא הזהירה עליהם התורה בפירוש אבל כונת התורה במה שאסרה על היתרונות אבל אין כונתי מספיק לכתוב הכל ואל זה כיון התנא באמרו אם אין דרך ארץ אין תורה.
ועוד אמר אם אין חכמה וכו' ופירושו כבר הקדמנוהו וזה גם כן בא לשתי תועלות האחת שלא יספיק גם כן לאדם בקיום מצות התורה בלבד אבל צריך שיתחכם וידע מה שהעירה עליו התורה מיחוד השם ומאהבתו והוא שישתדל לדעת כל המציאות כפי מה שהוא שמתוך כך מכיר מי שאמר והיה העולם ומיחדו בלבו ואוהבו וידע כונת המצות שהן היראה והוא שאמר החכם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה. אז תבין יראת י"י ודעת קדושים תמצא. והשנית שלא יסמוך החכם בחכמתו ואפילו השיג השגה אנושית שלימה אז יזלזל במצוה מן המצות המיראות האדם לפי שהן צריכות לקיום החכמה האמיתית. עוד אמר אם אין דעת וכו' כבר ביאר זה הרב רבינו ז"ל ובענין הביאור ההוא חבר פרק אחד בחלק הראשון מספר המורה והוא פרק ס"ח ומשם תוכל להבין קצת פי' כי שם ביאר שהשכל והמשכיל והמושכל אחד. וזה הענין אצלי רמזו במה שאמרו לידע להודיע ולהודע לידע בא במקום המשכיל ולהודיע בא במקום השכל ולהודע בא במקום המושכל והרב המורה ביאר בפרק הנזכר שהשכל בפועל הוא על הדרך הזה לעולם ועל הדרך הזה יהיו לעולם החיים הנצחיים אחר המות בדעתם השם שהוא אל הוא היוצר וכו'.
והרב רבינו פירש המאמר ההוא כרצונו ולא ירדתי לסוף דעתו איך הבדיל השלש פעולות ההן בשלש כתות שהזכיר ושם היה ראוי לצרף הענין שצרף במאמר אם אין דעת אין בינה. ואפשר שרוצה בו שאם אין דעת במושכלות הראשונות שחנן השם בהם את האדם מבלי למוד לא היה מציאות לבינה היא הקנויה המגעת בלמוד כמו שנודע שכל החכמות המופתיות נודעות בכח המושכלות הראשונות הנלקחות למופת ולולי זה לא היה מופת נמצא. ואמרו אם אין בינה אין דעת רוצה בו לולי השגת הבינה הקנויה אין שלמות לדעת שלא תשלם חכמה במושכלות הראשונות בלבד וזה בא אחר שאמר שהתכלית האחרונה היא החכמה ועל החכמה המופתית הוא דבר. ולפיכך בא להודיע דרכי החכמה שהם בדעת החנונה ובלימוד. ולפי שזה היא התכלית האחרונה הקדימו זה בבקשת הדעת בתפלה ואמרו אתה חונן לאדם דעת ומלמד לאנוש בינה ויחסו החנינה אל הדעת והלמוד אל הבינה כי הבינה קנויה בלימוד כמו שאמר ובכל קנינך קנה בינה כמו שקדם בפרשת נשא. ומה שהוסיפו בברכה ההיא השכל אפשר שרצו לחזק ולהחליף הכח המשכיל עד שיבא בפעל ובו רמז והערה למאמר הפילוסופים בשכל

ובמשכיל ובמושכל וחתמו הברכה בדעת לפי שהיא מתת אלהים מאין עזר אנושי והוא הסבה לכל חכמה וידיעה.
זה אצלי הרצון באמרם אם אין דעת אין בינה. וזה גם כן בא לשלש תועלות האחת כדי שיסמוך האדם במושכלות ראשונות ואע"פ שאינם נודעים במופת. והשנית שלא ידחה האדם דרך המופת כדרך שהיו דוחין אותו קצת הראשונים עד שהיו אומרין קצתם שאין דבר נודע בדרך מופת כמו שנזכר בפרשת נשא וזה הדעת מרחיק החכמה וגורע מעלתה ולפיכך בא התנא לדחות אותו. השלישית שישתדל האדם להבין דבר מתוך דבר כל מה שאפשר ולא יספיק לו במושכלות ראשונות.
ואחר כן אמר אם אין קמח אין תורה רוצה בו כי לולי מציאות המזון האנושי הבינוני והוא הקמח ואשר הוא ממינו לא היה מציאות לתורה כי כפי הכנת המאכל האנושי יזך שכל האדם ללמוד התורה ולדעת. ואמר אם אין תורה רוצה בו כי לולי הכונה הראשונה באדם על התורה והנמשך אליה לא היה לו מזון נבחר ממזון שאר בעלי חיים והיה נמשל לבהמות הלא תראה שהכפריים האוכלים השעורים והמאכלים הגסים יתרונם מעט על הבהמות וקשה הוא מאד עליהם להבין מושכל אבל המלכים שמאכלם נבחר דעתם רחבה על הרוב עד שנאמר עליהם לב מלכים אין חקר. ומקבלי התורה נתן להם את המן לרב צרכם למזון טוב ונבחר והכונה במאמר הזה לשלש תועלות. האחת שישתדל האדם להשיג המזון הראוי לו ולפיכך צריך האדם שילמד אומנות שיחי' בה. השנית שיקח מזונו על הדרך השוה לא שיענה נפשו ולא שירגילה במותרות ואע"פ שלא באה מצוה בביאור על זה כי זה מפסיד הלמוד וזה יוצא ממאמרו אם אין קמח אין תורה. והתועלת השלישית שהמנהיג עצמו במאכל בדרך השוה עד שימצא עצמו מזומן לחכמות אל יטריח שכלו בתחבולות העולם כמעשה האנשים שהם חכמים להרע שאין זה המכון במזון האנושי הבינוני ואין זה אלא כמו שנאמר להם וכסף הרביתי להם וזהב עשו לבעל אבל צריך שיתן כל שעותיו לזרז שכלו לדעת האמת ולהשיג ההשגה האנושית שהיא אהבת השם והוא החיים האמתיים שהיא כונת התורה בנתינת המצות כמו שאמר בפרשת תנאי קבלת עול מלכות שמים והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי אשר אנכי מצוה אתכם היום לאהבה את וגומר. הראה שהכונה בכל המצות היא לאהבה אותו ולעבדו בכל לב ובכל נפש וכבר קדם שהאהבה היא החכמה והידיעה בו.
ועל עבודה שבלב באה הקבלה שהיא תפלה ותפלה ידוע שהיא התהלה עם בקשת הצרכים כי זה מורה על המבקש מאתו שהוא מודה כי לו לבדו הממשלה וכן בא בפרשה הזאת ועתה ישראל מה י"י אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה את י"י אלהיך ללכת בכל

דרכיו ולאהבה את י"י אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך רוצה בו שהכל הוא לאהבה אותו ולעבדו בכל לב ובכל נפש.
וכבר קדם בפרשת ואתחנן באור בכל לב ובכל נפש. ואמרו מה י"י אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה וגומר. כבר נודע מה שאמרו בו ז"ל דלגבי משה מלתא זוטרתי היא ופשוטו של כתוב להתעורר ולהתבונן בכל אשר הוא שואל מעמנו כי הוא לטוב לנו כמו שבאר ואמר לטוב לך שאין בקשתו ממנו כדרך בקשת בשר ודם שהם מבקשים מאנשיהם צרכם והנאתם והקב"ה אינו כן שהכל שלו ואינו צריך לדבר כמו שבאר ואמר הן לי"י אלהיך השמים ושמי השמים הארץ וכל אשר בה והמבוקש ממנו אינו רק לטוב לנו כי בעשותנו המצות יעשה השם חסד עמנו וכפי שנשמור אותן ישמור לנו הברית כמו שפתח הפרשה ואמר והיה עקב תשמעון וגו' והמכוון בפרשה ההיא אמרו והסיר י"י ממך כל חולי וכבר בארוהו ז"ל באור יפה וטוב. ואמרם זה יצר הרע כי הוא באמת סבת כל חולי ובא זה הפסוק בדרך שבא כל המחלה וגומר כמו שהתבאר במקומו. והשמירה מכל חולי היא סבת החיים האמתיים המתמידים כי כשם שכל זמן שלא יבא חולי לגוף הוא חי כן הנפש כל זמן שלא יקרה עון שהוא ממדוה מצרים הרעים לא ישיגוה מוקשי מות והיא חיה לעולם אבל כשתחטא ותעבוד אל זר והוא כל זמן שתסור אל היצר לא יסור ממנה החולי כי נפלה במוקשי מות כמו שאמר כי מוקש הוא לך.
ועל דרך זה הוסיף החכם ביאורו ואמר יראת י"י מקור חיים לסור ממוקשי מות וזה בא דרך זרוז טוב להשמר מכל עון שלא יאמר אדם מה הועלתו לעצמי ומה שכר הגיע לי כשנמנעתי מעשות העבירה כי מה רב התועלת בהשמר מן ההפסד הנצחי והוא המות וזה רצה באמרו לסור ממוקשי מות
וכן בא לפי דעתי על דרך הזירוז הזה מה שאמרו ז"ל הוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה. רצו בו כשתזדמן מצוה לפניך אל תאמר אי זה הפסד מגיע לי אם לא אעשנה שיש לך לחשב שהפסדת שכר הרבה שהיה לך אלו עשית אותה כי אותו השכר לא תשיגנו עוד וזה כמשל מי שהניח המזון הטוב והמשקין הטובים המעמידים הבריאות שהוא בלא ספק יחלה וימות. וכן אמר כשתזדמן עבירה לפניך אל תאמר מה שכרי ומה תועלתי אם אניחנה אבל יש לך לחשב שנשכרת כל ההפסד שהיה מגיעך אלו עשית אותה והוא אבדן הנפש וזה כמשל מי שנשמר מן המאכלים הרעים והסמים הממותים שהתערבו במזונו שהוא עומד בבריאותו כשנזהר מהן כן הנפש הנזהרת מהעונות תעמוד בבריאותה והיא חיה לעולם.

וזה רצונם גם כן באמרם כל היושב ולא עבר עברה נותנין לו שכר כעושה מצוה ולהוסיף זירוז בזה אמר הסתכל בשלשה דברים ואי אתה בא לידי עבירה דע מה למעלה ממך עין רואה ואוזן שומעת וכל מעשיך בספר נכתבים ולפי שהדברים שנודעים ביניכם יודעו על דרך ראיה או שמיעה המשיל ידיעת השם למעשנו ודברנו בעין רואה ואוזן שומעת. ולפי שהדברים שאינם נכתבין ישכחו ביננו ואין להם זכר לעולם אמר וכל מעשיך בספר נכתבין כדרך שאמר שאין לפניו שכחה. ולגודל ההזהרה בא האל אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד שלא יאמר אדם אעשה עברה אחת ואעשה כנגדה מצוה אחת וישא פני בדבר הזה ובשוחד ההוא כי העון ההוא איננו נמחק לעולם אם לא ישוב עליו תשובה שלימה והוא שאמר שאין לפניו לא משוא פנים ולא מקח שחד וכל זה בא דרך זירוז אמתי לברוח מן העבירות ולרדוף המצות ולמול ערלת לבבנו הערל פן נעשה הרע ולרכך ערפנו הקשה לשוב אל עבודת השם.

הוא ברחמיו יקיים בנו מקרא שכתוב ומלתם את ערלת לבבכם וערפכם לא תקשו עוד.

פרשת ראה

(פרשת ראה כתובה בפרשת שמיני.)

פרשת שופטים

לך אל נמלה עצל ראה דרכיה וחכם אשר אין לה קצין שוטר ומושל תכין בקיץ לחמה אגרה בקציר מאכלה עד מתי עצל תשכב מתי תקום משנתך.

מה מאוד יטרחו החכמים לחבר ולכתוב דברים שהן קרובין לאדם למצאם בלא טורח אם רצה לתת את לבו עליהם והם מביאים לתועלת גדולה אבל רוב בני האדם מלא רע והוללות בחייהם ואחריו אל המתים שלא ישתדלו בעודם בענין החיים להביט באשר יבא אחר המות כי רבה העצלה המפלת תרדמה עליהם. ולפיכך החכם כיון במקומות רבים להעיר העצל וללמד אותו דעת בדמיונות והמשלים לפי שהמשל מועיל מאד בלמוד המדות ולפי שידוע שהאדם מוכן לכל שלמות בעלי חיים וידוע שסגולות האדם מתפשטות אחת אחת בשאר מיני בעלי חיים ראוי לכל אדם בעל לב אחר אשר נאצלו מאתו על שאר בעלי חיים שישתדל להשיג אותן ולפיכך הנביאים והחכמים יעירו האדם ויכלימוהו בפעולות שאר בעלי חיים הנאותות לו כמו שנמצא במקומות רבות לנביאים. ולפי זה הענין אמרו ז"ל למדנו צניעות מחתול דרך ארץ מתרנגול וכן בסוף ספר משלי נמצא שהעיר החכם על מעלה החכמה ועל המעלות המדות במאמר ארבעה המה קטני ארץ והמה חכמים מחוכמים ובמאמר שלשה המה מטיבי צעד כמו שרמזנו עליו בפרשת בראשית. ולפי שהסגולה הנבחרה אשר לאדם נמצאת בנמלה והיא ההכנה המשיל בה

לתכלית הערה ור"ל בהכנה ההשחדלות בדבר קודם הצורך כשיפחד שלא יוכל עליו בעת הצורך כחרישה וזריעה בימות החורף וכאגירת הלחם בימי הקיץ וכתבשיל בערב שבת כמו שבא והיה ביום הששי והכינו. וזו היא הדרך הטובה שאמרו שידבק בה האדם כאמרם ז"ל הרואה את הנולד וכמו כן אמר שהוא החכם וכן קראוהו זריז ובלשון המקרא יקרא חרוץ ואשר הוא בהפך יקרא עצל כמו שאמר החכם מתאוה ואין נפשו עצל ונפש חרוצים תדשן כי העצל לא יבואהו פחיתותו מפני שאין רצונו ותאותו בדברים שמשתדל החרוץ עליהם כי כל אדם ירצה ויתאוה כל ההשגות אבל מספיק לו בתאוה ההיא הפחותה ולא יטרח להשיגה ומפני זה ימות עליה כמו שאמר גם כן תאות עצל תמיתנו וגומר כל היום התאוה תאוה וגומר והוא שאמר מתאוה ואין וגומר אבל החרוץ יטרח עד שימצא וישיג תאותו ולפיכך תתענג ותדשן נפשו. והוא שאמר ונפש חרוצים תדשן ר"ל שתעמוד דשנה לעולם לפי שהכינה צדתה לזמן שלא תוכל למצאה בטרחה. וזה גם כן דרך הנמלים לפי שמזיק אותם הרוח והגשם וממית אותם יכינו בקיץ לחמם מה שיספיק להם בחורף ובקור והותר. והוא שאמר נמלים עם לא עז ויכינו בקיץ לחמם והאיש הפתי העצל שלא ישכיל על זה הדרך הוא פחות במינו מן הנמלה גם בוש לא יבוש גם הכלם לא ידע. ולפיכך אמר החכם להכלימו אולי יעירנו לך אל נמלה עצל. ואמר ראה דרכיה וחכם לפי שהנמלה יש לה שני דרכים האחת דרך שאר בעלי חיים שהולכים לפנים והאחרת לכתה אחורנית כי לפי רב חריצותה כשיכבד משאה שתשאנו בפיה וימנעה מלכת לפנים תלך אחורנית עד ביתה וכן ראוי לכל חרוץ שישתדל בכל פנים להשיג הצורך ואפילו אם ימצאנו לפי הנראה חסרון בגופו או בממונו או שיניח בלמודו מה שאינו אמת על דרך שהוא אמת או שיקבל זה כי כל זה הוא בהליכה אחורנית ואחר שהוא רואה את הנולד למצוא הראוי יש לו ללכת על הדרך ההוא. וכן ראוי ללמוד מדרכיה שהיא משתדלת ביום ובלילה ומאספת הכל הביתה לא תתרפה בדבר לעזבו וכאשר ירד הגשם על מאכלה תוציאנו צרות ותנגבנו עד שישוב משתמר וכן ראוי לכל חרוץ ללמוד בכל עת וללמוד כל דבר ולעשות כל מעשה טוב ואם יקרהו עון על צדקותיו או סכלות ושכחה בחכמתו ישתדל ויטרח להיטיב. כל זה רמז באמרו ראה דרכיה וחכם.

ואמר אשר אין לה קצין שוטר ומושל לפי שידוע ששאר בעלי חיים אף על פי שהם בעלי תחבולה אין זה מכח השכל אבל מכח הדמוי. אמנם מין האדם יש לו כח השכל לדעת האמיתות ולפי הכח הזה יתיחסו אל האדם דעה ובינה והשכל כמו שקדם בפרשת והיה עקב תשמעון. ולפי ששלשה אלה נמצאים באדם ואינם נמצאים בנמלה ולא בשאר בעלי

חיים אמר אשר אין לה קצין שוטר ומושל כי כן הם שלשתם על ענין אחד. או אפשר שבא להעיר על שלשה כחות השכל כמו שנזכר בפרשת ויהיו חיי שרה וכבר נמצא שם מושל על זה הכח כמו שבא מושל באדם צדיק ביראת אלהים. וממנו והוא ימשול בך. והשוטר יאמר לרודה בעם על פי השופט או על פי המושל כמו שבאה המצוה שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך כי זה מצורך ההנהגה שיהיו שם אנשים רודים בעם להכות ולענוש על פי החכמים המנהיגים ואם אין שם שוטר ומושל ישתדל השופט בעצמו שישים משטרו על העם ואם לא טרחו לריק והעם יהיה כצאן אשר אין להם רועה כי טבע בני אדם חלוק זה מזה ורצון זה כנגד רצון זה ולולי ממשלת אחד עליהם לא תשלם ביניהם הסכמה ותרבה המחלוקת ולפיכך באה מצות שופטים ושוטרים והקמת מלך בעם למשול בו ולהדריכו דרך ישרה. ועל דרך זה ראוי לשכל שיהיה הוא השופט והשוטר בכל באי שער עירו רוצה לומר בכל כוחותיו ויצוה אותם ויטריחם למצא הראוי לו בעת מצא כפי מעשה הנמלה ומה מעשיה תכין בקיץ לחמה אגרה בקציר מאכלה. ואחר שהעיר החכם על ההכנה בזמן הקיץ והקציר צריך לבאר כפי המשל על אי זה זמן מהזמנים העוברים על האדם היתה כונתו אם כל ימי חייו או על קצת ימיו. ואם הוא על קצת ימיו על אי זה מקצתו ואם הקיץ והקציר זמן ההכנה מתי זמן האכילה. ונאמר שזה כולו וכיוצא בו כשיצא לנו ספק בדברי שלמה ע"ה או זולתו מן החכמים נחפש שאר דבריו היטב ויתבאר לנו הדבר המסופק. וכאשר חפשנו דברי שלמה על הענין הזה מצאנו לו כתובים נמשכים למשל הנזכר אמר אוגר בקיץ בן משכיל נרדם בקציר בן מביש ואמר מחורף עצל לא יחרוש ושאל בקציר ואין. ואחר שמצאנו שכהה בעצל על העצלה בחרישה בזמן החורף ועל העצלה באגירת הלחם בקציר ובקיץ ידענו כי ימות החורף הצמיחה הגדול והלחות וימות הקיץ והקציר הם זמן הבשול וההיתוך והיובש. והאדם עד ארבעים שנה הולך הלוך וגדול ומארבעים ומעלה הולך הלוך וחסור גם בלמודו לא ישלם עד היותו בן ארבעים כמו שאמר בן ארבעים לבינה לפי שרתיחת הלחות מונעת זכות ההבנה לפיכך יתבאר לנו כי החורף במשל הזה הוא נשוא על זמן הבחרות והוא זמן החרישה כי כן ראוי לו לדרוש ולחקור מפי אחרים ולשמוע וללמוד ולשנות וללמוד כל מדה טובה גם כן מפי הטובים ואחר שיגיע זמן הבינה עליו להתבונן באשר למד להוציא דבר מתוך דבר ואז יקצור ויאגור. ולפי שרב התלמידים יפסקו תלמודם ויעזבוהו אחר צאתם מבית הרב כהה תחלה בעצל על זמן הקצירה כי בזה יכשלו רבים מן התלמידים ולהכלים מי שהוא על הדרך הזה המשיל בנמלה שתכין בקיץ לחמה ותאגור בקציר מאכלה. והנמשל בלחם ובמאכל אפשר שבא לרמוז על שני

מיני מאכל הנפש האחד הנמשך לידיעת השם ואהבתו והוא קבלת עול מלכות שמים והשני מה שנמשך לדרכי השם שהוא קבלת עול מצות כי הלחם הוא המזון הטבעי לאדם ושאר המאכלים הם הפרפראות וכן כתוב למה תשקלו כסף בלא לחם ויגיעכם בלא לשבעה שמעו שמוע אלי ואכלו טוב ותתענג בדשן נפשכם.

וכבר בא בתורה כי לא על הלחם לבדו. ורבותינו ז"ל אמרו כי לא על הלחם לבדו מדרש כי על כל מוצא זה הלכות והגדות. וכפי הנמשך בדברי דורשי רשומות כי על כל מוצא פי י"י הוא שידע האדם כל המציאות הנמצא ברוח פיו כפי אשר רצה ולא יספיק לו כאשר למד מאחרים רק ישתדל בכל עת על ההכנה לעת המאכל והעת ההיא אחר המות והוא בעת היות הגוף טמון בארץ כדרך הנמלה ואם יתרשל בזמן מן הזמנים לא די שלא יוסיף הכנה רק יאבד מעט מעט ממה שהכין לו ממה שלמד ואשר הגלית במעשיו. והוא שהכלימו ואמר עד מתי עצל תשכב מתי תקום משנתך. מעט שנות מעט תנומות מעט חבוק ידים לשכב לפי שזה דרך העצל תחלה יתן זמנו לשינה והוא התרדמה התכופה ואחר שיקיץ ישוב ויתנמנם ואחר זה יחבק ידיו זו בזו והוא שוכב כן דרך העצל בלמוד קצת הזמן הראוי לא יביט בתלמודו כלל וקצת זמן יביט בדרך הפסק וסירוגין ואחר כן יביט דרך עראי וסופו מה יהיה ובא כמהלך רישך ומחסורך כאיש מגן רצה לומר שלא יתיאש מן הפורענות ויאמר מאחר שלמדתי זמן רב ואעשיר מה לי לטרוח עוד ולברוח מן הרש והלא הוא רחוק ממני מאד אל יטעך זה כי הרש יבא כמהלך שיבא למחוז חפצו פסיעה אחר פסיעה ואם רב ממנו הדרך והמחסור יבא כאיש מגן שהוא בא מעט מעט ומגינו עליו וחרבו על ירכו ובקרבו אל אוובהו יכהו מכה רבה ולפיכך ראוי לכל בן משכיל שלא ירדם בימי הקציר וכל ימיו ורגעיו יתן לאגור מאכלו כפי מה שהעיר החכם במשל הנזכר

וכן העיר על הדרך הזה בעצמו האיש העומד בבית רבו הלומד בדרך התרשלות ועצלה והוא אשר לא יחרוש בחורף ועל האיש ההוא המשיל ואמר על שדה איש עצל עברתי ועל כרם אדם חסר לב והם ז"ל אמרו זה שקנה שדה כבר זה שקנה כרם כבר הואיל וקנה שדה וכרם ולא עמל בהם סופו נקרא עצל ולמה נקרא חסר לב לפי שקנה שדה וכרם כבר ולא עמל בהם כך מי שלמד תורה ולא נתעסק בה מנין שסופו להניח שנים שלשה דברים בפרשה שנאמר והנה עלה כלו קמשונים מנין שמבקש פתחה של פרשה ואינו מוצא שנאמר כסו פניו חרולים ועליו הוא אומר וגדר אבניו נהרסה מתוך שראה שלא עמדה בידו הוא יושב ומטמא את הטהור ומטהר את הטמא ואומר ופורץ גדר ישכנו נחש שפורץ גדרן של חכמים.

ועתה ראה והתבונן בזה בהערת רבותינו ז"ל על משלי החכם שאמרו שהמשיל תלמוד תורה בעבודת הארץ לפי שהעובד אדמתו החרוץ יפתח אותה תחלה ויחרוש שנית וישלש ואחר כך יזרע ויחרוש כן ראוי לכל תלמיד לנהוג בתלמודו כמו שסמכו למקרא שכתוב אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה ומתוך כך יתבונן בפרשה ויוציא דבר מתוך דבר עד שלא יעלם ממנו דבר מדברי הפרשה והעובד העצל יספיק לו בפתוח הארץ ובחרישה אחת ולפי העבודה הזאת הפחותה הארץ תצמיח קוץ ודרדר ופעמים יזרע על הארץ מאין פתוח גם כי יצאו החרולים יניחם שם עד שיכסו התבואה וכן התלמיד לפי רשולו פעמים יצאו לו בלבולים וקושיות בפרשה או בהלכה עד שיניח מקצת מה שלמד ופעמים שלא יבין כלל כונת הפרשה והוא שאינו מוצא פתחה ומתוך כך הופך דברי אלהים חיים והוא פורץ גדר שישכנו הנחש שהשיא חוה עד שהאכילה בעלה מה שנמנע לו עד שגרם לו מיתה ואז שולח מגן עדן. ואל הענין הזה כונו רבותינו ז"ל באמרם על שדה איש עצל עברתי זה אדם ועל כרם אדם חסר לב זה חיה מצאנו אשה שנקראת אדם שנאמר כתפארת אדם לשבת בית. והנה עלה כלו קמשונים וקוץ ודרדר תצמיח לך. כסו פניו חרולים בזעת אפך תאכל לחם. וגדר אבניו נהרסה וישלחהו י"י אלהים מגן עדן. ועוד נאמר שם אלו זכית הייתי מעלה לך מכל אילני גן עדן עכשיו שלא זכית וקוץ ודרדר תצמיח לך. ואמר על שדה איש שהוא אדם ועל אדם שהוא אשה לפי שאדם נאמר תחלה על שני הפרצופין שנבראו כאחד. וכשנבדלו נקרא הזכר איש והנקבה אשה שנאמר לזאת יקרא אשה כי מאיש לוקחה זאת. ומדברי החכם עצמו הוציאו ויחס הכרם לחוה כי כן אמר מפרי כפיה נטעה כרם. והוא רמז למעשים הטובים שהם נמשכים ליראת שמים אמנם זממה שדה ותקחהו כי היא בעזר האדם אבל לא לעבדו כי אדם יעבדהו כמו שאמר ועתדה בשדה לך ויחס השדה לאדם והכרם לחוה. נמשך למשל כפי מה שהקדמנו שהלחם היוצא מן השדה לבב אנוש יסעד ובו החיים מתמידים לגוף כפי זמנו הנתון לו וכן החכמה שבה קבלת עול מלכות שמים היא חיי אדם הנצחיים. והיין היוצא מן הכרם משמח לב ומטיב המזון.

וכן פקודי השם הישרים שהם נמשכים לכלי הגוף הם משמחי לב ומעמידים החכמה. ולפיכך צריך כל אדם בעל לב שישתדל בזריזות בחכמה ובמצות כדרך העובד אדמה החרוץ ואז לא יקרהו מקרה העצל וראוי לו שישית לב על זה ולקחת מוסר כמו שכתוב ואל זה אנכי אשית לבי ראיתי לקחתי מוסר ר"ל התבוננתי בזה וראיתי הסבה ולקחתי בו מוסר להשמר מן הסבה ההיא והוא מה שאמר מעט שנות מעט תנומות ובא כמהלך רישך ומחסורך כאיש מגן הכל כמו שקדם במשל האחר.

ולפיכך ראוי לכל מי שיכון לעבודת השם שיפתח ניר לבו ואל יזרע אל קוצים כדרך עבודת השדה כמו שאמר הנביא ירמיה נירו לכם ניר ואל תזרעו אל קוצים. ואמרו אל תזרעו אל קוצים אפשר שרוצה בו אל תזרעו על קוצים כלומר שצריך לכל עובד השם לעזוב כל מדה פחותה וכל מחשבה רעה ואם עבודת רבים היא צריך ליסר הרעים ולכלותם ולבערם מקרב הארץ כמו שאמר קוצים אני מכלה מן הכרם והוא שסמך המולו לבבכם והסירו ערלת לבבכם וידוע שערלה שם ליתרונות גם אפשר שרוצה בו אל תזרעו בלא ניר וחרישה שהזריעה ההיא תכליתה הצמחת הקוצים שם כמו שאמר זרעו חטים וקוצים קצרו והוא רמז לקללת אדם הקדומה וקוץ ודרדר תצמיח לך והקללה ההיא מתמדת כל זמן שלא ישוב וישלח יד לקחת מעץ החיים ושליחות היד ההיא צריכה כונה רבה והשתדלות גדולה וטורח רב בחרישה ובזריעה ואל החרישה והזריעה האלו היתה הכונה בספרי החכם כמו שהעיר במקומות הרבה בספר משלי וגם בספר קהלת אמר גם כן להעיר על הענין הזה בבקר זרע זרעך ולערב אל תנח ידיך כי אינך יודע אי זה יכשר הזה או זה ואם שניהם כאחד טובים.

וזה הפסוק אמר בדרך חכמתו לפי שהזכיר פעמים רבות שהכל הבל ושלא יעלה על לב אדם שהחכם בא ליאש האדם בהשתדלותו בכל אשר ראוי להשיג ולפיכך בא ולמד שראוי לאדם להשתדל בעמידת הגוף ובקיום המין ובשלימות העיון במין האדם והוא השגת התורה והחכמה כי זה כלו מכוון באדם. ושלשת ענינים אלו נכללו בכתוב הזה לפי שידוע שזרע הנחתו הראשונה היא לזרע הצמחים כמו שהזכיר תחלה עשב מזריע זרע וידוע כי הזרע הוא ההולך להפסד לכונת ההויה כדרך טבע העולם השפל ובזרע ההוא הוא דבר נגלה ומבואר ואלו נודע בשאר המציאות זה הענין לא היתה המבוכה הגדולה הפושטת על הפסד הדברים שאי אפשר מציאות המין והויתו מאין הפסד האישים. ואפשר שקריאת שם זרע בא להעיר על הענין הגדול הזה רוצה בו זה רע כלומר זהו הרע הנמצא בעולם בבחינת בני אדם באישי ההויה וההפסד ואמנם בבחינת היחידים נודע שהכל טוב כמו שביאר החכם ר' מאיר והנה טוב מות וענין זה נודע לכל בזרע. ואחר כן הושאל השם הזה לזרע האדם וזה הרבה בתולדת הבנים ואחר כן הושאל לתורה ולחכמה כמו שקדם באמרו ואל תזרעו אל קוצים והחכם העיר על שלשת הענינים בפסוק בבקר זרע זרעך וגו'. כי בפשוטו הערה על השתדלות במזון האדם שבו עמידת גופו לחם לאכול ובגד ללבוש כי גם הבגד נכלל בזרע ושנים האחרים גם כן נכללים בו כמו שאמרו רבותינו ז"ל נשא אשה בילדותו ישא אשה בזקנותו ואמרו גם כן היו לו תלמידים בילדותו יהיו לו תלמידים בזקנותו ולפי זה הענין האחרון אפשר לומר שבא

להעיר להחזיק בתורה ולדרוש בחכמה שהיא נמשכת לסתרי התורה והנסתרים ההם כינה בערב והדברים הנגלים כינה בבוקר.
וכבר בא זה בדברי רבותינו ז"ל על מה שכתוב דינו לבקר משפט אמרו אם ברור לך הדבר כבוקר אמרהו. ועל הענין הזה הקדים לו שומר רוח לא יזרע ורואה בעבים לא יקצור כי הרוח רומז בו על פזור הזרע למקום שאין בו תועלת. ואם היתה כונת האדם להשמר מזה לא היה מספיק לחרוש ולזרוע כן הלומד או המלמד אם היתה כונתו שלא יהיה שום דבר בטל בתחילת למודו או בלמדו בני אדם לא הי' הזרע כדברים הפשוטים הקדומים. וכן אלו ימנע מפניה דברים הנראים לו כעבים לא היה משיג הקצירה שהיא בעב ענן וערפל לפי הסתר הענין ועל הדרך הזה צריך שיתבונן האדם בחרישה ובזריעה ולא יתרשל לסבה מן הסבות מהחרישה הטובה והראיה ר"ל העיון והדקדוק בו. והוא שכנה הנביא ירמיה בניר וכמו כן החכם שלמה לפי שהניר הוא סבה לגלות הנסתר בו והוא שבא לשון חרישה בהבנת החידה אמר לולי חרשתם בעגלתי לא מצאתם חידתי ולבאר זה אמר הושע הנביא נירו לכם ניר ועת לדרוש את י"י עד יבא ויורה צדק לכם וכבר הקדים לו זרעו לכם לצדקה קצרו לפי חסד ולפי הענין הזה נאמר הזריעה על המעשים הטובים והקצירה על הגמול והנכון שהזריעה היא על המחשבה והקצירה על המעשים ואחר כן תבא החרישה והיא לדרוש את י"י בכל עת או רצה בו תנו זרע רב לדרוש את י"י עד שבא כענין שאמר החכם וצדיק יתן ולא יחשוך כמו שביאר הרב המורה וזאת החרישה הנזכרת היא סבה לתת רב מאכל המכוון והוא שאמר רב אכל ניר ראשים רוצה בו ניר הראשים שהם בעלי העיון וראשיהם הוא סבת רב האוכל על דרך שאמר ורב תבואות בכח שור או ראשים בא במקום דלים על דרך שאמר טוב רש הולך בתומו והוא שקרא מסכן וחכם וזה מבואר במקומו והענין בשניהם אחד הוא כי הניר הטוב הוא סבת רב האוכל על דרך שאמר ורב תבואות בכח שור אבל בלא חרישה אין דבר נמצא אפילו באבוס ששם ינתן המספוא והוא שאמר באין אלפים אבוס בר כי אין הדבר היקר הזה נמצא בלא טורח והשתדלות גדול בדרישה אמנם הדרישה צריך לה גבול לא שיהרוס האדם ויעבור הגבול והוא שרצה באמרו ויש נספה בלא משפט אמר שיש מן המעיינים שהוא נספה וכלה בסבת הניר כשעושה זה בלא משפט הפך מכלכל דבריו במשפט.
ואל זה ההורס רומז באומרו רום עינים ורחב לב ניר רשעים חטאת וזה הפסוק בלא ספק נאמר על ההורס לראות מה שאין בטבעו שישיג אבל צריך שישתדל האדם במה שאיפשר לו להשיג ואפילו ישיגינו צער גדול על זה וכשיזרע האדם בצער ובעבודה קשה יחכה לשמחת ימי הקציר כדרך שהבטיח נעים זמירות הבטחה נעימה. יקיים אותה

השם ברחמיו בנו ובצאצאינו כמו שאמר הזורעים בדמעה ברנה יקצורו הלוך ילך ובכה נושא משך הזרע בוא יבא ברנה נושא אלומותיו.

פרשת כי תצא

(פרשת כי תצא כתובה בפרשת תזריע.)

פרשת כי תבא

כבד י"י מהונך מראשית כל תבואתך וימלאו אסמיך שבע ותירוש יקביך יפרוצו פסוקים אלו נאמרו אחר שהזהיר החכם להחזיק בתורה ובחכמה ונאמרו על שני פנים כשאר פסוקי משלי והדרך הפשוט בהם כפי ווה שבאו בתורה מצות בכורים ומצות מעשרות ומצות מתנות עניים שבהם נראה לכל כבוד השם כי המעשרות שינתנו ללוים הוא כדי שיהיו פנויים ללמוד תורה וללמדה את בני ישראל כמו שכתוב יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל. וכן מעשר שני היו מפרישין אותו בעליו לשמוח בו בירושלם לפני השם להודות ולהכיר שהכל מאתו וכן מתנות עניים להחיותם לכבוד השם אחר שהם בניו והכל מאתו וכן הבכורים ידוע כי הם חביבים לבעלים מכל הפרי וכאשר יפרישו אותם הבעלים לכבוד השם וימשלו בתאותם הגוברת עליהם כפי הטבע כמו שכתוב כבכורה בטרם קיץ אשר יראה הרואה אותה בעודה בכפו יבלענה וזה דבר ידוע ומפורסם כי לפי התחדש דבר יתעורר הטבע וכשימשול האדם בו ויפריש אותם הבכורים לכבוד השם יתעורר לבטל רצונו ותאותו מפני רצון השם עד שישים כל תאותו נגד השם וכשיביאו אותם לירושלים יודע לכל כי הם מודים כי מאתו הכל ומידו נתנו לו ובנשוא אותם על כתפיהם ואם היו נכבדי ארץ ועשירים ישפילו עצמם לעבודת השם כראוי לעשות כי יעבדוהו כדרך שלא היו עושים כלל לעצמם ולא למלך בשר ודם. וזה מביא להרחיק המדה הרעה הנמשכת לעושר והוא הבעיטה וקרב המדה הטובה והגדולה מכל המדות והיא הענוה ובמצות בכורים יודע כי לא בחיל ולא בכח רק הכל בחסדי השם כמו שעשה לאבותינו בהצילו אותם ממצרים על הדרך הנזכר בפרשת מקרא בכורים. וכמו שדרשו רבותינו ז"ל כשתקנו לומר בליל פסח ולפי שהעיקר הגדול בקיום המצות הוא בהזכירנו נפלאות השם ומופתיו כי בזה יאמינו הרבים בגמול הגופני אשר יכוונו אליו והוא שכתוב בודוי מעשר השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך ישראל כי המבוקש בזה אצל הרבים היא לתת מטר הארץ בעתו כמו שאמר על זה עשינו מה שגזרת עלינו עשה מה שהבטחתנו אם בחוקתי תלכו ונתתי גשמיכם בעתם. וזה רצה החכם בפסוקים אלה לפי פשוטם ואמר כבד את י"י מהונך וגו' וימלאו אסמיך וגו'. רצה בו שאם תקיים מצות אלו יפתח השם לך את אוצרו הטוב לתת דגן ותירוש.

אמנם אין ספק שלא היה כונת החכם בענין זה כי זה דעת גלוי ומפורסם אצל נשים ועמי הארץ ואין זה כמשל כמו שהתנה בראש ספרו אמנם בא להעיר על המצוה בדרך דרישת התורה והחכמה שתהי' לכבוד השם כי הון הוא כנוי למדות הישרות אשר לאדם כמו שכתוב בפסוק בית והון נחלת אבות והוא שאמר הון עשיר קרית עזו וזה רצה באמרו כבד את י"י מהונך ותבואה כנוי לחכמה כי כשם שחיי הגוף נמשכים לתבואה כן חיי הנפש הנצחים נמשכים לחכמה ויראת השם היא ראשית התבואה ההיא כמו שאמר ראשית חכמה יראת י"י ולפי הענין הזה אמר ומראשית כל תבואתך וכבר אמרו ז"ל על היודע להתפלל וקולו ערב כבד י"י מהונך אהני לברייך במאי דאהנייך וכן החכם בא להזהיר כל דורש חכמה ומבקש תורה שישים כונתו לכבוד השם והוא שיחזיק ביראת שמים וישים כל כונתו בחכמה ובתורה לדעת השם ולהכיר מעשיו הנפלאים לא שיסמוך בלמדו החכמה כדי שיקרא חכם או שיעשה המצות באברי גופו כסוס כפרד אין הבין כי אין המבוקש מן האדם רק שיחזיק בזה ובזה בכונת הלב לכבוד השם והוא שהקדים ואמר בראש הפרשה בני תורתי אל תשכח ומצותי יצור לבך ואמר ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם וזה כולו לבחור הדרך הישרה שהיא אמצעית בכל המדות שהיא אצל השם תפארת לעושה בבחינת עצמו והיא תפארת לו מן האדם כי כפי זה הענין לא זולתו תתקיים החכמה לנצח ותלמודו בידו לעולם והלך לפניו צדקו וכבוד י"י יאספנו לפי חכמתו ומעשיו הטובים והוא שאמרו וימלאו אסמיך שבע ותירוש יקביך יפרוצו.
וכבר קדם לנו שהחכם יכנה המצות ביין המשמח לפי שפקודי השם ישרים משמחי לב והשבע נאמר על החכמה המחיה את בעליה ועל הדרך הזה ראוי שילכו מקיימי המצות בכל מקום ובכל זמן לשמוח בשם אשר צוה עליהן והוא שאמר הכתוב ושמחת בכל הטוב אשר נתן לך י"י אלהיך וגו' כי אין השמחה המאכל והמשתה בלבד כמו שיחשבו רבים אבל השמחה היא שמחת הלב בקיום המצות ובזכור עליהן מעשי השם ונפלאותיו והוא שצוה ואמר ושמחת לפני י"י אלהיך ודע כי השמחה שהיא על ענין זה היא לאדם השמחה לבדו אבל מי שישמח במילוי כרסו יתן מאכלו לזרים לא לו כי אין האדם אדם באשר הוא אוכל כי כמה בעלי חיים אוכלים כמוהו ואמנם הוא אדם באשר הוא משכיל ויודע בוראו ומעשיו וכשישמח בו בהשכילו בדרכיו יהיו המאכל והמשתה לו לבדו אין לזרים אתו והוא שהבטיח הנביא על הזמן הטוב העתיד שיברא השם לאדם לב חדש ורוח חדשה לעבוד אותו כראוי.
ולפי הענין הזה אמר נשבע י"י בימינו ובזרוע עוזו אם אתן את דגנך עוד מאכל לאויביך ואם ישתו בני נכר תירושך אשר יגעת בו. ואם זה כפשוטו טוב אצל הרבים אמנם המכוון

בנבואה ההיא הוא כי כל מי שיגע בתורה ובחכמה ובמצות שלא לשם שמים ייגע לריק ולבהלה וכוחות הגוף שהם בני נכר בבחינה אצל צורת האדם אשר בה האדם אדם הם האוכלים והיא יורשת גיהנם בזה ובבא ועל השמירה מהענין הזה היה מצות הרב לתלמידיו במטותא מנייכו לא תירתון תרתי גהינם וכן אמר החכם פן תתן לאחרים הודך ושנותיך לאכזרי. פן ישבעו זרים כחך ועצביך בבית נכרי.

והחכם שהתחברתי עמו דקדק בשלש שמות אלו שנמצאו לחכמים ולנביאים בענין הזה והם אחרים וזרים ונכרים ואני הודעתיו על זה שהנכרי לא יאמר רק על איש שהוא מעם אחר. והזר יאמר על כל רחוק כמו שאמר על הלוי זר אצל כהן ולפיכך נראה לומר כי מי שהוא בעל מדות טובות מאין השגת השכל הוא נותן לאחרים הודו כמו שבאר הרב המורה באמרו יהיו לך לבדך ומי שנוטה אל העסק בעולם כאהבת הממון והכבוד והתחבולות ישבעו זרים כחו אבל אין להרחיקם לגמרי כי הוא צורך הנפש החיה אבל מי שנוטה לתאותיו במאכל ומשגל עצביו בבית נכרי כי זה נמשך לכחות הנפש הצומחת היא העפרורית והיא הנכריה שהזהיר החכם עליה מחבק אותה אבל על הזרה לא הזהיר מחבק אותה רק שלא ישגה בה כמו שאמר למה תשגה בני בזרה ותחבק חיק נכריה.

ואשר יש לך להאמין ולדעת כי כחות היצר הרע הם האויבים ומי שהוא הולך אחריו ולומד חכמה להתפאר בה ולחלוק על האמת ועל המחזיקים בה והלך בשרירות לבו הוא נותן שנותיו לאכזרי ומי שמקיים המצות באברי גופו וכדי שיקבל שכרו בעולם הזה ישבעו זרים כחו וישתו בני נכר תירושו אשר יגע בו ונמצאו עצביו וכל עמלו בבית נכרי ועליו אמר גם כן הושע הנביא אכלו זרים כחו והוא לא ידע גם שיבה זרקה בו והוא לא ידע ואמר גם כן אולי יעשה זרים יבלעוהו כי כן הוא ענין הפסוק כולו לפי הרמז בענין החכמה הבא בכלל הנבואה מורה על זה ועל זה כמו שנזכר בפרשת במדבר סיני והוא אמרו כי רוח יזרעו וסופתה יקצורו קמח אין לו צמח בלי יעשה קמח אולי יעשה זרים יבלעוהו.

והחכם שהתחברתי עמו אמר כי אמרו צמח בלי יעשה קמח הוא לפי טבע כל זרע מזריע שיש בו חלק מיוחד שממנו יצא הצמח הטוב וסבובו הקמח ובו יתחיל החלק ההוא לקבל צורת הצמח והקמח ההוא יקבל צורת חלב וממנו יונק הקמח ההוא ונזון בו מעט מעט ולפיכך המשיל כח האיש הגולה בין האומות לפי התערבו בדעותיהם שהצמח שלו אין לו קמח ואם יצא לו מעט במקרה זרים יבלעוהו ועל כיוצא בזה אמר שעמלו ועצביו בבית נכרי. ולפי הענין הזה אמר הושע הנביא גורן ויקב לא ירעם ותירוש יכחש בם אבל מי שעוסק בתורה ובחכמה לדעת דרכי השם ויקיים המצות בלבו ויעבדהו מפני

שהוא הראוי לעבד יהיו לו לבדו ואין לזרים אתו. ולפי ענין זה אמר החכם יהיו לך לבדך ואין לזרים אתך וכן אמר הושע ישובו יושבי בצלו יחיו דגן יפרחו כגפן זכרו כיין לבנון. וקרא לכוחות האנושיות כולם הנמשכות אחר הכח השכלי יושבי בצלו כי כן יאמר על מי שבא להתלונן בצל אחר.

וכן בא לפי זה הענין דברי זכריה שאמר מה טובו ומה יופיו דגן בחורים ותירוש ינובב בתולות. והוא גם כן קרא לחלקי השכל בחורים ולשאר הכוחות בתולות ולפי זה הענין גם כן אמר הנביא הזה כי מאספיו יאכלוהו והללו את י"י ומקבציו ישתוהו בחצרות קדשי כי אין ספק אצלי שהנביא לא בא להבטיח שכל התירוש שיהיה בזמן העתיד הטוב שישתו אותו בירושלים כי אפילו מעשר שני אין המצוה עליו להביא עצמו לירושלים גם אם היו מביאין אותו לא ישתוהו כפי מה שיבינו הרבים אבל השותים בחצרות קדשו הם מקיימי המצות כראוי והם העומדים שם לעולם והם בני עליה העולים לירושלים שבשמים אשר אליה הכונה בבחינת ירושלים עיר הקדש והוא שהקדים הנביא לזה ואמר על חומותיך ירושלים הפקדתי שומרים כל היום וכל הלילה תמיד לא יחשו המזכירים את י"י אל דמי לכם ואל תתנו דמי לו עד יכונן ועד ישים ירושלים תהלה בארץ. ונאמר כי מן הדברים שצריכים לכל חכם לב כשיעבור על דברי אגדה שיתבונן בהם וכשימצאם כפי פשוטיהם חולקים על המציאות או שהם מכת הנמנעות ידע כי הדברים ההם נאמרו להעיר אותו או כיוצא בו על דבר נסתר מרבים ורצה באמרו להעיר עליהם יחידים בדרך סוד כמו שכתוב סוד י"י ליראיו.

ומהענין הזה מה שאמרו רבותינו ז"ל על ירושלים שבשמים אמרו מאי דכתיב בקרבך קדוש ולא אבוא בעיר משום דבקרבך קדוש לא אבוא בעיר אלא אמר הקב"ה לא אבוא בירושלים של מעלה עד שאבוא בירושלים של מטה ומי איכא ירושלים למעלה אין דכתיב ירושלים הבנויה כעיר שחוברה לה יחדיו. ומי שעיניו פקוחות יראה וידע כי אין שם ירושלים מחוברת מעצים ואבנים ולא משאר המורכבים אבל היא פשוטה עשויה מכבוד השם אשר שם כסאות הצדיקים

ואחר שהתגלגל פסוק בקרבך קדוש וגומר אומר בו מה שהוא פשוטו אצלי כי נאמר על דרך לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם לפי שאין הבטחה שלמה זולת הבטחתו כי כל המבטיח זולתו הוא מכזב ואין לבו כפיו או אפילו יהיה לבו כפיו בעת הבטחתו אולי יתנחם לסבות מתחדשות רצון לו ולשלול שני ענינים אלו אמר לא איש אל וכיוצא בו אמר לא אעשה חרון אפי ולא אשוב לשחת אפרים כי אל אנכי ולא איש בקרבך קדוש ולא אבוא בעיר ואמרו ולא איש כאלו אמר לא איש שיכזב והוא נמשך למה שהקדים לא

אעשה חרון אפי ואמרו לא אבוא בעיר נמשך למה שאמר ולא אשוב לשחת אפרים שאיני כמלך בשר ודם יבוא בעיר ואז יבאו השונאים והשכנים וילשינו על האיש ההוא אשר מחל לו המלך עד שיתנחם ויקח נקמתו ממנו אמנם כבוד השם אמת שהוא נקדש בתוך בני ישראל ובקרבו הוא שוכן לא שיתחדש לו רצון או ידיעה בשכנו ולפיכך הבטחתו שלמה והוא שלמות מאמר איך אתנך אפרים.

ואשוב לענין ראשון והוא שצריך להתעורר בקריאת שם ירושלים. ולפי החדוש הנמצא בו כי הוא כתוב בלא יו"ד מלבד מקומות מועטים ואנו קוראין אותו ביו"ד בכל מקום ולשון התרגום ולשון שאר האומות הוא בלא יו"ד.

והקרוב אצלי שעקר השם הוא שלם כמו שכתוב ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון ונאמר שובי שובי השולמית והוסיפו בשם יו"ד להעיר על הכונה בקדושת העיר ומעון הקדש אשר בה כי התכלית הוא ליראה השם הנכבד והנורא כי כן מצאנוהו בלא קריאת אלף אמר אכן יראו את י"י. ושם שלם ראוי לו באמת לא לזולתו כי הכל חסר בבחינת אצלו יתברך אחר שהכל נברא זולתו וקדם לו העדר. גם לבעלי הקדמות הכל בכח מלבדו ית' בבחינת עצמו באיפשרות המציאות אחר שיש למציאותו סבה והוא ית' מחויב המציאות אין סבה למציאותו ואין אצלו שום חסרון אם כן הוא לבדו שלם באמת והוא הראוי ליראה ממנו כי במציאותו הכל ואם יעדר הכל לא ישיגהו חסרון. גם הנוצרים חלקו השם הזה כפי חלוקחנו אבל העתיקוהו ראות שלם והבנתם בו על הכבוד הנמצא לצדיקים וגם אצלם התפרסם הדעת הזה על ירושלם שבשמים אשר אליה הכונה. ולהעיר עליה להולכים לעיר הקדש והנכספים אליה הוסיפו יו"ד בשם וקראוה ירושלים. ולפי שהתכלית בה להיות האדם מבני עליה והוא שיתנו לו מהלכים בין העומדים והם המלאכים שיחס משכנם ועמידתם בשמים לפי שהמשילם השם בם והם עליהם לפיכך נאמר שירושלם אחת למעלה והיא הנקראת גם כן בית י"י וחצרות י"י ומרום קדשו ושאר שמות חביבים. והבא אל ירושלם כפי הכונה יבוא השם וישרה שכינתו שם כמו שאמרו אם אתה תבא אל ביתי אני אבא אל ביתך שנאמר בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתיך והזכרת שמו היא ביאת האדם אל ביתו ואז יבא מלך הכבוד אל הבית אשר בנה לו האדם.

וזה רצה באמרו שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד והוא על דרך שנאמר לשלמה הבית הזה אשר אתה בונה אם תלך בחוקותי ואת משפטי תעשה ושמרת את כל מצותי ללכת בהם והקימותי את דברי אתך אשר דברתי אל דוד אביך ושכנתי בתוך בני ישראל ולא אעזוב את עמי ישראל. ורצונם באמרם אם אתה תבוא

אל ביתי כלומר שתשים כונתך בו ותבא בעצמך ר"ל שתבא צורתך אל ביתי מיד אבא אל ביתך שבנית למעלה והוא שבנו בתוך בני ישראל ואז יברך אותו ועל דרך זה נאמר ברוך הבא בשם י"י ברכנוכם מבית י"י ולזה היא הכונה באמרו השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך את ישראל וזה רצו באמרם לא אבא בירושלים של מעלה עד שאבא בירושלם של מטה לפי שביאתו נמשכת לביאתם לא תמצא האחת לבדה ולרמוז על הענין הנכבד הזה הוסיף היוד בקריאת השם הזה כי היוד והמם סימן השניות בסוף התיבה כמו שבא עינים אזנים רגלים ידים שנתים. ועל הדרך הזה ראוי האדם שיתאוה לירושלם ויתפלל כנגדה בכל מקום ובכל זמן כמו שמצאנו בדניאל וכוין פתיחין ליה בעיליתי' נגד ירושלם.

ולפי הענין הזה אמר נעים זמירות עד אבא אל מקדשי אל אבינה לאחריתם ואמרו מקדשי ולא מקדש לפי שהתשובה על הכונה הנזכרת שם היא במקדש העליון. וכן רצה באמרו ירושלם הבנויה כעיר שחוברה לה יחדו. וכבר הקדים לו שמחתי באומרים לי בית י"י נלך רצה בו שהיה שמח במוצאו כחות נפשו נמשכים אל השכל ואמרו לו בית י"י נלך ואמר עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלם והוסיף וביאר הכונה ירושלים הבנויה כעיר שחוברה וגו' להודיע שהכונה היא בשתיהן לא בירושלם של מטה לבדה רק בירושלם של מעלה שהיא בנויה ועומדת ג"כ כירושלם העיר שחוברה והורכבה למצוא הכוונה באותה של מעלה ואליה היה החבור ההוא ובשתיהן יחדיו עומדות רגלינו. ונתן טעם לזה ואמר כי כדי זה לזכות ולהיות מבני עליה והוא שאמר ששם עלו שבטים שבטי יה עדות לישראל והשלים המזמור ואמר למען בית אלהינו אבקשה טוב לך ולפי הענין הזה אמר הנביא על חומותיך ירושלם הפקדתי שומרים והם שומרי החומות הנזכרים בשיר השירים והם הכרובים אשר נתנו לשמור דרך עץ החיים ובא המזכירים את י"י בדרך שאמר בכל המקום אשר אזכיר את שמי ולפי מה שאמר אבא אליך וברכתיך והוא שיבא בירושלם של מעלה אמר אל תתנו דמי לו עד יכונן ועד ישים ירושלם תהלה בארץ והוא שיכונן ירושלם שבשמים ושבארץ. והיתה לתהלה בארץ.

ושים לבך על זה ועל כיוצא בזה להתעורר על מה שלא נזכר במה שנזכר והמשל בזה כי אחר שמצאת שם ירושלם על ההשגה האלוהית תדע ותבין שכל מקום שנזכר שם ירושלים ולא יאות לענינו על עיר ירושלים המוחשת תדע כי הוא נאמר למשל כפי הענין הנזכר ואחר שהוא כן תדע כי אמרו השבעתי אתכם בנות ירושלים בצבאות או באילות השדה אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ הוא גם כן כפי הענין הזה וצבאות ואילות שהזכיר החכם הוא על הדרך שאמר אילת אהבים ויעלת חן דדיה

ירוך בכל עת ושם התבאר שקרא לדרישת החכמה אילת וזה לשני פנים האחד בענין עצם האילה כפי הענין שהזכיר נעים זמירות כאיל תערוג על אפיקי מים כן תערוג נפשי אליך אלהים והשני לשתוף השם שהוא נאמר על מישור הארץ כמו שאמר איל פארן וכבר תרגם אנקלוס נפתלי אילה שלוחה נפתלי בארע טבא תתרמי עדביה לקח אילה מאיל במקום מישור ושלוחה משלתיך וכן אילות השדה יבא לפי הענין הזה על מיטב החכמות הנמשלות בשדה כמו שבא בדבר החכם ועתדה בשדה לך. וצבאות גם כן נאמר בענין צבי היא לכל הארצות לפי שהחכמה היא לעטרת צבי ולצפירת תפארה וללוית חן לבעליה והוא שקרא יעלת חן כי היא המעלה החן בעיני השם כמו שאמר החכם תתן לראשך לויית חן ואמר אדון הנביאים למען אמצא חן בעיניך ולפי זה הענין ראויות אילות השדה והצבאות להשביע בהם בנות ירושלם וכבר אמרו ז"ל אל תקרי בנות ירושלים אלא בינות ירושלים. ועוד אמר במה השביען. השביען בשתי צבאות בצבא שלמעלה ובצבא שלמטה. או באילות השדה זו חית השדה כמה דאת אמר כי עם אבני השדה בריתך וחית השדה השלמה לך. וכבר קדם לנו שחית השדה הוא הנחש ואם כן ההשבעה היתה על כל כחות הנפש ומשיגיהן ובהם ראוי להשביע בנות ירושלם ולפי זה הענין ראוי להשביע בנות ירושלם באילות השדה ובצבאות ועליו גם כן נאמר עד יכונן ועד ישים ירושלים תהלה בארץ. יהי רצון מלפני אלהי השמים לכונן את בית חיינו ולהשיב שכינתו לציון במהרה בימנו אמן.

פרשת נצבים

(והוא ראויה לשבת שלפני ראש השנה).

אשרי העם יודעי תרועה י"י באור פניך יהלכון.

לשון אשרי נופל על תכלית שבח השלם במין האדם עם איש והוא האהוב למעלה והנחמד למטה ומשה רבינו ע"ה חתם בו דבריו על עמו ואמר אשריך ישראל מי כמוך עם נושע ביי וגו' ודוד ע"ה נמשך אחריו לשבח העם במלה הזאת ושמש בה במקומות רבים ובו פתח ספרו הטוב הנאמר ברוח הקדש ואשר בו תתקרב כל אומה בעלת דת אל השם בתפלתה ובמהלליה. ואמר על האיש השלם אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים ובדרך חטאים לא עמד ובמושב לצים לא ישב. התנה באיש השלם שירחיק כל פחיתות וגנות הנמשך לחברת כתות האנשים הפחותים בדרך הרחקה אנושית והזכיר בזה שלש כתות פחותות הנמצאות בבני אדם והם רשעים חטאים לצים ויחס להן שלש פעולות עצה ודרך ומושב ויחס לאיש השלם שלש שלילות לכל פעולה מהשלש פעולות שלילה מיוחדת והן שלילת הליכה שלילת עמידה שלילת ישיבה כל

זה משלמות המאמר הטוב ההוא ומחשיבות דקדוקו במדות האדם השלם שלא תמצאנה רק בהרחקת האנשים הפחותים. וכבר דקדקו רז"ל בזה ואמרו מאחר שלא הלך היכן עמד ומאחר שלא עמד היכן ישב אלא לומר לך שאם הלך סופו לעמוד ואם עמד סופו לישב. וזה הדעת טוב ונאה לפי דרך הדרש שכן דרך יצר הרע למשוך האדם מעט מעט. והוא כדרך שאמרו ז"ל בתחילה הלך ולבסוף אורח ולבסוף איש כפי הסדר שהזכיר נתן הנביא לדוד. וכפי הסדר הזה הזכיר דוד הלך כנגד הלך עמד כנגד אורח ישב כנגד איש וזהו דרך יצר הרע שתחלה יבא ההרהור והוא ההולך ואחריו המעשה והוא האורח שהוא שם להולך בדרכים והוא מתארח ומתאכסן אצל אחרים ואחריו ההתמדה במעשה ההוא ואז יקרא איש ועליו יאמר ישב לפי דרך הדרש.

אמנם לפי פשוטו דוד דקדק הרחקה על שלש מדרגות מדרגה מדרגה כפי כל כת וכת מהרעים והם רשעים וחטאים ולצים. ונאמר ששם רשעים יאמר על אנשים שהם בתכלית הרע והם שפעולתם וכונתם לרע הם האומרים עזב י"י את הארץ וצריך לאדם שירחיק הכת הזאת והנהגתה בתכלית ההרחקה לא שיספיק לו שלא ישב במושבם ר"ל שלא יתמיד במנהגם וגם כן שלא יעמוד בתוכם ר"ל שלא יתערב על מנהגם ושלא יעבור בדרכם ר"ל שלא ילך במדה מן המדות כפי מנהגם אבל צריך לו עם מניעתו מכל זה שלא ילך בעצתם ר"ל שלא יאמר שום דבר ולא יעשה שום מעשה כפי עצתם האומרת אכול ושתה כי מחר נמות. כונתם שאין אחר המות תענוג ולא צער וזה חלי רע וכבד לנפש שאין לו רפואה וסוף חולי זה למות ולפיכך צריך האדם להרחיק המחשבה הרעה הזאת מנערותו ולהרחיק הכת הזאת והנהגתה ודעתה תכלית הרחקה והוא שאמר אשר לא הלך בעצת רשעים ואחר כן אמר ובדרך חטאים לא עמד ובמושב לצים לא ישב. ושם חטאים יאמר על אנשים החוטאים לפי טבע תולדותם ויצרם לבזות דבר השם ולא שלא יאמינו בגמול ובעונש אבל מאמינים הם בו ועם אמונתם זאת הטובה פעמים עושים רע לפי הכרח היצר ובזה המין מן העונות ימצאו בינונים ואפשר שימצאו זכיותיהם שקולים כנגד עונותיהם. אבל המין הראשון אי אפשר שימצא בו בינוני כי החטא האחד במרד יכבד מכל הזכיות כל זמן שלא ישוב מן החטא ולא יעלה במאזנים רק החטא שהוא לתאבון ועל זה המין מן החטא נאמר כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא כי זה מן הנמנע שלא יתפתה האדם בנערותו ובחרותו ליצר המשיא עד שאי אפשר לשום אדם שלא ילך בדרך חטאים אבל צריך שירחיק אותם ולא שיספיק לו שלא ישב במושבם רצה לומר שלא יתמיד במנהגם אלא שלא יתעכב בדרך ההוא וינחם מהרה על מה שהשיאו היצר ויתמיד ללכת בדרך הישרה שהיא בעזיבת כל המותרות

וזה רצה באמרו ובדרך חטאים לא עמד ושלל ממנו העמידה לא ההליכה כי זה נמנע גם מהאיש השלם.

אחר כן אמר ובמושב לציים לא ישב ושם לציים יאמר על אנשים שדבריהם ומעשיהם להבל ולצון לא לתועלת והם אנשים שאינם עוסקים בתורה ולא בדרך ארץ שהוא העסק בישובו של עולם כמשחקים בקוביא וכיושבי קרנות ששיחתם שיחה בטלה או בעלי מעשים שלא לשם שמים או היודעים ספר ואינם קובעים עתים לתורה או שהם קובעים אבל כונתם להתגדל על שכניהם לא לדעת האמת אלו הם הנקראים לציים ולא יעלה על לב אדם שיש לו התנצלות לפני האדון י"י באשר אינו מסור ולא מלשין ולא עושה עברה שהזהירה התורה עליהן בפיר' שהרי שאר בעלי חיים גם הצמחים והמתכות אינם עושים רע והאיש לא נבחר מהכל להיות בצלם אלהים רק לדעת ולעשות טוב ולעשות אחרים כפי התורה לדעת השם ולאהבה אותו ולעבדו בכל לב ובכל נפש כפי החכמה לא כפי הלצון שהוא העדר החכמה כפי שנראה מאמרו אם חכמת חכמת לך ולצת לבדך תשא ונקרא מי שהוא על דרך זה לץ לפי שאין לו מדבור האדם שהוא החלק הטוב ממנו רק דבור הלשון לא דבור הלב שהוא החכמה וכן יאמר בלעז על איש שדבורו כזה פרייל הדרך חרוף.

וכן דעת רבותינו ז"ל שאמרו שנים שיושבים ואין ביניהם דברי תורה הרי זה מושב לציים שנאמר ובמושב לציים לא ישב והראיה על דברם ז"ל זה בכתוב הבא אחריו והוא כי אם בתורת י"י חפצו ולפיכך צריך שישתדל האדם שיהיו דבריו ומעשיו מכוונים אל הדעת והחכמה שאם ישתדל האדם בתלמוד ובמצות ולא יכוין הכונה הראויה והיא ידיעת האמיתות לא יקרא חכם באמת אבל לץ והוא לבדו ישא המשא והוא חושב שירש גן עדן והוא יורש גיהנם מלבד צערו בעמל הלמד בעולם הזה שהוא גם כן גהינם כמו שאמר החכם לתלמידיו במטותא מיניכו לא תירתון תרתי גהינם וזה הערה לאדם שילמד התורה לשמה והוא לדעת הראוי וכשילמד התורה שלא לשמה ויטרח בה כל ימיו על הדרך הזה לא לו יהיה הדבר רק עליו והוא שאמר ולצת לבדך תשא. וסמך לו אשת כסילות הומיה פתיות ובל ידעה מה וכסילות הוא שם לסכלות קנויה לא להעדר החכמה ר"ל בסכלות קנויה המחשבה הכוזבת העולה על לב בני אדם או דעת מקובל מאחר והוא חוץ מדרך האמת כמחשבת חשבת קצת בני אדם על השטן שחושבים שהוא נוצר רוחני מיוחד לעצמו מושל בעולם לעשות הרע וחלילה חלילה מהאמין זה שזה נמשך לאמונת בעלי השנים הם המאמינים כי יש שם שני אלוהות אחד טוב ואחד רע וכיוצא בזה מן הדעות הכוזבות יאמר לו סכלות קנויה ובעל הדעת הזה נקרא כסיל אבל האדם שאין

לו ידיעה בשטן מה הוא יאמר עליו שהוא סכל בו כלומר שיש לו העדר ידיעה בדבר ההוא וזה יאמר עליו סכלות בלשון מוחלט לא סכלות קנויה. והחכם דבר במקום הזה על הסכלות הקנויה ואותו הקנין הוא סבה להיות האיש ההוא הומה והוא שאמר אשת כסילות הומיה והוא משל לחומר הנפש הפחות והשתדלותו היא פחותה ומגונה מפני שהיא ללא אמת ללא דעת והוא שאמר פתיות ובל ידעה מה ובזה המין נכשלו רבים ובדרך הזה הלכו גם עמדו בו ומהם שנקראו חכמים כפי קצת לשון העם וישבו במושב הזה כל ימיהם והם שמחו ולא בחכמה. וצריך האדם המבקש השלמות שלא יתמיד על המין הזה מן הגנות והוא שאמר ובמושב לצים לא ישב אבל צריך לו לדעת השם בכל דרכיו ולתת כל תאותו וחפצו נגד השם ונגד תורתו והוא שיהיו כל מעשיו לשם שמים הן תלמוד תורה וקיום המצות הן אכילה ושתיה ושינה ושאר הנאות ותאוות הכל לשם שמים כמו שאמר הכתוב י"י נגדך כל תאותי ואנחתי ממך לא נסתרה כמו שהתבאר במק במקומו.

ועל הדרך הזה אמר בתנאי האיש השלם כי אם בתורת י"י חפצו ר"ל כל חפצו ותאותו הם נגד התורה והוא שיקבל כל תאותיו בדרך שיחיה ויאריך ימים בבריאות כדי שיהא מוכן ללמוד תורה ולקיים המצות כפי המכוון בה. ועוד התנה באיש השלם שהוא הצדיק החכם שיהיו לו עתים קבועים ללמוד תורה ביום ובלילה להוציא ממנה דבר מתוך דבר והוא ההגיון בתורה והוא שאמר ובתורתו יהגה יומם ולילה וההגיון הוא בפה ובלב והוא נמשך אל הלב בלשון הכתוב כמו שאמר והגיון לבי לפניך. וזה הענין ראוי לכל חכם ואפילו בימות החמה שלילוחיו קצרים ראוי לכל בעל לב שישן מתוך דברי תורה וכן כשיעור והוא על מטתו יסתכל ויתבונן בדברי תורה כמו שאמר החכם בשכבך תשמור עליך והקיצות היא תשיחך ונעים זמירות אמר אמרו בלבבכם על משכבכם ודומו סלה ואמר יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם והוציאו בלשון הזה לפי שהרנה משמחת הלב ומעוררת אותו לשמוח בחשוק והוא נמשך למה שקדם לו יעלזו חסידים בכבוד. והוא על דרך שאמר הנביא שוש אשיש בי"י וגומר. והוא גן עדן קטן הנמצא לאדם בעולם הזה כי שמחת האדם בשם ושמחת השם בו הוא גן עדן והוא הכבוד האמיתי. והנוצרים העתיקו כבוד כפי הענין הזה ואמרו לו בלעז גלורי"א.

וזה הענין שהעיר עליו להגות בתורה בלילה הוא דבר הכרחי מאד כי הוא מפתח גדול להוציא דבר מתוך דבר. וכבר העירו על זה ואמרו אין רנה של תורה אלא בלילה והוא מתנאי האיש השלם וכשהאדם מנהיג עצמו בשני התנאים הנזכרים מובטח לו שיזכה לתלמוד תורה ולשלמות המדות והוא שהבטיחו ואמר עליו והיה כעץ שתול על פלגי

מים אשר פריו יתן בעתו ועלהו לא יבול. ומשל התורה במים ידוע ומפורסם ואמרו אשר פריו יתן בעתו הוא משל להוציא דבר מתוך דבר ולומר דבר בעתו ר"ל בעתים הקבועים לו. ואמרו ועלהו לא יבול הוא משל למעשים הטובים המגינים על החכמה וידוע שעלה נובל יאמר על העלה הנופל קודם זמנו ומהנפילה ההיא קודם הזמן הבטיח ובהיות האיש על ענין זה ישיג ההצלחה בזה ובבא והוא שאמר וכל אשר יעשה יצליח. אחר כן אמר לא כן הרשעים כי אם כמוץ אשר תדפנו רוח ר"ל לא די לרשעים שאינם כעץ שתול על פלגי מים ולא כשום עץ שתול ולא אפילו כצמח הטוב אלא כמוץ ר"ל שכל דבריהם ומעשיהם הבל ובהבל ילכו כפי המקרים שהם משלחים להם והוא הסבה שאין לכת הרשעים קיימא ליום הדין אלא שאש יוצאת מגופן ומלהטן כמו שאמר הנביא תהרו חשש תלדו קש רוחכם אש תאכלכם וההריון והלידה נאמרו דרך משל על מחשבותם ומעשיהם הרעים והבלים. ואחר שהכל קש האש שהוא ההפסד והכליון תאכלנו מהרה והוא שאמר על כן לא יקומו רשעים במשפט אבל החטאים שהם הבינונים ובכללם הלצים אע"פ שיש להם קיימא אינם עם כת הצדיקים ר"ל שאין מדרגתם שוה והוא שאמר וחטאים בעדת צדיקים רוצה בו שלא יקומו חטאים עם עדת הצדיקים בשוה וזה הענין בא על דרך שאמרו ז"ל ג' כתות הן ליום הדין אחת של צדיקים גמורים ואחת של רשעים ואחת של בינונים. צדיקים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר לחיי העולם הבא. רשעים גמורים נדונים לגיהנם בינונים יורדין לגיהנם ומצפצפין ועולין.

ושם אמרו שלשה ספרים נפתחין בראש השנה אחד של צדיקים גמורין ואחד של רשעים גמורין ואחד של בינונים צדיקים נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים. רשעים גמורין נכתבין ונחתמים לאלתר למיתה. בינונים תלוים ועומדין מראש השנה עד יום הכפורים. זכו נכתבין לחיים לא זכו נכתבין למיתה. ויש לדעת שדעתם ז"ל במי שעונותיו מרובין על זכיותיו שהוא הרשע הנחתם למיתה ומי שזכיותיו שקולים כנגד עונותיו הוא הבינוני שתלוי ועומד והרבוי הוא לפי גודל הזכות ולפי גודל העון לא לפי רב מנין וזה יצא מן הכתובים שנמצא ברבוי הזכיות יען נמצא בו דבר טוב. וברבוי עונות וחוטא אחד יאבד טובה הרבה.

וזה הכל ידוע אצל השופט שהוא הדיין והוא עד והוא בעל דין לא אצל אחר. ולפיכך ראוי לכל אדם שיירא ויפחד לעצמו מכל עון ואל יקל באחד מהם כי לא ידע איזהו החמור אצל השם ויראה האדם עצמו כאלו חציו זכאי וחציו חייב ויזכה עצמו ולפי זה הענין נהגו בימים האלה להרבות בתפלה ובתחנונים ובצדקה ובחפוש דרכי האדם בבקשת השלום שאם זכה והכריע נחתם לחיים. ואמנם אם זכה הוא דבר פשוט. אבל אומרם

אם לא זכה צריך בו עיון כי למה נחתם למיתה אם לא זכה להכריע ונשאר בינוני והראוי לומר בו שרצונם בזה שאם לא זכה לעשות תשובה בנתים מעונותיו נחתם למיתה לפי שעבר על מצות עשה שהיא התשובה עם הוידוי הראוי כמו שכתוב איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם למעול מעל בי"י ואשמה הנפש ההיא והתודו את חטאתם אשר עשו וגו'.

וכן באה המצוה הזאת בפירוש בפרשה זו על כל עדת ישראל ועל כל יחיד ויחיד. ובתשובת כל עדת ישראל הבטיח הגאולה ובתשובת היחיד הבטיח גן עדן כי כן כתוב ושבת עד י"י אלהיך וגו' וסמך לו ושב י"י אלהיך את שבותך ורחמך וגומר ואמר עוד על היחיד ואתה תשוב ושמעת בקול י"י וסמך לו והותירך י"י אלהיך וגומר כי ישוב י"י אלהיך לשוש עליך לטוב כאשר שש על אבותיך והששון הזה כבר התבאר שהוא גן עדן הבא מתוך התשובה ובלבד שתהא התשובה בכל לב ובכל נפש כמו שחתם הפרשה ואמר כי תשוב אל י"י אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך והמצוה הזאת קרובה וקלה אצל בעלי התורה יותר ויותר מאשר היא אל העמים המחקים אותה בחקיהם הלא תראה כי הם יחייבו השב ענויים רבים והליכה אל עבר הים או לשאר מקומות רחוקים ולא כן תורת משה רבינו ע"ה כי לא צותה רק הודוי בפה ובלב כמו שאמר שם כי המצוה הזאת לא נפלאת הוא ממך וגו' וסוף הפרשה ההיא כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו ואע"פ שהמצוה הנזכרת בפרשה ההיא פרשוה רז"ל על התורה בכללה אין מקרא יוצא מידי פשוטו ולפי פשוטו נאמר על מצות התשובה שקדמה לה שם. ומצוה זאת מוטלת על האדם לעשותה בכל יום על חטא שקדם לו כמו שאמרו שוב יום אחד לפני מיתתך אבל הימים מיוחדים לה שהרי התורה יחדה לה זמן ביום הכפורים כמו שכתוב על שעיר המשתלח והתודה עליו את כל עונות בני ישראל ואחר שהוא כן מי שהוא בינוני ולא ישוב מעונו העבירה שעבר על מצות עשה תכריע העונות ונחתם למיתה ולפיכך צריך האדם שיזהר מדברים שנועלים שערי התשובה והם חמשה. האחד הפורש מן הצבור בהסכמותם ובתקנותם. השני החולק על החכמים. השלישי המלעיג על המצות. הרביעי השונא את התוכחות. החמישי המבזה את רבותיו ושאר תלמידי חכמים ופרנסי הקהל ומנהיגם כי התורה צותה לשמוע אל השופט אשר יהיה בימים ההם ושופט שם למנהיג כי כן היו קוראים שופטים למנהיגים הראשונים לפי שהם מכלכלים דבר העם במשפט. ואם אחד מאלו החמשה נועל שערי תשובה מה יעשו כלם כשיתקבצו באיש אחד הלא יירא מהיום הבא ויעזוב אותם עזיבה גמורה ושב ורפא לו ויכתב בספר חיים. וספרים אלו שאמרו ז"ל שהם נכתבין הוא על דרך שאמרו ז"ל וכל

מעשיך בספר נכתבין ואמרו עוד הפנקס פתוחה והיד כותבת והכל משל לדבר נזכר ועומד לפי שאין לפניו שכחה. ובא על דרך שבא כתבם על לוח לבך והוא נאמר בדרך משל בספר הזכרונות אשר למלכים שיכתב בו מעשה העובד ומעשה המורד.
ואחר שנאמר שהספרים נכתבין אם כן בראש השנה שהיום יום נועד בישראל לחשבון. הן נפתחין ונדונין בו בני אדם לחיים ולמות ואם נפשך לומר אחר שהוא כן כל מי שעבר שנתו נודע שלא היה. רשע בשנה שקדמה לה. שאם היה רשע כבר נדון למיתה ומת. וכן כל מי שמת נודע שהיה רשע. וזה שקר גמור שהמציאות יכחישנו. עתה שמע בני תשובתך. ידוע שחיים שם משותף ומסופק יאמר על חיי הגוף ויאמר על חיי הנפש ובשני הענינים יאמר על חיים גמורים ויאמר על הבריאות הבא אחר החלי וכן המות יאמר על שני ההפכים והדין הנזכר אין לסלקו מחיי הגוף וממיתו אם כן הירא את דבר י"י ודואג למיתת גופו ראוי לו שירא מהיום הגדול הזה כי פעמים שנדון האדם אף על חיי הגוף אבל על חיי הנפש אין ספק שכלם נדונין בראש השנה הצדיק נדון בו לחיים רוצים בו שהשם משגיח בו השגחה הראויה על החי ויצוה מלאכיו לשמרו בכל דרכיו. והרשע נדון בו למיתה והוא שיסתיר פניו ממנו וישכח כמת מלב וזה כפי אשר בחר כל אחד מהם דרך החיים או דרך המות כמו שאמר החיים והמות נתתי לפניך. ואמר ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת המות ואת הטוב ואת הרע. ואמר כמבאר זה אשר אנכי מצוך היום לאהבה את י"י אלהיך וללכת בדרכיו ולשמור מצותיו וחקותיו.
ואמר אחר זה כי הוא חייך ואורך ימיך וגומר. וזה הדין הוא בכל שנה באשר האדם שם כמו שאמר הנביא ובשוב צדיק מצדקתו ועשה עול ככל התועבות אשר עשה הרשע יעשה גם כל צדקותיו אשר עשה לא תזכרנה במעלו אשר מעל ובחטאתו אשר חטא בם ימות. ואע"פ שכבר נכתב לחיים בעוד שהיה צדיק ימחה מספר החיים מאחר שתוהא על הראשונות כדרך שבא ימחו מספר חיים ועם צדיקים אל יכתבו. וכן אם היה צדיק כל ימיו ובסוף חזר בו ועשה מעשה עול ומת מתוך אותם המעשים נדון למיתה כלומר שיורד לגיהנם ואינו עולה כמו שאמר הנביא ושנה ובשוב צדיק מצדקתו ועשה עול ומת עליהן בעולו אשר עשה ימות ואמרו ימות אחר שאמר ומת עליהם הורה שהוא מדבר על מיתת הנפש והיא המיתה השנית.
וכן הרשע אף ע"פ שנחתם למיתה אם ישוב מרשעו וילך בדרך טובים נדון כפי מעשיו באשר הוא לחיים כלומר שנתרפא מחליו החזק ומצא חן בעיני אדניו והשגיח עליו כי כן אמר הנביא ובשוב רשע מרשעתו אשר עשה ועשה משפט וצדקה הוא את נפשו יחיה. הורה כי כבר מתה והורה כי על חיי הנפש ומיתתה ידבר. וכן אם היה רשע כל

ימיו ובסוף ראה והכיר ושב מדרכו ומכל פשעיו ומת מתוך אותה התשובה נדון לחיי העולם הבא כמו שאמר עוד ויראה וישוב מכל פשעיו אשר עשה חיו יחיה ולא ימות.
וזה הענין שאמרנו בחיי הנפש ומיתתה בא בתחילת היצירה שהרי נאמר לאדם כי ביום אכלך ממנו מות תמות ואחר האכילה ההיא אמר פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעולם מכלל שאחר המיתה נשארת תוחלת לחיים. וכן הי' שבו ביום חטא ובו ביום נתכפר והוא יתעלה החיהו אחר המות וכן יעשה לכל השב אליו בכל לבו ובכל נפשו ונאמן הוא להחיות מתים ולקיים אמונתו לישיני עפר אחר שהוא מחיה המתים בכל יום כמו שהתבאר מכל הפסוקים הנזכרים. והוא האמת שכל אדם נדון לחיים ולמות באשר הוא שם וזה כלו על הדרך שאמרו ז"ל צדיקים אפילו במיתתן קרוין חיים ורשעים אפילו בחייהם קרואין מתים ועל החיים הטובים הנזכרים אנו מתפללין ואומרים זכרנו לחיים וכתבנו בספר חיים טובים. והתפלה עליהם היא כדרך התפלה על התשובה וכיוצא בה שהכל כדרך שבא הכתוב ואמר לב טהור ברא לי אלהים שזה תלוי בזה והכל דרך הערה על מעשינו וכונותינו שיהיו טובים ואם נקראהו באמת הוא יתעלה יקרב לנו ויקרבנו אליו כמו שאמר קרוב י"י לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת. וזהו חפצו בחיים והוא שנאמר עליו מלך חפץ בחיים כדרך שבא הכתוב חי אני נאם י"י אם אחפוץ במות הרשע כי אם בשוב רשע מדרכו וחיה שובו שובו מדרכיכם הרעים ולמה תמותו בית ישראל וזה כבר בא בתחלת היצירה שבקש מאדם שלא יאכל מעץ הדעת הממית וכן אמר לכל ישראל לבחור בחיים ועל הבחירה ההיא הם נדונים.
ועל הדין ההוא אמר דוד ע"ה על כן לא יקומו רשעים במשפט וגומר ואחריו ביאר סבת הקימה ההיא וסבת מניעתה והוא אמרו כי יודע י"י דרך צדיקים ודרך רשעים תאבד רצה בו שהשם משגיח בשלמים כפי שלמותם וכפי קורבתם אליו בדעתם אותו ודרכיו כמו שבא על משה רבינו ע"ה הקרוב אליו באמת כי מצאת חן בעיני ואדעך בשם ואמר ואתה אמרת ידעתיך בשם אבל הרשעים יסתיר פניו מהם ותאבד דרכם כפי רחקם ממנו והוא שאמר ודרך רשעים תאבד. ומה טוב המאמר הזה אשר פתח בו נעים זמירות ספרו ומה גדל שלמותו כי לפי המעט שהשגנו מכונתו כלל מהות הגמול ושתי סיבותיו הרחוקה והקרובה ובו גם כן הישרה טובה מהמבוכה הגדולה אשר נבוכו בה רבים בראותם צדיק אובד בצדקו ורשע מאריך ברעתו כי הוא הראה כי הגמול האמיתי הוא לנפש ואם יש צדיק ורע לו הרע ההוא הוא בעולם הזה שהוא כחלום אצל העולם הבא הנצחי.
והקרוב אצלי שעל ענין זה בעצמו חבר המזמור השני לפי ראותו כל האומות במבוכה הגדולה הזאת והוא שאמר למה רגשו גוים ולאומים יהגו ריק יתיצבו מלכי ארץ ורוזנים

נוסדו יחד על י"י ועל משיחו. ואע"פ שהמפרשים הסכימו בזולת הענין הזה בפירוש המזמור ההוא כבר נמצאה ביניהם מחלוקת על אי זה משיח ידבר כי מהם מי שאמר שעל המלך המשיח שיבא במהרה בימינו מדבר ומהם מי שאמר שעל דוד המלך מדבר והוא כענין הנזכר במזמור פ"ט שהוא לאיתן האזרחי והוא שפתח בו ושם נאמר מצאתי דוד עבדי בשמן קדשי משחתיו ואמר הוא יקראני אבי אתה אלי וצור ישועתי אף אני בכור אתנהו עליון למלכי ארץ. וכפי הענין הזה אמר במזמור הזה אמר אלי בני אתה אני היום ילידתיך ורצון המפרש בזה כולו הוא בענין המלוכה בממשלת העולם הזה. והקרוב אצלי שהכל נאמר על הממשלה האמיתית הקיימת בעולם הזה ובבא שהיא לחכם השלם כדוד וכיוצא בו. והראיה על זה שהמחבר הספר הזה חתם המזמור הקודם באמרו כי יודע י"י דרך צדיקים ודרך רשעים תאבד וחתם זה השני באמרו נשקו בר פן יאנף:

ותאבדו דרך כי יבער כמעט אפו אשרי כל חוסי בו הראה בשתי חתימות המזמורים האלה שהוא מדבר על תכלית הצדיקים והרשעים לדחות מבוכת בני אדם בכל האומות באמונתם במשפטי השם בעולם הזה בראותם צדיק ורע לו רשע וטוב לו. והוא שאמר בלא סימן התחלת מזמור אחר אמרו כי יודע י"י דרך צדיקים ודרך רשעים תאבד וגו' למה רגשו גוים. ורבותינו ז"ל אמרו למה רגשו חדא פרשתא היא והוא הנותן כי הענין אחד ר"ל אחר שזה דבר נודע מתוך החכמה למה רגשו וגו' כלומר למה התעוררו כל האומות ויהגו ריק והמלכים והרוזנים שידם תקיפה יתיצבו ויענו לדבר על י"י ועל משיחו רצו בו על האיש השלם הנמשח בשמן קדשו כפי הדרך הנזכר בפרשת ויהי מקץ וכמו שנאמ' על האבות אל תגעו במשיחי ובנביאי אל תרעו ודבריהם על י"י כפי הדרך הנזכר במזמור ע"ג ואמר איכה ידע אל ודבריהם גם כן על משיחו כדרך שאמר שם אך ריק זכיתי לבבי וגו'. והוא הסבה לפרוק עול מלכות שמים ועול מוסר החכם הצדיק השלם והוא שאמר ננתקה את מוסרותימו וגומר. ועל דברים על השם יאמר כמשיב להם יושב בשמים ישחק י"י ילעג למו רוצה בו כי כל הטוב ההוא והממשלה ההוא שישיגו הוא על דרך שחוק ולעג כי בסוף יבהלם בחמתו וידבר אליהם באפו לא כמו שחשבו שאיננו רואה ולא ידע אותם ואת מעשיהם. ועל דברם על משיחו אמר כמשיב להם ואני נסכתי מלכי על ציון הר קדשי ר"ל בעבור שהאמרתיו ונסכתיו ו ספרה חק י"י אמר אלי בני אתה אני היום ילידתיך והוא כדרך שאמר במזמור פ"ט הוא יקראני אבי אתה אף אני בכור אתנהו לפי שזה תלוי בזה כי כפי השגת האדם וצאת שכלו לפועל הוא בנו וילידו ואז יאמר לו בני אתה והיא הלידה האמיתית הקיימת לא הלידה מרחם אמו והוא שאמר אני היום

ילידתיך וכבודו הוא קיים והם כלים כמו שאמר תרועם בשבט ברזל ככלי יוצר תנפצם וחתם לפי הענין הזה ותאבדו דרך כי יבער כמעט אפו אשרי כל חוסי בו לפי שהחוסה בו יש לו אחרית ותקוה ולא תכרת לעולם הבא ואמנם הצדיק הגמור טוב לו בזה ובבא ועליו פתח באשרי ולפי שהיה רצון השם לזכות ישראל שיחיו לעולם הבא הרבה להם תורה ומצות כדי להעיר אותם תמיד לעשות טוב ולשוב מרע שלא לעמוד בדרך חטאים ואע"פ שאי אפשר שלא ילך בה אבל כפי ההערות התוריות ישתדל להיות מתמימי דרך ההולכים בתורת השם והם ההולכים באור פניו.

ולפי זה הענין המפורסם בישראל אמר אשרי העם יודעי תרועה י"י באור פניך יהלכון ונאמר כי תרועה שם נופל על קול המון רבה פעמים הוא בלא כלי כמו שבא בזמירות נריעה לו קול העם ברעה ורבים כמותם. ופעמים שהוא בא בכלי כמו שבת בצלצלי תרועה. והרעותם בחצוצרות. וכשהקול הזה יוצא מן הכלי נשבר לא פשוט יאמר עליו תרועה וכשהקול פשוט יאמר עליו תקיעה כאמרו תתקעו ולא תריעו וכן הקול הנשבר שהוא בלא כלי יאמר עליו תרועה ופעמים שהקולות האלו לשמחה ופעמים ליללה ואנחה לפי שהוא קול מעורר הלבבות באשר הם בזמן ההוא ולפיכך יעשה הקול הזה בהתאסף עם בשמחתם או בצרתם. ואחר שדוד ע"ה אשר את העם על ידיעת התרועה אין ספק שלא אמר זה על ידיעת קול התרועה בעצמו כי כמה ריקים ופוחזים יודעים לתקוע ולהריע יותר מחכמים וצדיקים. וכן לא אמר זה על ידיעת הלכות תרועה כי כמה מצות בתורה שהלכותיהן רבות וחשובות מהלכות תרועה שהרי התלמידים ידעו אותן בגרסא בזמן מועט ואחר שהוא כן האשור הזה הוא על היודעים לכוין המבוקש במצות תרועה שרצו לומר שיודעים להריע ולהעיר הלבבות לעבוד השם בזמירות ובשבחים ובכלי שיר כמו שבא בזמירות נריע לו. ובא בחתימת הספר הללוהו בצלצלי תרועה לרב התועלת אשר בתרועה להעיר על העבודה ועל התשובה והוא הדבר שבעבורו נקרא ראש השנה יום תרועה לפי שהיום הזה נועד להעיר על התשובה ואע"פ שלא בא זה הענין בקצת דברי התורה שקצר בהם משה רבינו ע"ה וסמך על תורה שבעל פה שהיא העיקר וכבר בארה לנו שאמרו יום תרועה הוא כאילו אמר יום הערה על התשובה ובמקום אחר אמר זכרון תרועה יהיה לכם והזכרון הזה התבאר במקום אחר באמרו וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם בחצוצרות על עולותיכם ועל זבחי שלמיכם והיו לכם לזכרון לפני אלהיכם וגו'. וכמו כן בא והרעותם בחצוצרות ונזכרתם לפני י"י נמצא שהתרועה המזכרת מעשינו לנו היא הסבה שהשם זוכרנו ומושיענו לפי שהיא גורמת התשובה בימים הנועדים והמפורסמים בעמנו והם מראש השנה עד יום הכפורים והוא

שסמך למצות יום תרועה אך בעשור לחדש השביעי הזה יום כפורים הוא ר"ל באחד לחדש הוא יום הערה על התשובה בין הימים האלה אבל בעשור לחדש היא הכפרה כפי מה שקדמה לה התשובה ואלו לא הי' הרצון ביום תרועה מה שאמרו בו היה אמרו אך בעשור זר מאד.

ומה שאמרו שבזמן הזה שוקלין הזכיות והעונות הוא כפי המשל שאמר החכם פלס ומאזני משפט לי"י. ותשרי הוא הנאות לענין הזה לפי היותו במזל מאזנים הנתון בשמים למשול על הארץ ולפיכך נבחר הזמן הזה להעיר האדם בתרועה על התשובה וכבר העירנו על זה הענין המעיר ישנים הרב רבינו וכתב דבר זה לשונו ואמר אף על פי שתקיעת שופר בר"ה גזרת הכתוב רמז יש בו כלומר עורו עורו ישנים מתרדמתכם וחפשו במעשיכם וחזרו בתשובה וזכרו בוראכה והשלים דברו כפי זה הענין. ובמקום אחר אמר שהתקיעה היא הערה על התשובה כאלו היתה הצעה ליום הצום וזה אחד מדבריו הטובים והוא מן הזרים בעיני קצת חכמינו כי לא שמו על לב כונת המצות גם הרחיקו למצא להם כונה עד שהיינו ללעג בין העמים והם משחקים עלינו על התרועה ועל מצות רבות באשר לא נדע להשיב להם ולהודיע בהם טעם וידמו בלבם שעמנו עם סכל ותורתינו לפי המקובל אצלנו סכלות הפך המבוקש בתורתינו ובמחזיקים בה אמר כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים ואמר רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה. ואלו נתנו אל לבם בעלי התלמוד ללמוד הכתוב והקבלה כראוי ימצאו המכוון בפי' במשנה ובגמרא שהרי במשנה אמרו היה עובר אחורי בית הכנסת ושמע קול שופר או קול מגלה אם כיון לבו יצא ואם לאו לא יצא אע"פ שזה שמע וזה שמע זה כיון לבו וזה לא כיון לבו וסמך למאמר זה והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל וכאשר יניח ידו וגבר עמלק וכי ידיו של משה עושות מלחמה או שוברות מלחמה אלא כל זמן שהיו מכונים לכם לאביהם שבשמים היו מתגברים וכו'. כיוצא בו והביט אל נחש הנחשת וחי וכי נחש ממית או נחש מחיה אלא כל זמן שישראל מכונים לבם לאביהם שבשמים היו מתרפאין. וזה לפי שהנחשים היו נושכים אותם בעון הנחש המשיא והנושך כשהיו נזכרים היו עושים תשובה ומתרפאים משתי הנשיכות ולהעיר על שתי הנשיכות אשר לשני הנחשים עשה הנחש מנחשת היש ספק ששני הענינים האלה שנכתבו במשנה מאין זכר להם בגמר' כשאר משניות שלא נזכרו שם אלא לראיה שהשופר גם כן יבא להעיר אותם שיכונו לבם לשמים והיא התשובה הגמורה.

וכן אמרו בגמרא אמרו לפני מלכיות זכרונות ושופרות מלכיות כדי שתמליכוני עליכם זכרונות כדי שיבא זכרוניכם לפני לטובה ובמה בשופר ונאמר שם למה תוקעין ומריעים

בר"ה כשהן יושבין ותוקעין ומריעין כשהן עומדין כדי לערבב את השטן ואע"פ שהקשו שם ואמרו למה תוקעין רחמנא אמר תקעו לא למנוע דרישת הטעם למצות תקיעה באו שהרי הם דורשים כי ליושבים לפני י"י יהיה סחרה לאכל לשבעה ולמכסה עתיק זה המגלה דברים שכסה עתיק יומיא ומאי ניהו טעמי תורה וזה כולו מפני הצורך הגדול לפי שהתורה שבה בגלות מצות אנשים מלומדה ובפירוש אמרו שם מפני מה אמרה תורה הביאו לפני שתי הלחם בעצרת ומפני מה אמרה תורה הביאו לפני עומר בפסח וכל הדבר ההוא הנאמר שם לטעמי המצות משום ר' עקיבא שנכנס בשלום לפרדס ויצא בשלום ואמרו למה אנו צריכים לראיה חוץ מן התורה והלא נכתב בה בפירוש והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם ואמרתם זבח פסח הוא לי"י והגדת לבנך וגומר וכתוב והיה כי ישאלך בנך מחר וגומר אלה הפסוקים הורו כי ראויה החקירה והשאלה על סבת המצות שהיא הטעם ואם נזכר הטעם בתורה נסמך בו ואם לא נחקור עליו כמו שנהגו בפסח ובמצה כפי שהתבאר בתורה ובמרור נוציא לו טעם לפי שאינו כתוב בתורה כדי לכוין במצוה ההיא לאותו טעם כי קיום המצוה מאין קיום הטעם והכונה הוא מגונה מאד והוא שהעיר עליו החכם באמרו אשה יפה וסרת טעם והוא כי המצוה הטובה והיפה מאין הטעם היא כנזם זהב באף חזיר שהוא מתלכלך בטיט ובצואה והזהב נסתר ומכוסה והוא שסמך לו תאות צדיקים אך טוב תקות רשעים עברה ר"ל כי החכמים השלמים הם הצדיקים תאותם במצות טוב שהיא הכונה אך הרשעים הם הסכלים אין להם תקוה במצות. זהו דעת רז"ל בחקרם טעמי המצות וזה כולו בכלל המצוה אבל בפרטי המצוה אין ראוי לבקש טעם כמו שביאר הרב המורה בחלק השלישי ואפשר שזה רצה החכם באמרו לא נאוה לנבל שפת יתר אף כי לנדיב שפת שקר כי הנבל הוא חס על כל פרוטה ופרוטה והוא נאמר במקום הזה למשל למבקש טעם על כל פרטי המצוה והנדיב יאמר על המרחיב ידו ומבזבז שלו והוא גם כן משל על מי שמבזבז המצוה ואומר שאין לו טעם והוא שסמך לו אבן חן השחד בעיני בעליו אל כל אשר יפנה ישכיל וקרא לטעם המצוה שחד כי הוא המביא לחבב המצוה ולהחזיק בה בכונה ולא שיבקש טעם לפרטים כי אז יצא להזיה ולהסרת טעם ואז יעביר הפרטים ההם שהם כשגגה ופשע אז יבקש אהבת הדבר והוא שאמר מכסה פשע מבקש אהבה ושונה בדבר מפריד אלוף. והחכם שהתחברתי עמו אמר כי זה הענין כולו המשילו החכם על שני מיני המשל שהזכיר הרב המורה ועל המין האחד שבא להמשיל בכללו ענין אחד אמר לא נאוה לנבל שפת יתר. ועל המין האחד שבא כל מלה שבו לענין אחד אמר אף כי לנדיב שפת שקר. ואפשר שעל שני הענינים הנזכרים באו הפסוקים ההם. מכל מקום

דעת הכתוב בתורה ובספרי הקדש שכל המצות יש להם טעם וצריך לחקור עליו אם כן התבאר שהקושיא הנזכרת לא באה אלא מפני שהוציא לשון שאלתו בלמה לפי שידוע שעלינו לעשות המצות מפני גזרת הכתוב ואף ע"פ שלא נודע להם טעם וכשיודע להם טעם וסבה אין לאדם לסמוך בהחזיקו בטעם ובסבה ושיקל בעשיית המצוה עצמה כי העושה זה הוא עבריין גמור אשר לא יאבה השם סלוח לו.

וזה אצלי רצה באמרו הנסתרות לי"י אלהינו והנגלות לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת רצה בו שהמצות הנסתרות והם הכונות המסבבות המצות המעשיות הם החלק האלוהי ואע"פ כן הנגלות הם המעשיות בעצמן הם לנו ולבנינו ר"ל שכן צריכות במעשה לפי טבענו ולפי טבע בנינו וזה עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת כפי שהיתה הכונה לזכות את ישראל בהרבות להם תורה ומדות ולפיכך אין להקל באחד מהם. וזה הכתוב בא אחר אמרו פן יש בכם איש או אשה או משפחה או שבט אשר לבבו פונה היום מעם י"י אלהינו והיה בשמעו את דברי האלה הזאת והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי כי בשרירות לבי אלך למען ספות הרוה את הצמאה. וכבר נאמר בכתוב הזה פירושים רבים והמתרגם לקח רוה במקום עבירה שנעשתה בשוגג וצמאה במקום עבירה שנעשתה בזדון וקצת המפרשים לקחו רוה במקום כת הצדיקים וחלקו במלת ספות קצתם אמרו שהוא כמו כלות ופירושו כדבר האומר תם ורשע הוא מכלה. וקצתם אמרו שהוא כמו רבות רוצים בו כי הוא בוטח שלא יענש לפי שהצדיקים מרובין. והרב רבינו אמר שהוא מן לרות את צמאו והוא מוסיף לעצמו צמא ולפי פירושו נראה שהחוטא הזה אומר שהוא מוציא עצמו מן האלה והוא דבר מטעה אותו וכבר הטעה רבים. גם בפרשה הזאת נראה שאין טענה ליחיד שלא היה בכלל הקהל כשנועדו באלה אחת כי כן בא שם את אשר ישנו פה עמנו עומד היום לפני י"י אלהינו ואת אשר איננו פה עמנו היום.

וכבר קדם לו שאין טענה גם כן למי שלא ישאלו ממנו אם הוא מסכים מאחר שהראשים ומנהיגי הקהל מסכימים עליה והוא שאמר אתם נצבים היום כלכם וביאר זה אחר כן ואמר ראשיכם שבטיכם זקניכם ושוטריכם כל איש ישראל רוצה בו כי מאחר שהראשים והזקנים והשוטרים מסכימים בדבר כבר הסכימו הכל שאין ספק שלא שאל משה לאיש איש מהעם ההוא הרב כל שכן לחוטבי עצים ושואבי מים והוא אמר מחוטב עציך עד שואב מימיך וסמך לו לעברך בברית י"י אלהיך ובאלתו. נמצא שאין טענה נשארת ליחיד בהסכמת הקהל אפילו אמר בפירוש שאינו מסכים עמהם והוא שאמר שלום יהיה לי כי בשרירות לבי אלך. סוף דבר פסוק הנסתרות לא נקשר לפי הפירושים הנזכרים אל

הפסוק שנכתב לפניו והוא בא כמשיב עליו ולפיכך קרוב אצלי שנקח הרוה במקום המצוה הנסתרה שהיא הכונה והיא הסבה והטעם ולפיכך ראוי שתקרא רוה לפי שיש בה הסיפוק ונקח הצמאה במקום המצוה המעשית לפי שבעצמה אין לה סיפוק. ואם נקח ספות במקום רבות ירצה באמרו כי בשרירות לבי אלך די לי במחשבת לבי וכונתי למען היתרון אשר לכונה על המעשה. ואם נקח ספות במקום כלות יהיה הענין כמו האף תספה צדיק עם רשע ויהיה ענינו שהוא ידמה שהכונה תכלה ותאבד המעשה וזה בתכלית הרע. והודיע העיקר הגדול ואמר הנסתרות ולפיכך צריך לקיים המצוה במעשה בין שנודע בה טעם בין שלא נדע בה ולפיכך הקשה בתלמוד ואמר רחמנא אמר תקעו שאם היה בא לדרוש הטעם היה לו לומר מפני מה אמרה תורה תקעו שופר בראש השנה ובא בעל המאמר ההוא ותירץ ששאלתו היתה למה הוסיפו חכמים לשנות המצות מעומד על סדר ברכות ואמר שכונתם היתה לערבב השטן וידוע שהשטן הוא יצר הרע כמו שבא מפורש בדברי חכמים כפי מה שקדם בפרשת בהעלותך. נמצא שהוספת התקיעות מתוך הברכות והתפלה באה להשלים הכונה במצוה לגעור ביצר הרע המעכב התשובה ולערבב אותו שאין במקום התקיעה שטן נמצא אחר שיתערבב.

ועוד ראינו לרבותינו ז"ל שהצריכו לתקוע קשר"ק ג' פעמים קש"ק ג' קר"ק ג' פעמים למצות תרועה שבאה בתורה לפי שהתורה שבעל פה בארה שהמצוה היא ג' תרועות וכל תרועה מהן פשוטה לפניה ופשוטה לאחריה. ולפי שיצאו בגלות נפל ספק בתרועה אם הוא בדרך קול יללה שהוא קול נשבר תכוף והוא הנקרא בלשון חכמים תרועה או קול אנחה שהוא קול נשבר נפסק והוא הנקרא בלשונם שלשה שברים או שניהם יחד האנחה והיללה אחריה כדרך כל מי שאירע לו מקרה רע ודאג לו. וזה מקום הערה טובה למצוה הזאת שהרי רבותינו ז"ל אמרו על הפסוקים הנתקנים בברכות אלו שאין מזכירין בהן פסוקים של פורענות ומכללם חי אני נאם י"י אלהים אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה אמלך עליכם ואע"ג דאמר רב נחמן כל כי האי ריתחא לירתח רחמנא עלן ולפרקינן אזכורי רתחא בריש שתא לאו אורח ארעא. הרי נראה מדבריהם שאין להזכיר ביום הזה דברים שיש בהם לשון כעס ואם הם לטוב כל שכן שאין ראוי להעצב בו ולהאנח. וכן בא בעזרא על היום הזה ואל תעצבו כי חדות י"י היא מעוזכם אם כן גדול כח המצוה שצריכה אנחה ויללה ביום הזה והוא לפי שאין התשובה בוידוי פה בלבד אבל צריך שיאנח השב ויצטער על מעשיו הרעים שקדמו לו שמצות תשובה שיצאה לנו מאמרו והתודו אינה וידוי שפתים בלבד אבל צריכה וידוי הלב והוא העיקר והוא שיעזוב החוטא חטאו עזיבה גמורה כמו שבא ומודה ועוזב ירוחם. והעזיבה תשלם

בשלשה תנאים הראשון שישוב האדם מדרכו הרעה אם און בידו ירחיקהו ואם בלבבו ומחשבותיו יסירהו כמו שאמר יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו. והתנאי השני שאחר תשובתו ינחם ויתחרט בלבו על החטא שקדם לו ויבכה ויאנח עליו כמו שבא אחרי שובי נחמתי ואחרי הודעי ספקתי על ירך וגו' ר"ל שאחר שעזבתי דרכי ושבתי מחטאי לא הספיק לי בתשובה בעזבי החטא בלבד ושאמצא מנוחת לב ושמחה במה שהשגתי מרצוני בעבירה כי עם ענין זה הייתי בשלום עם היצר וארב לי וקם עלי אבל נחמתי והתחרטתי על מה שקדם לי. ואחר שהייתי נודע לעצמי במעשי הרעים ספקתי על ירך לרוב צערי עליהם ובזה אני נלחם ביצר ונזהר ממנו כי שנאתיו. ותנאי השלישי שיקבל השב על עצמו קבלה קיימת שלא ישוב עוד לחטא ההוא כמו שבא ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו.

ועל הדרך הזה באה מצות היום על התרועה אחר שהשטן הוא יצר הרע והוא מלאך המות באמת שהוא המביא כל חלי כמו שאמרו והסיר י"י ממך כל חולי זה יצר הרע שהוא באמת המביא חלי הגוף וחלי הנפש וכשם שנתן סדר הנהגה לבריאות הנפש ולרפואת החולי כן נתן השם תורה לבריאות הנפש ולרפואת חוליה כמו שבא כי אני י"י רופאך כפי מה שהתבאר במקומו. והוא כמו שצריך האדם לקבל מזון בכל יום פעמים כן צותה התורה לקרא ק"ש פעמים ביום והנמשך אליו מתפלה ותלמוד תורה. וכשם שצריך לקצת הנאות ותענוגים פעם אחת בשבת כרחיצה וכיוצא בה כן צותה על יום השבת להתענג בו על י"י בידיעת דרכיו מתוך השביתה והפנאי ולזה קראה אותו שבת קודש. וכשם שצריך להקזה פעמים שלש בכל שנה כן צותה על הרגלים וכשם שצריך לקצת בני אדם הקזה ומשקים קלים בכל חדש כן צותה על ראשי חדשים שיש בהם קצת זכרון בקרבן ובתפלה שהם זמן כפרה לכל תולדות החדשים הבאות בגלל היצר שהוא האויב. והוא שתקנו בתפלת ראש חדש זכרון לכלם יהיו ותשועת נפשם מיד שונא והוא כנגד מה שבא בכתוב ונזכרתם לפני י"י אלהיכם ונושעתם מאויביכם.

וכשם שצריך האדם לאספרגוס בכל שנה ושנה כדי לנקותו מכל הלחות אשר נפסדו בו מחמת העיפוש והן המביאות החלי כן צותה. על יום הכפורים לענות אדם נפשו כדי שתפלט כל הלחות הנפסדות שנקבצו בה מתוך תשובה שלימה. וכשם שהרופא משקה האדם משקה המרפא מיעיו ימי מספר קודם שיקבל האספרגוס כדי להקל דרך הרפואה כן נתן רופא ישראל ימי התשובה מראש השנה ועד יום הכפורים שהם עשרה ימים והוא המספר הסובב בתורה כנגד עשרה רקיעים כמו שאמרו ז"ל על עשרה פסוקים שנתקנו בברכות של ר"ח כמו שהתבאר בפרשת וישמע יתרו. וזאת המצוה באה הערה

עליה מראש השנה לפי דעת המקובל והמפורסם בישראל שבו נברא אדם הראשון ומה שאמרו בתשרי נברא העולם לא רצו בו שתחלת הבריאה היתה בתשרי אבל בריאת אדם שהוא המכוון בעולם השפל. והוא שסדרו לומר בו זה היום תחלת מעשיך לפי שסוף המחשבה תחלת המעשה וסוף המחשבה היה אדם שנברא בראש השנה ובו ביום חטא ובו ביום שב מחטאו ונתכפר לו במדת רחמים והוא היום הנאות ליום תשובה ליוצאי ירכו כפי הדעות המפורסמות והמקובלות כמו שמצאנו לרבותינו ז"ל שאמרו על הפסוק שאמר דוד המלך ע"ה לעולם י"י דברך נצב בשמים לדור ודור אמונתך אמרו מהו לעולם אלא כך אמר רבונו של עולם אי אתה בא עלינו במדת הדין אלא במדת רחמים שאלולי כן לא היינו יכולין לעמוד אפילו שעה אחת. אלהינו אינו אומר אלא י"י שהוא מדת רחמים כמו שכתוב י"י י"י אל רחום וחנון רוצה בו שמשפע מציאותו והויתו נמצא והוה בכל העולם והוא שאמרו ז"ל שהוא מדת רחמים ואין השם הזה מורה רק על הדרך הזה. עוד אמרו ולא לנו זאת בלבד אלא אף לאדם הראשון יציר כפיך שאילולא ששתפת מדת רחמים בשעת שדנת אותו לא היה עומד עד שעה. וכן התנית עמו שכשם שדנת אותו במדת רחמים וזכות אותו כן אתה עתיד לדון את בניו ולזכותם. מהו דברך נצב קיים דברך שהתנית עם אדם הראשון. ודקדוקם בזה נראה מסוף הפסוק שאמר כוננת ארץ ותעמוד כי אין עמידה לה רק על הדרך הזה כי יצר לב האדם רע מנעוריו ולפיכך ראויה הכפרה אחר שישוב האדם כראוי. והוא שהתקינו לומר זכרון ליום ראשון כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב וכן סדרו סמוך לחתימת הברכה ודברך אמת וקיים לעד בא ודברך כנגד דברך שבפסוק הנזכר אמת כנגד אמונתך קיים כנגד נצב לעד כנגד לעולם מה כתוב בתריה למשפטיך עמדו היום כי הכל עבדיך ר"ל על ההבטחה הזאת אנו סומכים ביום הזה כי הכל עבדיך שחוזרין אנו בתשובה כדרך שעשה אדם הראשון ואתה שתפת מדת רחמים בדינו וכן אתה עושה אלינו כשאתה דן כל הנולדים ממנו העוברים לפניך היום כבני מרון לפני הרועה ואתה סוקר אותנו בסקירה אחת והיא הידיעה הכוללת כל הפרטים כמו שאמרו על מה שכתוב היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם וקדמו לו שני פסוקים בהשגחה והם משמים הביט י"י ראה את כל בני האדם ממכון שבתו השגיח אל כל יושבי הארץ.

ולפי שחכמי העיון חולקים על זה ומקשים מדרך השינוי והרבוי הנמשכים לידיעת הפרטים אמר כמתרץ קושייתם זה הפסוק ובארוהו רבותינו ז"ל ואמרו שכלם נסקרין בסקירה אחת והוא משום דיוצר יחד לבם מבין אל כל מעשיהם וזה מעת ברא האדם ושאר הנבראים. ואחר שהוא כן ויצר לב האדם רע מנעוריו והוא הנלחם בנו מעודנו

צריכים אנו להתעורר עליו בכל צרותינו ולערוך מלחמה על הצר הצורר אותנו והוא שסמך המצוה הזאת למה שכתוב וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר הצורר אתכם והרעותם וגו'. ועל הדרך הזה היתה ראויה מצוה זו לבא סמוך לו ואמר בה וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם בחצוצרות על עולותיכם ועל זבחי שלמיכם והיו לכם לזכרון לפני אלהיכם אני י"י אלהיכם ובארו ז"ל שהזכרון הוא בשופר והוא לפי זכרוננו והערתנו על התשובה שאין לפניו משוא פנים אבל תשובתנו סבת ישועתנו בכל זמן וגם במלחמה עצמה אין הישועה לא בחרב ולא בחנית כי לא דמי המלחמה בעצמם שהם המצוה עצמה הם המזכירים הזכרה שלמה אבל התרועה שהיא התשובה היא המזכרת ואם אינם מריעים כראוי אינם נזכרים והוא שאמרו וכי חצוצרות מזכירות והלא דמים מזכירים אלא כל זמן שהיה להם לישראל להריע ולא הריעו כאלו אינם נזכרין מכלל שהתרועה היא הגורמת התשועה ומעשינו יקרבונו ולא דבר אחר.

ולפיכך באה התרועה עם התקיעה פשוטה לפניה ופשוטה לאחריה בר"ה כדרך שהיה במדבר למסע המחנות והכל להעיר על שלשת תנאי התשובה. התקיעה הפשוטה הראשונה להעיר על התנאי הראשון והוא להזכיר לעזוב החטאים והעונות כדרך שבא בכתוב קרא בגרון אל תחשוך כשופר הרם קולך והגד לעמי פשעם כי כן דרך הערת העם על מערכת מלחמה שתוקעין להיותם נכונים יחד למלחמה. ואחר התקיעה ההיא תבא התרועה שהיא קול אנחה ויללה להעיר על התנאי השני והוא שיתחרט האדם ויבכה על החטאים שעשה וזהו המלחמה עם היצר המציק והמאלץ לעשות הרע כי כן דרך אנשי הצבא לעשות קול המון רבה בשופרות ובחצוצרות בעת המלחמה להבהיל האחרים. ואחר התרועה תבא התקיעה פשוטה להעיר על התנאי השלישי והוא שיבדל מן היצר וירחיק אותו הרחקה גמורה ולא יביט אליו עוד וזה גם כן דרך אנשי הצבא שתוקעין בצאתם מן המלחמה לשוב ולהתרחק מן היצר הצורר. ואפשר ששלש תרועות שבאו בתורה על המצוה הזאת הוא גם כן להעיר ההערה שהזכרנו.

והנכון לומר שבאו להעיר האדם שישוב מדרך שלש כתות הרעים שהזכרנו ולבחור דרך הצדיקים מצורף אל הערת מספר השלשה בשאר מקומות לדעת השם מתוך בחינת שלשה עולמות. וכדי להשלים כונת התשובה תקנו ז"ל לתקוע גם כן על סדר הברכות הבאות כדי לקבל עול מלכות שמים ובזה יתרחק היצר מכל מעשה רע ומכל מחשבה רעה ויגערו בו על הדרך הזה מגערת גדולה והוא שאמרו כדי לערבב את השטן עם התנאים הנזכרים והוא שנמליך השם עלינו וניחדהו ונאמין כי הוא יודע וזוכר הכל שאין לפניו שכחה ומתוך כך יעלה זכרוננו לפניו ובמה בשופר כלומר בתקון המעשים

והמחשבות שסבת התקון ההוא הוא קול השופר כמו שקדם שאין חצוצרות אלא במקדש ובמקדש עצמו היו מאריכין ביום זה בשופר ושופר של מצוה זו בארה הקבלה שהוא של איל כדי להזכיר עקדת יצחק אבינו שהיה תכלית העבודה ופרסום אהבת השם כדי שנלך בדרכי האבות ויזכר לנו השם אהבתם והברית אשר כרת עמם. וכבר קדם שמספר עשרה פסוקים בא גם כן להעיר על ידיעת השם מתוך עשרה רקיעים שהעשירי קדש כן היום העשירי הוא הקדש כמו שבא ולקדוש י"י מכובד והוא היום שקבלו בו לוחות שניות ונתכפר להם מעשה העגל. מצורף אל הטעם הזה עשרה ימים שיתרה שנת חמה על שנת הלבנה. ולפיכך ראוי מדרך הדעות המפורסמות שיהא יום הכפורים ראש השנה מצד אחד והוא שבא ביובל ביום הכפורים תעבירו שופר בכל ארצכם וסמך לו וקדשתם את שנת החמישים שנה.

ומתמימות התורה שלא צותה להתענות בשנה רק יום אחד להראות הכונה במצות שהן ללכת בדרך הבנונית לא כתורת האומות שבאו להדמות בתורתינו וכשאכילה היא לשם שמים טובה מן התענית לפי שהתענית לא בא אלא על דרך רפואה לחלי רב התאוה ואכילת האדם לשם שמים צדקה תחשב לו. והוא שאמרו ז"ל כל האוכל ושותה בתשעה בו כאלו התענה תשיעי ועשירי רוצים בו כאלו באה המצוה להתענות תשיעי ועשירי והתענה בם וזה לפי שהכל תלוי בכונה הטובה. והוא שבא בספר עזרא על היום הזה אכלו משמנים ושתו ממתקים וגו' כי חדות י"י היא מעוזכם. לפי שצריך האדם עם האנחו ובכותו על עונותיו שלא יואש מן הכפרה פן יוסיף לחטא אבל צריך שיבטח בשם שלא יחשב לו עון עם התשובה ובלבד שלא ישנה באולתו.

ולפי זה הדעת היתה האמונה בימי התשובה והכפרה אמונה הכרחית כי לולי האמונה הזאת היו רב בני אדם הולכים בדרכם הרע לעולם והוא שתקנו לומר בברכת ראשי חדשים למען נחדל מעושק ידינו וכן תקנו זה באתה נותן יד לפושעים לפי שעם אמונת הכפרה לא יהא אדם רשע בפני עצמו וישוב מדרכו וישתדל לעשות הטוב כאלו נוצר מעתה וישמח באכילה ושתיה ובלבד שיגיל ברעדה ויזכור השם בכל רגע ואפילו על שולחנו. והוא שתקנו ז"ל למחזי בריש שתא קרא סלקא תמרי ורוביא ואע"פ שנאמר בתלמוד על זה סימנא מלתא היא לא שאותן המינין יראו כדרך נחושי הסכלים והנשים אבל לפי שהשבע משכח כונת היום צריך שיראה אותם האוכל ויחשוב עליהם בדרך השם המשותף והוא שיחשוב בלבו ויתפלל על סלקא יסתלקו עונותינו תמרי יתמו עונותינו רובי ירבו זכיותנו כרתי יכרתו שונאנו קרא יקראו זכיותנו או יקרעו שטרי חובותינו.

וכן מה שהוסיפו בדורות אלו מפירות לבנים ומתוקים ומגדים צריך שנקח אותם על הדרך הזה והוא שנבקש מהשם רבוי זכיות על לשון וידגו לרוב בקרב הארץ וללבן כתמי עונותינו והמתקת מרירותינו עד שנשתדל כל היום על התשובה כי לפי תפלת האדם בברכותיו וזמירותיו ותנועותיו יתעורר על הטוב והוא ידיעת התרועה שהשיגו מקבלי התורה התמימה הסובבת על הענין הזה. ועל הידיעה הזאת אשר העם ואמר אשרי העם יודעי תרועה וגו' וזה הפסוק נאות בספר ההוא ליום הזה לפי פתיחת המזמור שפתח בו בבריאת העולם והוא אמרו כי אמרתי עולם חסד יבנה וגו' שמים תכין אמונתך בהם לפי שאמונתנו בקיום העולם במדת רחמים נראית בסבוב השמים ולפי שהוא יום מפורסם למשפט ולישיבה על כסא דין הקדים לפסוק זה ואמר צדק ומשפט מכון כסאך חסד ואמת יקדמו פניך וידוע שצדק ומשפט אינם גופות להעשות מהם כסא אבל הוא הכסא הנאות לו ית' כי הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוהו אבל צדק ומשפט הבאים מצד פעולותיו הם מכון כסאו ששם הוא נמצא לעולם מתמיד יושב ולא כסף וזהב יקדמו פניו כשאר המלכים אבל חסד ואמת המראים אור פניו בסבת התשובה הם שיקדמו פני לפיכך אשרי העם יודעי תרועה.

ואמרו באור פניך יהלכון לפי שהשם יאר פניו אל בעלי התשובה אחר שה' עמם בזעף ובזעם והוא על דרך לשון בני אדם שהחפץ והמרוצה במעשה אחר יביט אליו בפנים צהובות ומאירות וכבר התבאר זה בפרשת נשא. ולפי שבעלי תשובה יתנו אל לבם מה שעבר ממעשיהם הרעים ויכונו מעשיהם לשם שמים וכל מחשבותם בו ובשמו יתעלה והוא לכתם באור פניו וכבר בא דרך הערה ואמר בית יעקב לכו ונלכה באור י"י והיא ההליכה בשם י"י כמו שנאמר ואנחנו נלך בשם י"י אלהינו לעולם ועד וההולכים בשמו אע"פ שכבר קדם להם העון ששבו ממנו אחר האנחם והתאבלם עליו יגילו וישמחו בהשגת השם ית' ואחר שישבו בשפל ירומו בהשגת פעולותיו הישרות והוא שאמר בשמך יגילון כל היום ובצדקתך ירומו. ואחר כן ביאר מה היא ההרמה ההיא ואמר כי תפארת עזמו אתה וברצונך תרום קרננו ר"ל השגתך היא תפארת עזם ובעשותינו רצונך ירום גבהנו. ואמר כי לי"י מגיננו ולקדוש ישראל מלכנו והוא כמאמר חנה עלץ לבי בי"י רמה קרני בי"י ואפשר שהלמד במקום בית והוא כאלו אמר כי בי"י מגיננו שאין שמחה קיימת כי אם בו ולא גובה וגאון רק ברצונו והוא הזכרון האמיתי אשר לנו לפני השם.

הוא ברחמיו יזכרנו לטוב ויסר שטן מלפננו ומאחרינו ויקיים בנו מקרא שכתוב ונזכרתם לפני י"י אלהיכם ונושעתם מאויביכם והוא בחסדו הגדול ימהר לגאול אותנו ויתקע

בשופר גדול לחרותינו ויקיים בנו מקרא שכתוב והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאו האובדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים והשתחוו לי"י בהר הקדש בירושלים.

לשבת שבין ראש השנה ליום הכפורים

דרשו י"י בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב.

דרישת השם וקריאתו בפסוק הזה באו במקום תפלה אליו ובקשת רחמים מלפניו כמו שבאו במקומות רבים. ומתוך דברי רבותינו ז"ל נראה שאמרו בהיותו קרוב רוצה בו בעת היותו קרוב אליכם והוא זמן מיוחד מזמני השנה כי כן אמרו כתוב כי"י אלהינו בכל קראנו אליו וכתוב דרשו י"י בהמצאו התם ביחיד נאמר. וקושיתם זו היא מראש הכתוב ואע"פ שלא נזכר בתלמוד כי כן דרכם לקצר בקצת המקומות ולהזכיר קצתו ולהניח קצתו שהכונה במה שלא נזכר ממנו. והכונה במקום הזה היתה להקשות מאמרו ומי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כי"י וגו' שמשמעותו שבכל עת שאנו קוראים אליו הוא קרוב אלינו כלומר ששומע ועונה אותנו ואין לו זמן מיוחד בזה והכתוב האחר נראה בו שיש לו זמן מיוחד בזה כן נראה מתוך דבריהם ז"ל והוא נאמר בדרך דרש על דרך שאר דבריהם הטובים שבאו כדי להזהיר על דברי הקבלה ולחזק אותה בכל מיני חזוק ולסמוך אותה בכתוב כדי להחזיק בה. והנמשך אחר דברם זה הוא שקרבת השם אלינו קודמת לקריאתינו וכשתעיין בדבר היטב תמצא הקריאה אליו קודמת לקרבתו אלינו כי הקריאה האמיתי היא סבה לקרבתו אלינו כי כן כתוב קרוב י"י לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת.

והכתוב הזה הודיענו אמת הדבר שהשם בעצמו לא יקרב ולא ירחק כי אין לו מקום ומלא כל הארץ כבודו אבל בלשון בני אדם יאמר קרוב ורוצים בו שומע ועונה הקורא איתו באמת והוא היודעו ההולך בדרכיו כאמרו כי בי חשק ואפלטהו אשגבהו כי ידע שמי יקראני ואענהו והוא שאמר הכתוב ומי גוי גדול רצה בו שאין אומה אחרת זולתנו שתקרא אותו באמת ואמרו ככל קראנו אליו הוא כאמרו לכל קוראיו שבאר ואמר אשר יקראוהו באמת כי איננו קרוב רק לקורא אותו באמת והוא באמת יקרא קורא אותו לא אחר והוא היודע שמו וההולך בדרכיו לא שיאמין בו מה שאין ראוי להאמין ובכלל כל המאמין בו אמונה פחותה או ההולך בדרך רעים כי הקריאה האמיתית אינה נמשכת אחר הפה רק אחר ציור הלב והוא שאמרו דרשו י"י בהמצאו רצה בו דרשו אותו בדרך שימצא לכם כמו שבא ומשחרי ימצאונני. ואמר גם כן קראוהו בהיותו קרוב רוצה בו קראו בדרך שיהא קרוב אליכם כמו שהתבאר באמרו לכל אשר יקראוהו באמת והוא

שאמר כמבאר דברו יעזוב רשע דרכו והוא שישוב ממעשיו הרעים והוסיף עוד ואמר ואיש און מחשבותיו רוצה בו שיעזוב כל מחשבה כוזבת ולא יצייר בלבו מה שאין ראוי להאמין בשם ובזה ישוב אליו וירחמהו כדרך שבא הכתוב שובה ישראל עד י"י אלהיך כמו שהתבאר בפרשת ויצא יעקב. וזה ראוי בכל עת שישוב האדם מדרכו הרעה וממחשבותיו הרעים אבל לפי שיצר לב האדם רע מנעוריו לרדוף התאות וללכת בשרירות הלב נתנה תורה זמן מזמני השנה על זה והוא מראש השנה עד יום הכפורים לפי שהוא דעת מקובל ומפורסם שהזמן ההוא ראוי לתשובה לפי שקדמה התשובה בר"ה לאדם הראשון ונעקד בו יצחק. ובהבטחת השם להם על המחילה אנו מתחזקים לסמוך על תשובתינו וכמו כן אברהם אבינו מל ביום הכפורים את ערלת בשרו הכורתת ברית למול את שאר הערלות ערלת לב ואוזן ושפתים וכן ביום ההוא נתכפר מעשה העגל ונתנו לוחות שניות וזה היה אחר שנתחייבו כלייה ואמנם התשובה הצילה אותם עם התפלה והשם כפי רצונו וחכמתו גזר על הימים האלה שיפשפש האדם במעשיו וישוב מדרכו הרעה ויעזוב מחשבותיו הרעות כמו שקדם לנו מאמרו אך בעשור. וכן באה הקבלה על זה והוא שסמכוה אל הכתוב ואמרו ויחיד אימת בעשרה ימים שבין ר"ה ליום הכפורים

ולפיכך נהגו כל ישראל בימים אלו בכל מקום לקום בלילות ולהתפלל ולהתודות ולהזכיר י"ג מדות שהיא ברית כרותה שאינם חוזרות ריקם כמו שדרשו על מה שכתוב הנה אנכי כורת ברית והוא שאנו אומרים זכור לנו היום ובכל יום ברית שלש עשרה וזכירתו תלויה בהזכירנו אותם ובזכרנו שהם דרכי פעולותיו ובלכתנו בדרכים ההם הנאמרים עליו בלשון בני אדם לא שנאמין שהם תארים לו חלילה מלהאמין זה כמו שבאר הרב המורה והזהיר הזהרה רבה מהאמין זה. ולפיכך ראוי לגעור במי שמתאר לו ית' תארים על דרך אלפא ביתא ולא יחוש לתאר ההוא על אי זה מתואר נמצא ודי לנו בהאריך בדברי תחנונים ובדברי כבושין. והנה לך הערה טובה בסדור התחנונים שאנו חותמין הפסוקים בפסוק שמע ישראל וגו' להורות שהוא העיקר שהכל תלוי בו שידיעת היחוד נכללת בשם הנכבד המורה על מציאותו המחויבת ועל המציאו הכל והוא שסמכו לו ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד לפי שהשם ההוא מורה על כבוד מלכותו מה שאין זה לשם אחר זולתו ומה שנהגו לומר אותו ג' פעמים הוא על הערת מספר השלשה ליחדו ולהמליכו על ג' עולמות מתוך בחינתם וכן מספר השבעה שאנו מדקדקים בהזכרת י"ג מדות כמספר הזאת הדם וכיוצא בו הוא כנגד שבעה גלגלים. וכן מספר העשרה כנגד עשרה רקיעים הכל כנגד המציאות להעיר האדם להתבונן בכל

המציאות בדרך שידע ויכיר הממציא ית' כי לו לבדו הממשלה וכי הוא לבדו עושה חסד משפט וצדקה בארץ ובאלה הוא חפץ שיעשה האדם וחי בהם וכן הכונה בקרבנות ובתפלות ובתהלות ובהזכרת י"ג מדות ושאר הסדר הכל הוא כפי הענין הזה כמו שכתוב הגיד לך אדם מה טוב ומה י"י דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלהיך ועוד כתוב כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וגומר. ומפני שהימים האלה נועדים לדברים אלה לעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו אמרו רז"ל שבזמן הזה לבדו קרוב השם אצל כל יחיד ויחיד מישראל.

סוף דבר אין ספק שהתורה צותה על ההערה הזאת וקבעה לה זמן הזה כמו שקדם לנו באמרו יום תרועה יהיה לכם וגומר ואמרו סמוך לו אך בעשור לחדש וגומר והזמן הזה נועד לנו לכפרה למען נחדל מעושק ידינו ונמליך השם עלינו. ולפי שהוא סוד מסודות התורה סמכה על התורה שבעל פה שהזהירה מאד על הוידויים בתנאי התשובה והתפלה אבל בעונותינו מפני אורך הגלות שבה מצותנו זאת כשאר המצות מצות אנשים מלומדה וקרוב הוא בפינו ורחוק מכליותינו ואע"פ כן טוב להחזיק במנהג שמתוך שלא לשמה בא לשמה ואפשר שאחד מעיר כשנשכים ונצעק יתעורר לקרא השם באמת. גם ההליכה אל בית התפלה והישיבה שם מצוה ממצות התורה והיא העבודה שנשארה לנו בגלות והיא המחזקת אמונתנו עד עתה כי אם בטלנוה בטל הכל. וברוך השם אשר לו נתכנו עליות אשר סבב להיות הימים האלה מיוחדים לימי תשובה והקדים לנו דברים עד שהתישב בלב העם שהוא זמן תשובה וזה אחד מחסדיו הגדולים עלינו לפי שהוא זמן בעיטה וסוררות בעבור ימי הקיץ על האדם שהם ימי שלוח בני אדם בשדות וכרמים וגנות והוא זמן שהאוצרות מלאים דגן ותירוש וכל טוב ולכן צריך האדם להתעורר מסוררותו ומבעיטתו עד שיעזוב דרכו שהוא רדיפת התאות והוא הזנות וכן יניח כל מחשבותיו בכל אמונה כוזבת והיא המינות ולא ייייר בלבו רק הראוי בלבד להאמין ולא ימלא מאוייו רק לקיים הגוף או להעמיד המין.

ובשני תנאים אלה ישלם האדם לא באחד מהם בלבד כי כן באה המצוה בזכירת כל המצות אחרי לבבכם זה מינות ואחרי עיניכם זה זנות והמינות כוללת כל אמונה כוזבת והזנות כולל כל תאוה שלא לצורך. ובשמירה זאת ישיג האדם שלמות אנושית לא שיסמוך על מעשיו הטובים בלבד ויתענה כל ימיו ויתן כל אשר לו בצדקה ויזהר מכל התאות הגופניות כי אם יאמין עם זה הכל מה שאין ראוי להאמין עליו יתעלה יאבד טובה הרבה. והוא המאבד טובות שאר האומות שכל המודה בע"ז ככופר בכל התורה כלה כי שלמות האדם כפי שלמות כונתו עם מעשיו הטובים. ולפיכך יום הכפורים שהוא היום

הנבחר והקדוש לכפר על חטאתינו אחת בשנה צוה השם דבר זה מאד והוא חדוש גדול בענין הכפרה שצוה לשלוח השעיר החי לעזאזל לשאת את כל עונותם אל ארץ גזרה מלבד קרבנם לשם. ראה והתבונן שהתורה הצריכה ביום הזה שני מיני כפרה כנגד שני מיני עבירה והמין האחד ממיני הכפרה ההם הוא כשאר הכפרות שבאו בתורה שהן על המעשיות א"כ המין האחר הוא על העבירות המחשביות שהכל תלוי בהן אם הם כאן הכל כאן ואם הם בטלות כל הרע בטל.

ואל זה כונו רבותינו ז"ל באמרם אמר סמאל לפני הקב"ה על כל האומות נתת לי רשות ועל ישראל אי אתה נותן לי רשות אמר לו הרי יש לך רשות בהן ביום הכפורים אם יש בהם חטא ואם לאו אין לך רשות עליהם לפיכך היו נותנין לו שוחד ביום הכפורים שלא יבטל את קרבנם שנאמר גורל אחד לי"י וגורל אחד לעזאזל. וזה המאמר להם הוא מן המאמרים הזרים שנמצא בדבריהם כי לפי משמעותו הפשוטה ראוי לשחק על אמרו. ועם ההתבוננות הטוב ראוי לשמוח בו שמחת עולם לפי שגלה לנו סוד מסודות התורה והודיענו כוונת היום הגדול והנורא ומי יכילנו כי מעט הם שידעו הכונה בזה או בדומה לו כי רוב בני אדם הופכים הכונה לפי פחיתות ההבנה שמים חשך לאור ואור לחשך. ועל הדרך הזה יצאו מדברי החכמים אמונות רעות ובדרך זה פשטה האמונה במציאות השדים הם סמאל וכת שלו עד שאיזה אומות מחזיקים אמונתם בהבל זה שאומרין שכת המלאכים העליונה על כל הכתות נפלה לגאותה מן השמים וחזרה להיות כת שדים והם המסיתים האדם והמסבבים כל רע והם שהיו מושלים בגיהנם עד שבא גואלם. ועל זה יסדו אמונתם ופרשו בו הפרשה שנאמרה על סנחריב ואמרו שסמאל נקרא הילל בן שחר. וזה הענין כלו הוא רחוק מאד שלא היה ראוי להרהר בו כל שכן לכתבו. ולולי שפשטה ההזיה הזאת בכל האומות עד שרבים מבני עמנו מאמינים במציאות השדים בדרך שהם נמצאים בעצמם. והם מושלים בעולם עד שיבהילו השומעים בספור הבלי ההשבעות ומיני הכשפים והקסמים הקדומים וזה הענין היה קדום ומפורסם באומות הסכלות עד שהתורה התמימה המחכימת פתי עשתה תחבולות גדולות למחות זה הדעת הבטל ולא יכלה לו עד עתה כי נשאר הרושם עד היום בין כל האומות.

ואין ספק אצלי שהדעת הזה יצא מרוע הבנת דברי החכמים הקדמונים שהיו מסתירים דעתם בחכמה מן ההמון ובלבד בחכמת הטבע שהיו מעלימים אותה מאד עד שמשה רבינו ע"ה הסתיר במעשה בראשית בפתיחת התורה כמו שנראה לכל מבין וכמו שהתאמת בדברי רז"ל ולפי ההבנה ההמונית נמצאו בדבריו ובדברי זולתו מן הנביאים אמונות בטלות מאוד.

וזה גם כן שהאומות אומרים שכת המלאכים הגבוהה נפלה מן השמים לארץ וחזרה כת שדים נמצא לפי ההבנה ההומונית בדברי רז"ל בפרקי דר' אליעזר כי כן נאמר שם הפיל סמאל וכת שלו ממקום קדשו מן השמים. ועוד נאמר שם אמרו מלאכי השרת אם אין אנו באין בעצה על אדם הראשון אין אנו יכולין לעמוד בו והיה סמאל שר הגדול שבשמים וכו' מה עשה לקח כת שלו וירד וראה כל הבריות שברא הקב"ה בעולמו ולא מצא חכם להרע אלא נחש והיתה דמותו כמין גמל ועלה ורכב והיתה התורה צועקת ואומרת מה סמאל וכו'. וידוע שסמאל בדברי רבותינו ז"ל שם לשטן וקראו גדול כשם שאמר שלמה ובא מלך גדול כי הוא באמת גדול הימים לקדמותו בטבע האדם כי יצר לב האדם רע מנעוריו וקראו שר שבשמים כי כן הוא ממלאכי השרת כמו שבא ויבא גם השטן בתוכם להתיצב על י"י ואמרו ממקום קדשו נמשך לזה הענין. ולפי שנאמר גם כן בבראשית רבה שאף יצר הרע נאמר עליו והנה טוב מאד כי הוא מכוון במציאות האדם אך לא כונה ראשונה.

וכפי זה הענין צריך שיובנו שני המאמרים האלה צדיקים ילכו בם דרך ישרה ופושעים יכשלו בם. ובהם וכיוצא בהם נכשלו המאמינים בזה שהרי מצאו שם הפיל סמאל וכת שלו ממקום קדשו מן השמים הרי נמצא במאמר הזה נפילתם מן השמים ובמאמר האחר נמצא שהיה סמאל השר הגדול שבשמים והוא הוא שהתעה האדם וחלילה מהאמין דבר זה כפשוטו כי בהאמין הדבר הזה כפשוטו יאמינו שתי אמונות בטלות ורעות מאד. האחת ביחס הקנאה למלאכים שהם קדושי עליון ואין להם דבקות בחומר וידוע שהקנאה קנין מקניני האדם הדבקים במשיגי החומר וזה דבר מפורסם בכל האומות שהנפש לא תחטא לולי דבקותה בחומר ואיך יחטאו המלאכים שהם נבדלים מכל חומר עד שיקנאו להחטיא האדם. והשנית היא כפירה גמורה בהאמין שהשם יתברך ברא כת מושלת על האדם להחטיאו ולגרום כל רע וכל הפסד אין זה רק כדברי אלה שאומרים ששני אלהות הן אחד טוב ואחד רע ועל הכפירה הרעה הזאת שיצאה קודם מתן תורה בארץ מצרים שיצאו אבותינו משם ובארץ כנען שבאו לירשה הקפידה התורה מאד וכדי למחותה הזהירה אזהרות רבות ועם הכל נשארה האמונה בתוכם עד שהיו זובחים לשדים כמו שאמר יזבחו לשדים לא אלוה חדשים מקרוב באו ואמר כי הם חדשים שהתחדשו בלבות הפתאים ומקרוב באו במחשבתם הרעה לא שהיה להם מציאות. ועל דבר זה והנמשך אחריו נחתם גזר דין על אבותינו ועלינו להגלותינו בין האומות כמו שאמר הם קנאוני בלא אל כעסוני בהבליהם ואני אקניאם בלא עם בגוי נבל אכעיסם. וגוי נבל נאמר על ישמעאל שחקיו נבלים והם שבאו באחרונה להכעיסנו כדרך הזכרת

הכתוב וי"י הצדיק מדד לנו מדה כנגד מדה המשיל בנו לא עם כנגד הממשלה והאלוהות שנתנו אבותינו ללא אלוה והכעיסנו בחקי גוי נבל שהם חקים לא טובים והבלי נבלה כנגד הבלי החקים שהכעסנו בהם השם הם שלמדנו מן האומות הקדומות שהם נמשכים אחר האמונה הבטלה ביחס הממשלה האלוהית לזולתו מלאכים או שדים או צבא השמים. ולמחות הדעת הבטל הזה בא עיקר הקרבן במקום קדוש ידוע כמו שאמר ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים והם השדים כמו שביאר בהוכיחו אותם יזבחו לשדים לא אלוה וכן תרגם אנקלוס ולא יזבחון עוד ית דבחיהון לשדין ושאר המצות הנגררות בפרשה ההיא זאת היא הכונה בהם כאזהרת אכילת הדם וכמצות כסוי הדם לפי שהיתה אמונתם הרעה שהדם מזון השדים ועליו יתחברו ויעשו רצון עובדיהם.

ולפי שהיו בני עמנו נמשכים אל האמונה הזאת אחר האומות בא כתוב בתורה סמוך למצוה הנזכרת כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה וגומר ובחוקותיהם לא תלכו ואחר כך הזהיר על המין האחר מן העבירות והוא הזנות והקדים לו המינות לפי שהוא שורש כל העונות ובו תעו הקודמים במה ששמעו או במה שמצאו כתוב כפי מה שהזכרנו בפרקי דר' אליעזר ואחר שהוא כן צריך שנתעורר ונעורר עליהם ועל כיוצא בהם. ונאמר שכבר הורנו הרב המורה והודיע לכל שסמאל הוא שם לשטן וכן הזכיר הדבר האמתי שאמרו ז"ל ששטן הוא יצר הרע אם כן היצר הרע וכחותיו הם סמאל וכת שלו לפי שכל הכוחות הם באות בממשלת השמים ומין האדם הוא הנבחר מכל המינין השפלים ולפיכך נאמר שהיה סמאל השר הגדול שבשמים והוא שלקח כת שלו וירד וראה כל הבריות שברא הקב"ה בעולמו כלומר העולם הזה השפל שאנו בו ולא מצא חכם להרע כנחש והוא הבא בתורה והנחש היה ערום מכל חית השדה וכבר הקדמנו שהוא החלק המרגיש באדם שאליו נמשכות כל התחבולות והערמות הרעות לא אל הזן או על שאר חלקי הנפש החיה.

והמתעורר הוא השטן והוא כח ששם אותו השם באדם לקיום הגוף ולהעמדת המין אבל מרוע טבעו הוא מבקש המותרות ובו יכשל האדם כי הוא לו לשטנה. ואמרו והיה דמותו כמין גמל אפשר שכיון בו על דרך שתוף השם לפי הגמול הבא כפי פעל הכח ההוא או אפשר שרצה בו טבע הגמל שהוא נמשך אחר מנהיגו והמנהיג הולך לפניו לעולם כן המרגיש הולך אחר המתעורר המחטיא והוא יחטיאהו בשני מיני החטא במעשים ובמחשבה כמו שקדם. והוא שנאמר שם למה הדבר דומה לאדם שיש עליו רוח רעה וכל המעשים שהוא עושה מדעתו הוא עושה או כל הדברים שהוא מדבר מדעתו הוא מדבר והלא אינו מדבר אלא מדעת רעה שעליו כך הנחש כל מעשיו שעשה או דבר

שדבר לא דבר אלא מדעת סמאל שהיה רוכב עליו ועליו הכתוב אומר ברעתו ידחה הרשע ואין ספק שזה הכח צריך לקיום הגוף ולעמידת המין. וכאשר שם השם אותו באדם אל זה הצורך היתה הכונה בו והוא נמשך אחר ממשלת השמים וכשהוא נוטה אל הרע הוא יורד ונופל ואז ידחה ברעתו עד שיבוא לחשוב מחשבות רעות וכפירות ויתעה הכח השכלי ומשתף אל השם ממשלת לא אלהים ויכעיסהו בהבליו במין במיני המינות והחטא הגדול הנמשך אל זה המין הוא נמצא בנו היום במה שדברה בו תורה בלשון בני אדם עד שרוב בני עמינו אף החכמים הנודעים בעמנו אמונתם נפסדת לסבת זה ועד עתה הם נכשלים בהבלי השדים וכיוצא בהם. וכאשר למד השם את עמו חוקים ישרים ותורות אמת הזהיר אזהרות רבות מלכת בחוקות הכופרים כדי למחות הדעת הרע שהתפרסם ביניהם וכדי להחזיק באמונה האמיתית שהממשלה לשם לבדו ואין שם שטן זולת הטבע הנמשך לחומר והוא שאמר לו השם הנו בידך והוא הצריך לדברים ההוים והנפסדים ולולי זה לא היה להם מציאות.

ולפי שהחלק העיון באדם דבק בחומר נאמר בו שהנחש השיא האשה והאשה לקחה מפרי העץ ותאכל ותתן גם לאישה ויאכל וכבר קדם לנו זה על מה שאמרו ז"ל כיון שנבראת אשה נברא שטן עמה ולפי שמציאותו במציאותה והאדם דבק בה ועמהם מלאכי השרת אמרו ז"ל ששה דברים נאמרו בשדים שלשה כמלאכי השרת ושלשה כבני אדם וזה הסוד כבר ביארוהו ז"ל במאמר שאמרו שסמאל הוא המשיא לעשות כל המעשים שהוא עושה ולדבר כל הדברים שהוא מדבר. ובמאמר ההוא נראה מפורש שההקפדה ההיא על דברים שהוא מדבר והיא האמונה הנפסדת והיא שאמרו והלא אינו מדבר אלא מדעת רעה שעליו וכו'. ולפיכך צריך להתעורר הערה רבה על המין הזה מן הדבור ולעזוב מין החטא הזה ולשלחו כלה. אמנם מן המעשים הנמשכים אחר התאוה צריך לדחותו במקומות ולקרבו במקומות הראויים כמו שאמרו על היצר שתהא שמאל דומה וימין מקרבת וכבר קדם לנו שכל פועל טוב יתיחס אל הימין ואי איפשר מבלתי קרוב הימין ההוא כי זה כל האדם וכן כל מחשבה טובה יחסוה אל הימין וכל פעל רע או מחשבה רעה יחסוה אל השמאל כדרך שאמר החכם לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו.

ועל דרך זה אמרו ז"ל שני מלאכים מלווין לו לאדם אחד טוב ואחד רע אחד מימינו ואחד משמאלו כבר התבאר ששם שמאל כפי השמות הנגזרים וכמו כן השדים האלה נקראים שעירים לפי שראוי להמשילם אליהם יותר משאר בעלי חיים לפי שהשעירים הם בהמות בייתות גדלות אצלנו ועם כל זה מטבעם העז להשחית כל עץ ולהזיק היזק

גדול עד שקראו לעז מלאך המות כמו שבא בדבריהם והשם הזה כנו בו לשטן באמרם הוא שטן הוא מלאך המות הוא יצר הרע וכן ראוי לקראם שעירים בדרך שיתוף השם לפי לשון סערה. וכדי להעיר האדם על חטאיו הנמשכים אחר התאוה ושלא למשוך אחריהם שלא לשם שמים בא שעיר חטאת בכל חדש וחדש שנקרא חטאת לי"י להעיר על דרך הנהגת האדם במעשיו והכונה כדי להאמין שנתכפר החטא שעבר ולא יואש מן התשובה עד שתושע נפשם מיד השונא אותה הוא השטן אבל ביום הכפורים שהוא היום הנועד לתשובה שלימה באו שני שעירים כנגד שני מיני החטא האחד כנגד המין הנמשך אחר התאות הגופנית שהם נמשכות אל טבע הגוף הכלה המת והוא שראוי לדחותו בשמאל ולקרבו בימין לא לשלחו כלה וכנגדו בא גורל אחד לי"י לפי שהוא הנשחט והמקורב לשם לא המשולח כי זה ראוי להחזיק בו ולהכניעו ולשמש בו לשם שמים ולדחותו ולענותו. כפי הראוי וכפי חמש הרגשותיו המבקשות המותרות צוה השם ביום הזה כנגדם חמשה ענויים כדי לענותם ולהכניעם.

ולהשלים הכונה הזאת בא שעיר החטאת הנשחט אבל המשתלח בא כנגד המין הנמשך למחשבה רעה העולה על לב בני אדם והוא המינות ר"ל כל אמונה כוזבת על השם במין ממיני השתוף והנמשך אליהם בדעות האומות ואשר יתעה האדם במה שדברה תורה בלשון בני אדם והוא ראוי לשולחו חי לגמרי כנגד החלק החי החוטא והוא שאמר סמאל על ישראל אי אתה נותן לי רשות כלומר שהרי כבר הזהרתו לא יהיה לך אלהים על פני והנמשך על זה והוא שהשיב לו הרי יש לך רשות עליהם ביום הכפורים אם יש בהם חטא ר"ל שהרי היום ההוא נועד להם להתקדש ולהתענות ולהתודות ולקרא השם המפורש בוידוים ואם יש בהם חטא באמונתם הרי יש לך רשות עליהם. ולפיכך היו משלחין שעיר אחד לעזאזל והוא שם משותף מורכב מעז אזל להעיר אותם שהשעיר אזל לו והלך מאתם כמו שנקרא שעיר המשתלח הכל להעיר על שלוחו לגמרי והוא שהמשילוהו בשחד ר"ל שבו היו מפייסים אותו ומעבירים מעליהם כל מחשבה רעה עד שלא יבטל קרבנם כי לולי זה היה בטל לפי שהכל תלוי במחשבה אבל הוא היה נושא את כל עונותם שהם הזדונות אל ארץ גזרה כלומר שלא ישאר לו שום זכר בישוב ששם רצון האדם הטוב. וכן אמר יואל הנביא ואת הצפוני ארחיק מעליכם והדחתיו אל ארץ ציה ושממה ורבותינו ז"ל אמרו זה יצר הרע שצפון בלבו של אדם ולבאר זה הענין הוסיפו ואמרו למקום שאין בני אדם מצויין שם להתגרות בם.

בדרך זה תשלם התשובה מן המעשים הרעים עם עזיבת הדעות הרעות שסבתם הסכלות בדרכי השם ובידיעתו לפי שידמו דרכיהם לדרכיו וידיעתם לידיעתו והוא הסבה

לרעים שאמרו לא יתכן דרך י"י ואמרו לא יראה יה ולא יבין אלהי יעקב וזהו תכלית הרשע וכאשר ישוב הרשע מזה וידע כי לא ממין ידיעתו ידיעתם אז ישוב אל י"י וירחמהו כי היא הקריאה באמת המביאם קרבת השם. והוא שסמך לפסוקים הנזכרים כי לא מחשבותי מחשבותיהם ולא דרכיהם דרכי נאם י"י ראה שהקפיד הנביא על הדרכים ויצייר בלבו אמונה קיימת שאין דרכנו ממין דרכי השם ולא מחשבותינו ממין מחשבותיו כאשר אין הארץ מטבע השמים. ובזה יסתלקו כל השאלות הקשות הנופלות על ידיעת השם והשגחתו בעולם ובזה תסור כל מחשבה רעה מעלינו שלא נחשוב אותה על השם ית' ועיקר המחשבות הרעות הוא כל דבר נמשך אל מין ממיני השיתוף ולא ימלט ממנו האדם כשיכשל בגשמות או במשיגי הגשמות. ועל זה העיקר הגדול נקדש היום הזה והיתה בו העבודה בפנים מה שלא היה כן בשאר ימות השנה כי הענין הגדול צריך לו איש מיוחד וזמן מיוחד ומקום מיוחד כדי לדחות כל מחשבה רעה ולפיכך התחדשה בו מצות השעירים. והוא שסמך לפרשת יום הכפורים שאר הפרשיות שבאו לדחות הדעת הבטל שהתחדש להם באמונת השדים וכמו כן כל עשרת ימי תשובה נועדו להתעורר בני אדם במעשים טובים ותפלה וצעקה עד שישוב תשובה שלימה ולא יואש ממנה כי השם מרבה לסלוח והוא שאמר ואל אלהינו כי ירבה לסלוח. ולענין זה בא כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים והבטיח שהטוב הוא טוב העולם הבא והוא שאמר לאות עולם לא יכרת ואמרו תחת הנעצוץ יעלה ברוש ותחת הסרפד יעלה הדס הוא להבטיח הגמול הטוב לבעל תשובה על דרך שבא שתולים בבית י"י בחצרות אלהינו יפריחו כמו שהתבאר במקומו. ולהבטחת בעל תשובה הזכיר הנכר שהיה נבדל לגמרי ולהבטחת צדיק ורע לו ולהעביר מבוכתו הזכיר הסריס כי הטוב גמור הוא הצפון להם והוא שאמר ונתתי להם בביתי ובחומותי יד ושם טוב מבנים ומבנות כי זה הוא המכון ואל זה הענין הוא הכונה בהרבות התפלה והצעקה הכל כדי לערבב השטן.
השם ברחמיו יסיר שטן מלפנינו ומאחרינו ובצל כנפיו יסתירנו ויתן בלבנו לקראו באמת ויקיים בנו מקרא שכתוב והיה טרם יקראו ואני אענה עוד הם מדברים ואני אשמע.

לשבת שלפני חג הסוכות או לחג

והיא ראויה לחנוך הבית ולפתוח בו בפסוק ויהי נועם וגו'. יושב בסתר עליון בצל שדי יתלונן אומר לי"י מחסי ומצודתי אלהי אבטח בו כי הוא יצילך מפח יקוש מדבר הוות. אלה הפסוקים קשרם קשה וכבר פרשו אותם המפרשים ואמרו שמשה רבינו ע"ה אמר אותם. ואמרו שפסוק ראשון הוא קריאה לעבד השם הבוטח בו ושם אותו שהוא עליון

סתרו ולמד לי"י אמרו שבא במקום בעבור וזה פירושו. אומר לך בעבור השם שהוא מחסי ומצודתי והוא אלהי שאבטח בו כי הוא יצילך מפח יקוש וגו' ר"ל אני נסיתי זה ואני ערב בדבר זה שזה וזה יעשה לך השם וטוב הפירש הזה לפי זרות הפסוקים. אמנם עבד השם הבוטח בו זאת היא כונתו בבטחו בו ואחר שהוא כן לא היה צריך לכל הערה הזאת. והנכון בו שזה המזמור דבק עם המזמור שקדם לו והוא תפלה למשה והוא שלא הזכיר בפתיחת זה המזמור אחת מן המלות המורות על פתיחת מזמור. והראיה על דבר זה המנהג שנהגנו להתחילו בפסוק ויהי נועם שהוא סוף המזמור האחר. ואחר שהוא כן טוב לפרש כפי מה שנראה מדברי רבותינו ז"ל שמשה ע"ה על מלאכת המשכן אמרו להראות הכונה לכל הבא אל בית השם כדי להרחיק ממנו הכונה ההמונית כמו שהרחיק כונה אחרת המונית במזמור הקודם. והוא שפתח דברו י"י מעון אתה היית לנו לפי שמשה ע"ה בנה המשכן בדבר השם לשכן כבודו שם על הקרוב אליו הדבר בו המתיחד עמו שם ומשה רבינו מיראתו מן המחשבה העולה על לב האדם שהמשכן או מקום אחר זולתו קדוש מעון השם חלילה חלילה אמר זה כמו שאמר שלמה לבטל הכונה הזאת הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוהו אף כי הבית הזה אשר בניתי. כן אמרו י"י מעון אתה היית לנו רצה בו חלילה מהאמין שהבית שבניתי לשכינתך או מקום אחר זולתו שהוא לך מעון אבל אתה הוא שהיית לנו מעון כלומר לנו ולמשכנך ולשכינתך ולכל זולתך מעולם ועד עולם עד המעון העליון שהרי אתה בראתה הכל וכחך סובל הכל והכל נמצא בך בכח בכל דור ודור והוא על דרך שכתוב בתורה מעונה אלהי קדם ומתחת זרועות עולם. ואמרו זרועות עולם כאלו אמר השמים העליונים כי הם זרועות לסבול העולם בכחו. והוא שבארו רז"ל הוא מעון עולמו ואין העולם מעונו ומשה רבינו עליו השלום רמז בשני מקומות על המופתים המורים על מציאות השם יתברך שהם נודעים מצד תנועת הגלגל המניע הראשון כמו שהתבאר בספר הרב המורה ושם נזכר שהגלגל גשם והוא מניע אל לא תכלה ונודע שכח השם מניעו והוא מקומו ולפיכך אמר מעונה אלהי קדם ומתחת זרועות עולם. ורמז באמרו אלהי קדם על הזמן הנמשך לתנועה וזה מענין המופתים המורים על מציאותו גם לדברי בעלי הקדמות. וכן הורה בפסוק י"י מעון אתה וגו' על הזמן ועל המקום להודיע שאין לו מקום ואינו נופל תחת הזמן ואם כן אינו גוף ואינו כח בגוף ואינו משתנה. ולהשיג ידיעה זה טרחו הפילוסופים לעשות ספרים הרבה אין קץ ומשה האיש אשר העלנו בנבואתו ובחכמתו הודיענו כל זה בפסוק אחד לכל איש ואיש באשר הוא שם.

ועל ענין זה ראוי שיתעורר כל חכם לב בבואו אל בית השם והכונה הזאת היא בכל בית קדוש לפי שהשם משרה שכינתו שם על כל המתקרבים אליו כפי קרבת איש ואיש. והוא שדרשו ז"ל בכל דור ודור אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות. ובפסוק הרחיק כונה המונית מתפשטת עד היום על המקומות המיוחדים לכבוד השם להתקרב אליו ואל הכונה ההיא אמרו אוי להם לבריות שרואות ואינן יודעות מה רואות עומדות ואינן יודעות על מה עומדות. הארץ על מה עומדת על העמודים וכו'. וסוף דבר על עמוד אחד היא עומדת וצדיק שמו שנאמר וצדיק יסוד עולם והוא המכוון בקראם אותו מקום לפי שהוא מקום הכל ומכלכל כל המקומות ואל זה כון באמרו י"י מעון אתה היית והנמשך אליו במזמור ההוא והכל להודיע כי הכונה האחרונה היא לבא אל בית השם האמיתי שנאמר עליו בכל ביתי נאמן הוא וצורת הבית היא צורה בלא חומר והבא אל הבית ג"כ צורה כי היא הכונה לא החומר כי החומר ימיו מעטים ובמה נחשב הוא ואף חומר האדם ואלו אלף שנים יחיה. ולזה בא כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול וגו' והנמשך אחריו הכל להרחיק כונת ההמון ולהעיר על כונת יחידים במקומות מיוחדים ובזמנים מיוחדים לפי שהמקום והזמן שני חלקי הכמות המדבק שאי אפשר לאדם זולתם כוללים ומיוחדים והכונה אחת במיוחדים לקדושה להתקרב אל השם ולפיכך חבר מזמור אחד על הזמן המיוחד והוא אמרו מזמור שיר ליום השבת וכלל בו גם כן כונת המקום והוא אמרו שתולים בבית י"י כמו שיתבאר. וכן חבר מזמור על המקום והוא שפתח בו י"י מעון אתה וכלל בו כונת הזמן. והוא אמרו כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול ואמר עוד ימי שנותינו בהם שבעים שנה וגו' שבא בלי ספק להעיר האדם על ימיו שלא יכלם בהבל. ונרחיב באור בזה ונאמר. כי כבר התפרסם שמתנה טובה נתן השם לישראל בתתו להם מצות יום השבת שהוא יום השביעי לשאר הימים והוא היום שנבחר להתקדש ולהתיחד בעבודת השם ולשבות בו מעבודת העולם הנמשכת לטבע החיים ובשאר הימים צריך שישתדל בשאר עסקיו כדי שיהא ביום ההוא פנוי לבא לפני האדון י"י ולהתענג בו ובלא ספק צריך שיכין קודם השבת מה שיאכל בשבת. כן ראוי לאדם להתעורר על שנותיו ויתבונן וידע כי לפי הטבע נתונים על מספר שבעים שנה וידוע כי מספר העשרה יש לו מבוא גדול בהערת האדם להכיר מי שאמר והיה העולם כמו שקדם לנו. והעשרות הם חלקי מספר שנות האדם השלמים חלוקים על מספר שבעה. ולפיכך צריך שיתעורר וישוב יום אחד ויתן לשם היום האחרון שהוא משש עד שבעים כמו שרצה באמרו תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם רצה בו כי לפי מה שגזרת על טבע ושישוב דכא בחייו ולא יעמוד הגוף רענן חזק נודע רצונך באדם והוא כאלו אמרת לבני אדם שובו אלי

כי המות לפניכם ואלו יחיה האדם אלף שנים הלא הכל בבחינה אצל השם יתעלה כיום עובר קצתו חשך והוא אמרו כי יעבור ואשמורה בלילה. ובאר זה ואמר זרמתם שינה יהיו רוצה בו כי באותם שנים בעצמם תגזרם והם ישנים בם כמתים שאין להם מעשה וחשבון שם בשאול. והענין מתמיד להם בכל ערב ובבקר יציץ ויחלוף כטבע קצת צמחי האדמה ולא שיעמוד אחר שיציץ בבקר אבל בערב ימולל ויבש וזה דבר מתמיד עליו כל הימים כי כן נגזר עליו מראש ואנחנו כשלא נתעורר להרגיש אל הכונה הזאת אין לנו יתרון על הצמחים כמו שאמר הנביא כי כל הבשר חציר וכל חסדו כציץ השדה רוצה בו כשלא ישיגו דבר השם. והוא שהשלים הנביא דברו ואמר ודבר אלהינו יקום לעולם כן רצה במאמר הזה באמרו כי כלינו באפיך ובחמתך נבהלנו שתה עונותינו לנגדך עלומנו למאור פניך וזה הכל לאולתנו ולחסרון הרגשתנו כי ימי שנותינו בהם שבעים שנה וגו' והיה לנו התעורר ליום אחרון ולהכין לו מבערב והלא הזריז יראה מיום רביעי צרכיו ליום השבת כמו שאמרו ארבעה בשבא חמשא בשבא שיתא בשבא מקמי שבא.

וכן ראוי לאדם הנלבב אחר היותו בן ארבעים שהגיע לבינה ורעננותו הולך וחסר אבל קודם לכן רהב רתיחת הנערות והבחרות ימנענו ועמלו בימים ההם עמל ואון והוא שרצה באמרו ורהבם עמל ואון אמנם יום חמישי רוב בני עמנו יכינו בו לשבת צרכיו. וכמו כן בן חמשים שהוא יועץ ראוי לו שייעץ עצמו על עצמו ומי העצל שלא יכין בששי ואנה יוליך חרפתו האיש ההוא שלא יכין צידתו והוא בן חמשים וחמש כמוני היום. ומי שלא בשל בערב שבת מה יאכל בשבת שהוא משש עד שבעים שראוי לעמוד בו בקדושה ואז ילך לפניו צדקה וכבוד השם יאספנו לעולם שכלו שבת והוא רחום יכפר עון ולא ישחית הנפש והרבה להשיב אפו מעלינו ולא יעיר כל חמתו על הגוף. וזה הענין רצה באמרו מי יודע עוז אפך וכיראתך עברתך. רצה בו כי מי יודע ידע עוז אפך וכפי שייראך האדם ידע ויכיר עברתך על מה היא עוברת. ואמר למנות ימינו כן הודע ונביא לבב חכמה רצה בו למנות ימינו על דרך זה הודיע אותנו והוא שנרגיש להתעורר על עוז אפך ונקנה לב חכמה רומז בו על השכל הקנוי ההווה בפועל שהוא צורת האדם העומדת לעולם. וזה הפסוק בא על ענין שבא הודיעני י"י קצי ומדת ימי מה היא ואדעה מה חדל אני. ואין ספק שלא בקש לדעת מתי ימות כי אין זה בקשת חכם אבל צריך שיראה כאלו מחר ימות ויהיו כל ימיו בתשובה. אמנם המבוקש לו שירגיש ויתעורר על קצו וכי מעט מדת ימי חלדו וימי העולם האחר הם בלא מדה וכמה זמן חלדו. ולפיכך ראוי לו שישתדל על צורתו שהוא צלמו העומד לעד. ועליו רמז באמרו אך בצלם יתהלך איש כלשון בצלמו כדמותו.

וזה הענין רצה באמרו למנות ימינו כן הודע ועוד אמר שבענו בבוקר חסדך אחר שהעיר השלם על חלקי השנים על דרך משל השלים המשל להמשיל החלק האחרון לבוקר לפי שהעולם הבא הוא כלו שבת והוא שאמר ונרננה ונשמחה בכל ימינו. ולפי שהוא כלו שמחה והעולם הזה בבחינה אצלו הוא ענוי וענין רע אמר שמחנו כימות עיניתנו והשמחה היא בראותו פועל השם והדרו. והוא שאמר יראה אל עבדיך פעליך והדרך על בניהם. ואפשר שרצה בבניהם בניהם ממש כי כן דרך בני הטובים להיות טובים ולהם יקרא בנים. או אפשר שרוצה בו הבנים העומדים לעד והם דעותיהם. וכבר נאמרו בפסוקים אלו פירושים אחרים בחר אתה אי זה שתרצה אבל אל תשלך אחרי גיוך המכון בו במנות ימי חייך. שאין ספק אצלי שעל הענין הזה בא מזמור זה. כן אמרו יושב בסתר עליון וגו' בא להשלים הכונה אל כל הבא אל בית השם לפי שצוה לבא ולהתיחד ולהתקדש בביאת המשכן ובשאר מקומות המיוחד לשם כבית המקדש ובית הכנסת או סוכה של מצוה שהיא ביתו ג"כ כמו שאמרו ז"ל חג הסוכות לי"י כשם שחל שם שמים על החגיגה כך חל שם שמים על הסוכה ואמר מה חג לי"י אף סוכה לי"י. ואל הבא אל אחד מהמקומות האלה אמר זה ור"ל אתה המקיים המצוה שצויתיך לבא אל המקום המיוחד לשם אתה היושב בסתר י"י שהוא עליון כלומר עליונות מעלה והמתלונן בצלו אומר לי"י מחסי עליון ר"ל מחסי עליון מן האדם והוא כאלו אמר אל יעלה בלב אדם שהבית שצויתי עליו שהכונה בו להגן עלינו אבל לי"י בעצמו אומר שהוא לבדו מחסי בדעת אותו ובהשיגי דרכיו ולא מחסה כשאר המחסים בלבד אבל מגדל עוז ומצודה הוא לי שאבטח בו בכל עת ובכל מקום מבית ומחוץ כמו שאמר החכם מגדל עוז שם י"י בו ירוץ צדיק ונשגב. ר"ל הצדיק החוסה בצלו הוא היודע שמו אינו לבד כשאר השרים הגדולים בעלי המצודות והמגדלים שהם כל כחם ומשגבם בתוך המגדלים. וכאשר יצאו חוצה להם כחם ועזם כשאר בני אדם בלבד אבל הצדיק היודע שמו ית' יש לו מגדל עוז והוא שם י"י שירוץ בה בשוקים וברחובות בעיר ובשדה ונשגב מכל רע.

וזה גם כן רצה באמרו ומצודתי אלהי אבטח בו כלומר בכל מקום ועליו הבטחותיך כי הוא יצילך מפח יקוש. וכל שאר הפסוקים הנמשכים אליו רצה לומר בכונה זו אתה בטוח מכל הפגעים בלכתך בדרכי השם ובאהבתך אותו ובדעתך את שמו כמו שאמר כי אתה י"י מחסי עליון שמת מעונך ולפיכך לא תאונה אליך רעה הכל כמו שהשלים ואמר בדבר השם אל מלאכיו ר"ל כחות השכל הקנוי המגיע בפועל שהוא המגין על האדם והחופף עליו והמישרו אל כל אשר יפנה ישכיל. וכל אשר יעשה יצליח ואליו יאמר השם כאשר יצוהו לשמרו כי בי חשק ואפלטהו אשגבהו כי ידע שמי. ולזה הוא

כונת המזמור הזה להעיר האדם שלא יבטח זולת זה במקום מן המקומות המיוחדים לקדושה אבל בהתיחדו שם עם השם ובהתבוננו במעשיו הנפלאים ובלכתו בדרכיו ובחוקותיו ובמשפטיו כמו שאמר השם לשלמה הבית הזה אשר אתה בונה אם תלך בחקותי ואת משפטי תעשה וגומר. ושכנתי בתוך בני ישראל ולא אעזוב את עמי ישראל. ולפי שהדעות האמיתיות צריכות אל מעשים כדי להעיר במעשים ההם על הדעות ההן את יודעיהן יעשו הבתים המיוחדים לקדושה וכאשר תושג הכונה הראשונה בהם אז תשלם המלאכה והמעשה יכונן לעושיו ולפי ששני הענינים ר"ל המעשה והמכון בו צריכים לעזר אלהי אמר ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו. וכן בא להעיר היושבים שם על הדרך הנזכר באמרו אשרי יושבי ביתך. והראיה על זה אמרו עוד יהללוך סלה הנה זאת חקרנוה כן היא הכונה במקומות מיוחדים והיא ג"כ בזמנים מיוחדים לא זולת זה.

ולזה בא מזמור שיר ליום השבת הסמוך למזמור הזה להעיר האדם גם כן שאין הזמן בעצמו מכוון רק הנמשך אחריו והוא להיותו יום מיוחד ופנוי להתבודד בו ולהתבונן במעשה השם ולשבת בביתו והוא שאומר בו כי שמחתני י"י בפעלך וגומר וכל המזמור ההוא בא להעיר האדם שעל הדרך הזה ישיג נעם י"י הדרוש והוא העולם הבא ואליו הוא הכונה לא כדעת קצת בני אדם שחושבין שהכונה היא בעולם הזה. ולהודיע שטוב העולם הבא על דרך האמת הוא אחרית הטוב הוא שאמר איש בער לא ידע וגומר. ואמר צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה שתולים בבית י"י וגומר והם היודעים דרכי השם ושמו המיוחד שהידיעה ההיא היא ביתו כמו שקדם לנו בפסוק כי לא כן ביתי עם אל והשתולים בו כלומר הקבועים לעמוד בו הם הם שינובון באחרית הימים ודשנים ורעננים יהיו לעד.

ואף כי יקרו עליהם מקרים רבים ממקרי העולם אחריתם הוא זה ואותם המקרים הם נמשכים למה שימשכו הם אחר העולם כל ימי התרחקם מבית השם וכפי שינועו אותם השתולים ממקומם לעיתים ועם כל זה דשנים ורעננים יהיו כלומר לעד. ובזה סרה מבוכה גדולה שנפלה במשפטי השם הישרים ובהנהגתו לעולם במה שרואים צדיק ורע לו רשע וטוב לו ולא יתנו אל לבם שאחרית הטוב הוא לעולם שכולו טוב והוא שאמר להגיד כי ישר י"י צורי ולא עולתה בו כאלו אמר ללמדך שמשפטי השם ישרים ואין לפניו לא עולה ולא שכחה.

והידיעה הנכללת במזמורים הנזהרים היא משלמת התפלה הראויה והוא שפתח בלשון תפלה כי היא התפלה הנמרצת והוא הבטחון השלם שנאמר עליו הבוטח בי"י חסד

יסובבנו כי הוא לבדו המחסה והמסתור ואליו לבדו היא הכונה אין שם בית זולתו ראוי לבטוח בו ואף כי יקדש עד מאד כל שכן שאין ראוי לבטוח בבית מן הבתים לרב גבהו וחזקו ותקונו הטוב אף כי ימלא כל טוב. ולהעיר על זה האדם לבנות ביתו בצדק ושיהא לו בית נאמן וקים לעד בתלמוד תורה ובחכמה המתקיימת אחר המעשים הטובים באה מצות סכה אחר ר"ה ויום הכפורים כפי מה שקדם לנו שר"ה בא להעיר על התשובה ויום הכפורים בא לגמרה ולהביא כפרה על מה שעבר ולפי שהזמן הזה זמן בעיטה שהאוצרות מלאות כל טוב באה גם כן מצות החג שצריך מעתה להתעורר מראש אחר שאוסף את מעשיו מן השדה והוא עומד בתוך העיר ומטיח את גגו ומחזק בדק ביתו להשמר בו מזרם וממטר ומרוח ומשאר פגעים לפיכך צוה לשבת בסכות כדי שיתעורר וישים מבטחו בשם ויתן אל לבו כי כל הטוב שהגיע אליו מן היוצא בשדה הכל בא לו ברצון השם בתתו מטר בעתו וכל שמירת גופו וכל אשר לו הכל יבא מאת השם לא שיבטח בביתו ובאשר בו בלבד. ולפיכך באה מצות סוכה כי הסוכה היא דירת אנשי שדה או אנשי מחנה לא דירת אנשי מדינה ולפיכך הצריכו חכמים שתהא הסוכה כצורת כך וכך.

ובדרך זה הזהירה התורה לעשות חג הסוכות לי"י להזכיר כי בסוכות הושיב את בני ישראל במדבר ושמרם בלא בית ובלא תקרה והוא שנחלקו בו חכמי ישראל שר' אליעזר אומר ענני כבוד היו ור"ל כדי להזכיר מעשה זה שהיה דבר פלא בא המצוה ור' עקיבא אומר סוכות ממש היו ודבר השם ורצונו היה להם סכה מחורב ביום ומקרח בלילה ומחסה ומסתור מזרם וממטר אבל יבא עליו כגשם השפע האלוהי ולרמוז על ענין זה בא מאמר זכריה הנביא באמרו על אשר לא יעלו לחוג את חג הסוכות ולא עליהם יהיה הגשם והוא כענין ויבא כגשם לנו וגו' וצריך להרחיב עוד ולומר כי לפי שחג הסוכות הוא חג האסיף והוא הזמן הראוי להודות לשם על כל הטוב אשר הגיע מאתו מאוצרו הטוב דקדקה הנבואה להזכיר חג הסוכות ומניעת הגשם שהיא הסבה הקרובה וגו'

ואל זה הענין הטוב המכון לשבת בסוכות שבעת ימים על המספר הסובב בתורה כמו שקדם כדי שיתן האדם אל לבו מעתה ללמוד הראוי ולהתבונן במעשה השם עד שידע שמו אחר שבא עת האסף אל הבית והלילות ארוכים כאלו נוצרו ללמוד וללמד בה ובזה יזכה האדם לבא בחצרות י"י ולהתלונן בצל שדי ולשבת בביתו לעולם שכלו לי"י ובדרך זה שכינה שורה בבית הנבחר על הבא אל ביתו. והוא שכתוב ברוך הבא בשם י"י ברכנוכם מבית י"י. והוא שהיה הלל הזקן אומר בבית השואבה אם אתה תבא אל ביתי אני אבא אל ביתך שנאמר בכל מקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתיך והוא

שנקרא חג י"י מה שלא נקרא כן חג אחר אמרה תורה חג הסוכות לי"י והם ז"ל אמרו ששם שמים חל על הסוכה. והוא שהיתה שם שמחה יתירה לפני השם מצורף אל זה ההודאה על כל הטובה שעשה להם השם בכל מעשה השדה והכל כדי לדעת ולהתבונן ולהשיג הראוי להשיג שהכל מאתו.

ועוד באה שם מצוה אחרת לקחת ארבעה מינין פרי עץ הדר וכפות תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל והקבלה האמיתית ביארה לנו שפרי עץ הדר אתרוג והלכותיו כך וכך ובדרך הזה באה המצוה הזאת. והרב המורה גלה בספרו הנכבד טעם למצוה הזאת נמשך לטעם סכה הכתוב בתורה ואמר שהוא כדי להזכיר שהביאם השם ממקום שאין שם לא פרי ולא רעננות ארץ מלחה לא תשב אל ארץ נחלי מים ארץ זבת חלב ודבש וכל דבריו טובים ונכוחים.

אבל מתוך דברי רז"ל נראה שבאה המצוה הזאת ג"כ להעיר על מה שרמזו במצות סוכה כי אחר שבארו אותה מצוה להעיר האדם לחסות בו לבדו ולדעת את שמו באה מצוה זו להשלים הכונה ולבאר מה שאמרו ז"ל כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא. ואולם לא כל החלקים שוים כי כל אחד ואחד יאכל בשבת כפי מה שבשל בערב שבת וכל עץ ועץ כפי שרשו וכפי המקום שהוא שתול בו יהיה דשנותו ורעננותו. ובזה נמצאו אנשי התורה חלוקים לארבע כתות כנגד ד' מינין שבלולב. המין האחד פרי עץ הדר שבארה הקבלה שהוא אתרוג והאתרוג ידוע שטעמו טוב וריחו טוב ותועלתו קרובה ומפורסמת. וכנגדו כת הרבנים שטעמם טוב לפי דעתם התלמוד וכל המצות כללותיהן ופרטיהן ריחם טוב לפי מעשיהם הנאים. ועוד שזה הפרי עומד מתמיד באילנו וטעם עצו ופריו שוה. וכענין זה תמצא לרבנים אנשי המעשה והוא שהיה ראוי להקדים כפי הדעת המפורסם. המין האחר כפות תמרים שביארה הקבלה שהמצוה בחוטר העולה ביושר לא יטה ימין ושמאל ושתי קצותיו שהן עליו דבקים בו והוא נותן פריו באחרית הימים דבש. וכנגד המין הזה כת חכמים אנשי לב הנבונים בכל חכמה העולים מעלה מעלה היודעים את שמו וההולכים בדרכיו הם שנ' עליהם רוח בני אדם העולה היא למעלה ועל השגת חכמתם נאמר דבש מצאת אכול דיך ונאמר אכול דבש כי טוב וגומר כן דעה חכמה לנפשך וגו' וראה והבן המין שאנו מברכין עליו הואיל ומינו גבוה מכלן והוא שתועלתו רחוקה אבל באחרית הימים יתן פריו מתוק מכל פרי וכן אותם החכמים השתולים בבית י"י ינובון בשיבה וכתמר יפריחו והוא שנאמר שתולים בבית י"י בחצרות אלהינו יפריחו. ועוד אמר עוד ינובון בשיבה וגומר ונאמר צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון. ועוד מצאנו שהלולב עולה בלב עצו עד שנקרא לולב בשתוף השם ובפירוש

מצאנו לרבותינו ז"ל שהדקל אין לו אלא לב אחד. ועוד אמרו מה ארז ותמר עולין כנגד מעלה אף צדיקים עולין למעלה כנגד אביהם שבשמים ואותם הם שיקראו חכמי לב לפי שאותם החכמים חכמתם תלויה בהשגת הבנת לבם ולפיכך נמשלו ללולב ולא למין האחר שהוא חמוץ מעט מבפנים וכמו כן אמונת הכת האחרת חמוצה מעט בהאמינם דברי התורה והתלמוד הסתומים כפשוטם והוא הסבה למה שנאמר ראיתי בני עליה והם מועטין וכנגד אותן בני עליה בא המין הגבוה העולה ביושר שעליו אנו מברכין לפי שהכל טפלין לו.

והכת השלישית ענף עץ עבות שהוא עץ שפל קומה ועליו חופין את עצו. ופריו לא תאר לו ולא הדר ומציאותו לריח כמו שבא בתלמוד הדס דלריחא עביד וכנגד המין הזה כת אנשי המעשה עמי הארץ הם הריקים שבנו שמלאים מצות כרמון ועושין אותן לשם שמים דרך ענוה ושפלות לא לחכמה. והכת הרביעית ערבי נחל שהם יפים וטובים למראה וטובים לצל ויפים וטובם הוא כל זמן שהם שתולים על הנחל וגם בהיותם שם לא טעם להם ולא ריח אבל הם רעננים מרב לחות המים. וכנגד המין הזה שאר אנשי התורה כבעלי מקרא ובעלי נכסים המאמינים בתורה אמונה המונית ועושים מעשים טובים כדי להתגדל בין בני עמם כל זה להעיר על הדרך הישרה שיבור לו האדם. מצורף על זה שהמינין האלה באים לרצות על המים כדרך ניסוך המים בהודות שהכל בא מאתו והוא שיש שם יום מיוחד לערבה שגדלה על המים. ושתי הכונות האלה נמצאו בדבריהם ז"ל הכונה הראשונה אמרם מוליך ומביא למי שארבע רוחות שלו מעלה ומוריד למי שהשמים והארץ שלו נמצא שהכונה על ידיעת השם. והכונה השנית אמרם מוליך ומביא כדי לעצור רוחות רעות מעלה ומוריד כדי לעצור טללים רעים והוא הרצוי מתוך ההודאה על האד העולה מן הארץ בדבר השם. ולפי הדרכים האלה בא ושמחתם לפני י"י אלהיכם שבעת ימים וביום השמיני היתה שם שמחה יתירה בבא כל ישראל אל בתיהם כדרך חנוך הבית והכל לשמוח בשם כמו שאמר נגילה ונשמחה בו ובו שב אל השם לא אל היום כי כן בא נגילה ונשמחה בך. והוא שהיה הלל הזקן אומר בשמחת בית השואבה אם אני כאן הכל כאן אם אין אני כאן מי כאן ר"ל שאין שמחה באמת אלא בו.

ועל דרך זה ראוי לשמוח בימים מיוחדים ובמקומות מיוחדים אחר אשר בחר בנו השם והרבה לנו תורה ומצות לזכותינו לעולם הבא שבו שמחת עולם. ולהעיר על ענין זה היו ההלל והשמחה יתרים בחג על שאר הזמנים והוא המנהג שאנו הולכין סביב התורה בכל יום כדרך שהיו מקיפין המזבח כאלו היו הולכין סביב שכינה ובשביעי מקיפין

שבעה בדרך הערת מספר השבעה להזכיר ולהעיר כי לו לבדו הממשלה לא לשמים וצבאם כי הם משתחוים לו הכל כמו שקדם. ועכשיו שאין שם מזבח להשרות שכינתו שם התורה שהיא העיקר נקיף סביבה במקום הקף המזבח.
יהי רצון מלפני אלהי השמים שישוב וירחם עלינו ועל מקדשו ויראנו בבנינו וישמחנו בתקונו ויקיים בנו מקרא שכתוב ופדויי י"י ישובון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה.
ליום שמיני עצרת. אשריך ישראל מי כמוך עם נושע בי"י מגן עזרך ואשר חרב גאותך ויכחשו אויביך לך ואתה על במותימו תדרוך.
אשרי משה רבינו מכל ילוד אשה שנפטר באשרי וסוף דברו אשר עמו והבטיחו בעולם הבא וימות המשיח ועל דברו ראוי לקרא פסוק זה טוב אחרית דבר מראשיתו על דרך שפרשו ר' עקיבא כשהוא טוב מראשיתו. וכבר קדם לנו שראש דברו הבטיחנו בעולם הבא שהוא תכלית הגמול באמרו והייתם לי סגולה מכל העמים וכן בפסוק הזה שהוא סוף דברו הבטיתנו זה כן בשלש לשונות כי אמרו אשריך הורה כי העם הזה בתכלית השלמות עם שלשון אשרי מורה על זה כמו שקדם וכן התבאר בדברי רבותינו ז"ל שאמרו נתקבצו כל ישראל אצל משה אמרו לו משה רבינו אמור מה טובה עתיד הקב"ה לתת לנו לעולם הבא אמר להם איני יודע מה אומר לכם אשריכם מה מתוקן לכם משל למלך שמסר בנו לפדגוג אחד ר"ל אומן והיה מחזר ומראה אותו ואומר לו כל האילנות האלו שלך כל הגפנים האלו שלך וכל הזתים האלו שלך וכל ארצות האלו שלך. וזה רמז על כל הברכות והטובות הגופניות שיחלם בתורה מי שיגע להראותו אמר לו איני יודע מה אומר אשריך מה מתוקן לך. כך אמר להם משה לישראל איני יודע מה מתוקן לכם אשריכם מה מתוקן לכם מה רב טובך אשר צפנת ליריאיך וגו' כל זה הורה במלת אשריך. ואמרו מי כמוך הורה שאין עם אחר שוה לו בשלמות ואמרו עם נושע בי"י הורה ששלמותם היא הישועה האמיתית והוא הטוב הצפון ואחר כן הבטיחו בטוב העולם הזה גם כן להודיע שאע"פ שארך הגלות השם יהיה. מגן עזרו להצילו מכל צרה וחרב ואשר בה יתגאה על כל העמים
והקרוב לומר שלשון גאוה יבא לקצת מקומות במקום ניצוח כאמרו כי גאה גאה וכמהו ואשר חרב גאותך ואל זה נטה המתרגם. ואמרו ויכחשו אויביך לך ר"ל שיתנכרו אויביו מן הפחד ויחזיקו עצמם בחזקת אוהביהם עד שידרכו על במותם. וזה הפסוק לראיה חזקה על גמול העולם הבא ועל ימות המשיח שהרי חתם דברו משה ע"ה ביחול הגאולה והישועה אחר שאיים אותם על חטאם והודיעם עונש גלותם על עברם מצות התורה

וכבר אמר להם גם כן אם יהיה נדחך בקצה השמים וגו' ואין ספק שהרבה נדחו ולא נתקבצו עד עתה אם כן כל המאמין נבואת משה יאמין בהכרח גאולתינו וישועתנו ופסוקים הרבה באו על זה בתורה אם כן אין הדבר כמו שאומרים שכבר בא המושיע הלא משה רבינו שאין אנו מיחסין לו אלהות חלילה אבל שלמות אנושי לפי שזכה לדעת השם ולדבר עמו פה אל פה נאסף בלא חולי ובלא צער אבל בנשיקה כלומר בקירבת פה אל פה והוא אמיתת דבור השכל. וזה הלשון נמצא בדברי החכם ישקני מנשיקות פיהו והמשיל הענין הנכבד הזה בנשיקה לפי שהנשיקה תכלית דבוק החשק העומד והוא שאמר על פי י"י להורות כי גם בעת האספו היה עומד עמו פה אל פה. לא כשאר שלימים שנפסקה נבואתם קודם מיתתן וזה אות תכלית שלמותו. גם בחייו קרן עור פניו מהוד השכינה ששרתה עליו ולא כהתה עינו ולא נס ליחה והוא בן מאה ועשרים שנה גם במותו לא התבזה גופו להראות מת אבל השם הכין קבורתו כשאר הנפלאות עד אשר לא ידע איש את קבורתו ולא ידע לעולם והוא אמרו עד היום הזה. וזה מקום הערה כי קברו היה חוצה לארץ ומול בית פעור שלא יואש הצדיק מחלקו בעולם הבא ותחית המתים ואף כי יקבר בתפת או מקום ע"ז ובלבד שנפשו ראויה שיאצרה השם באוצרו הטוב שהרי משה רבינו ע"ה שלא קם כמוהו נקבר מול בית פעור ולא ידע איש את קבורתו עד שיאמר עליו שנשאוהו אל מערת האבות או אל מקום אחר כי הכונה השלימה על השלם שילך לפניו צדקו וכבוד י"י יאספנו. ואל זה כונו רבותינו ז"ל באמרם מי לנו גדול ממשה שלא נתעסק בו אלא הקב"ה שנאמר ויקבור אותו בגיא ולא על משה בלבד אמרו אלא על כל הצדיקים שנאמר והלך לפניך צדקך. ומצורף אל האסיפה הזאת המיוחדת שלא התעסק אדם בקבורתו רק דבר השם בלבד הוא שחצב קברו וכל זה להבדילו מכל ילוד אשה ולהורות על זה באו הכתובים עליו בזה.

ואשרי העם הזה המתפאר באלהים חיים בשולתו נביא הנקרא עבד י"י והוא תכלית שבח הנביא שהתפאר במותו בתאר ההוא כמו שכתב הוא בעצמו מפי השכינה כל שמונה פסוקים האחרונים על העתיד או יהושע שקם תחתיו כתב אותם ולפי השנוי הנמצא בהם לשתי הדעות אמרו שיחיד קורא אותם. וכבר נאמרו על זה פירושים עד שהנהיגו לקרא אותם יחיד העולם לקראם. וראוי להתבונן בהם ולהתעורר ונאמר כי אמרו וימת שם משה עבד י"י ר"ל עבד השם בלבד אבל הוא חפשי ובן חורין מכל העבודה הקשה שיעבוד בה האדם והוא הראוי למשול על בני אדם ואותם שהם ראויים לאשרם במלכו עליהם כמו שאמר החכם אשריך ארץ שמלכך בן חורין ר"ל עם הארץ וזה הפסוק נאמר לפי פשוטו על עמנו שמלך בו עבד י"י והוא בן חורין באמת. אבל לפי המשל נאמר על

משה עצמו ועל כל שלם לפי שדרך החכם ושאר החכמים והנביאים לדבר על האדם בדרך חידה ומשל עד שישיג הכונה בו מי שראוי להשיגה ויאחז בזה וגם מזה אל יניח ידו ותעלם מרבים פן יניחו ידם מזה וגם בזה אל יאחזו ולקבץ שתי תועלות אלו נאמרו החידות והמשלים עד שידמו חומר האדם או חומר נפש האדם בעיר או בארץ או בזולת זה כן המשל הזה בא על חומר האדם.

וכבר התעוררתי להעיר טוב ממנו במשל הזה ביחסו האכילה לשבח השרים וגנותם לא למלך כלל וביחסו גם כן החירות והנערות שהיא העבדות לשבח המלך וגנותו לא לשרים כלל כי בזה ישלם המשל לא בזולת זה. לפי שהחלק השכלי שהוא החלק הנבחר מחלקי הנפש הוא המלך שהכונה בו שימשול בכל ויד כל לא תהי בו ואין לו מבוא במשל האכילה כי הוא משל לכל ההנאות הגופיות שאינן כלל לחלק הזה רק לשאר חלקי הנפש והם המרגיש והמתעורר וכאשר לא ימשול המלך עליהם כפי מה שביקש ממנו בתחלת היצירה באמרו והוא ימשול בך אז הוא העובד אותם הנושא את כליהם והנשמע אליהם עד שהם ימלאו תאותם בתחלת ההתעוררות והוא שאמר בבקר יאכלו ובאמת אי לארץ הזאת כי עפר היא ואל עפר תשוב. אבל אשרי כשיהי' המלך בן חורין רוצה בו שאין ממשלה עליו כלל מצד השרים כי הוא עבד השם בלבד והוא מושל בשרים ולא ישליטם לאכל רק בעת ר"ל בזמן הראוי לכח האנושי והוא לצורך קיום הגוף או קיום המין לא לתאוה והוא שאמר בגבורה ולא בשתי וזה יקרה להם בהיותם עבדים ולא בני חורין כי חירותם מאדונם הוא פחיתותם והעבדות חשיבותם כפי שהנערות והעבדות למלך היא פחיתותו והחירות חשיבותו. וזה החירות נמצא אצל עובד השם בלבד כמשה רבינו וההולכים בדרכיו והיודעים את שמו והוא תכלית השבח האנושי. ולפיכך הפליג הכתוב בשבח הזה על פטירתו ואמר וימת שם משה עבד י"י ואמר גם כן משה עבדי מת כי זה מן הדעות המפורסמות להפליג בשבח הטובים בעת פטירתם ולספדם ולבכות עליהם כי בזה תתקיים האמונה כי יש תקוה ואחרית והחי יתן אל לבו להוסיף מעלה ולהיטיב לאחרים בראותו שמירת הברית גם את המתים כי הבוכים הם כפי מקבלי הטובה. ולפיכך כל ישראל בכו על משה כחובת הבנים לבכות על האב ויותר לפי שהוא היה אבי כל הנפשות והגופות והוא שאמר ויבכו בני ישראל את משה וגו' כי זה הזמן קצוב לקצת עיניני אבלות לפי שהניוול יראה בפני האדם בזמן הזה כמו שאמרה התורה ובכתה את אביה וגו' וכשם שחובה על האדם להתאבל על מתו כך חובה עליו שלא להתאבל יותר מדאי שהרי אין אבל ראוי להגדילו על אבל משה רבינו ובשלשים יום תמו ימי בכיתו והוא שאמר ויתמו ימי בכי אבל משה להודיע שאין הכונה באבל רק

שיתן החי אל לבו שילך בדרך הטובים ההולכים בדרך כל הארץ וישמעו אל העומדים במקומם והמזהירים על דבריהם.
והוא שסמך לזה ויהושע בן נון מלא רוח חכמה כי סמך משה את ידיו עליו וישמעו אליו. ואמרו מלא רוח חכמה ענינו שהיה לו שלמות הנפש החכמה אשר לאדם כי על נפש שאר בעלי חיים בכלל יאמר רוח חיים כמו שאמר כל אשר נשמת רוח חיים באפו ועל נפש האדם לבדה יאמר רוח חכמה ושלמותה הוא כאשר תשלם צורתה שהוא כשהשכל מגיע בפועל וזה השלמות נראה לכל אחר הנבאו ועשותו הנפלאות. ואל זה הענין כיון באמרו מלא רוח חכמה כי רוח חכמה אינו גוף ממלא גוף עד שנקחנו על הענין הזה כי אילו היה החכם מתמלא על הענין הזה היה ריקם מחזיק מלא אינו מחזיק והדבר בהפך כפי מה שהמריצו בדבריהם ז"ל על זה באמרם מלא מחזיק ריקם אינו מחזיק וזה השם משותף כמו שבאר הרב המורה, או אפשר שהוא מושאל שהנחתו הראשונה על ביאת גוף בתוך גוף שימלאנו וימלא חסרונו ולפי הענין הזה הנראה לעין מלואו ושלמותו הושאל זה השם לשלמות זמן או ענין והוא שאמר את מספר ימיך אמלא ורבים כמוהו בשלמות זמן ובשלמות ענין אמר ואמלא אותו רוח אלהים ורבים כמוהו.
והרב המורה לקח מזה הענין מלא כל הארץ כבודו ולא ירדתי לסוף דעתו כי מאחר שהוא בעצמו הורנו שרצה בו כל הארץ תורה עליו למה נוציא הפסוק מפשוטו ונשימנו מתהפך בפירושו וידוע כי כבוד השם ימלא את הארץ בבחינת הדברים הארציים המורים עליו והמודיעים את כבודו ולפי זה הענין מתפרש הפסוק הזה וכמוהו וימלא כבודו את כל הארץ אמן ואמן וענין שניהם כענין ותהלתו מלאה הארץ אבל מלא רוח חכמה אין ספק שהוא נאמר על ענין שלמות והרצון בו שהיה נביא ומלאך השם אשר שלחו לנחל את בני ישראל את הארץ כי כבר סמכו משה רבינו בחייו. והוא שאמר כי סמך משה את ידיו עליו ר"ל אע"פ שהיה בדור ההוא חכמים ונביאים לא השיג אחד מהם השלמות הזה כי השבעים זקנים שאצל השם מרוחו עליהם לא היתה האצילה ההיא רק לשאת אתו משא העם לשפוט אותם בדבר הנודע להם מתוך דבריו רק הדבר הקשה יביאון אל משה כפי שהתבאר במקומו ונאמר בם ויתנבאו ולא יספו כי לא סמך משה ידיו עליהם כי כן הכונה האלוהית שיהא פרנס אחד לדור כשרצונו בדור ההוא כי אז תשלם ההנהגה והוא שבקש משה בעת שאמר לו השם עלה אל הר העברים וגו' אמר יפקד י"י אלהי הרוחות לכל בשר איש על העדה אשר יצא לפניהם וגומר ולא תהיה עדת י"י כצאן אשר אין להם רועה ודקדק לומר רועה אחד כי השומרים הרבים כשאין שומר אחד על כלם יפסידו השמירה. ולפי שיהושע שימש הרב בהתמדה גלה לו כל נסתר

וזכה להיות תחתיו. והוא שאמר לו השם קח לך את יהושע בן נון איש אשר רוח בו רצה לומר רוח אנושי והוא רוח חכמה ומה שאמר וסמכת את ידך עליו וכן ונתת מהודך עליו לפי שהמשכיל השלם אחר שידבק שכלו בשכל הפועל בכחו להשלים אחר בשלמות לא שיעמד אחר כמהו והוא שאמר מהודך ולא כל הודך.

והוא הענין בעצמו בדבר אלישע באמרו ויהי נא פי שנים ברוחך אלי כי אמרו פי שנים רוצה בו חלק בכורה כי זה הלשון בעצמו בא שם פי שנים בכל אשר ימצא לו לא שבקש ממנו כפלים מרוחו כי זה היתה גאוה מופלגת לכל מבקש ועוד שהיה מבקש דבר נמנע שיתן האדם יותר מאשר לו ואשר נאמר בו הוא על דרך דרש אבל האמת יעשה דרכו כי ידוע כי לאחד מהתלמידים היתה ראויה הבכורה בנחלת רוחו ולפי שאלישע שימש אותו בהתמדה כמו שאמר אשר יצק מים על ידי אליהו ר"ל שלא רחק ממנו כלל אפילו בזמן צרכי הגוף לפיכך זכה ונטל הבכורה על שאר תלמידיו שהיו בניו באנושות לא בחיוניות. ועל דרך זה יקראו בני הנביאים. ואע"פ שרבים היו בני אליהו. הא' שמסר לו הראוי למסור זכה ונתנה לו הבכורה בגדולות אשר עשה והוא השלמות הנבואי וכן יהושע זכה על הדרך הזה בעת שסמך משה את ידיו עליו כי כל הנפלאות היו מתחדשות על ידי מעשי השלמים. לא בדבור בלבד. הלא תראה שיעקב אבינו כאשר ברך אפרים ומנשה ספר עליו וישלח ישראל את ימינו וישת על ראש אפרים עד שדקדק בין ימין לשמאל בברכת שניהם כי המשכיל השלם יכון לבו לשמים ויכון פעל שכלו כפי מעשיו בעת ההיא מצורף אל זה הדעת המפורסם אצל הרואים למען יאמינו כי כן הוא והוא היה סבה לסמוך משה את ידיו עליו וישמעו אליו בני ישראל רצה בו לפיכך שמעו אליו בנ"י כי כן קדם ונתת מהודך עליו למען ישמעו כל עדת בני ישראל. ואמרו כאשר צוה י"י את משה אפשר שרצה בו כאשר צוהו להעמיד יהושע במקומו ולשמוע אליו או רצה בו שכל מה ששמעו אליו ושעשו על פיו הכל היה כאשר צוה י"י את משה שהוא קבל תורה שבעל פה ממשה ולא הוא ולא נביא אחר היה רשאי לחדש בה דבר ולא לגרוע ולא להוסיף מצוה אחת בדרך מצוה אלהית מתמדת ואפילו היתה המצוה ההיא לכונת תועלת גדולה אסור כי כן באה המצוה הכללית לא תוסף עליו והתוספת היא ברבוי המצות כל שכן שאין לו לגרוע כמו שבאה גם כן המצוה הכללית ולא תגרע ממנו כי מאחר שנתן השם תורה תמימה כלומר שלימה התוספות או הגרעון הוא חסרון בבחינה אצל שלימותה. וכן באה המצוה בפרט ליהושע רק חזק ואמץ מאד לשמור ולעשות ככל התורה אשר צוך משה עבדי אל תסור ממנו ימין ושמאל למען תשכיל בכל אשר תלך.

ואמרו ימין רמז בו על התוספת ושמאל רומז בו על הגרעון ושניהם יוצאין ומתרחקים מן הדרך הבינונית שהיא הדרך הישרה למשכיל והוא שאמר למען תשכיל בכל אשר תלך. ובדרך זה הלכו כל הנביאים עד שהנביא האחרון חתם כל הנבואות במאמר השלם זכרו תורת משה עבדי וגו' כי זהו הראוי שלא תשתנה התורה ההיא כלל כי מאחר שהיה השלם בתכלית כל שלמות אנושי עד ששלחו השם להורות עם סגולתו תורה תמימה נמנע הוא שיקום נביא כמהו. כי הנביא הקם אחריו או יורה תורה אחרת או לא יורה ואם לא יורה אינו כמותו כי יחסר השלמות הגדול הזה. ואם יורה תורה אחרת או תהיה תמימה או לא תהיה תמימה ואם לא תהיה תמימה אינו כמוהו שהרי תורתו חסרה ואם תהיה שלימה אם כן תורת משה רבינו איננה שלימה שהרי היא חסרה שלמות האחרת וכבר קדם שתורת משה שלימה אם כן תורת הנביא האחר איננה שלימה ואחר שהוא כן נמנע הוא להיות נביא אחר כמשה. והוא שאמר ולא קם נביא עוד בישראל כמשה ענינו כאלו אמר ולא קם נביא עוד באדם כי אמרו בישראל כאלו אמר במין הראוי לנבואה כי המינין האחרים אין נכון לשלול טוב הנבואה ושלמותה מהם אחר שהדבר אין בהם ולפיכך אמר בישראל. ואחר כן רמז על מעלותיו המיוחסות לו שלא היו לשאר הנביאים והזכיר תחלה המעלות שהתיחדו לו בנבואתו באמרו אשר ידעו י"י פנים אל פנים והיא ההשגה השלימה שלא השיגה זולתו והיא כוללת ד' מעלות שהורנו הרב המורה. האחת ששאר הנביאים במראה אליהם יתודע או בחלום ידבר בם והוא פנים אל פנים. ואמר בכל ביתי נאמן הוא ועוד אמר פה אל פה אדבר בו. והשנית ששאר הנביאים יראים ונבהלים ומשתוממים בעת המראה כאברהם אבינו שנפלה עליו אימה וחשכה גדולה והוא כאשר ידבר איש אל רעהו. והשלישית ששאר הנביאים רואים משלים וחידות לפי שנבואתם על ידי מלאך הממשיל והמדמה והוא במראה ולא בחידות מכלל ששאר הנביאים אינם מתנבאים בכל עת אבל משה רבינו ע"ה היה מתנבא לרצונו בכל עת כמו שנאמר ואתה פה עמוד עמדי והוא לבדו עומד מתמיד והוא עם השם בלא תרדמה ובלא בהלה בכל עת שירצה במראה ולא בחידות רוצה בו שרואה הדבר באשר הוא וסבת ענינים אלה דבר השם אל משה פנים אל פנים כאשר ידבר איש אל רעהו. ואל כל זה רמז באמרו אשר ידעו י"י פנים אל פנים רצה בו שהיה מדבר עמו בלא שום אמצעי ובלא שום שינוי כידיעת איש את רעהו פנים בפנים.

ואחר שרמז על מעלת נבואתו בא לרמוז על מעלות האותות והמופתים המתחדשים על ידו עד שהתגבר בין האויבים ובארצם לחדש אותות ומופתים על המלך ועל השרים ועל כל העם שידעו כלם כי יש אלהים שופטים בארץ ושהוא שלחהו.

וזה שאמר לכל האותות והמופתים אשר שלחו השם לעשות בהם ביד חזקה ובמורא גדול ובאלהיהם עשה שפטים גדולים והכל עשה כאשר שלחו לעיני האוהבים המאמינים רואות. והוא שאמר ולכל היד החזקה ולכל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל.

וזה הפסוק נקשר באשר לפניו. כי בראשון כתוב אשר שלחו לעשות ובשני כתוב אשר עשה. וכן נראה מדברי הרב המורה. ומעמד הר סיני לא נזכר בפסוק הזה ואם היה גדול מכל המופתים. לפי שהמופת ההוא התיחס לשלימות כל העם אבל שאר המופתים התיחסו לשלימות הנביא.

ונאמר כי בשלשת פסוקים אלו החותמים התורה יש לנו שתי תשובות חזקות כנגד אנשי הדתות המתדמות בטוב תורתנו. התשובה האחת. כי אחר שנביאנו ידעו השם פנים בפנים ידוע הוא שהוא ידע התורה והמצוות על בוריו והעם מקבלי התורה עמדו עמו ארבעים שנה שהיה זמן גדול ללמוד תורה מפיו עפ"י הלמוד והמעשה. אם כן אין ספק שהם ידעוה כאשר היא באמת. ועתה איך יבא אחר ויאמר שהחוקים והמצוות היה להם תוך. אין זה כי אם הכפירה בתורה שיצאה לכת הצדוקים. לפי שידעו שאם יכחשו בתורה בפירוש לא יהי' להם שומע לפי שכבר התאמתה התורה לעיני מקבליה. ולפיכך אותם הצדוקים הידועים התעו רבים בדרך שלא הרגישו בה הכחשת התורה ואמרו כי פירוש התורה התחדש רק להם ולא לראשונים מקבלי התורה כי הם לא ידעו נסתרות שבה.

ולהרחיק דבור הסרה הגדולה הזו אמר הנביא הנאמן לד' אלהינו כמו שקדם לנו. ולפיכך הכחשת הפירוש המסור לנו הוא דבר נמנע כפי מה שביארנו בתשובה זו.

והשנית. כי אלו האומות לא התפארו באחד מקדושיהם או נביאיהם שעשה אותות ומופתים גלוים לעיני האוהבים והאויבים רק כל מופתיהם אשר יתפארו בם הם דברי מטמוניות וסתרים כי אמרו במקום פלוני במערה אחת או בהר אחד או ביער אחד אירע כך וכך ושם עשה הנביא המופתים ואם היה כדבריהם היתה האהבה נמצאת בם כדרך אהבת איש אל אשת רעהו כי יבא אליה בסתר. אבל בנו נמצאה האהבה העליונה כאהבת הבעל וכמשוש חתן על כלה שמראים אהבתם ושמחתם לכול ובפרסום. וזה היה עמנו עד שחטאנו לו ללכת אחר שרירות לבנו ובשובנו אליו יודע אהבתו לנו בגלוי כבתחלה. אבל הם מרחיקים עדותם לעולם. והוא שאמר הנביא על דרך התשובות האלו כל הגוים נקבצו יחדיו ויאספו לאומים מי בכם יגיד את זאת וראשונות ישמיעונו יתנו עדיהם ויצדקו ישמיעו ויאמרו אמת. וכבר קדם לנו זה בפרשת וישמע יתרו על אמיתת

תורתנו וכי היא עדות נאמנה שעינינו ראו ואזנינו שמעו. כמו שאמר הנביא ואתם עדי נאום ד'. ולפיכך ראוי העם הזה לאשרו כמאמר נעים זמירות אשרי העם שככה לו אשרי העם שד' אלהיו.

בריך רחמנא דסייען

ברוך נותן ליעף כח ולאין אונים עצמה ירבה

תם ונשלם זה החבור שלב"ע.